

VERŐ GYÖRGY

BLAHA LUJZA
ÉS
A NÉPSZÍNHÁZ
BUDAPEST SZÍNI ÉLETÉBEN

RÁKOSI JENŐ ELŐSZAVÁVAL

BUDAPEST, FRANKLIN-TÁRSULAT KIADÁSA

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA

ELŐSZÓ.

1925 október 15-én telt be kerek ötven esztendeje, hogy a Népszínház fölépült és megnyitotta kapuit a fővárosi közönség előtt. Verő György jeles író társunk, aki mint színműíró is és mint zeneszerző is, annak idején részese volt a Népszínház dicsőséges napjainak, ez alkalomra megírta jelen könyvét a Népszínház történetéről. Amikor azonban ezt a könyvet írta, akkor még élt az a tüneményes asszony, akinek dicsősége össze van forrva a Népszínház emlékével. Míg azonban e könyv sajtó alatt volt, meghalt Blaháné s most már, mint a Népszínház, ő is csak árnyék és emlék és múlt. Erről szépen beszámol a könyv szerzője külön fejezetekkel. En itt a könyvről beszélek csak. Mert ez a munka nagyon fényesen kiemelkedik a szokásos alkalmi művek sorából, fenn tartás nélkül joggal mondhatjuk a fővárosi magyar, sőt az országos színészet monográfiájának. A könyv gazdag tartalma, a szerzőnek megírására való kétségtelen hivatása és illetékessége, írói készsége, a színházak, a színészet, a színműírás érdekeivel szoros kapcsolatban lefolyt élete, tárgyának ismerete és rajongó szeretete, tapasztalatainak gazdag tárháza, mind tiltakozik az ellen, hogy könyve értékét és érdekességét korlátozza az a körülmény, hogy a Népszínház épülete ma immár nem szorosabban vett eredeti hivatását szolgálja. Ennek a színháznak a főváros kulturái életében, nemzeti érzésének felgyújtásában, magyarosságában oly korszakos szerepe volt, hogy ha soha sem is találna (*quod Deus avertat*) – eredeti rendeltetése értelmében feltámadni, hatása, szolgálata e nemzet életéből soha ki nem lesz törülhető. Azok az érdekes férfiak, akik munkája varázsolt elő úgyszólván semmiből ezt a gyönyörű intézményt, mind nagy szerepet játsztak vagy a főváros, vagy az ország, némelyik mind a kettőnek a dolgában, de életük nagy cselekedetének tartom, hogy a Népszínházat létrehozták. Ezek – egy népgyűlés megbízásából - nyervén a mandátumukat: Steiger Gyula, Liphay Béla báró, Tavaszgy András, Podmaniczky Frigyes, akik a költségeket előteremtették, az építést vezették, igazgatót állítottak az élére, a felügyeletet gyakorolták rajta, amíg át nem adták a fővárosnak.

Az én jogcímem ahhoz, hogy e szép és derék könyvhöz előszót írjak, az, hogy én voltam hat éven át a színház első igazgatója. En vettem át mint új feladatot – egy fővárosi Népszínház megszervezését s megindítását. Átvettem úgyszólván pólyáiban, átvezettem gyermekbetegségein, tanítottam járni s mikor felserdült, mint gyönyörűen megtermett, serdült ifjat átadtam első utódomnak, *Evva* Lajosnak, akinek kezében csodás virágzásnak indult s azt lehet mondani, a színészvilágban európai hírre és becsületre tett szert.

Ez a könyv elmondja azt is, a mi *Evva* Lajos utódai alatt történt.

Verő Györgynek ez a könyve méltó emléke a Népszínház intézményének, azoknak, akiknek részük volt aránylag rövid, de annál dicsőbb pályafutásában és méltó emléke lett magának *Verő* Györgynek, aki maga is tényezője volt e ház dicsőségének.

Budapest, 1926 február havában.

Rákosi Jenő.

BLAHA LUJZA EMLÉKÉNEK

BLAHA LUJZA ÉLETE.

A csalogány elnémult, a géniusz a halhatatlanságba feslett át porhüvelyéből: *Blaha Lujza* befejezte földi életét.

Sokszor és sokan írtak róla hosszú élete folyamán. A színésznek, közismertsége révén, minden mozdulása érdeklí a közönséget s az élelmes *riport* siet kielégíteni ezt a kíváncsiságot. Hogy úgy mondjam: naplót vezet olvasói számára a közéleti *ember* életéről is, apróra beszámol minden mozzanatról, találó mondásról, tréfás megjegyzésről, amely személyével kapcsolatos vagy azzá tehető. Ez mindig a népszerűség jele. Még akkor is, ha ez a nappali híresség – s ez nem ritka eset – fordított arányban áll az estelivel: midőn a *művészlól* vezetett napló csak szórványosan talál följegyezni vagy épp dicsérni valót. Hja, ezt a másik naplót a komolyabb *kritika* vezeti, amelyet inkább tárgyias meglátások, semmint személyes tekintetek irányítanak közlendői megírásánál.

És itt dől el a kétféle híresség értékének fémjelző megkülönböztetése: kiről írnak s ennek nyomán beszélnek többet: az emberről-e vagy a művészlől? Kinek jár ki a riport ezüst garasa s kinek a kritika pengő aránya? Ki bírja tovább népszerűséggel: az ember-e, aki elvégre is kivénül belőle vagy a művész, aki belehalhatatlanul? Úgy vélem: kérdésben a felelet.

Blaha Lujzáról írtak így is, úgy is. De amíg köteteket megtöltenének a művészetét méltató kritikák: a köznapi életéről megjelent riportok egy füzetkében is bőven elférnének. Magánéletének csak jelentősebb mozzanatairól találunk híreket a folyó idő napi krónikáiban: holmi csip-csupságok, locsifecsi tereferék ellen egyaránt tiltakozott volna az ő művészi nagysága - és emberi szerénysége.

A tartozó tisztelet s a köteles tartózkodás vezette a mi tollunkat is, midőn a Népszínházról írott könyvünben elsősorban és legbővebben vele foglalkoztunk. És amíg művészi oevrejének, bízást elmondhatjuk, teljes képét adtuk, lépésről-lépésre kísérve színészi fejlődését, szerepről-szerepre méltatva hatása jelentőségét: személyéről csak azt mondtuk el, amivel jellemző adatot véltünk nyújthatni akár az ő művészi minémüsége, akár a színi élet különösségei könnyebb megismeréséhez. S bár tudtuk, hogy így hiányos lesz az ő monográfiája s következésképpen műünk is csonka

marad: mégis inkább az alapos kritika s nem a felületes riport módszerével kívántunk érdeklődést kelteni s kielégíteni.

S még valami tartóztatott, hogy élve a kínálkozó alkalommal, Blaha Lujzáról ne csak művészi, hanem teljes emberi életrajzot is adjunk említett könyvünkben. Nekünk ugyanis az az érzésünk, hogy minden életrajznak valamelyes nekrológ-íze van. Amily helyénvaló ez a befejezett élet után: éppoly gyöngédtelen az élővel szemben. Elparentálás a halál előtt. Elhallgattuk tehát még azt is, hogy mikor s hol született. S kívántuk volna, hogy még nagyon sokáig hallgathassunk. A sors másképp akarta s a nagy Szerző idő előtt odatette egyik legszebb műve végére a zárópontot. Most már, sajnos, beszélhetünk Blaha Lujza emberi életéről is: most már kipótolhatjuk művünk hiányát.

S hogy ezt hozzá méltóan telessük: ünnepi köntösbe öltöztetve művünk újabb kiadását, halhatatlan emlékének szenteljük a Népszínházról írott s az ő életrajzával kiegészült könyvünket. S hogy ezt már a külsején is kifejezésre juttassuk: könyvünk homlokára az ő nagy nevét is odaírtuk címül a Népszínház mellé. Ezzel mindjárt azt is jelezni kívánjuk, hogy Blaha Lujza a Népszínházzal szervesen együvé tartozik, mint virág az edényével, amelynek humuszából merít színt és illatot szirmai pompájához.

Ezúttal sem lesz sok mondanivalónk, mert csudálatosképpen, amely tüneményes Blaha Lujza művészi pályafutásának lezajlása s az azt kísérő elismerések és hódolatok százféle megnyilatkozása: éppoly bensőségesen egyszerű, szinte igénytelen magánéletének zajtalan lefolyása s a világtól való diszkrét elszigeteltsége. De még ez a kevés is elég lesz arra, hogy magyar lelkének nemességéről s emberi értékének kiválóságáról döntő tanúságot tegyen.

SZÜLETÉSE. GYERMEKÉVEI

Színészi vándorúton, tüstént Rimaszombatba való megérkezésük után, Manczel József csizmadiamester zsidó házában, 1850 szeptember 8-án végszóra születik Várai-Reindl Sándor és Ponti Lujza vidéki színészpár első gyermeke, aki utóbb édesanyja Lujza nevével cseréli föl az anyakönyvezett Ludovikát.

Atyja énekes színész, anyja társalgási színésznő. A közönség kedveli s igazgatójuk ehhez képest fizeti őket, – ha van miből. De akár van, akár nincs: pár heti játék után – tovább egy házzal, azaz hogy városkával s a pöttöm Lujzika hamar megtanulja, mi az: ekhós szekéren róni a nemzet napszámossai vándorútját. (Majd elmondjuk utóbb.)

Persze a gyermeknek, mint minden, ez is csak játék, kivált amíg a szekér rázását sem érzi anyja lágy ölén. Vig is mindig s mindenütt s a gyorsan fejlődő, kedvesen csecse Lujzikát egyaránt becézik otthon s a színháznál, ahova legtöbbször magával viszi az anyja, mert otthon nincs kire bíznia. Így szokik össze a színészekkel s a kulisszákkal s úgy-szólván tagja lesz a társulatnak, ha nincs is róla íráskája. Szinte természetes, hogy első adódó alkalommal «fölléptetik» valami gyermekszerepben s még négyesztendős se múlt, midőn Klizsnik majomszínész mellől a színre kell ugrania a hordóból.

De ez még nem számít, mert nem beszél hozzá. Csak statisztálás, de még nem színjátszás. Első «föllépése» négy évvel utóbb, 1858 január 5-én

BLAHA LUJZA
17 éves korában

«zajlik le» Győrött, «A komédiás» című darabban, amikor is lelkes tapsokat arat debütjével s a szigorú (?) kritika is dicséri a nyolcéves gyermek értelmes beszédét s ügyes játékát.

Honnét ez a korai tudás? Hja, színészgyermek! Szülei nemcsak betűre s, a tudás elemeire oktatják – rendszeres tanításban, pár havi zárdai iskolázáson kívül, alig volt része, – hanem dalokra, versikékre is tanítgatják s utóbb már úgy ragad fülébe a nóta, ajkára a színi beszéd, hogy akár egy-maga előadhatná a társulat egész műsorát. És hallja szüleit otthon szerepet tanulni, gyakorolni; látja a beszédeket kísérő arcjátékukat, taglejtéseiket s mindezt a gyermek majomösztönével utánozva, hovatovább maga is így beszél s ágál hozzá, megtanítja gyerekpajtásait is az ellesett művészkedésre s térül]-fordulj: már valóságos előadásokat rögtönöz velük a maguk mulattatására. Megfigyelő- és utánzóképesége annyira kifejlődik így a gyakorlat révén, hogy már idegenek beszédében, mozgásában is meglátja a jellegzetest s egy téli vándorútjuk alkalmával, éjtszakára az útszéli csárdába szorultan, még a rajtuk ütő betyártól való ijedezése közben is eszébe rögzíti a szolgáló csárdaslány cifra ruházatát, különös hajállását, ringó járását, zamatos beszédét: hogy majdan, sok, sok évek múltán, a «Betyár kendője» Buzi Zsófiájában adja vissza az eredeti minta hű mását s arassa vele egyik legnagyobb művészi diadalát.

S így gyűjt össze s raktároz el emlékezetében más egyéb meglátásokat: feltűnő alakok különös mozgását, jellegzetes beszédmódját, viseletbeli különösségeit is; így telíti fantáziáját a mások egyéni színeivel is, hogy majdan készen kínálkozzanak alakításaihoz s úgy adhassa vissza azokat, mintha nem is másolna, hanem a magáét adná. És épp ez az ő példátlan közvetlenségének a titoknyitó magyarázata. A színészgyermekbe öntudatlan beleszivárog s szinte vérré válik benne az, amihez a színésznövendék csak tudatos megfigyelés s hosszas gyakorlat útján juthat el, hogy soká megéreződjék rajta a többé-kevésbbé ügyes másoló.

Persze-persze, *egyvet* még sem tudott *így* gazdagítani a színészgyermek: az éneke bűbáját. Ezt is csak azért nem, mert az már vele született és csupán fejlődött vele, akár a szépsége. A kanárit kitaníthatod ilyen-amolyan füttyre, de zárd a csalóányt száz dalos madár közé, akkor se lesz se szebb, se más az éneke. Miért? Mert csalóány.

A SZÍNPAD.

Közben észre sem veszi, hogy korafejlett lánykává serdült s mostoha-
atyja – édesé meghalt 1865-ben – Kölesi Antal színházi festő neve alatt,
mint Kölesi Lujza már rendszeresen dalolgat, játszogat a színen szülő-
városában is, Vácon is, másutt is: míg végre 1862-ben, vagyis 12 éves
korában, Molnár György budai nép-
színházához szerződik a karba s addig
fűjja a többiekkel a kórust, míg egy
szép estén egérutat nem nyit neki a
véletlen vagy a szükség: s a «Szép
juhász» népszínmű Piroska szerepé-
ben törölmetszett népdalaival egy-
szerre kelt figyelmet s érdemel ki
újabb szerepeket s elismerést. íme,
máris túl lenne a kezdet nehézségein
s a főváros kulturáltabb légkörében
érlelhetné ki tehetségeit: ha Molnár
meg nem buknék s ő társaival együtt
vissza nem zökkenne az imént elha-
gyott vidékre.

Szabadka az első állomás. Sze-
repről-szerepre emelkedik a közönség
kegyében s kivált népdalaival erősen
fűti a jóvérű bácskai ifjak magyaros
hevületét. Kezd primadonnává ki-
gubódní s a legjobb úton halad,
hogy azzá is legyen. Lényegesen elő-
segíti ebbeli törekvésében Blaha Já-
nos, a dzsidások zenekarának katoná-
karmestere, aki hamarosan fölfedezi, hogy ennek a bájos leánykának kincs
van a torkában és siet azt onnan, módszeres énekoktatással, kicsiszoltan
kiemelni. Kissé bajos az ügy, mert Lujzika németül, János mester
pedig magyarul nem tud egy szót se. Végül is annyira megértik egy-
mást, hogy egy leckeóra végén Blaha mester con brio szerelmet vall

BLAHA LÚJZA

18 éves korában

meglepett tanítványának s attacca meg is kéri a kezét. A tapasztalatlan növendék úgy véli, ez is a leckéhez tartozik – s 15, mondd: tizenöt éves korában nőül megy a derék és szimpatikus, de nálánál jóval idősebb Blaha János karmesterhez s tandíj fejében – halhatatlanná teszi a nevét. Szabó József már párosan szerződötti őket debreceni színházához: Lujzát énekesnőnek, kiválóan népszínművekhez, Blahát pedig karmesternek a zenésdarabokhoz - a népszínművet kivéve. S ezt igen-igen jól teszi, mert a cseh német Blaha

BLAHA LUJZA
21 éves korában

mindenáron német filomélát akarna nevelni a magyar csalogányból; Bécsbe is fölviszi s ott Suppével s más jelesekkel is taníttatja: de az ízig-vérig magyar menyecske akkor sem cserél hazát s később sem, midőn azzal csábítgatják oda, hogy külön színházat építenek számára, ha a meglévőben nem találná otthonos helyét. S útra kél, hogy 1867 őszén átvegye szerepkörét a kálomista Rómában.

Debrecennek van akkor legnagyobb színháza s legjobb társulata a vidéken. Operákat is adnak s a tagok névsorát olyan nevek díszítik, mint: Tannerné operaénekesnő, utóbb a Nemzeti művésznője, Krecsányi Sarolta, operettprimadonna, Gerecs tenorista, Odry bariton, Foltényi, Újházi, Vízvári, Rónai, Zöldi stb. színészek. Ezek közt nehéz lesz a fiatal kezdőnek érvényesülni! S

lám mégis mindjárt a «Varázshegedű»-beli első föllépésével kivívja a közönség osztatlan kegyét, amelyet négy év alatt a bálványozásig fokoz operettbeli s kivált népszínműi szerepeivel.

Mint megy híre ennek a tüneményes közszeretnek s mint jut e hírek nyomán a közben özvegyé lett Blaháné a Nemzeti s onnét a Népszínházhoz: könyvünk második és harmadik szakaszában mondjuk el apróra. Beszéljünk inkább olyan dolgokról itt, amelyek onnét, az említett okok folytán, ki-maradtak.

BLAHÁNÉ SZÍVREGÉNYE.

A 15 éves Kölesi Lujza kezét nyújthatta, hálás vonzalomból a java-korabeli Blaha karmesternek, becsülhette, kedvelhette is jóságáért, meg is sirathatta a derék ember halálát, de szerelem...?! Ó, az már valami! Még gyűlöletből is előbb fakad, mint hálából vagy a szívnek más, értelmi okokkal is támogatott, csön-des érzéséből.

Pedig minden szív, kivált minden leányszív úgy van megalkotva, hogy legalább egyszer át kell vergődnie ennek az isteni lángnak a tisztító tűzén, hogy tudjon a mennyről – vagy a pokolról. S ennek a tisztító válságnak drámai hőse a legszebb álomalak: az Ideál. E körül szövedik a szív regénye: boldog, boldogtalan véggel a szerint, amint föllelhetette vagy sem, magáévá tehetette vagy sem ezt az Ideálját. S épp Blaha Lujza nagyszerű szívének ne lett volna ilyen Ideálja, aki után ábrándozva epedjen s akit a valóságban föltalálva magának el-kívánjon?

Ha a víg nótáját hallod, ki-érzed belőle, hogy aki dalija: ta-lálkozott valaha a megálmódott Eggyel s ivott a boldogság öröm-poharából. De hallga csak a bús dalát is s menten megesküszöl, hogy

fenékgig üritette a boldogtalanság ürmkelyhét is. Ilyen méla hangok csak csalódott, könnyekben ázott szívből találnak utat az ajkra: Blaha Lujza is átélte a maga szomorúra fordult szívregényét – föllelte, de meg el is vesztette az Ideálját.

Talán úgy volt, hogy az ifjúnak választania kellett szerelme s a gazdag-

BLAHA LUJZA
25 éves korában

ság közt s egy gyöngé pillanatában az utóbbit választotta? Volt, ahogy volt; annyi bizonyos, hogy Blaháné, már mint a Nemzeti Színház ünnepelt művésznője, 1875 nyarán szinte menekül Pestről – le, le Egerbe! És játszik és mulat, nem is kedvvel, hanem vad szenvedéllyel, mintha feledni, temetni akarna

BLAHA LUJZA FÉRJÉVEL: BÁRÓ SPLÉNYI ÖDÖNNEL

valami nagyon, nagyon fájót – vagy mintha mutatni akarná: azértsem fáj! azértis boldog leszek! – S harmadnapra már menyasszonya legvigabb mulattatójának s rá két hétre felesége runyai Soldos Sándor címzetes föld-birtokosnak.

Kár volt ennyire sietni, szegény jó asszonyka, mert hátha Ideáloed még-

sem bírt erőszakot tenni a szívéen, hű maradt hozzád s várt vissza, hogy oltár elé vezessen . . .? Ha igaz is: már késő! Most már az életben is játszani kell s adni az így is boldogot: csalni a világot s csalni enmagadat. Nehéz sor s úgy-e föllélegzettél, midőn négy év múltán válással szerezhetted újabb özvegyi szabadságot?

Közben, úgy lehet, elhalt az Ideál vagy anélkül is behegedt a fájó seb ... S oly sivár, üres az élet megértő társ, osztályos pár nélkül . . .! Kivált mikor valaki alig múlt 30 esztendő s ez a valaki Blaháné: még mindig körülrajongott kedvence fiatalnak, vénnek ... S addig-addig töpreng így magában, mígnem 1881-ben harmadszor is oltár elé áll s örök hűséget esküszik báró Splényi Ödönnek. Boldog most? Ő tudja. Mi csak azt láttuk rajta, hogy elégedett. S ez is valami – ennyi megpróbáltatás után. Sajnos, ez az állapota sem végig tartós. Harmadszor is özvegy lesz a báróférfj halála folytán – s a regénynek nincs több folytatása. Vége. A hősnő szöghaja deresen ezüstös: lejárt a szív ideje.

S ezentúl már csak emlékein át dobog: csöndes, kiengesztelődött dobbanással. Öreg gazdája már nem vádol senkit, nem panaszkodik semmiért, még csak nem is beszél erről a múltjáról. De ha észrevétlen meglesné a matrónát a Margit-sziget fái alatt, amint ott ül a magános padon, ölné a nyitott könyvvel s merengő szemekkel a semmibe bámul: hamar megértenéd, kire gondol. Így csak az Ideálra nézünk vissza, mikor már nincsenek ideáljaink.

Íme, a bűbajos asszony, a «színésznő», akiért annyi szív dobogott emésztő vággyal; aki egy nézésével lángragyújtotta, egy mozdulatával felforralt a ifjak, öregek véréit; akihez versben és prózában szinte ömlött a szerelmes levelek özöne; aki a színen mindig csak lángolt, szeretett, magával ragadott boldogsága örömujjongásával, vagy megrikatott boldogtalansága elsírt keserveivel: a szerelemnek ez az elhívatott mimelője – az életben csak egyszer szeretett! És csalódottan is hű maradt lelkében, utolsó lehelletéig, az elvesztett Egyhez.

Én így tudom róla. És a nagy művésznőnél is magasabban látom a hű asszonyt. A legfönségesebb szimbólum az ember fején mégsem a babér, hanem a töviskoszorú.

A SAJÁT HÁZ.

Blaháné családias természet s mód felett szereti az otthonát. Még a színpadon sem időzik szívesebben, mint odahaza. De hogy itt se feledkezzék meg arról a másik otthonáról: színi diadalainak trófeumaival díszíti lakása

falait. Láthatsz ott ízléses alkalmazásban szalagokat, arany-, ezüst- és babérkoszorúkat, festett és fotográfált arcképeket, albumokat: egész kis múzeumot dicsősége emléktárgyaiból. (Azaz hogy csak láthattál, mert azok legjava már évek előtt a Székesfőváros Múzeumába vándorolt, hogy annak majdan, ha berendezik, legvonzóbb objektuma a Blaha-szoba legyen.) Még bérelt nyári lakásaiba is visz belőlük díszül s így esik, hogy néhai Erzsébet királynéknak Gödöllőn sétálgatva, a nyitott ablakon át figyelmessé lesz a falon lógó színes szalagokra, megkérdezi, ki lakik itt? s midőn értesül, hogy Blaháné: bemegy, tövirol-hegyire megnéz mindent s kedvesen köszönteti a legszeleőbb szalagról leolvasott – Török Zsófit. (A «Piros bugyelláris» felejthetetlen bírónéját.)

Ennyi minden holmival:
leégés-

BLAHA LUJZA ÉDESANYJA
hurcolkodás;

sel határos csapás a

családi s egyéb körülmények következtében, néha mégis elkerülhetetlen. Hogy ezt a «mégist» egyszersmindenkorra kitörölje a szótárából: gondol merészet s nagyot s megvesz egy csinos, emeletes palotácskát a régi Vásár-, ma Tisza Kálmán-téren s ott helyezkedik el – véglegesen. A háznak szép kis udvarkertje is van: még a nyaralást is megspórolhatja vele. Meg oszt minek fizessen ő másnak házbért, mikor magának is fizethet? No nem?

Úgyszólván ingyen lakik s a földszinti két lakás béréből bőven kitelik a ház fönntartásának minden költsége. Még tán a spórba is rakhat belőle valamicskét. No nem?

Itt lát bennünket is vendégül ebédre – s itt tűnik csak igazán szemünkbe, amit pedig addig is észrevehettünk volna: milyen perfekt úri nő ez a mi bájos szubrettünk. Ahogy ő az asztalfőn ül, ahogy eszik, mindenre

szinte észrevétlen figyel, a társalgást vezeti, kínál és kér s állandó derűvé temperálja a fakadó jókedvet; aztán a gazdagon terített asztal, a ragyogó edények, semmi hivalkodó bőség, csak választékos elégség, a zajtalan tállálás, sima kiszolgálás: teringgett, itt báróéknál vagyunk! Ezt nem lehet tanulni, evvel születni kell. És hogy mennyire a lelki valójához tartozik ez az úri finomság: egy másik perfekt úriasszony így világította meg előttünk: «Negyven év intim barátsága fűzBlahánéhoz; sok mindenről és mindenkiről beszélgettünk e hosszú idő alatt: de soha, egy rossz szót sem hallottam tőle – pályatársnőire». Nos, kisül, hogy az udvar kertben mégsem lehet kinyaralni; a lakóknak pedig nem akarózik házbért fizetni. «Csak nem pörölöm be őket?» Nem, hanem eladja fejük fölött a házat s a körútsarki Szelényi-udvarba költözködik, most már igazán véglegesen.

Ám hogy ház nélkül mégse maradjon: a palotácska árából Balatonfüreden vesz villát s évek során át ott tölti a nyarat. De utóbb innen is elüldözi a fátum. Nagynehezen rábírák ugyanis egy yacht-parthiera. Már a tó közepén siklanak, mikor nagy

hirtelenséggel rájuk nyargal a bakonyi tájfun; ide-oda dobálja a könnyű dióhéjat s végül is nekivágja a siófoki kőmólónak; Blaháné kiesik a yachtból s véresre zúzza arcát és kezét az irdatlan köveken. Hát ő erre a vízre többet rá nem megy – még páncélhajón sem! Tovább járja a magyar fürdőket s találkozunk vele Szliácson, Tátrafüreden s legutóbb a Margit-szigeten: a tavalyi nyár utóján – utolsó nyarán ...!

BLAHA LUJZA
40 éves korában

Külföldre csak elvétele járt üdülni, utazni meg épp nem szeretett. Türr István mégis kivitte egyszer Párizsba s végigkalauzolta a modern Babylonon. Sok szépet látott s tapsolt Judicnek: a francia Blahánének is. Judic, évek múlva, viszonzta ezt a látogatást Budapestnek; sőt eljátszotta a Népszínházban is hajdan híres szerepét: Nebántsvirágot (Mamzelle Nitouche). A Jani-Juci kupiét mozdulatlan állva, ölen összekulcsolt kezekkel s csak szemjátékkal kísérve adta elő. Másnap a lapok nekiestek a mi diváinknak: «Tanuljatok! Bezzeg ez nem rugódozik minden strófa után, csak a szemével pislant egyet s kész a hatás». Olvassák Blahánének. «Dejszen» - felel ő – «láttam én Judic Nebántsvirágát, mondjuk ... X év előtt Párizsban. Bezzeg rugódozott ökelme is a Jani-Jucihoz. Csakhogy akkor még nem volt (mutatja) ekkora (hasonlíthatatlan franciássággal) embonpointja». Pedig Blaháné sohse játszotta Nebántsvirágot – csak nem hagyta a magyart.

Otthoniasságát bizonyítja az is, hogy nem szeret cifrálni az utca számára. Egyszerű ruhákban jelenik meg a nagy nyilvánosság előtt s csak a színpadon szab divatot ízléses toilettejeivel, ha azt szerepe megkívánja vagy legalább megengedi. Ékszerig alig hord, de amit az ujjára, karjára érdekesít: az mindig kis műremek, értékes antikvítás. Egy ilyen karkötőt pillant meg Szliács fürdőhelyen a főúri ízlésű Atzél Lajos báró az ablakán kikönyöklő művésznő karján s bár nem látja az arcát, spontán megjegyzi: «Ez *valaki* odafönn». Persze, nagy az öröme, mikor megtudja, hogy ez a valaki - Blaháné.

És hiszik, nem hiszik: sohasem kereste a nyilvánosságot, sőt valósággal kerülte a feltűnésre kínálkozó alkalmakat. Innen van, hogy bálókba ritkán járt s lóversenyeken is csak elvétele lehetett látni. Csak színházba járt szívesen, legszívesebben az ő kedves Népszínházába, ahol állandó saját páholyából gyönyörködött pályatársai művészkedésén, mulatott a komikusok mókáin – s viszonzások nélkül viselte a feléje irányzott látócsövek pergőtűzet. Vagyis: mindig és mindenütt a kifogástalan úriasszony mintaképe volt.

KITÜNTETÉSEK, JUBILEUMOK.

Blaháné a legjobb szívű asszony a világon. Ahogy őt mindenki: ő is mindenkit szeret. Persze legjobban a családját. Édesanyját sokáig magánál élteti s halála után siet helyét betölteni kedves mostohahúgával, a korán özvegységre jutott Benedekné Kölesi Mariskával. Ha közelebbi nincs kéznél: valamelyik távoli nőrokonát veszi házához s hűséges Vilma komornája is ott öregszik meg nála. Hát még a két gyermekét! Alig akarja őket szárnyra bocsátani s ha mégis elszálltak: azt kívánná, hogy egy-két órát mindennap körülte legyenek: menyestül, unokástul, dédunokástul. Ott is vannak sűrűn s becézik, óvják, mulattatják, ápolják: ahogy a körülmények megengedik vagy megkívánják. Kivált derék s fényes polcra emelkedett Sándor fiára büszke s ez is úgy ragaszkodik anyjához, mintha még mindig ölben ülő kisdede lenne. Gyönyörűség így együtt látni őket.

Híven, odaadással szereti barátait, kollégáit is és van szíve azokhoz is, akik rászorultak a mások támogatására. Abból a pénzből, amit ő jótékony célra összeénekel: meg lehetne venni az egész Szelényi-udvart, amelyben neki csak egy szerény lakás jutott. A mellékelt levél bizonyítja, hogy inkább lemond a maga tiszteletdíjáról is, ha a kitűzött s csak tévedésből meg nem hirdetett jótékony cél jövedelmét biztosítottak nem látja.

Így fizet ő a megtisztelés és kedveskedés ezernyi megnyilatkozásáért, amellyel nemzete, évek hosszú során át, elhalmozta. Mondom, valóságos kis múzeum gyűlt már egybe értékes emléktárgyakból és kitüntetéseinek se szeri, se száma. Koronás arany érdemkereszt a királytól; elismerő, hálálkodó okiratok kormánytól, városoktól. Örökös tagjai sorába iktatta a Nemzeti Színház s dísztagjává választotta egy tucat egyesület. Kapott szerenádot, járultak eléje fáklyásmenettel s ünneplő küldöttségekkel; nevéreől nevezték el a teret kedvelt Népszínháza előtt s *kértére* a Székesfőváros még életében kiutalta díszsír helyét a kerepesi temetőben, koszorús költőnk: Jókai Mór sírja tőszomszédságában.

Legszébb ajándékait mégis pályatársaitól, azokban a jubileumi ünnepésekben kapta, amelyekkel iránta való szeretetüket, elismerésüket kívánták kifejezésre juttatni. Különösen két ilyen jubileum zajlott le felejthetetlen hatással a Népszínházban. Az egyik 1896 május 6-án, Blaháné Nemzeti Színházbeli első föllépésének 25-ik évforduló napján, a «Tündérlak» népszínmű keretében.

A darabban Gyuri obsitos kedvese, Marcsa (Blaháné), azzal vádolja a házbelieket, hogy őt megboszorkányozták. Ezek nevében Lóra kisasszony, Marosához fordultan, ezzel a *rögtönzéssel* felel a vádra: Maga a boszorka!

Nem oly ósdi-fajta tőpörödött néne,
 Ki seprűn lovagol s ül a Lucza-székre;
 Éppen megfordítva: az a talizmánja,
 Hogy nem vénül soha örök ifjúsága.
 Pedig huszonötször cserélt a fá zöldet,
 Mőte babonázza ezt a magyar földet.
 Látják itt is, ott is, százféle alakban,
 Szívverését hallják szebbnél-szebb dalokban.
 Ma falusi kislány, üde, mint a bimbó:
 Holnap meg menyecske, észbontón kacsintó.
 Egyszer megnevetett együgyű szavával:
 Másszor könnybe lábaszt tenger fájdalommal.
 Bomlik is utána nem egy falu népe,
 Kackiás legénye, ezüsthajú vénje:
 Ő meg szeret százat, szökét is, barnát is,
 Sándort, Lacit, Bandit, Gyuricát is, mást is.
 Mégis ezért soha senki meg nem rója,
 Sőt – ő Uram bocsá! – még meg is tapsója.
 De ez még nem minden; van még több is vétke!
 Vagy nem ő tanított mást is e mesterségre?
 Egyre-másra nőttek nyomán a boszorkák,
 Akik az országot – mint ő – babonázzák.

Bizonyosságul fölvonultatja erre Blaháné leghíresebb szerepeiben (Török Zsófi, Hanka, Bakaj Erzsí, Buzi Zsófi) a Népszínház legjelesebb művésznőit (Hegyi, Komáromi, V. Margó, Lukács Juliska); mindenik hoz valami kedves emléktárgyat, amivel vallomásra szeretné bírni a vádlottat. Blaháné-Marcsa persze mitsem sejt erről a «betét»-ről s szerep híján felelni se tud nekik. A házbeliek konok tagadássá minősítik ezt a hallgatását s döntő tanúul fölvonultatják Finum Rózsit (Küry). Ez bizakodva mondja:

Hiszen ha csak az kell: ide vigyázzanak,
 Kiugratom rögtön bokorból a nyulat.

Maga köré gyűjti erre a többieket s az egyikök karján díszlő babérkoszorúra mutatva, így szól Marcsához:

Itt van egy koszorú: babérból kötöttük,
 Kik művészetedből az ihletet vettük;
 Levelei közé fontuk szíveinket:
 Utasítsad vissza, mondd – nem ismerz minket.

De már erre Blaháné szerep nélkül is tudott felelni: könnyel, öleléssel - a közönség pedig zúgó tapsorkánnal.

Még mélyebb hatást vált ki a Népszínház *alapításának* 50-ik évfordulója megünneplésére 1922 december 7-én előadott «Török bíróné portája» című alkalmi darabka. Szereplői: a Népszínház még élő tagjai,

BLAHA LUJZA

70 éves korában

tartalma röviden ez: Aranylakodalmát ülő Török bírónét (Blaháné) köszönteni, megjelennek a portáján hajdani jóemberei is: megvénhedt alakjai régi népszínműveink fiatal hőseinek. Nevökben az öreg Bandi csikós (Pintér Imre) így fogadja a botos vőfélyek kezén kilépő aranyfőkötős nagyasszonyt:

Ha tanút ember vónék, virágokbul fonnám a szívem szózatját. De minek cifrázzam? Az ékességedhez, Török Zsófi, én már mitsem adhatok: teljes az, mint a teljes violáé. A tavaszunk vótál, vidám, dalos kikeletünk: legyik ezír őszöd derűs, napsugaras s hosszan, hosszantartó. Viseljed épségben aranyfőkötődöt – illik az, de nagyon, ezüstös fejdre – amíg majd újra találkozunk itt, hogy megünnepeljük – gyémántlakodalmad. Éljen! - Ujabb vendég érkezik: őszhajú Feledi Boriska (Rákosi Szidi). Szeretettel öleli öreg barátnéját s biztatja: Mink együtt láttuk a nagy virulást, együtt örültünk a fakadó tavaszunknak, a bohó fiatalságunknak ... S külön-külön, szépen megöregedtünk – szakítja félbe az arany menyasszony. – Soha, Zsófi, soha! – vág vissza Boriska. A mi tavaszunkból sarjadt ki azoké is, 'akik utánunk gyüttek. Mink adtuk nekik a példát, mint kell virágnani és ha mit elérnek: nekünk is van abba részünk, az ő tavaszuk nagyrészt a miénk is. Bennük vagyunk fiatalok ma is s ez a fiatalság nem múlik el soha. Ez, Zsófi, az *első* örök ifjúsága. – S most jönnek csak a váratlan kedves vendégek! Az elcsatolt részekről a tót Misu, a sváb Szepp s a székely Balánka jelentkezik, hogy a közös múlthoz való törhetetlen ragaszkodásáról tanúságot tegyen. Erre már a megcsönkített hazája jövőjét féltő Török bíró (Szirmai) is kezd remélni. S midőn a falun épp átvonuló cserkészcsapat is föl vonul, hogy meghajtsa zászlaját az «élő legenda» előtt s lelkes tartásával biztatást nyújtson a jobb jövő felé: a megtért Török bíró is lelkesen vallja:

Hiszek egy Istenben, hiszek egy hazában,
Hiszek egy isteni örök igazságban:
Hiszek Magyarország feltámadásában.

Amen – rebegi rá Zsófi a többiekkel.

S ez az amen: legyen, ez a félig hitvallás, félig imádság az *utolsó* szó, amely Blaha Lujza ajkáról a színen elhangzott. Ezzel búcsúzott el magyar hazájától.

SZEMÉLYES EMLÉKEIM.

Legyen szabad ezekből is fölemlítenem néhányat, hogy ne csak kölcsönadatok, hanem a magam megismerései alapján is nyújthassak színeket nagyszonyunk arcképe meglevevítéséhez.

Először a Népszínházban láttam, a «Boccaccio» operett címszerepében. A nézőtér messzeségéből, mint közönség gyönyörködtem elragadó játékában - no és asszonyi bűbájának hódító teljességében. O a harmincon innen, én meg huszonkettő. Tessék kiszámítani, milyen hatással lehetett rám. Hetekig álltam a bűvölet varázsa alatt. Hetekig? Még ma is megmozdul bennem valami, ha arra az estére visszagondolok. Hát még akkor! De énistenem, a messzeség, mely elválaszt tőle . . . Elérhetetlen! Elérhetetlen!

És mégis, második találkozásunk, három év múlva, már közelebről adódott. És megint a «Boccaccio» révén. O a miskolci színház színpadán, én pedig – a karmesteri székén. A dolog úgy esett, hogy Lászi Vilmos miskolci színigazgató, Fenyvesi Emil, a társulat Jiösszerelmese baráti közvetítésével, karmesterül szerződtetett a nyári vándorlásaihoz, azzal a biztosítással, hogy egyéb dolgom nem lesz, mint zongorán kísérni zenés előadásait. Elég jó zongorás voltam, hogy erre havi 40 forintokért gyanútlan bizakodással vállalkozhassam. Megérkezem Miskolcra s Lászi uram örömtől sugárzó arccal csakugyan azzal fogad, hogy sikerült három szezonzáró vendégjátékra megnyerni a nemzet csalogányát, Blaha Lujzát. Holnap 10-kor főpróba, este 7-kor előadás: «Boccaccio». – Zongora mellett? – dadogom én. O, kidüllesztett mellett: Majd Sárospatakon, a csűrben; a miskolci színházban a cs. k. 5-ik gyalogezred, König von Bayern, elsőrendű zenekara kíséri az *én* előadásaimat. - Igenis, makogom én; gondolni pedig elgondolom: mi lesz Blahánéval, aki Erkel és Puks biztos karnagy botjához van szokva s mi lesz a kényes katonazenészekkel, akik az első hibás taktusütésre szonika kimasíroznak a zenekarból ...?! És én diákkorom óta, amikor mint nyolcadéves az intézeti zenekart «vezényeltem», nem forgattam «karnagy» pálcát ...! Megszökjem? Minek? Holnap negyed 11 -kor már úgyis elkergettek. Keserű szemrehányásokkal fordultam a kacagó Fenyvesi felé s aztán dühösen aludni tértem. Aludni? Ezen a siralomházi éjszakán? Ha lett volna valamim, bizonyára testamentumot is irtam volna.

Másnap 10-kor halálraszántan mentem a próbára. Fenyvesi elcsípett s bemutatott a dívának: Ez az a pipogya kezdő, aki megijedt Blahánétól. -

'
' *Édes Verrő ün!*

Arany örömmel olvasom, hogy
Csütörtökön is hosszabban volt
kitérve a Népszínházi elő-
adás. — Édes Verrő mondogi
csak messze látom-hinobtatva,
hogy a Népközi Jászok felé
jötték nagy intőrengő céljára
és az országos miniszterüggyel intő-
ret mindennek lennek az elő-
adások. Ennélfeletteggy
jártam csak a Népszínházak
előadásán.

Minélgyereken időséti jó híre

Blaha Lujza

1923. Február 4-én

BLAHA LUJZA KÉZÍRÁSA

Hát olyan ijesztő vagyok én? – kérdi a díva s úgy nézett rám a karbunkulus szemével, de úgy, hogy menten kiderült az ég fölöttem s akár a «Meister-singer»-t is eldirigáltam volna. – Csak tartsunk össze, mi fiatalok – már mint ő meg én – s akár a kezes bárány, úgy gyün utánunk az a sok német (a zenekar). Összetartottunk s a másként jól ismert operettet úgy dirigáltam prima vista, hogy Richter Hans se különben.

És még közelebb hozott jósorsom hozzája. Alig egy év után már a Népszínház rendezői székén ültem előtte. Azaz hogy álltam biz én, mert még hivatalból sem tudok ülni – álló hölgyek előtt. Mikor Evva igazgató bemutatót neki a színpadon, örömmel kiáltott föl: Hiszen ez az én kis fekete karmesterem Miskolcra! No most majd én szepegek maga előtt. – Csak tartsunk össze, báróné, (akkor már báró Splényi neje volt) s gyün utánunk a sok magyar is (a közönség). És összetartottunk és nem egy népszínmű («Parasztkisasszony», «Felhő Klán» stb.) nagy sikere igazolta vállvetett iparkodásaink eredményességét.

Remélhettem-e ezek után, hogy lelkeink még közelebb férközzenek egymáshoz művészi munkák közössége révén? Ezt is elértem, midőn a szerző egyesült a művésznővel diadalok kivívására. Első ilyenmű szövetkezésünk a Népszínháznak írt alkalmi darabom: «1848 (Hadak útja)» előadására adódott. Porzsolt Kálmán igazgató kívánságára, magam olvastam föl színművem a játszó személyzet s köztük Blaha Lujza előtt. Lelkesen, mint szerzőhöz s rutinosan, mint kiszolgált rendezőhöz illett. Különösen a darabba szőtt «Hadak útja» költeményem színes előadásával váltottam ki nagy hatást. A felolvasás után mind gratuláltak s az elővéleménye nyilvánításában mindig óvatos Blaháné is talált számomra néhány biztató szót. Azt hittem, már nyert ügyem van s bizakodva mentem az első, rendelkező próbára. Rögtön elcsíp Blaháné s félrevon. – Baj van, Verőkém! – mondja elborult arccal. – Érzem, fagy a vérem. – Csak nem . . .? – próbálok mosolyogni. – De igen – a komoly válasz. – Nem tetszik a szerepe? – A szerep is tetszik, a darab is; de sehogy se tudom azt a «Hadak útja» verset úgy elmondani, ahogy magától hallottam. – Isten ments, hogy *csak* úgy mondja el. – Már pedig az csak úgy szép és inkább vissza – De báróné! – Nono, 'sz még nem adtam vissza. Mikor van otthon? – kérdi hirtelen fordulattal. – Mindig, amikor a báróné parancsolja. – Holnap délben ott leszek s addig tanít rá, amíg úgy tudom, mint maga. – Roppant elszégyeltem magam. Ilyen szerény, ilyen őszinte, ilyen becsületes legyen egy ekkora művésznő?! – Másnap délben csakugyan beállított hozzám. – Mondja csak el még egyszer azt a verset. – Elmondom. – Hm, *akkor* másképp mondta. – Persze hogy másképp; de úgy megzavart a dicséretével, hogy én azt soha többé úgy elmondani nem fogom tudni. – Sebaj no; legalább tudom most, hogyan *nem* kell elmondani. Megpróbálom, tán mégis összehozom valahogy – a magam emberségéből. – S ez volt a szerencsém, mert ez az őseredeti tehetség akkor se tudott volna utánozni, ha

százszor egymásután jól előszavalok neki; de a zseni a rosszból mindig ki-tapintotta a fordítottját: a jót.

Utolsó szerepéhez is én írtam a darabkát, ezelőtt négy évvel, az öreg népszínháziak fölségélyezésére rendezett előadás alkalmából. Erről az elő-

BLAHA LUJZA – NAGYMAMA

adásról már beszámoltam az előző fejezetben; pótlólag csak az előzmények-ről még néhány szót. Szegény jó Blaháné már rom volt akkor, midőn ennek az előadásnak az eszméje fölmerült. A beszélő hangja szinte suttogássá némult s folytonos betegeskedése úgy elgyöngítette, hogy már járni is alig tudott. De öreg társai gyámolításából mégis ki akarta venni a maga részét s mindenáron

ő is játszani akart. Egyetlen kikötése az volt, hogy nagyon kevés beszéd mellett, semmi mozgás ne legyen a szerepében. Ehhez tartottam magam s készen: vittem a darabkámat, hogy felolvassam neki. Karosszékében ülve, sápadt arcú, borús szemekkel fogadott. – Nem tudom, talpra állok-e addig . . .? - Reméljük a legjobbat. – S belekezdtem az olvasásba. Helybenhagyólag bólogatott, midőn a bevezető instrukcióból megértette, hogy a függöny szétváltakor már a színen ül s hálásan rám mosolygott, midőn közvetlenül megjegyeztem, hogy végig úgy is marad s csak a himnuszhoz kell majd fölállnia. Fokozódó érdeklődéssel kísérte a felolvasást, egyre sűrűbben köhécselt, mozgolódott, a szeme fölragyogott, végül némi pirosság is ült már az arcán. – Szép ez, szép – szólalt meg kisvártatra – csak az kár – Jaj! – hogy a függöny felgördültekor már a színpadon gubbasztok, mint valami öreg múmia. Még azt hiszik utóbb, hogy szélütött vagyok, járnai se tudok tán. No itt még nem tartunk hálistennek! – s ezzel már föl is állt s tüntetően ide-oda lépegetett. - Én úgy képezem – folytatta – hogy csak akkor vezessenek bokrétás vőfélyek a színre, mikor már ott van az egész ünneplő népség. Így aztán lelkesen fogadhatják (persze a nézőtérben ülők is) a bekonferált aranymenyasszonyt; holott ha már kezdettől fogva a színpadon ülök, tán észre se vesznek. Nem gondolja? - Hogyne, hogyne! – úgy is lett. Aki pedig azt gondolná, hogy az aranymenyasszony holmi ünnepi feketében lépett a színre: hát az nagyon csalódik. Bizony színes volt annak köténye, viganója s ha nem is rikító, de szép virágos selyemkendő simult a hej! megcsappant vállára.

És ezzel be is fejeződött a kettőnk művészi együttése. S lám, akkor jutottam szívéhez legeslegközelebb, mikor mint ember léptem az ember elé, hogy jókívánataimmal köszöntsem születése 75-ik évforduló napján. Ember az embert, öreg az öreget. Átkarolt és ajkon csókolt. Ezzel a drága pecséttel hitelesítette negyvenéves barátságunk kölcsönös bensőségét. És ezzel vett tőlem búcsút erre az életre. Mert nem láttam többé testi szememmel, hogy lelkem szerint ezután is jelenvalónak tudjam, érzem magam előtt.

BETEGSÉGE, HALÁLA.

Még pár méla akkord: s vége a dalnak.

Boytha József doktor, Blaháné öreg jóbarátja s mindennapos házi-orvosa a megmondhatója, mennyit tűrt, szenvedett ez az örömfakasztó nagyasszony, míg végre oda térhetett pihenni, ahol már nem fáj semmi.

Szeptember 8-án még talpon fogadta a gratulációkat 75-ik születésnapja alkalmából, de már október 15-én nem jelenhetett meg a Nép színház megnyíltának 50 éves jubileumán, hogy megköszönje a perces tapsot, amellyel a Nemzeti Színház ünnepi közönsége nevének említését fogadta.

Aztán ágyba döntötte a föllépő tüdőgyulladás s heteken át lebegett élet s halál között. Nagyszerű szíve ezen a válságon is átsegítette; de a többi szervektől magára hagyottan az sem bírta soká a küzdelmet, napról-napra halkult s 1926 január hó 18-án egy utolsó dobbanással örökre elhallgatott.

A nagy halott temetése méltó volt az élő érdemeihez. A Nemzeti Színház kegyelete a Népszínház előcsarnokában ravatalozta föl örökös dísztagját s január 20-án, a színház előtti Blaha Lujza-téren búcsúztatta el a magyar színművészet tüneményes alakját. Hatóságok és egyesek, testületek és magánosok vetekedve buzogtak, hogy jelentőssé tegyék a gyász pompáját.

És mégis, nem a méltató beszédek, sem a bús gyászdalok, sem a 200 cigány sirató hegedűje, sem a virágok özöne, hanem a százezrek tömege, amely a Népszínháztól a sírig sűrű sorokban állt sorfalat a koporsót némán köszönteni, az fejezte ki legérthetőbben, ki volt Blaha Lujza: a mindenki, a Nép művésznője.

A csalogány elnémult, a géniusz a halhatatlanságba feslett át porhüvelyéből: pihenjen édesen a nagy mesemondó síri szellemének elringató búvkörében.

Hol volt, hol nem volt, volt egyszer egy fülemüle . . .

* * *

A többit olvassátok el a következő fejezetekben. És ne ütődjete meg, ha nem mindjárt akadtok a kedves nevére. Hogy megtudjuk, mi volt a Népszínház: tudnunk kell azt is, milyen előzményekből feslett ki megvalósítása-

nak szükségszerű gondolata: vagyis nagyjából ismernünk kell az eladdig nem is százéves magyar színészet múltját is, hogy kellőképpen méltathassuk egykor oly népszerű intézetünk kultúrtörténeti jelentőségét.

Mert az a Népszínház, amelyet ezen a néven ismertünk és szerettünk, megszűnt lenni. Csak a teste: a falai állanak még; de a lelke már csak átöröklött hatásában s kortársai emlékezetében él tovább. Írói, színészei elnémultak, közönsége szertefoszlott. A régi Népszínház már a történelemé. De ma, midőn a háború és forradalmak rémes veszteségeinek kiegyenlítésére nemcsak anyagiakban, hanem szellemiekben is temérdekot kell pótolnunk és újjáalkotnunk: számba kell vennünk minden szunnyadó értékünket is, amelynek már elkönyvelt hasznából, újabb gyümölcsöztetése esetén, újabb dús kamatokra nyílik biztató kilátás.

Ebből az indítóokból fakadhatott székesfővárosunk újabbkori vezérszellemeinek az az elhatározása, hogy megírassák a Népszínház történetét: kedves emlékeztetőül a múltra, bátorító vigaszul a jelennek s tanulságos buzdítóul a jövőnek – az új Népszínház életrehívására. Kötetítő választásuk reám esett, bizonyára leginkább azért, mert az intézet szolgálatában a nagyok mellett inaskodtam jómagam is, alkotó kedvem legszebb éveiben.

S hogy a *legnagyobb* is teljes képet adhassak: meg kellett mutatnom, milyen termőföldbe, kik ültették el a rózsatövet, mint hajtott az ágakat, utóbb leveleket, bimbót s végül mint pattant ki ebből a bimbóból – Blaha Lujza.

Üdv az olvasónak!

Budapest, 1926 február hava.

Verő György.

**A NÉPSZÍNHÁZ
BUDAPEST SZÍNI ÉLETÉBEN**

1875-1925

A MAGYAR SZÍNÉSZET A NÉPSZÍNHÁZ MEGNYÍLTÁIG.

A MAGYAR SZÍNÉSZET KEZDETE.

És ha százszor látnám: századszor is a csoda erejével hatna rám a természet megújódása tavasszal. Ez az évenként visszatérő föltámadás a halál ellen tanulságos ősmintája minden jóra való forradalomnak. Ahogy a tél jégkérge alatt mozdulatlaná merevedett természetet szinte felesiklandozza halálos álmából a visszatérő napsugár s a nyújtózkodó óriás hamarosan lerázza magáról fagyos szemfödélét, hogy friss tenyészetben új virulásra elevenüljön: azonképpen ébred éntudatra minden elnyomott szellemi erő is valamely külső behatás ébresztő lendítésétől, hogy gyors akarással, hamaros sikerekben érvényesítse az élethez való ősjogát. Csak az kell hozzá itt is, ott is, hogy a szemfödél alatt valódi s ne képzelt életrealóság szunnyadjon.

A magyar nemzet mélyen alszik. Mária Terézia mákonnyal és II. József erőszakkal németesítő politikája megtette hatását. A német hivatal és iskola (II. József), a német színház s a műveltek német társalgása annyira megszokott immár, hogy szinte természetes állapotnak érződik. A megszokás a közöny nevelő anyja s a közöny az érzések, a lelkeség, az akarás legtágabb temetője.

Senki sem törődik már a magyar nyelvvel, csak néhány az országban szétszórtan élő s közönség hiányában magának írogató, jelentéktelen literátus. Csak a nép él vele és általa: mint az anyaföld is csupán a hótakarója alatt ki-keletre váró őszi vetésben zöldül a tavasz elé. De ez nem változtat a tél képén, mert nem látszik.

És csak a befagyott csermely jégkérge alól hallatszik föl némi csobogás: a szótlanná vált magyar dal hangzása ez a cigány hegedűjén s a mulatók füttyös ajkán.

Teljes a tél: a halál képe szép Magyarországon.

S ekkor megszólal a már kivirult tavaszát élvező szomszédban Mária Terézia nemes testőre, a magyar Bessenyei: «Valameddig a nemzetek anyanyelveikkel nem kezdtettek fényleni, homályban maradtak». A bécsi és eszterházi francia és német színelőadások *ébresztő* hatása ezt a meggyőződést váltja ki még romlatlan magyar lelkéből. És magyar színdarabokat kezd írni (1772) a látottak példájára, nem hogy előadassanak – álomnak is sok lett volna ez akkor! – hanem csak nyelvgyakorlatul, a magyar beszéd «kipallérozására». És ír, és ír, az egyetemessel való kapcsolódásban keresve a termékeny alapot s csakhamar követői is akadnak: az úgynevezett új klasszikái-franciás iskola híveiben.

S ahogy az egyik madár felel a másiknak: magában az országban is fölhangzik, itt is, ott is az apostoli ige. A kőszegi hienc (német) Rajniss és követői: az ó-klasszikai, deákos írás művelői, míg a szegedi *szláv* Dugonics és az *olasz Gvadányi* (Guadagni) népies-magyaros írásaikkal, Gyöngyösi Istvánon át, a magyar irodalom múltjához kapcsolódnak.

Eddig szórványosan s minden összeköttetés nélkül akadtak írók, most csoportosan és együttesen támadnak – s ez már irodalom. Ez már az egyetemesen ható nap meleg sugárzása, amitől leolvad a mezők hóleple s igénytelen kökércsinek s szerény ibolyák fakadnak a lankások párolgó oldalain.

És egyre hosszabbak a napok s több és több meleg sugár tűz az ébredő földre, míg egyszerre, nekünk váratlanul, egész sugárkéve esik az Európaszerte elernyedtt lelkekre: feljön a nagy francia forradalom napja (1789) s lázas üteműre lendíti az elnyomott magyar nyelvért küzdők harcos hevületét is. Itt az eklektikus «Debreceni kör»: Földi, Fazekas, Kovács s halhatatlan utódok: Csokonai, ott a «nemzeties ingadozók»: Verseghy, Sz. Szabó, Dayka s amott a mozgalom betetőzői: Kazinczy és társai már nemcsak írnak, fordítanak, ösztökélnek, lelkesítenek, hanem bírálják is. íme a tudomány is megszólal már az ügy érdekében. S fölharsannak a modern idők szellemi mozgásainak leghatékonyabb szócsövei, a hírlapok is: Magyar Hírmondó, Magyar Kurír, Mindenés gyűjtemény stb. s állandó, hangos szóval trombitálják: előre! Már nyiladoznak a kerti virágok s a kései tölgynek is zöldül a koronája.

A nyelv kicsiszolására rögtönzött mozgalom így végül a rendszeres nyelvújításban éri el tetőfokát. Mert mindenek érzik immár az idők folyamán szállóigévé tömörülő ércigazságot: «Nyelvében él a nemzet».

S ahogy az első felbuzdulás a színpad hatása alatt váltódott ki Bessenyei lelkéből: egyre élesebben jegecesedik ki az általános meggyőződés is, hogy a «játékszín a nyelv terjesztésének és kipallérozásának egyik leghatásosabb eszköze».

De mi minden kell ehhez a «játékszínhez» – ami nincs! Se szín, se játék, se játészó! A világi, rendszeres színjátszásra való átmeneti alapul készen kínálkozik ugyan a XVIII. század második felében már javarészt elmagyarosodott, sőt elnépiesedett iskolai dráma, de csak részben: gyakorlott deák színészei-

ben, mert darabjai a német színészet fejlett műsorával már nem állhatnák a versenyt. Darabot! Darabot!

Csak akarni kell s van az is. 1790-ben, II. József nemzetellenes rendeletei visszavonásának megünneplésére (jót akart szegény, csak rosszul akarta), Péczeli József pályázatot hirdet alkalmi színdarabra. Kazinczy megindítja «Külföldi színjátékok» című gyűjteményét s fordíttat s két kézzel fordít maga is. Eredeti próbálkozások gyümölcseként is akad már néhány előadható színmű. Nosza ifjak, amit az iskolában tanultatok, értékecsétek az életben is: kapcsoljátok a jelennel drámánk múltját a jövőjéhez!

S az iskolai dráma hősei, mint műkedvelők (delectans actorok), csakugyan a színre lépnek valamelyik vendégfogadó ünnepi szálájában – s megállják a sarat. A szigorú és zsémbes Grillparzer, aki – ugyan később – Konstantinápolyba utaztában Pesten is tölt néhány napot, ezt írja naplójába: «Nach Tisch der Probe einer ungarischen Dilettantengesellschaft beigewohnt. *Alle gut gespielt*».

E sikeres műkedvelői próbálkozástól a hivatásos színjátszásig már csak egy lépés kell – s ezt is megteszik az ifjak, midőn megalakítják az «Első Magyar Nemesi Színjátszó Társaság»-ot. A termőfa ágain is duzzadnak már a rügyek . . . Vájjon fakad-e belőlük virág, gyümölcs . . . ?

Minden társas vállalkozás sikere *egy*től függ: van-e állandó mozgatója – hivatott vezére. Aki a kitűzött célt szem elől sohasem téveszti; nem lankad, midőn egyesek már csüggednének: a széthúzó elemeket összetartja; dolgozik, áldoz, midőn a többiek henyélnék és követelődznek: aki rendületlenül hisz és szünet nélkül cselekszik.

Ilyen hivatott vezérré akadnak a magyar színjátszásra egyesült nemes ifjak is: *Kelemen László* személyében.

Elszegényedett erdélyi nemes család sarja. Atyja Mihály, Biharon keresztül – hol László fia 1788-ban születik – Pestre kerül s a ferencrendiek templomában, mint első *magyar* kántor nyer alkalmazást. Buzgó és igénytelen ember létére nemcsak megél, hanem fiai neveltetésére is szépen költ, sőt félre is tesz valamicskét. László kitűnő eredménnyel fejezi be jogi tanulmányait 1788-ban s Grassalkovich herceg gödöllői uradalma ügyészévé nevezi ki az ügyvédi oklevelet szerzett ifjút. O is szerényen él s gazdag fizetéséből némi tőkét is gyűjt – majd elválik, mi célra. Kellemes modorú fiatalember, akit szívesen látnak vagyonos polgári családoknál Pesten s legszívesebben Budán, Balogh János kir. tanácsos egyházas házában. Az apa a jövő *Személynökét látja a* kitűnő *képzettségű* ifjában s örül a *fiatalok kölcsönös* vonzalmának. Ismereteit gyarapítani, külföldi utazásra bírja Lászlót, aki Európa metropolisaiban csakugyan lelkes buzgalommal tanulmányozza – a színházakat.

S megismétlődik a Bessenyei esete. A Nyugat fejlettségéből nemzete elmaradottságát méri le az ő szeme is, de ő sem esik kétségbe, hanem haza-

siet, hogy a parlagi magyar nyelv művészapostolává szegődjék. De ő nem írással akar a nyelv ügyén lendíteni; ő tovább megy egy lépéssel – föl a színpadra. Hangos szóval színtársulatot verbuvál az iskola-drámai műkedvelői előadásokon már némi gyakorlatra szert tett if jakból. Mozgalmának támogatói is akadnak: gróf Ráday Pál aranyaival, a nagy Kazinczy pedig lelkes szózatával siet segélyére. De csak korhely diákok és renyhe naplopók jelentkeznek felvételre; az értékesebb elemet még visszaretenti a társadalom lekicsinylő, sőt megvető előítélete a hivatásos színészet iránt. Nincs más hátra: ha célt akar érni, magának kell jó példával előljárni.

És ő célt akar érni s fölcsap színésznek. Kinevetik, gúnyolják, korholják elhatározásáért: föl se veszi. A nagyralátó reményeiben csalódott kir. tanácsos apa felszólítja: válasszon leánya s a színpad között – s ő a színpadot választja. Áldozat nélkül nincs diadal s a föltámadást halálnak kell megelőznie. Kelemen szerelmét hozza áldozatul; életével pedig a megtört szívű leánya fizet a magyar nyelv föltámadhatásáért s amikor utóbb az első magyar színelőadásnak tapsol a kétegy város meglepett közönsége: ő már künn porlad a budai temető virággal – a László virágaival – borított hantja alatt.

És így hozza meg mindenik társa is a maga kisebb-nagyobb áldozatát az ügynek, igazabban, az emberek előítéletének. De nem hiába: együtt van már az első magyar színtársulat – hímmemű része. Most még «csak» nőkről kell gondoskodni, ha vissza nem akarnak térni az ősi színjátszás nőtelen szervezetére. Dehogy is akarnak! Ám ha nehéz a férfiak vállalkozása: milyen lehet az művelt, úri nők részére abban az időben! Hisz náluk már a becsületet – a női becsületet! – is érinti a világ előítélete.

Megint Kazinczy az, aki lelkes felszólításával buzog a hölgykereső Kelemen támogatásában. S megint nem eredmény nélkül, úgy hogy végre 1790 szeptember 21-én a maga teljes egészében megalakulhat az «Első Magyar Nemesi Színjátszó Társaság», amikor is *Kelemen László* vezéri zászlaja alá a következő urak és hölgyek sorakoznak elsőkül a nemzet napszamosai táborába: *Soós Márton, Horváth János, Baranyai Balázs, Ráth Pál, Ungvári János, Rózsa Márton, Popovits András, Nemes András, Szomor Máté, Fülöp István, Moór Anna, Permecskjy Franciska, Nagy Erzsébet* és *Nagy Mária*.

Köztársasági – ma kónzorciáhs – alapon szervezkednek: közös házsonra, kárra. De ki előlegezze a költségeket a jövedelmek megindultáig? Be jó, hogy néhai jó öreg Kelemen Mihály takarékosan élt s hogy László is tett félre néhány garast Gödöllőn. Ő fizet számlát, fedez költségeket s ad előleget is megszorult színészeinek a reménybeli – a «holt bizonyossággal» várható jövedelmekre. Ki is osztják mindjárt a bemutató előadásra kitűzött *Hamlet* szerepeit. Mindenki kap egy példányt Kazinczynak erre a célra készült fordításából s kezdetét veheti a rendszeres munka.

Venné is, ha volna hol játszani. De hát színháza csak a németnek van Pest-Budán, ők még csak ideiglenes színpadot sem tudnak sehol fölállítani.

Meg aztán tanácsos-e tapasztalatlan kezdőknek a fejlett német színészettel venni föl a versenyt, a túlnyomóan németajkú kétegy városban?

A német szellemtől átítatott Kazinczy rendszeres eljárást ajánl. Tanuljon be a társulat néhány darabot, ezekkel induljon vidéki körútra s csak ha már kellő szintre emelkedett művészetével, jöjjön a fővárosba vissza. A németeknél is előbb volt Weimar és Hamburg s csak ezek után következett Bécs és Berlin.

A terv helyes és biztos sikert ígér. De Kelemenek forradalmárok. Ok mindent s egyszerre akarnak elérni. Nemcsak magyar színészetet akarnak teremteni Pest-Budán, hanem egyúttal a németet is ki akarják onnan szorítani. S ha az ország fővárosát beveszik – így okoskodnak – az országot is meghódították. Ez is helyes terv – ha sikerül. S néha a forradalmak is sikerülnek – ha nem is mindjárt.

Mert közben Buda lett az ország fővárosa s az ebbeli rangjából folyó jelentőségében, helyi fekvésénél fogva, Pest is osztozik. Annál is inkább, mert a terjeszkedésre, fejlődésre alkalmasabb Pest rohamlépésben kezdi Budát túlszárnyalni. Népeességben, gazdagságban és műveltségben egyaránt. Új, magas házak emelkednek a város főbb utcáin, a kiépült Dunapart két-háromemeletes házsorával máris meglepő képet mutat; egyre szűkebb lesz Macedonia s a várost övedző várfalakon túl, különösen a kapuk közelében, új városrészek keletkeznek a Belvárosból kiszorult, vagy künnrekedt lakosság befogadására. Budán székelnek ugyan a főbb hivatalok, de Pesten központosul a kereskedelem, itt vannak a főiskolák s a katonaság nagyobb része. Epp azért Pest haladóbb s ami ebben mindig bennfoglaltatott: magyarabb szellemű, mint Buda. S még valami: minden erőszakosságnak megvan az a jó tulajdonsága, hogy épp az ellenkezőjét éri el annak, amit elérni akart. Ali, József erőszakosan németesítő politikája végre is fölrázza mákonyos álmából a magyart, a honi németet pedig magyar *nemzeti* öntudatra ébreszti. A pesti burger egyre szívesebben hallja az egyre több oldalról hangzó magyar szót, még szívesebben gyönyörködik a divatba jött színes, délceg nemzeti viseletünkben, sűrűbben hallgatja a cigányt s gyermekei versenyt ropják a magyar táncot a vérbeli magyar fiatalssággal. Ezek a közéleti tünetek pedig ugyancsak magyarrá másolják a város eddigi német jellegét. Pest még nem magyar, de már nem is német város.

Budának, igaz, szebb a színháza (a Várszínház; a hidfő melletti aréna már bezárult), de Pestnek nagyobb és érdeklődőbb a színházjáró közönsége s ez télvíz idején, midőn a hajóhidat széjjelbontják, súlyosan esik a latba. A nagyközönséget persze – más híján – egyelőre csak a német Múza érdekli; de midőn egyre több szó esik a Kelemenek mozgalmáról, a társaságban is, meg *az* újságokban *is*, midőn már a hatóságok is kénytelen-kelletlen foglalkozni kezdenek az Első Magyar Nemesi Színház Társaság színházkereső igényével s megszólal a megye, sőt az országgyűlésen is szó esik a keresők

támogatására: az egyedulalmát féltő német úgy próbál a közelgő viharnek elibe harangozni, hogy maga kezd magyar szóval kedveskedni a nemzeti nyelvéért egyre hangosabban tüntető közönségnek, amelynek előkelőbb s tehetősebb részét – s ezt jól jegyezzük meg – a magyar úri s hivatali társaság szolgáltatja. S itt történik valami, aminek mély jelentősége előtt illik egy szóra megállni.

A német, hogy műsorának amúgy is javarészt alkotó énekes játékait népszerűsítse: nagy ravaszul egyes német *dalokat* magyarra fordított szöveggel énekeltet művészeivel. Vagyis: a magyar *szó* segítségével a német *dalt* kívánja közkeletűvé tenni. A gondolat nem rossz; de a hűséges magyar fül csak nem veszi be így sem a német melódiákat. Az egykorú tudósító ezt írja a kísérletről: «Nem rosszul hangzott a magyar (szövegű) dal a német ajkról, hát minemű kedvességet fogna annak a magyar előadó szerezni». Nem oltja tehát, de sőt fokozza a szomjat és csak növeli azok számát, akik most már csakazértis! magyar előadásokat is követelnek. S a csakazértis í-akarásban erős a magyar! (Csak egyben erősebb: a csakazértsem!-ben.)

Kelemen is most már csakazértis! szerez színházat a társulatának.

S itt kezdődik ennek a nagyerejű embernek kálváriajárása, amelyhez küzdelemben, győtrelemben, megaláztatásban, nélkülözésben foghatót egy nép kultúrtörténete sem ismer.

A bemutató előadásig aránylag még könnyen és gyorsan: egy hónap alatt eljutnak. Nem kell egyéb hozzá, csak megegyezés a német színházak hatalmas bérlő-igazgatójával, Unwerth gróffal, színházai valamelyikének albérletbe adására. Tőle függ: hajlandó-e átengedni Magyarország fővárosában valamelyik színházat arra a célra, hogy azokban olyan napokon, midőn a németek ott nem játszanak, magyar színészek vendégszerepeljenek? Hát nem hajlandó. Ellenszenvből és lenézésből szóba sem akar állni a dilettáns kezdőkkel. Végre is hatalmas magyar urak közbenjárására átengedi nekik mind a két színházat – persze megfelelő díjért és csakis az üres napokra – 6, mondd: hat előadásra.

Mennyit szaladgálhat szegény Kelemen ez alatt az egy hónap alatt: könnyen megérthetjük, ha tudjuk, hogy csak Unwerth gróf háromszor *nem* fogadja őt, míg végre negyedszer szemtől-szembe mondja neki, hogy nem. Csoda-e, ha ilyen körülmények között, a bemutatóul tervezett «Hamlet» helyett, Simái Kristóf «Igazházi», németből fordított művével lép az Első Magyar Nemesi Színjátzó Társaság 1790 október hó 25 -én a főváros közönsége elé a budai Várszínházban.

Tehát nem «Hamlet», mint ahogy a forradalmárok kitűzik, hanem «Igazházi», mint ahogy az élet megengedi (lám, így devalválódnak a forradalmi ideálok!): de hivatásos ajkáról, széles e hazában, először hangzik egész estén át magyar szó a színről. A «sovén» magyarok bejövételének 900-ik évében végre magyarul is játszanak országuk fővárosában – a német jóvoltából.

És nem buknak meg. Nem füttyölik ki őket, mint ahogy attól Unwerth gróf félt (?). «Gróf Zichy Károly, az ország bírója, báró Orczy László és minden jelenlevők tapsoltak örömben, igen soknak ítélvén az első kísérlet alkalmával tanúsított képességet.» Október 27-én oly fokozódó sikerrel ismétlik meg ezt az előadást a pesti Rondellában, hogy Unwerth gróf még a kikötött hat vendéjáték letelte előtt siet őket – kitenni a színházaiból. És semmi kincsért sem engedi át azokat többé a magyarnak. Még azokra a napokra sem, mikor üresen állnak.

És a sovén magyarok? Megostromolják és erőszakkal – dehogya! Előlről kezdik a kálváriajárást s a legeslegalázatosabb görnyedezések között kérnek, koldulnak a királytól, az Országgyűléstől, a Helytartótanáctól, a Vármegyétől, a városi Magistratusoktól és a gőgös Unwerth gróftól: szabadalmat, engedélyt, segélyt, színházat. Közben kicsit el is fogy a pénzük, kicsit össze is különböznek egymással is, mással is – ráérnek szegények – míg végre egy részük széjjel szalad, a vidéken próbálni szerencsét – s vége a komédiának. A májusi dér lefagyasztotta a dúsan rügyező fa korán kifeslett első bimbaját.

Nem úgy Kelemen. Nem veszi ez el sem a fejét, sem a szívét – csak épp a pénzét. Szakadatlan utánjárással s költekezéssel végre sikerül megszereznie minden szükséges kelléket a további játékhoz s így két évi szünet után 1792 május hó 5-én csakugyan megtarthatják harmadik előadásukat a budai arénában, színrehozván Bárány Péternek németből szabadon fordított ötfelvonásos vígjátékát: «A talált gyermek»-et. S a hatás? Túlzás nélkül viharosnak mondható, ha számbavesszük, hogy tizenegy szereplő közül kilencen érdeemelnek ki nyíltzíni tapsot.

Jó Kelemen László úszik a boldogságban. De ahogy a küzködés nem csüggesztette, a siker sem vakítja el. Látja a hiányokat s ezeken segíteni most a legégetőbb feladata. Öt az igazgatás külső gondjai annyira lefogják, hogy nem ér rá a színpadi művészet fejlesztésével is kellően törődni. Maga helyett gyakorlott rendezőt, képzett játékmestert keres hát s talál is Protasevitz Benedek, lengyel származású volt német színész személyében, aki nyugalomba vonultán, jómódú polgárként él most Pesten. Folyékonyan beszél magyarul s érti a dolgát ez a Protasevitz. Működésének jó eredményeként egyre magasabbra szökken a társulat előadásainak művészi szintje – s bevételeik átlaga.

Hogy az így fejlesztett művészet nem lehet eredeti, bizonyításra sem szorul. A játszóik között – tán az egy Moor Annát kivéve – nagy talentum nincsen; több bennök a lelkeség, semmint a tehetség: inkább az ügy, semhogy a művészet apostolai ők. Egy részök az iskolából hozza magával a játszó kedvet s a szavaló előadási módot is, amely ott kötelező. Más részök a német játék hatása alatt indul művészi útjára s annál kevésbé szabadulhat a minta értéktelen utánzásától, mert mesterök: Protasevitz szintúgy ennek az iránynak a híve. Pedig a német sem eredeti a színjátszásban, hisz a franciától vette át a hol öblösen kongó, hol siránkozó drámai álpáthoszt, az éneklő előadási

modorral együtt. A németek is csak előadók, de még nem ábrázolók. Elmondják úgy, ahogy a költő szavait, arc- és tagjátékkal is kísérik beszédjüket, kelletén túl is; de nem szólaltatják meg az embert s nem adják az életet. Pedig ez a színi *művészet*. Alantas vígjátéki s különösen bohózati előadásukban már több eredetiség van, mert ezt, a természetesebb angol nyomán, maguktól tanulták. Ám a magyarnak még nincs komikai vénája: kedvvel s így hatással is csak a drámát (a komoly vígjáték is ideszámít) mimeli. Itt állja is a versenyt; de a mókából s rögtönzésekből feltollasodott hanswursttal bizony nem mérkőzhetik.

Különben is eredeti színészet csak eredeti irodalom alapján fejlődhetik; a magyar színi irodalom pedig csak másol ezidőszerint: fordít kizárólag németből, vagy utána kullog, jól-rosszul sikerült átdolgozásokkal. S mégis milyen hatása van a Bessenyei «Philosophus»-ának («Kár, miként nem nagyobb a színház, miután alig találhat helyet benne a bekívánczó hazafiak és honleányok felerésze» – írja valamelyik előadásáról a Magyar Hírmondó) s még inkább a Dugonics magyar alakokkal benépesített átdolgozásainak!

Röviden: magyarjaink német vizeken eveznek. Versenyben hátrányukra mindenben utánozzák a németet, csak abban az egyben nem, amivel döntően emelhetnék esélyeiket: a dal csalétkül való felhasználásában. De ők egyáltalán nem énekelnek s ezzel máris lemondtak a tömeg meghódításáról. Csak a művelt magyarság ingadozó érdeklődéséből és szórványos segélypénzéből éldegélnek, amíg ezt is, azt is végképp el nem játsszák örökös perpatvaraikkal.

Engedjük el ezeknek részletes leírását. A «kaballák» (Kabale) úgy látszik vele járnak a színházi étellel: pedig különösen alkalmasok arra, hogy a belső rendet s a külső megbecsülést aláássák, megsemmisítsék. Náluk is abban a mértékben csökken a művészet kultusza, a közönség érdeklődése s a jövedelem, amily mértékben erősödnek az intrikák. (Protasevitz, sajnos, ezekben is mester.) Persze ezeknek is Kelemen a szenvedő hőse: az erős ledöntésére a gyöngék mindig egymásra találnek, ha még úgy utálják is egymást. Hol leteszik, hol újra fölemelik az igazgatói székbe; de ő minden helyzetben hu marad magához s eszményéhez: közszínesz sorban is zúgolódás nélkül teljesíti kötelességeit s a polcra visszakerülvén, soha senkivel nem érezteti bosszúját az ügy rovására.

Vége olyan züllötté fajulnak az állapotok, hogy az Első Magyar Nemesi Színjátszó Társaság, négy évi dicsőséggel kezdett s dicstelenül végzett működés után, 1796. évi április hó 10-én végképp feloszlik. Adósságaik kiegyenlítésére a hatóságok elárvereztetik színházi fölszereléseiket – s mehetnek, amerre látnak.

A győztes német pedig megint korlátlan ura a magyarok fővárosa színi életének.

Ne dobjunk követ az elbukottakra. Ne is mentegessük őket. Minden vád és védelem semmivé zsugorodik a nagy tettvalóság mellett: *magyarul*

játszottak Pest-Budán! Ők először s négy évig játszottak magyarul s ezt semmivé hazudtolni, Istennek sincs többé hatalmában.

Jó Kelemen László vérző szívvel áll a romok között. «Amit oly huzamos ideig, oly nagy fáradság, saját boldogsága s családja jólléte árán épített, előtte hever egybeomolva.» De még ez sem töri meg férfias lelkét. Vagyonának utolsó maradványát is pénzzé teszi s pár megmaradt hívével nekivág az országnak, hogy – Kazinczy eredeti terve szerint – a vidéken át találjon visszautat a fővárosba. Késő. Amily mértékben fogy a pénze – s rohamosan fogy – úgy fogynak el a hívei is. Egyedül áll már – meg kell magát adni a Sorsnak.

Pestre szégyell visszamenni, élni pedig kell: Ráckevére húzódik hát – kántortanítónak. A jövő Személynöke. Amilyen a szerencséje: csak erre várt Ráckeve, hogy porig égjen a feje fölött. Veszi a vándorbotját s Makóra, édesanyja szülőhelyére, költözik s onnét Csanádpalotára vonul – meghalni. 1807. évben, 39 éves korában, testben-lélekben megtörtén dől korai sírjába, amelyet a kései utódok kegyelete díszes emlékkövel jelöl meg 1892-ben: színészi kezdsének századik évfordulóján.

Tisztelet a hősnek. Mert az volt. Tragikus hős a színen s az életben is.

«Gyakran nem érti emberét a kor,
Nagyot teremt nagy lelke erejébül,
És ez bukása.»

Petőfi mondja ezt, a másik halhatatlan.

A NEMZET NAPSZÁMOSAI.

Az első virág, amely gyümölcsé kötődik az ágon: a gondolat, a vágy, a törekvés: állandó színházat építeni a magyar színészetnek a fővárosban.

A gondolat voltaképp előbb születik, semmint az Első Magyar Nemesi Színházi Társaság működni kezd. S különös, hogy először németül szólal meg: Frenzel katonatiszt «Entwurf zu einem ungarischen Nationaltheater. In einer Rede an das Vaterland 1779. Pressburg J. M. Landerer» című füzetében. A gondolatot fölkapja Ráth Mátyás s 1780-ban Magyar Hírmondójában már szélesebb körökben izgat vele tette. A magyar színtársulat megalakítását célzó mozgalom aztán elfeledteti egy időre, míg újból s most már vágygá erősödve, a Kelemenek kezdő sikereiből tör elő.

S túléli bukásukat is, mert ha a fővárosból ki is szorul egyelőre a magyar színészet: a vidék több városában tovább él, sőt gyökeret is ereszt. Leghamarabb Erdély fővárosában, Kolozsvárt, ahol az idősb Wesselényi báró buzgólkodásainak eredményeként, a pestieknél csak két évvel később, 1792 november 11-én játszanak először a színtársulattá alakult nemes magyar ifjak.

A kis Kolozsvár nem bírja egész éven át eltartani az egyre nagyobbodó társulatot s a gondos Wesselényi vendégszereplő rajokat bocsát ki onnan Debrecen, Szeged, Marosvásárhely, Brassó városokba. A Pestről szétszóródott színészek is próbálkoznak erre-arra s a kolozsváriak fölöslegével egyesülten itt is, ott is, társulatokká szerveződnek. Mindezeket a társulatokat, a kolozsvárit sem kivéve, egy vágy hevíté kitaró munkára: visszakerülni a fővárosba s folytatni Kelemenek úttörő kezdését.

Elsőkül csakugyan a Szegedről hazafelé tartó kolozsváriak jutnak el Pestre s 1807 május hó 8-án kezdik meg vendégszereplésüket a némettől kibérelt Rondellában «A virtus próbaköve» című darab nagyhatású előadásával, hogy aztán kezdő sikereiktől fölbátorodva, végképp itt ragadjanak.

S újból előlről kezdődik a Kelemenek tragikomédiája. A német, aki a magyarok művészi versenye híján a legalsóbbrendű bohózatok s énekes játékok kizárólagos» előadásáig sülyedt le az évek folyamán: ijedten látja az újonjöttek komoly és tartalmas drámai műsorának nagy erkölcsi sikereit. Sietve átszervezkedik hát erre az irányra s kiváltságos helyzetét kihasználva, mindent elkövet, hogy a jövevényeket kiszorítsa a városból s midőn ez nem sikerül neki, hogy eredményes működésüket minél jobban megnehezítse. Az övé a szabadalom, a színházak s a hatóságok pártoló kegye; a magyarokat csak a Megye támogatja és egyes rajongók segíeyezik, legkitűnőbbben Vida László, gazdag pestmegyei birtokos nemes, aki végre is maga és pedig a saját zsebére veszi át a társulat igazgatását (1809). Műsorát kibővíti énekes darabokkal, ezekhez új tagokat hoz a vidékről, köztük Déryné Széppataki Rózát is, aki ügyes játékaival s kedves énekével csakhamar meghódítja a kétegy város közönségét is. Hogy a fényűző német mellett megállhasson, új díszleteket festet, ruhákat szabtat s hogy teljesen függetlenítse magát tőle: a Rondella helyett az úgynevezett Hacker-termet bérlí ki s alakítja át színházzá. (Itt kísérletez Katona József is; mint színész csakhamar letűnik a deszkákról, hogy mint író kerüljön oda vissza örök életre.)

Bátraké a szerencse: rájuk is mosolyog már – a politika szemeivel. Napoleon Bécszet fenyegeti: szükség van a magyarok «öröklött» hűségére, azaz: a nemesi felkelő sereg harci kedvére. Ezt gerjeszteni a Helytartóság előadatja «A magyarok hűsége és nemzeti lelke» című eredetien német alkalmi darabot magyarul is s «a magyarság lelkesedése határt nem ismer». Üssük a vasat, míg ki nem hül, gondolja József nádor-helytartó s minden fölkérés nélkül leír Pest vármegyéhez s melegen ajánlja egy díszes magyar színház építését Pesten.

Pest vármegye megindítja a gyűjtést a «díszes magyar színházra», két év alatt össze is hoz vagoy 20,000 forintot: felerésze készpénz, a másik fele kamatozó ígélet. A kamat épp végszóra érkezik a társulat fölségélyezésére. Mert már ezek is itt tartanak. Addig kaballázik Laborfalvy Benke József néhány színész-társával Vida ellen, míg sikerül őt – erősen megcsappant zsebbel – visszavonulásra bírni. A német a markába nevet, a magyar röstelkedik, a hatóság

szabadulni szeretne tőlök. Tárgyalások, szünetek, tétlenség, viszály, nyomor, segélyezés, stb. Végül megint akad lelkes magyar úr Kulcsár István táblabíró-laptulajdonos személyében, aki az élőkre áll s nagy áldozatok árán talpra segíti (1813) a társulatot.

Mást is tesz: röpiratot ad ki ezzel a címmel: «*Hazafiúi javallás* Magyar Nemzeti theatrum építéséről, mely egzszersmind a Fejedelmi Szövetség győzedelmének és a Három Felség Pesten létének emlékeztető jele legyen». Ezt benyújtja a Megyéhez, országos köröztetést, gyűjtést kérő folyamodvány kíséretében s hogy nagyobb nyomatéka legyen a szavának, az építendő színház részére telket vásárol a Hatvani-kapu közelében. Nagy csend a megyék berkeiben.

Közben – 1812 február 9-én – nagy ünnepek között megnyílik a 627,942 forint költséggel 3300 néző számára a Nagyhíd-utca sarkán (ma Gizella-tér) épült pompás, hatalmas új német színház. Ferenc magyar király buzdítására s József főherceg magyar nádor pártfogása mellett a német Múzsának építette Pest szab. kir. városa. A megnyitó előadás ünnepi díszbe öltözött publikuma bámulhatja a berendezés s a díszletek gazdag fényét, lelkesedhetik az előadott alkalmiságok émelyítő loyaltásán, tapsolhatja a színészeknek az új keretben is avultas játékát s gyönyörködhetik – már amennyiben a rossz akusztika folytán hallja – Beethovennek erre az estére szerzett szép muzsikájában. Színházi benfentesek azon is mulathatnak, mint szégyenkezik a színpadi tömeg között néhány magyar színész, akiket a Magistratus rendelt ki erre a statisztálásra, hogy kitölteni segísenek a rengeteg szín ürességét s akikben nem volt elég enérzet, hogy Déryné példáját követve, kereken megtagadják a «megtisztelő» parancs teljesítését.

E nagyszabású kultúrünnepre hivatkozva, Kulcsár István uram újabb röpiratot ír és «köröztet» ezzel a címmel: «*Hazafiúi buzdítás* a nemzeti Theatrum felépítésére Pesten». Ujabb csend a felelet: a megyéknek elég dolgot, gondot ad a maguk színészetének fejlesztő istápolása. Ráér tehát fáradhatatlan és értelmes munkával egyre magasabb szintre fejleszteni társulata művészetét s az immár megüriült Rondellában erős versennyel gyöngíteni a túl nagyra épült palotában, óriási költségek alatt roskadozó németet. Ez, hogy csökkente az ártó verseny erejét, alattomos harcot indít a magyarok ellen, s a pártos hatósággal be akarja tiltatni Kulcsárék zenés darabjait (Déryné vonzó éneke fáj neki legjobban). Kulcsár uram a talpára áll s visszaveri az álnok támadást; de az egyre nehezebb idővel lépést tartó általános – a németet is sújtó – részvétlenség-szülte deficittel már ő sem tud megbirkózni. S miután segítség sem felülről – hja, Napoleon már leveretett! – sem alulról nem érkezik: ő is beadja a kulcsot. A társulat zöme Dérynével Miskolcra vándorol. A világlátott Dessewffy József gróf ezt írja róluk Döbrenteinek: «A férfiak elég alkalmazosak, de az asszonyok, kivéven Déryné – akinek az Isten annyi szép természeti kellemeket és az éneklésre is, ámbár még nem elég palléro-

zott, talentumot adott – nyifegők-nyafogók». (A német iskola!) «Tele van azonban mindenkor a színház és a hazafiság vagy nem figyelmez a hibákra, vagy túri azokat.»

S 1815-től fogva újabb, de már csak rövid ideig tartó egyeduralomra vergődik a német.

Mindegy. Azért másodízben már nyolc évig állják a versenyt a magyarok/kizáróan művészi erejőkre támaszkodva, a minden oldalról gyámolított némettel szemben. S ha a második rohammal sem tudják bevenni a némettől védett Pestet: elvonultukban nagyobbat mívelnek – elhódítják előle az országot. Hogy ez mit jelent: elég azt tudnunk, hogy a vegyesajkú Kolozsvár, Kassa, Miskolc, Arad, Nagyvárad, Győr, Székesfehérvár, Pécs, stb. mellett a színmagyar Szegeden is a német színészet otthonos az ő jöttökig. Hogy győzzenek: nagy küzdelmeket kell megvívniok s nagy küzdelmek egyjelentőségűek nagy szenvedésekkel.

Vasút híján – híre sincs még annak! – rázós szekéren, sokszor gyalog vándorolnak egyik városból a másikba. Hosszú az út, napokig eltart, amíg célhoz érnek. S milyen út! Bokáig érő por vagy tengelyakasztó sár. A Nagyalföldön reggeltől-estig embert sem igen látnak, csak a lápokon nyüzsgő vízimadarak rebbennek föl a furcsa karaván láttára. A vendéglőt magukkal viszik a tarisznyájukban, éjjeli szállásra a félszer alá húzódnak s boldog, aki szalmát talál a feje alá. A téli hóban vacognak, a nyári melegben égnek s csak mennek, mennek új csalódások, megpróbáltatások, nélkülözések elé. Megérkeznek. A «bennszülött» gyanakodva méregeti a «jövevényt», a gyerekek újjal mutatnak rájuk: komédiás! A színházuk: csizmadiaszín vagy félszeralja. A szél bevág a deszkafal résein s ők ott ágálnak, szavalnak, dalolnak, táncolnak a recsegő emelvényen, lenge ruhában, izzadt testtel, égő homlokkal. Oda se a szélnek, aki viharhoz szokott. Maguk írják s hordják szét a színlapokat s a kölcsönkoldult bútordarabokat maguk cipelik föl a színre. Ok díszítenek, világítanak, söpörnek s közben ráérnek tucátjával fordítani, átdolgozni, írni darabokat s ezek között «Bánk bánt».

S a rongyosak, éhezők, bujdosók hódítanak. Kemény szittya koponyákat nyitnak meg az Igének. A kitagadottak, lenézettek, sehonnaiak hívőket térítenek a magyar nyelvnek s magyarokat a nemzeti entudatnak. Kezdetben mindenütt jól megy a soruk – a magyar szalmaláng! – s van eszem-iszom bőviben; de hamar vége a lelkes égésnek s újra kezdődik a nagybőjti koplalás. Mennek hát tovább egy várossal, töretlen hittel, kiújult reménnyel: hátha ott! Hívják őket haza: minden megbocsátva; hívják vissza a jómódba, a megbecsültetésbe az eltévelyedett úri fiút, leányzót: s ők mennek tovább egy várossal, rázós szekéren, gyalogszerrel s nem arra gondolnak, amit elhagytak, hanem csak arra, amit elérni vágnak emésztő vágyódással: Pestre. És addig róják így széltiben-hosszában az országot, míg itt is, ott is színház, magyar színház nem épül a félszer helyén: méltó hajlékul az Igének. Az ő nyomorú-

ságuk csak cifrább lesz a cifra házban, de ha nem nagyobb ezáltal, nem is kisebb. Lelkükre rozsdásodik a nyomorúság minden bűne: veszekedők, irigyek, hazugok, iszákosak, erkölcstelenek, rosszak lesznek nagy elhagyatottságukban; érzik, tudják azt, hogy emberileg lealacsonyodtak: de még így is, de még akkor is csak egy a vágyuk, egy az akarásuk: Pest. Pesten a megváltás, a gyógyulás, a feltámadás. Egy nemzedék pusztul el így; de midőn az utolsó távozók közülök utolsó vándorújtára: fáradott szemei látták a kivívott diadal ragyogását. Ezek a Nemzet napszámossai.

1827-ben az ez idétt Aradról hazatérő kolozsváriak másodízben próbálnak szerencsét az útba ejtett Pesten. Nekik 1821 óta már állandó színházuk van odahaza – az első az országban – s mégis lám Pest a Mekkájuk. Ez a rohamuk sem sikerül s csakhamar ők is a «bűnösök menedékébe»: Miskolcra menekülnek összeszedni magukat.

Ballá Károly vidéki színigazgató két ízben rohamoz: 1828-ban az Arany hattyú, 1831-ben a Beleznay-kert összetákolt színpadán. Mindkétszer visszaveretik.

De már erre elveszíti tekintetes Pest vármegye a türelmét s erélyes kézzel ragadja meg a magyar színügy kátyúba sülyedt fogatának a gyeplőjét. Színibizottságot küld ki kebeléből. Ez másként temetést jelentene, ha a bizottsági tagok lajstromában nem állna ott – gróf Széchenyi István neve is.

Itt van az Egy, a Vezér! Most már biztos a siker. Amit ez az erős markába vesz, az csak készen szabadulhat el onnan. Ez a hit fölöle s már látják a magyar színészetet állandó otthonában.

Ezen a ponton ragadja meg Széchenyi az ügy fonalát. A gyűléseken szóval, pennájával pedig a hírlapokban s röpíveken harcol a «nem felette nagy, de csinos és pompával berendezett színház» megépítése érdekében. Ennek helyéül a Dunapartot jelöli meg, költségei fedezésére pedig 400 darab 500 forintos (200,000 forint) részvény kibocsátását ajánlja. Az indítvány ilyen ajkról lázba hozza a társadalom minden rétegét. De mikor a higgadt Széchenyi a cél elérésére «kitartást, türelmet és *időt*» is követel: a hevesvérű Földvály Gábor, Pest megye alispánja, így felel neki: «A sok halogatás mellett elhamvad a tűz, lelohad a buzgalom . . . Azért csak *előre!* Minden lépés térfoglalás!»

Két párt keletkezik. Egyik oldalon Széchenyi hívei a pompás dunaparti, tán kései, de *végleges* színház mellett kardoskodnak, a másikon Földvályék egyszerűbb, kültelken elhelyezett, *ideiglenes* épületet követelnek – de mindjárt. Most már civódni is lehet a kérdés fölött s ez ébren tartja a magyart.

Amíg ily lelkesen hangos a magyarok tábora: a fényes német színház környékén ugyancsak méla csönd honol. Sorba buknak a direktorai; a mostani is alig várja már a megváltó csődöt. A budai német Várszínház vezetője okosabb: megugrik előle s hónapokra üresen hagyja Thalia templomát. Azt

amelyikből Unwerth gróf egy előadás után oly gögösen kilódította szegény jó Kelemt.

Ilyen kedvező konjunktúra mellett jelentkeznek a közeli Vácon vendégszereplő jeles kassaiak. Hogy szívesen játszanának egyet-kettőt a fővárosban. Hadd vigyenek haza egy kis pesti gloriolát. A német szokésén hazafiassá dühödött Magistratusnak éppen kapóra jön ez az ajánlkozás. Hogyne adnák nekik a színházukat! De csak úgy és akkor, ha állandóan benne maradnak. Hogyne maradnának a lelkes kassaiak! S bérbe kapják a Várszínházat két évre – ingyen. (Milyen haragosak lehetnek a derék városatyák!)

Mikor ezt meghallja a Vármegye, ő sem akar hátrább maradni: Széchenyi ajánlatára kezébe veszi a Budai Színjászó Társaság névre átkeresztelt kassaiak vezetését s nem kisebb embereket bíz meg az igazgatásukkal, mint Fáy Andrást, Széchenyi barátját, a jeles író és gazdag nemes urat és Döbrentey Gábort, a szintén jeles író és az 1830-ban megalakult Magyar Tudományos Társaság, utóbb Akadémia, első titkárát.

Ilyen vezetés mellett csodákat művelhet a csupa tehetség társulat. Művel is. Hihetetlen csodát. Zárószámadásuk a két év leteltével – krajcár deficit nélkül végződik. Megélték a bevételeikből. Minden külső segély nélkül. Ilyet sem produkált még magyar társulat a kétegy városban. De még a német sem!

Siet is a kuruccá engesztelődött Magisztrátus további három évre lekötni őket. Persze, hogy ingyen. Még szubvenciót is – kilátásba helyez; adni, hadd adjon a Megye. Maradnak. Ugyanekkor eléri a várvavárt csődöt a pesti n. direktor is. S miután kötéllel sem lehet Pesten új bérlőt fogni: ajánlják a Budán játszóknak, vegyék ki az új pesti színházat is. Azt, amelyiknek a megnyitóján statisztálniuk kellett. Pompás megoldás! – vélik a mindig létezett egyeztetők. – így meglesz a Széchenyi pompás dunaparti színháza *mindjárt*: Földváryék kívánsága szerint. Az utolsó pillanatban jelentkezik Schmidt bécsi gyáros bérlőnek – s tovább civódhatnak a véglegesek az ideiglenesekkel.

De már nem sokáig. Grassalkovich herceg ingyen telket ad a Foldvary színháza számára: a Hatvani kapun túl, a kerepesi országút elején. «A világ végén! Ki fog oda kizarándokolni?» – sírják a lapok, jajgatják a véglegesek; de Földváry nem sokat teketóriázik, hanem megkezdí az építést a Megye s egyes adakozók pénzén. Széchenyi elhallgat abban a hitben, hogy az ideiglenes csak elodázza a véglegest s abban a jogos tudatban, hogy ehhez az eredményhez is az ő föllépése adta meg a döntő lökést.

Közismertek az áldozatokról szóló legendák, amelyek ennek a szent háznak az épüléséhez fűződnek. Mindenki tud a napszámosról, aki – egyebet nem adhatván – két hétig ingyen hordja a téglát a kőművesek keze alá. Már csak ezekért is szent ez az ideiglenes épület s bűn lenne valaha lerombolni a végleges kedviért. Még gróf Széchenyi Istvántól is.

S mikor már állnak a falai, a városon kívül, a mezők szélén s hívogatón, csalogatón int a magányos templom: Jer utánam, szép Pestem, takarj be házaiddal, kebelezz be szíved közepébe! – köréje gyűjti Földváry Gábor a kétegy város népét a ház bokrétaünnepére. Lelkes beszéd kíséretében átadja a Barthánétól készített selyemzászlót a pallérnak, hogy tűzze ki az épületre. Hangos örömrivalgás s a budai színészkar éneke mellett teljesíti ez a parancsot.

Fönn leng már a nemzetiszínű zászló a falak ormán: a magyarok bevették a várat.

A NEMZETI SZÍNHÁZ.

1837-et írunk. Negyvenhét év választ el bennünket attól a naptól, amelyen Kelemenek először szóltak magyarul a színről Pest-Buda közönségéhez. Elég szép idő már megindult fejlődés jelentős előbbreviteléhez; de milyen kevés ahhoz, hogy semmiből valami legyen! Kelemen a semminél kezdte 1790-ben; vajjon mi az a valami, amivel Pest-Buda kultúrjellege ez időtől fogva előnyére módosult?

A két város külső képe csak részben változott: Pest haladt, Buda maradt. Pest várfalai még a század elején leomlottak, hogy a körülok gyors ütemben kiépülő külvárosok szervesen kapcsolódhassanak a Városhoz (a mai Belvároshoz). Eltűnt, amint a németnek nem kellett többé, a dunaparti Rondella is. A Szépészeti bizottság a magyarok feje fölött romboltatta le, hogy egy festői emlékekkel szegényebbé tegye az ilyenekben amúgy is ínséges Pestet. Épülszépül a város is – a Szépészeti bizottság ellenére is. Lakosai a napóleoni harcokat követő hosszú béke alatt erősen gazdagodtak, jócskán megszorodtak és jelentősen meg is magyarosodtak. Beszéljenek a számok. 1787-ben Buda lakóinak száma 24,873, Pesté: 22,407; 1841-ben Budáé: 38,976, Pesté: 68,266 – Buda marad, Pest halad. A kettőé együtt tehát már meghaladja a százezetet. 1750-ben a lakosság 22.2 százaléka magyar s 57.7 német; 1850-ben 36.6 és 56.4 az arányszámuk. (Ezek a legközelebbi hiteles adatok.) Száz év alatt tehát a magyar elem 14.4 százalékkal gyarapodott, a német ellenben 1.3-al fogyott. Több mint valószínű, hogy ebből is egyre többen beszélnek nyelvünket s így egyre növelik a magyar színház számbavehető közönségét.

Nem hiszem, hogy ebben a magyarosításban színészetünknek része lett volna. Sürgősebb, fontosabb dolga volt: előbb a magyart kellett meggyőznie életrealitásáról s bizony elég munkájába került, amíg azt a német Thahától magához csalogatta. A német látogató csak «heccből», legfőljebb kíváncsiságból kukkantott be el-elvétve hozzá; elvétve pedig senki sem tanul nyelvet a színházban, mert mire újból jelentkezik, már elfeledte az előző leckét. Elvégre

a németnek megvolt a maga színháza s azt a magyarral csak akkor cserélte volna fel, ha ez olyan valamit nyújtott volna, amit az övé nem adhatott neki. A drámát, amiben a magyar versenyképes, nem értette; minden egyébben: operában, balletben, pantomimiában – ahol a több pénz nagyobb sikert biztosít – a német bizonyult erősebbnek. A német tehát német maradt – de magyarrá lett a magyar. Nemcsak érzésére, de nyelvében is. Az országgyűlés, a hivatalok, a főiskolák s nagyjából az úri társaságok, a bálók s az utca nyelve is magyar. Magyar tudósok fognak össze az Akadémiában vállalt munkára; költőink pedig Kisfaludy Károly («Aurora»), majd Vörösmarty és Bajza («Athenaeum») köré tömörülnek csoportosan, hogy Pestet az irodalom központjává, az ország szellemi fővárosává – európai kultúrtepleppé emeljék.

A kultúra a gondolatból s az érzésből fakad s táplálkozik s mindkettőnek – gondolatnak, érzésnek – leghatásosabb kifejezője a nyelv. S ezt a kifejező nyelvet a színen «pallérozzák» alkalmassá a modern tudás és költés számára. S hogy milyen eredménnyel: hasonlítások össze Bessenyei «nyelvgyakorlatul» írt «Philosophus»-át Vörösmarty 1831-ben már kész «Csongor és Tündé»-jével! A nyelv terjesztésében az írás nem elég; a fülön át ragad az legkönnyebben az ajkra: az újkori magyar nyelvnek a színpad volt a ringó bölcsője.

S akik ezt a bölcsőt ringatták: legnagyobb részt a nemesi középosztályból kerültek ki. Illik ezt tudni. Néhány hazafias mágnás ugyan eredményesen segített nekik – kiengesztelésül azokért, akik legbővebbkezű pártolói voltak mindennek, ami idegen – de másként ők írnak, ők játszanak s ők olvasnak könyvet s járnak színházba is legszorgalmasabban. Ok is igazgatnak: a magok jószántából vagy a pártoló megyék megbízása alapján s felügyelete alatt. S a megye sem más, mint a helyi nemesség közjogi foglalatja. (Szíves figyelmébe ezt azoknak, akik még a múlttal szemben is türelmetlenek s megköveznék Verbőczyt, mert nem állott Marx álláspontján s lemosolyogják Tinódyt, amiért nem verselt Ady Endre pennájával.)

És tán lesznek olyanok is, akik még ezekből a vázlatos rajzokból is kikapintják a soha meg nem szakadt fonalat a jelen s a múlt kultúrája között. Akik még emlékeznek, mint adta át az ősök népies igrice dalos hegedőjét az urak közé fölcseperedett regősnek, mint tágul ez a humanista szellemesen művelődött lantos elbeszélő elől, hogyan alakul ki ugyancsak a humanista iskolában a dráma s mint ömlik át ebbe a lantosok hazafias páthosza s ragad előadóikra ezek szavaló modora, miképp kerülnek a színi gyakorlatra szert tett ifjak az iskolából előbb a műkedvelői, aztán a hivatásos színpadra – s mint állnak most ezek közvetlen utódai, további munkára, fejlődésre készen, a pesti állandó magyar színház előtt.

Változott helyzetek új tájékozódásra készítetnek, elért célok újak kitzüzését vonják maguk után. Az indítók kitzüzött céljait követőik mind elérték 47

év alatt. Kiművelték, megújították a nyelvet. Ez tehát már nem maradhat földmítőja további működésüknek. Ezentúl a *színi* művészet «kipallérozása» és enállósítása az adott főcél. Befurakodtak a vidékről a német mellé Pest-Budára, – Kazinczy tervének másik fele is bevált! – elhódították tőle a művelt magyar közönség egy részét: ezt megtartani, sőt növelni, léssen eztán főfeladatuk. Növelni ezt a közönséget jelentősen csak úgy lehet, ha megmagyarosítják az idegenajkúakat is: harc a német színészet ellen, annak teljes kiszorításáig! – ez most a köteles jelszó. Lássuk mennyi valósul meg ez új célokból végleges otthonukban.

Pest vármegye magáénak vallja az új színházat. Teljes joggal. De nemcsak jogait hangoztatja, hanem kötelességeit is ismeri. A színházat megépítette, most néznie kell, hogy játsszanak is benne. Átv teszi a fényesen bevált budai társulatot Kántorné, a külföldiektől is megcsodált nagy tragika kivételével, aki félreértések következtében sohasem lép a hivatalosan *Pesti Magyar Színház* névre keresztelt intézet deszkáira. «Nemes Pest Vármegye Rendének ezen intézet, mint önkeblők szülöttje mikép nevedése iránti gondos felügyelete és anyagi gondozása» egy részvénytársaságra háramlik át, amely 1837 júliusában Bajza Józsefet, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagját, hívja meg az igazgatói székbe, melléje zenei vezetőül Mátray Gábort, a «Regélő Honművész» szerkesztőjét, titkárul pedig Szigligeti Ede színészt nevezi ki, míg a gazdasági ügyek vezetését maga a részvénytársaság elnöke, Földvály Gábor alispán vállalja el.

A színtársulat kiváló, különösen drámában jeles erőkkel dicsekedhetik. Ezek művészetéről már tisztább képet alkothatunk magunknak közvetlen utódaik s tanítványaik nyomán, akiket mi is ismertünk. Amiben lényegesen elütnek német mestereiktől s magyar elődeiktől is, az a természetességre való sikere? főrekvésük. Különösen a férfiakra illik ez a dicséret, a nők még sokáig «énekelnek», ha nem is «nyifegnek-nyafognak» többé. Hogy a közönségnek máris van érzéke a természetes játék és beszéd iránt, mi sem bizonyítja jobban, minthogy a hölgyek közül azt tünteti ki legzajosabb elismerésével, aki a legtermészetesebb közöttük: Dérynét, az egyaránt jeles naivat és énekesnőt. Nem csoda, ha neki van a legnagyobb gázsija: 100 forint. Van még pártja az ifjú szép és «érzessel szavaló» Laborfalvy Rózának is; bár sokan nem tudják feledni Kántorné zord főséget.

A férfiak közül *Megyeri* («Van-e, ki e nevet nem ismeri!?!») a kedvenc. Kis test, nagy fej, izgékony arc: Isten is komikusnak teremtette, hát persze, hogy tragikus akar – s tud is lenni, mikor akar. (Felejtethetlen Vizvárink előképe.) – *Szentpétery Zsigmond* (Szigeti bácsi elődje) a kedélyes apák soha nem mesterkélte, mindig eredeti, jóízű személyesítője; akár kézművest, akár marquist játszik; közvetlen, igaz; Falstaffban nagyszerű. – *Fdncsy Lajos*: csengő bariton, előnyös termet, fiatalon hősszerelmes, de csakhamar intrikus jellemszínész: kitűnő Shylock, Wurm, Jago, Tartuffe (Tóth József, Gyenes).

Orgonaszava *Bartha János*: cigányivadék. Atyja ingyen hegedül a színészeknek: Jancsika addig jár potyára a színházba, míg végleg ott ragad s a legnagyobb Learré művelődik, akit a magyar szín valaha látott (Utódai: Molnár György, E. Kovács Gyula, Szacsvány). – Délceg és deli természetű *Lendvay Márton* a társulat fiatal hőse – s első tenorja. Ma Romeot játssza, holnap Fra Diavolót énekli; Don Carlosszal, Ferdinánddal Zampát és a «Szökött katoná» Gergely Kovácsát csereberéli. Vígjátékban (Don Caesar de Bazan) is kitűnő. (Maga neveli imádott fiát: ifjabb Mártont, méltó utódává, aki aztán Nagy Imrének adja át szerepkörét.) – *László József* és *Szerdahelyi Kálmán* a «szeles gavallérok». Az első elragadóan kedves, a másik a magyar magister elegantiarum. A francia vígjáték s társalgási dráma kettőjük, no meg Szentpétery és Szerdahelyi felesége: *Prielle Cornelia* vállain emelkedik a német komédia fölé. (Halhatatlan utóduk a tragikus bonvivant Halmi Ferenc, aki Hamlettel a kezében fejezi be ifjú életét.) – *Egressy Gábor*, Petőfi barátja, lassan bontakozik, de aztán minden társát túlszárnyaló magasságra küzdi fel magát. Folyton tanul s művelődik. Följár Bécsbe a híres Burgtheater előadásain épülni s nem nyugszik addig, míg nem látta Párizsban Rachelt játszani. Páratlan Shakespeare-színész: Hamlet, Othello, Coriolán, Lear a főszegek skálája; «Bánk bán»-t is ő avatja a Nemzeti Színház kedvelt műsorarabjává. A 48-as szabadságharcban honvédőrnagy, aztán évekig bujdosó Törökországban, csak 54-ben térhet vissza diadalai színhelyére; a 65-ben megnyílt Színi képezde első drámai tanára s 66 július 30-án, «Brankovics György» harmadik felvonásának nagy drámai jelenetében valósággal megszakad a szíve. («A legnagyobb magyar színésznek» máig sincs méltó utóda.) Még a második sorban is ilyen nevekkal találkozunk: Szilágyi Pál, Udvarhelyi Miklós, Telepi György, Daragi György, Egressy Béni (a Szózat szerzője), Havi Mihály, Bartháné, Lendvayné Hivatal Anikó, Szathmáry Karolina.

Ilyen színészeknek szerepet írni hálás feladat. Írnak is elegendő. Csak a budai ötödfél év alatt – a fordításokról nem is szólva – 68 eredeti darabbal «gazdagszik drámairodalmunk, az 1781 óta nálunk is okvetetlenkedő cenzor állandó rémüldözésére. Ezekből igen kevés megy át az új színház műsorára, máig pedig csak kettő marad életben: «Bánk bán» és Kisfaludy Károly sok eredetiséggel utánköltött vígjátéka: «A pártütők». Sok a hazafias darab, több a Kotzebue-féle érzelgős dráma és lapos vígjáték, bár újabban a Hugo Viktor romantikája kezd hódítani írók is, közönséget is. Akad néhány fantasztikus mese- és tündérvígjáték és – kivált a nagyban dívó színészi jutalomjátékok révén – alantas és trágár bohóság is fölös számmal.

Pedig előtűnt az elrettentő példa: az új német színház ezzel a «mű»-fajtaival üzte közönségét a század elején (1808) létesült Városligetben tanyát ütött «hecc» (Hetz) karjaiba, ahol a wurstli, cirkusz, csepürágók és pojacák lármás környezetében még ocsmányabb eszközökkel fakaszthat s fakaszt is röhejt, a lefelé oly virtuóz képességgel bukdácsoló tömegek mulató kedvéből.

A németet már csak az operája s balettje tartja lábon; annál biztosabban, mert a magyar épp ezekben aránytalanul gyöngébb.

Ezen a bajon is nagyot lendít a zenei igazgató Mátray, midőn megerősíti a zene- és énekkart, magyar származású képzett énekeseket szerződött s élőkre elcsalogatja a német színház közkedvelt primadonnáját: a máig híres Schodelnét.

Így fölkészülve nyitják meg 1837 augusztus 22-én, fényes ünneplő közönség jelenlétében, a kívül tetszetős, belül barátságos, nem pompás, de ízléssel díszített Pesti Magyar Színházat. Reinisch karmesterük nyitánya és a szokásos Prolog elhangzása után, görögütüzes némaképek kíséretében, előadják Vörösmartynak Pest megye fölkérésére írt «Árpád ébredése» című hazafias alkalmi darabját s újabb zene után – tán hogy hálásan elismerjék a német Múzsza irányító befolyását a magyar szín fejlődésére – a német Schenk Eduárd «Belizár» című vizenyős szomorújátékát, Kiss János gyöngye fordításában, a tragikus címszerepben a komikus Megyerivel.

Ünnepi előadások ritkán sikerülnek. De nem is ezekből, hanem a hét-köznapok szakadatlan, céltudatos munkájából alakul ki a színház jó- vagy balsorsa. Munkában itt sincs hiány. Sőt a kelletnél is több a buzgalom: a drámának s az operának az elsőbbségért meginduló vetekedése folytán. Az opera látogatottabb, ennek következtében sűrűbben tűzeti műsorra a pénzügyi érdek, ennek következtében a dráma mellőzöttnek érzi magát. Mátray uram is ügyesen kihasználja dalosai érdekében tagtársi összeköttetéseit az immár félelmes hatalommá erősödött lapoknál. Ezek nagy része csak szítja a lángot, midőn egekig emeli az énekeseket s legtöbbször érdemtelenül a porig lerántja a színészeket. Bajza kedvét veszíti – voltaképp ellene folyik a játék – s még az egy évet sem várva ki – megy. Megyeri lemond segédigazgatói állásáról, a büszke Egressy-Coriolán pedig haragosan a vidékre távozik babérokat gyűjteni. Oda vonul Déryné is; de nem a mellőzött naiva, hanem a legyőzött primadonna tágul a fiatalabb Schodelné elől, hogy a főváros sohse hallja többé kedves csicsérgését.

Az is hamar kiviláglik, hogy kevés a pénz s miután a Bajza helyére ki-nevezett Szentkirályi és Rosthy táblabírák sem boldogulnak a vezetéssel: maga a vármegyei választmány ragadja kezébe a gyeplőt s a művészi igazgatással Ráday Gedeon grófort bizza meg, gazdasági intézőül pedig Ilkey Sándor táblabíró-t nevezi ki, akit egykettőre Nyáry Pál vármegyei főjegyző vált föl terhes hivatalában.

Ennyi diszharmónia után kétszeresen jól esik Seribe «Egy pohár víz» vígjátéka előadásáról megemlékezni, amelyről Vörösmarty azt írja kritikájában, hogy «a legösszevágóbb, sőt legösszhangzóbb volt, amelyet magyar színpadon eddigelé láttunk».

És még egy siker. Az előbbinél is nagyobb, jelentősebb. Gaal József «Peleskei nótárius»-ának máig kiható diadala. Akkor csak kasszasikert láttak

benne: ma már tudjuk, hogy az irodalom a kasszánál is többet nyert általa. A darab német nyomokon indul, de népies jeleneteiben tőrülhetszneten eredeti. Először jelenik meg a «nép» a színen s királyoknál jobban hódít. A színészek még félve nyúlnak hozzá, nadrágba bujtatják a gatyás parasztot, de így is hatnak vele · az egész est nevető lelkesedéstől hangos, melyet csak fokoz a helyzetekhez simuló, túlnyomóan magyaros zene. És nekilődul a ponyva-irodalom készségéből betyár-romantikával telített német közönség is, hogy eleven betyárt lásson, ha csak a színen is. S talál ott még egyebet is. Félig ismerős hangokat, azokra emlékeztetőket, amelyek öröklötten élnek a lelkében, a fülében . . . Emlékeztetik azokra, de mégsem azok. Erre senki sem ügyel, csak a nyurga titkár úrnak villan meg az okos szeme, amikor látja a német derekak ütemes ringását s a széles mosolyt a jóltáplált germán arcon . . .

És ilyen sikerek mellett is hamarább ürül, semmint telik a pénztár. Most látja csak a nemes Vármegye, milyen darázs-fészekbe nyúlt! Nagy uraknak való mulatság a saját színház. Föl is ajánlja az országnak: vegye át, ingyen adja. S az 1840. évi országgyűlés, jóváteendő sok-sok mulasztását, szűkkeblűségét, elfogadja a drága ajándékot, évi szubvenciót is megszavaz s Erkel Ferenc magyar operája «Báthory Mária» már a hivatalosan átkeresztelt *Nemzeti Színház* első előadásáaként kerül bemutatóra 1840 augusztus 8-án.

Magyar opera? Honnan oly egyszerre? Nem egyszerre. A kolozsvári Ruzsitska György már előbb is írt magyar operát; sőt a Pesti Magyar Színház is még megnyitó évében bemutatta Bartay András zeneszerző és hírlapíró «Csel» című «első magyar víg operáját». De ezek elvesztik jelentőségüket a folytatás hiánya következtében. Erkel azonban, mint a Nemzeti Színház első karmestere, tovább ír s valóságos opera-irodalmat teremt s tart fönn egymaga dalművei gazdag sorozatával.

Újra megszólal hát a cigány «hallgató» zenéje: nemcsak a dalmű művészi keretében, hanem ennek visszaható lendítésétől ott is, ahonnan az eler nyedt kor idegen szelleme lemállasztotta: a vígadók dalos ajkán. A föléledt nyelv nemcsak új területeket hódít, hanem visszaserzi a régieket is. Mert míg az urak «hallgattak»: az örökpóéta nép csak egyre termetté a maga nótás dalait. A nyelv terjedő árja ezeket is felkapja, ragadja, viszi magával az urak kastélyába, a városok népe közé; az évente Pestre törtető tanulóifjúság újabbnál újabb, szebbnél-szebb nótákat hoz mindenfelől s terjeszt mindenfelé; a magyar elkapja s továbbadja, mohón nyeli a németje is az ősök útján vérébe szüremlett méloszt, neves költők segítenek a népnek népdalt írni s tanult zenészek nótákat szerzeni. Bartay uram 1830-ban vaskos népdal-füzetet ad ki zongorakísérettel: ahány «pianója» a polgári szalonoknak, mind ezektől hangolódik el; a cigány ráveti magát a kelendő portékára s versengve cifrázza tetszetősebb paraszti simaságát s gyűl, gyűl garmadába a teméntelen kincs ...!

S midőn így megtelik a levegő a föléledt népdal zsongásával s megnyílnak a lelkek a vele szálló Ige befogadására: fölcsendül a Nemzeti Színház színén (1843 nov. 25.) a «Szökött katona» szegény Julcsájának szívbéli panasza:

Estve jött a parancsolat
Violaszín pecsét alatt . . .

És sírnak, akik hallják és mégis örülnek neki, mint elmúlt tél után az első ibolyának. Ez a muzsika nem simul a helyzethez: ez belőle fakad; ez nem magyaros: ez magyar. És tolong a nép népet látni a színen és kicsinek bizonyul a színház a mindenrendű, rangú és *ajkú* tömegek befogadására. Ezt nem adhatja a német a németnek, ezért a magyarhoz kell zarándokolnia. Oh, az az okoszemű, nyurga titkár . . . í

S egymás után ontja Szigligeti változatos tárgyú népszínműveit. A «Két pisztoly» izgató zsvány-históriája után (ez kell a népnek!) a hortobágyi kékinges gatyás «Csikós» zengi az újonjött Füredy érces hangján:

Magasan repül a daru, szépen szól . . .
Haragszik rám az én rózsám, mert nem szól;
Ne haragudj édes rózsám sokáig
Tied vagyok, tied leszek koporsóm bezártáig.

Ki nem érti ezt? Kit nem hat meg ez a naiv vallomás – még zene nélkül is? Hát még azokkal a főségesen egyszerű hangokkal ölelkezve ...! A színmagyar után a népies jargon következik: «A zsidó», «A cigány».

És jön a kezdő sikerein írásra buzdult Szigeti József «A két bakkancsos és fia a huszár» és a báró Eötvös József után dramatizált «Viola, az alföldi haramia» című népszínműveivel.

A dráma oda van. Két tűz közé szorult: egyik oldalról a cifrálkodó feleség, az opera, a másik oldalról a telhetetlen gyerek, a népszínmű nyomja, szinte megfojtja. Az opera feleséggel csak megélne valahogy. Ha civódnak is hébe-hóba: a megélhetés nehéz gondjai megint csak összebékítetik őket. Érdekházasságok is lehetnek tartósak. De mit csinálnak a tulajdon édes magzatukkal, aki minden érdeklődést, dicsőséget elfal előlük? Kitegyék? Gondolatnak is iszonyú!

Csak türelem, nemes szülők, türelem ... A madárfiók, ha kinőtt a szárnya, magától is kiröppen a szülői fészekből s rak magának újat a közeli bokorban. Mink már látjuk az új fészket s szemünk egészen betelik annak nézésével, ami kezünkbe adta a tollat, hogy gyökérszáleit a múltból kibogozzuk . . . Már épül – a Népszínház.

HAZAFISÁG A NEMZETISÉGNEK.

Már épül a Népszínház. De nem Pesten, hanem egyelőre Budán. Egy nagyszabású színtehetség nagyratörő vállalkozása építi ki abból a lánchídfő melletti rozoga lomtárból, amelyet Hollós Mátyás király hajdani lovaglóiskolájaként mutogat az akkor még élő hagyomány.

A nagyszabású színházi ember pedig, akinek vaserélye múzsatemplommá avatja ezt a patinás raktárodút: *Molnár György*, kora egyik legkiválóbb drámai színésze.

Érdekes ember. Kelemen mellett tán legérdekesebb alakja a múlt század magyar színészetének. Tragikus sorsuk is sokban hasonlatos, bár jellemük különbözősége szembeötlő. Kelemen küzdő, Molnár verekedő természet; az buzgóbb, ez merészebb; az lelkesebb, ez akaratosabb; azt mostoha sorsa, ezt féktelen egyénisége dönti romlásba. Kelemen közepes, Molnár nagyszerű tehetség; annak tehetsége elégtelensége, ennek tehetségei szertelensége a tragikus bűne. Szertelen mint színész, mint rendező, mint igazgató s mint ember egyaránt. Amit alkot: ennen túlsúlya alatt roskad össze; magát pedig minden társas keretből kiszorítja megférhetlensége.

Küzdelmes életének változatos történetét s egyben kora színészetének eléggé hű tükrét ő maga hagyta ránk, eleven tollal papírra rótt emlékirásai-ban: «Világos előtt», «Világostól Világosig». Méltó folytatása s kiegészítője ez a két könyv az úttörők küzdéseiről kedves őszinteséggel elcsevegő «Déryné naplójának».

A szabadságharcot végigküzdött ifjú színésznek áll be – Világos után. Eveken át hányódik a vidéken, állandóan Pestre, a Nemzeti Színházra szegzett tekintettel. Már jóhangzású név előzi meg, midőn 1855-ben végre sikerül vendégként fellépnie az álomház deszkáin. Nem arat döntő sikert. Ezt intrikáknak tulajdonítja és újabb próbajátékot kieszközölni: a lapokban színészi párbajra hívja ki az akkori idők legkedveltebb ifjú színészt, Feleki Miklóst. Nagy megrökönyödés a Hatvani-kapu táján. A Nemzeti kényes urai jó arcot vágnak ugyan a rossz tréfához, de hétről-hétre halogatják a kívánt második fellépést.

E közben ráér Molnár körülnézni a politikai elnyomás dacára is szépen fejlődő kettős városban. (Ekkor kezd kiépülni Pest legmodernebb negyede, a Lipótváros.) Budára is áttéved, ahol a Városi nyári színházban (a mai Krisztinavárosi Színkörben) épp a hazafias «Zrínyi» drámát harsogják – a németek. Bosszantóan rosszul és mégis lelkesedést keltve a túlnyomóan németajkú közönség körében. Az idők jele – gondolja Molnár s már kész is az ebből sarjadó elhatározása: Ha ez kell itt, különbet hozok én nektek jövő tavaszra – a magyarjaimmal. Feladja a további vendégszereplést és siet vissza a vidékre, hogy megszervezze társulatát Buda bevételére.

Valóban az idők jele, hogy német színtársulat, a német Budán, magyar hazafias darabbal keltsen lelkesedést és töltsen meg végkimerültségben sýnlódó pénztárát.

Már a 48. márciusi forradalom – Petőfi lázító szavallata, Jókai s az ifjak hangos hevülete a háromszínű zászlóval szimbolizált szabadságért, majd Kossuth gyűjtő beszédei a fõlszabadult néprõl a néphez – felébreszti a német lelkek mélyén is megfogamzott, de még szunnyadó nemzeti érzést. Szép is, jó is ma magyarnak lenni.

Aztán jönnek a hírek a névtelen félistenek legendás hõstetteirõl, majd ennen szemekkel látják a honvédet felhágni Budavára falára: dicsõség ma magyarnak lenni.

Végül jön a vérlázító muszka beözönlés, a szabadság leveretése, az aradi tizenhárompróbás barbárság, ítéleti sortüzek a Neugebäude táján, az aljas bosszú és buta elnyomás – és ekkor kötelesség magyarnak lenni.

Így érzi a németje is és teljes szívvel a magyar mellé áll, hogy merev daccal lerázni segítsen neki a német Bach osztrák jármát. Egy már a magyar s a német gondolása és érzése, csak még ezek kifejezõje, a nyelvük kétféle; csak ez áll még, a teljes nemzeti egységebeolvadás útján, elválasztó gátul közöttük. Ezt ledõnteni vagy legalább összekötõ rést szakítani rajta: folyik a lelkes munka most innen is, túl is. Budapest megmagyarosodásához íme a német Bach adja meg a döntõ lökést.

Mert ha újra német is a hivatalok s az iskola nyelve, annál magyarább az otthoné, a zárt társaságoké – és beszédesen néma az utca, hogy tüntetõen hangos és viseletében is magyar legyen majd az olaszországi osztrák vereségek híre hallatára.

És midõn a nemzet így leszorol a politika harcmezejérõl: az irodalom és mûvészet fellegvárába húzódik vissza, hogy onnét védekezzék türelmes várással, tétlen ellenállással. Ekkor írja Jósika és Jókai legszebb regényeit («Eszter», «Zöld vadász», – «Egy magyar nábob», «Kárpáthy Zoltán») és ekkor sírja el a honfibu egy-egy keserû könnyét halhatatlan versekben Vörösmarty, Arany és Tompa. A siratok õrkõdnek, hogy a nemzet el ne szenderüljön.

És persze divatba jön a magyar színház is, annál könnyebben, mert valóban kítúnõ és a bukás szélére sodródik a német, amely már úgys csak nagyhírû bécsi vendégek szerepeltetésével és tetemes szubvenciók támogatásával állja a versenyt, a Nemzeti új és újabb tehetségekkel gazdagodó színészgárdájával (Feleky-pár, Szigeti testvérek, Tóth József, Réthy Mihály, Prielle Cornelia, Bulyovszkyné, *Fáncsy* Ilka, Szathmáryné; az operában Hollósy Kornélia, Füredi, Stéger, Benza) s egyre izmosodó drámaíróival és zeneszerzõivel szemben (Szigligeti, báró Eötvös József, Czákó, Obernyik, Szigeti József, Dobsa, Vachott, Kuthy, Kövér, Jókai, Tóth Kálmán – Erkel Ferenc, Mosonyi Mihály, a két Doppler, Huber Károly). És bebizonyul, hogy jobban érdekel és mélyebben hat a lelkünkkel rokon gondolat, még fogyatékosan

megértett előadásban is, mint az ismerős szó, amely idegen psychének az okvetetlenkedő tolmácsa. Kitűnően meglátszik ez a Nemzeti Színház népszínmű-előadásain – kár, hogy oly szűk a színház a tömegek befogadására s hogy a dráma s opera mellett oly kevés este jut a népszerű műfajnak.

A németet már csak legfelülről támogatják: a kormányzó Albrecht főherceg és beamterei s legalólról látogatják: a wurstli kétes értékű törzsközönsége, ime ide jut a legfönségesebb múzsa is – sa német épp ez évtizedben emelkedik művészettörténeti magasságra a Laube vezetése alatti bécsi Burgtheaterben – mikor nemzet- és szabadságellenes politika szolgálatába szegődik.

Egyéb baj is én: még 1847-ben leég Gizella-téri pompás palotája s egy a mai Erzsébet-téren hevenyészett faházba szorul, megcsappant személyzetével s drága vendégeivel. S mikor már az sem segít rajta, hogy németül adja a magyar hazafit – itt ez fából vaskarika – és már-már csomagol, hogy Isten hozzád-ot mondjon a kétegy városnak: a hatvanas évek elején újból malmára hajta a vizet az idők változó folyása.

Az 1860. októberi diploma félszabadsága hirtelen megoldasztja a magyarok konok dacát. Leszállanak megvíthatatlan fellegráukból s a rég nélkülöző mohóságával és gondatlanságával élvezik a félsiker egész örömét. Az első mámor elszálltával ijedten veszik ugyan észre, hogy korai volt az öröm, de már nincs elég lelkierejük az előbbi védelmi állásba visszamerevedni. Az újból meginduló küzdelem csak hangosabb, mint volt az előző, de nem oly elszántan kemény többé. A magyar különben sem haragtartó; könnyen feled és szívesen megbocsát – s bizony el-elnéz már a némethez is, ha van ott mit látnia.

És van. Az ördögös Offenbach ajándékozta – részegíti meg vele a világot. Az operetté. Mondjam el, mi az? Dunába vizet! De nem is igen lehet művészi mivoltát megállapítani, mert mire elérméd, hogy hozzámérd a Szép törvényeihez: térül-fordul s egészen más, új arculatot mutat. Mint pajkosan csúfondáros daljáték kezd (s ez a klasszikus formája) s folytatja mint sikamlós zenebohóság; majd váltakozva: kottára szedett geo-, ethno- és koreográfia, harmonizált történeti nagyképűség, zengő milió-rajz, zsongó hangulatkép, megenésített vígjáték, regényes félopera, érzelgős melodráma és hülye táncegyveleg. Vagyis divatcikk. Mint a knnolin, amellyel egy időben terem és hódít. Mert ki nem rabja a divatnak? Előbb a grófné, végül a szobalány. Mindenki. Szidják, hogy bolond; de hordják ezt és nézik azt, míg el nem unják mind a kettőt. Sebaj. Már itt az új façon, krinolin, söt ruha nélkül: hol Párizsból, hol Bécsből, hol Londonból, hol made in Hungary. (Csak épp a melódia klasszikus hazájából, Itáliából nem jön soha!) Az operetteket elfeledik; de az Operett örökéletű, mint a Divat.

S épp olyan aranybányának bizonyul, mint amilyen ez. Ebből bányász a fürgébb német is kiújult virágzást. Kik már a népszínműnek hathatós ellen-

szere: nemcsak a németet édesgeti vele vissza, szüzi szerelmétől a magyart is magához csalogatja egy-egy ledér pásztoróra. Még új nyári színházat (Thalia) is épít belőle a Király-utca végén, megnagyobbodott s az egyre sűrűbb tömegekben Pestre özönlő idegen, leginkább németajkú szidóság révén is növekvő közönségének. Négy színháza van immár a németnek: Erzsébet-téri és Thalia Pesten s két városi: a Várszínház és Színkör Budán. A magyarnak még mindig vagy már megint elég az egyetlen Nemzeti Pesten.

Ekkor ér ide Molnár lelkes csapatjával, hogy Budán létesítse a másodikat. Hat év lett a «jövő tavasz»-ból! De legalább jól felkészülhetett a döntő harcra. Mint Kelemen, ő is a német (Alsdorf) vendégeként kezdi. A Budai Színkörben 1861 április 2-án a «Pünkösdi királyné» énekes vígjáték sikeres előadásával köszönt be. Hazafias felbuzdulás fogadja. Molnár ettől nekibátorodva engedélyt kér Budán is, Pesten is, színház építésére. Hogy magyar ígére tanítsa, magyar művészettel nevelje a szűk Nemzeti Színházból künnrekedt tömegeket s hogy elsősorban a népszínmű átvételével tehermentesítse annak súlya alatt roskadozó műsorát. Hogy megreformálja a színpadi technikát: ledöntse az avult formákat s újakat, nagyszerűeket állítson a helyükbe. Már kiforrott eszméi, kész tervei vannak ehhez; csak helyet adjanak neki, majd megmutatja ő, hogy mi a színpad: egy kis világ, ha kell: az egész mindenség!

Nem kap sem itt, sem ott. Nem találnak alkalmas telket erre a célra. Keres hát ő s meg is találja a budai lánchídfőnél – alkalmas épülettel együtt. Kéri mind a kettőt Buda városától. A június 11 -iki városi közgyűlés erre, Holtzspach városatya németül előadott indítványa után: «Akarjuk, hogy legyen magyar színházunk, melyben fiaink a honi nyelvet hallgassák, gyakorolják és ne kényteleníttessenek egykor úgy pirulni, mint most mi, hogy nem értünk és nem tudunk beszélni hazánk nyelvén» – egyhangú határozattal átengedi Molnárnak színháza céljaira a kért telket, a rajtalevő épülettel együtt. Az engedélyokmányt pedig így állítja ki neki Buda főváros főjegyzője: *Kammermayer Károly*.

«Azon csalhatatlan elvből kiindulva, miszerint a nemzetiség és a magyar nyelv emelése, mely nemzeti létünk egyik főfeltétele, a nép akaratából szabadon választott alkotmányos köztörvényhatóságok első teendői közé tartozik: nemes hivatása szent kötelességét véli Buda főváros közönsége teljesítendőnek, midőn a kebeléből oly sokáig száműzött magyar színészetet, melynek bölcsője a főváros ölében ringattatott (Kelemen, 1790), ismét állandósítani és a mostoha sors által kajánul elragadott ősi jogaiba visszahelyezni, neki jutott boldogító osztályrészül.» – így beszélnek és írnak már a budai svábok!

A szükséges átalakításokhoz persze nincs elég pénze Molnárnak, a «felbuzdult hazafiság»-hoz fordul tehát támogatásért. (Ezt a dalt is ismerjük már a Kelemenek idejéből.) A felbuzdult hazafiság csakugyan siet – bizottságot alakítani, Áldásy Antal, Buda város főkapitánya elnöklete alatt. Még az egye-

terni ifjak is gyűjtenek; de legbuzgóbban Toldy Pista, Bérezik Árpád és Tarnay Pál (a későbbi Madarassy pénzügyi államtitkár) írók és Kammermayer főjegyző. És ha nem is csurran, cseppen. Mailáth György országbíró a tekintélyes összeg mellé ezt írja: «Azért is szükséges még egy magyar színház az ország fővárosában, hogy a Nemzeti Színházat is élénkebb működésre serkentse». (Tehát már nem működik kellő élénkséggel!) Gerster és Frey építésszek megkezdik az átalakítást s Molnár, bár az adakozások nem fedezik a költségeket s tetemes adósság marad a tágas épületen, gavallérosan – mert az volt! – a Kisfaludy Sándor balatonfüredi kis théátrumának jellegét Íratja a kész színház homlokzatára: «Hazafiság a Nemzetiségnek».

Az 1861 szeptember 14-iki felavató előadást maga Molnár vezeti be, egy a színháza keletkezéséről írott s felolvasott előszóval. ... «A magas arisztokrácia nem járult e ház alapításához . . .» «A Nemzeti Színház színészei görbe szemmel nézték a második színésztelep alapítását . . .» «A *németajkú* zsidó közönség feléje sem nézve a budai magyar színészek előadásainak, tömegesen rohant a német színészek előadásaira, akik a magyar színészetnek Budán való megjelenésére a bukás szélén állottak már és sietett megmenteni a német színészetet.» – így édesgeti színházába a közönséget.

És mégis látogatják, amit azzal hálál meg, hogy az első zsúfolt házak jövedelméből 50 arany pályadíjat tűz ki népszínműre. Ingyenes előadásokat is tart a szegényeknek. S miután a közönség s pályatársai egy részét már sikeresen maga ellen uszította kíméletlen prologusával: siet kikezdeni a hatóságokkal, sőt a még félelmebb hírlapírókkal is. Politikai tüntetéseket rendez a színházában (a forradalmár Garnier-Pages tiszteletére minden felvonás végén elhuzatja a Marseillet), amire Coronini gróf katonai kormányzó majdnem becsukta őt is, meg a színházát is. A jóindulatú lapoknak egy tulélénk alakítását szelíden megrovó kritikájára pedig azzal felel, hogy másnap teljes mozulatlanságban, egyhangúan darálja le ugyanazt a szerepét. De megbocsátanak neki, mert dolgozik és produkál. Dobsa Lajos «István király» tragédiáját hazafias tüntetéseket kiváltó diadallal viszi színre. Maga mondja: «*Bensőleg* ha nem is volt művészi, de az egészét áttekintve, kitűnő előadásnak nevezte mindenki».

Ez ő: a *külső* hatások nagymestere, a felvonulások, tablók, görögtüzek virtuóz rendezője. A hatás! Ez a legmagasabb művészi elv előtte. Mint színész is erre, ezért játszik. Hogy ezt fokozza: addig fokozza érces hangját, élénk színeit, kifejező arcjátékát, mozgása elevenségét is, míg szertelen lesz és nagyszerű tehetsége és gazdag tudása mellett is modorossá, a jóízlésnek élvezhetlenné válik. A tömegnek játszik: jaj neki, ha az egyszer cserbenhagyja!

Az első év mérlege kielégítő eredménnyel zárul. 345 túlnyomóan drámai előadásból 243 jut eredeti magyar darabokra. (Úgy vélem, hogy ebben még ma is tartja a rekordot.) S a pénz is futja a folyó kiadásokra, ha a színházán lebegő teher törlesztésére nem is marad fölöslege. Hja, Molnár nem

sajnálja a garast a színpadtól; de magától sem. Szeret és tud is élni. Olvassátok csak el második könyvében a svábhegyi Szigeti-tanyán tervezett lakomák ételsorát, hogy a magyar Savannt ismerjétek fel benne!

S a cégérül kiakasztott népszínmű? Vagy miért népszínház? – kérhetné valaki. Nos, ad ő népszínművet is s adna még többet is, de nincs. A régieket féltékenyen őrzi a Nemzeti – dehogyan adná a konkurensének! – és úgy le vannak azok már játszva, hogy ott se kellene többé. Ami új akad, az meg nem az igazi s a *Turcsányi* pályanyertes «Drótostót»-jával együtt nyomtalanul vész bele a feledés éjébe. És legfőképp Pesten is, Budán is hiányzik az a valaki, aki – színházi nyelven szólva – vinni tudná ezt a különleges műfajt. A Nemzetiben még mindig szívesen hallják ugyan a vénülő Füredy eredeti nótázását, de mihaszna? mikor, az alig felmerült s máris (1859) elhunyt legendás Hegedüsne után, olyik operaénekesnő csak a tanultságával tud neki szekundálni. Ezt nem lehet tanulni, ezzel születni kell a világra. Molárnak pedig még csak Füredyje sincsen. A második év (1862) május 15-én, a «Szép juhász» című népszínmű Piroska szerepében, törülmetszett népdalaival feltűnik ugyan valami *Kölesi Lujza* nevű kóristalány, de az olyan csitri még, – 12 éves a boldogtalan! – hogy rövidesen a vidékre küldik: nőjön és tanuljon, tán lesz belőle valami. (A csitri lány el is megy aztán a vidékre és női és tanul is; sőt utóbb nőül is megy a tanítójához, valami *Blaha* nevezetű karmesterhez . . . Majd elválík, lesz-e belőle valami?)

Egyéb műfajokra kitűnő erővel gazdag a társulat. Fiatalok, frissek, törekvők. Csak úgy önti a tehetségeket ez az áldott napsugaras róna. (Nem hiába mondja Reinhardt, hogy csak két népnek van őseredeti tehetsége a mímeléshez: az olaszoknak, meg a magyarnak.) Együd (jóhangú, szilajkedvű Baczúr Gazsi), Pártényi, Vasvári Kovács (népies alakok kitűnő személyesítőtől), Horváth Vince (ügyes táncos), Simonyi (a később híres Dunanan apó), Vincze János, Szép József, Navratil (Náday Ferenc néven a «Don Juan» opera Leporelló szerepében lép először a színre), Zádor, Zárka (táncmester), Bényey, Beödy, Bihary (a tragikus Bartha utódjául ígérkezik, de meggon-dolja és pap lesz), Sziklavölgyi (karmester), Alajos, Alajosné (nagyyszerű Tóti Dorka), Szerdahelyi Nelh, Szépné Mátrai Laura, Pártányiné (drámai színésznő), Krecsányi Sarolta, Harmath Emma (énekesnők), Szöllősi Róza és Piroska (táncosnők) – no és maga Molnár, a komoly és víg válfajokban egyaránt jeles jellemszínész. Mennyi erő, milyen gazdagság – és mégsem bírnak a némettel, pedig annak csak egy embere van, de azt az egyet – Offenbachnak hívják.

Ő ma a helyzet ura egész Európában s a német úgy lefoglalta magának Pest részére is, hogy a magyarnak semmisenem jut belőle. Érti Molnár, hogy csak a saját fegyverével verheti le a németet s mindent elkövet, hogy legalább egy Offenbach-operettet elkaparintson versenytársa elől. Ha még oly rosszat is, csak Offenbach legyen. így jut a némettől otthagytott «Dunanan apó» című

geniálisan bárgyú operetthez. S megveri a németet az operett egyetlen táncával: a darab végéhez biggyesztett «cancan» nevű párizsi táncsal.

A tánc frivol: tehát bomlanak utána az operette léhaságaival már jól előmunkált pestiek; többet mutat, mint sejtet: tehát ezrivel rohannak át Budára – megbotránkozni. Mert nagy a közmebotránkozás. A lapok rendőrért kiabálnak, Thalia papjai pfuj!-t harsognak (leghangosabban persze a német direktor): nem használ semmi, mindenki meg akar botránkozni s ez akkor 104 táblás házat jelent. Ez az első sorozatos színházi siker Budapesten. Kezdünk nagyváros lenni! Még Deák Ferenc is megnézi Krecsányi Sarolta és Horváth Vince pajkos kankanját.

És «van miről beszélni a városban» s a színház akkor él, ha beszélnek róla. S Molnár arról is gondoskodik, hogy ki ne fogyjanak a témából. Betanítja s fellépteti a «Szigetvári vértanúk» Anna szerepében az orosz származású Apraxin Júliát, valamelyik Batthyány gróf elvált hitvesét, a pesti Társaság közismert mondaine alakját. (Kezdünk már nagyváros lenni!) A «grófné» kifogástalanul előkelő fiaskója után feledni s darabot látni, venni, hozni: Párizsba nászutazik a kedvesével. És csakugyan lát, vesz és hoz onnan darabot. Előbb a Chatelet-ben bámulja meg a «Marengo» című látványosságot. Megjegyzi magának; de egyelőre a Porte St. Martin színházba megy el tizenkétszer, hogy az «Ördög pilulái» című ugyancsak látványos (ez az ő eleme!) bohóság minden mozzanatát az emlékezetébe rögzítse. Mikor ez megtörtént: az ördögös gépezetek működését kilesni – díszítőnek áll be a színházhoz. Ezzel is készen, díszleteket festet, kellékeket kasíroztat Párizsban s re bene gesta, siet haza a gazdag zsákmánnyal – de egyedül: a «gróf nő» otfeledi magát. (Párizs mégis csak nagyobb város!)

Ezalatt idehaza kátyúba zökkent a fejetlen társulat szekere. A hátrahagyott pénzmag elfogyott s Molnár Párizsban hagyta az utolsó garasát is. Már húzzák a lélekharangot lelkes barátai, midőn küzdelmes pénzügyi műveletek után, 1863 december 10-én egy gyanútlan csütörtöki napon meglepi a kettős város közönségét az «Ördög pilulái» felülmúlhatatlan sikerével. Hetven sorozatos előadás után mégis enged a szünni nem akaró támadásoknak («Ezt a silányságot hozta a Hazafiság a Nemzetiségnek?» – a mottó) és leveszi műsoráról a vonzó darabot. Vértő szívvel, de leveszi. És kitüzi az általánosan óhajtott, *követelt* hazafias darabokat. És rogyásig – üres a színháza. Tizenkétszer egymásután. Akkor megint csak visszateszi a műsorra az «Ördög piluláit». Vértő szívvel, de visszateszi. És még 103-szor adja zsúfolt ház előtt. Kell ehhez kommentár?

És még a 63,000 forint tiszta jövedelem sem elég neki. Nagyszerűen tudja megszerezni Molnár a pénzt; de mihaszna, mikor még nagyobb szerűen tudja elkölteni. 1864 nyara elején már sztrájkolnak a színészei, júniusban pedig beüt a csőd. A konzorciummá alakult színészek még tovább játszanak és szaladgálnak segélyért fűhöz-fához. Gróf Pálffy katonai kormányzó (Coro-

nini utódja) a nála kéregető női küldöttségnek azt tanácsolja: «Menjenek szolgálatba. Magát (Mátray Mari) elfogadom szobalánynak, ezt a kis mezei virágot (Kölesi Lujza) meg pesztonkának, kis gyermekeim mellé – legalább nem fognak koplalni». De biz ők inkább koplalni mennek a vidékre és 1864 nov. 1-én ünnepélytelenül bezárulnak a Mátyás király hajdani lovaglóiskolájának színházi kapui.

Molnár előbb a Nemzetiben, azután a vidéken vendégszerepel, mindenütt lelkesedést keltve nagystílű művészetével. Szeged, Debrecen, Várad, Győr tapsolja, ünnepli s tán épp az ő művészetének és sikereinek elemi hatása váltja ki az elhatározást egy okoszemű győri leányka lelkéből, hogy színésznőnek jelentkezzen, mert az bizonyos, hogy akkor lép a színpályára - Jászai Mari. Molnár a királyok szerénységével fogadja a városok hódolatát; úgy tesz, mintha boldogítaná vele, pedig a lelke csak úgy visszasír az elhagyott loomtárba, mint visszasírt Kelemené a Rondellába.

S mint Kelemen, ő is visszaküzdí magát vágyai Mekkájába. (Párostul érkezik: hitvesével, Kocsisovszky Borcsa csodabájos naivával, hogy majd attól is elváljon.) A nemzet politikai győzelmét megpecsételő 67-és kiegyezés évének őszén kerül vissza a színházába; de már nem mint annak igazgatótulajdonosa, hanem mint a Balássy Antal elnöklete alatt működő igazgatóbizottmánynak a művezetője. Azért persze minden az ő akarata szerint történik. És történik elég. A Rákosi Jenő szellemi vezérlete alá csoportosult fürdőutcai Káveforrás ifjú zsenijei: Bérezik, Dóczy, Toldy I., Tarnay, Kazár, Hiador (Jámbor Pál), Éjszaki Károly, Bulyovszky, Rajkay, Erdélyi, Szarvas Gábor, szinte elárasztják a színházat friss, ötletes darabjaikkal. Ha meg díszlet kell: itt ögyeleg valami Munkácsy Mihály nevű festő, aki, hogy müncheni útja költségeit előteremtse, 45 forintért pingál nekik egy kortmát. S új tehetségek is akadnak: «Samil» dráma Eskám szerepében olyan hatással mimel a kedvelt Némethi Irma helyett beugrott Jászai Mari, hogy menten kiveszik a kórusból. S a tél mégsem sikerül. A drága «Gerolsteini nagyhercegnő» (Offenbach) elbukik a primadonna ki nem elégítő játéka folytán. S ha a tél ilyen rossz: mi lesz a nyáron, a nyáron?!

Akkor eszébe ötlík a Párizsban látott «Marengo». Egy pillanatra meghökken az előrelátható tetemes költségek rémétől, hogy rögtön utána vad erővel vetemedjék terve kivitelére. Tudja, hogy va banque-ot játszik; de vagy-vagy! Ez volt s ez marad jelszava. A sirig.

A darabot Rajkay István (a magyar színészek Pista bácsija, első színházi ügynöke, a biztos szemű tehetség- és darabfelfedező, a ma már száz elaggott színészt nyugdíjban részeltető Színész Egyesület kezdeményezője stb.) ülteti át magyarra, «Bem hadjárata» címen. Molnár irányítja az előkészületeket s vezeti a próbákat. Többszörös elhalasztás után (ki-kifogyott a pénzmag) elég későn: augusztus 24-én van a bemutató, nyári állomásán, a Krisztinavárosi Színkörben.

Hát ilyet még nem látott Pest-Buda. De még tán Párizs sem! Bem apó (Várhidy) szürke köpenyben, szürke lovon jelenik meg az óriási, hátul egészen nyitott s a Gellért-hegyre kilátást engedő színen. Nyomában 65 huszár és lengyel lovas, 9 parádés futártiszt, aztán 6 négylovas ágyú, 4 röppentyűs löveg, utászcsapat, sebesültápoló osztály, végül 300 gyalogos (igazi) honvéd és 70 muszka katona. A közvitéz 40, az őrmester 60, a hadnagy 80 krajcárt, a kapitány 1 forint 20 krajcárt, a tüzérek 1 forintot, – a lovak 3 forintot kapnak naponként. A muszka közvitézek is 60 krajcárt kapnak fejenként, mert senki sem akar muszka lenni – olcsóbban. A személyzet a táncokkal együtt 104 ember s két katonazenekar is (16-16 ember) játszik a színpadon. A Gellért-hegyen felállított telep tűzgolyókat röpit az égnek s a harmadik felvonás végén óriási vízesés zuhog le a hegy oldalán a völgybe.

A hatás leírhatatlan. A nagyidők minden dicsősége ott tündöklök ezen az emlékezetes estén az ittasuk nézők szemei előtt. Molnár életének legnagyobb-szerű diadalát aratja – de elvérzik bele. Ő is korán született. Harminc évvel később megtalálta volna a színházát, a közönségét, enmagát is s az lehetett volna, aminek indult: a magyar szín reformátora. Így hatástalan marad az akarása, mert mire elérkezik az ideje: már elfeledték őt is, a művét is. Mindent a kellő időben s a kellő mértékkel: titka a maradandó sikernek.

Ami ezután következik, az már csak vonaglás. 1869 februárjáig még vezeti az előadásokat, de aztán teljes felszerelését hátrahagyva, végleg elhagyja élete főművét. Buda főváros eladja az épületet az államnak, hogy az a m. kir. kereskedelemügyi minisztérium palotáját építse a helyébe. A csákány nem fogja az ódon falakat: gépekkel, dinamittal kell azokat felrobbantani. 1870 szeptember 16-án nagy közönség előtt folyik le a drámai aktus: egy nagy porfelhő és volt, nincs ... A hazafiság reálisabb eszközökkel szolgál ezentúl e helyt a nemzetiségnek, mint eddig.

Hallgassuk el fölösleges kísérő megjegyzéseinket. A tanulságok szinte kézzelfoghatóan foszlanak ki ebből a nagy porfelhőből. Kettőt mindenesetre tanulhattunk az igazgató Molnártól: t. i. mit kell, és hogyan nem szabad azt csinálnunk, hogy a nép színháza ne csak létesüljön, hanem fenn is maradjon rendeltetése betöltésére. S tanulságul ez is elég egy úttörőtől.

A hajléktalanná vált Molnárnak végre a Nemzeti ad biztos fedelelet. Eleinte jól is érzi magát ott, mint színész sikert sikerre halmoz, míg az operát favorizáló báró Orczy intendánsnak egy, a drámai tagokra címezett sértő megjegyzése arra nem ingerli a színház jeleseit, hogy együttes távozásra esküdjenek össze. Persze mind marad, csak a büszke Molnár állja a szavát és megy. Orczy bukása után (1873) újra visszatér s az igazgató Szigligeti mellett rendezői tiszttel is vállal. Mint színész az élen halad s estéről-estére nagyobb önmérsékléssel neveli s neveltetti magát művésszé a kritika által s a rendezőnek is vannak jelentékeny sikerei («Krakkói barátok», «A csók»), A legjobb úton van, hogy végre harmonikus egységbe foglalja túltengő tehetségeit, midőn

végzetére őt bízzák meg az Orczy-regime rendetlen gazdálkodásának a vizsgálatával. Oly alaposan végzi ezt a hálátlan feladatát, hogy végre is mindenki megjéjed és ellene fordul. Orczyt felmentik és ő undorral távozik a Nemzeti Színháztól. S ezúttal véglegesen. A fővárosban ugyan megjelenik még egyszer, hogy a kezdő Rákosit a pesti Népszínház igazgatásában támogassa – s erről később lesz szó -, de e rövid epizódtól eltekintve, ezentúl már csak vidéki vendégszereplésekkel szolgálja a műzsát s keresi kenyerét.

Itt találkozunk mi is a már deresedő vándorral, hogy soha el ne feledjük a mély benyomást, amelyet személye és művészete ifjúi lelkünkre gyakorolt. Járása meglassúdott és nem a hajdani délceg többé; még fennhordja a nagy fejét, de nem oly souverain göggel, mint valamikor; nézése elhomályosult, csak néha villan meg okos szemében az egykori tűz; elhízott ábrázatjára mély barázdákat szántott a küzdelmes évek ekéje, csak széles homloka és imperátor orra emlékeztet még a régi Caesarra. Kerüli az embereket és akit el nem kerülhet, azzal udvariasan, de röviden végez. A vendéglőben egyedül ül az asztalánál s még mindig kedveli az ízes falatot; ha ilyet hoz neki a pincér: rámosolyog és élvezettel lát munkához. Szépen eszik, aminthogy modora általában előkelő s ruházata a körülményekhez képest még mindig választékos.

Pontosan megjelenik a próbán, egykedvűen körülnéz s mindent jónak talál. A nagy dekorátornak már mindegy, hogy Othello modern teremben áll a doge elé. A buzgó, de gyönge szereplőkkel sem törődik. Elmélyedten, ihlettel mondja a szerepét. De csak úgy magának. Kéjjel fürdik a Szépben. Belékezd a nagy védőbeszédébe. Halotti csend. Pedig az egész személyzet, a díszítők, szolgák is ott lesik, hallgatják a színpalak között. Tompítottan beszél és mégis világosan, melegen s szavának váltakozó visszfénye finoman suhan át széles ábrázatán. Csak elvétve egy-egy könnyed és mégis kifejező taglejtés, szoborszerű állásában pedig egyaránt benne van az államfő iránti köteles tisztelet s az elszánt katona hajthatatlansága. S most jön csak az egyre fokozódó izgalom: a féltékenység felébredésének a dühöngésig való mesteri fokozása - kiabálás és handabandázás nélkül. Ezt színházi nyelven markirozásnak nevezik; pedig ez nem játék többé, hanem átélés; nem színház, hanem maga az élet. S mikor a párdúc gyorsaságával és ügyességével megfojtott Desdemona ártatlansága kiderül s a barbár Othello a gyermek közvetlenségével zokogja:

«Kinek síráshoz nem szokott szeme
úgy önti most szelíden könnyeit,
akár Arábia faóriása
a gyanta balzsamát . . .»

csak úgy patakzik szeme forrásából a csillogó könny, véges-végig a mély barázdákon. Aztán alig hogy jelzi a gégeje átvágását, a fuldoklást; össze sem esik, csak az arcával hal meg, szinte döbbenetes igazsággal.

Ha ez így próbál, hogy fog ez játszani ...! – gondoljuk magunkban s izgatottan várjuk az estét. Végre elhangzik a harmadik csöngetés. Molnár ide-

gesen néz körül a kész színen. Minden rossz neki. Szidja az ügyelőt, a kellékest, a díszítőket s megvető felsőbbiséggel hallgatja a színészek megfélemlített gagyogását. Ha még igazgató lenne ...! De hát csak vendég s lenyeli a mérget. A jelenése következik. Nagy aplommal, tapsra kihívóan toppan be a színre. Sikerült: tapsal fogadják. A nagy beszédét még fékezetten, ha nem is a reggeli nemességgel mondja; de már a féltékenység megcsodált crescendoja közönséges produkcióvá fajul a műpauzák, nyögések, hördületek, arc-fintorok, szemforgatások és izzadásig élénkített mozgások ezernyi színe alatt; Desdemonáját percekig fojtogatja s a «szelíd könnyek» patakzását már csak kimerült hangja reszketetésével tudja pótolni. Végre meghal s alig várva, hogy legördüljön, már idegesen kiabálja: Ügyelő, a függőnyt! a függőnyt! - s meghatva hajlong a lelke mélyén megvetett «pugrisok» előtt. – «Nyolc volt vagy kilenc?» – kérdi az ügyelőtől. Pedig csak ötször hívták ki. A hatás . . . ! A hatás ...!

És még sincs meglegedve a sikerével. Rosszkedvűen vacsorál s a tányérnyi rostélyosért sincs köszönő mosolya. A gratulánsok előtt szidja a színházat: a direktortól le az utolsó díszítőig. Vályogvetők, banda! Aminthogy a két könyvében is az egész világot vádolja bukásaiért, csak a főbűnöst: enmagát mentegeti kendőző ürügyekkel.

A meleg nyáron pihenni Aradra vonul. A polgármester jóbarátja: hívja magához vendégül. De ő csak azt kéri, hogy a marosparti nádasban építhessen magának valami szerény kalyibát. Ott él aztán ősember módjára, fogadja morózusan a rátalált diákot, aki döntő véleményét jön kikérni: van-e, nincs-e biztató tehetsége a színészethez? – «Ha már itt van, ám lássuk.» – És fél-órát szavaltat a fiúval szomorúat, vigat, egy szó buzdítás, sőt megjegyzés nélkül. Aztán nagy pauza után végigsimít húsos tenyerével a széles ábrázatán s unottan, hidegen mondja a reszkető diáknak: «Sajnálom, ifjú barátom, semmi jót nem mondhatok: magából – színész lesz». S eltalálta. Mert valóban az lett, kitűnő színész lett Gál Gyulából.

Utolsó felvonás. Megtörtén érkezik Budapestre. Szerény lakást bérel s Rézi szobaasszonya gondjaira bizza beteges öregségét. Tanításból tengeti életét s írja az emlékezéseit. (Még több kötetre való van ezekből kéziratban, végig hű barátjánál: Rákosi Jenőnél.) A Nemzeti ifjabb színészei, különösen a talpig nemes Bercsényi Béla, úgy támogatják titokban – nyíltan senkifia ne merje! – a gyomrára még mindig kényes öreget, hogy külön étlapot iratnak a közös vendéglőstükkel az ő részére: nevetségesen olcsó árakkal. A különbözetet persze ők fizetik. Mindennap végig «kóstolja» az egész menüt. Minden «nehéz» neki; «nem bírja a gyomra». – «Vigye vissza!» – s fizet egy levest meg egy spriccet.

Aztán elérkezik a nagy pillanat (1891). Férfiasan néz elébe. Utolsó szavait az ápoló barátjához intézi: «A Rézinek tartozom még 16 forintjával . . . kérlek ...» S meghal. Egyszerűen, igazán, mint mikor magának játszott.

A NÉPSZÍNHÁZ ALAPÍTÁSA.

A pesti Népszínház talpkövét Molnár György tette le Budán. Az ő népszínháza megbukhatott, de a Népszínház eszméje fennmaradt. Ott lebeg a város szellemi légkörében s majd egy lelkes ember felbuzdulásában, majd hírlapi cikkekben, a gondolat megtestesítését célzó szervezkedésekben, bizottságokban lel éber gondozókra. Egyelőre sikertelenül. Akik az eszmét így felkapják és terjesztik, csak fűjják a tüzet, amelyet Molnár gyújtott s nem hagyják kialudni, amíg majd megjelenik a férfiú, aki elég erős legyen, hogy lobogó lángra szítsa azt.

Ez a férfiú a «Reform» című napilap 1871 március 19-iki száma vezércikkében jelentkezik s így ír: «Mind e körülmények – hogy az alsó, sőt a középosztálynak még magyar része is német s azon felül ledér élvezetet keres a gombamódra szaporodó népies, vagyis helyesebben pórias német zúgszínházakban – újjal mutatnak rá, hogy egy magyar népszínház létesítése szintoly szükséges, mint megállható, sőt virágzó és jövedelmező vállalat lehetne». S ha az eddigi kezdések meddők voltak: mindegy. «Bele kell fogni újra és újra és nem nyugodni, amíg nem létesül.» Aláírva: Rákosi Jenő.

Tekintélyes név már akkor is, bár 30 évet sem ért meg a viselője. Dehát korán kezd: 24 éves korában már új költői irányt szab a magyar drámaíróknak a Nemzetiben 66-ban színrekerült s máig hatással játszott «Aesopus» vígjátékával. A fiatal írói gárda ettől fogva vezéréül vallja a szikár ifjút, aki friss ötletességgel és kifejezésbeli könnyedséggel alapos készültséget és mély elgondolást, tüzes vérrel, lelkes hevülettel beretvaéles ítélőtehetséget párosít. A temperamentuma Kossuth-hoz vonzaná, de a judiciuma Deák mellé állítja s ezt támogatja előbb a Kemény Zsigmond «Pesti Napló»-jában, 69-től fogva pedig a saját szerkesztésében megjelenő «Reform» hasábjain, okos és kifogástalanul magyaros írásmódjával e téren is újító politikai cikkeivel.

Ezzel a lapjával, mint messzehangzó szócsövel, tartja ébren Rákosi a közvélemény felkeltett érdeklődését és «nem hagyja nyugodni, míg nem létesül» a Népszínház. Egyre több harcost toborz az ügy szolgálatába, míg végre maga mellé hódítja a Város esztét: Steiger Gyula ügyvédet is – vezértársául. Ez a tettekre kész, eszes, fiatal ügyvéd lelkes szóvivője a pestvárosi közgyűléseken minden nemes új eszmének, haladást és fejlődést célzó tervnek és legfőképpen mindennek, ami a magyar nemzeti eszme diadalmas érvényesülését előmozdítani hivatott. S ahogy így nagyjában egyezik Rákosival, akinek minden jóra való iparkodásában szintén a «magyarság» a főmozgatója, mondhatnám, élelve: a Népszínház megvalósításának különös akarása is úgy eggyé kovácsolja ezt a két erőt, hogy ettől fogva közös minden tettük és minden érdemük.

A Rákosi szózatain felbuzdult Steiger, minden előcsatározás nélkül, rögtön a nagy ágyút süti el: indítványt nyújt be a Köztörvény hatóságához,

amelyben az építendő magyar Népszínház részére ingyen telket kér a Várostól s bizottság kiküldését javasolja az építkezés előkészítésére, megindítására és befejezésére.

A helyzet kényes. Csak nemrég (1869) utasította el a Város a német azonos kérését s e miatt sokan duzzognak a városatyák közül. Ha ezek most visszaadják a kölcsönt . . . ? Rákosi a «Reform»-ban hatásosan elibe harangoz az indítványt fenyegető veszedelemnek, az óvatos Gyöngyösi (Gampel) polgármester pedig, aki persze a magyarokkal tart, előértekezetlet hív össze az ellenző városi képviselők megpuhítására. Másnap, 1871 október 18-án van a nagy mérkőzés. Zsúfolva a közgyűlési terem. Olyanok is eljönnek a döntő szavazásra, akiket addig alig-alig láttak közgyűlésen: Toldy Ferenc, Székács püspök és hasonló nagyságok. Steiger lelkes, meggyőző beszéd kíséretében ajánlja elfogadásra indítványát s miután a német lapok is mellette nyilatkoztak: váratlan könnyűséggel intéződik el az ügy a magyarok javára. A közgyűlés megszavazza a kért ajándékterket s Gyöngyösi polgármester elnökle alá bizottságot küld ki, amely karöltve a társadalmi úton szervezendő színház-építő bizottmánnyal, az eszme megvalósításán fáradozzon.

E sokat ígérő kezdésre újból megmozdul a társadalom is s Szitányi Izidor, a már 1869-ben erre a célra alakult s eredmény nélkül feloszlott bizottság elnöke, értekezetlet hív egybe a Nemzeti Kör helyiségeibe. Jelen vannak: Szitányi elnök, Gyöngyösi polgármester, Horváth Boldizsár, Steiger, Wahrmann Mór, báró Liphay Béla (az egyetlen mágnás, aki már az első próbagyűjtésen is jegyzett), báró Podmaniczky Frigyes, Weisz Bernát, Falk Miksa, Urváry Lajos, Mátyus Arisztid, dr. Hirschler Ignác, Deutsch Bernát, Wodianer Béla, Bunán János, Gellén Szabó I., Kléh István, Gerlóczy Károly, Tavasz Endre, Forgó István, Jármay Gusztáv, Dux Adolf, Má dai Izidor, Kvassay Ede, Hollós László, báró Kaas Ivor, Törzs Kálmán, Mersics L, Kazár Emil, Mende Bódog és Rákosi Jenő, az értekezetlet jegyzője. Steiger kilences albizottság kiküldését kéri a tennivalók előkészítésére. Podmaniczky báró kívánná, «hogy szükség nélkül nem tolatván előtérbe a nemzetiségi kérdés (oh! oh!), mondassék ki, miszerint a társaság a magyar irodalomnak, szellemnek és jellemnek egy már meglevő gyöngyét: a magyar drámai víg népköltészetet akarja fejleszteni». Erre a főúri körültekintésre, polgári egyenességgel így felel Tavasz Endre: «Ne áruljunk zsákban macskát. Magyar népszínházat akarunk, nyíltan, a város alsóbb néposztályainak». Az értekezetlet ezt a felfogást teszi magáévá és így eleve megállapítja, hogy nem a népszínműnek, hanem a népnek építi a Népszínházat, amelyben a népszínmű, mint a népet természet szerint különösen érdeklő műfaj, különös előszeretettel ístápoltasék. A kilences bizottságba pedig, báró Liphay elnökle alatt, kiküldi Falk, Wahrmann, Steiger, Podmaniczky báró, Mátyus, Tavasz és Gerlóczy tagokat és Rákosi Jenő jegyzőt.

Október 29-én újabb nagy értekezetlet, amelyen báró Liphay elnöki

megnyitójában megállapítja, hogy «a Népszínház nem lesz a Nemzetinek versenytársa, hanem kiegészítő része. Háza lesz a víg műzsának, vígjátékoknak, sőt bohózatoknak és az énekes daraboknak a nélkül, hogy a ledérség bontott övével lépne fel». Még világosabban beszél a Nagybizottság színügyi szakosztálya, midőn kijelenti, hogy a műfajokat nem lehet előre megszabni. «Adni kell, ama korlátok közt, miket az előszabott cél: a nép erkölcsnemesítése előír, mindazon műfajokat, amelyek először: a közönség nemes szórakoztatására számítvák, másodszor: jövedelmező üzletet biztosítanak.» És ezzel kitarja a kaput az operett előtt is.

A november 21-iki bizottmányi ülésen újabb döntő lépés előre: Gerlóczy Károly ajánlja, hogy a Népszínház helyül a terézvárosi Hermina-teret kérjék a Vároستól. A Bizottság, s ami fontosabb, a Közmunkatanács is elfogadja december 15-iki ülésén ezt az indítványt, Steigernek azzal a módosításával, hogy a színház előtt meghagyandó kis térre a Reményi Ede által összehegedült Petőfi-szobor jöjjön. S ami a legfontosabb: a városi közgyűlés egyhangú határozattal szentesíti ezt a megoldást. Annál szívesebben, mert egy lépéssel előbbre is viszi az újabban nagy előszeretettel ápolat városrendezés korszakos ügyét. A nagyszerű tervek már készek: Sugár-út ki a Városligetbe, a várost körülölelő s a fő útvonalakat (Kerepesi-út, Üllői-út) átszelő széles körút a Dunától a Dunáig. Már csak a részletekkel foglalkoznak s a tervezett Sugár-útra kinyúló Hermina-tér beépítése is egy ilyen részlet; valamint az a másik is, amely megszabja, hogy «a Kerepesi-utat illetőleg kívánatos, hogy az utca a Pannónia-vendéglőtől kezdve a Nagykorútig 18 öltre lenne szélesbítendő, ott pedig, ahol a Kerepesi-út, a Nagykorút, a Sertés-kereskedő- (ma Népszínház), Bodzafa- (Rökk Szilárd) és Akácfa-utcák természetsszerűen összefolynak, egy az utcák számának megfelelő háromszögű tér létesítendő».

Az 1871. év tehát meghozta a telket; lássuk, meghozza-e az új 72 a színházat?

A Nagybizottság március 25-én elfogadja az eléje terjesztett alapszabályokat. Az alakuló társulat címe: «Pesti Magyar Népszínházat Alapító Társulat». A színház feladata: a magasabb tragédiák, vígjátékok és nagyopera kivételével minden egyéb műfaj kizáróan magyar nyelvű előadása. A színház befogadóképessége legalább 2500 személyre terjedjen; az építés költségelőirányzata pedig 500,000 forint. Ez összeg beszerzése történjék: alapítványok (200 forint), segélyezések (legalább 10 forint), adakozás (10-en alól) befizetéséből és sorsjáték és művészi s műkedvelői előadások jövedelméből. Az alapítók előnyben részesülnek a bérelt s napi jegyek váltásánál. A színház közintézet lesz, amely mindig a Város felügyelete alatt fog állani.

A magyar lapok május 5-iki vasárnapi számai, azonos felhívással, a Népszínház építésére szolgáló adakozásra, illetőleg az alapító társulatba való belépésre szólítják fel olvasóközönségüket. A német lapok hallgatnak pár

napig; de aztán ők is közlik a felhívást. És megindul a gyűjtés országszerte s amíg ez eredményesen lezárul (nem egyhamar!), mi ráérünk körültekinteni: mi minden érdekes történik a szomszédainknál?

Ha a magyar így mozog: a német sem hever tétlenül. A 67-és kiegyezésben szenvedett politikai vereségét kiköszörölni, most ő siklik az irodalom s művészet mezejére, hogy ott szerezze vissza megdőlt fensőbbiségét. S amíg csak nemrég sorba buktak az igazgatói (Molnár egymaga hármat buktatott el): most «gombamódra szaporodnak» a színházai. Gyors egymásutánban kerül tető alá: a Hermina-tér hajósutcai házsorába ékelt Fürst-színház (az igazgatójáról elnevezve), a városligeti Aréna, a díszes Variétés s a tágas Theater in der Wollgasse (a Gyapjú-, ma Báthory-utcai színház), nem is említve a féltucatnyi orfeumot, tingli-tanglit. S olyik fényes üzleteket is csinál. A kor nézés 70-71-iki évadjának tiszta jövedelme 37,039 forint. Hja, a bécsi vendégek s a Molnár bukása óta verseny nélkül bírt operette ...!

Pedig hogy mily éltető eleme a verseny a fejlődésnek, mi sem bizonyítja feltűnőbben, mint a gyöngébb magyarok erőlködése: tért foglalni addig is, amíg a felvett küzdelemhez új terep magától kínálkozik. Ha a német Pestre veti magát: ők az ideiglenesen kiürített Budát foglalják el, hogy aztán végleg meg is tartsák. Aradi Gerő vidéki színigazgató már 69-ben befészkel magát a Várba, utóbb a Krisztinavárosi Színkörbe is, amelyet különben még Molnár kaparintott el a német elől nyári állomásul.

De Pesten is esik próbálkozás. Ugyancsak 69-ben tákol össze egy fabódét a Városligetben Kőműves Imre, szintén vidéki igazgató s kivált népszínműveivel jócskán szorongatja az arénás németet. Július 25-én valóságos furórét kelt Tamási József nevű színésze a «Csikós» címszerepében, törülmetszett játékaival és érzelmes paraszti daliásával.

Még merészebb vállalkozásba fog Miklósi Gyula vidéki direktor. Senki se tételezné fel a csöndesvérű, nagypipájú, komótos, színmagyar zsidóról a türelmetlenséget, hogy ne tudja bevárni a Népszínház felépültét s engedélyt kérjen Pest városától egy ideiglenes népszínház építésére az István-téren. A város belejött a népszínház-alapításba: megadja neki is az engedélyt, azzal a kikötéssel, hogy tartozik ideiglenesét közvetlenül a végleges Népszínház megnyílta előtt lebontani. Felesle ges kikötés. Úgy megbukik addig Miklósi bátyám az István-téren, hogy már régen Pécssett kaláberez a Nádor kávéházban (e sorok írójának jogászai kibickedése mellett), mikor a végleges Népszínház megnyílik. Sajnos, Pécssett sem állja végig a telet s mivelhogy oly igazán jó ember: még a hitelezői sem tartóztatják s megy tovább szerencsét próbálni – azonos eredménnyel. Joggal panaszolhatja tehát idők múltán az Országos Színészegyesület egyik közgyűlésén: «Becsületesemre mondom, hogy 15 év óta deficitből élek».

Két érdeme mégis van. Egy az, hogy pár kitűnő erőt ismerttet meg a főváros közönségével (Vizváry Gyula, Kassai Vidor, Solymosi Elek, Káldy

Gyula, Kápolnai tenorista); a másik, hogy alkalmat ad Rákosinak (aki előre bmondja a bukását), kritikáiban néhány eléggé meg nem szívelhető igazság leszögezésére. «Miklósinak sem ízlése, sem erélye, sem képessége nincs vállalkozásának megfelelő. A hazafiságra apellál, s valóban áldozat eljárnai a színházába. Darabjai silány fércművek, silány, érthetetlen fordítással. Vállalata üzleti része patriarchális hanyagság és nemtörődés mindazzal, ami az érdeket kelti, fenntartja és fokozza. Botrányos rendezés. Nem lesz csoda, ha majd megbukik. *Az emberek nem hazafias erényt gyakorolni, hanem mulatni járnak a színházba.*» Mikor aztán csakugyan megbukik s a Fővárosi Lapok szubvenciót sürget a feltámasztására, nehogy azt mondhassák, hogy a magyar színpad, különösen a magyar Népszínház nem életképes a fővárosban, Rákosi így felel: «Tiltakozunk az ellen, hogy az ő ügye a magyar népdráma ügyével azonosíttassék. Miklósi semmiféle igényt kielégíteni nem tudott, feladatát fel nem fogta, kölcsönpénzen épített színházában semmi újat, eredetit nem produkált, színészeit a bécsi és pesti német színészek majmaivá tette. Spekulált, de rosszul. És ebből a magyar színügyre következtetést vonni nem engedjük». A F. L. újabb mentegető válaszára aztán így végzi be a kivégzést: «Aki valamibe belefog, aminek nem tudja az abc-jét, az belebukik és ez a büntetése s nem érdemli meg, hogy onnan akárki kiválsa. Ha bukik, szégyen és kudarc; de csak a vállalat élheteretlensége, amelyet szubvencióval takarni vétek lenne. Itt nem a magyar színpad bukik, hanem az *élhetetlen* színpad». Kegyetlen, mint az életmentő orvos kése.

Siessünk tovább. Mielőtt a Nemzetihez érénk: víg magyar nótázást hallunk a Belezsnay-kertből. Magyar daltársulat működik ott, hogy párjával, a mai városházutcai Komló-belivel együtt, fölvegye a versenyt a német orfeumokkal. Nehezen megy; de majd, majd . . .!

A közeli Nemzeti Színház előtt már terebélyes fákká nőttek a 37-ben ültetett gesztenye csemeték ... A nagy Lendvay immár ércebe öntve áll ott a talapzatán s hajdan híres szerepeit imádott fia és méltó utóda is csak elvétve játssza már – halálos kórsággal a keblében. Mennek, egyre mennek a régi nagyok – és jönnek, egyre jönnek a friss tehetségek. Az az áldott róna ...! Most nagyrészt az igazgató, Szigligeti élesszemű rendezője: Paulai Ede változtatja őket össze az ország minden tájáról, hogy majdan velők és általuk emelje színházát korszakos magasságba. Ez időtájt áll csatasorba Jászai Mari, Helvei Laura, Szigeti Jolán (József leánya), Kocsisovszky Borcsa (Molnár elvált hitvese), Klárné Angyal Ilka, Ujházy Ede, Vizváry Gyula, Bercsényi Béla és a felejtethetlen bonvivant: Halmi Ferenc. (Ennek első felléptekor épp Pesten időzik nyugdíjas elődje: László József is, aki, mint a kolozsvári Nemzeti Színház egyik igazgatója, még mindig tevékeny. A nagyszerű bemutató után Halmi ünneplésére rendezett lakomán felszólal László is és a harmadik nagy bonvivant, Szerdahelyi emlékének szentel néhány meleg mondatot. «A felejtethetlen művész volt az, aki bár nálamnál egy fővel nagyobb vala, mégis any-

nyira figyelmes volt, hogy mindvégig kisebbnek akarta magát mellettem feltüntetni.» Szép így együtt ez a három bonvivant!)

A drámai irodalom is friss lendületre kap a Rákosi költői irányát követő ifjak gazdag vénjától s egyik legnagyobb diadalát Dóczy Lajos «A csók» című vígjátékának szenzációs sikerével aratja. (1874, 1/14.) A 73-74. évi színiévadban 196 drámai előadás közül 104 az eredeti magyar s az alábbi újdonságok kerülnek bemutatásra: Rákosi Jenő: «Krakkói barátok», Bérczik Árpád: «Fertálymágnások», ifj. Ábrányi Kornél: «A légyott», Abonyi Lajos: «A betyár kendője» (népszínmű), Szigligeti Ede: «Valéria», Dóczy Lajos: «A csók», Bérczik Árpád: «Székelyföldön» (népszínmű). Mikor volt még ilyen dús termésünk?! S a hosszú hallgatás után lám megint szól a tilinkó: két új népszínmű egymásután ...! Hát van már, aki «vigye» ezt a különleges műfajt? Vagy megifjodott talán a kivénült Füredi s feltámadott a legendás Hegedűsné ...?

Nos igen; csakhogy a megifjodott Füredit most Tamásinak hívják. A Kőműves városligeti fabódéjából lépett át a Nemzeti színpadára (1869), hogy rögtön ott marasztalják, mint a fálusi játékok eszményi hősét. S csalogató énekére, a szerelem havának egyik meleg estéjén (71, V/7.), odaröppen Debrecenből a párja is, a feltámadott Hegedűsné, akit ezentúl Blaha Lujza néven fogunk bálványozni, mint a magyarosság megelevenült géniuszát. A csitri Lujzika, akit nőni és tanulni küldtünk a vidékre, hódító külsővel és kész művészettel tér vissza s délceg művészpárjával viszi, ragadja a műfajt föl, egyre följebb ...!

Tarthatna lépést ezekkel a dalmű, ha nem a zseniális Richter János igazgatná a nagy Erkel utódjaként? És ha a németnek van Offenbachja: ez a nagyszerű karmester Wagnert hozza nekünk s a külföldi sikerekkel is gazdagodott Stéger és Benza Ida közreműködésével, a német határokon túl, Pesten emeli az első oltárt a jövő zenéjének.

Ezt az embarras de richesset már csakugyan nem bírja el az a szerény kis otthon a Kerepesi-út elején. A két malomkő közé szorult dráma segélyért kiált – s meghallgattatik. A népszínműnek – mint láttuk – a Város s a társadalom épít új tanyát; a dalmű kitelepítésére pedig maga a király vállalkozik. Ez legyen az ő elismerő ajándéka a magyar művészetnek: új, díszes, magyar királyi operaház. Ennek megépítéséhez nem kell se közgyűlés, se bizottság, se gyűjtés – mivelhogy van ott pénz szépen s «pénze ha van, mindene van», éneklí a «Cornevillei harangok» Gáspár apója – csak alkalmas telek kell s akár holnap kezdjék a kőművesek. És éppen ez az egy nincs: *alkalmas* telek. Amit X ajánl: nem tetszik Y-nak; hol a király, hol Andrássy, hol Ybl építész kifogásolja a fölkinált helyet. Volna egy, amelyet szívesen fogadna mindenik, de az már a másé . . . Csak úgy súgva merik továbbadni, hogy kié ... És egyre húzódik a kettős kitelepítés ügye, mivelhogy az Operaháznak volna pénze, de nincs telke, a Népszínháznak pedig van telke – de nincs pénze.

Mert nincs. A gyűjtés nem sikerült. Oly kevés pénz folyt be, hogy abból – Miklósi se tudna színházat építeni, pedig ő a deficitből is megél. 500,000-t szántak az építésére s készpénzben alig gyűlt be 20,000 ... S most jön a Kolumbus tojása. «Cseréljünk!» – ajánlja a Rákosi-Steiger cég a kormánynak. «Mi odaadjuk a telkünket, ti meg adjatok érte pénzt s segítve lesz mind a kettőnkön.» Persze, hogy ez az a sügva továbbadott telek s gróf Szapáry belügyminiszter siet elfogadni az ajánlatot. Átveszi 500,000 forintért a Herminateret a Népszínházi bizottságtól – s most ennek van pénze, de *nincsen* telke.

Most a Nagybizottság tagjain a sor alkalmas telket keríteni. Rákosi a Király-utcai Valéró-udvart ajánlja. Elfogadják. De felhördül a «Pester Lloyd»: Hands off! A Terézváros a német múzsa «érdekszférájába» tartozik! Erre a kormány is a József- vagy Ferencvárosba utasítja őket. (Lám, lám!) Legelőnyösebbnek látszik a Sertéskereskedő (Népszínház)-utca sarkán levő (ma a Technológiai Iparmúzeum áll rajta); de ez rém drága: 270,000 forint. Ezenközben a fáradhatatlan Steiger bújja a város térképeit s járja be a Józsefváros utcáit, mindenütt alkalmas telek után kutatva. Alkalmas alatt ő persze ingyen (városi) vagy legalább is igen olcsó (magán) telket ért. Sehoh, sehoh . . .! Ekkor eszébe ötlük a közgyűlésnek ama bizonyos háromszögű tér (ma Blaha Lujza-tér) létesítését elrendelő határozata. A térképen még nincs kirajzolva, lássuk hát a valóságban! De hogy találjon rá az alacsony házak, istállók, fűl-szerek akkori tömkelegében? Kerítéseken mászik át, kimerészkedik a házak tetejére s onnan kémlel körül, míg végre ráakad. Ott terpeszkedik már előtte, csak egy rozoga épület áll rajta: a városi mérleghivatal; de ez előtt még elég nagy (kb. 900 négyszögöl) üres térség kínálkozik a színház elhelyezésére. Megvan! megvan! – rohan a Tanácshoz. Ide azzal a telekkel – de ingyen! A tanácsurak összenevetnek. Már e miatt a telek miatt perelnek évek óta az állammal, aki 62,000 forintot követel érte. Vállalja át a Bizottság ezt az összeget s a telek az övé. Hogyne vállalná! Top. A belügyminiszter elfogadja a megoldást, az 1873 június 17-én tartott közgyűlés pedig egyhangú lelkesedéssel harsogja rá az Áment. Az október 8-iki közgyűlés aztán szentesíti a telekcsereére kötött szerződéseket, azzal a kikötéssel, hogy «ha a Népszínház valaha más, mint magyar nyelvű előadásokra használnának: a Város tulajdonába megy át» az építő társulat kezéből. Most már van friss pénz is, új telek is s hozzákezdhetnek az építkezéshez.

Ettől fogva gyors ütemben haladnak ők is, sietünk mink is, hogy mielőbb gyönyörködhesünk a kész színház várvavárt előadásaiban. Csakúgy napló-stílusban adjuk továbbad az addig lezajló események főbb mozzanatait s kezdjük a legjelentősebbel: 1873 október 25-én egyesülnek Pest, Buda és Óbuda városok s tartja első alakuló közgyűlését Budapest, Magyarország új fővárosának Közönsége. Első főpolgármester: Ráth Károly, polgármester: Kammermayer Károly.

1874. január 5. Néhány érdekes adat a gyűjtés eredményéből: a lapok közül legtöbbet gyűjt a «Reform»; első aláírói: báró Liphay Béla (2000 forint), Agai Adolf, báró Kaas I., Rákosi, Dóczi, Toldy I. (à 200 frt), Hevesi Lajos, Ráth Mór, Bertha Sándor (à 100 frt), Szarvas Gábor (50 frt), Orlóssy F. és Beksics G. (à 20 frt): egy mágnás, egy könyvkiadó, a többi mind író! Magánúton legtöbbet iratnak alá Steiger (4535 frt) és Gelléri Szabó (800 frt) városatyák. A megyék közül legtöbb foly be Hevesből (1539 frt 65 kr) és a Bácskából (1016 frt 90 kr. – Hallod ezt, Jugoszlávia?!), nagyobb részt krajcáros tételekben. – Február 24. «Hunyadi László» opera 200 -ik előadása a Nemzetiben. Nagy Erkel-ünnepelés. – Április 19. A Népszínházi Nagybizottság ülése. Pénztár állása: befolyt a Hermina-téri telekért 500,000 frt, a gyűjtésből 26,000 frt, időközi kamatokból 28,000 frt, összesen 554,000 frt. Kiadások: építkezés és berendezés 588,000 frt, a Mérleghivatal elvállalt terhe 62,000 frt, Fellner bécsi építész, a színház tervezője tiszteletdíja 42,000 frt, összesen 726,000 frt, a hiány tehát 172,000 frt. S nincs rá semmi fedezet! Steiger erre is talál rimet: visszakínálja a Városnak a telkét s ráadásul a színházat is nekiadja – a Mérleghivatal 62,000 forintjáért. Úgyis előbb-utóbb nyakunkba szakad – vélik a Város urai s elfogadják az ajánlatot. A még fennmaradó 110,000 forintot pedig az építő vállalkozó Kéler Napoleon előlegezi 6% mellett 10 évre – sa derék Nagybizottság immár gond nélkül adhatja majd át helyét a Törvényhatóság kebeléből alakítandó állandó Népszínházi Bizottmánynak, hogy az fejlessze tovább a féltett intézetet olyan odaadással és szerencsével, mint amilyennel ők varázsolták elő a semmiből. Saxa loquuntur: művek dicséri őket. – Április 24. Alapkövetétel. Folyton sokan nézik a szorgos munkát. Tervek a Népszínházzal. – Április 27. Rákosi Jenő Nyéken oltárhoz vezeti Kalmár Lenke kisasszonyt. – Május 1. Rákosi Jenő: «Ripacsos Pista dolmánya» népszínműnek sikeres bemutatója. Különösen tetszik Eöri a címszerepben és V. Kovács cigánya. Másnap a lapok a jellemzésben és nyelvben érvényesülő *realizmust* emelik ki dicsérően. – Augusztus 17. A Nemzeti népszínmű-pályázatára 25 pályamű érkezik be. Bírálók: Szigligeti, Gyulai Pál, Vadnay, Feleki, Szigeti J. – Augusztus 24. Minél magasabbak a falak, a lapok annál többet írnak a színházról. Rebesgetik, hogy ideiglenesen az Opera is odaköltözik. – Szeptember 3. Strampfer, a Gyapjú-utcai igazgatója, Stadt-Theaternek nevezi a színházát. – Szeptember 26. Bokréta-ünnep a szokásos ceremóniákkal és áldomással. – Október 1. A Nemzeti népszínmű-pályázatának 100 aranyát «A falu rossza» nyeri el szótöbbséggel. Szerzője Tóth Ede. Ismeretlen név. Mondják, vidéki színész. – November 14. Nemzetiben «Szerelem iskolája», Rákosi vígjátékának bemutatója.

1875 január 15. «A falu rossza» bemutatója. Mély hatás. Tapsot megköszönni vánnnyadt képű, kenderhajú vézna alak jelenik meg, kopottas barna télikabátban. Még nagyobb taps. Nagyszerűek: Blaháné, Tamási és Újházi. Forró este: költőt avatnak. – Március 18. Csiky Gergely «Jóslat» című víg-

játéka a szégyenparagrafussal nyeri el az Akadémia Teleky-díját. – Március 24. Báró Podmaniczky Frigyes a Nemzeti miniszteri biztosa. – Június 13. Tihanyi Miklós föllép a Nemzetiben a «Tündérlak» Vámházy tábornoka szerepében. Tetszik. – Július 8. A «Pesti Napló» kifakad, hogy rossz helyre építik a Népszínházat: a városon kívül, disztelen és szegényes környezetbe, nem lesz publikuma. Egyre-másra tiltakoznak a világvége-hely ellen olyanok is, akik erre aláírt adakozásaikból merítenek jogcímet. A Bizottság utánanéző az iveken: az egyik tiltakozó csakugyan aláírt 75 krajcárt, a másik pláne 34-et. – Július 15. Svoboda, a kitűnő operett-tenor a Gyapjú-utcai német színház igazgatója; a primadonna feleségét is nagyon kedvelik. Még mindig nem tudni, mi lesz a Népszínházzal. Az Operának nem kell, az bizonyos. – Július 20. A Népszínházi Bizottság fölszólítja Rákosi Jenőt, hogy a Népszínházat bérbe vegye és igazgassa. Rákosi tudja, hogy darázsfszerekbe csalogatják. Eléggé ismeri a színházat arra, hogy otthona békéjét, lelke nyugalját és idegei épségét féltse tőle. S mi lesz a politikai karrierjéből s ami még fájóbb gondolat: mi lesz a költői tollából, ha művészi hevületével és tudásával kizáróan a mások érvényesülését kell majd szolgálnia? De mikor azt felelik a kétségeire, hogyha most hagyja cserben az intézményt, amelynek létrehozásában döntő része volt, csak félmunkát végzett s az nem méltó egész emberhez: nem habozik tovább s aláírja a szerződést, amely a Népszínházat 3 évre, évi 10,000 forint bérért az igazgatása alá bocsátja. – Július 21. «Kelet Népe» című újság nekimegy a Bizottságnak, amiért pályázat mellőzésével adta ki a Népszínházat. Lipthay báró elnök nyilatkozik a vádra. Hogy «másfél évig fünek-fának kínálgatták, senkinek sem kellett. Rákositól áldozatkészség, hogy vállalja s megmenti a színházat». – Augusztus 5. Nehézségek a Nemzetinél a népszínmű átengedése körül; a lapok szítják a viszályt. Ellenséges hangulatok a Népszínház iránt. – Augusztus 8. Rákosi fölépül a súlyos szemoperációból, amelynek azért veti magát alá, hogy ez a makacs baja se gátolhassa igazgatói tevékenységében. S miután a színház októberre elkészül: lázasan szervezkedik, hogy el ne késsen. Segítőtársul Molnár Györgyöt veszi maga mellé. – Augusztus 10. Blaháné és Tamási vonakodnak áprilisig (addig szól a régi szerződésük) átmenni a Népbbe, mert a Nemzeti biztosabb nekik. – Augusztus 13. Blaháné már hajlandó menni. Föltételei: havi 12 föllépésért évi 7000 forint, két-három hónapi szünet, operettruhák. A Nemzeti a népszínművet állítólag csak három évre engedi át, pár régi darabbal együtt; de ha a Népbben nem ápolják kellőleg, visszaveszi. – Augusztus 14. Rákosi átveszi a Nemzeti októberben lejáró újabb népszínmű-pályázatát. Bírálók: Bérezik, Kazár, Molnár, Együd. – Augusztus 15-én írja alá a szerződést a népszínműnek, könyvekkel és hangjegyekkel együtt való átadásáról: báró Podmaniczky, Szigligeti és Rákosi, aki lemond a tragédiák és magasabb komédiák előadásáról. – Augusztus 17. Blaháné aláírja a szerződést évi 8000 forinttal. – Augusztus 19. Tamási nem megy át (?). – Augusztus 22. Utolsó népszínmű-előadások

a Nemzetiben. Tömött házak, zajos ünneplések. – Augusztus 26. A Népszínház eddig szerződöttest személyzetének havi fizetése 16,000 forint, napi kiadások 116-130 forint, a kiárult színház 1400 forintot jövedelmez. – Aug. 28. Az Egerben vendégszereplő Blahánét eljegyezte runyai Soldos Sándor földbirtokos. – Augusztus 29. Kacsá. – Augusztus 30. Nem kacsá. A . . . áh! . . . Tamási csakugyan Debrecenbe szerződött: nesze neked népszínmű! – Szeptember 15. Blaháné a «Háromszéki lányok» utolsó előadásán a helyett: «szüret *után*» úgy énekl: szüret *előtt* lesz az esküvőm». Tapsvihár, újra! – Szeptember 20. Blaháné esküvője a belvárosi templomban. Óriási közönség. — Szeptember 25. Megalakul az állandó Népszínházi Bizottmány; elnöke Kammermayer polgármester, alelnöke Liphay Béla báró, jegyzője Barna Zsigmond főjegyző; a végrehajtó albizottság tagjai: báró Liphay és Steiger, pöttag Kléh I. A Bizottmány elfogadja és aláírja a Nagybizottságnak Rákosi-val kötött szerződését s átveszi a Népszínház ügyeinek intézését. – Szeptember 26. Nemzetiben utolszor «A falu rossza». A színlapon először Soldosné. – Szeptember 29-én jelennek meg a Népszínház első plakátjai, piros papiroson. A megnyitó előadás felemelt helyárai: páholy 12 frt, zsöllye 4 frt, körszék 3 frt, zártszék 1.60 frt, álló 1.20 frt; karzaton: ülőhely 30 krajcár, álló 20 krajcár. – Október 3-án, vasárnap nyílik meg a pénztár. A jegyeket elkapkodják. Lapok közlik a személyzet névsorát: Soldosnéval, de Tamási nélkül. — Október 5. Soldosné (Blaháné) meggondolta a dolgot: mégsem megy át, csak mint vendég. Rákosi ragaszkodik az eredeti szerződéshez és nem enged. — Október 10. Utolsó népszínmű-előadás a Nemzetiben: «A szökött katoná» 114-edszer. Azzal búcsúznak, amivel 1843 november 25-én beköszöntöttek. Általános meghatottság. – Október 11 -én kezdik építeni az Operát; az első kapavágást Podmaniczky teszi a király nevében. – Október 12-én jelenik meg a Népszínház első műsora. A Népszínházi Bizottmány dicsérő oklevéllel tünteti ki Galló György főgépészt, a Népszínház színpadának remek berendezéséért. – Október 14. A színház és személyzete teljesen készen várja a holnapi megnyitót. Akiknek alkalmuk volt a színházat belülről is megtekinteni: elragadtatással szólnak a szépségéről. Van benne 49 és egy udvari páholy, 1407 ülő- és 475 állóhely. A színpad 12 öl széles, 7 öl mély, amihez még a 8 öl széles és 5 öl mély hátsó színpad csatlakozik. Az előszínen 7 sor színpal (kulissza, utca); középen egy nagy, kétoldalt két kisebb sülyesztő, le a 2 emelet mély sülyedőbe. (A zsinórpad ugyanilyen magas.) Minden játszú könnyűséggel kezelhető. Galló valóban remekelt. Szerte pazar gázvilágítás, a nézőtéren 80 lángú aranyos csillár ontja vakító fényét. Az épület külső képe is tetszetős – lenne, ha jól szemügyre lehetne venni az elejére és hátuljára szinte ráfekvő alacsony házaktól. Majd elfűjja azokat onnan az idő szele! Nagy a bizakodás és az öröm – várva-várják a holnapot . . .

Csak a kettős gond sötét felhője ne nehezednék a kék őszi égre: mi lesz a Népszínházból Tamási, mi lesz Blaha Lujza nélkül . . .?!

BUDAPEST A NÉPSZÍNHÁZ MEGNYÍLTA IDEJÉN.

A 67-és kiegyezés korszakos változást idéz elő Magyarország életében. A felszabadult nemzet a történelemben addig páratlan lendülettel veti magát a magyar kultúra anyagi és szellemi téren való rohamos fejlesztésére. Sietős az útja: századok mulasztását kell behoznia.

Sehol ez a nagyratörő iparkodás nem oly szembeötlő, mint épp Budapesten, az ország csak imént egyesült fővárosában. Ekkor kezd Budapest a vörös Napoleon mondása szerint «a világ legnagyobb faluja», a világ egyik legszebb nagyvárosává kialakulni. Lázás ütemben tépi le duzzadó testéről ócska, szűk vályog-rongyait s öltözik drága márványba, csillogó ércebe. Külvárosainak sáros, poros síkatorain keresztül a csákány vág széles, kövel, fával burkolt utakat s az utak mentén több emeletes palotákat épít a köz- és magánvállalkozás a ledöntött putrik helyére. Az ország akarja így, aki szerelmes lett a fővárosába. «A magyar Budapestért – mindent!» – most a jelszó. Az épülő gyárak és tárházak sokaságából a város külső, a tudomány s művészetek újon létesülő intézményei révén a belső képe módosul európaivá. A kibővült egyetemek, művészeti akadémiák, kereskedelmi és ipari főiskolák mellé, ím egyszerre két új díszes színház is épül a magyar műveltség terjesztésére» gazdagítására.

Persze mindez nem egy éjen át történik, mint a mesevilágban. Az ócska putrik ledöntésére évek kellene; aztán jön az új utak, terek kitűzése, csatornázása, burkolása s csak végezetül az újszerű beépítése. Olyik előretolt épületóriás körül még évekig disztelenkedik a régi szennyes környezet. Különösen áll ez a Népszínházra, amely ha nem is a «világ végén», de biz egy szegényes külváros széle felé, szűk utcák és alacsony házaktól körülövezett helyet kapott. Ne feledjük, hogy csak nemrég tolták ki a vámsorompót a Rókusispartálytól a város akkori végére: a mai Rottenbiller-utcának a Kerepesi-utat metsző tengelyébe. (A Nemzeti büszke urai még sokáig nem is hívják másként a Népművészeit, mint: «sorompónkízüli színészek»). A színház nyugati oldalán a szélesebb Kerepesi-út húzódik ugyan, de e tájt azt is csak alacsony, leginkább földszintes házak szegélyezik. Képzeljétek el: a sárgán ronda Kasselik-ház kitolakszik egészen a Kerepesi-útig s alig hagy kocsiátjárót a színház főhomlokzata előtt, a szűk Bodzafa-(Rökk Szilárd) utcába. A nyomott épület sarkán korcsma van. A Skulecz. Ez akkor fogalom: jelenti a jó és olcsó fehér bort. Mert a jó és olcsó vöröset vele szemben, az Akácfa-utca sarkán méri a másik fogalom: a Sváb. Hamarosan két párt keletkezik a színház férfitagjai sorában; az egyik a fehér Skuleczre, a másik a vörös Svábra esküszik: az akkori Vörösek és Fehérek. (De akad olyan kétkulacos is, aki a debreceni cívissel, a korcsmáros kérdésére, hogy fehérret akar-é vagy pirossat? így felel: «Mindegy a' ke'és komám, csak szidítsen).»

A színház északi oldalán vonuló Nagykörút is csak részben szabad; lépten-nyomon düledező falak, lekívánczó palánkok állják el sáros vagy poros utadat. Mert új épületnek, sőt kövezetnek még nyoma sincs erre felé. De tudjuk, hogy lesz s minden újon keletkező háznak úgy örülünk, mintha magunknak épülne. Előbb azt tartjuk számon, hány áll már s alig vesszük észre, mikor már azt számlálgatjuk, hány hiányzik még a Nagykörút teljességéhez, a Dunától a Dunáig.

«A magyar Budapestért – mindent!» – sa fővároson a sor, hogy ezt a határtalan áldozatkészséget a teljes magyarságával meg is érdemelje. Mert nem minden ízében magyar még Budapest. Lakóinak száma 1870-ben 280,349, 1881-ben már 370,767. Ebből magyar (81-ben) 55.1% s német 33.3%; tehát 75-ben még rosszabb lehet a helyzet s aligha tévedünk, midőn az ez évbéli arányszámot: 50 és 40-ben állapítjuk meg. Vagyis a lakosságnak csak a fele magyar. Igaz, hogy az értékesebb fele: az arisztokrácia, az értelmiség s a kisiparosság; de mégis csak a fele. A másik felével még adós Budapest. Az idegen könnyen azt hihetné (hiszi is, mondja is) az utca s a cégtáblák nyelve alapján, hogy német városban sétál. Hisz még az utcanevek felírásai is kétnyelvűek.

A magyar lapok egyre szenvedelmesebben izgatnak a magyarosodás mellett s kíméletlenül támadnak mindenkit, aki, akár cselekedetével, akár mulasztásával, ennek útjában áll. A német lapok, bár egyesek a magyarokkal a nemzet politikai szabadságának védelmében: a magyar nyelvű kultúra terjedését csak addig hajlandók előmozdítani s akkor sem túlságos lelkeséggel, amíg az a német «érdekszférába» nem ütközik. Horn Ede, a magyar politikus és pénzügyi államtitkár, a Pesten megjelenő «N. Fr. Lloyd»-ban, a magyarosodási mozgalmat «éretlen és mulya nyelvei vakodásnak» nevezi.

Ilyen felemás a helyzet a társasági életben is, amely pedig a város külső fejlődését is meghaladó mértékben kezd nagyvárosivá kialakulni. A királyi pár évente hosszasan és szívesen időzik akkortájt Budapesten s köréje gyűlik a magas arisztokrácia is, hogy gazdag pompájával méltó keretet adjon természetes középpontjának. Mágnessaink ekkor építik szebbnél-szebb palotáikat Budán s a Múzeum körül, itt töltik a szezont, lóversenyeket rendeznek, amelyekre mind sűrűbb tömegekben özönlik ki a nép Soroksár felé, úri falkevadásokat tartanak, amelyeken a király is vörös frakkal cseréli fel megszkott katonaruháját s a bálványozott királyné férfit megszegyenítő bravúrral ugrat árkon-bokron át, résztvesznek az udvari bálokon, amelyekre a diplomáciai kar is lerándul Bécsből s amelynek fényéről, cercelejéről sürgönyök mennek a földkerekség minden tája felé – hogy egy napig a világ középpontjának is érezzük magunkat. Mi haszna? mikor az udvari személyzet urai, szolgálai egytől-egyig németek s tüntetően magyarul beszélő asszonya mellett a király csak tön, ha tön, szép nyelvünket.

A tavasz napsugaras délutánjain négyes fogatú aranyos hintókon hajtat a főúri világ a Fasoron, majd a már megnyílt Sugár-úton át, ki a Városligetbe. Szépséges asszonyai leszállnak ott a kocsikról s a nagy körönd északi oldalán helyet foglalva, bámultatják magukat a föl s alá hullámzó népségektől. Hirtelesen fölugrálhatnak s egy barnakabátos, elhízott alak elé rohannak, aki egykedvű sétálással lépeget arrafelé. Karon fogják, maguk közé ültetik s a járókelők nagy gaudiumára, hangos évődéssel mulattatják az öreg urat. Majd hintó áll meg előttük, kékszemű, szőke szép asszonnyal a selyempárnákon, a hintó mellett pedig sötét göndörfürtű, délceg lovas ficánkoltatja telivér paripáját. Az úrnő maga mellé invitálja az «öreg urat», hogy hazavigye a hűvös esteli szellő elől. Szívélyes integetések s a tömeg tiszteletteljes köszöntése mellett robog el a hintó: a szép Katinka grófnéval, Deák Ferencsel, a «haza bölcsével» s az oldalán lovagló Andrassy Gyula gróffal, Magyarország miniszterelnökével. (Gyermekkori emlékeink feledhetetlen képe!) Világszerte ismert nevek ezek, bizony-bizony nagyváros vagyunk már! Mi haszna? mikor az öreg úr távoztával, nyegle megszokásból, rögtön franciára, németre fordul a konteszkák nyelve, hogy megint idegenül érezzük magunkat hazánk fővárosában s búsan szálljunk a városba röpítő (?) lóvasútra.

A művészi élet sem különb. Idegen művészek egyre fokozódó előszeretettel keresik fel Budapestet, ahol megértő s kivált lelkes közönségre számíthatnak. A bűbajos Hauck Minnie szinte állandó, de idegennyelvű vendége operánknak. Egyszerre időznek városunkban Liszt és Wagner, hogy hívőket hódítsanak a jövő *német* zenéjének. Erkel r erenc magyar muzsikát ír és szívesebben beszél *németül*. A győri Richter János magas fokra emeli a Nemzeti s a filharmonikusok zenekarát, akikből, ha első hegedűsök, Reményi Ede, hangversenykörúton van, aranyért sem lehetne magyar szót kivasalni.

Festőink képein s nyelvén is megérzik, hogy javarészt Münchenben tanultak. Sehol, semmi téren nem járunk még a magunk lábán – csak a bálokon, ahol a fiatalság az úr. Bezzeg a jogászbálon magyar a zene, a tánc, a kedv s a szó egyaránt. Első Rácz Pali ő cigányfőlsége már harmadik órája húzza egyfolytában a szupécsárdást s mikor abbahagyná, száz ifjú torok kiált feléje: Sohse halunk meg! – s rákezd újra. S akié a fiatalság, azé a jövő – sohse halunk meg!

S még valaki kezd a maga lábán járni: a Nemzeti Színház. Kivált a jobb, a drámai lábával. A balját még húzza maga után; bár az Operánál is kelőben az iparkodás a teljes magyarság felé. Két híres külföldi: a tüneményes Lagrange s a kecses Symanovska is magyarul énekl már egy-egy szerepét, csak olyan jól, akár honi művészeink: egyiktől sem lehet egy szót sem érteni. De se baj, ez akkor stílusos. Az éneklés még nem zenei beszéd, hanem belcanto: szép daliás. Wagner már ott kísért ugyan a zenedrámájával, de még nem tört keresztül.

A drámában is fontosabb még a játék, mint a beszéd. Drámai nagyjaink, kivált az öreg Rosciusok, nem is igen tanulják meg a szerepeiket, csak azok «értelmét» jegyzik meg; a szavakat a sűgő adja fel nekik, amiből persze hajmeresztő elszólások kerekednek alkalomadtán. (Feleky Miklós bá'nak tucatnyi ilyen szőficamáról tud a krónika.)

A mimikával kitöltött «műpauzák»: a teteje a színművészetnek. Ezekből mérnek le, ki a mester. Még a tudatos Egressy is büszke a műpauzáira s sűrűn él velük. Szigeti József, aki pedig nagyszerűen beszél, ha tudja a szerepét (Menenius Agrippa!): mert ritkán tudja, szintén ilyenekkel segít magán - végszükség esetén. (Egyik vidéki vendégszereplése alkalmával a sűgőt, aki éppen nem erőlködik, hogy a víz színén tartsa, halk leszólással így biztatja: «Sűg, marha!» Az önérzetes fiú dűbbe gurul, a szín hátuljáig penderíti az elötte fekvő könyvet s kihívóan néz fel a vendégre: Lássuk hát, hogy boldogulsz nélkülem! Szigeti nem veszi el a fejét, nagyszerűen «hátrajátssza» magát s folytonos némajáték közt, lépésről-lépésre a sűgőlyukig rugdossa vissza a könyvet. «Ne bolondozz, lesz vacsora» – sűgja most ő az ifjúnak s folyik tovább az előadás. Másnap a helyi lapok áradozó dicséretekkel adóznak a nagy művész X-felvonásbeli csodás némajátékának. A sűgő pedig senki más, mint Szigeti leendő veje: Vizváry Gyula.)

A fiatalok azonban már érzik, hogy a szóban él az előadás lelke s hogy a játék csak jellemző külszínét, magyarázó vagy legfeljebb kiegészítő részét adhatja az ige valóságának. Bercsényi, Nádai és Halmi már kitűnő beszélők s eleven játékok csak diszkrét kísérője pergő beszédüknek. És érzik azt is, hogy az igazi dráma az élet mását adja s az a művész, aki nem a nagy elődök, hírneves minták vagy az iskola hagyományos modorában, hanem az ábrázolt egyén keresetlen nyelven beszél. Döntő hatással van rájuk az akkortájt Pesten vendégszereplő nagy olaszok: Ernesto Rossi és Giacinta Pezzana Gualtieri asszony realitásra törekvő játéka. (Ez utóbbit az 59-ben vendégszerepelt Ristori mellé, sőt fölé helyezik az egykorú lapok.) Epp ez a döntő hatás mutatja, hogy már él leikőkben az új igazság, csak még nem ébredt tudatra.

És végül érzik azt is, hogy a szerep csak része a darab egészének s nem enmagában s enmagáért létező különység. A régi nagyok együttese irdatlan sziklaóriásokból, minden kötőhabarcs híján összerótt hézagos kyclopsfal, amelyet az egyes kövek egyenlő súlya tart össze s egyforma nagysága tesz harmonikussá. A titánok faja kihalóban s a gyöngébb utódok már sejtik, hogy csakis erők szerves egyesítése s művészi összehangolása által pótolhatják elődeiket s a nagy egyeket tökéletes együttessel vélik feledtethetni. És már ott él közöttük a hivatott útmutató, csak még nincs kezében a vezéri pálca . . .

Láttnivaló e jelenségekből, hogy a magyar drámai művészet már levált a német járószalagjáról s ha még nem is találta meg a maga külön útját, a maga fejével keresi azt. A válást nagyon elősegíti – s egyben az új művészi kifejezésre törekvő irányt is hathatósan előmozdítja – a régi német játékokat telje-

ten kizorító francia színművek s még inkább az eredeti magyar drámairodalom hódító térfoglalása. (A Nemzetiben, megnyitása óta, 89 magyar írótól kb. 3000 estén 344 eredeti darab került színre!) S midőn a színház évi számadataiból az is kiviláglik, hogy a legnagyobb érdeklődést a honi darabok keltik, mert azok hajtják a legnagyobb jövedelmeket; mikor a 30 év alatt kétszázszor adott «Hunyady László» dalmű jubiláris előadásának jegyeivel már a hordárok üzérkednek s a közönség állandó érdeklődéséről a Benző Kálmán szerkesztésében 1872-ben meginduló, a Nemzeti színlapját és színházi híreit közlő s az esteli pénztárnál árusított első magyar színházi lap is (Magyar Szívilág) nap-nap után tanúskodik: a német drámai s operai múza a reményét is feladja annak, hogy még valaha a magyar fölé kerekedjék Budapesten.

Mert ezt a csatateret valójában már rég kiürítette s ha a zászló becsületéért itt-ott vendégszerepeltet is német drámai nagyságokat, megesk vele az a csúfság, hogy a magyar «Fővárosi Lapok» rójja meg a német közönséget, amiérthogy Meixner, a jeles Burg-színész előadásaira üresen hagyja a nézőteret. De ha fel is adja a küzdelmet a komoly színművészet terén s ezzel végleg lemond a művelt közönség állandó támogatásáról: annál elszántabb hévvel veti magát az alantas műfajokra, hogy ezek segélyével az olcsó publikumot, a tömeget láncolja magához.

De megmondta Rákosi Jenő: «Az emberek nem hazafias erényt gyakorolni, hanem mulatni járnak a színházba». Ez lehet kegyetlen igazság, de igazság. Csak a jobbért hagyjuk ott a jót. De ez a minden rendű és ajkú tömeg is a Népszínházba lódul majd tőlük, ha az jobb színház lesz, mint az övék, mert ha nem: a magyarnak sem fog kelleni s Rákosi épp úgy elbukik, mint elbukott az «élhetetlen» Miklósi. A helyzet biztató. A népszínmű vagy mondjuk így: a falu rendkívül érdekli a városlakót. Olyan jól esik néha-néha a csöndes, hangulatos, békés, idillikus falura menekülni a város idegölő lármájából. S ha ez nem lehetséges a nappal valóságában: legalább este, a képzelet szárnyain . . .

S még valami. A városi embert mód nélkül izgatja a betyárromantika. Nemcsak nálunk. Európaszerte érdekelnek ő zsvány nagyságaik. (Brigantiköltészet, Schiller: «A haramiák» stb.) A mi «jeleseinkről» pedig még a külföldi lapok is állandó rovatot vezetnek. Sobri, Rózsa Sándor, Patkó neve halatára szent borzongás fut végig a filiszter hátgerincén s mohón adja tovább a hallott, olvasott betyár-legendákat, amelyek a valóságban persze közönséges kapcabetyárságok. A haramia egy kicsit szabadsághősszámba is megy az elnyomatás szomorú korszakában; sőt akad történetíró, aki a kurucok egyenes leszármazottjainak s végső sarjadékainak vallja a Bakony gentlemanjait. Olyan kéjes érzés egy kicsit félni, mikor az ember tudja, hogy nem történik semmi baja. Teszem, a színházban. Legfőképp, ha nem is lőnek hozzá.

Terem is a betyár-darab, mint a gomba. Majd mindenik népszínműnek betyár a hőse vagy legalább az akarna lenni s csak a jó sorsa vezérli vissza az

utolsó pillanatban, pont a falu határáról a becsületes Gonoszok társadalmába. Mint például a Göndör-gyereket, a Sándort. A leleményes Szigligeti folyton új milióket keres ugyan a jól rajzolt, de csak színpadi étellel telített alakjainak («Strike», «Lelenc»), mások is próbálkoznak más irányban (Szigeti: «Két baka», Bérezik: «Székelyföldön»); de jön a nagyerejű Abonyi s «A betyár kendője» mély sikerével visszalódítja a népszínművet a Bakony tájékára. Még a minden téren újító Rákosi is ezen a talajon mozog «Ripacsos Pista dolmánya» című játékaival; csakhogy ő leálcázza a «höst» s a valóságnak megfelelő csirkefogót mutatja be a betyárjában. Tehát mégis újít – s ezen a ponton találkozik a Nemzeti fiatal gárdájának szintúgy realitásra törekvő célkitűzésével.

Ezen a ponton zárjuk le mink is a legközelebb múlt évtizedek művészi mérlegét. S hogy ezentúl kizáróan a mi Népszínházunk sorsával foglalkozhassunk: elbúcsúzunk a saját, nálunknál hivatottabb krónikása tollára váró Nemzeti Színházról, amelyről búcsúzól szívesen állapítjuk meg, hogy feladatainak második körzetét is becsülettel betöltötte. Az úttörő nagyokhoz méltó, magukat enállóságra felküzdött színészutódokat nevelt, a francia s különösen az eredeti magyar irodalom buzgó ápolásával függetlenítette műsorát a német vezető fensőbbsege alól, ennek színházától elhódította s végleg magához láncolta a komoly dráma és opera művelt közönségét s versenytársát az alantasabb műfajok szintjére és a fejletlen ízlésű tömegek kiszolgálására szorítva: hivatása zenitjére, a l'art pour l'art kultuszának küszöbéhez érkezett.

A tömegeket, a felemás népet is a magyar Géniusz jogara alá hódítani: már a Népszínházra vár. Erre vár a feladat, hogy az idegent magyar szóra tanítsa s azt vele megkedveltesse, a nép műveltségét a könnyebb súlyú műfajta művészi gazdagítása révén is emelje, a gondjaira bízott népszínművet a kor igényeihez képest fejlessze, a színi művészetet – a drámairodalmat is beleértve – a Nemzetiével párhuzamos törekvéssel az életvalóság reális irányában megújítása elé vigye s így a minden téren feleslegessé vált *otthonos* német drámai műzsát a mindig szívesen látott *vendég* szerepére utasítsa – a teljesen magyar Budapesten.

Nehéz, nagy feladatok. De az entudatos Rákosi vállalja azokat. Ahogy az ország s a fővárosa: a magyar színi művészet is korszakos átalakulás küszöbén áll. Előre! – hangzik mindenfelől. Rákosi a harmadik vezér, aki a vár megvívására a csatasor éhre áll. Kettő elvérzett a küzdelemben: Kelemen és Molnár csak az árkot töltötte ki tetemével, hogy az utánok rohanók a vár egyegy fokára hághassanak. Sikerül-e Rákosinak az utolsó toronyra ennenkezővel tüzni ki a győzelmi zászlót . . . ?

«Aki valamibe belefog, aminek nem tudja az ábc-jét, az belebukik.» – Nos, – S már megmutatta, hogy többet is tud annál.

A NÉPSZÍNHÁZ.

RÁKOSI JENŐ.

1875 október 15-től 1881 október 14-ig.

A MEGNYITÓ.

Ferenc József király, Rudolf trónörökös, díszmagyaros miniszterek, a Város urai, udvari s állami méltóságaink, közéleti kitűnőségeink s estélyi díszbe öltözött rengeteg közönség jelenlétében nyílik meg a Népszínház 1875. évi október hó 15-ike pénteki estéjén.

A teljes pompájában ragyogó nézőtér aranyos szépségétől elragadott vendégek lelkes éljenekkel fogadják a huszárezredesi formaruhában páholyába lépő uralkodót. A szokásos alattvalói hódoláson túl nyilván azért is, mert királyunk első ízben vesz részt magyar kultúrintézmény felavatásán s így nyíltan is azonosítja magát annak kifejezetten nemzeti céljaival. S az is valami, hogy a Nép színházában esik meg ez a csoda.

Megkezdődik az előadás. A tágas zenekarban fölhangzik Mosonyi Mihály «Ünnepi nyitány»-ának magyaros hangjai. Komoly, szép muzsika, amelynek lendületes vezénylésével Erkel Elek karnagy menten beigazolja, hogy méltó fia a nagy Erkel Ferencnek. A jócskán hosszú nyitány alatt ráér a király szemügyre venni a gyönyörű nézőteret. Majd erre, majd arra a feltűnő részletre irányítja jobbján ülő vendége, a toszkánai nagyherceg figyelmét, aki helybenhagyó tetszéssel bólogat királyunk meglepetéseire. A közönség feszes nyugalommal ül a helyén; az urak csak úgy félszemmel figyelik a fejedelmek mozdulatait; a páholyok hölgyei már bátrabbak s látócsöveikkel élénk keresztútba fogják a polgári feketébe öltözött ifjú királyfit, aki nemcsak szívesen állja, hanem hévvel viszonozza is a kedves támadást.

A nyitány véget ér. Csend. Théâtre paré-n csak a király indíthat tapsot. A földszint jól tudja ezt, a karzat meg nem oly otthonos még a tündéri palotában semhogy kezdően merne föllépni.

Hirtelen elsötétül a nézőtér s föllobban az előfüggöny. Ujabb örömteljes meglepődés, a hatalmas szín láttára. Milyen széles, milyen magas! A Nemzeti Színház épületestől elférne tágas öblében: ez az általános vélekedés.

A színészek belefognak Á(brányi) K(ornél) «Felavatás» című prologusának elmondásába, amely a magyar Thalia (Párténymé) és Bohóság (Dancz Nina) versengését tárja elénk, mígnem megjelenik a Géníusz (Rákosi Fanni) s figyelmezteti a nemzeti műzsákat, hogy viszálykodásukat az Idegen bohóc (Solymosi) fogja javára fordítani, aki ellen pedig karöltve kéne küzdemök, hogy kiszorítsák a magyar fővárosból s egyben öntudatosá, műveltebbé neveljék az ősi erényeiből kivetkőzött Korcsmagyart (Vasvári). A komoly Thalia erre meghátrál, a háttérben fényözőn közt feltűnik a Népszínház s a víg Bohóság diadallal vonul be újonépült díszcsarnokába.

Prologok többnyire csak azért íródnak, hogy meghallgattassanak s elfeledtessenek. Ennek sem más a sorsa. A színész sem mutathatja be tehetsége teljét vértelen jelkép-alakok személyítésével s így a «Felavatás» szereplőinek sem juthat ki több dicséret, minthogy Rákosi Fanni értelmesen beszél, Pártényiné hatalmas s Dancz Nina megnyerő jelenség, Solymosi jókedvvel mókázik s Vasvári, ha korcsul is, de magyar.

Rövid szünet után az Erdélyi József «Villám Bandi» című elavult darabjából R(ákosi) által «A leánykérő» címen egy felvonásba szorított népszínműre kerül a sor. Ósdi tárgy, friss feldolgozásban. Sugár parasztgazda (Zádor) Kata leányát (Sziklai Emília) egyszerre kéri a gazdag Villám Bandi (Szabó Bandi) és a szegény Illóm Peti (Eőri); az eleinte szívesebben látott Villám azonban oly hetykén viselkedik, hogy végül is az ildomos Petié lesz a lány. Sziklai finom arcú, karcsú termetű fiatal lány, de kevés hivatással népies alakok ábrázolására, aminthogy valóban csak jobb – a legjobb! – híján ugrott be a nem neki való szerepbe. Szabó Bandi derék szál legény, elég erős hanggal, jó népies elevenséggel, de egyéni zamat nélkül. Pártényi a kérő Szamos juhász szerepében jóízű. Eőnt és Zádort már jobb szerepekben is láttuk a Nemzetiben és a budai népszínházban; itt is helytállanak. Az énekkar hangos és fegyelmezett, a darabba szőtt népies jelenetek színesek, az előadás összevágó: az egész inkább derűs, mint meleg s ha nem is ragad el, de kielégít. A paraszti dolgok láttán nekiotthoniasodott karzat zajosan hívja a szereplőket s erre a földszint sem fukarkodik udvarias tapsával. A népszínmű tehát nem vallott kudarcot; diadalához nem hiányzott más, mint Soldosné és Tamási a vezető szerepekben.

Most a bohózaton a sor, hogy a szintén egyfelvonásos «Jeremiás siralmi» elég elmés és csattanós, csak kissé vaskos jeleneteiben bemutatkozzék - de már nem minden baj nélkül. Vidra Sipka darabkája a páciensek híján szükkölködő orvos, Szuszinka Jeremiás siralmait szólaltatja meg, akin végül is - a kolera segít. Sikerül ugyanis kikúrálnia a Bibircsóky háziúr (Tihanyi) Lidi lányába (Dancz Nina) szerelmes Karesú Pista nevezetű ifjút (Karikás) s általa még egy vén kisasszonyt (Klárné) s miután Pistát a kedveséhez is juttatja, hírnévre tesz szert s vége szakad siralmainak – s szerencsére a darabnak is. Mert sokan megütközéssel fogadják az ünnepi hangulattól ugyancsak messzeszó kolera-motívumot s még inkább az e betegséggel járó tünetek és gyógyító

kellékek nem éppen kíméletes jelzéseit. Ezeknek látszik igazat adni a király is, aki be sem várva a darabka végét, fölkerekedik s kíséretestül elhagyja a színházat. Mások úgy tartják, hogy bohózat: bohózat; nagyokat nevetnek az ügyes fordulatokon, fura helyzeteken s élces mondásokon s úgy találják, hogy Tihanyiban sok a derűs kedélyesség, Együd értelmes színész, aki szerepe minden savát-borsát kiaknázza, Karikás mulatságos az ifjú szerelmes szerepében, Dancz Nina fürgén perdül, Rákosi Fanni ügyesen szobalánykodik s Klárnéra jó lesz vigyázni, hogy túlzásokra hajló kedvével le ne rontsa komi kai tehetségének művészi érvényesülését.

Annyi bizonyos, hogy a darabkát követő hosszabb szünet alatt van miről vitázni, az udvari feszély alól fölszabadult földszinten. Amilyen szélsőséges a magyar: olyik már nemzeti katasztrófát emleget; itt-ott káröröm is csillog a szemekben, mert mink már olyanok vagyunk, hogy mikor általános nagy hűhóval s egyesek zajtalan akarásával végre nyélbe ütöttünk valami okos dolgot: menten nekiesünk a lejárásának: rideg közönnyel vagy a kákán is csomót kereső kifogásainkkal; a tetterős küzdőt kisebbitő irigységgel és mindent félreértő, semmit el nem néző türelmetlenségünkkel. A gúnyosan fagyos mosoly a széleken ülő kritikus urak arcán szintén előreveti már az esedékes bírálatok sötét árnyékát s miután olyik benfentes azt is tudni véli, hogy Vidra Sipka álnév mögött Rákosi bujkál a felelősség elől: baljóslatúan adja tovább, hogy holnap reggel ezért külön is kivégzik – őt.

De egyelőre még él szegény feje s épp most adja a jelt az estét befejező «A király csókjá» egyfelvonásos operett kezdésére. Maga a zeneszerző, Huber Károly siet a karnagyi emelvényre, hogy megszólaltassa a zenekart; Bérezik Árpád, a darab írója pedig a következő derűs történetet elevenítetteti meg a színen. Hollós Mátyás udvari lovagja, Drugeth (Solymosi), fogad, hogy – mint a király kapott – ő is kap csókot Rózsától (Sziklai E.), az erényes hírű szép juhásznétól. Szerencsétlen tót menekültnek adja ki magát e végből s úgy meghatja a szép asszonyt, hogy az már-már hajlandó csókjával enyhíteni a szegény tót keservein. Szemfüles apródok értesültek azonban Drugeth tervéről s figyelmeztetik rá Lórántot (Kápolnai), a szép juhászné vőlegényét, aki aztán elpáholtatja s elűzi a veszedelmes csábítót. De Lóránt nem elégszik meg ennyi diadallal s most ő akarja próbára tenni menyasszonya hűségét. A szerencsétlen tót képében kér ő is Rózsától csókot s kap is tőle olyan csattanó - pofont, hogy tíz áruló csókért oda nem adná. Végszóra jönnek az udvariak s jól mulatnak a történeteken. Mint jól mulatott a közönség is, zajos tetszéssel fogadva a nem mindig eredeti, de végig behízelgő zenét is. Rózsa és Lóránt első kettősét, utóbb a tót dalt és táncot meg is újrátatják.

És íme, csak most, a maga helyén tűnik ki Sziklai Emília való értéke. «Milyen szép!» «Milyen ügyes!» «Mi szépen énekel!» – hangzik innen is» onnan is. Kápolnai érces tenorját s eleven játékát is sokan méltatják, csak épp a külsejét nem halljuk dicsérőn emlegetni. Solymosi úrilag hetyke Dru-

geth és gyámoltalanul siránkozó tótleány: hisz ez a színész alakít! Az apródok: Oroszi, Kiss és Fekete kisasszonyok, meg a Jeszenszky táncmester vezetése alatt fürgén szökellő ballerinák egytől-egyig csinosak, a díszletek festőiek, a ruhák korhűen fényesek. (A szintén műsorterembe vett, de ma szóhoz nem jutott «látványosság»-ot így lehetett csak, ha nem is bemutatni, legalább jelezni.) A zenekar nem erős, de jóhangzású; a ház akusztikája kifogástalan: a siker teljes és általános – az operett menti meg az estét. «Kár, hogy a király épp ezt nem látta!» – sóhajt az egyik. «Nagyobb kár, hogy mindenből csak ízelítőt kaptunk s így éhen maradtunk» – panaszolja a másik. «Egész estét betöltő darabbal többre mentek volna» – okoskodik a kései bölcs. «Meg fognak élni» – jósolja ez. «Meg, meg – a ház gyönyörű!» – fejezi be amaz s bizakodva távoznak a siker csattanójában kicsendülő felavatásról. De azért utánuk kullog a boldogtalan Jeremiás is és bele-belesir hazafias örömkübe.

És utána kullog annak a meghitt társaságnak is, amely lakomához ül a munka után, hogy megünnepelje az est vezérhősét, Rákosi Jenőt. A nyomott hangulatot eloszlatni, megered a «lelkes» felköszöntők árja. Rákosi pedig így felel a hívek magasztaló beszédire: «Nem bizzuk el magunkat. Tudjuk, hogy a közönség kedvét, rokonszenvét az első estével nem hódítottuk meg egészen; tudjuk hiányainkat, érezzük gyöngeségeinket, belátjuk, hol vagyunk sebezhetőek s épp azért igyekezni fogunk a hézagokat lehetőleg közmegeledésre kitölteni». Erre a nyílt, okos, bátor beszédre vége szakad a lidércnyomásnak. Aki ilyen tisztán lát a maga dolgában, azt nem kell félteni. Most már jöhetnek a lapok.

És jönnek. És így írnak. Az «Ellenőr» szerint «a megnyitási előadás nem gerjesztett örvendetes hatást». «A Hon» megállapítja, hogy «a közönség lehangoltan távozott». A «Fővárosi Lapok» is talál elég megróni valót, de aztán hozzát teszi, hogy «mindez nem elég ok arra, hogy az «Egyetértés» mindjárt az első este után kimondja anathémáját Rákosi Jenő egész vállalkozása fölött, mint aki a megnyitás «hitvány darabjaival» könnyelműen kockára tette az új színház jövőjét». «Ha nem ért hozzá – mondja a lap – vagy ízlése és ítélőképessége nincs, ne legyen színigazgató.» (Szint ezekkel a szavakkal «végezte ki» annak idején Rákosi is Miklósi Gyulát; de ő kivégezte. Az meg bizonyáa merő véletlen, hogy az elítélő lapok, csak nemrég is, politikai ellenfelei voltak a «Reform» szerkesztőjének.) No és a Soldosné és Tamási fölpanaszolt hiánya! S hogy a bűnlajstrom teljes legyen, a bécsi «Fremdenblatt» a németység ellen elhangzott politikai tüntetésnek minősíti a prológot, holott az csakis az idegen possék alantas bohócai ellen irányult. De mikor a magyar lapok így «támogatják» a népszínházi eszme egyik megtestesítőjét, a németnyelvű «Pester Lloyd»-nak kell kioktatni őket, hogy «könnyen válik a kritikus (meg a néző is) igaztalanná, midőn egy teljesen idegen személyzetről, egyetlenegy előadás után kell ítélnie. Vájjon nem oly rendkívüliek-e egy nagy személyzet összeállításának nehézségei, hogy e miatt a nagyon is gyors ítélettel várni tartozunk?»

S valóban, ha elgondoljuk, hogy Rákosinak alig három hónapja volt a szervezkedésre, a lehető legszűkebben megszabott pénzalappal az egyre duzzadó igényekkel szemben s e rövid idő alatt kellett 220 embert: színészt, primadonnát, karokat, zenészeket, díszítőket, hivatalnokokat, segédzemélyzetet stb. az ország négy táj ár ,1 összeverbuválnia; aki ráeszmél, hogy sokszor mennyi alkudozás, rábeszélés, ígéret, biztatás, nógatas s mit tudom én, mi minden fogás kell csak egy ilyen szerződés nyélbeütéséhez; aki csak sejti is, mennyi és milyen emésztő munkába kerül egy ilyen elegybelegy társaságnak valamelyes egységbe való hangolása, próbákon, midőn a hátsó színpadon még ácsok kalapálnak; hogy mit jelent az, mikor a végre leszerződött főfőprimadonna (Soldosné) pont a kapunyitás előtt jelenti ki, hogy mégsem jön s a viceprimadonna (Erdélyi Marietta), hogy valamiképp el ne maradjon a főfő mögött, másnap szintén beadja a kulcsot: az még akkor is ámulattal adózhat ez ember energiájának, ha azt is tudja, hogy minden cselekvésében a gyakorlott és tetterős Molnár György a segítőtársa. De van olyan mesgye is, ahol még erre sem támaszkodhatik. Négy darabka kell a megnyitóra, hogy a mívelésre kitűzött főműfajokból ízelítőt adhasson. Ígér ez is, az is; de idejére csak kettő áll a szavának. Már csak napok választják el a megnyitástól, nincs ideje újabb ígérekben csalódnni, mit tegyen a végszükségben? Megírja maga a két darabkát, lázasan, ezer gondtól gyötörtén, úgy, ahogy éppen kicsordul a pennájából. Csoda, ha az egyik ficammal végződik?

Rákosi tisztán látja a helyzetet. Föl- és elismeri a gyöngéit abból, amit elhibázott; de megismerte ám az erejét is abból, amit jól csinált. Az ő hideg esze nem ismer sem elnézést, sem szerénységet. A lemért igazság könyörtelenségével ítél Miklósi és Rákosi fölött egyaránt. S most, midőn mások csak a hibáit emlegetik: Rákosi a megismert erejében bízva, bátran veszi föl a harcot a hitetlenek ellen. Nyugodtan állja a lapok támadását s az sem hozza ki a sodrából, hogy a megnyitó második és harmadik előadása, szombat és vasárnap, félíg üres ház előtt ismétlődik. De mert azt is érzi, hogy zavarosabb a helyzet, semhogy az időre bízhatná kitisztázását: nagy elhatározással siet «a hézagokat közmegelegedésre kitölteni» s maga megy a hűtlen után, hogy visszaédesgesse» S október 19-én már hírül adhatja a lapok útján közönségének, hogy igenis: végleg és visszavonhatatlanul a Népszínházhoz szerződött -

BLAHA LUJZA.

Ezt a nevét írjuk ide a sok közül, mint amellyel Cho vezette őt be a halhatatlanság anyakönyvébe. A többit elfeledhettük mi is, ő is; ez az egy még életében teret kapott dicsőségének temploma előtt, örök emlékezet okáért.

Édesatyja, Reindl Sándor, Várai néven színész lesz a végigküzdött szabadságharc után. A csakhamar elárvult Reindl Várai Lujzikát a Kölesli

színészpár fogadja örökbe s az ő nevök alatt lép először színre Győrött, 1858 január 5-én, a «Koldusnő» egyik gyermekszerepében. 1862-ben már Bud an tapsoljuk a koránfejlett leányka törülmetszett népdallását, honnan megest a vidékre kerül, fiatalon férjhez megy Blaha karmesterhez, aki úgy kiműveli természetadta szép hangját, hogy nemsokára Debrecenből egyre sűrűbben érkeznek Pestre a hírek az ottani szintársulat népszínmű- és operett-prima-donnájának tüneményes hatásáról s a bálványozásig emelkedett közkedvelt-ségéről: kapóra Szigligetinek, aki

sietve küldi le rendezőjét, hogy nézné meg a «tüneményt» s ha alkalmasnak találja, szerződtesse a Nemzetihez, a kellő szereplők híján teljesen elnémult népszínmű újabb megszólaltatására. Paulai megy, lát és szerződttet; szívesen jönne Blaháné is – magunk közt mégis csak ez a neve járja – de nem eresztik. Megmozdul a direktora, a közönség, a város, a megye s a köztörvényhatóságok hivatalból kérik a kormányt, hogy ne engedje elrabolni legféltettebb kincsüket. A harc elhúzódik, feliratok, leiratok keresztelik egymást, míg végül győz az ország a városa fölött s a közben özvegygé lett Blaháné Lujza asszony 1871 május hó 7-én, a «Tündérlak» Marcsa szerepében egy csapásra meghódíthatja Budapest közönségét is.

Egyelőre csak a közönségét,

BLAHALUJZA

mert a kritika ugyancsak hullatja az ürömcsőpeket a közöröm poharába. Rákosi lapja, a «Reform» például, elismeri ugyan, hogy «Marcsa szerepében kissé finom kelméjű, de egyáltalán nem valódiatlan magyar leánykának bizonyult, kiben a realizztikusabb vonások hiányát a jótékony bensőség és az egyszerűség utáni törekvés feledteteti»; de mikor látja, hogy Budapest népe is kezd már bomlani a jövevény után: szigorúbb lesz s gúnyosan tréfálkozik: «A közönségnek igaza van, nincs egyhamar oly szép picis száj, mint amellyel ő énekl a szép magyar nótát. Játéka középszerű, éneke tremoláz, de ez a kedvtől is függ és a szerencsétől, majd kevésbé sikerül, majd jobban: de a picis száj – az állandó, azon nem változtat semmi». (Vajjon nem ezek a kritikák az eredő forrása a Blaháné vonakodá-

sának a Népszínházhoz szerződni Rákosi keze alá?) A «Fővárosi Lapok» embere még jobban megnyomja a tollát: «Csinos alak elevenséggel, friss hang érzéssel párosul nála s játszani is élénkebben tud mindazoknál, kik népszínműveinkben tíz év óta tettek színpadon kísérletet. Távól áll azonban Hege-düsnetől, kit törülmetszett eredetisége, gráciája, ízlése és költészete oly feledhetlen jelenséggé emeltek. Blaháné asszony előadásában van routine, de nincs elég költészet és lelemény». A többi lapvélemények sem rózsásabbak s ide-stova megállapítják, hogy Blaháné «nem művésznő a szó szigorú értelmében. Egyéníteni nem tud vagy csak halványan, mindig magát játssza. De ez a «maga» kedves, bájos, elragadó». A közönség pedig ügyet sem vetve a máskor olyannyira számbavett kritikákra, darabról-darabra, estéről-estére fokozódó rajongással hódol varázsos lényének, élvezi, tapsolja játékát, dalait s tódul a színházba, valahányszor a bár legkopottabb népszínmű színlapján látja a nevét. Kinek van hát igaza? A közönségnek-e vagy a kritikának?

Mind a kettőnek. Azaz, hogy a kritikának csak – félig. Az *akk^{or}* Banáné valóban nem művésznő, ami elvégre csak teljesen kiforrott, kész egyéniség lehet. Huszonegy éves korában pedig még nem kész az ember sem magával, sem a tehetségével. Még nem a kinyílt rózsza, csak a sejtelmes bimbója. Blaháné – újból hangsúlyozzuk: az akkori – még csak nem is színésznő, a szó megszokott értelmében. A színész a szerepét játssza vagy iparkodik játszani; keresi, kutatja az ábrázolandó egyén belső és külső sajátosságait, hogy – ha kell, saját énjét elváltoztatásával s rovására is – a valósághoz híven állítsa elénk. Blaháné nem keres, nem kutat a «belsőségek» után s külső megjelenésében is csak nagy általánosságban alkalmazkodik az ábrázolandó alak előírt formájához: ha szegény lányt játszik: egyszerűbb, ha gazdagot: díszesebb ruhát ölt; de már a szőghaját bizony nem kenne parasztian simára, mikor az a pár kacér fűrt a homloka körül úgy «illik neki rettenetes». Vagyis: Blaháné csakugyan magát adja a szerepen át. Ő beszél, ő dalol, ő sír, ő nevet s nem a darab Jucija, Esztije vagy Binkéje. Ez voltaképp dilettáns tempó és lán, Blaháné hatása mégis ugyanaz, sőt nagyobb, mint a mellette rendre elhalványuló művész-csillagoké. Valósággal elemi az, mint a viharé, amely nem ismer törvényt a maga erején kívül. Blaháné is egy ilyen, a közönséges törvény fölött álló valaki: őseredeti egyéniség; több: rendkívüli jelenség.

A természet pazarul kistafirozta mindama külső és belső kellékekkel, amelyek a színpadi művészt hatékonyá tehetik. S amiből mások csak részeket kaptak: ő egészben kapta hozományát. Szép. Nem klasszikus szépség. Nem Juno, nem is Venus. De se nem magas, se nem alacsony, se nem kövér, se nem sovány termetével, dús ében hajával, gömbölyded arcával, turáni sárgásbarna arcbőrével, amelyen csak lehellet a vérbeli pirosság, kissé tömpe orrával, «piciny szájával», vakítón fehér fogsorával s azzal a bizonyos kis gödröcskével az állán: eszményi mintaképe a tűzről pattant magyar menyecskeknek. S azok a mélyen ülő bogárszemek! Simogatás azoknak minden pillán-

tása. Mikor balra néz: a nézőtér jobbján, – mikor jobbra: a balján ülőknek áll el a lélegzete a delejes érintéstől. Minden egyes azt hiszi, ő rá nézett s boldogan könyveli el magának ezt a drága emléksugarat. Pedig ő csak nagy átábrában járátja szemeit jobbra, balra; neki – s ezt jól jegyezzük meg! – csak egyvalaki ül odalenn, aki őt különösen érdekli s ez az egy – a közönség. A maga egészében. Neki nincsenek ott lenn kiváltságos kedvencei s ezért kedvence ő az egész közönségnek: földszintnek, karzatnak, férfiaknak, nőknek egyaránt. S ahogy beszél, zengőn, zamatosán, dévajul, bánatosan: a magyar szó zene lesz az ajkán. Annak is, aki nem érti. És itt a magyarosító hatásának a titka! A németet is megigézi ez a dallamtalan muzsika. «Ja, die Plaha! die Plaha!» – s rohan a Nemzetibe.

Hát mikor dalba önti át ezt a muzsikát! Mikor nótázik, szomorúat, vígat: az nem magyar dal többé, az *a* magyar dal. Hangja nem a Pattié; énekművészei még kevésbbé. Elég terjedelmes szopránja van; nagy c-je még ércesen cseng s könnyen, sőt fényesen veszi a magas a-t és b-t is, forte, piano egyaránt. Kissé rövid a lélegzete s nem bírja a portamentot; néha tremolázik is, de ez csak vidék) rossz szokás nála s nem hangbeli fogyatékoság: de olyik hangjában annyi érzéki bűbáj rezeget, hogy a fülemilét vélnéd hallani s vidám csicsergése a hajnali pacsirtára emlékeztet. No meg a magyar daliáshoz nem is nagy hang s énekművészet szükséges elsősorban, hanem magyar lélek. Az ő lelke pedig ízig-vérig, hamisíttatlanul tiszta színmagyar s dalába épp oly őszinte s egyszerű közvetlenséggel ömlik át, mint amily őszinte s egyszerű közvetlenséggel feslett ki az a dal a nép költőlelkéből.

A veleszületett bűbáj és benne lakozó génius (zseni) kisugárzásán kívül, aminek ható erejét érezni igen, de elemezni akarni úgy sem lehet: ez a lélekazonosság az ő művészi hatása rejtélyének a kulcsa. Mert ne feledjük, hogy az akkori népszínmű még gyermekkorát éli. Kezdetleges, tehát általánosít. Történeteit nem az egyek jellemes akarása, hanem külső körülmények sokszor véletlen találkozása irányítja. Alakjai s kivált hősei nem páratlan egyedek, hanem egy-egy fajta, osztály, csoport átlagos képviselői. (Tudjuk, hogy a még kezdetlegesebb modalitások meg épp csak emberi alakba gyúrt fogalmakat szerepeltetnek.) A Csikós minden épkézláb csikósbojtár lehetne s a Szökött katoná sorsa minden szökött katonával megeshetik. A Jucik, Esztik, Birikék ezrivel hemzsegnek az országban és általában mind egyszerűek, őszinték, közvetlenek és magyarok. Blaháné is egyszerű, őszinte, közvetlen és magyar – de egyénien az. S megint a teljesség az, ami ezeket a tulajdonságait egyénivé teszi. Senki másban nincsenek ily mértékben s mégis arányosan együtt: az összehangzó teljesség – ez az ő nagy egyénisége. S midőn ő magát adja a Juci, Eszti, Binke képében: egyéniséget visz bele a fajta képviselőjébe, egyéníti a sablont. Őt látva megesküszünk, hogy ilyen Juci stb. csak egy van a világon. S mivel az egyén sorsa mindig jobban érdekel és megkap, mint az átlagemberé: siratjuk Jucit, mikor az ő szíve sajdul, felforr a vérünk, ha ő

kacsint felénk az Eszti szemével s elönt a derű, ha Birike nyelvén ő fecseg nekünk. Tehát nem lehúzza, hanem fölemeli magához az alakot, midőn enmagát adja, szólaltatja meg benne. Az alak így lesz drámaivá általa s ez ma az ő játékában a művészi: hasonlatos a nép művészetéhez, amely szintén entudatul, de természetesen nagy és igaz.

Ha majdan változik a helyzet s a népszínmű kívánatos fejlődésével drámává szélesül a zsáner; és eljön a költő, aki a fajta helyett a mással föl nem cserélhető emberegyedet viszi a színre s Blaháné akkor is csak magát fogja adni s nem fog többé hatni – mert nem fog! -: akkor majd kiegészül a kritika akkori féligazsága is s Blaháné színészi kezdése nem volt egyéb, mint egy bűbajos teremtés bűbajos ifjúsága. Vederemo.

És nála is megismétlődik a színészeknél – másoknál is – gyakori eset, hogy egészen más az általános, mint a hivatásos embersége. A rettegett morc generális, aki otthon papucshős. Blaháné, aki oly őseredeti a színen, az életben ugyancsak könnyen hajlik a más szavára. Ha tudsz a nyelvén, oktalanságokba is begrathatod s elszedheted a pénzét is utolsó krajcárjáig. (Innét örökös «gazdasági válsága».) Pedig eszes, okos néember, amíg a maga fejével gondolkodik s bár ismeri az értékét: nem elhitt, sőt szerény, sőt félős, aki ugyancsak hányja magára a keresztet, mielőtt a színre lépne valamelyik jelentős szerepében. Elöljáróival – igazgatóval, rendezővel – szemben tiszteletadó; mindenkihez, kivált kartársaihoz, ha rossz színészszokás szerint nem is ölelgeti őket, szeretetreméltóan kedves (a nemzetiek virág- és könny zápor közt búcsúznak tőle); kötelessége teljesítésében mintaszerűen pontos; egyáltalán csöndes, jóságos, békés természet: de ha hamis beállítással az értelmét, ingerlő bizgatással a kedvét megháborítják: ingatag, szeszélyes, követelőző és rá-tartó lesz – a szerződésszegésig. S most, midőn a Nemzeti, megbánva, hogy eleresztette pénztára legmegbízhatóbb vonzóerejét, őt suttyomban a visszatérhetés lehetőségével kecsegteti (a Nemzeti hasonló illojalitását már a budai Molnár is felpanaszolja): egyéb sem kell a teljes elvadításához, mint a négylovas bakra született s onnét csakhamar leszállott hevesi zsentri-férj úri kijelentése: Szerződés ide, szerződés oda: nem méssz, punktum! A lapoknak kell így írni: «Őszintén szólva, Soldosné asszony eljárása kedvetlenséget szült mind a művészi, mind az az írói körökben», hogy belássa tévedését s az utolsó percben mégis elfogadja Rákosinak a kötelességhez: enmagához visszavezető jobbját.

Egy szép asszonynak azonban valami igazának akkor is kell lenni, mikor éppen nincs igaza: megy, de elismerteti Rákosival, hogy runyai Soldos Sándorné asszony – ezt a nevét kell nekünk is megszokni egyelőre – csak «mint vendég» léphet a Népszínház deszkáira.

AZ ELSŐ ÚJDONSÁGOK.

Rákosi komoly ember. A nagy Andrássyval ő is úgy tartja, hogy könnyebb megtartani, mint ígérni. Könnyebb, de nem mindig könnyű. Lázás buzgalommal dolgozik, hogy szerződésének megfelelően s – már a bérlőire való tekintetből is – minél előbb változatos műsort teremtsen azokból a válfajokból, amelyeknek előadására jogosult, részben kötelezett. Ezek: a népszínmű, az operett, a bohózat (énekes vígjáték) és a látványos színmű. A legtöbb előkészületet, tehát legtöbb időt igénylő látványosságnak legutoljára kell maradnia; operett – persze külföldi – van elég, de ennek a betanulása is hetekbe kerül: ezzel sem indíthat. Legkönnyebben s leghamarabb mehetne valami bohózat – ebben is válogathat – vagy népszínmű, ha volna. De nincs. T. i. új népszínmű. Mert ilyet vár mindenki: közönség, kritika, főváros, bizottság az új Népszínháztól. És ilyennel kívánja Rákosi is megnyitni a legintenzívebb művelésre szánt műfajta sorát. S ha vállalta, hogy legfőbb gondját a népszínmű továbbfejlesztésére fordítja: meg is tartja a szavát. Ez pedig kiválóan csak új darabok révén történhetik.

S íme, hogy elsőt kívánna lépni, kitűnik, mily hiú minden ilyenmű kívánság és ígélet, a legjobb hiszem és szándék mellett is. Mit adna Rákosi most egy jó népszínműért! És semilyen sem akad. A Nemzetitől átvett pályázat bírálói még nem készültek el a munkájukkal, barátai renyhék, ő pedig nem ér rá darabot írni; másünnen meg hasztalan vár, nem érkezik semmi. *Végre* értesül, hogy Tóth Kálmánnak, a Nemzetiben pár sikeres darabbal szerepelt jeles dalköltőnek, volna egy népszínműre való «ideája». Rohan hozzá, Tóth Kálmán vállalkozik is az idea kidolgozására; de csak előlegezett bizalom s – előre lefizetett tiszteletdíj mellett. Mit tegyen? Megrendeli a darabot s megveszi zsákban a macskát pár ezer forintért. Megígérte, hát fizet. A darab idejére elkészül, Soldosné is itt van már: első műsordarabul mégis új, eredeti népszínmű kerülhet színre az új Népszínház deszkáin.

Színre is kerül «Az ördög párnája.», egy héttel a megnyitó után, pénteken (Rákosi végig hú marad ehhez a première-naphoz). október 22-én, Soldosné első vendégföldre lépésével és – nem arat sikert. A közönség népszínművet vár s polgári iránydarabot kap, illusztrációjául annak a nem éppen új «ideának», hogy az úrhatnám dologtalanság (az ördög párnája) rossz következtetésekkel jár. Párhuzamosan ismétlődő s épp ezért egyhangú jelenetek hosszú során jutnak csak ez igazság megismeréséhez a mesterségüket abbahagyott apák (Tihanyi és Solymosi, akik rutinosan, de kedélytelenül játszanak), hogy végül görögtűz mellett (Molnár a rendező!) tegyék fel újra házaik falára a boldogító munkát jelentő cégért. A szereplők közül, egy alkapitány szerepében, aki úgy vigyáz a rendre, hogy rendre leissza a korhely cimborákat, az egyetlen V(asvári) Kovács válik ki jóízű alakításával. No meg, ami szinte magától értetődik, Sol-

dosné, akinek az Állaga Géza által ügyesen megválogatott s részben szerzett népdalait sűrűn újrátatják. Az előadás készületlen (nem csoda: alig öt nap alatt hozták ki); egy kardal valóságos zenebonává kavarodik s a sűgő rekedten hagyja el odúját. A darab ötször megy egymásután (első három előadását 6700-an nézik meg), azután még négyszer időközönként – és soha többet.

Második újdonságul klasszikus régiség kerül színre október 29-én: Molière bohózata, «A képzelt beteg», Bérezik Árpád fordításában, Molnár rendezésével, aki siet a Párizsban látott mintát, a Nemzetit megelőzendő, nálunk is bemutatni. Vakmerő vállalkozás: Molière-rel nem alapozzuk, hanem betetőzzük a vígjátékot, midőn a lépésről-lépésre előbbrevitt s kellően összehangolt társaság már elég erős a legmagasb stílusban való érvényesüléshez. S hogy az előadás mégsem végződik felsüléssel: kitűnő bizonyosság arra, hogy a Népszínház gárdáját szerencsés kéz válogatta össze kezdőkől s a vidék legjobbjaiból, akiknek javarészét azonban már láttuk elvéve Molnárnál, Miklósinál, a budai Színkörben, sőt a Nemzetiben is.

Argan szerepében Egyűd sok ügyességet és buzgóságot tanúsít; de mintha csak tettetné, nem éli át képzelt betegségét s ezzel nagyot ront játéka kómikai hatásán. Rákosi Fanni a cseléd Tömette mondókáit minden élet, kedvesség, sőt a játékhoz való igazi kedv nélkül pergeti le, míg a többiek: Klárné, Dancz Nina, Eöri, Tihanyi, Solymosi, Zádor, Karikás, V. Kovács inkább igyekvő kedvükkel, semmint tudásbeli készségökkel hatnak. Legjobban tetszik a kis Alszei Julcsa, aki a hétéves Louisont szeretetreméltó ügyességgel ábrázolja.

És tetszenek a leleménnyel és stílszerű dísszel beállított közjátékok is. Az elsőben Porth hatással éneklő a hangulatos szerenád, a második cigánybalettjének keretében Jeszenszky balettmester, Fejérvári k. a. táncosnő és a rendőrök kara arat tapsokat, a harmadikban a hosszú és mégsem hosszadalmas doktorrá avatás ósdi szertartása érdekel és tetszik. A Lehmann festette díszletek művészien szépek, a rendezés a külsőségekben kiváló nyújt, de az újból csak a sűgőra támaszkodó összjátékba nem tud drámai lelket önteni.

Már van két műsordarabjuk s ezeknek váltakozó előadásai alatt elkészül, a Molnár budai hagyatékából kiemelt «Dunanan» operett betanításával, a színház másik karmestere: Puks Ferenc.

Különös alak ez a Puks. Röviddel ezelőtt még a pécsi vártempTo'm orgonistája, összekülönbözik karnagyával, a jóhírű egyházi zeneszerző Hölzel Gusztávval, Pestre siet, jelentkezik Rákosinál, megegyeznek, simára beretváltatja a szakállas ábrázatát s beáll színházi karmesternek. (Celestin – Floridor előreveti az árnyékát.) Gyorsan és jól dolgozik s alig három héttel a megnyitó után már jelentheti új gazdájának, hogy mehet az operett. És pedig Soldosnéval a vezető női szerepben, aki a pótszerződési alkudozások folyamán kijelentette, hogy csak népszínműben hajlandó föllépni a Népszínházban.

Szó sincs róla, a megoldás esetén az ő rendkívüli vonzóereje nagy túlsúlyt biztosított volna a népszínműnek s bizonyára Rákosi is jól meggondolta a dolgot, mielőtt ezt a föltételt elfogadhatatlannak nyilvánította. Mit jelentett volna ennek elfogadása egyebet, mint életképtelenné gyöngíteni a költségesebb műfajt akkor, midőn a konkurrens német Svobodának kitűnő operett-együttese élén olyan közkedvelt primadonna hódít közönséget, mint Svoboda-Fischer asszony. Végeredményül annyit jelentette volna, mint teljesen lemondani az operett műveléséről, pénzügyileg elbukni az egyenlőtlen versenyben s magával rántani a Soldosnéval megerősített népszínművet is.

Mint minden vállalkozónak, a színigazgatónak is első és legfőbb kötelessége, hogy megéljen. Ez tannines benne a szerződéses kötelezettségei lajstromában, de benne van az élet törvénykönyvében s hogy kötött szerződésének megfelelhessen, előbb az élet parancsának kell eleget tennie. Rákosi ehhez tartja magát s a legmagasabb s legkomolyabban vett művészi céloknak is csak a megélhetés keretén belül hajlandó szolgálni. Mindent, ha lehet; ha nem lehet: amennyit lehet.

Igen, ha úgy teremne a jobbnál-jobb népszínmű is, mint terem az idétt a világszerte fölkapott operett: miért ne vállalkoznék arra, hogy kizáróan a népszínműnek és a népszínműből éljen? O, a poéta! Vagy ha akadna olyan vérbeli operett-díva, akít a közönség is elfogad Soldosné helyett: ugyan miért ne osztaná meg a szerepköröket az ügy érdeke s az érdekeltek kívánsága szerint? De mikor már a nagy kinnal fölhaltott első népszínmű is csütörtököt mond és sehonnan nem jelentkezik a biztatóbb folytatás s mikor a csakugyan szerződött operettprimadonna (Erdélyi Marietta) még a bemutatkozása előtt megugrik s helyettesei, a másodrendű csillagok, vezetőszerrepekre gyöngéknek bizonyulnak: ragaszkodnia kell Soldosné operettbeh szerepléséhez is, hogy biztosítsa színháza megélhetését s így a lehetőséget arra, hogy a népszínművet az idők folyamán föllendíthesse.

«Dunanan» különben nem aratja azt a sikert, amelyet Molnár várt tőle. Ez a façon már kiment a divatból s az előadás sem oly fesztelenül jókedvű, mint volt a budai. Soldosné csengő hangjával s eleven játékával is hódít, bár nem oly merész a szerepben, amit sokan sajnálnak, mint volt első személyesítője, Krecsányi Sarolta. Dunanan rézöntőt Tihanyi egyszerűen s kedélyesen ábrázolja, Solymosi Tympanon ciceronében oly hatásosan fürge az elején, hogy a harmadik felvonásra már kifogy a lélegzete. Darai Karolin énekesnő s Kápolnai tenorista megállják a helyüket. A karszemélyzet kevésnek bizonyul a nagy színpadra s öblös nézőtérhez. A hajdan hírhedt kankánt egy balettnégyes – s nem Soldosné! – mutatja be «ízléssel». A darab ugyancsak kilenc előadás után szintén a lomtárba kerül.

Három, egész estét betöltő darabot csereberélhetnek már a műsoron s ha ezek közt nincs is olyan, amely döntő sikerével állandóan telt házakat vonzaná: olyan sincs, amelynek bukására lehetne következtetni a nézőtér üressé-

géből. A százas sorozatokhoz szokott mai közönségnek nevetségesen csekélynek látszhatik a kilenc előadás, holott akkor tíz előadás már félsikerszámba megy. Ennyit ér el a megnyitón tetszést aratott «A király csókja» egyfelvonásos operett is s hogy vonzóerejét növeljék: november 12-én «Ide Medor!» francia bohózzal s «A sainte-fleuri rózsza» Offenbach-operettel támasztják alá, amelyben Soldosné, Solymosi és Kápolnai kedvesek, mulattatók és jól is énekelnek, dacára a dalok nyelvcamító fordításának. (úgy látszik, ez a megye is a Rákosi újíto kezére vár.) November 17-én, «Dunanan» Pamela szerepében jelentkezik az első vendég: Oroszi Georgina k. a. Csinos, fúrge; kis hangjáóal kellemesen is énekel, de Soldosné pótlására számba se jöhet.

Egy hónap alatt íme, máris kerékvágásba zökkent a szekerük s ha nem is vágatva, de akadozás nélkül haladhatnak magasabb céljaik felé.

«A FALU ROSSZA.»

Nincs hálátlanabb feladat, mint más után játszani hálás szerepet. A közönség, az első benyomás kedvező hatása alatt, a kitünőt sem igen hajlandó jobbnak elismerni a középszerűnél: a művész láttára is hű marad az ő mesteremberéhez. Az eltérések inkább zavarják, semmint megkapják: aminthogy az újnak gátul mindig a megszokott áll az útjában. Pompás történetkével illusztrálta ezt nekünk egy ízben Szigeti József, a nagy művész. íme.

«Kolozsvárt vendégszerepeltem, 'sz tudjátok, ez mit jelent: a káposzta se káposzta, ha nem kolozsvári. No mindegy, ha már lementem, hát nem hagyom magam. Első este ki-kitapsolnak a felvonások után, de csak úgy, a vendég iránti tiszteletből. A lapok is tisztelettel írnak az «elismert» *pesti* művészről, bár hangsúlyozniuk kell, hogy ez a szerepkör náluk is kitünően van betöltve. Második harmadik este sem akarnak fölmelegedni. Negyedik s utolsó este már nem állom szó nélkül. Gondolom magamban: a nép fia őszintébb, mint az erdélyi urak, akik a törökön tanultak hazudni s ráförmek az öltöztető szabómra: «Mi bajotok velem? Mi a kifogástok a játékom ellen?» - «Semmi, Szigeti úr, semmi. Isten ments, egy pesti művész ellen!» - «No hát?» - «De hát ne tesszen zokon venni: Albisi mégis csak Albisi!» - «Tudjátok, ki volt ez az Albisi?» - fordul fel énk az öreg. Senki se tudja. - «No lám, és mégis elbuktam a szerepeiben.»

S ami áll a szerepre, fokozottabb mértékben áll a darabokra is s különösen áll «A falu rossza» népszínműre, amelynél melegebb lelkesedéssel soha, semmiféle színi alkotást a Nemzeti közönsége nem fogadott. S ez a meleg elismerés egyaránt szólt a műnek s valóban jeles előadásának. Szigligeti a színház legjobb erőit állította csatasorba s maga rendezte a darabot, nagy gondnal, megértő szeretettel.

A közönség, amely szeret összehasonlítani, lázas türelmetlenséggel várja a népszínházi előadást s Rákosi elismerve a kíváncsiság jogosságát, november 19-én siet azt ki is elégiteni. Már délben künn a tábla, hogy minden jegy elfogyott s este 7 órakor tout Budapest izgatottan lesi a függöny felgördültét. Az első benyomás kedvező: a Népszínház tágas színpada több «falut» mutat, mint a Nemzeti Játékházai s levegőtlen ege. S ez a benyomás végig kitart; a mű egésze s ami abban legértékesebb: a hamisítatlan falusi léggörnyer az új beállításban. Nemcsak a színhely, díszletek és ruhák, hanem az egyesek és tömegek parasztibb megjelenése, mozgása és hangja révén is. Kétségtelen, hogy szerepet szerephez mérve, a Népszínház alól marad. A közös Soldosnén, Eönn és V. Kovácson túl itt mindenik gyöngébb, mint nemzeti-beh elődje – az egy Tihanyi kivételével, akinek Gonosza, a mi nézésünk szerint, veri az Újháziét. Újházi nagy művész, Tihanyi nem az; de tán épp azért egyszerűbb, közvetetlenebb, természetesebb amannál. Újházi jó megfigyelés alapján s gazdag fantáziával alakítja ki Gonoszt: maszokban, ruházatban, mozgásban s beszédében is híven utánozza a körmönfont, cinikus hegykerülő. Szakasztott *olyan*, mint Gonosz; de nem *az*. Jó szem hamar észreveszi, hogy csak sikerült portrét lát s nem az eredetijét. Nem is lehet *az*, mert Újházi emberi mivoltából hiányzik a paraszti nyers egyszerűség s ezt a hiányt pótolja ő tagadhatatlan művészettel. Tihanyinak az obligát kopott szűrőn, foltos nadrágon, rongyos csizmán s elvadultan deres hajzaton s szakállon kívül alig van egyébre szüksége, hogy teljes illúziót keltsen. Görnyedt nagy teste, lomha járása tökéletesen vág a hírhedt hegy- és dologkerülőhöz; apró, szűrő szeméből csak úgy sugárzik a ravaszság s mikor megszólal borízú hangján s beszél, beszél, olyan természetes nemtörődömséggel, mint akinek semmi köze a dologhoz: eszünkbe sem jut a színészt keresni az ember mögött. Az ő művészete viszont abból áll, hogy mindig annyit ad s kellő helyen a magából a szerepnek, amennyit a helyzet megkövetel vagy megenged. A kezdő felvonások mókás imposztoráról föl se tételeznénk a drámai erőt, amellyel vádlóival utóbb szembeszáll, midőn az «igazát» igyekszik kikaparni a hazugságok ráterített pokróca alól. Alakja óriássá egyenesedik, kidüledt szemeiben az ijedelem tört fénye váltakozik a tehetetlen düh fellobogó lángjával, hangja rekedtté torzul s széles tenyereivel úgy szeli a levegőt, akár a szélmalom ke-reke. Szinte megfélemlít minket is – s nagyszerűen hat, mert egyszerű a pillanatnyi igazsága. És nem marad adós a hazudozó, a mellét verő henecegő, a sunyi cselszövő, az éhenkórász tolvaj, a rátartí «nemes» sneivel sem: mind-egyikhez telik széles humorából. Utána Solymosi is megpróbálkozik a szereppel, de nem éri utói: inkább kómizál, semmint komikus s a külsőségekre veti a fősúlyt. Tihanyi a legelső sorba lép ezzel a szerepével s az egyetlen, aki egy vonalban győz Soldosnéval, a csupa élet Finum Rózsinak már a Nemzeti-ből híres személyesítő jé veí.

Ez a szerep nem Soldosnénak vagy legalább nem rá íródott s mégis úgy

feszül rajta, mint karcsú derekán a selyem pruszlikja. Az alak elválaszthatatlanul egybeolvad az alakítójával s a játék életté elevenül. A kikapós, de nem romlott, kacér, de nem dajna, nyelves, de jószívű, könnyűvérű és mégis érzékeny menyecske már nem sablon, aki el ne bírná Soldosné nagy egyéniségét. Viszont ez sem marad adósa Rózsijának tenyérnyi árnyalattal sem gazdag mi voltához: gyönyörűség az ilyen találkozást szemlélni.

Csak épp azt nem hiszem el Rózsának, hogy oly igézőn ömlik ajkáról a dal, mint ebből az «állandón kicsi szájból». Színésztájká igazságát, daliása szépségét leírni akarni: meddő erőlködés. Látni, hallani kell azt, hogy fogalmunk legyen róla. És mégis feltolakszik emlékezetemből egy dalának az elmosódott hangképe, hogy megrögzítsem. Nem rajzoló, csak emlékezem.

Fogadásom tiltja szeretni,
De nem a legényre nevetni,
Kijátszom a tila-tila-tilalmat,
úgy szerettetem meg magamat.

(Micsoda briliáns dalbaöntése ez az alaknak s egész történetének - négy sorban!) De tovább zengi Soldosné:

Eresz alatt fészkel a fecske . . .
Mi van a kötődbe menyecske?
Pici piros alma, bo-bo-bo-bo-borizú -

Hosszan nyújtja az ű-t, csak a cimbalom tartja vele a hangot, piano, pianissimo , most teljes erővel belevág a zenekar s ő, kacér pillantással a kötője felé, ingerlően fejezi be:

Kóstolja meg, milyen jói -

Megáll az í-n s aztán észbontó kacsintással hirtelen lezárja:

-zü.

Felharsanó kacaj, tapsorkán s újra! s megint újra! a válasz a tréfává enyhített dévajkodásra.

Hol maradnak a többiek ennyi báj, ennyi tudás mögött! Dancz Nina Bátki Tercsije kecsesen évődik Lajosával, a Nemzetiből átszármazott, rokonszenvesen igaz Eörivel, de meg sem közelíti a Molnárné durcás kedvességét; a szintelen Rákosi Fanni még kirívóbbá teszi az elrajzolt Feledi Boriska vér-> szegénységét; Kovács István száraz s egyhangú a nemesi mivoltára s bírói tekintélyére kényesen büszke Felediben. De legnehezebb helyzete Szabó Bandinak van, akinek nagy elődjét, Tamásit kéne feledtetni Göndör Sándor szerepében. Ügyeskedik szegény, de nem hogy feledtetné: ébreszti, növeli a vágyat a páratlan paraszti hős után. A kis szereplők s a népség élettel telítik a színt s hangulattal a nézőteret.

A darabról már leszűrtebbek a vélemények, mint voltak az első mámor hatása alatt. Már tudjuk, hogy a részletigazsággal (zsáner) telített mű, egészében (dráma) elhibázott alkotás. Göndör Sándor, a színmű vezéralakja, tragikus hősnek indul és melodramatikus szánalom poshadt vizén evez ki a révbe; Boriska, a darab hősnője, magyartalan jelenség: érzélgős s nyelvében fellengző, nem tud részvétet ébreszteni. De a mellékalakok élettéljes frissége, a költői s mégis népies nyelv maradandó szépsége, a jól megválasztott s kitűnő érzékkel beleszótt dalok hangzatossága s az egészen átlengő falusi szénaillat hatása a darab mai lelkes, színes, mozgalmas előadásában is érvényesül s hosszú időre biztosítja a mű vonzóerejét. Ömlik is rá állandóan a közönség és hordja szét a magyar ige szeretetét oda is, ahol az eddig idegenül, kelletlenül hangzott. S mialatt «A falu rosszá»-nak tapsol, az esti lapokból arról is értesül, hogy az újabb népszínmű-pályázat 100 aranyát ugyancsak Tóth Ede nyerte el «A tolonc» című népszínművével.

A sors erősen a magyar Géniusz kezére játszott, midőn egyszerre osztott neki három olyan ütőt, mint Rákosi, Soldosné és Tóth Ede.

AZ ELSŐ LÁTVÁNYOSSÁG.

És kezére játszik Rákosinak is, midőn az egyik ütő («Falu rossza») mellé csakhamar (december 2-án) markába csúsztatja a másikat is: Lecocq «Angot asszony lánya» című nagyhíres operettjével. A darabot, amely a nagy forradalom idejéből ad satirikus képet, a németek már letarolták a Gyapjú-utcában: és mégis új gyanánt hat az új foglatban, amelynek közepéből gyémántként sugárzik szét Soldosné egyéni varázsa, a kis kofa-árva, Clairette szerepében.

Ez is úgy illik neki, mintha rászabták volna. Igaz, Clairette alapjában szintén népies alak; de mégis csak másmilyen színezetű, mint Finum Rózsi. És Soldosné ennek sem marad adósa tenyérmű árnyalattal sem. Milyen «jól nevelt» (költöttek rá eleget a csarnok jószívű kofái, akik örökbefogadták), szüziiesen szende, míg ki nem hozzák a sodrából; de bezzeg jár akkor a pergettyűje s vetélytársnőjének (Lange színésznő) a szeme is veszélyben forog a föltámadt kofavér rátámadó dühétől. A nélkül azonban, hogy játékába szemernyi durvaságot vegyítene. Ez a kitűnően paraszti színésznő, ha akarna se tudna póriás vagy mint ma mondanák: ordenáré lenni. Még akkor sem, ha szerepe megkövetelné. Szépérzéke szigorú határvonalat húz, amelyet soha, az igazság kedvéért se lépne át. S ezzel a határvonallal számolnia kell mindenkinek: írónak, igazgatónak s közönségnek egyaránt.

A kritikusok pedig kezdenek zavarba jönni: valóban csak költészet nélkül szűkölködő routine lenne ez a sokféle készség? Vagy csak most nyilvánul meg művészete, midőn a megszokott magyar paraszti szerepek mellett egyebet is játszhatik?

Darai gyöngye Lange Soldosnéval szemben. Szabó Bandiban több az iparkodás, mint a tehetség a komikus fodrászvilégény, Pomponet meglevevénítésére; Klárnénak pedig éppen semmi hangja nincs, a másként jól beállított kofa- királynő, Amaranthe hatásos dalaihoz. (Az énekes kómika még hiányzik az együttes teljességéhez.) Annál jobban győzi hanggal a másként is ügyes, csak nem eléggé hódítóan fiatalos Kápolnai, a forradalmi dalköltő és hírhedt nőcsábász, Ange Pitou énekrészeit; Tihanyi viszont recsegő hangja dacára is megkapó jelenség az összeesküvők üldözése közben is táncrea könnyen kapható huszárcapitány feszes formaruhájában.

Az est másodhőse – Soldosné mellett – Solymosi, a Lanvaudière nem könnyű szerepében. Ez a nagyhatalmú s még nagyobbképu convent-tag bogozza össze és széjjel a bonyodalmat, amely leginkább abból kerekedik, hogy mindenki a máséba szerelmes: Pomponet Clairettebe, holott ez Ange Pitouért rajong; igen ám, de ez a léha firkász tetszik Lange színésznőnek is, aki viszont Larevuadière mindenható kedvese. Borsos összetűzések, cselvetések, álöltözetek, kibékülések és lemondások után (milyen megragadó az a pár ütemnyi ének, amellyel Soldosné-Clairette búcsúzik hűtlen Ange Pitoujától!) mindenki visszakapja a párját, újra visszatér a csarnok feldúlt békéje s Clairette-Soldosné vígan rázendíthet a népszerű kofadalra:

En vagyok az Angot-leány, az Angot lánya,
Milyen a leány, olyan a famíliája.

Solymosi végig ura a szerepének. Biztosan állítja be s minden változatában hatásosan színezi a vénhedt intrikus-szerelmest. S ha mi még hiányzik a tudásából: pótolja azt hévvel, elragadó játékszenvedéllyel. Ez a jól megtermett ifjú színész lomhán, fanyarul ödöng egész nap – legfőlőbb ha a csinos nőkre vet ügyet -: estére kelve a lámpával együtt ő is kigyullad s azontúl csupa tűz, ideg, rugalmas frissesség, kedélyes bonhomia és kómizáló jókedv - a közönség előtt. Szeretik is, kivált a felsőbb régiókban, mert a földszint sokszor ellene zúdul az erőszakosságáért, amellyel tetszését kicsikarni igyekezik. Szeret akadozva beszélni – ezt kedélyesnek tartja – s egy-egy ilyen elakadással mintegy vonást húz a következő éle elé, hogy jobban kiemelje. Ha sikerül a fogás: megismétli a viccet egy kis pótnvetésért; ha nem: azért s addig, amíg legalább felülről hangzik rá elvétett kacaj. Nem nagy, de kellemes hangját nagyszerű ökonómiával tudja érvényre juttatni s különösen kuplékat hatással ad elő. Nagy alakító képességet jellemző erővel párosít s azonos sikerrel visz színre öreget, fiatal s túlzásai s modorossága mellett is számottevő erő.

A fényes kiállítás az igazgató bőkezűségét, a hatásos tömegmozgások és színi elevenség Molnár rendezői ügyességét dicsérik. Erkel Elek lendületes botja pompásan érvényre juttatja az először hallott Lecocq vidám zenéjének minden szépségét, amely ha nem is vetekedhetik az Offenbachéval művészi

értékben: könnyed dallamosságánál fogva igen alkalmas arra, hogy hamar közkeletűvé váljon.

A két nagy siker: «A falu rossza» és «Angot» telt házait csak azért szakítja meg december 13-án Berzsenyi «Két huszár és egy baka» című rossz bohózatának gyöngye előadása pár estére, hogy a kétfelé elfoglalt Soldosné lélegzethez jusson. Ő még nem eléggé edzett a mindennapos föllépéshez s azt akkor senki el nem hitte volna, hogy akadjon valaha primadonna-utódja, aki egy hónap alatt 34-et játszik – és bírja, a színházi esték után leadott kabarébeli ráadásokkal együtt. Gondtalanul készülhetnek a kiosztott látványos darabra s úsznak a dicsőségben – sa pénzben. Rákosi büszkén jelentheti a Népszínházi Bizottmánynak, hogy kész az egész év tízezer forintnyi bérét már most lefizetni. Ez persze fáj a rosszmájúaknak és sietnek belekötni, hogy «a Népszínház igazgatója nem annyira a magyar népszínművet kívánta átvenni a Nemzetitől, mint inkább Soldosné – a látványos operettekre». Ilyeneket írnak «A falu rossza» zsúfolt házai láttára! Rákosi helyett a «Fővárosi Lapok» vet véget az okvetetlenkedő felszólalásoknak, azzal a bölcs kijelentésével, hogy «gyűjteni kell a nyári nehéz hónapokra», ne fájjanak hát senkinek az «Angot» ezresei.

December 27-én végre mégis kirukkolnak az «Utazás a föld körül 80 nap alatt» látványos színművel; mert Soldosné kezd kifáradni s mert Rákosi, épp erre való tekintettel is, mindenáron függetleníteni akarja színháza jövedelmezőségét a bálványozott diva közreműködésétől. Az operettel ezt nem teheti ez időszerint, megpróbálja hát a látványossággal. És mindjárt biztató sikerrel.

A Jules Verne híres könyvéből dramatizált darab Párizsból indul világkörüli útjára, de Budapestre érve ruhát vált: Rákosi újabb átdolgozást irat az elszórtan megjelent írásaiból s a Nemzetiben színre került «Magyar fiúk Bécsben» darabjáról ismert Csepreghy Ferencsel, színháza titkárával, aki ezzel a művével avatódik az intézet házi írójává. A darab tartalmát elmondani fölösleges. Ki nem hallott mister Phileas Fogg, a londoni Reform-klub tagjának fogadásáról, hogy 80 nap alatt körülutazza a földet? Utjának kiemelkedő jelentőségű színhelyei adják a keretet, a szándékosan emelt vagy véletlenül előállott akadályok pedig a bonyodalmat a színmű cselekvényéhez. A keret mindenesetre érdekesebb, mint a cselekvény, bár Csepreghy kitűnő érzékel tesz hatásossá egy-egy drámai s mulatságossá néhány komikus helyzetet. Átdolgozása veri a franciáét s tőlünk már ebben a köntösben viszik tovább a darabot. De mondom, fő a sok látnivaló: a pompás díszletek, amelyek a bécsi Brioschi, Kautzky és Burghardt műterméből valók s a tarka-barka jelmezek, amelyekkel a színház szabói remekeltek, Hamari főruhatáros felügyelete alatt. Az egyes képek változatosak, amiről címeik felsorolása is meggyőzhet: A szuezi kikötő, India őserdei, A kígyók szigetén és a bajadérok ligetében, A Pacific vasúton, Rézbőrűek közt, A hajó belsejében, Katasztrófa a nyílt tengeren, Hajótörés a szárazon, Liverpool, A londoni Reform-klubban.

Az előadás simán pereg le – ami nagyrészt Galló főgépész érdeme – s ámulatból ámulatba ejti a meglepett közönséget. Minduntalan fölhangzik az áh! oh! a boszorkányos gyorsaságú átváltozások után s a szebbnél-szebb képek láttára. A zsúfolt ház érdekekkel kíséri mr. Fogg, a flegmatikus angol vállalkozását, akit Együd maszkban, beszédben és mozgásban – igazabban . mozdatlanlanságban – mintaszzerűen állít elénk. Ez a tanult, komoly ember a legmegbízhatóbb színésze a kompániának. Ha nincsenek is szenzációs sikerei: soha semmit el nem ront. Budán ismerkedtünk meg vele, Molnárnál, mikor még jóhangú Baczúr Gázsikat játszott. Most már a karakteres öregek felé hajlik s legkitűnőbb ezek komoly és pedáns vagy mulya és pipogya példányainak képviselőjében. De mindig, drámában, operettben egyaránt formását, kézzel nyújt kiforrott tudásával.

Mr. Fogg francia szolgáját (Passepartout) Eőri adja annyi fürgeséggel, duzzadó jókedvvel s olyan pergő nyelvvel, hogy ki sem fogyunk a kacagásból. Utóbb már elég megjelennie, hogy hangos derűtség köszöntse. Ez a nyurga kis emberke, alacsony homlokával, semmitmondó arcával, egyik legkedveltebb szerelmes színésze volt a Nemzetinek: a lelkéből áradó hév s hangjának csodás melege tette azzá. Ripacsos Pista szerepében aztán olyan törülmetszett falusi síhederrel lepette meg mindenkit, hogy Rákosi a darabjával együtt őt is áthozta a Népbé, a zöld kamaszok (Naturbursch) szerepkörére s Eőri mai sikere mindenkit meggyőző választása helyességéről. A többiek is: Solymosi (Fix rendőr), Dancz Nina (Nanette), Tihanyi (Cromarthy), Rákosi Fanni (Auda indus hercegnő), mind jól játszanak. De a legnagyobb hatást mégis egy vendégművésznő váltja ki kedves lomposságával s emeletes kecsességével: miss Kennedy, a nyolcéves – elefántkisasszony. Ő a gyermekek öröme s a színre dobált narancsok boldog – sa megbotránkozó megjegyzések ártatlan céltáblája, mert hisz őt még Párizsban «szerződtették» *állandó vendégül* a darabhoz s ha nem fütyülték ki sem ott, sem Bécsben: Budapesten is elszívelhetik – «a nehéz nyári hónapokra» való utalással.

A harmadik nagy siker épp oly kiadósnak bizonyul, mint a másik kettő s emelkedett hangulatban érve az 1876-ik polgári év küszöbéhez, bizakodva kívánhatnak egymásnak is, folyton gyarapodó közönségüknek is – boldog újsztendőt.

A NÉPSZÍNHÁZ SZERVEZTE.

Ismerjük már a Népszínház külsejét, mindennap újra örülünk nézőtere szépségének, gyönyörködünk öblös színpadja változatos képeiben: de fogalmunk sincs a helyiségekről, ahol a képek készülnek s a munkáról, amely e képkereteket művészi étellel telíti. Tudjuk, ki az igazgató, hallottunk a rendezőről, a karmestereket láttuk vezényelni, az elsőrendű színészek s még inkább a színésznők nevével is megbarátkoztunk már s a kar szebbik felén elégszer

«legeltettük» a messzelátónkat: de ki az a többi a 220 főnyi személyzetből, aki láttatlanul fárad, hogy mi szépet, főlemelőt, vidámat láthassunk oktató élvezetül? Tán nem végzek fölösleges munkát, midőn ezeket is bemutatom néhány szóval s megismertetem röviden a Népszínház szervezetét, hogy annál könnyebben megvilágíthassam aztán történetünk további folyását: a terep ismerete nélkül a harcról sem alkothatunk magunknak világos képet.

A bérlő-igazgató: Rákosi Jenő az intézet feje. Mondhatnám: korlátlan ura, mert az ő zsebére megy a játék s mert – a közéleti szereplőket általán terhelő erkölcsi felelősségen túl – csakis a fővárossal kötött bérleti szerződése betartásának ellenőrzésére kiküldött Népszínházi Bizottmánynak tartozik számadással. Az igazgató szerződött s bocsát el tagokat, ő szerzi be és tüzi ki az előadásra szánt darabokat, készíti a műsort, ő fizet, ha van, ha nincs jövedelem és ő tartja a hátát, ha valakinek üthetnékje van a színházán. Két gyep-lőszárat tart a kezében: az egyikkel a gazdasági, a másikkal a művészi munkát irányítja. A gazdasági munkát az úgynevezett adminisztratív hivatalnokokkal végezteti, akiknek feje s neki jobbkeze: a titkár, Csepreghy Ferenc író. Ez vezeti a számadó könyvet, utalványozza a számlákat, levelez írókkal, művészekkel, ügynökökkel, impresariókkal s ez osztja ki a szabadjegyeket. (Jó ezt tudni!) Felügyelete alatt dolgozik az ellenőr (Nagy Vince), aki a jegykezeléssel és színlapokkal vesződik s szaladgál hatóságokhoz, a nyomdába, fűhőzfához; továbbá a jegypénztáros (Lincz József), aki beszedi s a főpénztáros, aki kifizeti a pénzt: összesen tehát négy ember végzi az egész adminisztrációt, mikor a Nemzetinél ugyanazt a munkát az idétt 26, mondd: huszonhat nagyságos úr körömpiszkálja el az ország zsebére. (Aki nem hiszi, nézzen utána a Nemzeti Színház 1873-74. évi Zsebkönyvében.) Hivatalszobáik a színpadot övedző baloldali (népszínházutcai) félköralakú épületszárny második emeletén vannak.

Az épületet a házmester őrzi, a kerepesiúti színészbejáró melletti lakásából s a jól őrzött intézet felvirágzásával lépést tartva, nevezi ki magát házfelügyelővé, utóbb házgondnokká, végül fő-fő nem tudom, mivé. De hogy is ne tartana a rangjára, mikor alája tartoznak a sisakos házi tűzoltók, akik füstöt szaglászva át- meg átjárják a ház minden zugát s a szerte elhelyezett ellenőrző-órákon jelzik ottlétük időpontját. No meg ő a kommandánsa a fűtők és sepregetők vegyes hadának is, nemkülönben letéteményese a tagok részére postán és «alkalmilag» érkezett leveleknek, izeneteknek – sa legfrissebb színházi pletykáknak.

Már a természetes díszmagyar a kocsifelhajtó bejárója előtt, az ezüstbotos portásbácsi, közvetlen az ellenőr utasításai szerint fogadja s emeli ki a hinton érkezőket s kiáltja, előadás után, stenton hangon az utcán sorakozott kocsik felé: 39-és! (fiáker), Nepomuk! (magánfogat), vagy üres egyes, kettes! (egy- vagy kétlovas hajtson elő). Szintúgy az ellenőr ellenőrzi a ruhatáros-

nőket, akik az előcsarnokban, jó borralaló reményében, halk «ne tegyem félre?» kérdéssel veszik át felöltődöt, a jegyszédőket: színlapok s látcsövek buzgó kínálóit s a páholynyitogatónőket, akik szabad percekben arra is vállalkoznak, hogy diszkrét leveleket, csempésszenek illetékes kezekbe a földszinti páholyfolyosóról a női társalgóba vezető vasajtón át, amelyhez csak az igazgatóság tagjainak, a benfenteseknek és nekik van kulcsuk.

Mindezek, bár köznapi munkával szolgálják az intézetet, közvetve hozzájárulnak annak művészi fejlesztéséhez is: az is neveli a gyermeket, aki szép fehérre mossa az ingesekéit.

A művészi személyzet élén a rendező áll, ezidőszerint Molnár György. Róla is, tisztéről is később külön szólunk; itt csak annyit, hogy a színpadon ő az úr s csupán a zenei részek előadói (énekesek, ének- és zenekar) fölött való hatalomban osztoznak vele a karmesterek: Erkel és Puks. Ok hárman alkotják az igazgató törzskarát s hogy mindig kezeügyében legyenek, mellette is székelnek a jobboldali félkör második emeletén: a karmesterek a tágas zongoraterem oldalszobájában, a rendező pedig saját külön helyiségében. Itt jönnek össze vezérükkel esténként 6 és 7 óra közt, hogy kiírják a próbákat, kiösszák a szerepeket, megállapítsák a műsört s megbeszéljék a terveket s teendőket, amint az a nagy haditanácshoz illik.

A rendező meghagyásainak (instrukcióinak) végrehajtója az ügyelő. Ez szólítja jelenésére a színészt, adja a villamos csengőjelet a felvonás kezdésére: a sugónak, a karmesternek, a zsinórpadra és az öltözőkbe. O ügyel a csendre, rendre és írja föl az ez ellen vétőket s állítja közvádloként a hó végén tartott törvényszék elé, amelyen a tagok sorából választott bíróság ítél kisebb, nagyobb pénzbüntetésekre, a Népszínház törvénykönyve paragrafusainak megsabása szerint. A jó ügyelő ritka kincs. Az előadások pontos menete s a fegyelem a színen, jóformán az ő kezében van. Tudják ezt a tagok is s ha a próbákon itt-ott szembe is szállnak vele a szigoráért, este kezes bárányokul lesik minden intő mozdulatát.

Még nagyobb kincs a jó sugó; mert a rossz még azt is belesületi a szerepébe, aki jobban tudja a miatyánknál is. Színésznyelven «szentlélek» a neve, akinek igen sok pünkösdje van, mikor hívják: Jöjj el ...! Egy tüdő alig bírná ezt az igénybevételt s így ketten váltogatják egymást a karmester orra elé telepített, kívül aranycsíkos, belül hangfogó szalmával bélelt kasztniban: Bakonyi és Báthori Romancsik Mihály.

A t. művészekről jelentősebb szerepeik kapcsán névszennt szólunk s szólunk eztán is. Minden sikerük legyen egy-egy levél babérkoszorújukhoz, amelyet szívesen fonunk homlokuk köré. Itt elég, ha megemlítjük, hogy öltözőik az első emelet magasságában lévő színpad körül sorakoznak, amelyekben, a szobák nagyságához mérten, ketten, hárman öltözködnek: baloldalon a nők, jobbon a férfiak. Csak Soldosnének van állandó külön öltözője; a primadonnáknak csak úgy, ha jut.

A segédszínészeknek is lesz még alkalmuk feltűnni jól megjátszott melékszerepekkel, a segédszínésznőknek meg, ha egyébbel nem, szépségükkel vagy drága ruháikkal, amelyeket no nem a színház fizet. Rákosi jól tudja, hogy a *néző* szépet nemcsak hallani, hanem *látni* is akar s midőn erről gondoskodik, alkalmat ad a csinos hölgyeknek is, hogy az előnyös kiállítás révén «szerencsét csináljanak». Az ilyen sikerekért persze semmi vagy igen csekély díjazás jár s így senki meg nem ütődik, midőn a kardaloszónék, aki arra kéri, hogy emelje a kórusból a segédszínésznők sorába, azt feleli, hogy «jó; de mennyit enged a fizetéséből?»

Az énekkar is ilyen gradus ad Parnassum és pedig nemcsak a női szépségnek, hanem a mindkét nembeli tehetségnek is s e jelentőségénél fogva, külön fejezetre tarthat számot.

A zenekar tagjai jobbadán csehek, tehát jó muzsikusok. Annál magyarrabb cigány a zenekarigazgató, Herzenberger István. Jó hegedűs és valósággal szentantala az énekesnek, aki hamis utakra tévedt s nem találván a kivezető hangot, rémült arccal fordul Pista felé; ez a sok próba után már kívülről tudja valamennyinek a szólamát s egy erőteljes nyirettyűvonással «föladja» az «úszónak» az elejtett fonalat s vígan perdül tovább a nóta. Persze ezért jutalom is dukál a hálás pillantás mellé: egy spriccer a Skulecznél, hol Pista úr amúgy is fel vonásközi törzsvendég – a közelség révén. A közép nagyságú zenekar különben 26 tagból áll s teljes vonóskara mellett a fúvók hiányosan vannak képviselve: egy-egy oboj és fagot, két-két fuvola, klarinét, kürt, trombita és púzon; hárfá nincsen, cimbalom csak a népszínművekben.

A színpadon szereplők létszámát növeli még a fiatal lányokból toborzott tánckar is, amelynek vezetője az apró s fürge Jeszenszky balettmester s csillaga Fehérvári k. a., a lenge prima ballerina. Ezek, a primo és prima kivételével, a negyedik emeleten, egy külön erre a célra berendezetlen öltözőben - vetkeznek az előadáshoz.

A színpadon szükséges kellékeket: bútort, használati és dísz tárgyakat, az első emeleti férfiöltözők közé ékelt kelléktárból hordja a színre: pohos és börbajuszú Kalas András főkellékes, sovány hitvestársa és nyurga segédei közreműködésével. Ez a buzgó s esetleges feledékenysége miatt állandó rettegésben élő ember a bűnbakja minden parancsolásra hivatottnak. Elvből nem jó semmi, amit ő csinál. Szidja az ügyelő, szidja a díszmester s a rendező rajta vizsgázik le az állattanból. Minden bemutatót megsirat dühében s tovább hízik bánatában.

A fővilágosító és segédei kezelik a gázcsapokat, gyűjtják föl a szuffiták lángjait ménkü nagy póznákkal, a proscenium és kulisszák lámpasorait, a nézőtér nagy csillárját s mindent, ami világítani van hivatva. Egy csappal a színpad, egy másikkal a nézőtér összes lángjait hirtelen kiolthatják vagy mérsévelhetik; viszont egyenletesen lassú csavarással, nemkülönben vörös vagy zöld üveglemezek és selyemernyők előretolásával idézhetnek elő hangulatos

naplementét vagy bűvös holdvilágát; sőt vakító villámlást is, a csap hirtelen előre- és visszafordításával. Ők keletik fel a napot is, egy gázlángokkal bélelt korongban, amely addig emelkedik az égen, ameddig a lángokat tápláló, láthatatlan gummicső elér, ott aztán Jerichóba képzeli magát a nap s szépen megáll.

Fontos hivatást tölt be Hamari György is, a főruhatáros, igazabban főszabó. Mert bár ő gondolja a jobboldal negyedik emeletén elhelyezett ruhatárt, főfoglalkozása mégis csak az, hogy új jelmezeket szabjon a szomszédos szabóműhelyekben dolgozó segédei keze alá, akik esténkmt aztán mint öltöztetők szerepelnek a férfiak oldalán. Nem mindennapi ember ez a Hamari. Hatalmas nagy alak, koromfekete hajjal, bajusszal és kecskeszakállal. Ez utóbbit Olaszországból hozta magával, ahol legénykorában mint katona (Regimentsschneider?) évekig feküdt Majlandban. Büszke is a félolasz mivoltára, sűrűn per bacco-zik s vannak napjai, mikor – értik, nem értik – csak olaszul szidja a legényeit. Másként jeles művész, aki a jelmeztanhoz is konyít valamelyest; csak épp – katonaruhát kell Tillernél varratni, hogy előírásos és feszesen álló legyen. Amilyen hatalmas, dúshajzatú alak Giorgio, olyan pötöm, parókás asszonyka Hamari mama, a felesége, aki a megfelelő női oldalon «parancsnokolja» az öltöztetőnök gárdáját, főruhatárosnői minőségében.

A főfestő állása egyelőre betöltetlen. A színház Lehmann Mórral, a Nemzeti híres főfestőjével dolgoztat a hátsó (nem zsinórpados) színpad fölött levő tágas festőteremben s csak ha ez nem ér rá, fordul Bécsbe a Brioschi céghez. Lehmann nagy művész; boszorkányos gyorsasággal dolgozik és dolgoztatja segédeit a padlaton kifeszített óriási vásznanon és a kassirozó terem papirosépből formázott alakjain.

Ne feledkezzünk meg Csapláros Józsefről sem, a színház szolgájáról. Ő közös «szerve» a kétféle direkciónak: hol szerepet oszt a művészeti parancsára, hol levelet visz a postára az adminisztráció megbízásából. A két félkör között ő tartja fenn az állandó kontaktust s eleget tesz mindkét félnek: hogy honnan veszi hozzá a lábakat? az az ő titka.

A színpadi munkások: díszítők, sülyesztők és függönyhúzó (zsinórosok) feje Galló György főgépész. Kiváló szakember. Olyan agyafűrt, mmt egy székelly góbé s alapos tudású, mint egy német. Magamagát művelte ilyenné: asztaloslegényből színpadi gépművésszé. Mert az való művészet, ha nem bűvészet, ahogy ő dolgozik. S mi mindent fundál ki, hogy gyorsá, láthatatlanná tegye fogásait! Itt egy csapóajtó nyílik meg, ott egy drótzsinór rántódik oldalt, ez a függöny felsíkhk, az meg lesülyed: s a város helyén már ott a háborgó tenger vagy az ősi rengeteg, vagy amit akarsz. A Népszínház színpadát is ő rendezte be, külföldiektől is megcsodált eredménnyel. Neki semmi sem elég hatásos, ami Párizsból vagy Bécsből jön. Tucatnyi ötlettel javít, egészít a *küldött mise en scène-ken (rendezői utasításokon) s a beküldőket is meglepi* furfangos útmutatása. *Jó iskolában kezdte: Budán, Molnárnál, aki kiküldte*

Párizsba is, hogy az «Ördög piluláit» ellesse s itthon utánacsinálja. S megcsinálta jobban, mint ahogy ott látta. Lesz még alkalmunk egyes mutatóvanyairól szólni s így áttérhetünk segédeire, akik méltó tanítványai a mesternek, nemcsak ügyességben, hanem a színházi munkának odaadó szeretetében is. Ezek a derék kézművesek – többnyire asztalosok, ácsok – valósággal rajonganak a színházukért. Kétszer annyit kereshetnének más, polgári munkakörben: nem mennek; ott nincs változatosság, az nem «művészi» élet. Már köztük volt színész is: Gyulai. Mint ilyen nem boldogult a színen: beállt díszítőnek, hogy tovább szívhassa a poros, fülledt és mégis varázsos levegőt. S így a többi is.

Kétféle munkát kiválóan kedvelnek: a nagyon keveset és a nagyon sokat. Első színdarabunk («A műkedvelők» vígjáték) miskolci bemutatója után az egyik díszítő ezzel a bizalmas kérdéssel fordult hozzánk: «Nem volt az úr díszítő azelőtt?» – «Nem; miért?» – «Mivelhogy egy díszlettel játszatta mind a három felvonását.» – A két, három díszletezést unják: sok a szabad idejük s mégsem hagyhatják el a színpadot – egy vacsora erejéig. Hanem mikor 10-12 képet kell egy este nyélbeütni s közbe száz tennivaló esik: bezeg van akkor sürgés-forgás, lázas cipekedés, ziháló mellékből felszakadó: «húzd meg!» s kipirult arcokon lepergő izzadság. Ez sprájcot (támasztó lécet) fúr az oldalfal megtámasztására, az zsineget köt a kereken járó csónakra, hogy majd a partra eveztesse, cipel emeletes házat, templomtornyot, mialatt a másik épp enmagát húzza fel egy szál kötélén a zsinórpadra vagy kipróbálja, jól működik-e a súlyesztő: eszeveszetten tesz-vesz mindenik – de öt perc után már jelentheti a derék Patasinszky díszmester a rendezőnek, hogy: kész, mehet!

A zsinórpadon – nevét a függönyöket tartó kötelekből kapta -, hol Kovács (Kohn) a főmester, nincs a kapkodásnak helye; ott biztosan kell tudni, melyik kötélén milyen függöny «szalad», hogy Patasinszky alulról adott ksz! ksz! jelére simán leereszkedjék az előírt háttér. Úgy is jár a kezük a sűrűn egymás mellett feszülő köteleken, mint a hárfás ujjai a hangszere húrjain. Az egyik megránt egy kötelet s a függöny felszalad, a másik egy másikat s a függöny leszalad; aztán rohan át a keskeny függőhídon a pad másik oldalára, a dörgőgéphez, hogy adott jelre nagy darab köveket lökjön a súlyesztőbe levezető, kiálló fogakkal bélelt deszkacsőbe, amelyeknek ütődő zuhanása olyan dübörgéssel jár, hogy ijedten lapulsz meg a villámhárított zsolyéden. A távoli dörgést dobszerűen kifeszített nagy számbőrön veri ki a hozzáértő, szelet selymet súroló széles kerék forgatásával csinálnak, esőt pedig a drótos rostában ide-oda pergetett kukoricával. (Vidéken a szelet még madzagra fűzött s változó gyorsasággal forgatott léniával gyártja az ügyelő.)

Így csálnak ők is, mint csal a többi is: a színész, mikor bánatot tettet, a színésznő az arcpirosító alatt s a ballerina a kitömött lábikráival. S ezt a sok, sok egyesített csalást hívják úgy, hogy – színművészet.

NÉPSZÍNMŰVEK.

Az új esztendő a népszínmű jegyében indul. A sort Szigligeti nyitja meg január 4-én «A csikós» című régi (1846) jó népszínművével s ő is zárja be február 6-án, a Jókai elbeszélése nyomán írt szintén régi (1861), de kevésbé jó «A háromszéki lányok» darabjával.

«A csikós» – Szigligeti második s «A lelenc» mellett tán legsikerültebb népszínműve – nem tiszta fajmű; mondhatnám iránydarab, amennyiben drámáját az úr s paraszt közötti összeütközésből meríti. Népies alakjait mégis jó szem látta s ügyes kéz rajzolta. Öreg csikósa már közel jár a karakterhez; ami hiányzik hozzá, az nem az alak igazsága, hanem a költő lelke, amely azt megelevenítse. Szigligeti jól rajzol, de gyöngén fest. Réti koma méltán híres öreg csikósa után Pártényi meglepően állja a helyét a szerepben. Annál gyöngébb a csikósbojttárban Szabó Bandi – Tamási után. Érzelmesen énekel, de élettelenül mimel. Soldosné, mint mindig, elragadó; Tihanyi jellegzetes Szárnayi táblabíró.

«A háromszéki lányok» az úgynevezett etnográfiai népszínművek sorozatának első, kísérleti példánya. Egy-egy táj – itt az erdélyi Háromszék - viselete, népszokásai kerülnek bemutatásra s érdekelnek is, ha hatásos dráma keretétül vagy díszétül szolgálnak; de nem mentik meg az elfeledtetéstől a darabot, ha az oly gyöngye, mint teszem «A háromszéki lányok». Az egész darabból csak egy beleszótt nóta maradt ránk emlékül: a «Maros vize folyik csendesen» olaszos dallama, amelyet Soldosnének háromszor kell újrázni a másként lanyha bemutatón. Mikor negyedikszor is hogyvoltozzák, tréfásan fakad ki: «Lássunk most a dolgunk után, ne csak danolássunk!»

Közbul, január 28-ra, új eredeti népszínművet hirdet a színlap: «A kintornás család», írta Tóth Ede. «A falu rossza» szerzője! Lázás érdeklődés után zsúfolt ház, amelybe bombaként csap bele Deák Ferenc halála híre. Sokan rögtön távoznak a színházból; a maradóknak újabb hióbhírt jelent a rendező az első felvonás után: a szerző nincs jelen, mert súlyos beteg. Ennyi csapás különb darabot is megviselne, mint amilyennek «A kintornás család» bizonyul, amelyben Tóth Ede hű marad ugyan a néphez, de nem a paraszthoz.

Pergő Gerzson molnár (Zádor) Juciba k. a. leányát (Soldosné) szereti s nőül venni készül a dölyfös recski molnárné, Bimbó Mártonné (Pártényiné) fia, Laci, midőn a sokadalomban megjelenik Fúró Máté öreg kintornás (Kovács J.) Mari leányával (Rákosi Fanni) – akit Laci elcsábított, oszt faképnél hagyott – és szétrobbantja a sokadalmat.

Látnivaló, hogy Tóth Ede megint erős drámai csomót bogoz össze – s megint melodramatikusan oldja széjjel: a hős áldozatteljes lemondása árán adódó kiegyenlítéssel, magyarán: megalkuvással. «A falu rossza»-ban Göndör Sándor mond le Tercsijéről s veszi el szánalomból Boriskát, itt Mari ereszti

szélnek Laciját s elégszik meg ennek mostohabátyja, a talpig derék Kötő Károly vasúti bakter (Együd) feléje nyújtott kezével.

És megint a mellékalakoké s ezek alakítóié az est teljesértékű sikere. Eöri remekel a törülmetszett Samu molnárinas szerepében, aki, hogy rajtakapták a malaclopáson (Gonosz még megelégedett a sonkájával), váltig azon jajgat, hogy «oda a böcsület!» Együd rokonszenves Kötő Károly; az eddig oly egyszerű Tihanyi feltűnően eltúlozza a pompásan rajzolt falusi potya-fiskális-Dáma Náci alakját, akinek szavajárása: csókollak, képeddel alszom el! – szállóigévé népszerűl; Soldosné dalai közül a «Vékony haja van a piros almának» vált ki tomboló újrázást.

A mű tetszik, bár «A falu rossza» után sokan mást és jobbat vártak Tóth Edétől. A sokat fáradott költő végre pihenhetne a babérain. «Nagyon szeretnék még élni, hisz még oly keveset éltem.» Nem adatik neki. Egy hónappal utóbb, február 26-án «beadja a kulcsot», mint ő mondja. Fiatalon, tizenkét évi vidéki színészkedés: nyomorgás, küzködés után. A széleken már járják a darabjai («Schneider Fáni», «Kerekes András» népszínművek), mikor idefönn még a nevét sem ismerik. Bezzeg hamar megtanulják a 75-ben színrekerült «Falu rossza» színlapjairól! Szigligeti a Nemzetihez szerződött «jelmeztárnoknak», hogy gondtalanul írhasson. El is készül hamar «A kintornás család»-dal. A Nemzetinek írja, de a többi átengedett népszínművel ez is a Néphez vándorol. Még színre sem került itt s már újabb 100 aranyat nyer «A tolonc»-cal. Sietnie kell, kevés az ideje. Kevesebb, mint bizakodva hiszi. «A kintornás család» bemutatóján nem lehet jelen, mert súlyos beteg; «A tolonc»-én pedig azért, mert halott.

Koporsójára az első koszorút Tamási küldi: «A Falu rossza szerzőjének – a falu rossza» – felírással. Temetésén a református pap után Hatala Péter búcsúztatja az írók és művészek nevében; a Nemzetinél Szigligeti állítja meg: «Balszerencséd, hogy erős szellemednek oly gyöngye porhüvelybe volt. Egy fáj nekünk, hogy a hajó, mely annyi hánykódás, vihar után végre biztos révbe ért, midőn a partra kezdte rakni kincseit, hirtelen elsülyedt, hogy mi ezzel is szegényebbek legyünk».

A Népszínháznál Tihanyi mond neki istenhozzádot – s az újból nekilódult tömeg élén V. Kovács, a hírességek funerátora, továbbviszi a fej-fáját: Tóth Ede, élt 32 évet,

MOLNÁR MEGY – PATTI JÖN.

Ami előrelátható volt, bekövetkezett: Molnár elbocsáttatását kéri s Rákosi megadja neki. Két kard nem fér egy hüvelybe; kivált ha az egyik egyenes, a másik meg görbe. Rákosi tervez, Molnár hevenyész, annak ötletei vannak, ennek fogásai, az a jövőbe néz, ez le sem tudja venni szemét a múlt-

ról: csoda, hogy eddig is kibírták egymással. S Molnár nemcsak igazgató-társul, rendezőnek sem vált be az új Népszínháznál. Nem haladt az koralal s nem tudta vagy nem akarta észrevenni, hogy a főváros ízlése elhagyta már a szintet, amelyen ő állott és produkált tíz év előtt. Előadásait nagyrészt készületlenül hozta ki s nem hogy vezetni, követni sem tudta színészeit az egyszerű természetesség felé, ahová Rákosi törtet a kor szellemében. Az elválás persze nem megy egészen simán; az elszámolás körül is vannak eltérések (Molnár részesezésre is szerződött): de végül is kiegyenlítődnék a dolgok s régi barátáguk csorbíttatlan épségben kerül ki a huzavonából.

Molnár a Lecocq «A talléros pékné» operettje berendezésével vesz búcsút az intézettől, amelynek létrehozásában neki is nagy része volt: a budai előképpel és tollal s szóval való buzdításával. Február 22-én van «A talléros pékné» bemutatója, amelynek szövegét a híres Meilhac és Halévy cégtől kapjuk, Rákosi fordításában. Lehmann díszletei s az új ruhák szépek. Soldosné játékban, énekben s pompás öltözeteivel is kitűnő. Sziklai Emilia bátortalanul mozog, de mindent kiengesztelően csinos és szépen is énekel. Szabó Bandinak jó napja van: élénk és ügyes; a rendőrhármas: Együd, Solymosi és Zádor mulatságosak; Jeszenszky és Fehérvári k. a. a tánckarral együtt hatással lejt a péktáncot. Puks karmester kezén semmi sem vesz el Lecocq zenéjéből, amely az élezett szabatosággal fordított szöveggel együtt második felöntés az «Angot» zamatos teájára. Úgy is ízlik.

Molnár megy s maga Rákosi ül a főrendezői székbe, megosztván tisztét a Miklósinál feltűnt Lukácsy Sándor rendező-íróval, akit színésznő-nejével együtt társulatához szerződött s aki az intézet erős oszlopává izmosodik az idők folyamán. Az ő vezetésük alatt kerül színre március 4-én a magyar bohózatok ma is élő remek ősmintája: «A peleskei nótárius». Az előadás elmarad a Nemzetié mögött s csak később nővi ki magát azzal egyenrangúvá. Ma csupán Tihanyi jeleskedik széles humorral s természetes jóízűséggel adott nótáriusával; a többiek közül még kiválnak: Együd és Pártényi a vasas németek, V. Kovács a bakter és Klárné a Tóti Dorka szerepében. Szabó B. gyöngé Baczúr Gazsi.

Március 17-én Rákosinak a Nemzetiből átplántált «Ripacsos Pista dolmánya» népszínművén mulat pompásan – a félig üres ház. A közönség, a Nemzetiben túlsúlyra kapott modern franciák hatása alatt, kezd ugyan már hátat fordítani a romantikának, de előképek híján a faluban, kivált «A falu rossza» óta, még mindig «költészetet» keres. A «Ripacsos» reális tónusa még idegenszerűen, tán bántóan is hat reá s kitér neki. «A falu rosszá»-val egyenlő értékű új darabnak kéne jönni, hogy sikerével utat törjön ebben az irányban. Az ilyen darabot azonban nem lehet megrendelni, csak megragadni, ha majd jelentkezik.

De amíg a faluban költészetet *leeres* a közönség: mindig és mindenütt örömmel *fogadja*, ha az olyan nemes tisztaságban jelentkezik előtte, mint

Csepreghy «A vízözön» című, látványos víg színművében, amellyel március 21-én kedveskedik híveinek a színház, pazar köntösbe öltöztetve a szép művet s legjobb erőit küldve tolmácsolására, Rákosi fényesen bevált rendezői vezetése alatt. Eőri (Azél) pompás, benső, igaz; Tihanyi kedélyes Noé, túlzások nélkül.

Már a mű alap gondolata milyen megkapó: Legyen bár az ég lakója, nem mentes az emberi gyarlóságtól, aki lábát a földre teszi. Tündöklő Gábor arkangyal, te is tapasztalod ezt, mikor megízlelted a vízözön előtt Noé apánk bárkájába mentett venyige tüzes levét! A csodás görög mitológia is ezzel a mélyértelmű gondolattal fűzi egybe az eget a földdel s ne vegye senki profanizációnak, ha arra utalok, hogy a Mester is mennyi emberi vonással rajzolta magát szívünk legmélyére.

A darab meséje vontatott (öt felvonás!), cselekvénye szaggatott egy kissé; de e hiányokért is bőven kárpótol a lírai elemek gazdagsága, a verses nyelv szépsége s a végig emelkedett beszéd. Sokan «A csókhhoz mérik «A vízözön»-t és méltán: mert ha az kecsességével hódítóbbnak bizonyul is, ez mélyebben a lelkünkbe markol. Olvassátok el: szerezzetek magatoknak mástélórai nemes élvezetet! – Újabb változatosságot nyújt a március 31 -én lezajló

SZIKLAI EMILIA

első jótékony célú előadás. Művészek s műkedvelők szerepelnek előkelő közönség előtt s juttatnak jelentékeny összeget az árvíz károsultaknak.

Április 6-án Jónás Emil «Háromcsőrű kacska» operettjére kerül a sor. Miklósinál ötvenszer nézték meg annak idején, hogy ne vessenek Vízvári remek Van Bountruch-ján. Együdt nem oly mulatságos, mint kitűnő elődje; annál jobban hódít Margit szerepében Soldosné, akinek kotkodácsoló dalát kacagva újrátzatják. Mind hasztalan: ez a cikk is kiment már a divatból s nem

minden célzatosság nélkül dúdolja a távozó közönség az operett hajdan népszerű refrainjét:

A kacsámon túladtam -
Lárifári lári!

S végre a pesti utcákon is megjelennek az abrosznyi plakátok, öles betűkkel hirdelve, hogy jön Ő. A hasonlíthatatlan! Az egyetlen! A világ nyolcadik csodája! Jön – Patti! A lapok átveszik az utcai lármát s olyan hűhót csapnak a dívának, hogy mire ideér világhódító útján, a pénztár már rég lezárult a tízszeresen fölemelt helyárák dacára. (Egy páholy 60 ft = mai 2 millió K-val.) Ő a beszéd tárgya a szalonokban, hol lelkesedéssel beszélnek csodás gyémántjairól s könnyekig meghatva az eszményien tiszta s feneketlenül mély vonzalomról, amellyel férjéhez, a nemes De Caux marquishoz - s ez ő hozzá – ragaszkodik. A marquis mindenüvé vele utazik – így jut ki a szerencse nekünk is ő marquis-ságához – minden föllépésén elejétől végig a páholyában ül s le nem venné róla a monoklis szemét. Adelina meg csak neki énekel s bizonyára gixerbe veszne a magas f-je, ha imádott férje csak egy pillanatra is másfelé tekintene. «Istenem, milyen eszményi pár!» – «Igazi művész nő s igazi úr: nem olyanok, mint ezek a . . .»

«Luciá»-ban lép föl s mi tagadás benne, itt is, mint mindenütt, lázas mámorba éneklí a közönséget. «Sikere kábító diadal» – mint az egykorú krónikás megállapítja. Bécsből jön, hol Hanslick azt írta róla, hogy «hangja épp oly megfizethetetlen, mint leírhatatlan». De azért megkísérli ő is, mások is képet adni róla s ilyen dicshimnuszokká dagadnak a referádák: «Amily szépen ő énekel, csak Liszt tudná elmondani a zongorán». – Vagy: «Csak a fülmiinek adatott a természetes könnyűség, amivel ő énekel».

Méltó társa a tenorista Nicolini – Edgar. (A boldog: ő ölelgeti Adelina – Luciáját, aki persze akkor is, sőt még inkább, csak a marquisjára gondol.) Padilla – Astor jó énekes, de már kopott hang; Arditi jeles karmester, olaszos értelemben.

Április 12-én «A szevillai borbély» Rosinájában ünnepli őt tout Budapest, megtoldva tapsait virágözönnel is, közte Soldosné koszorújával. Betétül Arditi Keringójét és Eckert Visszhangját éneklí, tapsorkántól kísértén. Padilla – Figaro, Capoul – Almaviva, Zuchini – Bartolo, Jamet – Basilio jelesek.

És most beszéljenek a számok. Patti egy estére 5000 franc-t kap (a mai örületre átszámítva 85 millió K-t), Nicolini 2500 franc-t, Rákosinak 1200 ft jut, a többi Merelli impresarióé a két estén befolyt 22,350 ft-ból (ma: négyszáznolcvankét millió K). Ezeketől az összegektől már mi is nekilendülünk egy bombaszt erejéig: Patti a világ – Blahánéja.

TAMÁSI.

Örvendetes meglepetésül, április 23-ra a «Tündérlak Magyarhonban» című kedvelt vaudevillelet hirdeti a színlap, Soldosné vendég- és Tamási szerződött tag első fölléptével.

Hát mégis beadta derekát a dacos betyár s elfoglalja méltó helyét, ahol – minek tagadnánk? – pótolhatatlannak bizonyult. Mert dacból várt idáig s inkább kóborolt a vidéken – leginkább Kolozsvárt – semhogy földolja az ő Nemzeti-rangját, a Ke repesi-út elejéről a végére alázza le büszke parasztfejét s kemény szájába vegye a bakra került zsurnaliszta zabláját, mikor ő eddig született úrkocsisok kezéhez szokott. (Lehetek holmi gázsíddifferenciák is, amikről azonban nem illik egy hőssel szemben tudomást venni.)

Összekerült újra az egymáshoz annyira illő s egymást oly hatásosan kiegészítő művészpár: a népszínmű most

lesz csak otthon a Népszínházban! A megszokás nagy erő s ahogy így együtt szerette meg őket a közönség, mindig fájó érzéssel fogadta Rózsiját az ő Sándora nélkül. «Az Isten is egymáshoz teremtette őket» – a közfelfogás róluk. Aminthogy igaz is, mert mindkettejük eredeti egyéniség s ízig-vérig magyar. Abban is egyeznek, hogy egyaránt jelesek komoly drámai és humorosan víg szerepekben s ha Tamási kezdetben több színészt mutat, mint Soldosné, az inkább onnan van, mert szerepei változatosabbak s egymástól jobban elütök.

E rokonvonások mellett azonban felülők a különbségek is a kettejük művészetek között. Soldosné harmonikus, Tamási rapszodikus művészi egyé-

niség. Soldosné kiegyenlített játékában nincsenek üres közhelyek; ő az egészet minden részletében színesen, híven adja: ha igaz, végig az s majd mindig az. Tamási játéka nem egyenletes. Vannak színtelen, semmitmondó, sőt hamis részletei; de egy-egy szenvedélyes felbuzdulásában, dalában, mondásában vagy akár egyetlen gesztusában annyi a kifejező őserő, hogy megdöbbenünk igazsága elemi hatásától. A Vezúv, amely füstöl, füstöl, az unalomig füstöl – de ha egyszer kitör ...! Még most is előttünk a kép, midőn «A fa'u rossza» második felvonásában Feledi bíró le akarja fogatni a duhaj Göndört s parancsolja egy legénynek, hogy ragadja meg. A legényt egy a vidékről újonnan szerződött kardalos adja, aki eddig csak a színtelen próbákról ismeri Tamásit. Rendezői utasításához képest este is bátran nekilép, hogy megragadja; Tamási – Göndör valami olyat mond, hogy «ide hát, ha kedves az életed!», felgyúri jobbkarján a borjúszájú inget s magasra emelve fokosát, olyat *néz* a feléje nyúló legényre, hogy az, őszinte ijedtében, menten a földre tottyan előtte.

Abban is ellentéte Soldosnénak, hogy amíg ez a maga képire teremti át a mímelt alakjait: Tamási a játszott szerepeit ölti magára az életben is. Mikor egy ízben disznótorra hivatalos vendégeit fogadja újpesti háza bejárója előtt, nevetve mutat az ajtó betört ablaküvegeire: «A kölyöknám műve. Vettem neki egy kis fokost; hát most ő a Falu rossza, nekiesik az üvegajtónak s mikor az anyja rákiált: Babszem, elment az eszed?! – büszkén vágja vissza: Apa is így csinálta». – Nevetésében, amivel beszédjét kíséri, több a dicsekvés, mint a mentő magyarázat; mintha csak azt mondaná: úgy-e az én vérem?!

Mert ő is így duhajkodott az életben, mikor még bírta a derekát, Mikor még sötét haja hullámos fürtökben verte nappal is a vállát, hetyke bajusza kipödörve, vállán a prêmes mente, arányos testén a feszes magyar ruha, kordován csizmáján az ezüstgombos sarkantyú, kezében az ébenfa fokos s ahogy így felszerelve gangosán végiglejtett a Váci-utcán: bizony feléje kacsintottak a szép asszonyok, lányok s a nemes fiatalság versengve fogta el estéli dáridóra, pezsgős cécóra, ahol ő tanította a cigányt magyar nótára, hajnalig zengő dal-íásával. Lassankint természetévé vált a duhaj tempó s üdítő italává a hevítő bor. Betyárul adta magát az életben is s elvárta, hogy annak is tartsák; pedig tán nem is volt az – egészen. Mindegy; fiatalhoz illik ez a szerep, kivált ha Tamásinak hívják.

De hajh! a betyár fölött is eljár az idő. Józsi már elmúlt 40 éves; vállverő fürtéit, mi több: hetyke bajuszát is a borbély ollójának kell eltüntetni az áruló dér elől; a feszes magyarból komótos polgáriba átvedlett szürkeségben már nem érdemes a Váci-utcán feszíteni s az elmaradt mágnás-barátok előadásutáni pezsgője helyett bohémcimborák társaságában a Skulecz spricceréből «uzsonnyázik» lelket, hevet – a játék előtt. Szép asszonyok, lányok híján kóristánékat ölelget a színpalak mögött s mond nekik olyanokat, hogy azok vijjogva – nem szaladnak el tőle. Soldosnét csak «fiasszonynak» hívja, el-

elkapja izmos tenyerével az állát, mire az: Eridj, te paraszt!-tal fordít neki hátat. Ezen is enelégülten nevet: már meglegszik a «paraszt»-tal is. Ezzel a mivoltával ijeget fölfelé is. Szörmentin kell vele bánni, mert könnyen harap. Egy rosszkor tette megjegyzés és kész a botrány. Egyik igazgatója – nem Rákosi, az tud vele bánni – egy bemutató első felvonása után valami kifogással esik neki, még a színen. «Ki innen!» – ordít rá a felbőszült paraszt s ha vasvilla van a kezében – de hát nincs s a rendező elsimítja a dolgot.

Okkal-móddal azonban mindenre rá lehet venni, csak egyre nem, a világ minden kincséért sem: hogy «operetli»-ben játsszék. Mérhetetlenül lenézi ezt a műfajt (Soldosnének is van mit hallani «ballépéseért») s tudomást sem vesz róla. Egyébként se látta soha senki a Népszínház *nézőterén*. Még Pattira sem kíváncsi; tán ha Tamásit láthatná, megnézné – egyszer. Már nem igen szereti a színházat; utálja a próbákat s bár megköveteli, fitymálja az új szerepeit. De a régiekben s az újakban is, ha már valahogy a fejébe gyömöszölte azokat, még mindig mesteri dolgokat mutat. Még nem halt meg a leányzó, a műzsája, csak alszik s ha olykor fölébred: meglep, elragad öserejű varázsával.

Ez törtéник április 21-én is, a hamarosan előrántott «A csikós» előadásán. A hirdetett «Tündérlak» ugyanis nem mehet Soldosné «hirtelen közbejött» betegsége folytán. (Rossz nyelvek e betegség diagnózisát úgy állapítják meg, hogy Soldosné nem akar «statisztálni» Tamási fogadtatásánál s neki engedi át az est egész dícsőségét.) Andris bojtár régi jó szerepe Tamásinak. A fodrász, aki levette a valódi fűrtököt, tesz helyökbe hamisakat; hetyke bajuszt is lehet ragasztani az igazi helyére; a kék mg, cifra szűr, pörge kalap a régi: Nem változott rajta semmi! – ujjong a zsúfolt ház közönsége s percekig nem engedi szóhoz jutni megkerült kedvencét. Játéka a régi; de hangjának ércéből sokat kiolvasztott a vidék – vélik az ünneprontók. És bizony hiányzik teljességéhez az igazi párja is, akit az újonnan szerződött Horváth Vincéné aszszony, bár ügyes kiségitőnek bizonyul, sehogy sem pótolhat.

Másnap «A falu rosszá»-ban már egészen otthon van s jobban játszik, mint valaha. Dülöngő megjelenése s ahogy a kaput fokosával betaszítja: a keserű elszántság impozáns képét mutatja. Vésztjóslo felkiáltása: «Hej, Bártki Tercsi, Bártki Tercsi, mit csinálsz? A szeretőddel játszol? Jusson eszedbe Göndör Sándor is, akit hűtlenül elhagytál!» – nagy dolgokra készít elő s feszült várakozást ébreszt. S ha hangjából ki is olvadt az érc java: nem a drámai kifejezés ereje. Ahogy ő ezt a két sort:

Ha te ezt megtudtad tenni,
Az Istenbe se lehet bízni!

nem éneklí, hanem odamondja a hűtlennek s fokosát görcsösen megmarkolva az égre is vet egy sötét pillantást: az a melodramai szavalásnak wagneri magasztán áll. És féktelen duhajkodása a második felvonásban és búcsúja falu-

jától az érparti jelenetben ...! «Kongasd, kongasd, vén robotos, búcsúztatót húzol: a ti rosszatok útnak indul s nem hagy itt egyebet, csak ideje javát, csendes szeretetét, nyugvó halottakat, meg egy hűtlen leányt . . .» Ezek a csodaszép mondatok viszont zenévé olvadnak remegő ajkán s könnyé szemünkben.

Ejh mit, kifogások! Az ily ünnepnap száz hétköznapot elfeledtet; örülünk, hogy van egy Tamásink: olyan, amilyen.

RÉGIEK, ÚJAK.

Rákosi még egyre erősíti a társulatát; rendre hozza s lépteti föl a vidék legjobbait: aki beválik, itt marad; aki nem, mehet vissza. «A falu rossza» legutóbbi előadásán Horváth Vincével ismerkedtünk meg Gonosz bakter szerepében. Elődjét ez sem én utói; nem olyan erős, nagyszabású, mint Tihanyi; de szintoly természetesen egyszerű s jóízűen humoros: itt marad. Április 23-án «Ripacsos» Vicájában Nagy Julcsa mutatkozik be: mehet vissza. Április 26-án végre sikerül itt fogni a század legmegbízhatóbb primadonnáját, Erdélyi Mariettát. Annyiszor szerződött és szegett, jött és szökött már, hogy zsúfolt ház fogadja a Suppé «Szép Galathea» egyfelvonásos operettje címszerepében föllépő hírességet. Szépnek valóban szép ez a Galathea s ezt életnagyságban meglátni szoborrá vetkezett alakján; csengő, iskolázott hangját s gyakorlott játékát is rokonszenves tetszéssel ismeri el a közönség s még sincs maradása. Csakhamar megint útrakel s meg sem áll Lipcséig s mire odaérnél utána, már ott is hült helyét találod: a női Ahasvérus. Kár, mert van benne valami az igazi primadonnából: viszi magával a többit is. Erkel pompásan dirigál, Kápolnai (Pygmalion szobrász) biztosan, tisztán csengő hangon énekel, Solymosi, túlzása dacára is, kitűnő a zsidó-görög mecénás, Mydas szerepében és Horváthné pajkos, szemrevaló Ganyméd.

Május 17-én egy másik híresség pályázik az operettdíva népszínházi trónusára: Krecsányi Sarolta. Neki már múltja is van, ha nem is hosszú. Molnárnál tűnik föl Budán, ahol a főváros erkölce az ő «Dunanan»-beli kánján botránkozik meg 104-szer egymásután. Aztán a Miklósi István-téri ideiglenesének lesz a starja, honnét a vidékre szorul aratni a babért. Nálunk Offenbach «A trapezunti hercegnő» operettjében száll síkra, de a harc eldöntetlen marad. Ot is nagy közönség várja s mint régi jó ismerőst szívélyesen köszönti. Hangja ma is erőteljes, de nem csengő (kissé az orrán át ereszti); játéka élénk, fürge, de affektált; heve zabolátlan és túlzásokra hajló. Egyelőre itt fogják, de ha majd menni akar, aligha tartóztatják.

Közben két bemutatót kapunk: április 24-én egy új bohózatot «Nyomorúság a korszóban» – s május 16-án egy régi népszínművet «A strike» címen. A bohózat Rákosi Jenő és Csepreghy János közös műve s azon a népmesén

alapul, hogy egy szegény ember az elátkozott kútból kiszabadítja a vízbe szorult hét öles nyomorúságot, amely az ő korsójába bújik s attól fogva bajt okoz mindenkinek, aki ezt a korsót a kezébe veszi, mígnem egy barát a korsóból kiúzi a gonosz lelket s minden rendbe verődik. A szerzők egy keserűvízforrást szerepeltetnek, minden prózai hatásával s oly jeleneteket visznek színpadra, amelyekkel kényesebb ízlés sehogy sem tud megbarátkozni. A Népszínházi Bizottmány első ízben él ellenőrző jogával s csak megfelelő változtatásokkal engedi előadni az elmaradhatott volna darabot. Szigligeti «A strike»-ja a Nemzeti leltárából, néhány előadás után, a Népszínház könyvtár-koporsójába vándorol. A szocialista mozgalmak akkoriban még gyermekkorukat élik nálunk s idegenebbül hatnak, semhogy érdekelhetnének, a darabba szőtt s most is lelkesen fogadott dalok kivételével.

Május 6-án meg egy nagyon régi s mégis minden este új darabban gyönyörködhetünk, annál őszintébb örömünkre, mert színpadunkon először láthatjuk együtt s páruul Soldosné Tamásival. Végre! – lélegzik föl a közönség, a szorongásig megtelt nézőtér.

A darabot valamikor vaudeville-nek írta meg egy francia, idők multán ebből Singspiel-t fabrikált egy német, míg végre «Tündérlak Magyarhonban, vagy a hála ünnepe» címen magyar népszínmű lett belőle, egy jóra való átültető s legkivált Tamási és Soldosné csöndes társszerzői közreműködése révén, akik minden előadás alkalmával új és újabb mókákkal s kiszólásokkal tarkítják derűs jeleneteiket úgy, hogy a sűgőkönyv eredeti szövege már rég eltűnt a sorok közé és a lapok széleire jegyzett betét-mondások és rögtönzött játékokra utaló NB-ék alatt. Így újhodik meg esténként ez a naiv ócskaság s állja a versenyt a legvonzóbb újdonságokkal, még a színészek előtt is, akik a színpalak közt lesik, mit talál ki megint ez az istenkegyelméből való két jókedv a mások - sa maguk mulattatására. Mint az ódon commedia dell'arte mímelői: ők is csak az adott keretet respektálják; a szó, a játék ott születik a pillanat hangulatából s vált ki mosolyt, kacajt, hahotát, a rögtönzet váratlansága és ötletessége mértéke szerint, lenn és fönn. Néha pillanatokig nem jutnak tovább a nekik is váratlan fordulat nevetető hatásától; máskor az okoz közderültséget, hogy végleg kiköppenek a kerékvágásból s tehetetlenül nógatják egymást a folytatásért, míg végre a sűgő kikaparja valahogy s földadja az eredeti szöveget, ami viszont nekik meggy újdonságyszámba.

A darabban mindössze annyi történik, hogy Várházi tábornok két lánya, jegyeseik hűségét kipróbálni, mindegyik a másik párjával kezd kacérkodni. Hasonló indítóokból a fiúk is ezt cselekszik, amiből persze kölcsönös féltékenység s harag támad. E közben érkezik a kastély parkjába Gyuri obsitos huszár, hű kedvesével, Marcsával. Fáradtak és éhesek a nagy úttól s kellemes meglepetésükre két személyre gazdagon terített asztalt találnak a kert közepén. Addig-addig szagolgatják az illatos pecsenyét, míg végre is beleharapnak js ha már megízlelték, föl is eszik az utolsó morzsáig; hegyibe pedig kiürítik a

pókhálós palackokat, amitől persze veszett kedvük kerekedik, mígnem édes álomba ringatja őket a bor mámore. Így talál rájuk a tábornok és Gyuriban élete rég keresett bátor megmentőjét fölismerve, boldog, hogy leróhatja iránta köteles háláját. De előbb megtréfálja az alvó párt, estebédje elfogyasztásáért. A kastélyba viteti őket s mindegyiknek külön termet s hófehér ágynat ad, hogy kialudja mámorát s meghagyja: mindenki úgy bánjon velők, mintha ők volnának a kastély urai. Szemeiknek sem akarnak ezek hinni, midőn fölébredve, aranyos teremben találják magukat s levetett rongyaik helyett Marcsát uszályos pongyolába, Gyurit meg selymes hálókabátba bujtatja a hajbókoló cselédség. Szentől-szembe kerülten, alig ismernek egymásra s csodálkozásuk még fokozódik, midőn az egyik jegyespár jelentkezik, hogy minden parancsukat, a legtitkosabb óhajukat is teljesítse. Nem lelnek rá más magyarázatot, minthogy boszorkányság az egész s különösen Marcsa ijedez mindentől s mindenkitől. Gyuri csak akkor rémül el istenigazában, mikor megtudja, hogy Vámházi, az ő volt tábornoka vendégei. S ő ebben az «akadémiá»-ban . . . ! Ledobná magáról, de már késő: a tábornok áll előtte teljes díszben, mire ő is háptákba vágja magát a megszeppent Marcsa oldalán. Vámházi elmondja hálás szándokát s miután kérdésére, hogy kije-mije neki ez a Marcsa? azt feleli a megakadt huszár, hogy «szegrül-végrül» rokona: szabad választást enged neki a lányai közül. Gyuri, látva, hogy csávába került, végre is bevallja, hogy Marcsa igenis a kedvese, aki utána jött a harctérre, mikor meghallotta, hogy sebesülten fekszik az ispotályban; ápolta, meggyógyította – de nem is hagyná el őtet a világ minden kincséért sem. A tábornok például állítja gyermekei elé ez egyszerű emberek hu ragaszkodását s gazdag nászajándékkal sietteti egybekelésüket. Beköszönt a falu népe is s a kántor enkészítette üdvözlő rigmusai után, boldogan ülik meg a hála ünnepét.

Ezt a silány vásznat hímezi előttünk ez a két boszorkány olyan tetszetőssé, hogy alig tudunk betelni a nézésével. Mindjárt az asztal-jelenet. A könyvbeli instrukciójuk nem sokkal több, mint: esznek, isznak. Ok pedig körülbelül ezt csinálják belőle. Hosszan nézik az asztalt, aztán egymást; a szemük beszél helyettük: be jó lenne nekiesni! A sült szálló illata kezdi az orrukat csiklandozni; megjegyzések: olyan az illatja, mint a levendulának... mint a százszorszép violának . . . mint a sült kappannak – egészíti ki Gyuri. Marcsa keze önkénytelen mozdulattal a kappan felé nyúl; ijedten visszakapja, meg arra nyújtja, meg visszakapja, míg végre «véletlenül» megérinti a sültet s nyelve hegyéhez érteti a zsíros ujját. Szemeit is elforgatja az elragadtatástól, olyan jó. Ízlik? – kérdi Gyuri. Marcsa csak ümget feleletül s nyalogatja az ujját. – Hagy kóstolom meg én is – mond Gyuri s végighúzza tenyerét a szárnyason. Persze hogy kappan, szemem hizlalt pünkösdi kappan. Vajjon kinek tálalták ide? – kérdi Marcsa. Nekünk – feleli biztosan Gyuri. Kettőnek van terítve: mink ketten vagyunk, éhesek is vagyunk, lássunk hozzá. Űlj oda, Marcsa! – De nem! – De igen, ha mondom! A kappannak mindegy,

akárki eszi meg – s ezzel már a széken lovagol. Marcsa megadja a módját: kötényével végigtörli a széket, meglóbálja a százzrétű szoknyáját, s egy perdülettel a székre lendül; kitereteti a viganóját maga körül, oszt veszi a szalvétát s illendően a nyakába akasztva elől, megköti hátul. Ezt Gyuri is megteheti: veszi a kendőt, a hátára lendíti s megköti a nyakán – elől. Majd én föltráncsírozom – ajánlkozik Marcsa. Minek a? – véli Gyuri, megmarkolja baljával a kappant, egy csavarintással kitépi jobbójával az egyik combját s Marcsának nyújtja: nesze. Marcsa csak majszolja a falatot s jóízűen csemcseg hozzá; Gyuri kétpofára nyeli a darabokra tépett sültet. Beszélnek is közbe, de szavukat sem érteni, úgy teli van a szájuk. Most jön az ivás. A nyelve hegyit mártja a pohárba Marcsa, csemcseg utána, apró kortyokban iszik s baljával a keblét simogatja: ott csúszik le a zamatos ital. Gyuri felhörpenti a poharát s akkorát csettint a nyelvvel, hogy Marcsa pisztolydurranásnak véli. Mind sűrűbb lesz az italozás s hangosabb a kacagó kedvük; a nyelvük is kezd már akadozni s mikor egymást tessékelnék a püspökfalatjával: püpsök, püksöp, pöpsük, süpköp lesz a püspökből, amin hódtra kacagják magukat s oldalukat fogva versenyt rikoltoznak. Majd egyre halkul a nevetésük, nagyokat ásítanak s egymásnak dölve, szépen elalszanak. Marcsa még álmában is a püpsökkel vesződik, Gyuri nagyokat horkol – és csend.

Vagy mikor urasán kiöltözve találkoznak. Marcsa egyre ijedez az utána

SOLDOSNE

szaladó sleppjétől, ide-oda ugrik, hogy megszabaduljon tőle, belé botlik, fölkapja, ledobja, forog vele: mint mikor a macska a farkával játszik. Gyuri sehogy sem boldogul az «akadémiájával»; panyókára nyakába akasztja a zsinórját, amitől az akadémia az egyik oldalán föl, a másikon meg lecsúszik rajta. És a kötött hálósipka – a Tamási fején! És a tábornokkal való jelenés! A slafrokos huszár, aki haptákban áll s minduntalan rászól az oldalán szepegő kedvesére: riktájk (richt' euch) Marcsa! – mire ez kihúzza magát, olyan ijedt lendülettel, hogy majd felborul tőle. És mikor Vámházi vallatja a huszárt, hogy kije-mije ez a fehérszemély? Kedvesének csak nem mondhatja ennyi

ember előtt! De hát miének vallja? Tanácstalanul rángatja a vállát, kérdőn Marosára pislant: az is csak a vállán rándít egyet; hirtelen felragyog a szeme a hamis mosolytól s tenyereit egymáshoz verdesve, szótagolva böki ki: rokonom . . . szegrül . . . végrül. Marcsa a legártatlanabb arccal zümmögi utána: szegrül-végrül, aztán elégtelenen egymásra mosolyognak: ennek ugyan megfeleltek!

Ne sajnáljátok tőlem a sok szót, amit ennek az együgyű darabnak az ismertetésére fordítottam, holott csak átsurranok sokkal érdeemesbeken is. A többit, a jobbakat s jókat olvashatjátok, láthatjátok is *még*: ezt az egyet úgy, ahogy én láttam s velem együtt sok-sok ezerén: soha, senki többet nem fogja látni. En sem, ti sem, senki. A mai darabokat s azok előadóit híven megörökíti a film: én csak halvány s hézagos szóróját adhattam a letűnt játéknak; de a «hála ünnepén» tartoztam ezzel azoknak, akik – a nagy Alkotó mintájára – a semmiből is tudtak teremteni.

A sikerekben gazdag téli évad méltó záradékaul Rákosi nagy ütőt tartogat: Tóth Ede pályanyertes új népszínművét: «A tolonc»-ot. Ki is vágja azt május 26-án s megnyeri vele a játszmát.

Tóth Ede ebben a darabjában még messzebb távolodik a falu népétől, mint «A kintornás család»-ban. Alakjai nagyrészt a kispolgári társaságból valók, akik a fővárosból indulva, vidéki mezővároskában folytatják s fejezik be drámájukat.

Budapesten, Kontra Fridolin (Tihanyi) és Krízsa neje (Pártényiné) házánál szo Igái ugyanis Angyal Liszka cseléd (Soldosné), hol az asszony első házasságából való fia, Vágó Miklós mészáros (Tamási), belészeret a leányba s el akarja venni. A nagyralátó anyának derogál ez a házasság s hogy ezt megakadályozza, ráfogja az ártatlan Liszkára, hogy eltűnt ékszerét ő lopta el s ennek alapján eltoloncoltatja a lányt illetőségi helyére, Cseresznyésre. Miklós hitét is megingatja a terhelő látszat és marad. Liszkával kerül a subra egy Mravcsák nevezetű, magyar-német-tót zagyvalékok beszélő csavargó is (Horváth Vince), aki láttatlanul Kontráéknál is kéregetett. Az úton belészeret a szomorú leányba s halálra üldözi figyelmességeivel s házassági ajánlataival. Liszka persze rá sem hederít s kétségbeesetten csak arra gondol, mi vár rá «otthon», ahol mindenki csak úgy ismeri, mint elhalt vagy elzüllött szülők rég elhagyott gyermekét. Egy szombat este találkozunk vele Cseresznyésen, a nagyvendéglő udvarán, ahol zárt társaságban a városka zsidó fiatalsága mulat Lőrinc (Solymosi) vezetése alatt, külön asztalnál pedig Ördög Sára rongyos vénasszony (Lukácsyné) fojtogatja pálinkába égő lelkiismeretét. Liszka részvétellel közeledik a vele egyformán sorsüldözött asszonyhoz s ez is szeretettel óvja őt minden ballépéstől, nehogy arra a sorsra jusson, amelyre őt sodorta ifjúkori bűne. Mravcsáknak sehogy sem tetszik ez a társaság s Liszkát egészen magának szeretné lefoglalni, ha engednék Lőrincék, akik a fölismert leányban gúnyolódva mulatnak a megbélyegzett toloncon. Liszkából kitör a keserűség.

Már nem bírja tovább s elhatározza, hogy elemésztí magát. Mérget kever a poharába, de azt Sára hörpenti ki, akiről kitudódik, hogy az ő anyja.

Ez hatalmas jelenés s nagy drámai erővel épített úton jutottunk el eddig a tetőpontig. Ha a befejezés is ezen a magaslaton marad: a magyar népszínműirodalom egy örökbecsű népdramával gazdagodik. Sajnos, nem így történik. Az erős csomót a már halódó költő gyöngye keze nem vágja, hanem a megszokott fogásokkal bogozza széjjel: Miklóst Liszka után lódítja föltámadt lelkiismerete s miután az is kiderül, hogy az ékszers Mravcsák lopta el: elveheti s el is veszi megbékélt Liskáját.

A darab így is Tóth Ede legerősebb drámai alkotása s méltó «A falu rossza» szerzőjéhez. Csodálatos kelleme – a magyar írónál oly ritka erény - itt is teljes mértékben érvényesül s még a zord Sárát s a hitvány Mravcsákot is szinte szeretetreméltóvá egyeníti. Biztosan rajzolt alakjai élnek s kivált Cseresznyésnek kitűnő a levegője. Fájó dicséretetek, amelyekkel már csak a holt költő sírját díszíthetjük.

Az előadás fényes. Mindenki a maga helyén s kitűnően ágál, az egy Lukácsynét kivéve, aki az elzúllott Ördög Sárát csak külső megjelenésében, de nem belső valója szerint tudja elének állítani. A darab hőstét, Liskát, Soidosné játssza. A szerep nem hálás; túlságosan passzív és egyszínű. De a második felvonás vége oly drámai kitörésre ad alkalmat Soldosnének, amellyel még legtudatosabb tisztelőit is meglepi. Nagy hatással játszik, de kimerül belé. Ez annak a biztos jele, hogy végső erejét is össze kellett szednie a sikeres helytálláshoz. Ez tehát a végső határ, ameddig elmehet. A túlradó *érzéshez* még van szava, de ami ezután következik, a *szenvedélyhez* már nem lenne. Tudja vagy érzi ezt ő is, mert nem szívesen játssza később sem a szerepet s ha csak teheti, kitér előle. Így vonja meg ő maga művészete határvonalait az alantas s a tragikus között: az ő harmonikus lényében nmc helyök a szélsőségeknek. Jó ezt tudni a népszínmű fejlődési lehetősége szempontjából.

Horváth Vince kiválót nyújt Mravcsákban. Maszkban, beszédben tökéletes. Mesteri, amint a miatyánk háromnyelvű darálása közben megpillantja az ékszert: szeme kitágul s az aranyra tapad, miközben egyre szakadozottabban hébegi imáját; majd körülnéz, látja-e valaki? aztán kiegyenesedik görnyedt állásából, vadul a szekrénybe markol s diadalmasan rohan el zsákmányával. A bűnös elhatározás megfogalmazását s tetté születését jobban ki sem lehetne fejezni. Nagy érdeme – s itt különösen az – a minden túlzástól mentes egyszerűség s a kedves humor, amivel, párhuzamban a szerző kellemevel, elszívelhetővé deríti a sötét alakot.

Méltó párja Solymosi a kisvárosi zsidó gavallér, Lőrinc, művészi kialakítása révén. Ahogy ez az elkényeztetett s enhitt kakas a buta csibéi közt «egyeduralkodik», szórja nekik szelleme (?) sziporkák s leereszkedő kegyének elkapdosott morzsáit; ahogy «haragszom rád»-ot játszik velük, hangverseny rendez s olyan tremolázó «érzéssel» éneklei a «Babot vittem a malomba, azt

hittem, hogy köleses kása» dalt, hogy szinte olvad belé; ahogy Mravcsákkal, egyre hátrálva, szembeszáll s hősileg kiáltja: Fogjanak meg, mert megfojtok eztet a gazembert: az a komikai ábrázolásnak apró mozaikkövekből összerótt s mégis egyöntetű mintaképe. S ez egyszer minden túlzás s erőszakosság nélkül nevetet s hódít. Tamási rokonszenvesen férfias, Tihanyi jóízűen léha s Pártényiné előírásosan kellemetlen. A népes jelenetek élénkek, az egész előadás lelkes, összevágó s a darab külső beállítása is élethíven igaz.

A zenét, mint a Tóth-darabokhoz általában, ehhez is Erkel Gyula meszterkeze állította össze szebbnél-szebb népdalokból. «Búra, búra, búbánatra születtem» s «Nincsen apám, nincsen anyám» ez estén válnak közkinccsé. Nagy komikai hatást ér el a folyton rosszkor bevágó énekesek kardalának – «Sárgán virágozik a repce» – kánonszerű feldolgozásával. A téli évadot nem lehetett volna szebben befejezni.

Már porlad az agyvelő, amely ezt a mesét kieszelte: és lám, összeszorulnak a szívek egy-egy elgondolásától s kacaj fakad humoros ötletei nyomán. A halhatatlanságot íme, nemcsak az égben osztogatják.

AZ ELSŐ NYÁR

Már zöldek a liget s a budai hegyek viruló fái s a szabadba csalogtják az eltikkadt város lakót, üdítő levegőn gyönyörködni az őstermészet ezer változatot nyújtó esti színjátékában. Nagy vonzóerejű primadonnájuk a terebélyes Normafa, aki dús lombkoronával a fején, büszkén uralkodik a hűvös Zugliget fölött. Bajos ezekkel versenyezni a még oly jól szellőztetett Népszínháznak is, kivált mikor az ő primadonnája szabadságon van s fáradtak a színészei. Bajos, de mivel muszáj: Rákosi fölveszi az egyenlőtlen harcot.

Molnár a megmondhatója, milyen régi tapasztalat, hogy a nyár többnyire föleszi a tél fölöslegét. Ezt szeretné elkerülni Rákosi s keményen neki-készül a küzdelemnek. Nem elereszteni! – most a jelszó. T. i. a közönséget. Mert ha ez egyszer rálépett a hűtlenség csábos útjára: hasztalan szalad utána őszig. Az pedig messze van, mikor addig is 220 embert kell téliesen eltartani.

Első fogdmegül, mindjárt június 7-én, új látványossággal áll ki: a Csepreghy tollán, J. Verne után magyarra vedlett «Utazás a holdba és a tenger alatt» című színművel, amelyhez nem kisebb szerző írta a zenét, mint a bécsi Suppé. A darab Barbicane kapitány kalandját és viszontagságait tárja elének, amint Adam francia vállalkozóval a holdba löveti magát, onnan vissza-esik a tenger alá, majd ismét a felszínre kerül – és semmivel se tud többet a holdról, mint tudott különös utazása előtt.

A darab kiállítása díszes (kölcson bécsi munka) s arról is nevezetes, hogy keretében vetítenek először prizmás sugártöréssel szívárványt az égre: a vilanyfény először áll a színház szolgálatába, hogy majdan szuverén urává emel-

kedjék. Suppé zenéje zajos, de hatásos. A szereplők: Eőri, Tihanyi, Együd, Solymosi (hatásos kuplékkal), Horváth V., Dancz N., Rákosi F., Pártényiné, vetekedve jók és jobbak. Tizenegy sorozatos és még tizenegy váltakozó előadás után, a mór megtette kötelességét és mehet.

A B.-Füreden nyaraló Soldosnén kívül a többi szereplők is eleget fáradtak, hogy némi pihenéshez jussanak s kapnak is, turnusokba osztva, két-két heti vakációt. Az együttesen így támadt hézagokat vendégszereplésekkel tölti ki a fáradhatatlan igazgató, aki a kánikula elől családotul Rákosfalvára menekül s onnan járogat be dolga végzésére. De honnét vegye a vendégeket? A vidéken alig akad, aki pótolhassa a művészeit, nekünk pedig nincs külföldünk, mint a konkurens Svobodának, hogy szükség esetén odasürgönyözzünk segédcsapatokért. Nem marad más hátra: a szomszéd Nemzetihez fordul meghívásával s első vendégül legnagyobb művészt: Szigeti Józsefet nyeri meg, hogy július 1 -én eljátssza a «Két bakancsos és fia a huszár» népies színművének Frici szerepét. Ez a nagyétkű, elhízott, mafla sváb kölyök valamikor jó szerepe lehetett az öregedő úrnak (szül. 1822-ben), de ma már anachronizmus tőle.

Július 6-án, hogy a Nemzeti operai fele meg ne nehezteljen, jeles ének-művészt, Odry Lehelt lépteti föl «Parlagi Jancsi» népies színmű címszerepében. Odry nemcsak nagy énekes, hanem kitűnő színész is – operákban, ahol a játékhoz kevesebb szint és lassúbb tempót igényel a szót elnyújtó zene. Ahogy prózát kell mondania, a sűrű szó nehézkesen pereg ajkáról s játéka vontatottá válik. Férfias baritonján, magyar lélekkel előadott dalait azonban annál nagyobb lelkesedéssel fogadja a Tamási ércetlen hangjához szokott közönség. Július 7-én Delacour és Hennequin «A rózsaszínű dominók» vígjátéka megy Szigetivel és Szathmáriné asszonnyal, a Nemzeti női legnagyobbságával. A darab sikamlós, de ügyes. A kis közönség sokat nevet, különösen Szigetin, aki pompás humorral adja a színésznők után leselkedő pezsgő vérű öreg férjet. Még egy vendége van az estének: Békési Irma k. a., aki a Nemzetiben «A csók» Manttájában Molnárné után is megállta a sarat s itt is figyelmet kelt s szerződést vív ki ügyesen megjátszott kis szerepével.

Majd ismét Odryt látjuk, július 11 és 13-án, «A falu rosszá»-ban, 16-án pedig Szigligeti «A nagyapó» című népszínművében. Mindkét darabban Baloghné Erzsí asszonnyal, a kolozsváriak Blahánéjával osztózik a tapsokon, akiről így ír az egykorú krónikás: «Erényei: kiváló szép alak, egészen a magyar lányok és menyecskék ábrázolására teremve, kifejező szem, üde csengésű hang s a népdalok jó előadása; csak beszélő hangja kissé tompa s játéka nem elég jellegzetes». Közben, július 15-én, «Csizmadia mint kísértet» kitűnő népies bohózatban üdvözölhetjük újra együtt a darab íróját, Szigeti Józsefet és Szathmáriné asszonyt; majd 21 -én ez utóbbit egyedül a «Házasság gőzerővel» francia bohózatnak, a többiektől teljesen ellapított, előadásán. Szathmáriné július 28-án «A tolonc» Ördög Sárájának remek alakításával fejezi be vendégmentéit.

sorát. Ez a Sára, akit a költő maga előtt látott: mély keserűség, mámorba fojtott gyötrődés, fájó humor s a legmélyebb züllöttségen is átragyogó anyai szeretet. Megrázó a hatása. Mellette Baloghnénak van jó estéje Liszka szerepében. Nagy szó: Soldosné után! Tihanyi revanche-ot ad Horvátnak: ez Gonosz bakterben, az Mravcsákban marad alól; a kérdés tehát, hogy melyik akül önb színész, eldöntetlen marad. Egyébként rájuk is lehet alkalmazni, amit Goethe magáról és Schillerről mondott: «Statt sich darüber zu streiten, wer grösser sei, sollte man sich freuen, dass die Nation zwei solche Kerle besitze».

Július 25-én a kezdő Vidmár Erzsi (Nádainé, a jeles opera-szubrett nővére) lép a színre «Angot» Clairette szerepében s meglep ügyes játékaival s kellemes énekével. Rákosi rögtön itt fogja. Július 26-án «A háromcsőrű kacsa» van Bounturuch-jával vezeti be Vízvári Gyula vendégföllépteit. Most is annyit nevetnek rajta, mint egykor Miklósínál. Július 27-én a Szigligeti «Nagyapó»-ja Nagy Jancsi mendikáns diákját (Tihanyi kitűnő nagyapó!), 29-én a «Csizmadia mint kísértet» Fodrák Miskáját s utána Fipszet <<a híres nőszabót», végezetül pedig augusztus 1-én «Az utolsó zsidó» Pinkelesz Smülejét játssza, egyaránt jeles hatással. Csupa olyan komikus szerep, amely szinte ragad a túlzások felé; de Vízvári egyike a legk omolyabb, legnemesebb művészeknek, aki mindig egyszerű s igaz marad: kedélyes mókázások s komikus bohóckodás nélkül. Bettelheim Janka k. a eredménytelen föllépte («Szép Galathea») után, szeptember 6-án Géné Sándor, az új balettmester és Ács Antónia, az új prima ballerina debütál tetszés mellett; szeptember 8-án pedig a Szigligeti «Két pisztoly» népszínművében Várad Miklós népszínmű-énekes mutatkozik be, a Tamási elől a vidékre visszakívánckozó Szabó Bandi utódául, több várakozást keltve, mint tetszést aratva.

Ezalatt hol nagyon meleg van, hol nagyon hideg van s a hosszú napokon lassan múlik az idő: ráérnek hát premierekkel élénkíteni lagymatag folyását. Augusztus 9-én az «Egy kicsit körül a földön» énekes bohózat – nem tetszik; augusztus 25-én Mátrai B. Béla kolozsvári színész «Koncsag Lajkó» népszínműve meg úgy megbukik, hogy már a második előadása után a lomtárba kerül. Ellenben a szeptember 21-én bemutatott «Két menyecske» operett (Lecocq) előadásának már őszi zamata van. Párizs és Brüsszel után mi halljuk elsőként ezt a vígjátéknak is beillő, ügyes, bohókás jelenetekben gazdag szöveget (írták: Leterrier és Vanloo), amelyhez pompásan simul az «Angot»-énál finomabb, de nem oly hatásos muzsika. Az est szenzációja a bájos kis menyecske, Vidmár Erzsi sikere, akinek csalogánydalát tüntetően ismételteti a kellemesen meglepett közönség. Az első operett, amely Soldosné nélkül is sűrűn mehet (35 előadásig viszi föl!) s amelynek színlapján először olvashatjuk magyaros kiírással az idegen neveket.

Még csak két hetük van az első színiév végéig: elég idő buzgalmuknak, két egész estét betöltő s három egyfelvonásos darabot műsorukba illeszteni. Október 1-én «A szökött katoná»-t, Szigligeti első népszínművét adják jó,

összevágó előadásban s kivált a Zrínyi-kávéházbeli jelenet mulattató bemutatásával; október 10-én, az «Álmában beszél» és «A szerelmes levelek» kis vígjátékok közé éke lt, «A virágtündér» nagy táncegyvelegben Géné baiettmester ugrálja ki magát s október 14-én Toldy Istvánnak «Az új peleskeiek» sokat ígérő címen franciából fordított népies, énekes, táncos bohózatával zárják le első esztendőjük gazdag munkasorát. Jókedvvel, de nem elég fűrgén játszanak s kivált Tamási és Tihanyi igen tempósan beszélnek. Annál élénkebb és mulatságosabb Solymosi, aki «bohózatban, operettnben mindig tud eredetit, jellemzőt, mulattatót nyújtani» – hogy ő fölsége a kritikáé legyen az utolsó szó.

AZ ELSŐ ÉV MÉRLEGE.

Kezdjük a számokkal. Az 1875 október 15-től 1876 október 14-ig lefolyt színiév 343 esti előadásán – délután még nem játszottak – színre került 49 különböző darab; ezek közül 21 népszínmű (ebből 5 új) adatott 138-szor, 9 operett (3 új) 110-szer, a többi este a 3 új látványosság, 14 (5 új) bohózat és 2 opera közt oszlott meg.

Vegyük sorba e számokat. A 343 előadás azt jelenti, hogy kivéve a köteles normanapokat s a jelentősebb darabok jelmezes főpróbáinak jutott néhány estét: az egész évet szünet nélkül játszották végig, egyrendbeli személyzettel, amelynek az összes műfajokban helyt kellett állani. Ez magában is nagyszerű munkateljesítmény, amelyet még értékesebbé növel az a körülmény, hogy a műsor változatossága folytán egyre csereberélniök kellett szerepeiket, mert a legtöbb előadást elért «Angot» operett is csak 32-szer kerülhetett színre 10 hó alatt s a rendkívül vonzó «A falu rosszá»-t is csak 25-ször lehetett adni 11 hónapon belől. Hogy pedig a műsoruk változatossága mit jelent, kitűnik abból, hogy 49 s e közül 39 egész estét betöltő darabot kellett előkészíteni, betanulni, próbálni, kiállítani és színre hozni, a közönség érdeklődésének állandó lekötésére és ébrentartására. Majd minden hétre jutott e szerint egy-egy új mű s a fekete próbatábla minden áldott nap végig fehérlett a kiírt próbák órákra osztott sorától. Nulla dies sine linea! Ma, mikor operettszínházaink gondtalan kijönnek egy éven át 2-3 újdonsággal, midőn a legváltozatosabb műsorral dicsekvő intézeteink évi legfőllebb 10 s hozzá rokonfajú színmű betanulása alatt, 1-2 havi szünet mellett is, már görnyedeznek: meg sem tudjuk érteni, mint lehetett 4 különböző válfajhoz tartozó, 39 e gesz estét betöltő s 10 egyfelvonásos darabot, pihenővel meg nem szakított egy év alatt – botrány nélkül előadni.

Igaz s ilyen körülmények között nem is csoda, hogy voltak gyöngé, sőt kellően elő nem készített előadásaik is. Leginkább a gyors tempót követelő, sekélytartalmú bohózatok sínylették meg a kellő számú próbák hiányát. A Népszínház művészei különben is ebben a válfajban a leggyöngébbek. Nehéz-

kesén, szinte komolyan beszélnek a víg tréfát vagy tüntetően aláhúzzák és el-
túlozzák. Fogyatékoságuk annál szembeötlőbb, mert Paulai mesterkeze
ugyanakkor párizsi nivóra emeli a francia vígjátékok s bohózatok előadásait a
Nemzetiben, amely kis arányainál fogva amúgy is alkalmasabb e vékonydon-
gájú műfajták előadásához, mint a Népszínház tágas színpada s öblös néző-
tere. Nem is akadt számbavehető sikerük ezen a téren s a bohózat csak töl-
teléskül szolgált az egyéb válfajok pihentetésére, előkészítésére vagy váratlan
elakadások folytán keletkezett hézagok betömésére.

Annál gondosabb elbánásban részesült az előadott három látványos
színmű. A gépek nem támaszkodhatnak a sűgóra s amíg ezek kellőképpen
begyakorlódnak: a színész is ráér szerepével megbarátkozni. A mieink egyéb-
ként is otthonosabbak a Csepreghy által, Rákosi intenciói szerint, komoly
alapra fektetett látványos színműben, ahol a fény s a dísz csak a tanulságosat
vagy költőit iparkodik vonzóbbá gazdagítani. Rákosi iskolát csinál, midőn
irodalmi szintre törekszik emelni az eddig pusztán szórakozás céljait szol-
gáló műfajt s ebbeli törekvéseit, mint látni fogjuk, a külföld is méltányolja.
Az «Utazás a föld körül» jelentős anyagi (28 előadás) s «A vízözön» még jelen-
tősebb erkölcsi sikere (összevissza szintén 22 előadás) az irány helyessége
mellett bizonyít s kitartás esetén értékes művészi eredményeket ígér a vár-
ható anyagi haszon mellé.

A közönség kegyének elnyeréseért vívott küzdelemben két műfajta
vetekeedett az elsőségért: a népszínmű s az operett. Ha a számokat nézzük, az
első évben a népszínmű maradt felül a maga 138 előadásával. Igaz, ezt a szá-
mot 21 s ebből 5 új mű színrekerültével tudta csak elérni, míg az operettnek
a maga 110 előadásához elég volt 9 s ebből 3 új darab. Az is bizonyos, hogy
míg az «Angot»-ot 32-szer, «A falu rosszá»-t csak 25-ször lehetett adni; de
ennek kiegyenlítő magyarázata az, hogy a zenében gazdagabb operettet egy-
azon személy többször is meghallgatta (voltak, akik minden előadását végig-
élvezték) és hogy az idegenajkúak tömegesebben mégis csak azt látogatták,
mert könnyebben megértették, mint a népszínművet. Sebaj, magyarságuk
itt is gyarapodott a dallam nyomán fülükbe tapadt szókinccsel. S aztán amíg
Soldosnét, aki összevissza 107-szer lépett fel, népszínműben évek óta láthatta
Budapest, operettben teljesen új volt neki; elragadónak találta s bomlott
utána. Itt az új volt ellensége a megszokottnak.

S érdeme szerint megszerette a többi is körülötte. Mert a Népszínház
operett-együttese valóban jó s ha sikerül megfelelő komikát (Klárna hang-
talan) s a kitűnő énekes és színész, de nem elég fiatal s vonzó külsejű (az ope-
rettben ez is művészi kvalitás) Kápolnai mellé kellemes hangú ügyes ifjat
vagy épp ifjakat találni: teljesnek is lesz mondható. A komikus-hármas:
Solymosi, Együd, Tihanyi, elsőrangú; a segédszereplők közül Zádornak,
Szabó Bandinak és Karikásnak voltak sikerei. Sziklai Emília kedves megjele-
nése és finom éneke mindenkinek tetszik, Darai és Horváthné sosem ron-

tanak s a nyár primadonna-jelöltet is hozott a csinos,, élénk, ügyes és szép-hangú Vidmár Erzsí hamar megszeretett személyében. Az énekkar számban és hangban egyre gyarapodott, a tánckar azonban a fővárosi mértéken alól maradt. A zenekart estéről-estére magasabb szintre iskolázta a két kitűnő karmester: Erkel Elek és Puks avatott keze s Gallo fényes eredményeket produkált lelkes embereivel. Rákosi a látványosságok s operettek rendezésébe friss vért eresztett s ha nem is pazarul, de bőkezűen gondoskodott megfelelő kiállításukról. Nem szórta a pénzt, mint Molnár annak idején, de nem is takarékoskodott a hatás rovására. Díszletek s ruhák a legkényesebb igényeket is kielégíthették s csak az egy «Két menyecske»-hez 130 új jelmez készült. S ez már akkor is nagy pénzeket jelentett.

A népszínmű nem részesült ilyen fejedelmi elbánásban. Vissza-visszatérő falvak keretében s alig változó viseletekben látjuk a népet majd mindenikben, amelyekből teljesen hiányzik a stílegység, holott a valóságban ez szigorúan érvényesül, az egyes vidékek szerint. A nők maguk szerzik be paraszti jelmezeiket, amelyek csak abban egyöntetűek, hogy semmiféle táj viseletével nem azonosak. Olyan átlag-paraszti ruhák ezek: azért jők mindenütt, mert mindenütt rosszak.

A falusi házak s berendezések sem egészen megfelelők; nagyságuk s valószerűségük dolgában még jelentékenyek a fejlődési lehetőségek – mint magában a népszínműben is, amely nagyjában még szintén átlag-lábakon jár s /e/^e szerint nélkülözi a megkülönböztető helyi szint. A műfajta belső fejlődésével fog a külső képe is az igazsághoz idomulni s hogy ez mennyire igaz . láttuk «A tolonc» fenndícsért élethű beállításában.

De ha egyes számok látszóan az operett túlsúlya mellett szólanak, mások viszont a népszínmű fölényességét bizonyítják. Az, hogy máris 21 s ebből 5 új népszínművet sikerült műsorra illeszteni, még az előadások számában elért 28-as többletnél is (138 és 110) beszédesebb adat. De mind e számokon túl az a körülmény, hogy egy év alatt Szigligeti és Szigeti legjobb népszínművei mellé három olyan kincset tudtak közvagyonná tenni, mint «A falu rossza», «A kintornás család» és «A tolonc»: mélyen a népszínműé alá törpíti az operett jelentőségét. És szinte érthetetlen vagy tán nagyon is érthető, hogy ezt nem látták meg azok, akik a népszínműnek, az operett javát szolgáló elhanyagolásával vádolták meg Rákosi Jenőt..

A műfajta színészgárdája, Tamási jöttével, teljessé egészült. Itt nincsenek hézagok s további szerződtek csak a meglévőt erősíteni, de nem a hiányzót pótolni lesznek hivatva. A természetes játékra való törekvésben az egy évre valót voltaképpen már akkor elvégezte Rákosi, mikor társulatát olyanná szervezte, mint amilyen. Ahol olyan természetes egyszerűséggel ágáló művészek állnak a vezető sorban, mint Soldosné, Tamási, Eön, Tihanyi, Horváth, a Pártényi-pár, V. Kovács s szórványos túlzásaitól eltekintve Klárné is: ott csak a megfelelően reális színezetű jó darabokra van szükség, hogy ez

az irány döntően érvényesüljön. Erre is «A tolonc» előadása legyen bizonyágom, mint amely felöltő lépést jelentett előre, a kitűzött cél felé. S annál inkább várhatjuk a közeli diadalt, mert a társulat már teljesen eggyé forrott s készséggel enged tudatos vezetője biztos kezének.

De nemcsak társulatot, közönséget is nevelt magának Rákosi ernyedetlen munkájával. Ennek törzsét a páholyok s a földszint egy részének előkelő bérlői alkotják. Ezek adják a háznak a megszokott képét s ha teszem a jobb-oldal első páholyában nem jelennek meg idejére a közismert grófok, izgatottan suttog a földszint: Mi van a Casinoval? (Akkor még csak egy van: a Nemzeti Casino.) A színészeket is zavarná leghívebb vendégeiknek hiánya, akik, már csak a páholyuk közelsége révén is, bizonyos intimitást tartanak fenn a színpaddal. (Erre a páholyra mutatva, ahol éppen egy idősebb, egy középkorú s egy ifjú mágnás ült egymás mellett, mondta egyszer a színház egyik operettcsillaga: múltam, jelenem s jövőm.) A 4-ik számú páholy, szerződési jogon, Soldosné asszonyé s ha nem játszik, onnan szolgál az összes látcsövek célpontjául. Az 5-ik páholyból az igazgató és családja, a baloldal 2-ik páholyából a vésztörvényszék: a Népszínházi Bizottmány tagjai, a fölöttük levőből pedig a házigazda: a Város urai figyelik az előadást. A földszint első sora a Nemzeti Casino uraié, akiket hangadókul ismer el színész és közönség: jaj annak a darabnak, amelynek 2-ik felvonása után ez a széksor tüntően kiürül!

Ezekkel hűségben csak a legfelsőbb karzat publikuma versenyez. (Így találkoznak itt is a végletek.) A tágas állóhelyeken esténként majd mindig ugyanazok a lelkes Nép-barátok verődnek össze. Ezek nem is hederítenek a Casino uraira s a maguk tetszése szerint indítanak tapsot, tapsvihart, tapsorkánt Soldosné, Tamási egy-egy dala vagy Solymosi és Együd kupléi után. (Nincs is claque a Népszínházban!) Ha a földszint már unja a tucatos kihívásaikat, azzal felelnek a pisszegésére, hogy végigtapsolják a felvonások között – még ezt se szabadjon a kemény húsz vasukért?! S ezek, megfogyva bár, de törve nem, kitartanak még a kánikulában is. S ez nagy szó, mert a páholyok s a földszint egyrészt, másrészt az erkélyek s a karzatok, egy-egy felét szolgáltatják az elérhető legnagyobb napi bevételnek. S odafönn nem lehet csalni: ott nincsenek szabadjegyek! (A viharedzett szerzők már tudják ezt s a hátsó bejárón át mindig háttal lépnek be a földszintre s a karzatokat mustrálva tippelik, mennyi tantième eshetik rájuk.)

De hajh, sem az ő meg nem tört, de mégis megfogyott hűségük, sem a Nemzeti színház művészeinek vendéglátása nem tudja megakadályozni, hogy a falánk nyár megint föl ne emésze a tél fölöslegét. Szerencse, hogy Rákosi még a télen lefizette az egész évi bérösszeget, amikor még – március 1 -én - 35,388 forint volt a tiszta haszon a 117,888 forint teljes bevételből, mert most aligha telnek a 955 forint nyereségből, amivel főkönyve 1876 október 14-én zárul. Ennyi maradt Rákosinak, holott az íróknak és zeneszerzőknek az első 300

előadás, tehát nem is az egész év után 19,675 firt s ebből a magyar szerzőknek 17,606 firt 56 krajcárt fizetett ki tantiémek fejében.

Úgy kell neki, miért nem írt inkább ő is népszínművet a Népszínháznak. Kapott hozzá karácsonyra szépen bekötött *üres* könyvet a barátaitól, címlapján ezzel a felírással: «..... Népszínmű, írta Rákosi Jenő». Üresen kapta s üresen hagyta. Nem ért rá teleírni – a zenei tanulmányaitól. Csak nem akar operetteket is komponálni? Nem; egyelőre csak jó fordításukhoz akar mintát adni s e végből kottát tanult, hogy a franciák elmés dalszövegeit hasonló elmésséggel s a mellett zenei szabatosággal magyaráthassa az adott dallamok alá.

Az első év mérlege tehát mindenképp aktív. A közönség, új, gyönyörű, kényelmes s olcsó színházához, nyert egy jól szervezett s összerostált társulatot, két kedvencel s több kedvelt színésszel. A színház nyeresége az ötletesnek, buzgónak és bőkezűnek bizonyult igazgatója; a társulaté a céltudatos s előrelátó vezér s méltányos főnök. A műsor hihetetlen gazdagodása mellett az előadások szintje egyre emelkedett s a természetes játékmód, ha lassan is, kezd érvényesülni. A népszínmű, a beállított régi darabok széles alapján, két új Tóth Edével gyarapodott s az esték számából a legnagyobb rész neki jutott. Az operett megkapta Soldosnét és Rákosi fordításait, a látványosság Csepreghyt és Galló friss ötleteit. A bohózat kezd lemaradozni s ki tudja, nem-e éppen ez a nyereség? A szerzők kaptak kerek summában 18,000 firt tantiémet s Rákosinak is jutott, öt embernyi munkájáért, majdnem 1000 firt.

És mégis: ez a majdnem 1000 forintos tiszta jutalék jelenti a legnagyobb, sokaktól csak félve remélt, többektől kizártnak tartott eredménydiadalt: ez azt jelenti, hogy Rákosi – s vele a színház – megélt! A kritikus első évben! Ahol nagyon meleg, hol nagyon hideg nyár dacára!

S megélt a maga emberségéből, akkor, midőn a már április végén düledező német konkurensét, Svobodát, pénzes barátainak kell újból talpra állítani s a Hermina-téri zúg-műintézetet egyelőre be kell zárni «műsor hiányában». Annak pénze nincs, ennek műsora: a magyarnak van mind a kettő.

NEHÉZ NAPOK.

A hegyvidéken először utazó eleinte ügyet vet minden felbukkanó halmra s jobb emlékezés okáért szorgosan aláhúzogatja, ha ugyan megleli, minden egyes domb nevét a Baedekerben. Csak később kezdi látni a sok hegytől a hegységet is: az emelkedések láncszerű összefüggését, a láncok párhuzamos tagozódását, hogy aztán már csupán az átlagos hegyszint fölé magasuló ormok, csúcsok érdeklik. Történeti utunk elején mink is értékesnek találtunk minden előadott darabot és fölléptetett szereplőt a legalább névszerint való fölemlítésre, hogy az így kiemelt kezdő év lezárultával, a továb-

biak szélesebb rajzában, már csak a párhuzamosan haladó ágak körvonalai fölé tornyosuló eseményeknek adjunk kiérdemelt helyet.

Sajnos, ez az elhatározásunk épp akkor fogamzott meg, midőn – hogy, hogyan? – egy szélesen ellapult völgybe jutottunk, ahol keresve sem találunk kiemelkedő magaslatokat. A magunk nyelvén szólva: a nyár, a színházi nyár túlélte a máskor oly termékeny őszt is s az érdeklődés tartós hiánya elfonnyasztja minden jóra való iparkodás gyümölcsét. Az ilyen nehéz napok önsúlyal nehezednek a hasztalan küzdők lelkiületére: bátortalanná teszik a kezdeményezést s erőtlenné a kivitelét. Ez az igazi holt saison, amelyet életre ébreszteni csak a merész akarás s kísérő szerencse újabb találkozásának sikerülhet. Fokozzuk hát le igényeinket s egyelőre elégedjünk meg a kevéssel, ami éppen adódik.

Amit tavaly még büszkén mellőzött, az idén már csalétkül dob oda Rákosi, midőn halottak napjára ő is előadatja a német színpadoknak, a Burgtheatertől le a városligeti arénáig, kedvelt alkalmi darabját: «A molnár és gyermeke» címen hírhedtté vált, holdsugárral, furulyaszóval, lélekharanggal, szellemek járásával és érzelgősséggel telített könnydrámát. Különös ügy ez az E. Raupach elpusztíthatatlan színműve. Majdnem száz éve (1835-b en íródott) gúnyolja a kritika, tiltakozik ellene a jobb ízlés, mókásan eltúlozzák a színészek és mégis minden évben újra vonz és hat. Midőn a szerencsétlen flótás Konrád (Eön) karácsony – tehát nem is a halottak – estéjén kimegy a temetőbe, megtudni, kiknek a lelke jár ott, a közhit szerint lakást keresni testük számára a jövő évre s a lepedőbe burkolt szellemalakok közt nagy megnyugvással látja elvonulni kedvese zsugori, szívtelen atyját, Reinhold Krisztofót (Kovács J.), de aztán megdöbbenve kell látnia Máriáját (Rákosi F.) is a sor végén: a nevetés ellen küzd Konrád is, Mária is; a lepedős szellemek igyekvön surrannak át a színen, hogy elfojtott kacagásuknak utat nyissanak a kulisszák között: – sa közönségnek lúdbőrös lesz a háta a nézőtéren s az általános meghatottság sűrű orrfúvásokban keres enyhülést. Ilyen kifürkészhetetlen a színpadi hatások titka; de Shakespeare vagy Raupach legyen, aki szellemeket büntetlen vihet a deszkákra.

Ezt az előadást a színészpáholyból bizonyára a csinos, élénk és ügyes Horváth Vincéné is végigsírta – mert a színész a nézőtéren csak olyan közönség, mint a többi – s eszébe sem ötlött arra gondolni, hogy ő is menendő, még pedig nagyon hamar. Hirtelen jött tüdőgyulladás gyorsan végez a 26 éves asszonykával s november 10-én már el is hantolják szegényt. S most a színészek állnak könnyes szemekkel s borús gondolatokba merülten a színház *első* halottjának korai sírja fölött. Alig verődtek össze s már kikezdve a soruk - vájji' ki lesz a második ...? Némán ballagnak haza – s este már gondtalan mókáznak a reggel még gyászház deszkáin.

«A molnár és gyermeke» után akad újabb, kiaknázásra csábító alkalom is. A szomszédunkban dúló szerb-török-oszori háború hazafias tüntetéseket

vált ki a magyarságból az előbb rokon-, majd testvérnemzetül fölfedezett törökség mellett. Egyetemi ifjak küldöttsége díszkardot visz a győztes Abdul Kenm basának Konstantinápolyba, mialatt utcáinkon megszokott köszöntéssé hangosodik a «csók jassa!» Rákosi sietve mozgósítja írói gárdáját (Toldi, Ábrányi stb.) s «eredeti tudósítást» irat velök «A harctérről», zenével, táncal, 4 szakaszban. Persze a törökök agyongyőzik magukat benne a karzat lelkes örömeire, de a földszint ezúttal sem megy lépre s Rákosival szemben is igazolja a Rákosi mondását: «Az emberek nem hazafias erényt gyakorolni, hanem mulatni járnak a színházba».

Nincs más kibúvó: vissza kell térni a rendes házikosztra. November 11 -én «A betyár kendője» népszínművet ültetik át a Nemzetiből, Buzi Zsófi szerepében a kezdő Szabó Karola k. a.-al, aki szép megjelenésével s igyekvő buzgalomával ébreszt ugyan némi rokonszenvet, de gyöngye hangjával és fogyatékos játékbeli készségével nem állhat meg a nehéz szerepben a remek Tamási mellett. Ugyanez ismétlődik a december 2-án színrekerülő «Két menyegző» népszínműben is, amelyet Jókai elbeszélése után Csepreghy dramatizált 5 képben. A hosszadalmas, vontatott mesébe életet önteni most már Tamásinak sem sikerül s ad hoc párjával csak a beleszótt pompás népdalok – többek közt a fölkapott «Egzcírozni muszáj» – SZABÓ KAROLA előadásával kelt némi hatást.

Közben – november 18 -án – új Lecocq-operettet kapunk «A kis doktor» címen. Kitűnő előadásban látjuk a vígoperai finomságú zenével enyhített ledérséget. Vidmár Erzsinek megint jó estéje van s a többiek is: Sziklai Emilia, Kápolnai, Tihanyi, Együd, Solymosi kedvvel s hatással játszanak. De nem ez irányítja a közönség figyelmét a darabra, hanem az előadásához fűződő perpatvar. Az történt ugyanis, hogy Rákosi, pompás diplomáciai sakkhúzással – a Párizsban otthonos Pázmándy Dénes közvetítésével – magának biztosította az előadással megbízott «Société des gens de lettres»-től az összes francia operettek kizárólagos előadási jogát Budapestre. Így egyenlí-

tette ki német konkurrensé előnyét, akinek viszont a német – bécsi – operettek előadásához van elsőbbségi joga. Svoboda, a gyapjúutcai Német Színház direktora azonban túl akarván jární magyar kollégája eszén, megvette a daljáték *zenéjének* előadási jogát a francia kiadótól s ő is ugyancsak november 18-ára hirdeti az operett bemutatóját «Doctor Piccolo» címen. Rákosi nem hagyja magát s a francia konzullal betiltatja a német előadást s a rendőrség hazatessékekh a bemutatóra várakozó közönséget. Svoboda felhördül, a budapesti német lapok a pártjára állanak, a bécsiek hasábokat töltenek meg a «németiségen» esett sérelem felpanaszolásával, a magyar újságok viszont Rákosi igazát védelmezik, a láрма egyre nő, a publikum kíváncsi lesz a hűhóval és perekkel vitatott Eris-almájára, siet a Népszínházba s mert elég jól mulat a hírhedtté vált darab pergő előadásán, össze-vissza 29-szer tölti meg a nézőterét – félig: az este művészi értéke arányában.

Tehát ez sem a várva-várt nagy ébresztő! A nehéz napok még egyre tartanak, holott már a tél küszöbéhez értünk. És ekkor december 5-ére a «Tündérlakot» hirdeti a színlap, élén a vastagbetűs sorral: «Soldosné Lujza asszony mint vendég, hosszas betegsége *után először*». És íme, már napokkal előbb nincs jegy: egy hírre vége szakadt a nyárnak. A hű pestiek öt hónapig nem látták halványukat s részvétellel kérdik mindenfelé: ugyan mi baja lehetett a drágának? «Semmi» – mosolyogják a befentesek. – «De a színlapon az áll: hosszas betegsége *után először ...*» – «Hát az a baja volt, amit a delikát vidéki direktor a primadonnájáról így adott be *előre* a közönségnek: «N. N. asszony hosszas betegsége *előtt utoljára*». – «Kitalálom ...» – «Ne fáradjon: Sáríkának hívják.» – A közörmög megfűszereződik erre a hírre – és nincs jegy! Ha Rákosi tanult volna az utódaitól – hogy mink is paradoxonnal éljünk – s egy hétre *előre* áruitatja a «Tündérlak» jegyeit, hét táblás háza van egy helyett és – De tartsunk rendet.

Az ünnep már a reggeli próbán kezdődik: a személyzet hangos éljenekkel, a zenekar riadó tussal fogadja a viruló színben és ragyogó kedvvel érkezőt, öltözőjét pedig virágerdővé alakítja át a várva-várt estére. Hét óraker már a későn érkezők is a helyükön izegnek-mozognak s valósággal áthajszolják türelmetlen zajgásukkal a bevezető jelenéseken a hadaró színészeket. Ki kíváncsi most a darabra?! Végre üres lesz a színház, a karmester a pálcája után nyúl – most jön ő! Az egész ház megmozdul, zajong egy pillanatig, aztán halotti csend. Szorongva lesik, vájjon a «hosszas betegség» nem ártott-e meg a hangjának? Fölzendül a színpad közt a «Cserebogár, sárga cserebogár» lágy dallama s tisztán, ezüstszárnyakon száll végig az öblös termen, föl a karzatok legmagasáig. Nagy megkönnyebbülés: szikrányi sem vész el a nemzeti kincsből! Dalolva lép született párjával a színpadra, de a befejező hangokat már elnyeli a felcsattanó tapsorkán. És megkezdődik a virágkereskedéseknek a színpadra való vándorlása. Az ünnepelt hol jobbra szalad, hogy átvegyen a zenekarból egy keréknyi babérkoszorút, hol balon terem a nyújtott kazalnyi

csokrétaért s percekig tart, míg elkészül az átrakodással, miközben Gyuricája mereven áll a háttérben: «Legyen övé az est egész dicsősége» – gondolja most ő magában s az egész Érmellékért sem segítene Marcsájának a terhes munkában. (Ez a revanche-a az ő első fölléptekor «hirtelen közbejött» betegséért.)

Hogy az egész est lelkes tüntetések közt folyik le s hogy másnap «A falu rosszá»-ban vasárnapi méreteket ölt a tombolás: mondatlanul is tudnivaló; de hogy a rákövetkező «A betyár kendője» második felvonásának összes dalait megújráztatja a lázba esett közönség: ezt mégis kiemeljük, legkivált azért, mert ez a jelentős mű voltaképp ez este vonul be méltó előadásban és fogadtatás mellett a Nép színpadára.

«A betyár kendője» legtipikusabb képviselője a múlt századbeli betyárromantika drámai költészetének, amely szabadsághősfélét láttat a konvenciók: a törvény ellen lázadóban s az így befolyásolt közönség, bár végül is megnyugszik a hős bukásában, küzdelmét emberi rokonérzéssel követi. Majc} mindenik népszínművünkbe beleszövődik ez a motívum: teljes erejével az Abonyi darabjában érvényesül, amelynek története epikusán terjengő ugyan és szaggatottabb is, semhogy állandóan érdekeljen, de egy-egy jelenésében őseréjű villanásokkal s megkapó hatással világít rá a magyar néplélek mélyeire. Csárdabeli jelenete: a söntésnél gubbasztó vén csárdással (Horváth, remek!), a fiatalok szeretkezésén ragyogva csüngő csárdásnéval (Pártényiné, elemében!), no és a vesztét érző betyár (Tamási, felülmúlhatatlan!) szerelmi tobzódásával, amelyet borral, csókkal forral a csupaláng néember (Soldosné, jelző nélkül!) és a rongyos cigányokkal a háttérben és a «száz szál gyertyával» a rozoga asztalon: olyan kép, hogy Munkácsy se festhette volna magyarabban igazgá.

«SZTROGOFF MIHÁLY ÚTJA.»

Soldosné jöttével lehetővé válik a népszínműnek méltó előadásokban érvényesülő továbbfejlesztése is. Már az új év (1877) elején (jan. 4) kapjuk Szigligetinek a Népszínház számára írt eredeti víg színművét: a 3 felvonásos «Kényes Bertók»-ot. Am ezt is derékon tön ketté a végzet: most a címszerepben jeleskedő Tamási betegszik ki a sorból, teljes egy hónapra. Az így támadt úrt kitölteni, január 28-án «A cigány» népszínművet ültetik át, ugyancsak Szigligetitől, címszerepében (Zsiga) a remeklő Tihanyival. De mert teljes értékű népszínműelőadást Tamási nélkül mégsem produkálhatnak: Soldosné kénytelen a Genée-szerzette «Kapitány kisasszony» bécsi operettnben vonzani telt házakat. A díva elragadó a nadrágszerepben («majd ha fagy») kuplóját agyonújráztatják) s a többiek is: Együd a rövidlátó udvarmester, a széphangú Kápolnai a tengernagy s kivált Solymosi a nőhódító braziliai milliomos: Don Januano de Sonco Sylva e Pernambuco szerepében, egytől-egyig

kitűnök. Külön említést érdemel Tihanyi, aki a milliomos Mungo nevű néger szolgájában oly vak szolgálatkészséggel tüszent, ásít, nevet, morog ura parancsára és helyett, hogy típust alkot – Tisza Kálmán, róla elnevezett «mungói» számára. Ennek az előadásnak a híre csábítja Erzsébet királynénkat is először a Népszínházba, aki a királlyal együtt elragadtatva gyönyörködik Soldosné búbjában s végig kitűnően mulat a többiek jókedvű mókáin.

Soldosné napjai tehát már teljesen telt házakat jelentenek; annál nyánasabban konganak a nélküle szűkölködő esték. Ez pedig, az évad egészét véve, csak félsikert jelent a színháznak s nem elég a támadt deficit pótlására. Hasztalan erőlködik Rákosi bohózatok sűrű egymásutánjával («A tündérhaj», «Földszint és lebu», «A florenci szalmakalap», «Saltarello» balett) hódítani; hasztalan búcsúztatja virágözön közepette férjhezmenő kedvelt naiváját, Dancz Ninát, Szigligeti «A pünkösdi királyné» dalos vígjátékában; sőt hasztalan arattat Vidmár Erzsivel is újabb, jelentős művészi sikert Dehbes bájos zenéjű «Petaud király udvara» operettjében: az «egyetlen» vonzóerejét kivel és mivel sem pótolhatja. Értzi, hogy lassacskán el kell véreznie, ha nem tud e bajon segíteni és semhogy tehetetlenül bevárja a díztelen véget, a rögtönös vagy-vagyhoz folyamodik a kínos helyzet tisztázása céljából. Miután ez sem a bohózzal, sem a komarral adott operettekkel nem sikerült: visszanyúl a tavaly oly jól bevált, de persze tetemes költségeinél fogva nagy rizikóval járó látványossághoz. Mindegy: vagy – vagy.

Jellemző Rákosira, hogy még ebben a nehéz helyzetében sem téveszti szem elől a magasabb művészi célokat s miután ezidőszerint a külföldön már bevált darabot nem kaphat: holmi olcsó vásári komédia helyett maga dramatizáltatja Csepreghyvel J. Verne «Sztrogoff Mihály útja Moszkvától Irkuckig» világhíres regényét. Csepreghy átérzi feladata fontosságát s legjobb tudásával írja meg a darabot, Rákosi pedig az utolsó garasát is rákölti a kiállítására: az ablakon szórja ki a pénzt, hogy az ajtón át ömöljön vissza. Vagy – vagy.

Maga vezeti a próbákat, a díszleteket az öreg Lehmann festi, a gépezeteket Galló zsenije eszeli ki, a tarkabarka ruhák pedig eredeti rajzok s minták után a Népszínház műhelyeiben készülnek Haman felügyelete alatt. Bizonybizony, ennyi tehetség azóta sem igen fogott össze egy művészi esemény létrehozására. És megharsan a hűhó trombitája is s színes falragaszokon s az újságok hasábjain heteken át harsogja a készülődés csodát s az előzetes jegyváltásig szítja föl a közönség érdeklődését. És hogy a hidat is elégesse maga mögött, szabadságolja Soldosné: ne legyen, aki kimentse, ha a vízbe talál esni.

Március 16-án, a hagyományos pénteki szerencsenapon, van a bemutató, miután már a darab főpróbája is zsúfolt nézőtér előtt zajlott le. A 12 képre osztott dráma rövid tartalma ez: A cár megbízható embert keres, aki levelét, amelyben nagyherceg öccsét értesíti, hogy Ogareff tábornok áruló s ellene készül vezetni a tatár khán csordáit, előbb vigye a Moszkvától 500 versztnyire fekvő Irkuckba, semmint a már előbb elindult Ogareff odaér.

Sztrógoff Mihály testőrtiszt vállalkozik a nehéz feladatra. Parasztruhában indul Irkuck felé, be is én Ogarefiet, de gyanút ébreszt a szemfüles árulóban s ez ettől fogva ezer gátat vet az útjába. Sok viszontagság után mégis elér Irkuckba, de már ott találja Ogareffet, aki Sztrógoffnak adva ki magát, megnyerte a nagyherceg bizalmát s épp azon a ponton van, hogy a tatárok kezére játssza a várost, midőn Sztrógoff leleplezi s párbajban megöli az árulót.

Csepreghy kitűnő beosztással s egyre fokozódó hatást biztosító ügyességgel fonta-szötte drámává ezt az izgalmas mesét s a színészek enmagukat mülják felül házi költőjük méltó megszólaltatásában. Együd (Sztrógoff) merő férfiaság és erő, aki rögtön bizalmat s rokonérzést ébreszt. Tihanyi (Ogareff) a nem éppen ráillő szerepben is méltó vetélytársa a főhősnek. Az asszonyok: Lukácsyné (Ogareff sötét kedvese) és Rákosi Fanni (Sztrógoff kedves kísérője) a szereplők második sorából is kiválnak jellemző, kellemes alakításaikkal. A szűkmarkúan mért s kissé egyhangú humort a két haditudósító, Solymosi és Eőri, bőkezűen toldja meg jókedvű fürgeséggel. Galló gépei, meg az emberei is, boszorkányos pontossággal működnek; Hamari is kitett magáért, de az oroszlárnész a sikerből mégis a kis púpos nagy művészt, az öreg Lehmannt illeti, akinek csodás fantáziája s ragyogó színpompájú ecsetje szebbnél-szebb képekkel ejti egyik ámulatból a másikba az elragadott nézőt. A cár palotája, a nowgorodi vásár, a távíróhivatal összeomlása, az égő nafta-folyam, a tatárok fészke s legkivált a léghajó alatt a háttér egész magasságában elvonnul nagyszerű tájképek látványa szöveg nélkül is hatást keltene.

És nemcsak a nagyközönség gyönyörködik a minden ízében összehangolt s egybevágó előadásban (Rákosi a rendező!), hanem meglepetve ülnek a nézőtérben – s ezúttal először! – külföldi direktorok is, hogy megvegyék s továbbvigyék a darabot, ha tetszésüket megnyeri. S továbbviszik. Az ifjú Nagy Vince ellenőr, a népszínházi siker lefőlözése után, hónapokon át utazik a darabbal s kiállításával kis és nagy Németországon át diadalról-diadalra. Az első 30 előadás 35 ezer forintot jövedelmez s Rákosi szilárdabban áll a helyén, mint valaha. Audaces fortuna juvat: szerencse kíséri a merész akarást.

Ezzel a darabbal érnek el március 23-án az 500-ik előadáshoz. Az ötszázból 184 esett a még mindig vezető népszínműre s 176 az operettre. Legtöbbször adott darabok: «Angot» (36) és «A falu rossza» (35). Tóth E. áll a szerzők élén 64 estével, de a többiek is meg lehetnek elégedve a honi szerzőknek jutott 18,126 fjt 42 kr tantiémmel. A színházat 550,000 ember látogatta, vagyis egy estére átlag 1100 néző jutott s 127-szer fityegett künn a büszke tábla, hogy «minden jegy elkelt».

A MÁSODIK NYÁR.

Csak meg kell indítani a szerencse görgetegét, magamagát hizlalja az tovább. A «Sztroff» ezreseit szaporítani, újra jön Ő, az isteni Adelina. Most is nagy hűhó jár előtte; de milyen más, mint a tavalyi! Válik az urától, a nemes De Caux marquistól s férjhez megy – nos kihez? Hát persze, hogy a tenonstájához, Nicohmhez, akit még egy év előtt olyan ímmel-ámmal ölelt a *színpadon* s aki egyelőre hét élő gyermeknek a törvényes atyja. A nemes marquis roppant előkelően viselkedik: egy jajszó nélkül lemond Adehnájáról, de veszettül pörh a diva milliói felét s miután a «közös szerzemény» jogcímén meg is nyeri: nem csoda, ha a szegény kifosztott diva népszínházi öltöztető-nőjének két esti fáradozásáért csak 5, összesen öt forint borravalót adhat. A pesti társaság most is hamar kész az ítélettel: «Ilyet az utolsó kónstáné sem csinál». Haraggal üli tele a nézőteret március 26-án «Traviata» előadásán - s véresre tapsolja tenyerét az első hangfutamok után. Lehet is haragudni a fül emilére! A kritika pedig, hiven tavalyi stílusához, megállapítja, hogy «Patti Traviatájához képest minden Violetta szobalány s néha még annyi sem». A rákövetkező «Faust» előadásán aztán már szent a béke s a megtérült közönség tomboló tetszéssel siet áldását adni Faust (Nicolini) és Margit (Patti) megható szerelméhez.

Áprilist a vonzó «Sztroff» tölti ki, csak a vége felé (27) jut szóhoz a rég pihenő énekes személyzet, az első japántárgyú operettben, Lecocq «Koziki»-jében. Felemás siker: ha a címszerepet a sűrűn betegeskedő Soldosné játssza, teli, ha az őt helyettesítő Vídmár, üres a színház. A japánok még nem hódítanak a maguk emberségéből. Májusban a szofták (török diákok) viszonozzák a mieink tavalyi kardhordó látogatását: nosza elő tiszteletükre a török-orosz csatatéren játszó «Csók Julis» című alkalmisággal, amely az ünnepeltekkel jön és megy. Május 26-án Molière «A botcsinálta doktor» (ford. Csépreghy) klasszikus bohózatában a kedélyesen, jóízűen, minden túlzás nélkül mímelő Horváth V. jeleskedik Sganarelle szerepében, a záradékul adott «Pajkos diákok» 1 felvonásos Suppé-operett zszugon Geyer Jeramiásában pedig Együd veti előre árnyékát egy későbbi nagyszerű operettalakításának.

És íme, elérkeztünk másodszor is a félelmes nyárhoz, amely, nagy meglepetésül, mindjárt (június 2) egy különös sikerrel köszönt be: "A vereshajú" adják, Lukácsy Sándor 3 felvonásos népszínművét, a vereshajú Szilaj Kata szerepében Soldosnéval. Különös a darab, mint az írója is.

Lukácsy a vidékről kerül a fővárosba. Előbb Miklósi István-téri színházának a rendezője, színésze és háziírója. Ha kell, két nap alatt megír egy darabot (megcselekedte!) s ha nem kell, akkor is ír, egyre ír s a vidéki műsorokon csak úgy hemzsegnék az alkotásai. Molnár távoztával Rákosi maga mellé veszi a sokoldalú s buzgó színházi embert s nagy hasznát veszi rendezői rutinjának. Mert Lukácsy a megtestesült, igazabban: megcsontosult rutin.

Újat nem teremt, de mindent tud, amit előtte is tudtak. És pedig jól. Rákosi a nagyobb daraboknál segédül használja, a kisebbeket egészen rábízza; az írásaiból azonban nem kér egyelőre. Neki megvan a maga termékeny és megbízható házi «költője» (Csepreghy), minek ehhez a házi «író»? De azért Lukácsy csak ír, egyre ír s végre is benyújtja legeslegújabb alkotását, «A vereshajú» című népszínművét. Rákosi elolvassa. Nem is olyan rossz. Meg aztán nyáron elnézőbb a publikum is, a kritika is – isten neki, előadatja.

A darabban az a különös, hogy nincs benne se haramia, se bűnügy (kriminalitás), mint az eddigi népszínművek legtöbbszörében. Főtémája szinte naiv: a gazdag s dőlyfős Sajgóné (Párténymé) hallani sem akar a szegény Szilaj Katáról (Soldosné), mint leendő menyéről, mert veres a haja; már pedig «veres kutya, veres ló, veres ember egy se jó». De mikor a lenézett vereshajú természetes okosságával és jó szívre valló gondosságával sok egyéb házi baját eligazítja a nagyasszonynak: megbékélve, maga kéri meg a lány kezét fia részére.

A sokágú mese szövevényes, mégis átlátszó; az alakok biztos kézzel rajzoltak; a nyelv népiesen hangzik (de csak hangzik); a beleszótt dalok pompásak («Hullámozó Balaton tetején» stb.); humora vaskos, itt-ott alantas, de hatásos: sikerét mégis inkább a színészekre írt, nem: szabott szerepeinek köszönheti. Egyik hálásabb, mint a másik s jó szerep kell a színésznek, nem dramaturgia. Ha ilyet kap, kedvvel játszik s viszi magával a darabot is a győzelem felé. A sok jó közül kettőt különösen is ki kell emelnünk. Az egyik Szilaj Kata szerepe, amelyre szintén rávilágít a kritika, midőn alakítójáról, Soldosnéról, ezeket írja: «A vereshajú egy méltatlanul bántott, üldözött leány, kinek színpadi élete panaszból, önmegtagadásból s mikor önérzete már nem bírja, kifakad ásból, szemrehányásból áll. Az alak azonban csak külsőleg passzív, bensőleg nagy erőt fejt ki s tud féket vetni szívére, parancsolni érzelmének, indulatának. A méltatlanság csak dacossá teszi, de nem rosszá s a daca is rögtön elolvad egy szó melegétől. Aki egy szerep belső vonásait ily összhangzatosan, melegen, élettellejesen tudja összefoglalni s kidomborítani, az bír az egyénítés erejével, vagyis *művésznő*». És ezt ugyanaz a lap írja Soldosnéról, amelyik Blahánéről megállapította, hogy: «előadásában van routine, de nincs elég költészet és lelemény. Nem művésznő a szó szigorú értelmében. Egyéníteni nem tud vagy csak halványan, mindig magát játssza. De ez a «maga» kedves, bájos, elragadó». Nos, mi már akkor tudtuk, hogy Blahánének rutinján (hogyne? hiszen színészgyermek!) és elragadó bubáján kívül zseniális intuíciója is van, amelynek csak entudatossá kell válni, hogy az igazat megérező ösztöne művészté érelődjék. Tudtuk, de vártunk, hogy ezt mások is észreveggyék. Megtörtént – mehetünk tovább.

A másik bravúros szerep Veréb Jankó, az ügyefogyottnak, sőt bárgyúnak látszó falusi siheder, aki azonban túljár mindenkinek az eszén; akit lenéznek, gúnyolnak és ütögetnek, holott soha senkinek nem vétett s aki min-

den nyomorúságát derűs humorral teszi elviselhetővé magának és másnak. Eön minden eddigi alakítását elhomályosító sikerrel adja Jankót. Nem is játszik, hanem él; hol kacajt, hol könnyet fakaszt s viharos tapsokat arat a nővumként bevezetett paraszti kuplójával:

A Vargáék kertje alatt
Bodri kutya szörnyen ugat,
Ébresztgeti a gazdáját,
Mert rángatják a szénáját
Dinom-dánom, sum-sum-sum.

A nyár másik nagy sikerét Rákosi aratja (július 5), a Berlinből a «Sztrogoff»-ért cserébe kapott «Meluzina, a szép hableány» költői tartalmú látványossággal. Rajmond burgundi gróf beleszeret Meluzinába, Óceánia tündérlányába, nőül is venné, de ez kiköti, hogy egy héten csak hat napig lesz neje, a hetedikén elmegy s ne kutassa, hová, mert megszűnik az övé lenni. (Lohengrin!) A gróf elfogadja s három évig állja is a kikötést (már két gyermekük is van), de felbujtva utána les s meglátja a hableányok társaságában. Meluzina visszazáll a tengerbe, a gróf kétségbeesik. Óceánia még egyszer fölengedi leányát a földre, de hiába könyörög a gróf gyermekeik nevében is, most már csak a túlvilágon egyesülhetnek.

A vidám részletekkel s tréfás dalokkal tarkított költői mese elbájolja a hallgatóságot s a hatást állandó sikerré fokozzák egy másik nagy színpadi festő, a híres kóburgi Lüdtkemayer gyönyörű díszletei. Az estét különösen is érdekessé teszi két debut. Először látjuk a Népszínház színpadán, Habocska szerepében, a 15 éves Komáromi Mariskát. A vidékről hozatta föl Rákosi, énekelni taníttatja s alkalmas szerep kínálkozáván, siet fölléptetni a koránfelett, tehetséges színészgyermeket. Egyik kritikusa így ír róla: «Sok benne a fürgeség, otthonosság, kellem; mozdulatai természetesek; hangja nem cseng ugyan (!), mert még fejletlen, de szubrett szerepekre nemsokára alkalmas lesz». A másik bemutatkozó Rákosi Szidi, az igazgató és Fanni nővére. A színi akadémiából került a Nemzetihez, honnét csakhamar férjhez ment Beöthy Zsolt íróhoz; de «ki a Tisza vizét itta, vágyik annak szíve vissza»: ő is visszatér első szerelméhez, a színpadhoz s kedves fogadtatásra talál. «Jól szaval, de meglátszik rajta a színpadtól való hosszas távollét; hangja gyöngé (!), de érzelmesen beszél. «Szép» Meluzina azonban inkább a fiatal lánynak való (Békési Irmára céloz, aki szintén játssza a szerepet), mint a tán ügyesebb aszszonyoknak.»

Július 27-én Lukácsy rontja a «Vereshajú»-jával szerzett jó hírnevét egy kirázott új népszínművel («A pók s a szegedi menyecske»), amelynek sikertelen előadásán megismerkedünk a folyton gyengélkedő Soldosné pótlékául a vidékről felhozott Nikó Linával. «Jó színpadi alak, ügyes is, de sem beszélő, sem énekhangja nem kellemes, beszéde modoros, egyhangú» – írják róla *akkoriban*.

Még egy pár hiábavaló kísérletet temet el a «Szép Meluzina» kitartó sikere s minden baj nélkül elmúlik a félve várt s hálásan búcsúztatott második nyár is.

GAZDAG ŐSZI TERMÉS.

A tavalyi ősz, mint láttuk, hozzáolvadt a terméketlen nyárhoz; az idei a viruló színben s csapongó jókedvben hazatérő Soldosné jegyében indul diadalról-diadalra. Már szeptember 14-én kapjuk a termékeny Lecocq tán

legbájosabb zenéjű daljátékát «Kisasszony feleségem» címen, amelynek kissé borsos, de mulattató szövege (Leterner és Vanloo) újabb fordulót jelent a kor ízléséhez idomuló «divatcikk» fejlődésében. Az Offenbachi csúfondáros klasszicitást felváltó «történeti» miliók («Angot» stb.) után most a vígjátéki szövésű pikáns témák után bolondul Párizs s nyomán az egész világ. Hogy ebből a fajtából is szolgáljunk mintával: íme, a meséje váza.

Brüsszel polgármestere (Kariás) újabb pályázatot hirdet a csupán «hajadonoknak» kiadható erénydíj aranyérmére, amelyre Palaméd van der Boom (Együd) gazdag polgár is pályázik neje, a bájos Marjolaine (Soldosné) nevében, aki már kilencszer nyert és – férje hitess tanúsága szerint – még mindig

nyerhet. A naiv Marjolaine, «bátorság okáért», csokolózik a házasságáról

SOLDOSNÉ

mit sem sejtő gyerekkori szerelmével, Frikkal óráslegénnyel (Kápolnai), mialatt férje potykákra horgász a közeli folyóban. Hirtelen nagy riadalom: apák, férjek tuszkolják haza a lányokat, asszonyokat, mert harsogó csatadallal jön a «Víglegények» társasága, a nőhódító Hannibal (Solymosi) vezérlete alatt. Csak épp Marjolaine marad a színen, kitéve heves ostromuknak, miközben hazakerül hajdani elnökük, Palaméd is, aki bizva neje kilenc érmében, fogad a hencegő Hannibállal, hogy három nap alatt igenis – *nem* hódítja meg Marjolatmet. A felvonás végén, nagy ünnepség keretében, az aranyérem csakugyan tizedszer is Marjolaine nyakába akasztódik. A második fel-

vonásban Hannibal ezüstnemű ládában Marjolaine hálószobájába viteti magát, megkezdi az ostromot, de visszaverten kell elhagynia a terepet. Utána a bosszújában szintén víglegénnyé tágult Frikkal jön; ő is ostromol s ő is eredmény nélkül hátrál a férj szobájába. Most előront Hannibal s megfenyegeti Marjolainet, hogy mindent elmond Palamédnek s megöleti vele Frikkelt, ha nem vallja rá, hogy megnyerte a fogadást. A háznép betódul; a Frikkeljét féltő asszonyka nem meri meghazudtolni a győzelmével kérkedő Hannibált, Palaméd világgá megy, miután a feleségével házát és minden birtokát is Hannibálra vesztette. Ez már úsznék a boldogságban, ha Marjolaine is nem menne világgá a – Frikkeljével. A harmadikban a mindenéből kifosztott Palaméd beáll kulcsárnak Hannibálhoz; előkerülnek a szerelmesek is s miután Marjolaine válópöre épp eldőlt, egymáséi lehetnek; Hannibal megembereli magát s beismeri Marjolaine ártatlanságát, visszaadja Palamédnek a házát s víglegényeivel más városba indul hódító kalandokra.

Ezt az élénk s fordulatos történetet pezsgő előadásban s nagy hatással eleveníti meg a Népszínház kitűnő együttese. Együd a potykás bamba férj, Solymosi, a hengegő nőcsábász alakjában rendkívül mulattató, Kápolnai friss hanggal éneкли Frikkal szép énekszámait; Soldosné pedig utolérhetetlenül bájos a naiv kisasszony-feleség kényes szerepében. Minél sikamlósabb a helyzet, annál díszkrétebb a játéka és mégis – vagy tán épp ezért – milyen kifejező! Elragadtatva nézik s meg-megújuló tetszéssel kísérik minden dalát. A csókdal, a szegény Madelon nótája, a Frikkellel előadott kakukóra-kettős: bombaként csapnak le a zsúfolt nézőterre. Rákosi fordítása veri az eredetit. Finoman élezett prózája állandó derüt kelt s pergő versei, a könnyű dallamokkal együtt, ragadnak a fülekbe. «Angot» óta nem volt ilyen operett-siker.

Ezzel lépést tartani, Rákosi már október 14-én kihozza a szintén J. Verne után készült «Dráma a tenger fenekén» című francia látványosságot, Huszár Imre fordításában. A darab nem oly érdekes, mint Csepreghy átdolgozásai voltak; de a házilag készült díszletek s egyéb látnivalók most is sikert biztosítanak a másként készületlenül (szerepnemtudás, dőcögő átváltozások stb.) hevenyészett előadásnak. Hogyne, mikor csak a tengerfeletti s alatti képek: az *óceán* viharos felszíne, mesés vízinövények, állatok, polypok, úszó halak, koráll-paloták, hajóroncsok stb. álló negyedóráig vonulnak el a búvárok (nézők) szemei előtt! A további előadások meghozzák a gyors tempót s a tartós sikert is.

És ebben derül ki a borúval kezdődő második év, amely már világosan feltárja Rákosi igazgatásának egész struktúráját. Hogy előbbi hasonlatunk mellett maradjunk: két főágra tagozódik a hegység egésze, amelyek párhuzamosan vonulnak egymás mellett. Az egyik a Soldosné műsora (népszínmű, operett), a másik a látványosságok. Ami egyéb adódik (bohózat, ballet stb.), csak töltelékiül szolgál a két főág időleges hézagainak betömésére. A siker-

csúcok magasságát kellően kiemeltük, ezekből mindenki lemérheti a színház művészi és anyagi nyereségét.

De ha volt nyereség, a veszteség-számla sem maradt üresen. Ennek legsúlyosabb tétele az öreg Lehmann Mór halála (szeptember 10). Mindenki ismerte a kis púpos, borotváltképű, nagycihnderű, élcés emberkét, aki úgy szaladgált vékony lábaival a vásznán, mmt pók a hálóján. Felrűgött itt is, ott is egy-egy festékes ibriket s boszorkányos gyorsasággal mázolta szét tartalmukat az óriási lepedőn vízzé, erdővé, várossá: ezer színben játszó látványos igazsággá. Csodás fantázia s hihetetlen készség művészete fő jellemvonásai. Az embert pedig megbízhatósága és pontossága tette érdekessé: rengeteg sokat dolgozott s mégsem késett el soha, egy napra sem, a beígért munkájával. Szászországban született 1818-ban; idővel igazgatója lett a bécsi Carl Theaternek, de hamar megbukott, mert a pazarlásig bőkezűen szórta a pénzt. A hatvanas években jött Pestre a Nemzetihez, de festett a németnek, később a Népnak is díszleteket, a redoutbeh bohócbáloknak meg nagy hírre vergődött torzképeket. Utolsó díszleteit a «Dráma a tenger fenekén»-hez festette; ezek befejezése azonban már fiára és tanítványára, az ifjú Lehmann Mórra maradt, aki nagynevű atyjának művészetét is örökölte.

Es távoznak, mint az már szokásos, akik máshol tágabb teret remélnék található fejlődésüknek. Okt. 9-én a «Két menyecské»ben búcsúzik a kedves és ügyes Vidmár Erzsí, mert nem tud itt magasabba nőni Soldosné mindent beborító árnyékában. Békési Irma távozása a dráma, Darai Karoláé pedig az operett együttesén üt hézagot; Várad Miklós visszaserződik Kolozsvárra s Zádor végképp búcsút mond a színpadnak, hogy mmt hivatalnok lásson nyugodtabb napokat. Sebaj, kapunk helyettük másokat. A dráma gazdagszik Rákosi Szidi különös tehetségével, a népszínmű Egri Kálmánnal és íjpióki Linával, az operett pedig a budai Színkörben feltűnt Gerőfinével, akit Rákosi 4000 ft évi gázsival értékel primadonnává – s Rákosi nem szórja oktanul a pénzt.

«A SÁRGA CSIKÓ.»

Ugorjuk át a következő hetek szürke köznapjait s kezdjük a harmadik évet piros ünnepnappal: december 14-én kerül bemutatóra «A sárga csikó», Csepreghy ezzel a népszínművével egy szökéssel felejthetetlen Tóth Edénk mellett terem s a «Falu rosszá»-éva! vetekedő értékkel gyarapítja irodalmunkat. Nem ránk tartozik a mű szakszerű méltatása; mi csak a Népszínház művészi fejlődésére gyakorolt hatásából állapítjuk meg jelentőségét.

Cselekvénye úgy tartalmánál, mint kidolgozásánál fogva érdekes. Csorba Mártont (Eőri) 15 év előtt lecsukták, mert – állítólag – ő rabolta ki a doroghi tisztartót; pedig ezt Pityke Bandi tette, aki ettől fogva Bakaj András (Tihanyi) név alatt, jómódú gazdaként él falujában. Bakajt mégis furdalja a

lelkiösmerete s hogy valamiképp kiegyenlítse számláját: Erzsi lányát (Soldosné) a holtak híresztelt Csorba Laci fiának (Egri K.) akarja adni. A lagzira összegyűlt nép előtt azonban koldusok hozzák hírvél, hogy Csorba él, sőt már haza is jött – Vácról. Laci elrohan: «majd beszél ő avval az emberrel!» - Találkozik apjával s kinosan megkapó jelenet után megbékél ugyan vele, de elhatározza, hogy elvonul innen, még ha Bogár Imre betyárjai közé vezetné is a balsorsa. Bakaj a történetek dacára is állja a szavát s már minden rendbe verődnek, mikor újabb baj újra felborítja az összetákolt helyzetet. Az történt ugyanis, hogy mikor Csorba hazafelé jött Vácról, a Tiszán felborulni látott egy lakodalmi néppel teli kompot. Fölkapott egy ott legelésző sárga csikóra, odavágtatott s kimentette a többiekkel együtt Erzsikét is; aztán újból a csikóra pattant, hazatérült rajta – s magánál feledte a nemes állatot. (Ez az egyetlen homályos pont a mese tiszta tükrén.) Ezért jönnek most a pandúrok. Laci vasvillával ront javíthatatlan apjának; de mikor megtudja, hogy ő mentette ki a Tiszából Erzsikéjét, odaszól a pandúroknak: «En loptam a lovat», átveti magát a sövényen s meg sem áll Bogárék tanyájáig. A koldusok azt is tudják ám, hogy Pityke Bandi volt a rabló s rávezetik Csorbát az örökös zsarolásukat már elunt Bakaj házára. Csorba mindent el akar mondani a falunak, midőn Erzsike diadallal hozza a betyároktól visszahódított Laciját. Csorbában felülkerül az apa s fia boldogságáért a már úgysis tönkretett életén hagyja száradni a levezeklett bűn foltját.

Ez erősebb drámai alkotás, mint «A falu rossza», ha költői felfogásban Csepreghy nem is éri el Tóth Edét. Emberei élnek, igaz minden szavuk. Nem Tóth Ede költői népnyelvét halljuk; sem a Lukácsy-féle népnyelv-utánzatot: magvas, cikornyátlan beszédek esnek, törülmetszett kifejezésekkel, parasztian elmés fordulatokkal. S ha «A falu rossza» hangulatosabb, «A sárga csikó» természetesebb. Rákosinak víz ez a malmára s a darab realiztikus beállításával nagyot lép a természetes játék kizűzött célja felé. S ha «A falu rossza» elénk varázsolta a «falut», «A sárga csikó» egész tájat: a Tisza vidékét tárja előttünk otthonossá.

Az előadás minden részletében összevágó és lendületes. A népies jele-
netekben élet pezseg, a kizűnő szerepek hivatott kezekben vannak. Hármán különösen kizűnnek. Soldosné lányszerepet játszik, amire egyre ritkábban nyílik alkalma, s olyan 16 éves, hogy az anyakönyvelőjét is tévedésbe ejtené. Nem a pántlikás hajfonata fiatalítja gyereklánnyá, hanem a lelkéből őrlő áradó tavaszi derű. Friss, egészséges s egyaránt igézű, akár beszél, akár dalol. Egyűd a remekbe irt Gefecsén pusztá bírűban őstipusű magyar. A legnagyobb meglepetést azonban Eőn kelti, midőn Veréb Jankó után Csorba Mártont állítja elénk megrázű drámai erővel. Nem ismerek még egy színészű, akmek ilyen terjedelmes skálája lenne az egyéniségén keresztül. Ezek mellett Pártényi és Bakonyi érdemelnek említést, akik a teljes realizmussal megrajzolt koldusokat azonos igazsággal személyesítik.

Külön kell szólnunk Erkel Elek karnagyról, aki a darab énekszámait összeválogatta s cikornyátlan egyszerűséggel s mégis művészi hatással hangszerelte. A népszínművekbe szőtt dalokat kezdetben a «levegőből» szedte össze vagy a szerző, vagy a fölkért muzsikus, vagy a kettő együtt; de már régebben is (Egressy Béni) s újabban is akadtak zeneszerzők (Állaga, Hubay, Aggházy, Szentirmai Elemér stb.), akik, több-kevesebb szerencséjével, a maguk nóta-szerzeményeivel pótolták vagy egészítették ki a nép dalköltését. Erkel Elek iskolát csinál, midőn módszeresíti a népdalok gyűjtését s Rákosi törekvéséhez simultan, mindjobban egyszerűsíti azok előadási módját. Osz elején, mikor a diákság az ország minden vidékéről a fővárosba tódul, végigjárja az összes éjjeli mulatóhelyeket s a dalos ifjak ajkáról kottára szedi a legszebb dal-lamokat. Ezeket osztja szét ügyes kézzel az adódó alkalmak s kívánalmak szerint s irat hozzájuk újabb szöveget a darab költőjével, ha az eredeti – egy és más okból – nem lenne megfelelő. Az így népszerűsített dalok aztán szerte szállnak a szélrőzsa minden irányában s közkinccsé válnak az egész országban. Budapest (a Népszínház) csak a gyűjtőmedence, amely felfogja az egyes patak-
 vizeit, hogy egyenletesen árássa szét a magyar föld egészére. Tehát a színmagyar vidék adja az anyagot, a felemás főváros csak feldolgozza s értékesíti azt, miközben az ő zenei magyarsága gyarapszik legjobban az évről-évre megújuló termés legjavától. Hogy ez sokat jelent Budapest nemcsak zenei, nyelvi, hanem lelki magyarosodására is, bizonykodás nélkül is elhihető.

De Erkel nemcsak az anyagot gyűjti össze avatott kézzel, hanem arra is ügyel, hogy azok előadása is magyaros maradjon. Hangszerelésében művészi-
 szien támaszkodik ugyan a cigány modorához, de karnagyi pálcája, ha simul is a jellemzően magyar rubato rythmikus szabadságához, nem engedi darabokra tördelni a dallamot. Ezt annál könnyebben megteheti, mert Soldosné már a maga ízlése szerint is simán és folyékonyan nótázik s Tamási, ha közben szaval is egyes részleteket, ezt a tempó keretében teszi s óvakodik minden fölösleges sallangtól. Pedig hát ők csak tudnak nótázni vagy mi?! (A manapság annyira divatos s a magyar mélosz plasztikus szépségét teljesen elcsúfított indiánus ökröndözés s a szövegnek folytonos «sej!» és "hogyasongya» <kedvhangokkal» való kitoldása közmegebotránkozást keltett volna akkoriban.)

íme, ennyi csatornán át öntözi egyetlenegy sikerült mű a fejlődésben levő palántát: hogy mélyebbre ereszthesse gyökerét s magasabbra növelhesse koronáját. «A sárga csikó» nagy lépést jelent előre a népszínmű s a Népszínház fejlődésében s ez állapítja meg korszakos jelentőségét.

Épp jókor, mert Szigligeti halálával (Január 19) lezárul az általa megteremtett s évtizedeken át fenntartott magyar népszínműnek első korszaka. Az ő nagy alakja kinőtt e rajzok keretéből s népszínházi jelentőségét kiemelni elég, ha megemlítjük, hogy már eddig 9 darabbal szerepel annak műsorán. Ő mutatta be az ismeretlen Tóth Edét s szólaltatta meg először Csepreghyt a

színen; látta «A falu rossza» diadalát s megérte «A sárga csikó» sikerét: a népszínmű atyja nyugodtan távozhathott, hagyott utódokat.

Mi sem természetesebb, minthogy «A sárga csikó» sikere hatását ellensúlyozni, egyes lapok (már ismerjük őket!) sietnek nekiesni Rákosinak, hogy az operettek és látványosságok leszorítják a népszínművet. Idézik Rákosit, aki annak idején megleckéztette Molnárt, hogy a budai népszínházban «a művészi szempontokat s a nemzeti kultúrmisszió érdekeit alárendeli a spekulációnak». S mintha összebeszéltek volna, a Nemzeti újra csalogatja vissza Soldosnét s ajánl neki 14,000 forint évi fizetést. Rákosi azzal felel, hogy évi 16,000 forinttal visszatartja Soldosnét s «A sárga csikó» zsúfolt házai mellé egy hó alatt (február 1 -től március 1 -ig) egy régi jó népszínművet (Vahot S.: «Huszárcsíny»), a fölépült Tamásival) s két újat (Lukácsy: «A csirkefogó» fővárosi életkép s Abonyi: «Ambrus bácsi») illeszt a műsorába. Hogy ez utóbbiak csak félsikert aratnak: arról igazán nem Rákosi tehet. Elvégre a telivér sárga csikók sem szaladgálnak falkákban a magyar ugaron. E rosszmájú mal à propos-knak különben nagyon egyszerű a magyarázatuk: Rákosi bérleti szerződése lejár a színiév végével, ennek a megújítását kell megakadályozni – pályázat kierőszakolásával. Elkéstek vele: a Népszínházi Bizottmány már előbb Rákosira bízta újabb három évre a Népszínház vezetését. És pedig pályázat útján. Csakhogy ő pályázott Rákosira s nem ez a színházra.

«A CORNEVILLEI HARANGOK.»

Biztos jele egy darab sikerének, ha bemutatkozók abban kívánnak a közönség elé lépni: szívesen kötjük kis csónakunkat a dagadó vitorlákkal tovasikló nagy hajóhoz? Ez történik február 18-án is, mikor Szighgetiné Ilka asszonnyal ismerkedünk meg «A sárga csikó» Erzsike szerepében. A szerep hálás lenne, ha nem látnók mögötte első személyesítőjének varázsos alakját. Nos, a vidékről jött asszonyka még így is megállja a helyét. Nem homályosítja el Soldosné emlékét, de nem is homályosul el tőle annyira, hogy észre ne vegyük fiatalos vonzó alakját, kedves arcocskáját s ne méltányoljuk élénk temperamentumát, értelmes beszédét s nem nagy, de kellemes hangját. Úgy rémlik, kiejtése tótos egy szemernyit (mondják, kassai születésű) s mintha selypítene is egy kissé: de ez sem zavar, sőt jól vág az üde szökeségéhez s a pikánsán fitos orrocskájához. Azzal a benyomással távozzunk, hogy fejlődésre képes tehetséggel találkoztunk.

Az élesszemű Rákosi még tovább néz s a jövő operettdíváját látja a megnyerő jelenségben. Azt, akit eddig hiába keresett, hogy az operettet, pénztára veszélyeztetése nélkül, levehesse Soldosné válláról. A nagyasszony nem bírja a sűrű játékot, átlagban csak minden harmadik nap lép fel: tehát a műsor kétharmadának gyümölcsötzetéséről van szó. Ebből egyet jól ellátnak a

látványosságok, a másik harmadot is jövedelmezővé tenni az operett lenne hivatva, ha volna valaki, akit Soldosné helyett vagy legalább mellett primadonnául elfogad a közönség. Vidmár Erzsi jól indult, de nem érkezett be; Erdélyi Marietta, akit legutóbb csakugyan sikerült elcsípni néhány vendégjátékra («A kis doktor», «A kis néma»), szintén nem az igazi.

Ekkor érkezik meg Párizs legújabb, az «Angot»-ét is túlszármaló operett-szenzációjának a színi anyaga. Csak elő kell adni s holt biztos a zsúfolt házak hosszú sora – Soldosnéval. Mert mintha rászabták volna a darab szubrettszerepét. Ejh, dehogya is rá: a tehetségre szabták – mondja Rákosi s merészen Szigligetinére osztja Serpolettet, «A cornevillei harangok» pompás humorú cseléd lányát. A Párizsból érkezett hírek nyomán (eddig 400 előadás a "Folies dramatiques"-ban) óriási érdeklődés várja a bemutatót, míg végre március 23-án nálunk is megcsendülnek Lucenay marquisnak, a normandiai várúrnak távoztakor elnémult cornevillei harangok.

A marquisnak politikai okokból menekülnie kellett s birtokai kezelésével, Germaine (Sziklai E.) kisded unokahuga neveltetését is Gáspár (Együd) haszonbérletjére bízva, elbujdosott s a tengerbe veszett. Gáspár bitorolja most a vagyont s hogy a népet elriassza a cornevillei vártól, hol a temérdek kincset őrizi, kísértetek tanyájául híreszteli azt a hiszékeny nép előtt s éjjelenként ő maga játssza ott a síri ős feljáró szellemét. Húsz év múltán hazaérkezik a marquisval elbujdosott s szintúgy holtnak vélt unokája, Henri (Solymosi), átkutatja a kastélyt s bátor matrózait az ősök pácélalakjaiba bujtatva, épp akkor lepi meg Gáspárt, midőn ez aranyait kéjes csörgetéssel számlálgatja. A feltámadt ősök (előlépő matrózok) rémes látványa s a monda szerint csak a jogos örökös visszatértekor megszólaló várharangok megkondulása az örületig fokozza Gáspár ijedelmét. A marquis unokahugára vonatkozó irományokat is lelnek a várban s eleinte a «talált gyermek» Serpolettet (Szigligetiné) tartják annak, akinek paraszti természete untalan kifí a fölvert úri ruha s modor alól s aki az ugorkafára kapaszkodva, hallani sem akar többé Grénicheux (Kápolnai), nyegle kocsislegény kedveséről. Végre is kiderül, hogy Germaine - akit Gáspár rokonának adott ki s hogy hallgasson, a bíróhoz (Tihanyi) akart nőül adni – az unokahug. Henri elveszi Germainet s nemeskeblű bocsánatával kijózanítja a kincsszomjtól megtévelyedett Gáspárt is; Serpolettenek pedig továbbra is be kell érnie Grénicheuxje léha szerelmével.

Ez a romantikus köntös megint megmásolja az operett jellegét, amelynek újszerűségét csak fokozza a zeneszerző Robert Planquette víg és drámai részeiben egyaránt friss, kifejező és hatásos zenéje. A második felvonás záradéka (a harangok megkondulása, Gáspár örülete) operai magaslatra emelkedik; a cselédvászár együttese pedig («Tekints ide, tekints oda») művészi kidolgozása mellett is elragadó derűt áraszt. A siker nálunk is nagy és általános: a jegyeket egy hétre előre elkapkodják s az egész város zeng az operett dallamaitól.

Az előadásnak nagy része van ebben a páratlan sikerben. Sziklai rokon-szenves Germaine s szép dalait fejlett ízléssel adja elő; Kápolnai vidáman játszik s csengő hangon éneklí híres keringőjét («Szállj ifjú bátran a szellő-szárnyon»); Tihanyi jóízűen mókázik; Solymosi meglep a neki nem való szerep hatásos játék- s énekbeli előadásával; Együdről pedig ezt írja – s mi aláírjuk – egyik bírálója: «a tragikomikai ábrázolás szabatosságával s erejével hat. Minden szerepében jó színész – ebben művész». És Szigligetiné? Mi csak annyit mondunk róla, hogy igazolta Rákosit; a többit a szigorúbb kritikára bizzuk. «Szighethyé sokkal fiatalabb, semhogy a természetes kellem, mely mozgását s beszédét tetszetőssé teszi, már művészi bájjá szűrődhetett volna az ízlés retortáján. Néha nagyon pórias vonásokat használ s miután megnevetik, kedvét leli bennük. Elevensége sokszor szélességgé, gyors beszéde hadarássá válik s hajlékonyságát is túlviszi. Törekednie kell, hogy mielőbb megjöjjön a kérés s fiatalsága virágjában élvezhesse a siker teljességét, melyet szép tehetségénél, természetes kelleménél és színpadratermettségénél fogva hamar elérhet.» Erkel pompásan vezényel, a karok szabatosan zengenek s a kiállítás is méltó a műhöz.

Mind e jelesek közül a pálmát mi mégis – Rákosinak adnánk, nem egy érdeménél fogva. Hogy a darabot megszerezte s illő köntösben állította ki: az igazgatót dicséri. A minden ízében pompás fordítás az író babérait szaporítja egy újabb, még ma is friss levéllel. Hogy okosan mert valami jelentőset, a férfi dicsősége. De amit mint rendező mívelt, az felül áll minden dicséreten.

Beszéljünk sommásan. Rákosi a színpadi tevékenységnek ebben az ágában is újtó s Paulaival egyetemben – akivel különben a természetes játékra való törekvésben is találkozik – a modern rendezői művészetnek a megalapítója. Terünk nem engedi, hogy a rendezés egészével foglalkozzunk s annak csak a színész játékát illető részletét hozzuk föl előbbi kijelentésünk bizonyítására.

Eladdig a rendező játékmesterül áll a színész előtt, aki midőn minden szót, minden taglejtést, minden színt a maga egyéni tudása szerint előmond és megszab a szerepével birkózónak: a maga színészképére formázza át az egyes alakításokat s így hozza ki az előadás egészének stílusegységét. Primitív színészetnél ez nem is lehet másként s így szükség van a Protasevitzekre. A mai rendező ellenben semmit sem mutat; többnyire nem is színész, hanem inkább dramaturg, aki a mű egészét tartja tükörként a színész elé, hogy abban játéka, beszéde hamis részletét világosan megláthassa. Oktat, magyaráz, kritizál, visszautasít, szekíroz, tízszer mondat el egy hazug szót, míg rávezette vagy rákényszerítette a színészt, hogy maga találja meg az igazságot. Ditrói mester, ezen a nyomon te teremtettél nálunk iskolát s neveltél művészi gárdát vidéki s iskolai kezdőkből.

Rákosi e két iskola közt áll a maga rendezői módszerével, aminthogy az ő ideje is kapcsolatot képez a múlt s jelen között és mivel a természetben nin-

csenek ugrások, a fejlődés törvényénél fogva az átmenetnek meg kell előznie az új, záró hangzatot. Rákosi is oktat, kritizál előbb; de midőn az érzékeny színész úgy tesz, mintha nem értené a tanítást s kihívóan vágja vissza, hogy:

«tessék megmutatni» – föl pattan a székéről s megmutatja neki: hogyan csinálná ő (a színész), ha már tisztában volna a szerepével. Így mutat, ha kell, minden egyesnek mást-mást, az illető

egyéni tehetségéhez mérten és modora szerint s mindjárt arra is ügyel, hogy ezáltal az előadás egységes karakterének keretén belül tartsa. Ez azt jelentené, úgy-ebár? hogy Rákosiban olyan egyetemes színésztehetség lappang, amely mindenfajta szerep eljátszására képesítené, ha a színpadra lépne. Nem tudom, mert mégis más részletet mutatni, mint egészet alkotni. De hogy mindent meg tudott mutatni, úgy, ahogy előadtam, két szélsőséges esettel illusztrálom.

Egy öreg paraszt nyakába vágja fia a sarlóját; a paraszt fuldokolva meghal s összeesik a színen. Rákosinak nem tetszik, ahogy a színész csinálja; oktat, magyaráz stb.; a színész odavágja: tessék megmutatni. Rákosi felrohan a nézőtérről, ahonnan a próbát nézte, a színpadra s előjátssza a színésznek, az ő hangján s modorában, a már «kés» jelenetet. Rögtönöz s mégis milyen tökéletes! Az elálló

lélekzés, a hörgésbe átmenő fuldoklás, a kidülledő szemek, aztán az arc megnyúlása, a tagok merevedése s a test összeomlása, gyors s mégis

artikulált egymásutánban – a nagy Rossi óta nem láttunk ehhez foghatót, az igazságnak artisztikus megjelenítésében. A másik eset: A «cornevillei harangok». Maga az ígésző első Serpolette felelte minapi kérdésünkre:

SZIGLIGETIN, É

«Mutatott magának is egyet-mást Rákosi «A comevillei harangok»-ban?» – «Egyet-mást? Mindent! A legapróbb részleteket is előjátszotta. Még a csacsifülek is (amikkel a bírót gúnyolja) az ő ötlete.» – Vagyis: itt van egy kezdő, akinek még fogalma sincs istenadta tehetségéről; az ifjúsága kellemével hat s elégedetten lubickol a kedvességének adózó tetszésben. Nem oda Buda! S előjátssza a tehetséges kezdőnek a majdan kész művésznőt, a jelennek a jövőjét: Szighgetinének – Pálmai Ilkát. A zseninek nincsenek korlátai.

Így rendez Rákosi: előbb az eszével, ha ez nem elég: a tehetségével, ha ez sem elég: – az idegeivel. Van akkor haddelhadd, amelynek az a csattanója, hogy mérgesen földhöz vágja a főveget, ha vadonatúj cilinder volna is a fején. Nem tudom, hány kalapot tesz így tönkre, míg végre megsokallják tagjai az oktalan pazarlást s közös gyűjtésből szép puha próbakalapot vesznek neki. Vagdossa azt az egyet a földhöz s kímélje a többit. Úgy is lesz. A próbakalap mindennap ott van a rendezői asztalkán s ha Rákosi elfeledné kicserélni a nappali fővege veit, a tagok nyomják a fejébe s csak azután kezdik a próbát.

Nem tudom, megvan-e még ez az elnyűtt próbakalap, mert megérdemelné, hogy a múzeumba kerüljön relikviának.

AZ EZREDIK ELŐADÁS.

Tavaly az olasz fülemiléhez, idén a svéd csalogányhoz van szerencsénk: az ébenhajú, bogárszemű Pattit a lenczőke, kékszemű Nilson Krisztina váltja fel, hogy elragadjon művészetével s kiűritse zsebeinket (Patti-helyárok). Thomas Opheliáját énekli és játssza (április 17) bensően, megkapó közvetlenséggel, míg a címszerep Hamletben a francia Faure férfias baritonjának s előkelő játéknak tapsolhatunk. Ezek előtt nem szállingóznak jourpletykák, de nem is kíséri őket más, csak meleg elismerés.

A kissé háttérbe szorult látványosság Csepreghy komoly, nemes, egyes részeiben kitűnő beállítású, csak túlhosszúra szabott «Kolumbus»-ával tör magának újabb ösvényt a siker irányában. Együd méltóságos Kolumbus s a többiek is jók. Az ifjú Lehmann kitett magáért: díszletei, ha művészi felfogásban el is maradnak az öreg alkotásai mögött, színpompában vetekednek azokkal.

Az idén korán, már május 12-én kezdődik a nyár: ekkor búcsúzik «A sárga csikó»-ban, háromhónapos szabadsága előtt, Soldosné és vigasztalóul hárman is beköszöntének, hogy szívesen ittfogjuk őket. Jány Gyula a német színpadról hoz magával kiforrott készségeket s Bakaj Andrást, ha kissé idegenül is, de hatással ábrázolja. Szombathelyi Béla Kolozsvárról jön s jellemző maszokban, éles vonásokkal s nagy biztonsággal állítja elének Gelecseri

pusztabíró. A legnagyobb örömet mégis a vidékről felszólított Vidor Pál kelti Csorba Laci szerepében. Mindjárt férfias megjelenésével (ritka tulajdonság alacsony természetű!) rokonszenvet ébreszt s ezt csengő magas baritonja csak fokozza. Játéka jól átértzett, túlzásoktól, szélsőségektől mentesen paraszti. Nagy nyereségnek látszik.

Rákosi «a nyár Soldosnéja»: Szigligetiné körül csoportosítja további műsorát. Odáig akarja fejleszteni tehetségét, hogy télire már a Serpolette-énél kevésbé hálás szerepekben is helyettesíthesse az Egyetlent. A tartósan vonzó erejű s gyakran adott «Cornevillei» mellett eljátszatja vele a «Kapitány kisasszony» Fanchettejét, amellyel tán nagy elődjét is elfeledtetné elragadó vidámságával, ha – tudná a szerepét. A «Szenes legény, szenes leány»-ban ilyen őspatinájú lírát énekelte vele:

«Szerelmed oly tiszta, mint a nap»
Amelynek hő-fényétől
Eloszlik a tél vad fagyja
Két ibolyám kebléről» -

hogyan utána az «Ugyan édes komámasszony, hogy lehet oly sovány asszony» pajkos előadásával annál nagyobb hatást kelthessen. Majd meg népszínművekben «jeleskedtetni». Szigligeti «Egy szekrény rejtelve» című darabjában a híres «dindongó» nótával arattat vele tapsokat. Rá meri bízni az új szereposztással fölfrissített «Vereshajú» Katáját is, amikor azonban az est dicsősége mégis inkább a gyönyörűen nótázó Vidor (Ferke) felé látszik ragyogni. Sőt föllépteti a Lukácsy legújabb újdonságában, «Kósza Jutka» népszínműben is, hogy megest szerepemtudásával keltsen felemás hatású feltűnést.

Hja, a fiatal asszonyka szeret mulatni s miután azonos tendenciájú udvar képződik körülte előkelő gavallérokból: nem igen ér rá tanulni a kirándulásokkal, céciókkal tarkított víg nyaralástól. «Pest a legkellemesebb nyaralóhely», mondja a világlátott Podmaniczky báró s Szigligetiné siet beigazolni véleményét. Így hát nem csoda, ha kútba esik Rákosi iparkodása s a még nem kész Szigligetiné a visszaérkező Egyetlen elől Kolozsvárra szerződik az erdélyi részek külön egyetlenül. Persze, hogy a «Cornevillei»-ben búcsúzik szept. 30 -án s az egyik felnyújtott koszorú szalagjára hímzett: «Ne menj el, maradj itt, majd meglátod jobb lesz itt» biztatás már későn érkezik: Szigligetiné csakugyan elmegy, sokak bánatára, hogy majd mint Pálmai Ilka térjen vissza, mindannyiunk örömére.

Vele távozik ugyanoda a jeles Szombathelyi Béla is. Vesztére, mert nemsokára perpatvarba keveredik Temesvári ottani kollégájával, aki párbajban agyonlövi a legszebb reményekre jogosító ifjút. Rákosi Fanni férjhez megy s helyére a férjhez ment H. Dancz Nina kerül vissza, míg az operett a szép, mélyhangú Jenéi Annával gyarapszik. És elmennek ők is, akiket senki se sajnál: Géné balettmester, ugráló tánckarával.

Így megfogyva bár, de törve nem, érkezünk el aug. 18-án a jelentős 1000-ik előadáshoz. («A sárga csikó» Soldosnéval.) Jó alkalom visszapillantani az eddig befutott pálya tanulságos eredményeire. Az ezer előadásból 366 esett a népszínműre, 334 az operetre, 300 az egyéb műfajokra. Miután a színházban 2100 ember fér el, a bevételek arányából számítva minden előadásra átlag 1112 látogató esik, az ezerre tehát egymillió 112 ezer. Abból, hogy hányszor lehetett egy darabot előadni, kitűnik, hogy Budapest, a 300 ezret már meghaladó, lakosságából csak 50 ezer ember látogatja a színházat. (Hamarosan ki fog tűnni, hogy ez a szám jóval nagyobb.) Írók és zeneszerzők 40,734 frt 80

SZIGLIGETINÉ

magyar	szerezők	34,225	frt	tantiemében
részesültek	a	teljes	három	év
				alatt.

A harmadik év a nagy sikerek éve. Három csúcs magasodik a hegység fölé: «A sárga csikó», «A cornevillei harangok» és «Kolumbusz»: a három főműfaj mindenike kitett magáért; sőt a bohózatnak is jutott egy félsiker (az első!) Nestroynek a Csepreghy átdolgozásában január 8-án színre került «Lumpácius és a három jómadár»-ja révén. A «Cornevillei»-vei a műsor Soldosné-ága (népszínmű, operett) kétfelé válik egyidőre, mígnem Szigligetmé távoztával újra egybeolvad.

E sikereknél is maradandóbb értéket képvisel a társulatnak jeles tehetségekben nyert gyarapodása (Szigligetmé, Vidor, Szombathelyi). Az is az idők jele, hogy az újvidéki szerb színházban 23 magyar, leginkább a Népszínház műsorából átfordított, darab szerepel; «A falu rossza» nagy tetszést arat a rokon finnek fővárosában, Helsingforsban, sőt a gyapjúutcai német színházban is, Sturm Albert fordításában, a magyar Szika Jánossal Göndör Sán-

krt kaptak tantième fejében; ez annyi, mintha a színház 3 éven át 8 írórt tartott volna el – képviselői díjazással. Színre került 106 darab; az első évben 49, a harmadikban (eddig) 18. (Ez a kis szám a nagy sikerek csalhatatlan jele.) Eredeti darab 56 került színre 533 előadásban. Soldosné 310-szer játszott. A legtöbb előadást elért szerzők: Csepreghy 229, Lecocq 154, Tóth E. 98, Szigligeti 60 előadással. Legtöbbször «Sztrogoff» (53), «A falu rossza» (48) és «Angot» (38) került színre. Fölösleges kommentárt írni e beszédes számokhoz. Az is bizonyos, hogy a harmadik színiév végéig még lezajló 56 előadás (két újdonsággal) alig változtat e számok arányán s elég, ha kiegészítően megjegyezzük, hogy a

dor szerepében; «Sztrogoff»-ot épp az imént hozta haza Nagy Vince Bécsből, egyévi németországi diadalútjáról; Svoboda-Fischer asszony, a kedvelt német primadonna pedig szorgalmasan tanulja a «Kapitány kisasszony» Fanchette szerepét – magyarul, hogy a Népszínházzal cserélje föl a gyapjuutcai műzsatemplomot.

Hogy a magyar géniusz ilyenét térfoglalása mellett mi szükség van egy új német arénára a Városligetben, azt csak a böles városi Köztörvényhatóság tudná megmondani, aki Feld Zsigmond német színésznek a közterületen, kizárólagos joggal való színházépítésre az engedélyt megadja.

«A PIROS BUGYELLÁRIS.»

Még egy éve sincs (dec. 14), hogy először gyönyörködhattünk Csepreghy «Sárga csikó»-jában s nov. 22-én már újabb népszínművel s újabb nagy sikerrel lep meg bennünket. «A piros bugyelláris» kerül színre Soldosnéval és Tamásival a vezetészerepekben. Sokan ezt tartják Csepreghy legsikerültebb népszínművének. Nem egészen osztjuk ezt a nézetet. Annyit megengedünk, hogy «A piros bugyelláris» a költő legformásabb, legkészebb alkotása; de hiányzik belőle a népszínműben annyira megszokott erős drámai elem s ha az inkább csak ráaggatott dalokat s egyéb sallangot lehámozzuk róla: a paraszti vígjáték kész mintája áll előttünk. Mi tehát azt mondjuk: «A sárga csikó» a jobb népszínmű, «A piros bugyelláris» a különb darab. De mindenképp nagy nyeresége az irodalomnak és a Népszínháznak.

Értékét nagyban növeli az a körülmény, hogy a vígjáték élénk bonyodalma belső: jellem- és érzelmi motívumokból szövődik. Török bíró uram (Eön) ugyanis félti szépséges Zsófi hitestársát (Soldosné) a falujokon átvonuló s házába szállásolt deli Csillag Pál (Tamási) huszárörmestertől. Nem mintha kikapós lenne a menyecske, nem is kacérabb, mint a többi szépek; de mit tehet ő róla, hogy bolondul utána a fél falu férfínépsége: a nótárius (Együd), az ispán (Horváth); a siheder Kósza Gyurka (Vidor) meg épp untalan a kóterbe záratja magát, hogy mindig a szép asszony közelében lehessen. Csillag Pálnak azonkívül némi jogai is volnának Zsófihoz legény-leánykon szerelmük révén s bizony a menyecske sem igen tudja, férjének vagy a régi szeretőjének tartozik-e több hűséggel. A bonyodalom másik főszála az örmesteri piros bugyelláris köré fonódik, amelyet Csillag Pál uram a legénység zsoldjával együtt szerencsésen elhagyott valahol. A cselekvény ott tetőződik, midőn a remekbe írt Peták bezupált huszárkaplár (Tihanyi), bár könnyes szemekkel, kénytelen elfogni beszámolni nem tudó örmesterét, a méltatlanul gyanúsított menyecske pedig minden cókókját az udvarra hordja, hogy örökre istenhozzádot mondjon ura hajlékának. Még jókor érkezik azonban a szomszéd faluból a bíró húga, Mencike – a piros bugyellárisal, amelyet

náluk feledt az őrmester, midőn búcsúzáskor nagyon is mélyen szemébe nézett az igézetes leánykának. Csillag Pál az így megkerült bugyellárisal visszakapja a kardját is, Török bíró uram pedig a megbékélt feleségét: hogy egy rendkívül kedves est emlékével távozzunk s újra és újra visszatérjünk élvezni a költő meleg derűjét, gyönyörködni a színészek vetélkedőn zamatos játékában s falni a szebbnél-szebb nótákat Soldosné, Tamási és Vidor dalos ajkáról.

Soldosné művészi pályájának zenithjére ér ezen az estén. A harmincéves asszony szépségének minden bubája, a művésznőnek kiérett tudása, a népdalénekesnő hangjának és előadásának egész varázsa szinte kicsattanó tömörséggel érvényesül a megbüvölt, elragadott házban. Ez ő! – kiált föl mindenki s ezzel a legnagyobb dicséretet kívánja mondani. Tamásinak rég nem volt ilyen estéje. Ha kissé komótos is, de azért vérbeli huszár s Gyöngye Sándor nótáját («Stínában, Ajk faluban . . . karabélyból ment golyó a szívébe, ott borult le a szoba közepébe») megrázó hatással éneklí, igazabban, adja elő. Vidor törülmetszett siheder s gyönyörűen nótázik; Tihanyi pedig egyszerűen remek a dereshajú huszárkaplár, Peták szerepében. Kellemes feltűnést keltenek az új díszletek: Török bíró szobája s nagy paraszti háza is, amelyeket ifj. Lehmann festett – azután, hogy Rákosi a vidékre küldte, tanulmányozni a valódi népies építkezést s berendezéseket.

Megint nagyot léptünk előre és ragyognánk is e fölötti örömünkben, ha nem borulna rá egy újabb gond sötétlő árnyéka. Megisméltódik «A tolonc» esete: a közönség zajos hívásait megköszönni a rendező lép a függöny elé, a beteg költő helyett, aki San Remoba készül «üdülni». Tudjuk, ez mit jelent s szorongva lessük, vajj' visszatér-e a halálnak ebből a paradicsomszépségű előszobájából . . . ?

S ha már a népszínművel kezdtük az évet, tekintsük végig a műsornak ezt az ágát, találunk-e még az elsőhöz méltó ormokat? Sajnos, nem. A bemutatott négy újdonság közül csak Lukácsy «Ágnes asszony»-át tartja egy ideig színen Rákosi Szidi drámai művészete s «A bácskai rezervisták»-ban, Varga János alkalmi (Bosznia okkupációja), látványos (Brcska égése) és rövidéletű népszínművében találunk legalább tősgyökeres magyarságot a nyelvben s népies észjárást az itt-ott humorral írt párbeszédekben, míg a másik kettő nem ér meg többet összesen – négy előadásnál. Szinte föllélekzünk «A sárga csikó» 50-ik előadásán (aug. 31) s «A falu rossza» szept. 8-iki estéjén a Párizsból hazalátogató Munkácsy Mihállyal mi is örvendünk, hogy az ő legénykorában divatos «Höher Peter!» és «Rothe, rothe, rothe» helyett most a «Rózsabokorban jöttem a világra» Budapest fölkapott nótája – mialatt Soldosné őfelségéik ezüstmenyegzője alkalmából, Bécsset ejti lázba a nagyoperai Théâtre párén előadott magyar népdalaival. És nagy bizakodással remélve, hogy a Népszínházi Bizottmány újabban hirdetett népszínmű-pályázata egy második Tóth Edét fog revelálni – egyre fokozódó aggodalmak közt gondolunk San Rémora.

S mert ily röviden végezhetünk a főág rajzával: csatoljuk hozzá az «egyebek» gyűjtőcím alatt ismert oldalágot is, amelynek szintén csak két említésreméltó magaslata hívja ki figyelmünket. Az egyik a Csepreghy fordításában dec. 11-én adott francia (D'Ennery és Cormons) színmű: «Egy katona története» (gyilkossággal való ártatlanul vádoltatás, 12 évi gályarabság, az igazság kiderülése, a gonosz veszte: ügyes, érdekesítő), amelyben Tamásinak, Renaud Jean katonának, éneknélküli szerepében, megkapó mozzanatai vannak (a lányával való talál-

kozása után háromszor hívják ki Rákosi Szidivel); másik a szintén francia (Hennequin és Millaud) énekes bohózat: «Niniche», amely azonban sokkal nagyobb port vert föl, semhogy – műbecséhez mérten – pár szóval elintézhető.

Az a hír előzi meg ugyanis, hogy nagyon borsos: tehát lázas érdeklődéssel várják Pesten is. (Majd meglássátok, ez lesz a Kelet Párizsa!) S hozzá még megismétlődik «A kis doktor» esete. Svoboda egész társulatot hozat le Bécsből, a híres Knaackkal és Tevelével, a darab eljátszására s Rákosi, már ismert jogával élve, letiltatja az előadást. Örült kavargás, amelynek részleteit engedjük el a műtörténelemnek. Denique: szakadásig telt ház várja dec. 2-án a függöny föllebbenését s végig nagyszerű mulat – vagy úgy tesz, mintha mulatna – a párizsi igen könnyűvérű hölgyecske, Niniche (Gerőfiné) esetén, akinek -persze családi neve alatt – sikerül férjhez menni gróf Kornisky (Együd) lengyel diplomatához. A «diplomata» nem tud a «grófné» viharos múltjáról, még kevésbé arról, hogy levelezésben is állt Wratislaw herceg lengyel trónörökössel, akinek az őt (a herceget) erősen kompromittáló leveleit most férje, a követ úrnak kéne visszaszerezni – Ninichetől. E levelek körül

forog a bolondos s pikáns jelenetekkel bőkezűen megtűzdelt élénk bonyodalom, amelyből végre is baj nélkül kerül ki a múltja inkognitóját ügyesen megőrzött grófné. A kíváncsián várt tengeri úszójelenet, meztelenre vetkőző hölgyeivel, nagy csalódást okoz: Rákosi a bosszantásig decensen úsztatja őket az átlátszatlan víz hullámain. A debutante Gerőfiné tetszenék, csak kissé vidékiesnek találják. Csak? Ez ma már a legnagyobb bűn egy budapesti színháznál.

Ha még megemlítjük, hogy a nyár folyamán Újházi és Vizván vendégszerepelnek már ismert bohózatokban: nem hallgathatjuk el azt sem, hogy «a létért való küzdelem kényszere» megismerteti velünk az El-Hadzs-Ali-ben Mohamed igazgató vezetése alatt működő Bem Zug-Zug arab akrobata társaságot is, amely 10 estén át kápráztat el csodás izomerejű és ügyességű mutatványaival. Szolgáljon mentségül a rettenetes hőség.

A látványosságok főága az idén hirtelen lelapul s csak az ápr. 19-én bemutatott berlini érzelgősséggel kékre festett «A zengő angyalok» azur aetherben lebegő (tükörrel vetített) angyalfejei nyújtanak valamelyes látni érdeemet. Ma már csak az érdekelhet az est történetéből, hogy az újonnan szerződött Csatai Zsófi egy – tündért (!) játszott benne. Szinte hihetetlen.

«BOCCACCIO.»

A diadalmasan induló népszínművel tehát már csak ősi vetélytársa, az operett küzdhet a siker pálmájáért. De ennek is csak a végén csattan az ostor, másként még mindig a «Cornevillei» állandó hatásából tolláskodik. Ezen is nagyot lendít Soldosné, midőn a Pálmait pótolni gyöngé Szabó K.-tól átveszi Serpolette szerepét s nov. 15-én, a fölemelt helyárok mellett is zsúfolt ház előtt bizonyítja be, hogy «a jövő Soldosnéjának (Szighgetinének) még sokat kell tanulni a jelenétől», ha legalább a maga nemében – az operettben – egyetlen akar lenni. Mi láttuk mind a kettőtől s nem egyszer ezt a szerepet s úgy találtuk, hogy Szighgetiné cselédül is csak átöltözött vásott úrilány, Soldosné pedig – s erre megy ki a játék – grófné korában is a nép gyermeke marad. Pálmainak túloznia kell azt, ami Soldosnénak macától adódik s ehhez mért a hatásuk is.

Még egy előkelő vendége van az estnek: Henri marquist Ódry Lehel énekli s a népszerű keringőt: «Amíg utaztam, sohsem haboztam», csak ma élvezzük teljes szépségében. Később Vidor veszi át a szerepet, az Odrynak kijárt tapsokkal együtt, míg Serpoletteben Gerőfinét is látjuk, aki hol halvány, hol túloz: még mindig vidéki; Solymosi megpróbálkozik Gáspár apóval, de még nincs hozzá benső ereje s mókával üti el a.dolgát; a vidékről hozott Balogh Árpád Grenicheuxben kelt figyelmet szép alakjával s kellemes tenorjával; Sziklai finom szopránja helyett pedig Jenei Anna tömör mezzója zengi

a bim-bam harangdalt: a cornevillei vásáron törekszik minden jóra való tehetség a közönség kegyébe szegődni.

Első operettújodonságul «A csillag» kerül színre nov. 29-én. Hulló csillag: pompás szöveg, gyöngye zene. Marc. 12-én csakugyan föllép Svoboda-Fischer asszony a «Kapitány kisasszony» Fanchette-jében, az Orsz. Gazda-asszony Egylet javára. Az árvái meg lehetnek elégedve a jövedelemmel s Svoboda asszony a fogadtatással, ha éreznie kell is, hogy itt más mértékkel mérnek, mint a Gyapjú-utcában. Ezt a mértéket azonban az akkori világ semmiféle operettszillaga meg nem ütné: szégyen nélkül térhet hát vissza német műzsájához.

A második újodonság Lecocq «Camargo»-ja. Soldosné (Camargo) bájoló a fehér parókában s finom parodizáló modorban táncolja pásztor-baletjét. A harmadik operett-novum, «Szembekötödsdi», csak arról nevezetes, hogy a darab fordítása révén először jelenik meg Evva Lajos neve a közönség előtt. «Camargo»-ban mutatkozik be jún. 19-én Erdősi (Biba) Eugenia, a berlmi udvari Opera volt tagja, akivel Rákosi egyelőre Szigligetinét s ha ez sikerült, Soldosnét kívánna pótolni az operettben. Rokonszenves jelenség s kritikus helyzete dacára is (Soldosné után játszani, énekelni, táncolni!) kirí tehetsége. Kellem van az arcán, mozdulataiban, hangjában s beszédében is; mosolya bájos, alakja szép: egészen fiatal, üde. Hangja kedves, játéka eleven, szinte túleleven. Kezdő, de a mester vezetése alatt esetleg igazolhatja annak várakozásait. Még inkább meggyőz hivatottságáról a baljóslatokkal várt és igen szép eredménnyel végződő kísérletével: Serpolette próbakó-szerepében. Még ennél is jobban tetszik «Angot»-beli Clairetteje, míg a fáradt Lecocq legeslegújabb «Két nagysám»-ával már ő sem boldogul.

Ennyi félsiker s próbálkozás után jutunk el az év operett-ütője: «Boccaccio», Suppé mester világhódító művének okt. elsei bemutatójához, amelynek címszerepében a szabadságáról visszatért s asszonyi szabadságát törvénytelenesen is visszanyert – Blaháné Lujza asszony aratja eddig legnagyobb operettsikerét. A könyv bécsi munka (Zell és Genée): nem oly formás, ötletes, perdülő, mint a párizsiak; de színes, helyel-közzel nevetető és ott, ahol kell, hatásos is.

Boccaccio, a kalandos ifjú költő (Blaháné) sorra csalja a nyárspolgár flórenci férjeket; ráadásul meg is írja az élményeit s «van min nevetni a városnak». Három férj: Lambertuccio szatócs (Együd), Lottenghi kádár (Kápolnai) és Scalza borbély (Komáromi Jenő, a magyar brettlitől elhódított buzgó és ügyes utilitét) össze is esküszik, hogy száműzesse a városból azután, hogy útravalóul jól elpáholta ökelmét. Boccaccio ezalatt Beatncénél (Sziklai), a borbély feleségénél mulat; de csak időtöltésből, mert egy ismeretlen leánykáért rajong, akit előbb a templomba menni látott s most onnan vár vissza szívszorongva. Végre jön Fiametta (Komáromi M.), nevelőanyjával, Peronnellával (Jenei), aki viszont az imént látott szép ifjúról (Boccaccio) ábrán-

dozik. Mialatt a nép a templomban van, jön Pietro ifjú szicíliai herceg (Solymosi), hogy atya kívánsága szerint elvegye a flórenci herceg balkézről való és titokban neveltetett leányát. Szívesen jött a mulatóshírű Flórencbe s ő is szeretne regényeket írni, á la Boccaccio: a tapasztalatai alapján. Azonnal meg is barátkozik Boccaccio-val s ennek Leonetto (Bakonyi) barátjával; de egyébként inkognito marad s szicíliai diákként lép fel. Boccaccio segíti őt «regényekhez» juttatni s a herceg első novellája hősnőjéül Izabellát (Csatái Zsófi), a kádár nejét választja, aki szívesen vállalja a kínálkozó kalandot. A dolog hát pompásan indulna, ha a férjek

BLAHANE

nem őt páholnák el Boccaccio helyett. Szerencséjére Scalza borbély fölismeri a herceget, aki megbocsát ugyan az ütlegekért, de most már csak ezért is készül «megírni» a regényét. A 2-ik felvonás Lotteringhi és Lambertuccio szomszédos házai udvarán játszik. Boccaccio szerelmes leveleket csempész a nők kezébe, a párok találkoznak s a babonás Lambertuccio a Boccaccio állítása szerint megbabonázott fáról nézi a különös szerelmi jeleneteket. Jönnek Fiamettáért, a herceg titokban neveltetett lányáért, Pietro jegyeséért. Boccaccio megtörtén értesül ideálja kilétéről. A 3-ik felvonásban a herceg megbízza Boccacciót, hogy az eljegyzés ünnepére színdarabot írjon. Boccaccio meggyőződően Fiametta hűségéről, olyan commedia dell'arte-t ír, amelyből Pietro megérti, hogy Fiametta nem őt szereti, lemond tehát róla s készül megírni regényét Izabellával; Boccaccio pedig fogadkozik, hogy ezentúl Fiametta lesz a műzsája.

Ezt az Evva által elég ügyesen fordított szöveget a dalmát-olasz Suppé olyan színes, meleg, minden ütemében melodikus olasz muzsikával kíséri, hogy pl. Triesztben az első kardalon kezdve, a vezérkönyv minden számát legalább egyszer dacapózzák. A hatás nálunk is elemi, ha az ismétlések nem is szólnak csak a szebbnél-szebb magánszámoknak s Együdnek a 3-ik felvonásban pompásan előadott kupiáinak. Bombaként hatnak: a férjek komikus szerenádja, Boccaccio és Fiametta kettőse, a hatalmas első finale, a «kis le-

vélke, drága kis levélke» keringő újszerű ritmusával, Blaháné humorral s utolérhetetlen bájjal leadott «undeci» kupléja s legfőképp a Blaháné és Komáromi (fülemile és pacsirta) színmez olasz kettőse a 3-ik felvonásban. Az előadás nagyszerű, a karok harsognak s a szereplők kivétel nélkül feladatuk magaslatán állnak. Blahánéről kellene külön is megemlékeznünk, ha még tudnánk újat mondani róla; legfőleg azt a bravúrját emelhetjük ki, amivel a csélcsep ifjút beszédben, járásban, mozdulatban jellemzi: elhisszük a nőnek, hogy fiú. Maestro Giorgio (Hamari) nem hiába «feküdt» Majlandban; most kitör belőle a talján: ruhái korhűen színesek, mutatósak; az ifjú Lehmann pedig szinte tobzódik vásznain Italia ragyogó színpompájának visszaadásában. Az elején «A piros bugyelláris», a végén «Boccaccio»: ez az év is emlékezetes marad.

A NÉPSZÍNHÁZ TÁRSASÉLETE.

Minden társulat belélete hasonlatos valamiképpen a családehoz. Itt a vérrokonság, ott a közös célok, törekvések, sikerek, balsikerek, örömök és bánatok fűznek a szívek közé összekötő kapcsot. Mind a kettőt a kölesönös vonzódáson nyugvó békesség nemesíti derűssé s a szeretetlenség bogánca, a civódás aljasítja elviselhetetlenné. Hogy melyik kerül fölül, többnyire attól függ, milyen tekintélynek örvend a család feje: az atya vagy a főnök. Az atya tekintélye a szereteten és bölcseségen alapszik, a főnöké a rátermettségen és igazságosságon. Boldog Népszínház, a te vezetőd egyesíti magában az atya és főnök minden nemes tulajdonságát és egyaránt bizonyul hivatott igazgatónak és jó atyának.

Az igazgatót már ismerjük; az atyáról elég legyen ennyi: Rákosi nem komázik a tagjaival, de mindenkihez egyformán szívélyes. Nem fukar az elismeréssel, a gánccsal sem; de inkább hallgat, semhogy hízelgéssel vagy meg nem érdemelt megrovással ajkát beszennyezze. Szókimondó őszintesége már szerkesztő korából ismeretes; nos, itt sem változik az, a csalfa látszatok hivatásos otthonában. Nem hajlandó senkit sem túlfizetni s a szerződéseknél keményen tartja magát a követelésekkel szemben; de ha valaki aláírta a kontraktusát: nyugodt lehet, Rákosi semmi bajában el nem hagyja. Hosszas betegségek esetére a szerződési minta egyre csökkenő fizetéseket stipulái; Rákosi aláírta ezt is, de hónapokon keresztül csorbíthatatlanul küldi a betegnek eredeti fizetését. Résztvesz társulata minden örömeiben, bújában s ő az első, aki a főlemeltet köszönti, a sújtottat vigasztalja.

Mi sem természetesebb, minthogy tagjai is hasonlóképpen bánnak vele. Jenő napján (nov. 17) próba, előtt a színpadra gyűl az egész személyzet, két női tag közéljük vezetí az ünnepeletet, Tihanyi meleg szavakban köszönti - sügő nélkül! - és átnyújtja neki a társulat emlékajándokát: babérkoszorút, «aranyozott» ezüst serleget, albumot a tagok arcképével stb. S mikor így meg-

ízlelik, milyen édes az, másnak örömet szerezni: alkalomadtán másokra is kiterjesztik ünneplő kedvüket. Kivált a másik kedvenc, Blaháné részese illetően figyelmüknek. Ha hosszas távollét után visszatér: kertté virágozzák az öltözőjét, Lujza-napkor neki is kijár az ünneplő vers, még pedig Csepreghy tollából:

«Nevet keresek egy ékes szép virágnak,
 hogy ajkára adjam az egész világnak!
 Nevet, mi nem illik éppen semmi másra:
 liljóm, szegfű, rózsá, szerény ibolyára;
 de oly név legyen az, hogy aki kimondja,
 százféle lenne bár kötve egy csokorba,
 mind-mind, valamennyit megnevezze véle:
 tanítsatok engem ilyen virágnévre!
 Egyet tudok és ha ti egyeztek velem:
 én e szép virágot – Lujzának nevezem.»

Így lesz a virág a társulat érzelmi szimbóluma. Ezzel búcsúztatják a távozt s fogadják a visszatérőt. Ha valaki megnősül vagy férjhez megy: családi ügyet csinálnak belőle. Aznap nincs próba: esküvőre kell menni! S az idei év különösen Hymen jegyében áll. Evva Lajos, a beteg Csepregynek a titkári székben előbb helyettese, aztán utóda, esküszik örök hűséget Rákosi legifjabb húgának, a bájos, szerény s csendes Mártának (sajnos Vácon, hova csak küldöttség mehet); aztán Tihanyi vezeti oltárhoz Pecze Terézt, a Nemzeti Színház balettjének szépséges Coppéháját s végül járom alá hajtja büszke betyárfejét Tamási is, hogy aztán Újpestre vonuljon életepárjával – nyárs-polgárnak, akinek – rettenet kimondani! – még szalonja is van, vadonatúj ripszgarmitúrával s mi egyebekkel.

Ha a «társulatnak» gyereke születik: hoci azt a kollektá (gyűjtő) ívet s vetekedő kedvvel írnak alá egymásét letromfoló összegeket: nem kell kifizetni; majd lehúzzák elsején a gázsból, az pedig még messze van. S ha valaki válik? Gratulálnak neki s szidják a néhait.

Legmeghatóbban nyilvánul társas együttérzésük gyász esetek alkalmával. Kollégát temetni a legfájdalmasabb feladatuk. Ilyenkor megkétszereződik a kollektá a temetés költségei fődözésére s pompája emelésére. Dízsírhely a Vároستól, virág a ravatalra, gyászjelentés: az ő lábuk, zsebük, tolluk dolga. A temetésen senki sem hiányzik; a népszínházi férfikar elénekli a «Mért oly borús?» búcsúdalt, az egyik magánszereplő elbúcsúztatja a drága halottat, aztán testületien, közvetlenül a családtagok után ők lépkednek némán, komolyan a koporsó mögött. A menetet a fekete magyarba díszöltözött V. Kovács nyitja meg a boldogult fejfájával, az elhunyt érdemrangja szerint: egyszerű atillában, e fölött prémes mentével, kardosán s kócsagtollas (ruhá-tári) díszkucsmával. (Kollégákon kívül csak országos nagyságoknak viszi a keresztjét – Deák Ferencet is ő vitte – s érdemli ki «a nemzet funerátora» hangzatos nevét. De nem ingyen cselekszi ezt: mindeniknek a fejfájára akasz-

tott koszorújából lecsip egy babérlevelet s présbe teszi otthon, hogy majdan ezekből fonódjék koszorú az ő fejfájára. Mert bár javabeli férfi: régtől fogva készül a halálra. Már kész a koporsója is s ágy helyett abban alszik minden éjjel s álmodik a Haza dicsőségéről, mert tán mondanom sem kell, hogy az a koporsó piros-fehér-zöldre van festve.) A sírnál elzöngik még az elhantolt kedvenc nótáját, idővel emelnek neki emléket is, halottak napján fölkeresik, föl is virágozzák pár éven át: aztán már csak egyre halványuló emlékezésükben él a felejthetetlen halott. De így van ez mindenütt, mindenkivel s ritka sírdomb az, amelyet legalább egy emberöltőn át tartana virágdíszben az éber kegyelet.

Színész kedve gyorsan borul, derül, akár a tavaszi égbolt. A gyász is hamar felejtődik s felváltja a tréfás évődés, becsapás, ötletes és pajkos mondások özöne: a mindennapos humor. Ennek a mindig jókedvű Tihanyi a főmestere. O az első a színháznál; már kora reggel ott sétál az épület kerepesi-úti oldalán, nézelődik, köszönget jobbjá, balra, megszólít járókelőket, míg lassankint beérkeznek a többiek is. Azoknak aztán beadja a megfigyeléseit, élményeit, költött vagy erősen kiszínezett alakban. Az átellenes ház földszintjén van Sváb kocsmája (a jó vörössel), a pincéjében pedig a borkereskedése. Mondja Tihanyi: «Gyerekek, én mindennap órákhosszáat itt sétálok és látom, mint pumpálják a pincéből nagy üres hordókba a Sváb borát, hogy a vasútra vigyék; de azt még egyszer se láttam, hogy teli hordóval hoztak volna ide valamit. Mi az istennyilát itat velünk ez a német?» – Vagy ezzel a kérdéssel fogadja társait: «Fiúk, ki tud valamit: mért tették ki Tamási szűrét a Népszínházból?» – Konsternáció. Szerződésújítások előtt állnak és – semmi sem lehetetlen. – «Ki mondta neked?» – kérdik vissza. – «Senki. Egy honvédbaka kérdezte tőlem is. Erre masírozott egy szakasz, kiugrik a sorbul a fiú, kérdez, visszaugrik és tovább masíroz.» – Tanakodnak, találgatják, hogy miért? miért?! míg végre egyikük megpillant a 4-ik emelet (a szabóműhelyek) ablakában egy cifra szűrt, amelyet Haman akasztott ki – a molyoktól szelöltetni.

Rákosi szívesen látja tagjai jókedvét. Gyakran középük áll s aztán ő adja a bankot: elmés mondásokkal, kacagtató esetek briliáns előadásával s ha különösen elemében van, színészei bravúros paródiázásával. S velük tart nyilvános mulatságaikon is, nejjével együtt, aki eszményi mintaképe a jó színigazgatónénak: gyönyörködik a színészek játékában, de sohasem avatkozik bele a férje dolgába. Színházi ember tudja, ez mit ér: az ellenkezője nem egy virágzó intézetet vitt már a tönk szélére.

Két nagy cécót rendeznek évenként: télen egy bált, előbb az Orient-, később a Hungária-szálló dísztermében s nyáron egy majálist, igazabban juniálist, a rákospalotai akácerdőben. A népszínházi bálók híresek s arról nevezetesen, hogy aránytalanul több azokon a férfi-, mint a nővendég. Hogyne? mikor itt rövid úton lehet ismeretségeket kötni primadonnákkal vagy a női-

kar válogatott szépeivel s itt nyílik alkalom legalább egy tourt táncolni Blahánéval, a búbajos bálányával, aki körül a férfivilág színe-java tolong- élén a minden szépet lelkesen fölkaroló főpolgármesterrel, Ráth Károllyal – csak-hogy, mint a díva egyik koszorúszalagján állott: «Rózsabokorban jöttél a világra, rajong érted mindenki – de hiába». S így jut is, marad is a többieknek is, akik nem rózsabokorban jöttek a világra.

A majálisok még nagyobb közönséget vonzanak s a döcögő lóvasút alig győzi Rákospalotára szállítani a mulatnivágyó fiatalokkal a még vágyóbb öregeket. A társulat zöme már a reggeli órákban kivonul s társasjátékokkal tölti ki az időt délig, mikor a vendégek is szállingóznak már s kezdetét veheti a hivatalos nagy bankett, amelyen Kápolnai köszönti fel illusztris vendégeket: Türr tábornokot. Délután V. Kovács megnyitja rögtönzött útvesztőjét – az állandóval a Városligetben csalogatja lépre tévelygő pasasait egy-egy piculáért – aztán kezdődnek a versenyek. A síkfutásban I ihanyi (mire jó a mindennapos tréning a Népszínház előtt!), a zsákban Egri Kálmán nyeri el a tallért. Este tánc kivilágos kivirradtig, olajlámpák mellett, Patikáros Ferkó tüzes zenéjére. A soupé-csárdásnál már a dereshajú rákospalotai parasztbíró, nagyhírű Tóth István uram sem állja tovább a tétlen nézést, odaugrik Blahánéhoz s úgy megdöcögteti, hogy no. Jóhoz fordult! Az öregnek már rég kifogyott a szusszá, mikor ez a lángmenyecske csak épp hogy kezd tűzbe jönni: nosza, elkapja hát s ő forgatja meg amúgy tiszakálmánosan az ifjú – Apponyi Albert grófot.

Bizony-bizony, kár megöregedni.

MAGYAR OPERETTEK.

Eleve eláruljuk, hogy a következő ötödik év sikerekben messze elmarad az előzők mögött. Egyik újdonság a másikat éri, már pedig sok darab kevés sikert jelent. De azért ez sem jelentőség nélkül múlt esztendő: ebben születik meg, hozzá ikrestől, az eredeti magyar operett. (Az eddigi kísérletek meddőknek bizonyultak.) S ha már az operett ígérkezik az uralkodó planétának: rajzoljuk meg elsőül annak az évi pályafutását, az érdekesebb részletek kiemelésével.

Nov. 13. «Favartné.» Prima Offenbach! A szöveg is mulattató, de Erdösi nem bírja a súlyos szerepet: félsiker. Dec. 10. Szighgetiné m. v. játssza Serpolettet – igen kis közönség előtt. Már elfeledték: kár volt oly hamar elmenni. Dec. 27., 29, Patti «Traviata», «Il barbiere»: már nem újság. Végre 1880 január 16-án «Szekely Katalin», eredeti operett 3 felvonásban, írta Lukácsy Sándor, zenéjét szerzetté Erkel Elek.

És mint eddig minden jó dolognál, most is Rákosinál kell kezdenünk az esemény méltatását. Azt már láttuk, mint függetlenítette műsorát, a francia

repertoár kizárólagos biztosítása révén, a németek versenyétől. Persze az újabban felkapott bécsi zeneszerzők: Suppé, Gênee, Strauss kénytelenek a német színházat támogatni; előbb ott mutattatják be alkotásaikat s csak mikor már a Gyapjú-utcában leszedték a tejfölt, engedik át a Népek is – busás áron – lejátszott műveiket. A Népszínház főlényét mutatja, hogy még így is állja a versenyt a némettel; de Rákosit bántja ez a másodsorba való helyzetetés, no meg az sem közömbös előtte, hogy pl. «Boccaccio»-t százszor adhatja-e vagy csak ötvenszer. Fölveti hát magának a kérdést: Vájjon okvetetlen szükségünk van-e a német múzsa termékeire? Nem tudnánk-e azokat pótolni a magunk erejéből? Lássuk.

S az öt annyira jellemző merész elhatározással, irat egy próbakönyvet a mindenre kész Lukácsyval s egyet megír ő maga. S azért van neki két tehetséges karmestere, hogy még egy épkézláb operettet se tudjanak megkomponálni?! Lukácsy könyvét Erkel, a magáét Puks kezébe nyomja s kezdődjék a verseny. Aki előbb jelentkezik a kész vezérkönyvével, az indít.

Elsőül a lomha Erkel állít be, aki azonban csak addig lomha, míg el nem indult, mert aztán már a nagy ensúlya viszi előre, mindent letipró iramban. A kísérlet várakozáson felül sikerül: a közönség iskolai próbálkozásra számít s egy legtöbb részében élvezetes előadásról távozik elégedetten. Nem «Boccaccio» édes melódiáiban, se nem A «cornevillei harangok» harmonikus zsongásában gyönyörködött, de tíz francia s német operettet tudna az ujjain előszámlálni, amelyek messze elmaradnak a ma hallott mögött hatásban, becsben. A magyar operett megszületett s ennek a jelentős eseménynek érdeme is a nagy Erkel névhez tapad. De lássuk előbb a szöveget.

Báthory Zsigmond, az élvsóvár erdélyi fejedelem (Vidor) körül cselzövények folynak: az egyik párt török, a másik német (osztrák) védnökséget kíván. Székely Katalin (Erdösi E.) a fejedelem kedvese és őrangyala, aki föláltozta jóhírét, hogy hazájának szolgálhasson, a török szövetség mellett van s keresztüllát a fejedelem osztrákpárti mindenese, a részeges, de ravasz Jónás mester (Solymosi) tervein. Megjelenik a német ügyvivő, Sturmwetterhahn (Együd), hogy titkon megkösse a szövetséget Erdéllyel. Mokány basa, a török követ (Tihanyi) gyanakszik, Jónás azonban elálatja; de nem Katalint, aki kastélyában fényes ünnepséget rendez, amelyre eljön a csélcsep, lobbanékony fejedelem is. Jónás, ezekre a tulajdonságaira építve, bemutatja neki a szép Izabellát (Komáromi M.), mint a német követ nejét, aki úgy megfőzi Zsigmondot, hogy az őt nyilvánosan megcsókolja. Általános megbotránkozás, csak a «férj» mosolyog. Katalin hamar átlát ezen a szítán is, elrabortatja s havasi várába viteti Izabellát a fejedelem elől. Ide lopózik Mokány is, szintűgy Jónás a német követtel, de Katalin oláh fátának öltözve, becsapja és a toronyba csukatja őket. Odatéved Brúnó német lovag is (Kápolnai), aki mindenfelé kereste, míg itt feltalálja rég imádott Izabelláját. A fejedelem is értesül Izabella hollétéről s követeli kiadatását. Katalin megtagadja ezt s fegyveres ama-

zonjaival vonul a fejedelem elé. Báthory annál inkább lemond az erőszakról, mert Jónás hírül hozza, hogy a várban egy muskétás égő kanóccal áll a löporos hordó mellett. A német követ ekkor fortélyra gondol. A fejedelem vadász-kíséretével egy malom mellett pihen s a követ rábeszéli, küldjön Katalinnak egy mérgezett rózsát, amelynek illatától majd elájul s ezalatt ő kiszabadíthatja Izabellát. Ezt a beszélgetést kihallgatja Mokánynak a fán rejtőző szökevény rabszolgája, siet elmondani a gazdájával érkező Katalinnak, aki aztán úgy tesz, mintha beleesett volna a törbe: egy másik rózsát szagolgat a fejedelem előtt s színleg elájul. A változékony nagyúr szíve erre megint a haldokló Katalin felé fordul s míg a német diadallal hirdeti, hogy megkötötte a szerződést Báthoryval: ez meghatottan teljesíti kedvese «utolsó» kérését s széttépi a szerződést. Katalin felugrik erre s bő köpenyét ledobva, ingerlő amazon-ruhában áll a boldog fejedelem előtt. A német elkullog s Brúnó megkapja tüvített Izabelláját.

Ezt a szövevényes, de nem érdekesség nélkül való szöveget kíséri Erkel Elek felemás értékű zenével. Mint nagynevű atyja, ő is a magyar mélosz húrján zeng legszívesebben s legmélyebb hatással; a könyv azonban rákényszeríti német ländlerre, oláh dalra stb. is, amelyekben aztán színtelen utánzásá tumpul magyaros eredetisége. Legsikerültebb száma az apródok lendületes kara; de tetszik Katalin néhány dala, sőt Izabella styrienne-je is. Külön kiemeljük színes, nemesen művészi hangszerelését, amellyel fölényesen ven az összes eddig hallott francia és német partitúrákat. Lesz még alkalmunk erről a nagytehetségű emberről többször is szólni s így rátérhetünk a Népszínház már megszokott magas szintjén mozgó előadásra.

A bájos Erdősi üde megjelenésével, ügyes játékaival és kicsiszolt énekével egyaránt hat. (Mégis azt hisszük, másképp végződik ez az est Blahánéval a címszerepben.) Komáromi szerepről-szerepre fejlődik s gyönyörűen énekel. A többiek is kedvvel játszanak s nem rajtuk múlik, hogy kiválót nem nyújthatnak. A kiállítás meglepően fényes; különösen szépek a Pálffy Daun Lipót gróf rajzai után készült kosztümök. (Első eset, hogy művészkéz adja a mintát a korhű kiállításához!) A nézőtér nem zsúfolt. A közönség fél színházba járni a naponta megismétlődő Verhovay-tüntetések miatt, amelyeknek vésses hullámai idáig is elcsapkodnak. (Ezt a jótollú, de véresszájú demagógot pisztoly-párbajra kényszeríti báró Majthényi Izidor, a «Függetlenség» című lapjában a Nemzeti Casmo egyes uraira – de nem a báróra – címzett kirohanásaiért és életveszélyesen megsebesíti. Mindenki felháborodik, az utca tüntet a «frakkos banda» kaszinója előtt, a rendőrség kardlapozza, a kivonult katonaság pedig szuronyszegezve kergeti maga előtt, akit útjában talál.)

Még frissen hangzanak Erkel dallamai, midőn jön Puks is a kész vezérvérvével, világra születik a második iker is és febr. 27-én «Titilla hadnagy» nevet nyer a siker keresztvizében. Rákosi nagyon szereti ezt a gyermekét (melyiket nem?) és nemcsak az író, könyve is megérdemli, hogy leleményes,

változatos és mulattató, csak borsos szőlomokkal túlságosan fűszerezett meseje kivonatát szintén ideiktassuk.

A múlt század elején hazánkba is benyomult franciák két új ellenségre bukkannak itt: a magyar borra s a magyar nőkre. Kivált az utóbbiak miatt sok a kimaradás, szökdösés s a szigorú ezredes (Solymosi) halállal fenyegeti az állomásáról engedély nélkül távozót. A városka szépei rajonganak a deli tisztékért, legkivált az ifjú, pelyhesállú Petittrouvaille hadnagyért (Blaháné). Hogy, hogyan? a hadnagyocska a közeli falun is megzavarta Katica parasztleánya fejét, akit öregszülei épp Paklincs Ferkóhoz (Veres Sándor, pompás hangú, de ügyetlen kezdő) akarnak férjhez adni. Katica nagy szorultságában ír Titillának (így ejti ki ő a hadnagy nevét), hogy inkább megöli magát, sem-hogy . . . stb. Ezt megakadályozni, Titilla (tartsuk meg ezt a nevét) siet a faluba s hű barátjára, Belage hadnagyra (Balogh) bízva, hogy távollétét palástolja. Mégis kitudódik a szökése, az ezredes halált mond Titilla fejére s miután a nagy nyugtalanságában a hadnagy elébe jött Katicától megtudja a szökevény rejtékhelyét: katonákat küld érte, akik épp akkor toppannak Füstös Lázár (Tihanyi) falusi házikója elé, midőn már együtt a násznép az eltűnt Katica esküvőjére. Titillát megmenteni, felvonulnak a városi hölgyek is, Sóvároghy Balambér (Együd) vezetése alatt, aki nem veheti el addig szíve szerelmét, a rejtélyes múltú Szomorgóssy Tamariskát (Pártényiné), míg ennek nagy élettitka föl nem derül. Megtudjuk azonban, hogy a valamikor Magyarországon is nyelvmesterkedett ezredesnek szintén van egy ilyen nagy élettitka s mikor Titilla panaszkodik, hogy se apja, se anyja: hamar rásejtünk a kettős titok nyitjára. A tilalom ellenére Belage is jön megmenteni a barátját, akit e végből menyasszonynak öltöztet a hölgyek segélyével s csudák csudája, Titilla sokkal otthonosabban érzi magát a női ruhában, mint előbb a feszes katonai uniformisban. Belage paraszt vőlegénynek vedlik át s a pap az ezredes előtt esketi őket össze. De megérkezik ám az igazi vőlegény, Paklincs is, a család kiderül s a két hadnagy egy kolostorba kerül börtönbe. A szerelmes hölgyek hasztalan esdenék kegyelemért; nem úgy Katica: ez elbolondítja az ezredest, találkát is ad neki a kísértetjárta kolostorba oly célból, hogy az ezredes eltávolítsa az öröket s a foglyok, kísértetruhában, kiosonhassanak. Ezt tervezi Tamariska is, midőn megjelen a csuklyás barátnak öltözött ezredes, az ijedt Tamariska elkezd gyönni s kiderül, hogy közös nagy élettitkukat – Titillának hívják. A két jóbarát kiszabadul s miután a börtönben már rájöttek arra is, hogy Titilla – leány: össze is házasodhatnak s így Katica sem vonakszik többé Paklincshoz menni.

Puks zenéje francia stílusban mozog; sok benne a reminiscencia, a banalitás; de hatásos szám is akad: igazi karmester-muzsika. Legszebb száma a Csuklyás barát románca. Blaháné figurás hadnagyocska, szépen énekel, kedvvel játszik s nem utolsó érdeme, hogy diszkrétén enyhít a lánymivoltát fölfedő jelenet kényességén. Komáromi eleven, üde hangú Katica, a többiek is jók.

A csinos kiállítás s korhű kosztümök nagyon tetszenek a rég lezajlott tüntetésektől már nem riogatótts zúsfolt háznak. (Verhovay már annyira jobban van, hogy «a saját lapját is olvashatja.)»

Nem így végződik ápr. 2-án a tehetséges L. Vasseur «A pipacs» című operettjének a bemutatója. A darab tárgya az úri jog, amelyet az első felvonásban bőven és felemás hatással magyaráznak egy szende leánynak, hogy a másodikban, általános megütközést keltve, gyakorolhassák rajta. Sokan tüntetően eltávoznak a folytatás és vég elől, másnap a lapok ütök Rákosit, miután már többször megrótták a fivolságok hajszolása miatt, holott a Város épp a ledérségek olcsó kultuszáért némította el – egyelőre – a gyapjúutcai német színházat. A Népszínházi Bizottmány elnöke, Kammermayer polgármester, betiltja a darab előadásait s az három est után le is kerül a műsorról.

Ne akarjunk jobbak lenni a Deákné vásznánál s valljuk be, hogyha nem is szaladunk utána, a finom pikantérián magunk is elmosolyodunk. Elvégre ez a mi emberi mivoltunk legelemibb motívumát csiklandozza – s ki nem nevet, ha csiklandozzák? Csakhogy – s itt az ugrópont – bajos előre eldönteni, hol végződik a pikantéria s kezdődik az obscoenitás. Ebben a tekintetben igen változó a korok felfogása és – ami döntőbb – az érzése. A fölnyes kultúrájú görög nép olyan ledérségeket kísért hangos hahotával, amelyeket mi, rendőri beavatkozás nélkül is, visszautasítanánk. Aristophanest, szelidítések nélkül, merénylet lenne ma nyilvánosan előadni. Ámde a keresztény dráma legnagyobb heroszát, Shakespearet is sokhelyt meg kell ceruzazni a mai fülek számára s a másik két nagy: Molière és Goethe sem ír mindig hangfogóval. Viszont az is igaz, hogy a magyar Parnasszus legjobbjai, az egy Csokonait kivéve, óvakodtak költökoszorújokat az érzékiség buja virágaival is tetszetősebbé tenni. Petőfi egynémely dévaj versében csak gúnyol és úgy nevettek, de nem csiklandoz; Jókai meg épp dicsekszik azzal, hogy száz kötetében egyetlen sor sincsen, amelyet a legjobban nevelt leányka el nem olvashatna. Hol hát a határ, ameddig el szabad menni, mikor ennek az ősmotívumnak oly nagy a skálája? Mi és meddig pajkos, dévaj, ledér, trágár, ocsmány? Mi azt hisszük, ezt megszűni az ízlés lenne hivatva, ha az is nem volna oly változó korok, sőt egyének szerint s ha a fokont érvényesülő megszokás nem tompítaná el eredeti érzékenységét. Kezdjük a pajkosnál s észre se vesszük, hogy már a ledéren is túljutottunk. Mindennap valamicskével több arzén s két hét multán odase olyan adagnak, amely az első nap megölt volna. Így csúszik minden színház lejjebb és lejjebb a sikamlós lejtőn, míg végre az általános megbotránkozás köve tartja fel zuhanását.

Ilyenformán történhetett ez a Népszínháznál is. Mi nem láttuk «A pipacs»-ot; de a lapok kivétel nélkül felhördülő visszautasításából erre kell következtetnünk. Ha hibázott: Rákosi elbírja a gáncot is. De még ez sem jár ki neki föltétlenül. Különböztessünk meg s tán közelebb jutunk az igazság-

hoz. Rákosi, a költő, szuverénül írhat, ahogy neki tetszik. Összes íróink közül mi őt látjuk a görög lélekhez legközelebb állónak. (Az alig méltatott «Tagma királyné» tragédiája nekünk Aischylost juttatta eszünkbe.) Újból hangsúlyozzuk, hogy ez nem annyira az erkölcs, mint az ízlés és tapintat kérdése. Az ő ízlése görögös s nem törődik vele, sőt tán szánakozva néz ránk, hogy a miénk nem az. De ami szabad a költőnek, nem mindig az a színigazgatónak is. Ez igenis tartozik tekintettel lenni közönsége ízlésére s ha nem teszi: egyaránt vallja erkölcsi és anyagi kárát, bár jóhiszemű, mulasztásának. És még valami! Mikor a városi közgyűlésen interpellálnak a «Pipacs» miatt: Jókai mondja ezt a Népszínház igazgatója védelmére.: «A Nemzeti Színház nem a költészet terjesztője többé, hanem a francia frivohtásoké, melyek versenyre keltették a mi Népszínházunkat is». Tehát járvánnyal van dolgunk s ha a Nemzetin kevesebben ütődnek meg, ez bizonyára onnan van, hogy a Nemzetibe kevesebben járnak. Bővebben kellett foglalkoznunk ezzel a témával, mert sokan, máshol nem férhetvén hozzá, ezen a ponton igyekeztek, még később is, megragadni Rákosit, hogy lerángassák elvitázhatatlan érdemei pedesztáljáról.

Ápr. 21-én érkezik el a «Cornevillei» századik előadásához. Az első száz-as! (Úgy-e, hogy nagyobb Budapest színházjáró közönsége 50 ezer ember-nél?!) Játék után bankett, felköszöntők, üdvözlő sürgöny Planquettenek s Tihanyinak, az egyetlennek, aki mind a 100 előadáson résztvett, album a közreműködők arcképeivel. A május 28-iki «Kecskepásztor marquisnő» bemutatójára várják a zeneszerző Planquettet is, de nem jön. Jól teszi: újabb műve nyomába sem ér az elsőnek, sem érték, sem siker dolgában.

Okt. 5-én meghal Párizsban az operett atyja: Jacques Offenbach. Nem hosszú (szül. Kölnben 1822.), de annál változatosabb élete folyamán volt ő zenekari gordonkás, karmester, zeneszerző, színigazgató (Bouffes Parisiennes), szegény és milliomos és újra szegény és megírt össze-vissza 100 operettet. A víg dalműbe ő vitte bele a paródia szellemét s így született meg az operett, amelynek ma is utól nem ért mesterétül tiszteljük, főleg komikai jellemző-tehetsége és rendkívüli dallamossága folytán. Nálunk előbb a Nemzetiben hallottuk bájos apróságait («Eljegyzés lámpafénynél», «Fortunio dala» stb.), aztán Molnár hozta Budán «Dunanan apó»-t s a «Gerolsteini nagyhercegnő»-t, míg végre a Népszínházban is elfoglalhatta méltó helyét s még utolsó operettje «Favartné» is elpusztíthatatlan zsenijéről tett tanúságot. Hamar akadtak követői; legelőbb a franciáknál (Lecocq, Planquette), aztán a németeknél (Suppé, Génée, Strauss) s legutóbb nálunk is (Erkel, Puks). Hagyatékában egy kész zongorakivonatot találtak («Hoffmann meséi»), amelyet Delibes vett kézbe, hogy a mesterhez méltó köntösben juttassa a világ elé.

CSALFA REMÉNYEK.

1880 a be nem vált remények csalóka éve. Előbb az esztendő egyetlen látványossága, a J. Verne után D'Ennery gyöngé átdolgozásában, Bécsből kölcsönvett s nem éppen díszes díszletekkel adott «Grant kapitány» csúfolja meg a kasszát, aztán a népszínművektől várjuk hiába «A piros bugyelláris» sikerének megújítását. Győri Vilmos, a szimpatikus költő «Nótás Katá»-ja, jól beállított népszokásaival, néhány meleg jelenetével s Szentirmai Elemér szép dalaival csak félsikert arat (most már szigorúbbak lehetünk) s nem sokáig tartja magát. Érdeesebb hangjával nagyobb zajt üt ugyan «A szomszéduram kakasa» Lukácsytól, de ez sem tartósan hirdeti a nap ébredését. Blaháné Daru Pannát, a férjhez vágyó, szerelmét kínáló, de azért erényes menyecskét (mennyi körmönfonság!) oly kedvesen, majd érzéssel és pajkossággal ábrázolja, dalaít (Herzenberger István szedte őket csokrétába) oly tüzzel éneklí, hogy ez az egy szerep biztosítja a darab többszöri előadását – véli az egyik lap, míg mások elítélik a művet, mert alapjelmét az érzékiség adja meg s célzások, pirító vonatkozások hemzsegnék benne (már a népszínműbe is beleütött a mételý!) s azokat a szereplők nemhogy enyhítenék, hanem durvítvják, még Blaháné is «megengedhetetlen módon ábrázolja a csókolódzó jelenetet», mire a díva siet azt egészen kihagyni.

A legnagyobb csalódást azonban az kelti, ami a legnagyobb várakozást ébresztette: a népszínmű-pályázat. Azaz, hogy nem is az, mert hisz eredménnyel jár: a 100 aranyat kiadják Csobánczi Kóródi Péter vidéki színész «A legény bolondja» című alkotásának; sőt e mellett még vagy öt darabot találnak az «előadásra érdemes» jelzővel dicséretre méltónak. A pályanyertes Kóródiról nem is beszélnek másként, mint a II. Tóth Edéról; mikor hazamegy a szülőfalujába, a lelkes somogyiak zajos ünneplésekkel fogadják «a megye nagy szülöttét». Hiába szabódik a józanfejű parasztivadék, hogy «várják be a 3 órai vonatot» (színészmondás): Kupa konok utódai hajszálnyt sem engednek «Tóth Edéből». Benfentesek pedig magától Rákositól hallották (?), hogy a darab fordulópontot jelez a népszínmű fejlődésében. A lapok trombitálnak, a közönség várakozása a forrpontig hevül. Ekkor, ápr. 10-én, kerül színre rogyásig telt ház előtt «A legény bolondja», jutalmazott népszínmű, írta Kóródi Péter, zenéjét Erkel Elek.

S másnap a lapok becsapásról beszélnek s a legenyhébb kritika így ír a darabról: kopott elemekből szótt, gyércelekvényű, lassan mozgó história; dialógja jó s nyelve magyaros, de keresetten népies. Visszatetsző még a hősnője is, akit pedig Blaháné nála szokatlan nyers erővel ábrázol. A közönség azonban jobb véleménnyel van a látottak felől, még néhányszor megtölti a színházat (összesen 10 előadás) s tüntetően tapsol Blaháné természetes játéknak. S itt találkozik Rákosival, aki ha valóban túlbecsülte a darabot, csak azért

eshetett meg vele, mert a természetesre való *törekvést* is készpénznek vette, az ez irányért buzgó hevületében. Vágy szüli a gondolatot s a sok limonádé után óborul ízlett neki a karcos is. Végeredményül az a vélemény szűrődik le, hogy Kóródi sem az előleges túlbecsülést, sem az utólagos lebecsülést nem érdemli meg: még nem az igazi, de tehetsége reményt ébreszt. Sajnos, ezt a reményt is csalódásba fojtja majd Kóródinak egy második s utolsó kísérlete.

Sorba jönnek most a megdicsértek, kevesebb várakozást keltve, de épp azért könnyebben jutva ilyen-amolyan sikerekhez. Almási (Balogh) Tihamér, művelt úriember s az előkelő világ kedvelt homeopata orvosa, a Nemzetiben tűnik föl finom tónusú színműveivel («A miniszter előszobájában», «Clarisse»). Csodálatosképpen itt ő is nyers hangot üt meg (úgy látszik, ez most a levegőben van), «A Borzáné Marcsája» népszínműnek elkeresztelt kisvárosi életképében. Darabja több cselekvénnyel s ügyesebb technikával bír, mint «A legény bolondja», de ebben több a költői erő s van egy jól játszható hősnője, amannak nincs. Zenéje (Aggházy és Hubay) szép és értékes; a föllépő komédiás trupp komikusai csak külső sikert biztosítanak a rövidéletű (11 előadás) darabnak.

Nem sokkal jobban jár a júl. 2-án bemutatott «A becsület szegénye» megdicsért népszínmű sem. A darabot egy másik vidéki színész, Makróczy János írta s Tisza Aladár zenésítette meg. A beleszótt húsvéti öntözködés népszokása tetszik ugyan, de a papi szerelemre épített dráma témáját nem szívesen fogadják, A nyári félsiker téhesre dagad azonban, midőn utóbb Blaháné veszi át a most vendégszereplő Szigligeti né szerepét s összes versenytársai közül ez tartja a rekordot 19 előadással.

Teljesség okáért előlegezzük ide a jövő évből még Rátkay László duna-földvári ügyvéd-poéta «A toborzás» dicsérettel s 13 előadással honorált népszínművét is és beszámoltunk az idei pályázat eredményes meddőségéről.

Ezek mellett és után milyen üdítően hat két ósdi népszínművünk keresetlen hangja és naiv humora! Szigligeti «Nagyapó»-ja előadását az első jeles nagyapó: Szilágyi Pál veterán művészünk vendégföllépése avatja ünneppé; Balog István primitív szerkezetű, de magyaros történeti népszínművében pedig Mátyás királynak a cinkotai kántorral való esetét látjuk. Solymosi mulatságos tót diákja, Tihanyi jóízű kántora s Szerdahelyi József szebbnél-szebb régi nótái aratnak tetszést.

S hogy azzal végezzük, amivel kezdtük: a csütörtököt mondott új látványosság hitelét is a nyárára felújított «Dráma a tenger fenekén» már elkönyvelt vonzóerejének kell helyreállítani.

Sok szép reményünket láttuk hát füstbe menni e sivár év folyamán; sebját, gondoltuk, majd hoz a jövő helyettük valóra váló újakat. De azt az egyet, a legszebbet, legjogosabbat, amely már nem is remény volt, hanem kész valóság: azt az idők örök folyása sem sodorhatja többé vissza. Február 6-án meghal Görbersdorffban Csepreghy Ferenc. Fiatalon, teremtőereje tel-

jében: sikerei zenithjéről, barátai hű köréből, imádott neje ápoló karjai közül ragadja el a kérlelhetetlen végzet.

Az elszegényedett nemes család sarja a hontmegyei Szálkán születik 1842 aug. 15-én. Atyja asztalosnak adja a gyöngye fiút, mint ilyen Bécsbe is elkerül, hol eddigi irodalmi próbálgatásait a «Magyar fiúk Bécsben» című népszínművével sikeresen betetőzi. A darab az esztergomi iparos-műkedvelők színpadáról, Beöthy Zsolt ajánlására, a Nemzeti deszkáira kerül: az ifjú dilettáns – hivatásos íróvá avatódik. 1872-ben nőül veszi Rákosi Jenő Ida húgát, ezt az igénytelenül is nagy asszonyt, aki felesége, barátja, ápolója és – maga is jól forgatja a tollat – műzsája lesz a törekeny testű költőnek. Rákosi a Népszínház titkári állásával alapozza meg anyagi egzisztenciáját, hogy annál szabadabban élhessen költői hivatásának, milyen eredménnyel: láttuk az előző lapokon. Csodás szorgalom. Szünetlenül dolgozik s ez tartja sorvadó testében – fél tüdő és beteg szív – a lelket. Még haldokolva is küldözgeti a lapoknak derűs tárcáit s hagyatékában egy egészen («Perózes») s egy félig kész («Szép asszony kocsisa») darabot találnak. És milyen ember! Nemesszívű, kedélyes, szeretetreméltó, vidám. Nem nyög, nem sóhajtozik: csak dolgozik és tréfál. Egyik barátjának ezt a gyönyörű hasonlatot írja Görbersdorfból: «Úgy vagyok, mint szegény ember az erdőben: nem tudom, kifelé vagy befelé megyek-e?» Fiatal legénykorában ő játszotta a műkedvelők leányszerepeit. Mikor ezzel Blaháné előtt dicsekszik, ez így enyeleg vele: «Remélem, jobban játszott, mint én?» – «Nem játsztam jobban, de – szebben énekeltem», a felelet. És el kell mennie. Mi mindent kaphattunk volna még tőle, mikor már eddig is 374 este gyönyörködtünk tehetsége virágaiban. 374 este! Egy egész év a mindössze ötből az övé! De mindegy. Jól mondja Lukácsy a nyitott sírjánál: «Elég emléket hagytál hátra, hogy megmaradj emlékezetünkben». Ez emlékeit Rákosi gyűjti össze 1881-ben összes művei öt kötetében. De még ezeknél is hívebben őrzi azokat özvegye kegyeletes gyásza. Nem a többé le nem vetett fekete ruhájával, hanem édes könnyeivel, amelyeken át egy-egy sikeres új népszínművet szemlél. Imádott Ferencé vissza-visszatérő szellemét köszönti e könnyekkel: lám, a szeretet reménye nem hal el soha.

KÜLÖNFÉLÉK.

Az ötödik év képének teljességéhez még néhány részlettel tartozunk. Új tagok érkeznek. Abonyiné Kovács Ella asszony kellemes külsejével, kifejező játékával és magyaros nótázásával tetszéstkeltőn mutatkozik be «A piros bugyelláris» bírónéjában. «Boccaccio» címszerepében még nagyobb sikert arat, de a németektől agyonjátszott «Fatimtza» Suppé-operettet ő sem tudja felszínen tartani. Az új naiva, Kutassi Janka, kellemes jelenség s elég ügyes is. Sió Irmáról a Rákositól átdolgozott «A pipacs»-ban (dehogy hagyja ő a vélt

igazát!) állapíthatjuk meg, hogy meglepő készséggel játszik, csak fogyatékos a hangja. A darab most nem borsosabb, mint az átlag; de azért így sem kell. Újvári Károlyban eredeti tehetséggel gazdagodik a komikusok jeles gárdája.

Az operettbe pedig szinte észrevétlenül csusszan be egy vezna, ébenhajú, nagy feketeszemű, cigányképű leányka. Valahonnan a vidékről kótorászta elő ez a mindenüvé ellátó páratlan szem s a kétkedők fejesóválására ügyet sem vetve, Serpoletteben lépteti föl aug. 12-én. Nehéz helyzet: Szigligetinél Blaháné után. A kétkedők ámulatára, a vezna teremtés baj nélkül esik át a tűzkeresztségen. Alakításából még hiányzik az eredetiség; de határozottan ügyes s meleg hangja üdén, könnyen ömlik húsos ajkáról, gyobb az ámulat, midőn harmadnap kü-Még na-lönös egyéni bájjal ruházza föl a pongyolára vetkezett Marjolainet és íme, senki sem ámul már, midőn szept. 10-én telt ház fogadja «A szép perzsa lány» Lecocq-operett bemutatóján s a kritika is kiemeli, hogy «sikerült mozzanatai voltak a fiatal csélcsap herceg szerepében». Elfeledtük megmondani, hogy a nem szép s mégis bájos, vezna és mégis graciózus leánykát – Hegyi Arankának hívják.

Ilyen jelenségekre Abonyiné jobbnak látja visszakozni a vidékre és csomagol a kedves Erdösi Eugénia is, hogy előbb Bécsben, aztán Berlinben találjon több teret s kevesebb versenytársat megakadt fejlődéséhez. Kár volt türelmetlenkedni, szép Zseni! Itt elhitték neked, amiről Berlinben az életteddel kellett tanúságot

HEGYI ARANKA

tenni: lényed folttalan tisztaságát. Ott kételkedett benne a grófi jegyessed s te megölted gyönyörű testedet, hogy a boncoló orvos meggyőzhesse szerelmedet gyilkos tévedése felől. Különös egynémely szép leánynak a sorsa. Legkülönösebb, ha ez a szép leány színésznő és tisztességes.

Szept. 18-án eltemetjük a derék Pártényi Jánost is, a népies alakok (öreg csikós stb.) törülmetszett személyesítőjét. A nép fia maga is, naturalista, nem tanul s nem is halad. A Nemzetiből jött át a Népbbe, a műfajjal együtt, amelyen kívül nem teremhetett számára babér.

A melegebb napokra beköszöntének a vándor vendég-fecskék. Egy-egy est jut Komáromi Lajos (Gáspár apó), Sz. Németh József és Polgár Gyula vidéki színészeknek, míg egy egész hónapot tölt itt Szigligetiné, aki mióta utolszor láttuk, nagyot haladt. Természetes játékaához és érzésteli énekéhez ábrázoló képességgel is gazdagabban lép elénk legjobb népszínmű és operett-

szerepeiben. Kivált «A tolonc»-ban lep meg erőteljes drámai játékaival. Marjolaine-nel búcsúzik júl. 12-én s megy vissza Kolozsvárra, hova még egy évi szerződése köti.

Ugyancsak messziről, a magas északról jön az utolsó fecske: Aalberg Ida, a helsingforsi finn nemzeti színház tagja, hogy szept. 7-én eljátssza nekünk is egyetlen magyar szerepét, «A falu rossza» Bonskáját – finnül. Meleg, csengőhangú beszéde s kifejező játéka győz ugyan a «rokon», de nekünk mégis furcsa hangzású nyelv idegensége fölött: a szépszámú közönség eleinte mégis csak kuriózumot lát az előadásában; hamar megszeretik azonban a kedves szökecséjét s a mi nagy barnánkkal társultan többször is elsírhatja Bonskája szübbeli bánatát, mielőtt visszatérne északi hazájába.

Még egy vendégjárásról kell megemlékeznünk, amely azonban nem nekünk, hanem bécsi szomszédainknak szerez kellemes meglepetést. A kolozsvári nemzeti színház társulata vendégszerepel május havában a Rmg-Theaterben, deficittel, de annál nagyobb erkölcsi sikerrel. A lapok egyértelműen dicsérik előadásaikat s nagy elismeréssel szólnak a nálunk is ismert Szigligetiné és Baloghné, Váradi Miklós és Szabó Bandi s a még ismeretlen Ditrómé, Gläzer k. a. drámai színésznők, Szentgyörgyi István jellemszínész és kivált Kassai Vidor komikus művészetéről. Turáni átkunk, a pártoskodás ugyan ott is érvényesül s búcsúelőadásukat majdnem botrányba fojtja a bécsi magyar tanulóifjak vetélkedő tüntetése a két primadonna, Szigligetiné és Baloghné mellett és ellen: de még ez a vidékies csattanó sem ront a vendégjáték sikerén annyira, hogy alkalomadtán folytatása ne következhetnék.

S mialatt a magyarok Bécsben így hódítanak: Budapesten május elején szép csöndben bezárulnak a gyapjúutcai német színház kapui – közönség hiányában. A budapesti állandó német színház kérdése ezzel végleg elintéződött volna, ha a politika nem sajátítja ki a par excellence művészi ügyet. A bécsi s a nagynémet sajtó egy része a németség presztízsén esett csorbát lát ebben a kimúlásban s siet a halottat feltámasztani. Erre persze a budapesti németség is talpra áll s azok buzgólkodnak lehangosabban a színház reaktíválásán, akik eddig lepasszívebben támogatták látogatásaikkal. Ez már így szokott lenni a politika dicső mezején. Viszont a magyar is rögtön veszít keleti türelméből (bármit beszéljenek elleneseink, a magyar a legtürelmesebb - majd hogy legközömbösebbet írtam – népek egyike), ha politikáról s presztízsről van szó. S annál érzékenyebb e tekintetben, mert nemes kultúrharcat már megvívta a némettel s a letagadhatatlan tények tanúsága szerint a színi művészet minden ágában följe került – Budapesten. A lapok kezdik: ott mellette, itt ellene a propagandát, míg végre a színház tulajdonosa, a bécsi Central Hypotheken Bank, az épületen szükségesnek mutakozó átalakítások beígérése mellett, tíz évi játékgendélyt kér Budapest főváros Tanácsától, németyelvű színelőadások tartására. A Tanács nem ajánlja a Közgyűlésnek

az engedély megadását: egyrészt az épület alkalmatlansága folytán s még inkább azért, mert a gyapjúutcai színház, alantás s a ledérséget hajszólo műsorával és előadásaival, már rég levetette kultúrjellegét. A szept. 15-iki Közgyűlésen van a nagy mérkőzés. A bevezető pro és contra beszédek után meg-
ejtődik a névszerinti szavazás, amelynek eredménye: 76 mellette, 76 ellene. Az elnöklő polgármester dönti el a vitát – «nem» szavazatával: a bank nem kapja meg a játékgengedélyt. Ellene szavaznak többek közt báró Kaas Ivor, Eötvös Károly, Ballagi Mór, míg nem kisebb ember voksol mellette, mint Szilágyi Dezsői Falk Miksa, Wahrmann Mór és Hoffmann Pál a középutat választják és eltűnnek a szavazás elől. Még kényelmesebb megoldást talál a 60 zsidó városatya, aki egyszerűen nem jön el a Közgyűlésre.

Az idevaló német lapok elég csöndesen fogadják ezt a verdiktet – jól tudják, miért – de a bécsiek s utánuk a nagynémetek teli torokkal szidják a «barbár» magyarokat – ugyanakkor, midőn a német kormány épp betiltja Strassburgban a francia előadásokat. De legjobban kikap a németséghez számított 60 zsidó képviselő, akiket aztán Philipson Lajos így védelmez az «Allgemeine Zeitung des Judenthums» című németországi lapjában: «Valóban, ha a jelen nemzedék, helyrehozandó az apák mulasztását, megmagyarosodik, csak elismerést érdemel, mert eggyé olvad a néppel, amelyhez tartozik».

Még egy fórum van hátra: a m. k. belügyminiszter. Bízna Tisza Kálmán németbarátságában. Hiába: az is ellenük dönt s okt. 5-én jóváhagyja a Közgyűlés elutasító határozatát. A Gyapjú-utcából így kiszorult Müller Róbert igazgató megmaradt truppjával a Hermina-tén kis színházban próbálja megvetni a lábát, de játékgengedélye nem lévén, a rendőrség okt. 10-én onnan is kizavarja.

A magyar nem is haragtartó; kivált ha győzött, alig várja, hogy kezét nyújthassa ellenfelének. Most is így történik: minél kevésbé követelik, annál szívesebben hajol az engedékenység felé s a december 8-iki városi Közgyűlés már nagy többséggel adja meg öt évre Gindler Károly budapesti háztulajdonosnak az újból kérelmezett játékgengedélyt. Győzött tehát Jókai Mór felfogása, aki egyik közgyűlési felszólalásában kijelentette, hogy «csak a közönségnek van joga eldönteni, kell-e neki egy színház vagy sem. Ne akarjuk hát erőszakkal elfojtani a német színészetet, bizhatunk győzelmünkben a nélkül is». Ez a bölcs és igaz magyar beszéd.

Dec. 25-én újra megnyílnak hát a gyapjúutcai német színház bezártul kapui és harmadnap ezt olvashatjuk egyik német lapunkban a bemutatott Suppé-operett, «Donna Juanita» előadásáról: «Leghízelgőbb rájuk nézve, ha hallgatunk róluk». Tant de bruit pour une omelette!

A KARSZEMÉLYZET.

Megint gyászlobogó leng a Népszínházon. Ki halt meg? – tűnődik a járókelő. Megnézi a kapura szegezett gyászjelentést s könnyed vállrándítással tovább megy: nem ismeri. Bizonyosan valamelyik kóristalány – nyugodjék békével. Ha az olyan könnyű lenne! Ha a kielégítetlen vágyak, letört remények, megszakadt ifjúság, csóktalan szerelmek a koporsóba nem zárulnának az álmodójukkal. Szegény Hargittai Anna álmodik ilyeneket odalenn, hol – mint a dal biztatja – már nem fáj semmi.

Nyugalmazott honvédőrnagy feltűnően szép, kedves, művelt leánykája. Nem nézheti tovább a család nyomorgó szegénységét s felvéteti magát a Népszínház kórusába. Minden fölösleges krajcárját hazaviszi s mert ügyesnek, használhatónak bizonyul, egyre több krajcárkat vihet haza. S a sokasodó krajcárokkal a remények is tollasodnak. Miért ne lehetne majdan ő is primadonna, hogy forintokat vihessen az öreg vitéz gyámolítására? És akkor talán eljön érte Ő is: az álmok ifjú hőse ...! Már kisebb szerepeket is rá mernek bízni, egy lap föl is említi a nevét s arcképe ott díszleg Calderoninál – a Blahánéé mellett! Boldogan sütkérez az őszi napsugárban és – ó banális vég! – meghül s negyednap már zeng sírjánál a «Mért oly borús?»

Ez az egyik, a legritkább típus. A másik az ellenkezője: vásárra hozza oda a szépségét. Kirakatnak tekinti a színpadot s onnan «tetszeti» magát. Neki barát kell; a kor mellékes, fő a pénz. A gázsiját föl se veszi s fürdik a pezsgős jólétben, míg kiélte fiatalságát és vagy kórházban, vagy még szomorúbb helyütt végzi. A harmadik szerelemből szeretkezik. S oly híven kitart az egy mellett, hogy végül is kiérdemli a holtodiglant s nagyságos asszony lesz belőle – külön, mint akárhány, aki annak született. A negyedik ugródeszkául használja a kórust. Ellesi a primadonnák fogásait, tanul egy kicsit énekelni-is s midőn elkészült néhány szereppel s a hozzávaló ruhákkal: elszerződik a vidékre primadonnának – s ez is megállja a helyét. Vagy: addig ügyeskedik kisebb szerepekben s ugrik be hirtelen betegségek esetén nagyobbakba is, míg kiveszik a karból s megteszik segédkomikának. Vagy: kikezd egy elsőrendű színésszel, forralja, főzi, de csak az oltár előtt mondja ki a boldogító igent s miután férje rangjában a nő is osztozik: a magánszereplők közé lép a karján. Vannak aztán, akik próbálgatják így is, úgy is, de sem elég könnyelműek, sem elég ügyesek ahhoz, hogy zöld ágra vergődjenek. Ezekből lesznek aztán a hivatásos kóristánék. Odapeneszednek a kulisszákhöz, jámbor polgári életet élnek s ha a színpadon nincs dolguk: horgolnak, kötnek az öltözőjükben. Ok a «nagy törzskar»; ősi érdemeik alapján lenéznek s folyton korholják a «szabadéletű» fiatalokat. Persze ezek sem maradnak adósok az illő, azaz hogy illetlen felelettel, amiből aztán felírás lesz s midőn a törvényszék mégis föl-

menti a csinos vádlottat: tragikai gesztussal kiált fel a vénhedt karmama: így legyen az ember becsületes!

S aznap este ingadozik a kórus, mert a szolidáris törzskar tüntetően csak markíroz s a szépeknek – mi tagadás benne? – se hangjuk, se tudásuk nem elég a kitanultak pótlására. Kár is e miatt sok háborúság a rendező s a karmester között. A rendező, hogy tetszetősebbé tegye a színpadi képet, előszeretettel a nőikar ifjú szépeit állítja a sor élére (a Casino elé). Ezeknek azonban hiába int Erkel a botjával, hogy vágjanak be: csak visszamosolyognak rá; kedvesen, de hangtalanul. Ez így nem megy! – dühöng a női bájok iránt másként éppen nem fogékonytalan karnagy s követeli, hogy «veszélyes helyeken» a törzskar álljon elől. A leleményes rendező erre is talál megoldást: a veszélyes helyeknél a tűzálló öregeket rendezi az élre, az együttes elhangzása után pedig merész evolúcióval hátrakanyarítja a törzskart s előre vezényli az ifjú gárdát, amelyet még Erkel is kielégült mosollyal fogad vissza (hát még a Casino!). így él túl tíz ifjú generációt az öreg gárda, amely ha annak idején meg is adta magát, de nem hal meg soha. Mert biz egyre jönnek a szerencsevadászók s a nőikar képe ciklusonként meg-megújul.

A férfikar már állandóbb jellegű, bár itt is vannak időközi eltolódások. Itt már aránytalanul több a tanulni, haladni vágyó ifjú, aki csak megélhetést keres a kórusban s szabad óráiban, mint a színen is, egyre gyarapítja magasabb célokra törő erejét. Ezek enképző kört is alapítanak a tragikusan végző Vasvári Ferenc segédszínész vezetése alatt, aki utóbb a halálba menekül ki-elégületlen ambíciója és uzsorása zaklatásai elől. Szavalnak, jeleneteket játszanak itt s zenei tudásukat dalárosan is gyarapítva, egymást csiszolják darabos kőből formás kavicszá. Két kiváló karmester (Barna Izsó és Virányi Jenő), több tenorista, népszínműénekes, színész kerül közülük a vidékre s onnét a fővárosba vissza; sőt Hatvani Ede kellemes tenorja minden átmenet nélkül illeszkedik innen a Népszínház magánénekesei együttesébe. Nem csoda, ha idővel a népszínházi kar lesz a legkeresettebb színi iskola, amelyből, többek közt, egy Környei Béla lép a világ elé, hogy a kényes Budapestet s a még kényesebb Bécszet is meghódítsa bevégzett ének- és előadó művészetével.

De azért a holnapra szegezett tekintettel sem feledkeznek meg a máról: csekély díjazásukat kiegészíteni, temetésekre járnak s vallási állapotuk szerint hol a keresztény, hol a zsidó diszhalottak ravatalánál zengik az egyházi zsolozsmákat. Belépnek a Nagy Vince titkán vezetése alatt működő kölcsönösen segélyező egyesületbe, amelynek jövedelmét gyarapítani s utódainak is kövételre kötelező példát adni, Rákosi átengedi a büntetéspénzekből alatta befolyt 2000 frtot. van aztán olyan is, aki nem vágyik művészi babérokra, ellenben mellékfoglalkozásul mint nyomdász, könyvkötő stb. iparkodik magának gondtalan megélhetést biztosítani.

Később, midőn az új Operaház innét egészíti ki énekkarát s miután egyre többen távoznak szólistákkul a vidékre: a házágok gyors pótlására éven-

kint karfelvételt hirdet a színház a lapok útján. A kitűzött napon szorongásig megtelik a tágas zongoraterem jelentkezőkkel, akik az igazgató, a rendezők és karmesterek zsűrije előtt hivatalosak próbát énekelni. Az igazgató fogadja őket a stereotyp sorrendben feladott kérdésekkel: hogy hívják? milyen hangja van (szoprán, alt, tenor, bass)? mi volt eddig? (A nők többnyire «magánzók»), a férfiak iparosok.) Aztán a zongoránál ülő Erkel \ vállalja tovább: mit akar énekelni (ismert operettrészletet vagy népdalt)? A feleletre megüt egy akkordot s int a delikvensnek, hogy kezdje rá. Ügy meg van az ijedve szegény, hogy egy határral föllebb vagy lejjebb kezdi a dalát s feltartóztathatatlanul száguld előre a hamis úton. Ha ép a hang vagy csinos az eltévelyedett: Erkel hamar átugrik az ő hangnem-vágányára s célhoz kíséri a próbálkozót; ellenkező esetben felmordul: nincs füle s int a következőnek, hogy lépjen a helyére. Idejét múlt néni jelentkezik. Ez egy pótkérdést is kap: hány éves? Bevall 33-at. Sajnáljuk, rögtönzi Erkel, csak 32-ön *alul* veszünk fel; menjen az Operához. – Akkor tán a lányom – mond a néni s a háttérből maga mellé rántja fejletlen gyereklányát. – Hány éves? – Elmúlt 13. – Csak 14-en felül veszünk fel; menjen a balettbe. – Elhízott asszonyság a következő. A kérdések után Erkel, a hölgy természetéhez mérten, a zongora legmélyebb nyolcadán üt ki neki akkordot. – Jaj kérem, ez nagyon vastag nekem. – Úgy? – s a legmagasabb nyolcadon ismétli a hangzatot. – Ez meg nagyon vékony. – Nincs más. Tovább! – Kipingált, tollaskalapú, szűk szoknyás hölgy perdül előre és se szó, se beszéd, csipőre tett kézzel s érdesen tremolázó hangon rákezdí, hogy: Rózsabokorban jöttem a világra . . . Általános rémület. Erkel hiába integet, hogy hagyja abba, a hölgy már gesztikulál is hozzá s észbontóan kacsintgat Erkelre. Ez nagyot kiált: Elég! Menjen vissza, ahonnan jött – a rózsabokorba.

Most a férfiakon a sor. Nyurga alak. Hajbókol jobbra, balra s fesztelenül mozog, mint aki otthon van. Ő már játszott színészekkel. – Ah?! Hol? mit? – Veszprémben; népszínművet és tarokkot. – Szép szál legény a soros. Halálsápadt s remegő kézzel simít végig a haján. – Hogy hívják? – X. Y. – Milyen hangja van? – (Mély hangon:) Csizmadia. (Ő nem téveszti el a sorrendet, mint a kérdező.) Nem tesz semmit: ép legény, jó hang – maradhat. A legény kipirul s emelt fővel mondja: Köszönöm alássan. – A következőnek «baritonja» van. – Énekeljen valamit; akármit. – A fiú belekezd egy dalba, Erkel rácsap a kellő hangnemre s jóindulattal menne utána, ha az nem ugrálna le-föl, minden dallambeli összefüggés nélkül. Tehetetlenül abba-hagyja a kíséretet s ráfordul: Mit énekel maga? – Ezt és ezt a dalt. – Hol tanulta? – A dalárdában, ahol basszprímet fújtam. – No hát itt is azt fog fújni.

Így mulat Erkel minden év elején; de nem ingyen: neki kell aztán ezt a nyers anyagot használható formába gyúrni s ez nem könnyű feladat. Meg is becsüli azokat, akik híven kitartanak s tudásukkal állandó alapjául szolgálnak

a folytonos toldásra szoruló felépítménynek. Ezek az öskóristák, akik közül a két karvezető: Füredi Kálmán és Sántha István érdemel külön említést. Füredi a tenorok vezetője. Biztos a dolgában; de ha nem fékezik, éles hangjával túlharsogja a magánénekeseket is. Tudja az értékét s folyton azzal fenyeget, hogy a vidékre megy szólístanak, ha nem emelik a gázsiját. De mert rendszeresen emelik, csak «vendégszerepelni» járogat le nyarankint s e végből télen át gyakorolja magát a játékban. Kell, nem kell: játszik a karénekéhez. A többiek mind nyugodtan, sőt mereven állnak a helyükön: Füredi folyton gesztikulál, jellemző arcokat vág s idegessé teszi a Casinót. Közörműkre egyszer aztán mégis eredménytelen marad a fenyegetés, Füredi csakugyan megy s végképp eltűnik szemeink elől.

Sántha István, a basszusok talpköve, merő ellentéte tenor kollégájának. Nemcsak hogy nem követel: még csak nem is kér soha semmit. Még a jogos kompetenciáját is úgy kell utána hajigálni. A Népszínháznak két tagja van, akit nem <'érez» a föllebvaló; akit soha, semmi mulasztáson, rendtelenségen, pontatlanságon rajtérni nem lehet: Blaháné és Sántha István. Szegedi civisek gyermeke; eléggé iskolázott, hogy tudatosan szeresse a színházat s igénytelenül bölcsebb, semhogy tehetségén felül iparkodnék ott érvényesülni. Neki elég, hogy a karban koptathatja öblös basszusát s évtizedeken át megbízhatóbbnak bizonyul az orgona pedáljánál. S mert igénytelen: megél a fizetéséből is. Csak egy szenvedélye s egy kielégületlen vágya van. Szervedélyesen szereti a tisztaságot – Szögedön akkurátusnak mondják az illen embört – s inkább nem eszik, csakhogy naponkint tiszta inggallért válthasson. De a vágya kielégítésére már nem telik a fizetéséből. Szorgalmasan jár hát az Orientbe kibicelni s mert jó kibic, kijár neki minden nyert kasszából egy-egy picula. Ezekből spórol össze annyit, hogy végre valahára megveheti a Váci-utcán rég kiszemelt – selyem esőernyőt 20 pengő forintokért. E nélkül aztán élő ember nem látja jó Sántha Pistát többé az utcán. Télen-nyáron a kezében szorongatja, szép selyem tokban, a drága kincset. Mikor a legszárazabb kánikulában kérjük tőle, hogy mire jó az az esőernyő nála? ravaszul feleli: Az embör nem tudhassa, mikor fordul esőre. – Igaz; de hát akkor minek hordja tokban? – Hát muszáj neköm az utcára mönni, mikor esik? – feleli a jobbik civiseszével. Nem is esett egy csöpp eső sem arra az ernyőre, de soha.

És mert nem igen lesz módunk még egyszer szólni e derék emberekről: előlegezzük itt a legderekbajjuk végezését is. Sántha Istvánból Pista bácsi lesz, addig-addig halkul az öblös basszusa, míg aztán teljesen elnémul. Pista bácsi szép csöndben nyugdíjba vonul – kibickedni, míg végre megjelenik az utolsó felhívás s ő is beállít az égi karfelvételekre: kezében a selyemtokos esőernyővel s frissen váltott gallérral a fonnyadt nyakán.

SOK DARAB: KEVÉS SIKER.

A Népszínházi Bizottmányt nem kedvetlenítette el a tavalyi pályázat félsikere, mert újabb 100 arany díjat tűz ki a legjobb népszínműnek; de már előnyben részesíti azt, amelyik, azonos érték mellett, tárgyát a fővárosi életből meríti. Amíg a nyertes beérkezik, Rákosi a benyújtott darabokra van utalva. Ezek közül említsük föl Gabányi Árpád kolozsvári színész (később a Nemzeti oszlopos művésze) «A sehonnai» népszínművét, ezt is csak azért, hogy megdicsérjük Rákosi Szidit, aki egy babonás s magát még mindig kellettő parasztleányt életteljes komikummal mutat be. (Nagy művészi jövő fénye dereng ebben a kísérletben!) S megint az öreg «Huszárcsiny» menti meg a népszínmű becsületét s vált ki akkora lelkesedést a zsűfolt házból, hogy Tamási és Blaháné egész jeleneteket kénytelenek megismételni.

A népszínműirodalomnak ez a pangása jó alkalom az ellenséges érzületű lapoknak, hogy újból felvonuljanak Rákosi ellen, annál is inkább, mert a második hároméves ciklus is lejárában lévén, ki kell valahogy erőszakolni a nyilvános pályázatot a színház bérletére. A bűnlajstrom a régi: Rákosi az operett kedvéért elhanyagolja a népszínművet, tehát a Nemzeti vegye vissza tőle, persze Blahánéval együtt. Rákosi – könnyen teheti – alaposan megfelel a vádakra. Joggal hivatkozik arra, hogy «A tolonc»-cal, «A sárga csikó»-val s «A piros bugyelláris»-sal ő gazdagította a magyar színpadot s Szigligeti majdnem összes e nemű alkotásai mellett ő népszerűsítette igazában «A falu rosszá»-t is, a darab eddig lezajlott 70 előadásával. A vitának Podmaniczky báró intendáns vet véget a szerződés leközlésével, amely még hét évre a Népszínháznak biztosítja az átengedett népszínművek kizárólagos előadási jogát. A kérdés azonban nemsokára más alakban merül föl s okoz sokaknak fejfájást; de erről később, a maga helyén szólunk.

Az év végére elkészül Rákosi a Csepreghy hagyatékában talált «A szép asszony kocsisa» népszínmű kiegészítésével s szept. 14-én rója le kegyeletes háláját elnémult házi költője iránt, darabja gondos előadásával. A mindig tárgyias «Fővárosi Lapok» ezt írja a műről: «Két kéz munkája. Az expositio népiesen humoros, dereka mesterkélt szövevényes s befejezése kriminális bíraskodás». Dicsén természetes dialógját, a mellékalakok egészséges humorát, tősgyökeres népiességét és hatásos dalait. Lehet, hogyha Csepreghy maga írhatta volna végig a darabját, az egységesebb hatás révén teljesebb sikert arat vala; bár a főntemlített kritikus azt is megállapítja, hogy «amit Rákosi adott hozzá, értékesebb, mert a bonyodalom mindvégig fokozódik». így, ahogy látjuk, inkább kegyeletes érzéseket, mint tetszést ébreszt.

Közben a másik hagyatéki mű, a Jókai elbeszélése után írt «Perózes» című 3 felvonásos bohózat, már szerencsésebb auspíciumok közt kerül bemutatóra. Zsűfolt ház fogadja s végig jól mulat a naiv mesén. Perózes királyfit

(Hegyí A.) meg akarja házásítani az apja, Báhrám király (Együd), de a kis herceg ügyesen kisiklik s szíve választottját, a szénégető (Horváth) lányát (Komáromi) veszi el. A lelkes hívásokra a jelenlevő «társszerző», Jókai Mór jelen meg, míg Csepregynek csak az ámulatteljes elismerés jut, hogy nagybetegen is – mert úgy írta – ilyen derűs, formás, színes dolgot tudott a tollából kicsurrantani.

Hogy a látványosság se maradjon képviselő nélkül, nyáron át megint a föld körül utaznak 80 nap alatt, ezúttal a nagy vonzóerejű Pepi elefánt széles hátán.

Operett nem kevesebb, mint tíz (!) kerül bemutatóra a szintén csak 365 naphól álló esztendőben. Sok darab: kevés siker. S valóban a tíz közül csak három érdemli meg a főlemlítést a maga értéke után; a többi legfőlegbb a szerzője kiléte vagy egyes szereplői sikere révén jut ehhez a minimális elismeréshez. A nov. 5-én adott «Kétnejű gróf» bécsi operettben lép föl először Kassai Vidor, a kolozsváriak kedvelt komikusa s itt is egy csapásra az első közé emeli kitűnően eredeti tehetsége. A furcsa (groteszk) az ő eleme. A virtuozitásig merész torzítással állít be egy róthajú, gonosz intrikus várnagyot; eleinte szinte félelmet gerjeszt, de idestova hahotába megy át a mosolyból kacajjá erősödött nevetésünk. Nagy nyereségnek látszik. A lapok a komikusok közt dicsérik – Csatai Zsófit is s ezt is jó lesz megjegyezni.

Nov. 27-én Vadnai Vilma k. a.-al ismerkedünk meg a francia «Útszéli grófkisasszony» premiéréjén. Csinos barna lány, kellemes, hajlékony hanggal; elfogódottsága dacára szépen énekel s egyes vidám mozzanatokban hivatottságot tanúsít. Hegyí A. nagy haladásról tanúskodik; «alakja, játéka és beszéde által a színpadnak érdekes jelensége lett». Kassai diszkrét, de jól színezett komikummal játszik; Solymosi kitűnő az útszéli gróf mámoros jelene furcsa monológjában (lám, mire jó az új vetélytárs!).

Jan. 14-én kapjuk A. Maillart nemesen szép zenéjét «Dragonosok» címen, regényes operett megjelöléssel. A darab tartalmát főlegesen elmondani, mert az Operából is ismerjük «A remete csöngetyűje» víg opera (s ez a meghatározás a találobb) előadásai révén. A Népszínház kórusa magyszerűen tartja magát all. finale hatalmas együttesében s az általán jeles magánszereplők közül is kimagaslik Hegyí Aranka a szilaj, makrancos Fnquet Rózi (Blanchi Bianca híres szerepe!) pompás alakításával s dalainak érzelmes előadásával. A könnyebb koszthoz szokott népszínházi közönség azonban még nem igen élvezi ezt a tartalmas fogást s így hamar hegyibe a Louis Varney víg, sőt pajkos «Tiszturak a zárdában» operettjével! Kitér itt kacagás, midőn az egyik ifjú tiszt (Vidor) barátruhában beoson növendék-kedvese után az apácázárdába s becsipetten, pompás humorral «prédikál» a lányoknak (Komáromi, Vadnai; egyik jobb, mint a másik), a jóságos abbé (Kassai) komikus rémületére. – «Apajune» (az úrijog oláh változata) előadása (márc. 4) arról nevezetes, hogy először gyönyörködünk a bécsi Kari Millöcker friss, fűlbemászó

melódiáiban. Ezeket is hamar elfeledtetik az ápr. 10-én szintén először hallott Edmond Audran «Üdvöske» («La mascotte») operettjének bájos, behízelgő dallamai. A rendkívül mulatságos szöveg dévajságát szinte kellemessé enyhíti az egészet bezománczó poétikus máz s az előadóknak s elsősorban Blahánének művészien diszkrét játéka.

«Üdvöske» (a kedvesen találó címszó, mint az egésznek remek fordítása Rákositól való) olyan hajadont jelent, akinek a veleszületett varázsereje szerencsét hoz az őt hatalmában tartó fejére; ezt a bűvös erőt azonban csak addig bírja, míg hajadon marad: le kell tehát mondania a szerelemről. Rocco szegény bérlőhöz (Együd) küld egy ilyen üdvöskét az általa már felgazdagodott bátyja, Bettina pulykapásztorné (Blaháné) személyében, akivel aztán a szerencse is oly rohamosan zúdul az ügyefogyott Rocco házára, hogy ez fejét vesztve, már-már elkergetné a boszorkányos leányt, annál is inkább, mert beleszeretett a csinos Pippo birkapásztorba (Vidor): midőn bátyja levele felvilágosítja őt Bettina értékéről s két kézzel tartja vissza a varázsos leánykát. De hajh, a titokról tudomást szerez Lorenzo fejedelem is (Kassai), akin szintűgy «rajta a teher», · soronkívül Panada grófnővé lépteti hát elő a pásztorlányt — mert «mirevaló a hivatalos hatalom, ha még vissza sem lehetne vele élni?!» — hogy drága erényét biztosítandó – nőül vehesse. Ettől fogva a fejedelmet dédelgeti a szerencse mindaddig, míg Pippo álruhában meg nem szökteti Bettináját s nem viszi egyenest Fntellini herceg (Kápolnai) ellenséges táborába, akit a fejedelem leánya, Fiammetta hercegnő (Jení) csúfosan kikosarazott, az izmosabb Pippo utáni vágyakozásában. Pippo már nőül akarja venni Bettináját, midőn a vándordalénekesekként odavetődött Lorenzóéktól értesül arája csodás varázserejéről; egy ideig haboz a szerencse és szerelem között, de végül is győz a szíve – s Bettina megszűnik üdvöske lenni.

E vázlatból is kiérzik, mennyire találják az adott szerepek a Népszínház művészeit. Blaháné, Kassai Vidor és Vidor Pál osztoznak az aratott dicsőség háromnegyed részén. Blaháné – a színház üdvöskéje – a közönséget is elbűvöli veleszületett varázserejével, Kassai bohó tréfáin nevet egész Budapest s Vidort jóízű alakítása s csengő baritonja fokokkal lendíti föllebb a népszerűség lajtörjáján.

És ez a varázsos muzsika! A bécsi lapok Offenbach és Delibes közé helyezik Audrant és méltán: annak melodikus gazdagságához, ennek finomságához senki oly közel nem férközött, mint ő. Az apródok kara, a fejedelem kupléja, Pippo és Bettina idylli kettőse, pulyka- és birkahangot utánzó refrénjével: egyik ütő a másik után. Ez az év első s egyetlen igazi sikere.

Ezt is csak az évvárás előtt (szept. 8) bemutatott második Audran-operett, «Olivette lakodalma» közelíti meg. A kedves, zenés, bohókás szöveg mellett, ezúttal Komáromi vidám Ohvette-jét («Olivette, ezt a szép ruhát holivette?»), Hegyi hódító eleganciájú Batild grófnőjét és Kassai Mérimac kapitányát emeljük ki dicsérően. Ahogy ez az ötletes színész a nagy fehér

bajusza egyik szárnyának mozgatásával tudtul adja, hogy kedvirevaló nőszemélyre bukkant, ahogy a másik szárny egyre gyorsuló lebegtetésével jelzi, hogy kezd tűzbe jönni s mindkét szárnynak örült táncoltatásával, hogy már tűzbe jött: minden szónál világosabban beszél s jobban nevetett.

Még néhány alkalmi előadásról kell megemlékeznünk, amelyek – úgy hisszük – különös érzéseket fognak a mai lelkekből kiváltani. Örömmünkre adódik az egyik: Rudolf trónörökös és Stefánia belga kir. hercegnő násza alkalmából, akik a bécsi esküvő

után hozzánk is ellátogatnak párral bemutatkozni. Már előzően hemzseg a város az idegenektől; ezeket is kielégíteni: Rákosi *rászánja* magát két előadás tartására – egy nap. Május 19-én, csütörtökön van az első délutáni előadás, amikor is «Tiszturak a zárdában» kerül színre 4 órai kezdéssel, míg este ½ 8-kor «A sárga csikó»-t adják rendes előadásul. S mert a közönségnek is tetszik az újítás s Rákosi sem vallja a kárát: szombaton is megismétli előzékenységét és precedenst alkot ezen a téren is. Május 19-én van a díszelőadás. A zenekar a Brabançonne-al fogadja a József és Klotild főhercegi pár és Coburg Ágost és Fülöp hercegek kíséretében páholyába lépő, virulóan ifjú trónörökospárt. «Szép Ilonka», Vörösmarty bájos költeményének

Rákosi egy értékes drámai átdolgozásában való KOMAROMI MARISKA színrevitelével kezdik az estet.

Aztán a «Tündérlak» megy Blahánéval s Tamásival. Hogy mi történik a lelkes hangulattól mámoros házban a «Mi füstölög ott a síkon», «Cserebogár» és «Mariskám» hallatára és láttára a pompás képek sorozatának, amelyek a budai várat és Mátyás királyi esküvőjét varázsolják a felragyogó szemek elé – jobb arról ma nem beszélni.

A második est horvát «testvéreinknek» szól. A Nemzeti művészei adják elő a Népben a földrengés zágrábi károsultjai javára Csiky Gergely «Mukányi»-ját.

Aug. 15-én a fiumeiek, élükön Ciotta polgármesterükkel s a mi város-

atyáink társaságában ülik tele színházunk aranyos páholyait. Egy-egy felvonást látunk «A piros bugyelláris»-ból és «Székely Katalin»-ból. Majd fölzendülnek Kölcsey himnuszának zsolozsmás hangjai, háttérben a lebegő magyar szent korona tündöklök, szalagjait géniuszok tartják, elől pedig Budapest és Fiume óriás címerei ékeskednek; aztán föllebben a hátsó függöny s a kék Adria látszik, amelyből Fiume emelkedik ki, fején a magyar koronával, Budapest koszorút nyújt neki, mialatt szalagok bocsátkoznak alá: Isten hozott! - Evviva Fiume! felírásokkal. Ciotta felugrik s összecsókolózik Ráth Károly főpolgármesterünkkel, az olasz s magyar városatyák ölelkeznek, a közönség tombol – Álmodok, legendák . . .

A hatodik év is letelt, sok akarással, kevés eredménnyel. Az év közepe óta valami nyomasztó súly nehezedik erre a máskor oly tettekre kész személyzetre, amely lehúzza, megsavanyítja alkotó kedvét. Buzognak, buzognak, de mintha csak amenkáznanak. S ami a legfeltűnőbb: ez a nyomott hangulat felülről árad rájuk. Érzik, hogy a gazda már nem a régi s nem azért nőtt úgy a szívükhöz, hogy a kedvtelenségét vele ne érezzék. Izgatottan firtatják, mi lehet a változás oka, míg végre január 18-án kezükbe akad a talányos titok kulcsa: a lapok szerint Rákosi visszavonul s átadja helyét Evva Lajosnak, a színház titkárnak, akít a Népszínházi Bizottmány pályázat mellőzésével érdemesített Rákosi utódául. Leverten találgatják, mi bírhatta Rákosit ez elhatározásra? Az egyik azt sejtí, hogy komoly drámai múzsája csábította el tőlük; a másik szerint a hírlapjához vágyódik vissza: eddig olvasott, eztán írni akar kritikát; a harmadik a nagy és kis primadonnák örökös szeszélyeiben keresi az elriasztó indítóokot; míg végre Tihanyi kivágja, hogy: elég volt neki, punktum. Azért mégis megkísérlik, hátha sikerülne őt maradásra bírni? Előre tudják a választ: sajnálom, nem lehet. Amit a Rákosi esze elhatározott: az ellen még a szívéhez sincs apelláta. Hát megnyugosznak s keresik az új gazda barátságát.

Mégis, midőn október-14-én este összegyűlnek közös diadalaik emlékidéző színterén, hogy «A piros bugyelláris» első, «Boccaccio» első és «Üdvöske» második felvonásának előadása előtt istenhozzádot mondjanak a Blaháné és Hegyi Aranka karján közékük lépő vezérüknek, barátjuknak, atyjuknak s Tihanyi valahogy a végire ér meleg búcsúztatójának: bizony hangosan zokog valamennyi s az ércember Rákosi sem tud többet felelni, minthogy: «szeretnék valamelyiknek a nyakába borulni s kisírní magam».

RÁKOSI, A SZÍNIGAZGATÓ.

Az ember hajszálig benne van minden cselekedetében. Nem amit tesz, hanem ahogyan teszi: jellemző egyéniségére. Két lélek nagy dolgokon is pepecsel s a nagyak semmi sem elég kicsi arra, hogy jelentőssé ne tegye.

Egy külvárosi (boulevard) színház másutt számba se jön, midőn általános nagy művészi értékekről van szó; egy ilyet igazgatni, sőt virágzóvá tenni sem sokkal több kell, mint átlagos ügyesség és közepes szerencse. Rákosi a Népszínházat úgy igazgatja, hogy korszakos hatással van a színügy, a magyar irodalom, Budapest nemzeti, sőt nagyvárosias fejlődésére is. Vezetése alatt boulevard-színház irányokat jelölő tényezője lesz szellemi és társas életünknek s kiérdemli «a főváros legsikerültebb kultúralkotása» díszes epithetonját. S mindezt hat év alatt éri el. Amikor mások kezdenek beletanulni a céltudatosan eredményes alkotásba: ő már el is végezte a feladatát s nyugodtan távozhat újabbak, még nagyobbak megoldására. Annál könnyebb lelkiismerettel, mert a biztos vágányra terelt további munkafeladatokhoz – mint látni fogjuk – megbízható utódok neveléséről sem feledkezett meg. Egyszerűen: nagyszerűen végezte a dolgát, mert nagyszerű ember.

Munkája értékének megállapításához magunk adtuk meg a mértéket, midőn az épülő Népszínház feladatául azt tűztük ki, hogy «az idegent magyar szóra tanítsa s azt vele megkedveltesse, a nép műveltségét a könnyebb súlyú műfajták művészi gazdagítása révén is emelje, a gondjaira bízott népszínművet a kor igényeihez képest fejlessze, a színi művészetet – a drámai irodalmat is beleértve – a Nemzetiével párhuzamos törekvéssel az életvalóság reális irányában megújítása elé vigye s így a minden téren fölöslegessé vált otthonos német drámai műzsát a mindig szívesen látott vendég szerepére utasítsa – a teljesen magyar Budapesten». Történetünk folyamán, a fölmerülő alkalmak szerint, részletesen hangsúlyoztuk: mit és mennyit végzett el Rákosi e feladatok közül s így elég lesz, ha ezekre hivatkozva, e helyt csak összegezzük a mondottakat.

Kezdjük el működése középpontján, a színháznál. Az igazgató Rákosi, hogy a szín látszatát közelebb vigye az élet valóságához: mindenképp az előadás természetességére törekszik. Már a társulatát is ehhez képest szervezi s nem szűnik meg azt új és újabb hivatott tehetségekkel gazdagítani. Műsorának megállapításánál is épp ily tekintettel néz kitűzött céljára. Ezt a célt tartja szem előtt a népszínművek díszleteinek beállításánál («Tolonc», «A piros bugyelláris») is s ha a látványosságok hatásának fokozására tágabb teret s szabadabb mozgást enged is a művész fantáziájának: operettjeit, ha csak teheti, legalább korhű jelmezekben igyekszik a néző elé vinni («Angot», «Székely Katalin», «Titilla» stb.). Mint rendező iskolát teremt a modernségnek s míg a drámában (népszínmű, látványosság) lefarag színészeiről minden cafrangot, ami a romantikus múlt sirámaiból s álpáthoszából még rajtuk tapad s egyszerűsége szokatja őket («Tolonc», «Sztrogoff», «Legény bolondja»): az operettben ő aggatja tele szerepeiket vidám ötletekkel s hajszolja még a lomhákat is eleven mozgásba, fűgőn pergő beszédekbe. És még itt is ügyel, hogy az életnek ebből a bolondos torzképéből is kiérződjék az eredetinek természetes igazsága («Cornevillei», «Boccaccio», «Üdvöske» stb.). Nagy eredményeket ér

el ezen a téren; de csak később látjuk majd, hogy ezek sokkal nagyobbak, mint ahogy eddigi tapasztalataink után hinni merhetnénk és hogy máris nem szembeötlőbbek, annak csak a kellő darabok hiánya az oka.

A népszínmű Tóth E. és Csepreghy utolsó műveiben jelentősen halad ugyan ebben az irányban, de mégsem érkezik el a színigazsáig. Ha ők tovább írhatnak vagy akadt volna egy értékes tehetségű utódjuk a folytatáshoz s befejezéshez: már ma oda tehetnénk a pontot a mondat végére. De nem akadt. Hiába volt minden pályázat, a dramaturg Rákosinak minden buzdítása, irányítása: nem akadt. Még nem volt itt az ideje. Előbb a réginek kellett és kell magát kiélnie, hogy az új megszülethessen. A színész s a rendező pedig nem nyújtózhat tovább, mint ameddig a költő takarója ér s Rákosi sem mehetett tovább, mint ameddig talajt érzett a lábai alatt.

Annál teljesebb érdeme a látványosság komoly tartalmú és művészi köntösű («Sztrogoff», «Vízözön», «Kolumbus») s az operettnak bőkezű és briliáns beállításában. A modern franciák előadásában Párizssal vetekszik; mintaszerű, a könnyű színpadi nyelvet megalkotó fordításaival pedig szinte az irodalomig emeli ezt az akadémikus göggel annyira lenézett műfaját. És megteremti a magyar operettet. Pont.

És ha mindezekhez hozzávesszük műsorának gazdag változatosságát (hat év alatt 167, egy éven át átlag 28 mű!), az ünnepi s egyéb alkalmaknak gyors, néha mégis elstetett kihasználását, kereskedői ügyességét a külföldi, jelesen a francia termékek beszerzésében, erélyét érdekei és jogai megvédelmezésében: a modern magánszínház atyja áll előttünk, teljes életnagyságban. Merjük állítani, hogy a Rákosi Népszínháza még ma is, a nem egy tekintetben fejlettebb műintézetek között és versenye mellett is megállná a helyét; de az bizonyos, hogy a maga idején jobb nem lehetett.

Mi sem természetesebb, minthogy ennyi jóra való iparkodás ébresztő, vonzó hatással van a közönségre is, amely egyre szélesbülő rétegekből gazdagszik friss elemekkel, A második év végén még 50 ezerre becsülik a színházba járók számát, egy darabnak elérhető legmagasabb (50) előadási sorozata után: a hatodik év végén a «Cornevillei» 120 előadásához mérten, ez a szám már legalább 120 ezerre becsülhető. S mert jó, tanulságos, művészi, mulattató az előadásai legtöbbje: kell, hogy nevelő hatással is legyen a fogékony látogatóra. A könnyed társalgási nyelv Rákosi ötletes fordításaiból meríti fordulatosságát, Blaháné, Szigligetiné egy-egy izléses színpadi ruhája divatot teremt, Hegyi Aranka táncos gráciájának hatása meglátszik a bálokon is s rég elnémult zongorák szólalnak meg Lecocq, Planquette és Audran bájos melódiái visszhangzásában. S ez mind a fővárosi ember műveltségéhez tartozik.

Még értékeesebb az a hatás, amelyet a magyar nyelv terjesztésével és megkedveltetésével ér el a színház Rákosi alatt. Hogy a népszínmű (s mi hozzáteszük: az operett is) s kivált Blaháné zengő beszéde s beszédes daliása az iskola mellett legtöbbet tett fővárosunk magyarságáért: ma már bizonyí-

tásra sem szoruló köztudat. De tán legjobban megvilágítjuk e köztudat helyességét, ha megmutatjuk, hol tart ugyanakkor a magyarral versenyző német színészet. Láttuk a gyapjúutcai kínos vergődését, amelyet csak további haladoklássá hosszabbított Jókai s a Közgyűlés bölcsesége. A német színház élhetetlen, mert nem tud lépést tartani fővárosunk szédületes fejlődésével. 1880-ban Budapest lakóinak száma 365 ezer lélek; a város kiépülése amerikai arányokban halad előre; az év nagy részét itt tölti az Udvar s vele a gazdag mánásvilág; az Országházában Tisza Kálmán, Jókai, Apponyi, Szilágyi Dezső lángelméje lendít szónoki vetekedéssel a haza sorsán; ipar s kereskedelem szemlátomást növeli a polgárság vagyonát s műveltségét; az Akadémián Gyulai Pál jelenti be s Szász Károly olvassa föl Arany János megifjodott műzsájának csodás sugallatait; a Nemzetiben a Comédie Française művészeit véled látni az «Ahol unatkozna» előadásán, hogy másnap Csiky Gergely Proletárjai élethű beállításában köszöntsd az új idők szellemét; a Zeneakadémián Liszt F., Erkel F., Volkmann Róbert tanítják a jövő zenéjét és Munkácsy, Lotz, Székely, Madarász, Barabás s az ifjú Benczúr állítanak ki friss magyar képeket a Múcsarnokban: s akkor jön Müller Róbert úr az ő olmtüzi truppjával s olyan előadással nyitja meg visszanyert színházát, amelyre legnagyobb dicséret az, ha hallgatunk róla és tessék-lássék vendégszerepeltet jeles bécsi nagyságokat, hogy társulata nivótlanságát még kirívóbbá tegye. Nekünk magyaroknak kell felháborodnunk a nagyszerű német kultúra ilyen lealáztatásán és szégyenkeznünk, hogy immár az 1880-ban megnyílt Blaue Katz az egyetlen «művészi» porond, ahol a magyar nem birkózhatik meg a némettel – mert méltóságán alólinak tartja arra az ocsmány porondra még csak rá is lépni. És ez kell a németeknek s ezért barbár a magyar, mert neki nem kell?!

Rákosi nemcsak lépést tart Budapest fejlődésével, hanem – mint láttuk – a maga mesgyéjén az élén halad. A színésznek egy vidékies mozdulata elég, hogy lehetetlen legyen a Népszínház színpadán. És mégis ...!

És mégis teli vannak kifogásokkal, panasszal, váddal ellene. Hogy dédelgeti az operettet a népszínmű rovására. Hát igaz; még az 1400-ik előadásnál (1879 okt. 1) a népszínmű vezet 510 estével az operett 488-a előtt. Erre következik Csepreghy halála és a meddő pályázat, amely négy darabjával sem ér el többet 53 előadásnál s így a 2000-ik előadásnál már az operett kerül fölül, 803 esttel verve a népszínmű 702-jét. További meddőség s a végleszámolásnál a 2137 előadásból a győztes operett mutathat föl 969 estét a népszínmű 689-e ellen. De hát Rákosi tehet arról? Amíg írói voltak: a népszínmű vezetett, mikor a próbálkozókra került a sor: le kellett hanyatlania a műfajnak. A kísérleteket csak addig nézzük el, amíg a mestermű meg nem született, aztán már sem el, sem meg nem nézzük.

Vádolták azzal is, hogy portálja a rokonságát; különösen Csepreghyt, a sógorát. Dehogy a sógorát! A tehetséget portálta, dacára, hogy a sógora volt.

Egy szóval sem tartóztatja Fanni nővérét, mikor férjhez menve, elhagyja a színpadot; de tárt karokkal fogadja vissza a férjétől elvált Szidit, mert tehetőség. Tehetségeket fölfedezni: ez az ő vadászszenvedélye s a fölfedezetteket egy életen át megbecsülni s támogatni: ez az ő – sajnos, senkivel nem közös - privilégiuma. (Joggal mondhatjuk ezt, mert mi nem tartoztunk ezek közé.)

Bűnéül rótták föl, hogy magának is gyűjtött némi vagyon a Népszínház felgazdagítása mellett. Még ezt se? Vagy ez csak a sajtónak szabad s neki nem, aki hat év alatt 60 ezer forint tantièmet fizetett ki csak a magyar szerzőknek -? Szemére vetették, hogy hajszolja a ledérséget. Erre már megfeleltünk: értjük Rákosit, ha nem is értünk vele egyet. És volt lelkük még mintaszerű családi életének tisztaságát is elhomályosítani akarni a férjre irányított, színleg megbotránkozó, valójában irigy pletykákkal. Ezekre ő méltóságán alattinak tartotta a feleletet; mink is.

De hogy a sok rózsát mi se nyújtsuk tövis nélkül: kifogásoljuk a jóakaró elnézést, amellyel a színre segített több oda nem való kísérletet. Ha ezek elmaradnak: az előadott darabok betegül nagy száma (167!) egészségesen kevesebbre olvad és nem kellett volna készületlen, döcögő előadásokról is beszámolnunk. De ezek törpe hibák az óriási eredményekkel szemben; szemölcsök a tiszta márványarcon: nem rontják annak összhatását, csak emberibbnek mutatják vonásait.

Sajnos, nem követhetjük a távozót további útján; az már a történetíró szép hivatása. S bár tudjuk, hogy őrszelleme ezentúl is a Népszínház fölött fog lebegni: az igazgatótól meg kell e helyütt válnunk. Rákosival szemben nincs helye az asszonyos érzélgésnek. Felsoroltuk a tetteit, becsületesen, legjobb tudásunk szerint: ez a mi férfi as búcsúköszöntésünk.

EWA LAJOS.

1881 október 15-től 1897 október 14-ig.

A KEZDET NEHÉZSÉGEI.

Még igazgatása mézes (?) heteiben, egy este magas, szikáran csontos ifjú állít be Rákosi irodájába s hivatkozással arra, hogy valamikor tárcákat írt «Reform» című lapjába a régi magyar zenéről s jelesebb művelőiről: hivatalt kér a színházánál. Rákosi nevetve válaszolja: «Nem vagyok én király, hogy hivatalokat osztogassak». – «Hát valami állást; bármi csekélyét.» – «Már azzal sem szolgálhatok. Ami kevés volt, mind betöltöttem s amíg egy meg nem üresedik ...» – «Pedig én mindenáron itt szeretnék maradni. úgy érzem, nekem is jó lenne, meg az intézetnek is.» – Rákosit megkapja az ifjú bizakodó hite s rövid gondolkodás után folytatja: «Hanem tudja mit? Nem

bánom, maradjon itt, mint voluntér s teremtsen magának «állást». Tegye magát hasznossá valami módon; hogyan? az a maga gondja. Kezdő intézetnél sok minden lehetőség kínálkozik, amire a kezdő igazgató nem is gondol. Találjon s ragadjon meg egy ilyen: én a felmutatott haszon arányában fogom díjazni s ha az állandónak ígérkezik, állandóan is alkalmazom».

A szikár ifjúnak ez is elég, hogy maradjon. Ott ödöng attól fogva reggel, este a színházban s keresi a hasznos «lehetőségeket». Délelőtt a próbákat nézi s szaladgál a burokból a műhelyekbe, a padlásról a sülyedőkbe; este pedig az előadásokat figyeli az állóhelyek sötétjéből, vagy a kiürült folyosókon fohász-kodik szent Antalhoz – s nem hiába. Minek ég itt – elmélkedik magában – ennyi gázláng teljes erővel, mialatt a közönség szemét a szín képei foglalják le odabenn? Minek úsznak óraszámra vakító fényben az üres folyosók, lépcsők, előcsarnokok, cukrosboltok, mikor a vendégeket a felvonások végéig a nézőtérhez láncolja a darab menete? A pár elkésetten érkezőnek kevesebb világosság is elég, hogy a helyére osonjon ... És szépen a felére csavar le minden egyes lángot s nyomban azt is kiszámítja, hogy ez ennyi és ennyi lángnál, ennyi és ennyi idő alatt, ennyi és ennyi megtakarítást jelent. Elégülten megy vissza a nézőtérre, hogy majd idején kirohanhasson s a felvonásköz rövid tartamára újból fölcsavarhassa a fél-lángokat – s az sem baj, ha néhányat ki is feled nagy sietésben. Mikor aztán arra is rájön, hogy a világosító táblájánál ezt a le-fölcsavargatást a központi csapok egyetlen fordításával is elvégezheti: oda teszi át főhadiszállását s másodpercnyi pontossággal szabályozza onnét a kívánt világosságok erejét.

Az új gázhónap végén feltűnik Rákosinak a számla jelentősen megcsapant összege; keresi, kutatja a kellemes «deficit» okát s végre is megleti a csapforgató ifjában. Kifizeti neki a voluntérül leszolgált hónap járandóságát s hogy «állása» is legyen: megteszi «jegyekezőnek», 50 frt havi fizetéssel.

Így szól a legenda arról: mint került a Népszínházhoz – Evva Lajos. Igaz-e? nem-e, ez a legenda? – mellékes, mert rendkívül találó mind a két szereplőjére. Annyi bizonyos, hogy Rákosi az egyszer így vagy úgy fölismert tehetséget – természetrajzához híven – többé el nem hagyja s fokinkint neveli ki belőle a maga – utódját. Mikor Nagy Vince «Sztrogoff»-al európai

EVVA LAJOS

körútra indul: helyére ellenőrré lépteti elő; vele helyettesíti később a betegeskedő Csepreghyt a titkári székben, hogy majdan utódjává tegye annak halála után; darabokat bíraltat vele, hogy bevezesse a dramaturgiába; maga mellé veszi rendezőnek, hogy a színen is úrrá tegye; fordíttat vele és megtanítja az adott zene alá való szövegfordítás fortélyaira, amiket kivülről akkoriban senki más nem ismer. Hogy az így kikészített és egyébként is talpig derék férfiút szívesen fogadja sógorául is s hogy aztán ezt a sógorát fogadtatja el utódjául a Népszínházi Bizottmánnyal, mint egyetlen megbízható jelöltet: amily okszerű és helyes, épp oly magától értetődik nála.

De ez még mindig csak Rákosi Jenő; lássuk már most, ki az az Evva Lajos?

Mint Csepreghy, ő is elszegényedett nemesi család sarjaként születik a hontmegyei Fegyverneken 1851-ben. Az egyetemen tanári képesítést nyert ifjú a Nemzeti Múzeum könyvtárában nyer alkalmazást s innen írogatja a «Reform»-nak, ha nem is nagyon színes, de elég érdekesen előadott tárcáit a régj magyar zenéről és zenészekről. Három év után a vidékre kerül nevelőnek az unghvári Eöry családhoz, ahonnan ismét a fővárosba jön, hogy a Népszínháznál keressen s találjon munkateret veszületett dolgos kedvének. Komoly és éppen nem közlékeny természet. Valami nehézkes és merev van a lényében; de ha nem is ragad el rögtön a modorával, végül is lefegyverez a megbízhatóságával. Megfontoltan cselekszik s makacsul kitart az elhatározása mellett. Tanács dolgában csak két tekintélyt ismer, akiket érdemes meghallgatni: Rákosi Jenőt és a – plajbászát. Ha ez utóbbinak számításait lecáfolná az élet: az előbbihez fordul döntő ítéletért. Egyelőre ennyit róla. Elég ideig lesz a szemünk előtt- hogy apróra kitapinthatassuk emberi s igazgatói értékeit.

A Népszínházi Bizottmány határozata után, amely kezére bízta a gyep-lőt, helyzete könnyűnek látszik. Hisz készen kap mindent: színházat, személyzetet, írókat, műsort, közönséget; sőt ráadásul potom 20 ezer forintért egész ruha, díszlet és könyvtárát is átengedi neki generózus elődje. Aztán Rákosi úgy beállította a Népszínházat hivatása kerékvágásába s ezt a vágást oly messzenyúlóan kiegyengette, hogy a fölborulás veszélye nélkül roboghat a nyílt úton előre. Az eredetileg kitűzött célok – mint láttuk – erőfélben várják a szüretelőt s Evvának voltaképp csak le kellett aratnia, amit Rákosi vetett. Csak? Nem olyan könnyű munka az aratás! S majd kiséül az is, hogy sokszor csal a látszat. Sejtji ezt Evva is s hogy mindenekelőtt az anyagi bázisát biztosítsa: szolid tőkeerőt vesz maga mellé csöndes társul, akinek azonban a művészi vezetésbe beleszólást nem enged. Aztán előveszi az egyik tekintélyét, a plajbászát s számolni kezd. Megállapítja a büdzséjét: ennyit vehetek be, tehát csak ennyit adhatok ki s ehhez képest kezd el szervezkedni. Csakhamar rájön azonban, hogy kettőn áll a vásár.

A kisebbekkel hamar végez. Ezeket könnyű kielégíteni, mert csak kérnek, amit nem muszáj megadni. De a nagyok követelnek s ha nem kapnak,

kész a konfliktus. A legsúlyosabb köveket a három volt «Nemzeti» nagyság: Eőri, Tamási, Blaháné gördíti a megegyezés útjába. És pedig nemcsak anyagi indítókokból. Hivatalosan ugyan a gázsi az ütközőpont: a kínált szerződések elutasításának azonban mélyebben fekvő oka is van. Mondjuk ki magyarul: derogál nekik Evva Lajos. Kicsinylik őt maguk fölé igazgatónak. A gőgös Tamási – aki még Rákosit is fitymálta annak idején – ki is böffenti a maga rusztkus nyelvin: «Ez akar itt igazgató lenni, aki egy rongyos istirimfliszárban hozta ide az egész cókómókját?!» – No és ennek a Tamásinak kínál Evva – öregedő korára való hivatkozással (a legvörösebb posztó a színésznek!) – az eddigi 3500 fitos fizetése helyett 2000 ft évi díjat, azzal a kikötéssel, hogy köteles helytállni – apaszerepekben is! – Blaháné is többet «követel», mint amennyit a plajbász kínál s Eőrivel sem lehet «okosan» beszélni. Evva vár egy ideig s mikor látja, hogy nem puhulnak: siet Hegyi Aranka mellé (5500 ft) Pálmait is leszerződtetni (6-7-8 ezer) s aztán ő jelenti ki, hogy a «büdséje» már nem bír el több terhet, vagyis, hogy ő mond le Blahánéról s nem ez róla.

De már erre megmozdul a nyilvánosság is, a hármak pedig más fegyverekhez nyúlnak érdekeik védelmére. Blahá né beadvánnyal fordul a Város-hoz, amelyben játékgendélyt kér az általa kibérelt Hermina-téri színházban tartandó népszínmű és drámai előadásokra – operettek és «állatseregleti mutatóványok» nélkül. (Pepi elefánt.) De természetesen Tamási és Eőri közreműködésével. A sajtó melléjük áll, a közönség zajosan tüntet kedvencei mellett, Rákosi hidegen hallgat s hagyja a maga kárán tanulni csökönyös tanítványát, míg végre a Népszínházi Bizottmány megelégteli a hűhót s ráír a pre-zumptív igazgatóra, hogy: tessék megegyezni Blahánéval. S miután a másik tekintély, akihez az első csődje után fordul, szintén azt mondja, hogy Blahánét nem lehet nem szerződtetni: megadja neki a tízszer tízhavi föllépésért az évi 14 ezer ft fizetést, kéthavi szünetet s minden túlföllépésért: népszínműben 130, operettkben pedig, amelyben a díva csak «szívességéből» játszik s csak, amikor a kedve tartja, 150 irtot. Blaháné erre visszavonja a színháznyitási kérvényét s a két kuruc mehet a vidékre. Tamásit szept. 11-én búcsúztatja Rákosi «A falu rosszá»-ban, zsúfolt ház előtt. A földszint meleg tapssal köszönti, a karzatról ellenben ilyen tartalmú «költemények» hullanak alá: Eljön a messiás, ki korbáccsal kergeti ki templomából a kankánt s az uszorát. A kritika, amíg megrója ezt az ízetlenséget, azt is megállapítja, hogy «Tamási útja lefelé visz ugyan, de a másik oldalon nincs, aki fölfelé törne s azért szükség van rá». S ez az igazság, amire előbb-utóbb rábukkan majd Evva is.

Egyéb nehézségek is vannak. Együd súlyos beteg. Bár bizakodva tér haza Görzből (ez is?), nem lehet többé reá számítani. Pótlására két jeles Péter: Andorfi és Mezei jön föl a vidékről. Csakhamar Puks is távozik, akinek karnagyi botját és zeneszerzői tollát a tehetséges Serly Lajos örökli. A szép, kellemes hangú, diszkrét és megbízható ügyes Sziklai Emilia Kolozsvára szerződik Pálmai utódául; helyére Szelényi Anna lép elő a Népszínház kóru-

sából, akiről egyelőre csak annyit tudunk, hogy szintén szép. Új tagok még: a Ditrói-pár (jellegszerepekre a nagytudású férj, drámai szendének a bájos, meleg, ügyes feleség), Nagy Ibolyka (színiiskolát végzett, sokat ígérő naiva) és Toldi Ferenc (szemrevaló ifjú szerelmes). Evva rendszeres délutáni előadásokat is tervez s hogy személyzetét szaporítsa: visszaállítja a balettkart; sőt balettiskolát is nyit, hogy valamiképp ki ne vesszen ez a nemes fajta. Az adminisztrációban is gyökeres változások esnek: a titkán székbe Evva barátja, a művelt, finom modorú Nemes Ferenc kerül, aki a rendezővé átvedlett Nagy Vincével színházi ügynökséget is alapít, míg az utóbbinak ellenőri hivatalát a kitűnő prózafordító Fái J. Béla foglalja el. A belső nehézségekhez pedig, a fenyegető konkurrencia sötét hátteréül, fölvonul a híres Renz cirkusza! De végre is rendbehozza a szénáját: az első ütközetből, ha nem is sebek nélkül* győztesen kerül ki Evva Lajos s szombaton, 1881 okt. 16-án (15-én este jelmezes főpróbát tart) a «Karácsonyfa» tündéries látványosság sikeres bemutatójával szerencsésen megnyithatja másfél évtizedre terjedő igazgatása előadásainak változatos sorát.

A hegyvidéken utaztunkban, láttuk a sziklából kiserkenő forrást pata kká erősödni, számbavettünk minden kis erecskét, amely beléje ömlött, hogy egymásra folyóvá dagassza, érdeklődéssel követtük ennek kanyargó rohanását, míg végre kiért a sík rónára, hogy folyammá szélesülve, nyugodt mederben hömpölyögjön célja, a tenger felé. Ma már a beléje torkolló ereket, patakokat meg se látjuk többé s csak a tömegét növelő nagy vizek ötlenek szemünkbe, amint vele úszunk hajókat hordozó hullámain. Eztán már csak azokat a művészi eseményeket méltatjuk elismerő szóval, amelyek jelentőséggel érvényesülnek színházunk életében. Ehhez képest elhagyjuk az évenként való leszámolásokat is és három részre tagoljuk Evva igazgatása történetét (1881-85) 86-91,92-97), hogy minden egyes évkör végébe szögezzük bele annak nyilvánvaló tanulságait. S hogy még világosabbá egyszerűsítsük előadásunkat: lehetően a főbb műfajták egyezett irányában, mint párhuzamos kerékcspásokon, igyekszünk összegező célunk felé.

NÉPSZÍNMŰVEK.

A népszínmű «A piros bugyelláris» nyomán, vagyis vígjátéki alapon mozog tovább, a nélkül, hogy a fölkapott mintát egy utánzata is elérné költői becsben s a siker tartósságában. Tán legközelebb férközik hozzá Evva első népszínmű-újdonsága: «Az igmándi kispap». Írója: Bérczik Árpád. A mi nézésünk szerint a legnagyobb vígjátékírói *tehetség*, akit az újabb magyar irodalom felmutathat. Leleményes, ötletes, víg és magyar. Inkább humoros, mint szatirikus; de mindig természetes és kedves. Jól lát és jól is markol; emberei élnek, miliói levegősek. Tud beszéltetni s nyelve ha nem is éleztet,

de simán perdül. Csakhogy mindezeket a jó tulajdonságait a dilettáns színvonalára közömbösíti hallatlan felületessége és pongyolasága. Hja, mulatságból ír és nem hivatásból: csak vázlatokat nyújt pompás és semmitmondó részletekkel tarkán; de kész rajza – bár sokat alkot, mert termékeny, mint minden zseni – egy sem marad, hogy túlélje halandó korát. Kár, hogy gazdagon nőül s méltóságos úr lesz belőle: a szükség tán művészé érlelte volna, ha már a maga emberségéből nem tudott azzá komolyodni.

«Az igmándi kispap» különben, így ahogy ma látjuk (1881 nov. 19) még a legegzenletesebb alkotása. Gyanítjuk ugyan, hogy sokat faragtak rajta a színháznál, mert későbbi műveit már nekünk kellett színpadképessé fésülgetni – és kellett! Alakjai falusiak, de nem parasztok; aminthogy tárgya sem népies. Arról van szó ugyanis, hogy Nagy János tanító (Tihanyi) és felesége (Pártényiné) Ferenc fiokat (Vidor) papnak szánták, be is adták már kispapnak a szemináriumba; ámde a «leendő püspök» szerelmes Eszti kegyelmű lányukba (Blaha L. a.) s élénk küzdelmek után kivetkezik a reverendából, hogy választottját oltárhoz vezethesse.

Az előadás kedves, mint a darab; mesterkéetlen s szinte duzzad a lélek hol víg, hol méla derűjétől. Blaha Lujza asszony – mióta báró Splény Ödön neje lett (81 febr. 19), ez a történelmi neve került végérvényesen a színlapra – és Vidor aranyosan szerelmeskednek s elragadóan éneklük, nagyrészt Nikolic Sándor líráján fakadt, dalaikat. Hegyi Aranka szenzációt kelt komizáló készségével Stella, a vadregényes hajlamú és föllengző beszédű komorna szerepében s Solymosi egyenrangú hatással adja a svihák Király Pista inasszerpét. A pálmát mi mégis a két derék öregnek – Tihanyi tanító, Horváth plébános – nyújtjuk, akik vetekszenek a játék természetes egyszerűségében. Azaz, dehogy vetekszenek; egyszerűen olyanok, amilyenek: igazak. Boldog Igmánd, hogy ilyen papod s tanítód van: a szerző s színészei jóvoltából!

A második víg színművel a pályabírák kedveskednek, akik 126 (!) pályamű közül Almási Tihamér «A milimári» fővárosi életképét bocsátják koszorúzottan a színpadra. A kiírás szerint előnyben részesült a pályamű, amelyik tárgyát a fővárosi életből merítette. Ezt az előnyt alaposan kihasználhatta a mű a pályázatnál, mert bemutatóján (82 nov. 1.) ugyan keveset látunk már belőle. Tárgya, alakjai nagy többsége s kidolgozása folytán inkább bohózat s nem a mi fővárosunkra, hanem a bécsi mintákra emlékeztet, amelyeknek hatása alatt íródott. De persze, mikor a «milimári» (ez is Bécsből importált alak s elnevezés) egylovas kordéján, tejes kannái közt ülve, behajt a színpadra s ráismerünk benne Blaha Lujzára: olyan tapsvihar fogadja, hogy még vagy húsz estén visszhangzik tőle a Népszínház nézőtere.

A harmadik megint értékeesebb alkotás; pedig csak az egyik fele, de ez aztán annyira víg, hogy tavaszi derűjével a komoly drámai fél vértelen sápadtságát is pirossá zománcozza. Vidor Pálról tudjuk, hogy széphanjú énekes és nagyskalájú jó színész. S íme, «A vörös sapka» népszínművével, váratlanul

mint író lép elénk (1882 május 27) s annak is beválik. Alakjait jól jellemzi s előadásában sok a természetesség. Féltékenységre épült drámája egyszínű s érzelgős: annál viritőbb Juci (Blaha) és Matyi (Vidor) ifjú szerelmespár örökös évődése, száz változatú civódása. Ezek a jelenetek élnek s éltetik a többit is. Blaha – vajjon hányadszor ismétljük? – elragadó s feltűnik, milyen jól szekundál neki Vidor: a víg népszínmű épp jókor találja meg benne a hőst most, mikor a drámai elvesztette a magát s mint a meddő kísérletek (Kiss Ferenc, Szabó B., sőt Vidor is Göndör Sándorban) bizonyítják, nem is találja meg addig, míg Evva hátra nem nyúl a bevált múltba s vissza nem szerződ-teti: előbb Eönt s miután 25 éves színészi jubileumát, 82 aug. 12-én, lelkes tüntetések mellett a budai Színkörben kellett megülnie – Tamásit is.

A legvígabb játékon, Szigeti József «Marcsa és Mariska»-ján nagyokat kacagunk ugyan (1882 szept. 27), de sekély tartalmával a nevét is hamar elfe-ledjük. Annál tartósabbnak bizonyul a következő újdonság; pedig sívárabb bemutatót (1882 nov. 28) alig ért meg darab, mint Almási T. «A tót leány»-a. A szerző meg sem jelenhet a máskor obligát tapsokat megköszönni: még csak nem is kíváncsi rá a publikum. Az előadást követő, előre megrendelt lakoma pedig halotti tornak is beillenék kínos némaságávai. S a darab mégis roham-lépésben én el 100-ik előadását! Történnék ilyen csudák a színházi életben. Nem ez az első s nem is az utolsó, mint látni fogjuk. De a legtöbb – ha nem minden – csudának előbb-utóbb ráakadunk a nyitjára s csakhamar ezére is.

Eddig is láttunk a színen elvélve egy-egy tótot s jól mulattunk felemás nyelven s a magyarétól elűtő különösségein. Almási most egy egész karaván-ban, hogy úgy mondjam, a tót fajtát ömleszt! bele a magyar miliőbe; sőt drámai konfliktusát is ebből a két fajiságból meríti. Ez a merész invázió ide-genszerűen hat a bemutató meglepett közönségére s elfordítja a darabtól is. A második előadás publikuma, a kritika ismertetése után, már nem lepődik meg az idegen tömeg láttára, a harmadiké már érdeklődéssel szemléli s mert a tót másként szimpatikus a magyar előtt: fokonkint kialakuló sikere tartós-ságát a darab épp annak köszönheti, ami bemutatóján a bukás szélére sodorta. S kár lett volna, ha bele is ejti, mert sok jó tulajdonsággal ékes alkotás lett volna semmivé.

A drámai összeütközés magvát «A vereshajú» virágából érlelte ki a szerző. Ott a lány veres haja, itt a tót mivolta ellenszenves a szerelmes legény anyjának s ott is, itt is a lány abszolút emberi értéke érvényesül győzelmesen a gögös anya elfogultságával szemben. Vígjátékhoz elég komoly lenne az ilyen ellentét, csak az a kár, hogy ezt a komolyságát is lehigitja a bohózati lé, amibe mártani ezt a művét sem átalotta a javíthatatlan szerző. A tót aratók jelenetei-ben van élet; több, mint a magyarokéban s amily színtelenek ezek, oly pom-pás figurák akadnak azok közt.

Hanka-Blaha, Misu-Solymosi, Brbolya-Ujván: egyik jobb, mint a másik – alaknak is, alakításnak is. Blahának rendkívül illik a kenderszöszke-

ség s a szláv lágyság – is (mi nem illik ennek az asszonynak?!). Tótos beszéde, daliása és tánca – kedvesebb már nem is lehetne. S az a diszkrét,

VIDOR PÁL ÉS BLAHA LUJZA

mondhatnám: szűzien kacér érzékiség, amivel gömbölyű derekát a táncában ringatja s az a pajzán humor, amivel az «íci-píci nyúl» nótát bearanyozza s az a halk, hosszan kitartott magas «A» a dal vége felé: nem látunk, nem hallunk

mi többé ilyet soha! – Solymosi méltó párját adja «Tolonc»-beli Lőrincének. S mily élesen megkülönbözteti Misujának passzív enhittségét, Lőrince hengegő arroganciájától! Tud ez a komédiás, mikor hangfogót illeszt a túlzó kedvére! Újvári elsőrangú a nyers, szokimondó s mégis meleg öreg tótban. Tamási, Horváth, Pártényiné jók – szerepeik arányában.

Külön kell fölemlitenünk a pompás zenét, amellyel a színház új, dirigensnek gyöngye karmestere, Serly Lajos a darabot fölkesítette. Kivált tót motívumai vonzóak és értékesek. Hanka és Misu kettőse s a tót táncok nagyon tetszenek; a nyúl-nóta meg az utcát is úgy meghódítja, mint holmi operettszláger.

És még valamit: emlékeztetőül elpártolt tót atyánkfiaira. Az egyetem tótajkú hallgatói babérkoszorúval kedveskednek «Hankának»; a budapesti luth, tót egyház derék lelkésze, Bachát Dániel pedig siet tótra átültetni a darabot, mint a magyar testvérek rokonézésének költői megnyilatkozását.

Folhnusz Aurél «Szeget szeggel» bohózatos népszínművét (1883 jan. 4) csak azért említjük meg, mert színlapján először díszlik a zeneszerző Konti József neve. Vidor «A szárazmalom»-mal bizony nem feledtetni el «Vörös sapkáját». Bemutatóján (1883 ápr. 5) először látjuk «kreálni» Munkácsiné Tóth Ilka asszonyt, aki őszinte naivitásával és ehhez illő figurás pöttömségével s kedves babaarcával még lánynak is gyerekszamba menne. – Bérezik «A vén kupec»-cel megmutatja (1884febr. 23), hogy tudna ő jellemvígjátékokat is írni, ha ráérne a túlsók idejétől. Tihanyi szerepe erejéig jó a furfangos parasztkupec szerepében; Kassai pedig hatással adja elő a színen «Un tempó, paraszt tempó» kupiáját, míg a hozzá «költött» táncot a színpalak mögött járja el kettesben- övig érő szakállával («szakálltánc»), rendezője s kollégái nagy gaudiómára. – Almásit nem hagyja nyugodni «A tót leány» etnográfiai sikere s tovább szövi ezt a zsanért az 1884 ápr. 4-én bemutatott «Cigány Panná»-ban; de csak félsikerrel s azt is leginkább annak köszönheti, hogy a társulatban dül a cimbalommánia, amely Pálmaint tör ki először, hogy végül Blaha asszonyt is inficiálja. Ezt a «művészetét» is bemutatni rajongóinak: íródik a darab s csakugyan, mikor a kormos Panna (Blaha) Schunda V. pedál-cimbalmán nagy kínok közt lezörgeti az igénytelen nótácskáját: olyan tapsvihar zúg végig a nézőtérre, amelyet a népszínházi zenekar vérbeli művésze, Pintér Pál sem hallott soha. Az estén Rónaszéki Gusztáv vidéki színész újabb sikerrel toldja meg a régebben Veréb Jankóval megindított vendéggjátékai sorát, míg «A vörös sapka» egyik előadásán Bokody Antal, a jeles jellemszínész helyettesíti a hosszan beteg Tihanyit.

A komolyabb irányú népszínművekkel, sajnos, rövidebben végezhetünk. Sem Győri Vilmos «Az öregbéres» (1881 dec. 17), sem Lukácsy «Árva Zsuzska» népszínműve (1882 jan. 17) nem lendít a szemlélatomást hanyatló műfajta fejlődésén, bár színészi sikerek és szép nótáik jóidőig felszínen úszhatják mind a kettőt. – Csiky Gergely, a Nemzeti nagynevű házi költője,

«Szép leányok» fővárosi népszínművében nem találja el a Népszínház hangját (1882 május 4) s darabja nyomtalanul vész el tucatszámú előadás után. – Több figyelmet s legalább erkölcsi elismerést arat Nyíró Sándornak Arany János humoros költeménye után komoly tónusú drámává alakított s jambusokban írt népszínműve: «A fütty» (1883 május 18). A jambus idegenül hangzik a paraszt ajkán s az alakok jellemzetessége nem kárpótol a sovány cselekvény, monológokkal is növelt unalmasságáért. A költőt kiérezzük a műből, de nem látjuk az író. – Tóth Kálmán régi történeti népszínműve, «Dobó Katica» (1883 aug. 28, Pálmai tüzes Katica, Tamási pompás Dobó) után olyasvalami történik «Túri Borcsa» népszínmű bemutatóján (1883 okt. 3), mintha jelentkeznék az a valaki, aki elég erős lesz, hogy fölvegye a Tóth-Csepreghy által leejtett fonalat.

A darab írója: Gerő Károly. Fialat, jogvégzett ember, aki periratok helyett darabot ír, azt előadhatja a budai Színkörben, figyelmet kelt s átdolgozott művével együtt a Népszínházhoz kerül, az eltávozott Fái ellenőr utódául. A rég nem látott tetszéssel fogadott darab rövidre fogott meséje pedig ez. Túri Gáspár gazda (Mezei) Borcsa leánya (Rákosi Sz.) szerelmes Tornya Gábor léha ispánba (Szabó B.), akit azonban apja, Tornya kasznár (Horváth) elűzött a házától s így nem csoda, hogy a jómódú Túri leányát inkább Ferenchez (Tamási), özv. Gombosné (Pártényiné) derék fiához erőlteti feleségül. Az esküvő napján a hirtelenharagú Gombosné keményen bánik a szomorgó Borcsával, a szemfüles ispán is előtöppan s azt ígéri Borcsának, hogy nőül veszi, ha megszökik vele. Az elkeseredett leány csakugyan vele szökik: hangos fölháborodás a násznép körében, felvonásvég, nagy hatás, sűrű kihívások. Kiszül azonban, hogy Tornya Gábor közönséges svihák, Borcsa kiábrándul belőle s miután a horti plébános (Kovács) szülői engedély nélkül nem adja őket össze, nem akar tovább menni Gáborral s otthagyja. Ez utána menne, de eléje toppan Ferenc, birokra megy az erőszakoskodó ispánnal s már le is gyűrné, midőn ez lefegyverzi azzal a kijelentésével, hogy Borcsa már felesége. Újabb felvonásvég, újabb hatás s kihívások. A harmadik felvonásban persze kiszül, hogy Gábor megint hazudott s Ferenc és Borcsa egymáséi lehetnek.

Hát biz ez a tárgy nem törül metszeten népies – a «szökés» éppen nem paraszti motívum – de Gerő mégis elfogadhatja virtuóz, készségével, amellyel cselekvényét bonyolítja s a felvonásvégekre hatásosan kihegyezi. Itt az író ven a költőt. Nagy erőssége még, ha nem is paraszti, de magyaros és tömör nyelve; no és a mellékalakokba bujtatott jókedvű humora. Tihanyi Czuruk kocsisa, Kassai Gyügyü kisbírója mulatságos figurák; Blaha asszony Szele Tercsi árvalánya, Tóth Ilka naiv Micije, Vidorné cselédje: kedvesen megrajzolt alakok. A zeneszámok összeállításában megint Erkel E. remekelt. A «Meggyszámláltam egy rózsafán száz rózsát» híressé vált nótát Blaha a csodaszépen énekli. Aratásról jön haza, megáll pihenni s gereblyéjére támaszkodva, moz-

dulatlan bensőséggel fakasztja ki lelkéből a bűbajos dallamot. Csak a végső hangoknál indul, vállára vetett gereblyével, hazafelé, hogy a meghatottság sín csöndjéből kicsattanó tapsorkán kísérrje – és hívja vissza: újra! újra! Szép, meleg és nagy várakozásokat ébresztő est. Ezen a remény feltűnő, Kóródi «A tékozló asszony» népszínművében pedig (1884 május 17) leáldozó napját köszöntjük megfelelő érzésekkel.

Bizisten elég népszínmű-újdonosság három rövid évre s épp azért - ismerve Spiegelbergjeinket – meg sem lepődünk, hogy most meg «A Nemzet» című újság azon kesereg, hogy Evva keveset játszatja Blaha Lujza asszonyt - operettben.

EGYÉB SZÍNMŰVEK.

Evva látványossággal indul igazgatói útjára, de úgy látszik, «A karácsonyfa» nem igen gazdagon igazolja a plajbászát, mert a következő évek nyári estéinek ürességét már csak a jó öreg «Sztrogoff», «Dráma a tenger fenekén» és «Utazás» felújításával igyekszik az őszig áthidalni. Ez a felújítás leginkább abból áll, hogy hol Miss Aenea, hol Gogolatis Preciosa k. a. a «Mouche d'or», míg végre a legügyetlenebb balettkarhölgy is úgy röpköd a dróton, akár a - légy, ha nem is arany. – «Sztrogoff» e közben eléri a 100-at s a másik kettő is hamar megközelíti.

A drámák sorát az ósdián együgyű «A bányarém», Vachot Imre regényes színműve nyitja meg (1881 dec. 3), amelyet csinos kiállításra és a színészek, legkitűnőbbben Nagy Ibolyka jó játéka sem tud a gyors kimúlástól megmen-teni. A vasárnap délutáni előadások rendes sorozata ezzel a darabbal indul meg december 4-én s ezzé' fejeződik is be egyelőre, mert a rákövetkező fekete csütörtökön este (dec. 8) leég a bécsi Ringszínház s a több száz halottat követelő katasztrófa hatása alatt sok üdvös s egynémely fölösleges intézkedés és korlátozást írnak elő a hatóságok a színházak tűzbiztonsága növelésére, holott a vizsgálatból hamar kiderül, hogy nem a berendezések hiányossága, hanem kizáróan a kezelőszemélyzet végzetes fej vesztettsége volt oka a rémes tragédiának.

De azért csak helyeselni tudjuk a hatósági intézkedéseket, amelyek a minimumra szorítják le színházaink tűzveszedelmét. Ezek nyomán épülnek aztán újabb lépcsők, kijáratok a Népszínház karzataihoz, szerelik föl a később idétlen hirdetésekkel eléktelenített vasfüggönyt, kapunk a folyosókra «örök-égő» gyertyákat, tűzálló (impregnált) díszleteket Lehmann találékonyságából, «Mata f uegos» nevű tűzoltó gépeket, ezekhez még több tűzoltót, végül villanyvilágítást is, előbb a színen, utóbb az egész épületben – s ezek tiltják be egyelőre az épp hogy bevezetett délutáni előadások tartását is.

A megriadt közönséget azonban még ezek az óvintézkedések sem nyugtatják meg. Hetekig feléje sem néz a színháznak és csak sikeres előadások

csalétkével lehet oda visszaédesgetni. Ez lassan-lassan be is következik s midőn 1882 márc. 10-én Rákosi Jenő «Székháziak» bohóságára verődik össze a t. c. publikum: már gondtalan kedvvel mulat a gondtalan kedvvel, de gondos művészettel megírt vígságon.

Az első felvonás színhelye Klementina (Rákosi Szidi) varróműhelye. Többen szeretik az élénk hölgyet: Jablunca Péter tót jogász és francia nyelvmester (Solymosi), Bothos János süket exrészöntő (Tihanyi) és Cseresnyés Alfréd jogász (Pálmai). Mind e székháziaknál több joga van az asszonyhoz Doroghy vidéki birtokosnak (Horváth), mert tizenkét év előtt benső viszonya volt Klementinával. A négy vetélytárs versengése és féltékenysége sok mulatságos jelenetre ad alkalmat. Többek közt Alfréd leánynak öltözik, elbolondítja s mulatságba sodorja Doroghyt, amelyen aztán résztvesznek a varróleányok s Bethlen Ignácné (Hegyí A.), a műveltséget affektáló uzorásné is, aki olasz primadonnául mutatja be magát, koncertet rendez s végül szilaj kankánba hajszolja az egész társaságot. Hasonló élénkség uralkodik a Felvidéki Rozália (Csatái) nevelőintézetében lezajló második s a Bethlenné zálogházában játszó harmadik felvonásban is.

Pálmai, aki előzően a kétes múltú «Niniche»-t iparkodott nem minden elismerés nélkül rehabilitálni, elemében van: vidám, eleven s viszi magával a többit is. Hegyí hatásosan torzítja az affektáló zsidónét, Rákosi Sz. élesen kiemeli beszéde csattanóit, Csatái jellemzőn alakít s a férfiak is derekasan hozzájárulnak a tartós siker kivívásához.

Evva úgy véli, igen helyesen, hogy kötelessége az oly irányú drámákkal is megismertetni közönségét, amelyek elől a Nemzeti, épp irányuknál fogva, még elzárja kapuit. Az Európa-szerte föllendülő naturalizmus termékeit meg éppen nem mellőzheti az a színház, amelynek kitűnően művészi célja a természetesre való törekvés. Így jutunk mindjárt első nyara folyamán két Zola-darabhoz, hogy mindjárt a tej fölén kezdjük a kóstolót. Dicséretünkre legyen mondva: ez a tejföl savanyú a mi ínnyünknek s émelyedve gondolunk arra, milyen lehet a tej, ha már a föle ily élvezhetetlen?!

Előbb «Nana», a színműnek elkeresztelt ocsmányság kerül színre (1882 jún. 12), Pálmaival a címszerepben. A darabnak ocsmányságánál is súlyosabb bűne, hogy – unalmas. Szinte szerencse, hogy a Népszínház művészei, akik csak népies viseletben és kosztümben érzik magukat otthonosan, sehogy sem áll a nagyobbbrészt kölcsönkért frakk. A közönség egyszerűen kineveti őket s ez önt némi életet a «valósággal telített élet» ábrázolásának szentelt estébe. Pálmai hatástalanul erőlködik a nem neki való szerepben s a «csatornából fölszállt légyre» pazarolt csodás toilettejeivel sem kendőzheti el a darab esúfos kudarcát.

A június 24-én adott s francia népszínműként beajánlott «A pálinka» már élvezhetőbb darab. Ebben az emberi lélek jobbik feléből is hallunk hangokat s épp azért érzünk tragikus szánalmat és megrendülést, midőn a rosz-

szabbik fél kerül felül győzelmesen s kiírtja («L'assomoir» = «Az emberirtó» a regény s darab eredeti címe) a pálinka rabjává süllyedt szegény bádogos Coupeaut. Az est szenzációját mégsem a darab adja, hanem a Nemzeti bonvivant-művésze, Halmi Ferenc, aki meglep, megdöbben tragikai ábrázolásának természetes s mégis művészi nagyszerűségével. Amilyen megnyerő, sőt kedves az első derűs jelenetekben: oly félelmesen megrázó, mikor megőrül s a pálinkától való irtózás s utána való vágyódás kettős érzelme között hanyódik. E jelenése után nyolcszor szólítják a lámpák elé: sovány elégtétel azért, hogy ezzel a szerepével teszi be maga mögött az élet ajtaját. Csakhamar ő is San Renoba kerül, hogy onnan csak meghalni térjen haza – kezében művészi ambíciója koronájával: Hamlet eljátszatlan maradt szerepével. – Íme, nem kell az embernek állattá süllyedni, hogy tragikus hőssé emelkedjék.

Az est tanulságait nem kell kiemelnünk; azok már úgy érvényesültek színi életünkben, hogy sem irodalmunk, sem színészetünk, bár különösen ez az utóbbi a természetes előadás magas szintjére fejlődött, sohasem kereste szemétdombon az igazságot. A művészet úgy születik, hogy túlozzuk az életet; de aki túlozza a művészetet, az kiöli belőle az életet.

Szigeti József, a nagy színművész s jeles drámaíró minden jó tulajdonsága érvényesül az 1883 dec. 3-án bemutatott «Csókon szerzett vőlegény», ha akarom vígjáték, ha akarom vaudeville, ha akarom bohóság darabjában. Mind-egyikből van benne valami, még pedig igen szerencsés vegyülekben s tán épp ez teszi az egészet olyan vonzóvá, mint amilyenek bizonyul. Ami rossz tulajdonsága vagy mondjuk: gyöngéje van az öregnek, a bőbeszédűség (garrulus senex), azon segít a színház új rendezője, a Nagy Vince helyére lépő Verő György, aki irgalmatlanul meghúzza s a kellő arányok közé szorítja a két estére is elég bő könyvet. Az ifjú rendező maga is forgatja a tollat s a vidékről kerül föl Rajkai ügynök ajánlatára, hogy e darab rendezésével tegye le a képesítő vizsgát: tagok, közönség s kritika előtt.

Csontai bácsi, a kedves vidéki földesúr (Horváth), gyűlöli a színésznőket s Béla kisöccsét (Rónai Gyula, új tag) kitagadással fenyegeti, ha hú marad Ábrái Irén (Pálmai) színésznő-kedveséhez. Az öcskös azzal védekezik, hogy az ő Irénje más, mint a többi s fogadást ajánl a bácsinak, hogy még ő is megcsókolná, ötször is, ha szemtül-szembe kerülne vele. A bácsi tartja a fogadást, Irén pedig előbb mmt parasztnyecske, aztán mint tót legényke, házaló zsidófiú, cigánylány, elszegényedett árvaleány lopózik be az öreghez s mindenik alakjában kivasal tőle egy csókot, hogy a hatodikat már mint Béla menyasszonya kapja a megbékélt bácsitól.

Egyszerű, kedves történet, amelybe a kívánatos változatosságot Pálmai viszi bele színes, biztos s a nézőt is meghódító alakításaival. Közben hatással énekel és táncol Serly Lajos sikerült zenéjére, amelynek egyik gyöngyszámát a karból kiemelt, kecsesen gömbölyded, szép s iskolázott hangú Vári Irma segíti megérdemelt tapsokhoz. Eddig a vígjáték s a vaudeville. A bohózatot

három vidéki kóborszínész képviseli, akik arra vállalkoznak, hogy «Szigetvár ostroma» nagyszabású, hazafias, történeti és látványos tragédia rögtönzött előadásával mulattassák az öreg Csontait. Hogy ezt hogyan hozzák össze *hármán*: azt látni kell, leírni nem lehet. Annyi bizonyos, hogy régen kacagtak annyit a Népszínházban, mint a két színész: Solymosi (Futaki) és Tihanyi (Ripacs) bolondos ötletein s a dalos tragika: Pártényiné (Nefelejts) minden fogalmat meghaladón hamis énekén. Hatásukat mi sem jellemzi jobban, mint-hogy «Ripacs» a vidéki komédiás szimbolikus nevévé válik az idők folyamán.

«Az előadás igen jó volt, az összejáték gondos» – írja másnap a «Fővárosi Lapok». úgy látszik, Verő kielégítő sikerrel vizsgázott le a rendezés művészetéből.

D'Ennery és Cormon írta, Ukki Imre (özv. Csepreghy Ferencné írói álneve) fordította jelesen a minden idők legzseniálisabb könny- és rémdrámáját, amely «Két árva» címen kerül bemutatóra 1884 jan. 12-én a Népszínházban. Emberei: ördögök s angyalok; eseményeitől pedig hol a hátunk borsószik, hol a könnyzacskónk ürül ki; de egy pillanatra sem menekhetünk ördögös hatásaik alól.

A két árva nővér: Henriette (Rákosi Sz.) és Louise (Tóth I.). Henriette aljas célból elrabolja s a *vak* Louise magára marad. A gonosz Frochard anyó (Pártényiné) veszi szárnyai alá, hogy vele koldultassa össze a kenyerét. Henriette mindenfelé keresi vak nővérét – s ez voltaképpen a darab – aki miatt Frochard anyó fiai, a derék, de sánta Pierre (Eöri) s a gaz, de hatalmas Jacques (Tamási) késre mennek – nagyszerű viadal a lihegő hörcsög s a fogait csattogtató buldogg között! – Pierre leszúrja bátyját s az erény diadal-maskodik az egész vonalon.

Fényes előadás. Rákosi Szidi elemi erővel drámázik, Tóth Ilka meghatóbb s Pártényiné gonoszabb már nem is lehetne. Eöri meleg s rokonszenves; Tamási félelmes s meggyőző bizonyosságát adja színészi képességének. Pedig úgy kell becsalogatni a darabba. Jacques-ot eredetileg Solymosinak osztja az igazgató s midőn ez hirtelen megbetegszik, fél Tamásihoz fordulni s megbízza a rendezőt, írjon Tamásinak «szép» levelet s küldje ki neki Újpestre a darabot is elolvasás s felelet végett, hogy eljátssza-e a szerepet? «Tamási - darabot olvasni?!» – kétféle a rendező; de azért kiküldi neki, a «szép» levél kíséretében. Másnap reggel csakugyan beállít Tamási a próbára, a darabbal együtt. Próba után odaszól a rendezőnek: «Ugyan kérem, nem vihetném magammal még egy napra a darabot?» – „Tehát mégis ...?!” – gondolja a rendező – „Nem hogy elolvasta – tanulmányozni is akarja? – s boldogan nyújtja át Tamásinak a könyvet. – «Tetszik tudni» – fejezi be ez nevetve - «az asszony belekezdett az olvasásába, de nem fejezhette be idejére. Nagyon érdekes lehet».

A közönség is, kivált a felsőbb régiókbeh, sokszor és sokáig annak találja.

Még két ünnepi előadásról is meg kell emlékeznünk. Az egyik a Petőfi-szobor leleplezése alkalmából apoteózis és tablók közé foglalt «A falu rossza» (82 okt. 15), a másikat a hazatelepítendő csángók javára adja a Nemzeti és Népszínháznak a «Peleskei nótárius» előadására egyesült személyzete. Ilyet se látott még Budapest! Ismertetésül elég lesz leközölni a színlap egy részét. Nótárius: Tihanyi; felesége (pár szónyi szerep): Prielle Cornelia; Baczúr Gazsi: Tamási; Biróné (kis szerep): Pálmai; Sötétség királynője: Jászai Mari; Botos, vén juhász: Szigeti József; Vasasok: Nádai, Kassai, Solymosi, Újvári, Mezei; Hopfen serfőző: Vízvári; Halmi, pesti ifjú: Gyenes; Othello: Nagy Imre; Desdemona: Helvey Laura; Hopfen Fáni: Csillag Terka; Nina, szobalány: Blaha Lujza; Mexikói vőlegény: Újházi; Dorka boszorkány: Szathmármé; Zsuzsi: Vízvármé s apró szerepekben: Hegyi A., Rákosi Sz., Szigeti Imre, Eon, Horváth. Az összevágó előadás lelkes hangulatot s 2564 frt 25 kr bevételt vált ki az összegyűlt közönségből. Ezt jól kieszelte Evva.

Végire hagytuk, akiket tán előre illett volna bocsátani: drámai vendégeinket. Csak kettő jelentkezik, de a legjavából; a francia szín két legnagyobb élő dicsősége: Sarah Bernhardt és Coquehn aíné. Sarah asszony «La Dame aux Camélias» (1881 nov. 13) után még «Phèdre», «Adrienné Lecouvreur» és «Froufrou» színművekben ragyogtatja méltán megcsodált művészetét, amelyről tán lesz még alkalmunk tüzetesebb képet rajzolni. Most inkább egyet-mást Sarahról, az emberről. Főjellemonása az olthatatlanul égő tettvágy. Neki nem elég a Comédie, nem elég Párizs, nem Európa: az egész világon keresztül-kasul száguldozva, mindenüvé pont az előadásra érkezik s játék után már tovább robot, nehogy egy napot is elveszítsen. Mikor aggódón kérdezik: miért nem pihen? – «Isten ments» – feleli – «a pihenés fáraszt» – s rohan a vasúthoz. Nem csoda, ha oly sovány (46 kiló), hogy ilyeneket terjeszt róla a párizsi éle: A Comédie előtt megáll egy *üres* fiacre – s kiszáll belőle Sarah. Annál kövérebbek a vendégjátékai hasznát kifejező számok. A négy előadás 37,740 frtot jövedelmez; ebből Sarah kap 40,000 franc, a Népszínházi alapnak jut 3000 frt s Evvának is marad 16,000 forintocskaja. Ezt is jól kieszelte.

Coquehn egyedül jön – a társulata Bécsben rekedt – s így csak monológokat hallunk (1883 jan. 4) a Française férfi-starjától. Komolyat, vígat egyaránt remekül recitál s kivált «Le naufragé» és «La chasse» felülmúlhatatlan előadásával bizonyítja be, hogy kicsiből is lehet nagyot produkálni. O is, az isteni Sarah is, mint a nálunk járt franciák mind, mind el vannak ragadtatva a «lovagias magyaroktól» általában s a «szép Budapesttől» külön is. S mi úgy örülünk ennek, hogy mindannyiszor tapsizunk örömeinkben. Csak az a baj, hogy innen tovaszállva, hamar feledik lovagiasságunkat s mire Párizsba vissza-kerülnek, már fölcserélték Budapestet – Bukaresttel.

KASSAI VIDOR.

Ha az a művész, aki az egyéniségén át kisugárzó tehetségét teljes mesterségbeli készséggel s *tudatos* biztossággal úgy állítja az alkotás szolgálatába,

KASSAI VIDOR

hogyan az alkotott műben tartalom és forma tökéletesen fedjék egymást: Kassai Vidor a Népszínház színészgárdájának legnagyobb művésze. A nők közül is csak az egy Blaha málja fölül: egyéniségének nagyobb súlya, tehetségének izzóbb fénye és készségeinek hatékonyabb ereje révén.

A tudatosság tudást föltételez, ezt pedig csak tanulással, művelődéssel lehet megszerezni. Nem ok nélkül azonos a művészet és a műveltség gyök-szava. Kassai is jelentős műveltségre tesz szert, de ennek javarészét nem iskolában, hanem a maga fejével gyűjtögeti össze, leginkább Kolozsvárt, ahol 11 évig kedvence a közönségnek s ahol enmívelő kedvét oly sikerrel viszi át hitvesére, Jászai Mari asszonyra is, hogy az, több tőle elváltán, szintén a maga erejéből emelkedik általános tudásban s tragikai művészetének kül önös tudatosságában az addig páratlan magasságban trónoló Egressy Gábor mellé.

Kiérett férfikorban (született 1840-ben) s teljes felkészültséggel lép Kassai a Népszínház színpadára s bár első szerepével rögtön kiforrott egyéniségnek bizonyul, tovább tanul s egyre gyarapítja szellemi készségeit. Sokat ül otthon; tanulja a szerepeit, olvas, ír verset és prózát, rajzol, fest, andalog a harmóniumja mellett – vagy elmélkedik. Künn pedig figyel az embert, aminek sok hasznát veszi a színpadon s az életben is. Természetének amúgy is bizalmatlanság az alapvonása, aminthogy filozófiája is – mert szeret bölcselkedni – pesszimizmusra hajló kételkedés. Retteg a haláltól, bár makkegészséges s bár rajong a szépért, kivált ha fiatal lány képében látja, nem tud benne zavartalan gyönyörködni, mert rögtön a csúnya végére gondol. Egy ízben, hogy földerítsük, figyelmeztetjük az előttünk épp ellépkedő ifjú szépségre. Hosszan, elborultan néz utána, végre megszólal: «Ebből is csak kiaszott vén banya lesz idővel. Ha ugyan megéli». – Kivételes kegy, ha valakit lakásán fogad, hol ruhák, könyvek, irományok ládákban hevernek, mintha örökösen költözködés előtt állna, holott éveken át egyazon emeleti szobában lakik a Csokonai-utcában. Többször s mélyen szerelmes; de addig tépelődik s halogatja az elhatározó lépést, míg rendszerint más vág eléje. Szeret utazgatni, de hogy hová tűnik el vakáció idején, senkinek el nem árulja; csak gyönyörű sztereoszkóp fölvételeiből tudjuk meg idővel, hogy járt Itáliában, Máltán, az Alpeseekben, mindenfelé. Rendkívül takarékos és mértékletes. Új ruhát nem látott rajta emberfia s beéri egy pohár tejjel is vacsorára. De ha kedve szottyán, nem sajnál magától egy-egy finom falatot s pohárka zamatos italt sem. Lakásán mindig áll készletben néhány üveg francia cognac. Ez valahogy kitudódik s az örökkön szomjas dioszkúrok: Újvári és Szilágyi Béla elhatározzák, hogy «megesapolják az öreget». Egy szép nyári estén, kapuzárás után odaállnak a lakása elé s fölkiabálnak az emeletre: «Vidorkám, eressz be egy pohárka cognacra; dobd le a kapukulcsot». Vidorka sokáig nem akarja meghallani az egyre hangosabb kínálkozást, de végre is belátja, hogy skandalum lesz a vége, ha nem enged; viszont, ha beereszti őket, fölisszák az egész készletét: madzagra köt hát egy teli üveget, leereszti nekik az utcára s csak a spárgát kén s húzza vissza tőlük. «Istenhínnel!» Kis idő múlva újabb kiabálás: "Vidorkám! Vidorkám!" Ijedten gondolja: máris kiitták volna? . . . «No mi kell?» – szól ki a megújuló lármára. «Dugóhúzó.» Megkönnyebbülten ereszti le s húzza vissza azt is s becsapja az ablakot.

Ebből is látszik, hogy Kassai alapjában jószívú és szellemes ember, aki érti a jó tréfát. Sőt alkalomadtán maga is szeret mulattatni. Ilyenkor kifogyhatatlan a humoros anekdoták, torzító utánzások s kacagtató mókák virtuóz előadásában. Aki nem látta tőle, teszem a jelenetet, mikor a tábornok a legfőbb hadúr fogadására vezényli a katonaságot, az nem is sejtí, hogy a köznap moka is milyen művészivé nemesülhet a művész előadásában. Ő a tábornok, a lova, a banda és a legénység egy személyben. A tábornok vezényel, harsány, magas hangon. Szava el-elesuklik, mert a ló veszettül ficánkol alatta. Ő kegyelmessége előre, hátra bukik a nyeregben, a kivont kard láthatóan elkívánkozik kapkodó kezéből. Újabb vezényszótöredékek. A trombiták a generalmarschot recsegik, a dobok peregnék, a banda rázendít a Gotterhaltera, a legénység tiszteleg, ágyú-üdvölvések: a ló ágaskodik s más egyebet is csinál, a tábornok egyre kétségbeesettebben ordít s kapaszkodik a nyeregbe, a ló sörényibe – míg végre a nézők vetik végét a komédiának, mert már nem bírják a kacagást. S ebben a bolondos zürzavarban oly szerves az élesen kidomboruló részletek összefüggése, hogy a torzításon át is a valóság teljes képe elevenedik meg előttünk. – S ilyet százat tud ez a különös emberke.

Mert ugyebár, különös? S azért igaz a művészete, mert az is szakasztott ilyen. Különös, sőt furcsa. Kassai, ha torzít is, alakjait mindig jellegzetes maszokban és mozgásban rajzolja elénk. A kitűnő rajzot aztán telepingálja élénk, sokszor torz, de mindig kifejező színfoltokkal s bámulatos leleménye kimeríthetetlen új és újabb találó vonások kifundálásában. Ezek a vonások gyakran csak mókák, de annyira jellemzők, hogy az egész ember megelevenül bennük és általuk. Ménmac kapitány bajuszmozgatása többet mond az alak kilétéről, mint a másként jól megírt egész szerepe. Erről emlékszünk rá még évtizedek múltán is.

Ez az aprózó készsége egyre finomul az idők folyamán (Kassai még mindig tanuló!) s nekünk érthetetlenül, egyre vesztit külső hatásából. Kartársai s a kritika fokozódó elismeréssel kísérik fejlődését, de a nagyközönség hangosabb tapsai Solymosi vaskos komikumának szólnak. A véletlen fejtí meg a talányt. Midőn a Népszínház személyzete egy télen át a budai kis Várszínházban is játszik: Kassai olyan szerepekben is nagy feltűnést kelt, amelyekben a Népszínházban meg se látták. Az ő immár filigránba játszó művészetéhez túl nagy lett a Népszínház öblös nézőtere. Finom színei elmosódottan jutnak a magasba s gyöngülő hangját elnyeli a tágas zenekar. De ez mit sem von le értékéből – a műértők szemében, akiknek ő a Solymosija.

Ezek előtt aratja feledhetetlen sikerét 1882 nov. 17-én a «Lili» című francia énekes színműben is. Hennequin és Millaudnak ez a remekműve, amelyhez a kitűnő Hervé írt egyenrangú muzsikát, többszörös felújításai folytán oly közkeletű ma is, hogy bővebb ismertetésétől bátran eltekinthetünk. A fiatalokról szól, akik vakon haladnak el kínálkozó életüdvük mellett, hogy később csak válságok árán jussanak a boldogság egy-egy tilalmas morzsája-

hoz. A darab három felvonása három életkorban tárja elénk Lili (Hegyí A.) és Plinchard tüzér (Tihanyi) szerelmi történetét. Az elsőben a bakfís és a kamasz, a másodikban a nagyvilági hölgy s a deli hadnagy, a harmadikban a matróna s a nyűg. tábornok találkozásából kerekedik a dráma folyamata s befejezése. A színész szereti az ilyen változatos szerepet, mert *egy* este tehet tanúságot alakító képessége erejéről. Hegyí kitűnő mind a három alakjában s a hatalmas Tihanyi különösen a másodikban lep meg az elegáns könnyedséggel, amellyel a hadnagy gyors hódítását érthetővé teszi. Hogy aztán a harmadikbeli tábornoka tökéletes: mondani sem kell.

A kettő művészi versengéséből győztesként mégis – Kassai kerül ki, az öreg s egyre fiatalodó nagybácsi szerepében. Szinte lehetetlen feladat ezt úgy megjátszani, hogy az enfiatalítás hazug mázán keresztül is folyton lássuk a természetes öregedés elemi processzusát. Kassai kápráztató virtuozitással győzi le ezt a nehézséget is. Az első felvonásban a nagy forradalom előtti jelmezben: félnadrágos harisnyában s fehér parókával jelenik meg. Érzéketlen egykedvűséggel szemléli a körülte nyüzsgő jelent s annyira a múltban él, hogy a köz-tüzér Plmchardban is – Lafayettet látja. Egyenes tartása, izmos lábikrái, nyugodt beszéde mégis arra mutatnak, hogy inkább maradi, semmint vén. A másodikban már manapi ruhában lábatlankodik tüntető tevékenységével s kotnyeles érdeklődésével; de ritkult haja, görnyedt tartása és nehezülő hal-lása akaratlanul is elárulja az idők múlását. A harmadikban meg épp világfivá vedlik át az öreg. Festi a gyér haját s vékonyka bajuszát, kacéron kötött színes nyakkendővel, félrevágott puha kalappal legénykedik – sa lányokon jár az esze. Mihaszna? mikor a félig égett cigaretta lekonyultán fityeg le fonnyadt ajkáról, ha le akar ülni: a székbe zöttyen, egyik lábát a másikra csak a remegő kezével emelheti s olyan siket, mint az ágyú. Tökéletes alakítás; erősen torzított s mégis megnyerően kedves.

S ez a szinte nőies kedvesség, a tudatosság mellett a másik főerőssége Kassainak. Gyermek nem mondhatná kedvesebb együgyűséggel e sűrűn ismétlődő felsóhajtást: Millen üdő! millen üdő! – mint az ő fiatalodva vénülő nagybácsija. S ha még hozzávesszük azt is, hogy Kassai kitűnően táncol és pedig mindig úgy, hogy adott alakját ezzel is jellemezze: előttünk áll a mai virtuóz nyelv- és láb készségű, bolondos, trükkös, táncos operettkomikusnak a magyar előképe. Iskolát csak ő teremt, mert ő a Népszínház legeredetibb, tehát legmodernebb művésze.

OPERETTEK.

Keresve sem találhattunk volna illőbb kapcsolatot, a már ismertett szín-művek és a még ismertetésre váró operettek közé, az imént méltatott «Lili»-nél. Törzse: vígjáték a javából; zenei díszét pedig megirigyelhetné a legjobb

operett is. Vegyük úgy, hogy vele zártuk le a színművek gazdag s nyitottuk meg a főlemlítésre érdemes operettek még gazdagabb sorozatát.

«A királykisasszony bábui» (Ch. Grisart) csengő dallamaival foglalja vissza (1881 nov.26) Pálmai Ilka a primadonnái széket, amelyen a kezdő Sziglietiné még nem érezte magát otthonosan. A bimbó rózsává feslett Kolozsvárt; játéka természetesebb, éneke kifejezőbb lett az önálló tanulás s sűrű gyakorlat következtében s most szépsége teljében, mint kiforrott egyéniség jelentkezik, hogy végleg itt maradjon. Öröm az ilyen viszontlátás s a szépszámú közönség nem is fukarkodik ezt vele éreztetni. Mellette Hegyi Aranka jeleskedik egy pajkos fiúszerepben. Szívesen látják így párul őket és fandangotáncukat meg is újrátatják.

Még zajosabb együttes sikerük a jó ötletekben, élces mondásokban, ügyes fordulatokban gazdag szövegű s a felifjult Lecocq mester szindús, helyenkint elragadó zenéjével ékes «Nap és hold» bemutatóján (1882 jan. 7). – A nőimádó Picrates de Calabazas herceg (ez a név marandó lesz, mondja ő) bájos szőke lányt pillant meg Lisszabonban, rögtön üldözőbe veszi s így eljut Don Braseiro (Solymosi) házába, hol Manola (Pálmai), az üldözött szőkeség, kedvesénél: Miguelnél (Kápolnai) keres oltalmat, aki ott udvari ember. A háziúr épp ismeretlen menyasszonyát várja s Miguel, hogy megvédelmezze a herceg elől, Manolát adja ki annak. A lobogó vérű Braseironak

nagyon megtetszik a szőke ara s már-már ezen a ponton szenvedne hajótörést Miguel mentő csele, midőn megérkezik az igazi menyasszony is, a barna Beatrix (Hegyi A.) s Braseiro, a herceggel együtt, ezt is ennivalónak találja. A herceg majd az esztét vesztí a nagy válogatásban; a praktikusabb Braseiro azonban meg akarja tartani mind a kettőt, hogy boldogsága egén felváltva, mint nap és hold ragyogjanak. Ebből a megkísérelt akarásból aztán igen sikamlósán mulatságos helyzetek kerekednek, míg végül a gondgyötört Miguel magáénak

mondhatja Manoláját. – Az előadás jókedvű. Pálmai jobban játszik, Hegyi szebben énekel. Don Braseiro találja Solymosít s Picrates nem is lehetne más, mint Kassai (ez a név maradandó lesz, mondjuk mi). A szépen kiállított darab hosszúéletűnek bizonyul.

De ahogy a mennybolton csak elvétve jelen meg egyszerre a két nagy égitest: időközönként a mi két starunk külön-külön is felvonul, hogy egyedül ragyogjon be egy-egy színházi estét. Hegyit így láttuk «Lili»-ben; Pálmai pedig Offenbach karján lép elénk, hogy előbb (1882 május 12) «Orpheus a pokolban», aztán (1882 okt. 7) «Szép Heléna» klasszikus főszerepeiben állja meg az operett-díva érettségi vizsgáját. Kitüntetéssel csak az utóbbiban sikerül ez neki, mert amíg Eundikéjét még elhomályosítja Solymosi nagyszabású Jupiteré s Kassai klasszikusan bamba Stix Jankója: Helénája valóságos furórét csinál. Alakítása pikáns könnyedsége mellett is nagyvonalú s széles dallamait, ha nem is győzi teli hanggal, stílszerű előadással teszi hatásossá. Híres vetkező jelenetét oly kápráztató ügyességgel szorítja egy pillanatra, hogy voltaképp semmit sem látunk a várt mindenből. De azért úgy teszünk s hencegünk, mintha ...: hadd csapódjanak be mások is. Az előadás másként is kitűnő. Kápolnait kivéve, aki csak hanggal győzi a hódító Parist, mind helyükön vannak. Solymosi imponánsan komikus Calchas, Sík Gizella (új tag a színi-iskolából) szemrevaló ifjú Orestes, a hős királyok pedig – Kassai, Újvári, Andorfi, Szabó, Hatvani – valóban klasszikus versenyt futnak a hülyeség pálmájáért.

A bécsi mesterek egyre nagyobb teret hódítanak el játékkendükön a párizsiak elől s szélesebb, a víg operához közeledő zeneformáikkal lassankint eltérítik közönségünk ízlését a könnyed francia modortól. Ez az átmenet meg lehetőségekkel jár, mert a Népszínház operett-együttese francia mintára van megszervezve, amely az egyeduralmú díva köré sorakoztatja a többi szereplőket, akik csak váltakozva, esetről-esetre jutnak mellette elsőrangú feladathoz. Hol egy énekes, hol a karakterszínész (Gáspár apó) emelkedik így a többi fölé, másként a komikusoknak – de sohasem egynek – jut a díva mellett a legtöbb tér az érvényesülésre. A német (bécsi), egy kaptafára szabott operettforma ellenben megosztja a díva egyeduralmát a reprezentáló énekes primadonna s a mulattató táncos szubrett között; az egyik mellé egyenrangú páru odaállítja a hősködő-, a másik mellé a játék-tenort s a komikusok közül magasan kiemeli a buffót. Ott egyetlen star körül fonódó változó ensemble, itt állandóan öt, szinte egyenrangú főszereplő s egy csomó mellékalak. Azonkívül: ott könnyed, itt széles együttesek és finálék s ezekhez mért nagy zenekar s kórusok. A legnagyobb nehézséget nálunk a tenor-kérdés megoldása okozza. Nekünk nincsenek tenorjaink, akiket méltó párokkal állíthatnánk nagyszerű primadonnáink mellé. A széphangú Kápolnai innen-onnan lehetetlen fiatalos szerepekben, más meg nem akadt eddigelé. A színház tehát úgy

segít magán, hogy az eredetien nőre szabott nadrágszerep: Boccaccio mintájára, valamelyik primadonnájával játszátja a darab tenorhősét, ami ha nem is jár mindig a kívánt sikerrel, az amúgy is túltengő primadonnakultusz fokozására föltétlenül alkalmas.

Ezek előrebocsátása után térjünk vissza bécsi mestereinkhez, akik közül Strauss és Suppé három-három, Millöcker pedig két művel szerepel az első ciklus műsorán. A már kiforrott Strauss «A furcsa háború»-ja zajos zenei sikert arat (1882 jan. 31). Egy későbbi előadását maga a jeles szerző vezényli s feltűnik, hogy jóval lassúbb tempókat vesz, mint a mieink eddig. A darab sikere tartósnak bizonyul. Annál felülőbb, hogy Strauss legértékesebb, ma már klasszikus vígoperaként adott «A denevér» operettje, mulattató szövege és derűsen zsongó szép zenéje dacára, hatástalan bemutatója után (1882aug. 25), szinte nyomtalanul tűnik el játékrövidükről. Valljuk be őszintén: ezúttal a színház vall fiaskót s nem a világszerte (a Gyapjú-utcában is) diadalmas sikerrel adott mű. Igaz ugyan, hogy a darab, újszerűsége folytán (modern milió és ehhez simuló eredeti zene), bécsi bemutatóján is elbukott s csak berlini előadásán bontakozott ki korszakos jelentősége: de ez nem mentheti a Népszínházat, mert Budapesten már nem meglepetés a mű újszerűsége. Nem is ez buktatja meg, hanem a – frakk. A végzetes frakk, amely sehogy sem áll a mi színészeinken. Tudja ezt Evva is (ott volt ő is «Nana» premierején!) s hogy elibe vágjon egy újabb kinevetetésnek: rokokó kosztümökbe bujtatja művészeit s a kétes múltba helyezi vissza a közismert máts. Igen ám, de ezzel meghamisítja a darab modern levegőjét s az unalomig hatástalanítja le kedves derűjét. Két oly szerencsétlen kibúvó, mint lenne az, ha egy igazgató x-lábú primadonnájával frakkban játszátná – Boccacciót. – A harmadik Strauss-operettben, a szép zenéjű, de gyöngé szövegű «Metuzalem herceg»-ben mutatkozik be a pöttömcsinos, filigrán hangú s iskolásan ügyes Tarnai Sárka. Egyéb baj nem történik.

Az öregedő Suppé a Blahával felújított «Fatinitza», továbbad «Afrika-utazó» és «Donna Juanita» révén szerepel, de jelentős sikert egyikkel sem arat. Az első ciklus legnagyobb operettsikerét a mester tanítványa, akit a gyapjú-utcai zenekarból emel ki, hogy Bécsbe vigye s utódjává nevelje: Millöcker Károly aratja «Koldusdiák» című művével (1883 febr. 23). Színes, érdekes mulatságos könyv, pompás szerepek és hol széles, hol pattogó, de végig hatásos zene. És nagyszerű előadás. Hogyne, mikor együtt láthatjuk Blahát, Hegyit és Palmait: három olyan primadonnát, amilyen ez idétt sem Bécsben, sem Párizsban egy sem akad. Ez az embarras de richesse persze csak úgy lehetséges, hogy Evva Blahával játszátja a darab játéktenor szerepét, amelyet Bécsben a kitűnő Girardi Sándor kreált elragadó hatással. A kísérlet veszedelmes, mert Girardit itt is láttuk a szerepben; de Blahával mindent lehet merni – és nyerni. Fényesen játszik, csodásan énekel és hasonlíthatatlan lendülettel tán-

colja nagymazurját Hegyi Arankával. Már Boccaccióban megmutatta, hogy tud fiút játszani; most tovább megy egy lépéssel és férfias vonásokkal ruhazza föl Rimanovszkyt, a hős lengyel ifjút. Illúziónk teljes, mint a győzelem, amelyet ezen át arat. Játékban, énekben, táncban méltó párja Hegyi, a negélyesen finnyás, de alapjában nemes és értékes Laura grófnő szerepében, míg Pálmai az örökkön éhes ifjabb nővér, Bromszlava kis szerepét emeli az első sorba derűs kedvességével és egyetlen énekszámának briliáns előadásával. Solymosi jóízű s ezúttal diszkrétén színezi Ollendorf ezredest s híres kuplóját: Hol a szpongya? (Schwamm drüber!) nem győzi aktuális strófákkal tetézni. Erkel lendülettel vezényel, zenekar s kórusok hangzatosak, kiállítás és kosztümök pazarok. A színház hamar behozza a gyapjúutcai húsz előadásnyi térelőnyét s fölényesen veri elmaradozó konkurensét. – Ilyen erős teának a második felöntésre is marad még zamatja: «Gasparone»-t is tetszéssel fogadjuk 1884 április 25-én s Hegyi, Pálmai, Vidor és Solymosi mellett sűrűn tapsolunk az ifjú Gergely Józsefnek is, aki általános feltűnést kelt deli külsejével, ügyes, jókedvű játékkal és nem nagy, de kellemes – tenorjával. Még jókor jön, hogy átvegye a Kolozsvárra szerződött érdemes művész és talpig derék ember: Kápolnai János örökének könnyebb felét, míg a súlyosabbat a Deszkasevből Deszkássá visszamagyarodott zágrábi «hőstenor» vállalja, eleinte biztató, de csakhamar megfeneklett sikerrel.

A diadalmasan előnyomuló németeket megállítani, Planquette vonul föl (1883 dec. 28) «Rip van Winkle» értékes partitúrájával, amelynek a romantikus szöveghez simuló nemes dallamaiból tán utoljára csendül ki a hanyatló frank zenei génusz egykor hódító fölényessége. A közismert mű nagy hatását a kitűnő előadás hosszú időkre biztosítja. Lukácsy a rendezésben, Erkel a vezénylésben mesterit produkál. Pálmai csendes bensőséggel játssza a házias Lisbethet; annál több tüzzel és – kevesebb ruhában szólaltatja meg a második felvonás szellem-jelenetében a kék hegyek tündérét, akivel Evva bevált ötlete helyettesíti az eredeti vezérkönyv banális balettjét. Solymosi, Kassai, Újvári jók; Vidor elsőrangú Rip nagyskálájú szerepében. A vadászó férfias hányivetiségéhez, a szellemektől meglepett kincskereső drámai küzködéséhez s a megtört aggastyán szelíd megadásához egyforma biztonsággal talál friss, erőteljes, megkapó színeket és hangokat. Ettől fogva a művész mértékével kell mérnünk ezt a jelesünket. Az est kedves szenzációját mégis egy csip-csup gyereklánynak, a négyéves Eöry Bertának köszönhetjük, akit Margit nővére hoz magával Ungvárról, hogy családjuk összeomlása után menedéket találjanak hajdani nevelőjük színházánál. S a kis Berta mindjárt pengő érccel fizet a hálás kegyeletért: első felvonásbeli rövidke énekét oly csengő hangon s bátran zengi bele a hatalmas ürbe, hogy az egész ház felcsattanó tapsorkánnal visszhangzik rá. Az élet is megoldja a maga drámáit: sokszor lesújtó, néha fölemelő végezással.

Ilyennel szeretnénk mink is lezárni ezt az ismertetést, midőn befejezésül eredeti magyar operettjeinkről teszünk még említést; de sajnós! csak egy érdemel dicséretet a mindössze kettő közül: Rákosi-Erkel «Tempefői» daljátéka, míg a másikról, a ledér tartalmával általános megütközést és bizott-

PÁLMAI ILKA ÉS VIDOR PÁL.

mányi beavatkozást keltett «A fekete hajó»-ról, legszívesebben – hallgatni szeretnénk. Rákosi ehhez Shakespeare egy eltévelyedéséből: «Perikles» című komédiájából merítette a tárgyát; a «zeneszerző» gróf Bánffy György pedig innen is, onnan is a reminiscenciáit. – «Tempefői» komoly, értékes alkotás; de még mindig nem a várva-várt «igazi». Sebaj, már írják a művet, amely megmutassa az utat s sikerek felé.

PÁLMAI – HEGYI.

Amiért Rákosi hat éven át hiába küzdött: Evva mindjárt avval kezdi, hogy mentesíti Blaha Lujzát az operett nyüvétől; igazabban: az operettet függetleníti Blaha egyeduralma alól. Persze ehhez is Rákosi szállította neki a szükséges hadianyagot: ő fedezte föl, állította be s nevelte ki Pálmait és Hegyit, akik Evva trónraléptekor már kész primadonnáknak várják a vezérszerepeket. Evva azonban óvatos és semhogy elsiesse a dolgát: eleinte a kettőt együtt veti a serpenyőbe az egy ellen, amit már csak azért is bölcsen

cselekszik, mert egyéniségük és tehetségeik különbözősége folytán, pompásan kiegészítik egymást.

HEGYI A. ÉS PÁLMAI I.

Pálmai tótosan szőke, Hegyi cigányul fekete; az gusztusosán formás, ez éterien nyúlánk – egyelőre. Ilus pajzán, tüzes, szép: Aranka érzelmes, izzó, érdekes; az a sikk, ez a grácia: annak kifelé, ennek befelé nagyobb a hatása. S mint emberek, többet mondok: mint asszonyok is nagyszerűen megférnek egymással. Jó kollégák; sőt barátok. Együtt öltöznek s a próbákon vállvetett buzgalommal faragnak egymáson, az összehatás biztosítására. Hegyi mutatja a szép pózokat s táncokat (valóságos táncseni!), Pálmai szolgál trükkökkel s telíti a maga jókedvével csöndesebb társát is. Pedig emberül is milyen más-más a kettő!

Pálmai elvált asszony. Férjét a nevével együtt Kolozsvárt hagyta s nemes Petráss családi nevét Pálmaira színesítve, csakhamar kibontja fényesen könnyed szárnyait. Nagy lábon él: külön kis palotában lakik, ott fogadja főúri hódolóit s látja szívesen szeretett kollégáit is egy-egy hajnalig tartó s emlékezetesen vidám lakomára. ízléses fényvel öltözködik s ő diktálja a legújabb párizsi divatot a Lipót-város milliomos asszonyainak. A színházhoz nakeren jár, de az Andrassy-út faburkolatán maga hajtja végig nemes traberjeit – s ez már szinte hozzátartozik Budapest nagyvárosi képéhez. így lesz hamarost «alakká», akit mindenki ismer, akiért bomlik a férfivilág, akit szapulnak s utánoznak a nők: akiről egyre beszélnek és írnak, mert mindig tudnak róla valami újat, érdekest, valót vagy pletykát. Ma férjhez adják, persze egy grófhoz, holnap: van eszibe! Ma Bécsbe szerződtetik, holnap: egy világerő sem hagyáná el kedves Budapestjét! Egyszer «Fájó szívvel» írott versek jelennek meg tőle, másszor azzal biztat az egyik újság, hogy «két magyar dalt fog szer-

zeni s kiadni», Ischlben magyarul vendégszerepel, azonban szorgalmasan tanul németül (tehát mégis?!), a tenger mellett nyaral, birtokra alku-
dozik, keresztvízre tartja egy kardalos gyermekét, léghajóba száll és 50
arany pályadíjat tűz ki egy nekivaló jó szerepre. Tehetség legyen, aki ennyi
reklámot elbír.

És ő elbírja, immár egyedül is s «Orpheus» és «Heléna» után elérkezik
«A kertészleány» bemutatójához (1882 dec. 16), amelynek ismertetését azzal
végzi legszigorúbb bírálója, hogy «Pálmai lefegyverezte a kritikát». Ezt mi
kiegészítjük azzal, hogy tökéleteset produkált. Igaz, hogy a mű mintha
csak azért íródott volna, hogy revelálja
őt nekünk és magának is. Íme a
bizonyosság.

Gaston hercegnek (Vidor) lát-
tatlanban el kell vennie a király
(Solymosi) Micaela leányát (Pálmai).
Még egy legénynapja van s ezt arra
használja föl, hogy tovább keresse az
«ideált», akit szíve szerint mondhatna
a magáénak. Pórruhába öltözik hát
s átmászik a királyi kert falán, ott
egy kertészleányra bukkan, beleszeret
s megesküszik neki, hogy holnapi fele-
ségére soha rá se fog nézni s örökké
hű marad hozzá. úgy is lesz. «Lát-
tatlanban» esküszik meg s él Mi-
caelával, de ahogy szent teheti,
siet kert észleány-ideál ja karjai közé.
Egy év multán íme a királynak
mégis unokája születik, amiből aztán
Gaston is megérti, hogy az ő
kertészleánya senki más, mint Micaela.

Egykori gáncsunk, hogy Pálmai
Serpoletteje «cselédül inkább csak át-
öltözködött vásott úrilány», itt – a
fordított helyzet folytán – dicséretté
módosul: kertészleányában is látjuk a
királykisasszonyt. Erezzük, hogy csak
játék a dévajtsága s mosolyogva siklunk
át a kényes helyzeteken. Humora

pezsgő és finom, ötletei találók és diszkréték, elevensége kecses, pergő beszéde
kifejező, megjelenése megkapó, öltözékei merő sikk és ízlés. S milyen csengő
hanggal éneklé Lecocq mester egyik legnemesebb dallamát: a nagy szerelmi
kettőst Vidorral! S milyen lázító verével táncolja a bolerot!

Sok kiváló operett-alakításban gyönyörködtünk eddig is – az övéiben,
másokéiban is: de még egyből sem sugárzott felénk oly meggyőzően, hogy
mi az operett, mint ebből az ő Kertészleányából. Blaha nagy egyénisége az

PÁLMAI ILKA

operett fölött áll s csak vendége lehet az operettnek; Hegyi poétikus lénye sem egészen otthonos benne; Pálmain úgy tapad ez a lenge ruha, hogy szinte eggyé olvad vele: Pálmai az operett divája.

S Hegyi? A műzsája. Mindig többet sejtet, mint amennyit a mű ad. Valami magasabb stílust visz az operettbe s a műfaj költőibb jövőjéből ad ízelítőt: övé a holnap, gondoljuk mi. Igen ám, ha a színésznek volna holnapja! Mire az elérkezik, ő már a tegnapé. A lányból asszony lett s egykor

HEGYI ARANKA

sejtelmes varázsa emlékké halványult a *megtetesült* jelen teli fényében. Inkább az érzékeinkre hat már, semmint a fantáziánkra. De ne vágjunk, Kassai módjára, az idő elibe. Aranka még nyúlánk, vézna leány, aki - hacsak teheti - vállig erő keztyűvel vastagítja vékonyka karjait s bő ingvállakkal palástolja keble laposságát. Eben haja dús koronája alól ábrándosan révedeznek ki mélyenülő nagy bogárszemei; de egy pillanat s kigyúlnak a méla szemek és vagy lángban égnek, vagy derűt sugároznak, a sápadt arc megélenkül, az ajk mosolyra nyílik s vakító fogsort mutat, a nyúlánk test kéjesen hajladoz: előtted a cigányleány, különös szépségével, bódító varázsával.

S az ő: muzsikus cigány korai árvaságra jutott gyermeke, akít a híres Sárközi prímás adoptál és neveltet. Ez is hamar elhal s a nagy nyomorba jutott leányka szép hangjával hódít újabb pártfogót zenei kiműveltetéséhez. Ezzel készen jelentkezik a Színi Akadémián, de mint tehetségtelent elutasítják. A vidéken próbálkozik aztán s Rákosi Szabadkáról hozza föl a Néphez. Szerepről-szerepre fejlődik itt primadonnává, a nélkül azonban, hogy rangbéli emelkedése igénytelen valóján és szerény életmódján jelentőset változtatna: Rákosi Szidiné talál családi otthont s baráti oktatást, hogy rajta revelálódjon Szidi asszony rendkívüli tanítóképessége. Egyszerűen jár, kerüli a nagy nyilvánosságot s mert neve csak sikerei s az egyre elismerőbb kritikák révén kerül forgalomba, ritkán és kevesebbet beszélnek róla, semhogy személye élénk

érdeklődést kelthetne. Tapsolják, ha Pálmai mellett látják, de egymagáért kevesen járnak a színházba. Még «Lili»-jét is csak félházak előtt sűrűzi – míg-

HEGYI ARANKA ÉS VIDOR PÁL

nem neki is meghozza a sors a darabot, a tehetsége teljét kibontó s általános érdeklődést biztosító szereppel. Ez a darab: «Hoffmann meséi».

Különös alkotás. J. Barbier avatott tollából származó s Váradi Antal kitűnő fordításában magyarított szövegéhez a kalandos életű, fantasztikus

költő, elmés torzképrajzoló s hivatott zeneszerző: E. T. A. Hoffmann misztikus elbeszélései adják a tartalmat, míg drámaian színes s megkapóan dallamos zenéjével a szintoly sokat hányatott nagy Satyr: J. Offenbach búcsúzik el a világtól. S különös a darab sorsa is. A halódó mester már nem fejezheti be partitúráját s a ragyogó Delibes egészíti ki azt megfelelő művészettel. S a három nagy tehetség congeniális műve ünnepélyesen – elbukik párizsi bemutatóján. Hamar talpra áll ugyan s világgá is indul onnan, de Bécsben, második előadása előtt leég a Ringszínház s a szörnyű katasztrófa ominózus hatása alatt, sehol sem merik többé előadni. Evváé az érdem, hogy megtöri ezt az átokvarázst s a mi közönségünk elfogulatlan bátorságát dicséri, hogy színültig megtölti bemutatójára a Népszínházat (1882 ápr. 15).

Jól teszi, mert olyan előadásban gyönyörködhetik, amelynél művészien szebbet alig látott még ebben a sikerekben oly gazdag intézetben. S annál kiérdemeltebb ez a dicséret, mert a mű voltaképpen kívül esik a színház megszokott műsora keretén. Nem egy vonást kölcsönöz ugyan az otthonos operettől, de mégis közelebb áll az operához, amely csak elvétve, vendégül térül be falai közé.

Fonjuk az első babérágat Erkel Elek karnagyi pálcája köré. Csodával határos, amit ez a telivér muzsikuskéz hézagos zenekarából s magasabb énekfeladatokhoz nem szokott színpadi együtteséből kihoz. Erő és lágyág, szín és hangulat támad egy-egy intésére s zenei nyencek is zavaró zökkenők nélkül élvezhetik a mű változatos szépségeit. A szereplők közül Vidor magasik ki hármas szerepének művészi kialakításával s énekbeli előadásával. Örögi Miracleja megrázóan félelmes. Kápolnai tenorja tisztán csendül s nemesen játssza Hoffmann. Kassai megint remek apróságokat farag a három szolga szerepéből. Solymosi kitűnő Spallanzani, Komáromi Jenő fogyatékos hangú, de buzgó és meleg Crespel. Tihanyi kedélyes Lutter, Komáromi Mariska pár ütemnyi énekével is igazolja azok bizalmát, akik a Nemzeti Színház operájához szerződtették, hogy fényes hangja a legmagasabb művészi célok szolgáltatásban érvényesülhessen a jövőben. Sió Irma (új tag) szép Múzsza, csak épp Csatái gyöngye orgánuma vész el a harmadik felvonás drámai záradékában (Linzné Jenéi Anna zengő altja annál hatásosabban emelkedik ki utóbb belőle).

Eseménnyé mégis Hegyi Aranka művészete avatja az estét. Végre az elemébe került! Amit eddig csak sejtetett, most szabadon kitarhatja: poézissel telített lelke, játékának virtuóz szabatosága, meleg hangja, énekbeli készségei, futamai, trillái, táncos ügyessége, humora, gráciája, érzelmessége, még eszményi véznasága is: minden, minden tehetsége kibontakozhatik ebben az enmaga fölé emelkedett operettben. És kibontakozik a legnemesebb szenzáció kíséretében. A második felvonás babalányának gépies tánca és csillogó dallása után lehetetlennek véljük a fokozást s akkor jön a harmadik tudóvészes Antóniájával, aki oly híres énekesnő szeretne lenni, mint volt az anyja s akinek

tilalmas az ének, mert egyértelmű a halálával. Hiszen ez ő! Őt is egyre ettől féltjük s ha egy-egy nagyobb szerepe után hetekre elnémul törekeny hangja: aggódva töprengünk, nem utolszor hallottuk-e minap? S midőn úrrá lesz Antónián a művészi vágy s belekezd csodaszép dalába: «Messze száll, messze a gerle ...» s csak úgy árad felénk Aranka meleg hangja hullámain a májusi szerelem fájó sóvárgása: könnyű ül mind a két szemünkbe s midőn egy félelmesen hosszú trillában a halálba éneklí magát Antónia s élettelenül omlík a földre: szívdobogva lessük, vajjon fölkel-e onnan – Aranka. Fönséges találkozás az életnek s a művészetnek, felejtethetlen dal és felejtethetlen ének: «Messze száll, messze a gerle».

AZ ÖRDÖG PILULÁI.

Igazgatói sikereinek buzdító hatása alatt, Evvának kedve támad az egyéni művészkedés terén is megpróbálkozni. Ha nem is rendez már enállóan, élénk figyelemmel kíséri a próbákat, megjegyzéseket tesz, kifogásol s utasításokat is adna, ha a színész rosszmájú visszavágására: «Tessék hát megmutatni», egy bizonyos semmitmondó gesztusnál egyebet is tudna produkálni: «Így valahogy». A versszövegek fordításában jeles rutint szerezve, már eredeti poémákat is farag kész melódiák alá (Bánfi Sándor fölkapott Lih-keringőjéhez ő írja az «Oh mi bohó valék . . .» kezdetű verseket), sőt – en mangeant vient l'appétit – megpróbálkozik darabírással is. De hamar elakad. Mint ő mondja: «Nagyszerűen behoztam embereimet a színre, de az istennek se tudom őket többet onnan kivinni». Hogy ez nem sikerült: a zenére veti magát s hogy függetlenítse ítéletét karmesterei véleményétől, zongorázni tanul a zeneileg képzett s eddig «előjátzóként» szerepelt Verő rendezőjétől. Evva bírná kitarással, de Verő kidől egy félév után s ez is abbamarad. Lemond hát az egyéni dicsőségről s miután Budapestet már meghódította társulatával: 1883 nyarán Bécsbe viszi, újabb babérokot s friss pénzt aratni.

Június 3-án, «A piros bugyelláris» előadásával lépnek művészeink a Theater an der Wien deszkáin a bécsi közönség elé s egy csapásra azt is meghódítják. Az operettszemélyzet, Pálmaival az élen, «A cornevillei harangodban mutatkozik be sikerrel. De miután hamar kisül, hogy a népszínmű jobban vonz: az összesen 27 előadás közül 14 jut ennek, 10 az operettnek és 3 a bohózatnak («Peleskei», «Széllháziak»).

Blahe Lujzát ott is úgy ünneplik, mint nálunk s még a magyarfaló «N. Fr. Presse» is behódol fenomenális tehetségének. A lapok egyértelműen megállapítják, hogy bűbájos jelenség s nagy művésznő. Gallmayer, Geistmger és Raabe együtt: mondja az egyik. Pálmai jobban érdekli a közönséget s az igazgatókat (csábítják is, de nagyon!), Hegyit az újságok favorizálják. Tamási törülmetszett eredetisége, Tihanyi humora, Horváth természetessége s Eőri

nagy skálája nekik is imponál. Tamásiról megállapítják, hogy egyaránt jeles komoly és víg szerepekben. Kassait már a kolozsváriak óta nagyra tartják s Solymosin is találnak dicsérvivalót.

A darabok közül «A falu rossza» vált ki legmélyebb hatást. Csárdabeli jelenetét mesterműnek nyilvánítják. Dicsérettel emelik ki a népszínmű-előadások természetes egyszerűségét és az összjáték elevenségét általában. «Oly rendkívüli tehetségek, mint Blaha és Hegyi, egész kultúrtörténettel fölérnek.»

Babért tehát eleget hoz haza Evva; ellenben pénzt ő hagy ott: 12 ezer kemény forintokat. Ennyi a deficit. Pedig Blaha nem kap több pótlékot az egész hónapra 1000 frtnál, Pálmai és Hegyi 200-200-za! is beérik, a többi főszereplőnek meg épp csak 100-100 frtokat juttat a plajbász. S egyik sem marad ott zálogban. Boldog időik!

Ennyi s ilyen sikerek után Evva bizton elvárja, hogy a jövő évben lejáró szerződését pályázat mellőzésével fogja megújítani a Bizottmány. Csalódik. A lapok nyílt pályázatot követelnek s hamar akad két pályázó is: a Feleki-pár, a Nemzeti érdemes művészei, az egyik s a másik – Blaha Lujza. Evva tehát kénytelen pályázni. Nem csak azért, hogy ő maradjon, hanem még inkább azért, hogy Blaha ne legyen igazgató s valahogy magával ne rántsa a művésznőt is az előrelátható bukásba. (A Gallmayer esete!) A Bizottmány osztja ez aggodalmakat; mégis nagy zavarban van Blahával szemben s kapva kap Evva kedvezőbb ajánlatán s évi 11 s a kiállítási évre 16 ezer frt bérért s a ráadásul fölkinált könyvtárért, további három évre neki adja a színházat. Blaha duzzog s külföldi tournéera készül, holott szerződése a folyó évre még a Néphez köti, Evva pörrel fenyegeti, Blaha juszt sem lép föl, hetekig tartó huzavona, üres házak – csak ez hiányzott még a bécsi deficithez!

Végre 1884 jan. 20-án, «A vörös sapka» előadásával megkötődik a béke. De nem tart sokáig. Feleki ugyanis kibérli közben a budai Várszínházat s a jövő színiévre – a kiállítás évére! – tagjai sorába szerződteti Blaha Lujzát. Ez nagy csapás Evvára. Műsorának épp az a része esik majd ki a művésznő távoztával, amellyel leginkább vélt a vidék felözönlő közönségére hathatni: a népszínmű. S a 16 ezer forintos évben nemcsak Blaha nélkül, de sőt ellene kell majd helytállnia az ország népe előtt, akkor, midőn a versenyt az immár megnyitására váró fényes m. k. Opera is nehezíteni fogja s a gyapjúutcai német színház, vita nélkül megszavazott újabb ötévi játékkendélllyel, az ügyes és buzgó Lesser Szaniszló kezére került. Evva mégis jó képet vág a további rossz játékhoz, csupa méz Blahához – ő és méz! – s ez is a megtestesült szívélyesség és barátság ezentúl. A gladiátorok, akik kezet fognak a halálos mérkőzés előtt. S megesik a vicc, hogy Blaha, minden eddigiek közül, épp ebben a valóévben játszik legtöbbször: 158-szor. (Csak az egy «A koldusdiák»-ot 42-szer!)

A személyzet is úgy tesz, mintha nem bántaná a becézett kartárs hűtlensége, de mikor búcsúzásra kerül a sor s Rákosi Szidi körüljár az ívvel, hogy

méltó emléktárgyra gyűjtsön a távozó számára: immel-ámmal és apró összegekben folyik a máskor oly szíves s bőkezű aláírás s midőn emiatt panaszkodik Tihanyinak, ez, találan, így védekezik: «Hja, ha Sík Gizella is csak 10 frtot ír alá ...» – «Ugyan eredj» – menti Szidi a vádlottat – «hisz egész havi gázsija nem több 50 írtnál». – «Igen» – vág vissza Tihanyi – «de milyen szép lány ...!» – S ilyen a búcsú is 1884 okt. 15-én: töméntelen virág – harmatkönyvek nélkül. Csak utána tör fel a hangos sóhaj: Mi lesz velünk – nélküle?! Örökre elvesztettük, ha az egy budai próbaév sikerül. – «Nem fog sikerülni» – vigasztalja őket az öreg, bölcs Szigeti bácsi – «püspöknek bazilikában kell misézni».

Így vélekedik Evva is; de hogy minél előbb visszahódíthassa legfőbb erősségét: siet őt legyőzni. Mestere példájára ő is látványos darabban keresi a mentő eszközt: most a fegyvert, amellyel a kiállítás közönségét magához hódíthassa. Galló unszolására a már Molnárnál Budán s utóbb Miklósi városligeti színházában is fényesen bevált s Párizsban épp szintén felújított «Az ördög pilulái»-ban állapodik meg. Gallót Párizsba küldi s a felkészülten hazatérőt megbizsa a darab előkészületeinek megindításával. Igen ám, csak hogy a kiállítás csak a jövő év májusában nyílik meg s addig hét hónap ürességét kell kitömködni munkával, no meg pénzzel. Szerencse, hogy erős tőkével szövetkezett annak idején; a munkához pedig a társulata jön segélyére.

Most tűnik ki, mennyire egybefort ez a személyzet a színházzal s az azt képviselő igazgatójával. Állandóan három darabra készülnek egyszerre a szokásos délelőtti, a közbeszúrt délutáni és az előadások után éjfélig tartott próbákon, hogy legalább sűrű premierekkel tartsák ébren a közönség érdeklődését. És soha, senki nem hiányzik ezekről a próbákról és zúgolódás nélkül, sőt humoros kedvvel «tapossák a malmot». A rendezők már csak háltni járnak haza s a színen kapkodják be kihűlt ebédjüket. És még ebből a hajszából is préselnek ki sikereket, bár mindjárt az első újdonságuk: Lukácsy «Isten keze» (nomen et omen!) népszínműve balul üt ki. A közönség kihívásnak veszi, hogy már harmadnap (okt. 17) népszínművel akarják feledtetni Blahát s egyszerűen kikacagja a darab zűrzavaros bonyodalmat.

Több szerencsével jár «A tót leány» felújítása Pálmaival (okt. 27), aki mindenkit meglep meleg, természetes játékával, kedves énekével és táncával. Ha emlegetik Blahát ez este: nem Pálmai kisebbitésére teszik. A próbaképpen beállított német (osztrák) népszínmű, «A kirchfeldi pap», Gerő zamatos fordításában és helyes rendezésében csak erkölcsi sikert arat (1884 nov. 7). Témája, levegője s alakjai egyaránt idegenek a szereplőknek is, nekünk is. Nov. 15-én zajlik le az interregnum egyetlen színi eseménye: Rákosi Jenő egyik leghatalmasabb alkotása, «Magdolna» népdráma bemutatóján. Zordon tárgy, naturalisztikus feldolgozásban. Megérzik rajta Zola hatása («Pálinka», «Nana»), nem az eredetisége rovására. Alakjai élnek s levegője hamisítatlanul magyar falusi, majd pesti. Az izgalmas cselekvény fölépítése mesteri, nyelve törül-

metszetten magyar és színesen kifejező, humora mély és tónusa sehol sem bántó. Bámulatos, mint uralkodik a szerző a máskor oly zabolátlanul neki-eresztett tollán épp ebben a művében, amely a legtöbb alkalommal ingerel-lette a szabad szólásra. Ez is mutatja, hogy nagy művész.

Laci (Eon) szerelmes a szegény Magdába (Pálmai). Jómódú apja, a keményszívű Gyömbér gazda (Tóth Antal, nagyerejű, de vidéki szabású jellem-színész) ellenzi frigyüket. A szintoly kemény fiú szóváltásba keveredik e miatt vele a lány jelenlétében s végül is nyakába vágva sarlóját, megöli atyját. A szerelmespár a fővárosba menekül a büntetés elől; Laci napszám dolgozik, Magda cselédül áll be Koronaiékhoz. A ház fia, Berci úrfi (Szilágyi Béla, új tag) megejti Magdát avval a biztatással, hogy megmenti az akasztófától idő-közben elfogott kedvesét. Persze mit sem tesz a fiú érdekében s Lacit húsz évi fegyházra ítéli a törvény. Magda mélységesen szép monológban néz a távoli viszontlátás elé: mi lesz belőlük húsz év múlva ...?! S mi lett belőlük ...! Magda egyre lejjebb csúszott a meglépett lejtőn: volt selymes dáma, majd közpréda, míg végül lerongyoltan, lebujokban keresi az italos feledést. Itt talál rá a kiélt Berci s arra akarja kényszeríteni, hogy kerítse meg neki Magduskát; itt találkozik a börtönből elvénülten kiszabadult Lacival s midőn kiderül, hogy a gaz csábító most a kettőjük tulajdon lányát követeli Magdától áldozatul s hogy minden szerencsétlenségüknek ő az oka: Laci megfojtja Bercit s megtörtén sóhajt föl a két szerencsétlen: Mit is kerestünk mi ezen a gyászos világon?!

Az előadás mintaszerű. A végig kifogástalan szereplők közül Pálmai magaslik ki toronymagasságra hatalmas szerepének drámai, szinte tragikus erejű megjátszásával. Ki várhatta ezt Serpolettetől?! Az ilyen csak zsenitől telik. A darabnak nagy, mély a hatása. De milyen *lehetett* volna, ha idejében, Rákosi alatt kerül színre, midőn a színház iparkodása s a közönség várakozása a természetes irányában kereste a népszínmű óhajtott fejlődését?! Tán ez nyitotta volna meg az új korszakot ...? Volna ...! Rákosi megkésett vele s az első népdráma – az egyetlen maradt. Kár.

Szép sikert arat (nov. 21) s meglep a színház jeles komikája, Klárné Angyal Ilkának inkább életképe, mint népszínműve: «Az árendás zsidó». Nem nagy ígérennyel, de kedvesen hirdeti a vallási türelmesség kívánatos voltát s hálás szerepeivel jó alkalmakat nyújt buzgó kollégáinak a hatásos érvényesülésre. Miután a színre hozott operettek halmazából az egyetlen «A gerolsteini nagyhercegnő» bizonyul hosszabb életűnek (dec. 6): a karácsonyi ünnepekre «Szép Meluziná»-t frissíti föl Evva, mígnem 1885 jan. 10-én a második Gerő-népszínművet kapjuk «Vadgalamb» címen. Nem olyan egészséges alkotás, mint «Túri Borcsa» s a hyperromantikus Rica pásztorlányt Pálmai sem tudja élettel telíteni. A közönség egy része azonban még mindig kedvét leli a romantikában s a viszonyokhoz mérten elég sűrű rajokban tódul a színházba, elandalodni Rica poétikus szerelmén s kacagni a mellékfigurák személyesítőmek –

elsősorban Tihanyinak – ezúttal is mulattató játékán s derűs mondásain. Szigeti újabb énekes bohósága, a «Nőemancipációs (márc. 4.) sem látja a «Csokon szerzett vőlegény» telt házait . . .?! Félsikerek ezek s olyiknak még a bemutatójára is csak félház kíváncsi.

Az nem vigasztalás, hogy a németeknek sem megy jobban s hogy Budán is haszttalan iparkodnak a közlő kiállításra összpontosított figyelmet magukra irányítani. Csak Margittay Dezső «Ezres bankó» című s Deréki Antal színes népszínműve: «Búzavirág» keltenek nagyobb érdeklődést, míg végre Konti József ifjú zeneszerző és budai karnagy «Eleven ördög» eredeti operettjének Pestre is áthallatszó dallamaival vívják ki első és egyetlen nagy sikerüket. A sikló nagy tömegekben szállítja a várba a nekilódult balpartiakat, akik az ott is elragadó Blaha mellett sűrű tapsokkal adóznak a széphangú kezdő: Margó Célia eleven játékának s a széleskedvű komikus: Makó Lajos vidám ötleteinek.

Budán nagy siker s Pesten üres házak? Ki a tromffal! – határoz Evva s be sem várva a kiállítás megnyitását, már március 18-án elibe harangoz annak «Az ördög pilulái» 15 képre osztott látványos bohóság bemutatójával.

Albert festő (Sik Gizella) és szerelmese, Izabella (Tóth Ilka) a patikusatyja (Tihanyi) önkénye s a gyűlölt vetélytárs (Szabó) elől, a bohóság istennője (Hegyí A.) pártfogása mellett, az ezeréves boszorkányhoz (Pártényiné, majd Vidorné) menekülnek, miközben a boszorkány bűvös pilulái s az istennő segélyével üldözőiket, akikhez ínég egy bamba inas (Kassai), a patikussegéd (Gergely) s a törvény embere (Horváth) csatlakoznak, a legfurább csínyekkel bosszantják, míg végre egymáséi lehetnek.

Biz ez nem a «Sztrogoff», amellyel Rákosi rántotta vissza színházát az örvény széléről. Drámai tartalma egyenlő a semmivel; de ez a semmi úgy teli van tüzdelve bolondos ötletekkel, meglepő trükkökkel, átváltozásokkal, zenével, tánccal és látnivalóval, hogy ki sem fogyunk a kacagásból s egy pillanatra sem kerekedik felül az unalom. Az est hőse Galló. Még a benfenteseket is becsapja villámgyors fogásaival, a nagyközönség meg épp csudákat lát a naivan egyszerű eszközökkel inszenált s mégis vagy épp ezért biztos hatású történésekben. Az ámulat hangos felkiáltásai hallatszanak, midőn pl. Sottinez hidalgó (Solymosi) előttünk változik át pulykává vagy midőn a vonat felrobbanásakor darabokban visszahullott patikust szemünk láttára illesztik össze megint épkezláb emberré.

«Az ördög pilulái» tehát harmadszor is életmentő hatásúaknak bizonyulnak: az első 25 előadás 49,660 néző után 34,026 ftr 90 krajcárt jövedelmez. A pesti közönség tódul vissza Budáról, Feleki szalad utána a gyapjúutcaiba vendégszerepelni – késő! Mire a vidék fölérkezik a kiállításra: ő már készen van. Blaha még idején menekül a sülyedő hajóról s már június 15-én aláírja új szerződését a Népszínházhoz. Október 1 -én pedig «A piros bugyelláris»

Zsófiájával folytatja ott, ahol egy év előtt «A vörös sipka» Jucijával a játékot abbahagyta.

Az öreg bölcsnek lett igaza: a püspök visszaszállt a budai kápolnából a pesti bazilikába misézni.

AZ ELSŐ ÉVKÖR VÉGÉN.

Régen volt, ha ugyan valaha volt, oly boldog a magyar, mint az 1885 május 2-án megnyílt első országos kiállítás ragyogó évében. Belső rend és külső béke közepette mutathatja be alkotmányos szabadsága kivívása óta elért haladását s meglepi vele a világot s még inkább enmagát. A külföld ugyan szórványosan érdeklődik csupán, de az ország népe, amely eddig csak Szent Istvánkor (aug. 20) tódult tömegesebben fővárosába (tavaly 90 ezerén jöttek föl a nagyszabású népünnepéllyel tarkított sokadalomra): most előzőnli Budapestet s a látottak hatása alatt alig tud hazaszabadul ni.

Elsősorban a város korszakos fejlődése lepi meg s hangolja büszke öröme. Budapest lakosainak száma meghaladja immár a 400 ezret s ebből 60% a magyar és 30 a német: épp fele a magyarnak. Hova lett a németség nyomasztó túlsúlya . . .! És a nagy átalakulás az építkezés terén! A már teljesen kiépült Andrassy-sugarút, az 1884 szept. 27-én megnyílt gyönyörű operával, a végig nyitott s nagyrészt házakkal szegélyezett körutak, a hajdani viskók helyén emelkedett monumentális középületek és bérpaloták, a köpartok, a Margit-híd, az új szobrok ...! És a nagyvárosias élet, amely a tágas utakon végigzajhik: az előkelő fogatok, kocsikázó delnők, elegáns járókelők, kiöltözött színházlátogatók – hiszen ez Európa!

És a kiállítás! Nem világszabású, mint volt a bécsi 73-ban, de rendkívül tetszetős, ügyesen rendezett – s minden porcikájában a mienk! Mi mindenünk van, mi mindent tudunk már, amiről eddig még álmodni sem mertünk! Gépek, keramika, fa- és bőripar, műtárgyak földünknek kánaáni termékei mellett. Ezek láttára könnyezünk örömeinkben s Jungfer Gyula műlakatos nevét együtt emlegetjük a primadonnakéval. És ott lakunk künn a kiállítás területén, járjuk a pavillonokat, kóstolgatjuk a zamatos küküllőmentit, isszuk a Dreher kőbányai sörét s estére kelve «hullámszunk» a kiállítási korzón a csodává bámult első ívlámpák nappali fényénél, hallgatjuk a katona- s cigányzenekarok összefolyó hangáradatát s a lelkes mánortól ittasan dőcögünk haza az utolsó lófejűvel, hogy másnap az elsővel rohanjunk vissza a Városligetbe: megnyílt mennyországunkba. A mágnásvilág sem tud elszabadulni Pestről s künn nyaral a város s az ország népével a kiállítási korzón. A fiatal ország s fővárosa vidám ünnepe ez, amelynek mottója: sohse halunk meg! Hát éljünk s örüljünk az életnek.

Ha másként értéktelen is: ebbe a gondtalan örömebe jól beleillik «Az

ördög pilulái» bohókás vidámsága. Nem Evván múlt, hogy többet s jobbat nem mutathat s be nem számolhat, mint szerette volna, eddigi sáfarkodása eredményével az ország közönségének. Pedig von mit felmutatnia. Ha nem is vágott új mesyéket, a járt úton előre ment s nem hátra. Igaz, a népszínmű lazább talajra csúszott ő alatta; ám e területen is olyan virágok fakadtak, mint «Igmáncsi kispap», «Tót leány», «Vörös sapka», «Túri Borcsa». Mit tehet ő róla, hogy az egymást követő pályázatok sem hoztak nemesebb termést, hogy Csiky nagy ereje sem tudta szélesebb mezőkre lendíteni a műfaját s Rákosi «Magdolná»-ja a lehető legrosszabbkor jött, hogy utat nyisson a népdramának. Egyébként már e kísérletek is eredmények s mindent összevéve, sem okunk, sem jogunk a népszínműirodalom meddőségéről beszélni vagy elhanyagoltatását fölpanaszolni. Féltucat életképes darab, megfelelő előadásokban: ez is valami. Hogy Evva nem idegenkedik a komoly dráma kultuszától: bizonyítja a «Két árva» és «Pálinka» hatásos előadása. Az sem ellenbizonyíték, hogy a «Csókon szerzett völegény» és «Szélháziak» ő alatta juttatják első sikereihez a bohózatot.

Sőt az sem, hogy az operett az ő igazgatósága alatt bontakozik ki teljes pompájában s a Blaha mellé emelt Pálmai és Hegyi révén rendkívül változatos élvezeteket nyújt, úgy francia, mint német formájában. «Lili», «Kertészleány», «Koldusdiák», «Rip», «Hoffmann meséi» határai a keccses vaudevillettől a roman-tikus operáig terjednek. Az e fajtabeli műsornak ilyen gazdagságát a világ egy operettszínháza sem mutatta föl eddig s merjük megjósolni, nem is fogja többé fölmutatni soha. Mostohább sorsa volt az eredeti magyar operettnek. Hogy amit hozott – «Tempefői», «Fekete hajó» – nem sikerült: nem Evva bűne; de hogy más színháznak engedte át a neki két ízben felkínált «Az eleven ördög» színrehozatalának sikeres dicsőségét: ezt magyarán igazgatói baklövésnek kell minősítenünk. Bűn-e, nem-e, mégis meg kell állapítanunk, hogy alatta a népszínmű végképp az operett alá került, amennyiben az összesen 1110 előadásból csak 387 estét tudott lefoglalni, míg a többi 723 az egyéb műfajoknak, legnagyobb részt az operettnek jutott (a 83-84. évi arányszám: népszínmű 110, operett 176).

Tán ennek köszönheti Evva, hogy szilárdan áll a talpán, bár kezdettől fogva sok nehézséggel kellett megbirkóznia, amelyeket azonban, mint láttuk, férfias erővel s nem mindennapi ügyességgel küzdött le. Érthető tehát, hogy személyzete, ha nem is oly családias vonzalommal, mmt elődéhez, de föltétlen bizalommal sorakozik köréje. Mindegyikük ragaszkodik Budapest tagadhatatlanul legnépszerűbb színházához. Ez áll az érdeklődés homlokterében, ide járnak legsűrűbben s innét lehet legkönnyebben férjhez menni. Nagyban elősegítik a vásárt a színház szépeinek a kirakatokban Blaha, Pálmai, Hegyi köré csoportosított arcképei, amelyekkel az ifjú Strehsky Sándor iparművészete hódít nekik udvarlókat – s magának kuncaftokat. Szívesen jön hát, akit hínak s nehezen távozik, akit sorsa másfelé vezérel.

Új tagokul, a már említetteken kívül, mutassuk be a szép Beregi Kornéliát, aki kedvesen csicsereg népszínművekben, de csakhamar Hymenhez pártol és a még szebb, az igézetesen szőke Ligeti Irmát, akinek német előnevel Verő magyarítja át nyári tanyája, a liget után, miután igazgatója a szintoly igézetesen szőke Margitnak, gömöri nyaralóbirtoka után már a Gombaszögi nevet adta. (Bizony nem gondoltuk akkor, hogy művészettörténeti neveket osztogatunk – a kis húgaiknak.) Az erőshangú és rutinos Aranyosiné a folyton jövő-menő Csatait és Jenéit hivatott pótolni; Pnelle Péter - Cornelia öccse – mellékszerepekre szerződik, Erődi Ernő basszusát már rég várja Crespel apó, Kiss Pista zengő baritonját a népszínmű foglalja le s az operett reménybeli tenorjául megérkezik – Szirmai Imre. Az elegáns «szép fiú» akit az Isten is «szerelmesnek» teremtett. A Színiakadémiából köszönt be nagyimrei fej- és hanghordozással s intrádára eljátszatják vele – Grog bárót a Gerolsteim nagyhercegnő»-ben. Mivelhogy – állítólag – kincs van a torokban. Hát ki vele! A kényes tenor ugyan sokáig kéretil magát, de aztán kijön az is, meg sok más egyéb is, ami valóban kincsnek bizonyul.

Hogy újak jöhessenek, a régieknek kell tágulniok. Komáromi Mariska az operába emelkedik szubrettnék, Vadnai Vilma a vidék kedvelt primadonnájává lesz, Nagy Ibolyát a Nemzeti veszi át, Sió Irma ismeretlen helyre távozik. A Ditrói-pár művészkedéséhez szüknek bizonyul a Nép drámai otthona s ez okból Rákosi Szidi is kacérkodik már a Nemzetivel. Rónaszéki és Rónai a vidékre távoznak, Erkel Eleket az új Opera csábítja át s Cserny karmester helyettesíti, de nem pótolja – egy évig.

Ezek múltó vesztésegek; de két hatalmast örökre el kell búcsúztatnunk. Az egyik végezését már rég várjuk s 1882 dec. 5-én csöndes megnyugvással fogadjuk Vácról a komoly gondolkodású, melegszívű, élénk kedélyű, jeles művész: Együd István halála hírét. Annál jobban megráz a Népszínház egyik tartóoszlopának, Tihanyi Miklósnak váratlan kidőlte. Az atlétatermetű, élet-erőtől duzzadó, aranyos kedvű embert, közkedvelt kartársat és kiváló szín-művészt szívészélütés öli meg 1885 márc. 31 -én, 35 éves korában. Fenéig üres pénztárhoz fiatal özvegyet s két gyermekárvát hagy hátra, akiknek gondját Evva s a társulat vállalja s viseli híven. «Az ördög pilulái» előadásának megkezdése előtt »értesülnek társai a gyászsetről s alig lehet őket a színre terelni – s mi jön aztán! Csetlés-botlás, oktalan ki-beszaladgálás, jelenetek átugrálása: általános zürzavar. Még a gépek is felmondják a pontos szolgálatot s az átváltozások későn vagy sehogy se sikerülnek. Temetése impozáns arányokat ölt. Lukácsy búcsúztatója és Serly gyászkará után, cigányzenekarok sirató hangjai mellett vonul a néparadat a Néptől a kerepesi temetőbe, hol Vidor mond neki utolsó istenhozzádot. Aztán följajdul kollégái ajkán kedvenc nótájának: «Csipkés a szőlő levele, vártalak rózsám az este» halk melódiája, mind többen belezúgnak a közönség köréből is s a gyászhimnusszá dagadt népdal hangjainál vonul be a mi Toldi Miklósunk a magyar mennyországba.

Borúra derű. Előbb első jubilánsunkat, a derék, okos asszonyt, jeles színésznőt s most már sikeres drámairót is: Klárnét köszöntjük pályafutása 25-ik évfordulóján, majd Hegyi Aranka eljegyzése alkalmából s csakhamar Farkas József építészrel ült esküvőjén örülünk az örvendezőkkel.

Evva dicséretesen liberális a jelentkező tehetségekkel szemben s szívesen ad nekik vendégalkalmakat képességeik bemutatására. A beváltakról későbbi szereplésük alkalmával szólnak; a többiek sorából elégedjünk meg Nyilvai Irma, Spányi Lenke, Bácskai Julcsa, Tharasszovits Margit énekesnők, Zajonghy Elemér, Vass József, Mezei Mihály, Feledi (Huber) Károly énekesek és Veszprémi Jenő színész nevének fölemlítésével.

Külföldről, a bájos Teresina Tua ifjú hegedűművész után, Mierzinsky tenorista és a híres Lucca Paohna látogatnak el hozzánk néhány együttes operai estére, majd többször s fokozódó tetszés mellett hallgatjuk a Nuova Estudiantina Espanola (spanyol diákok) művészi gitárpengetését s a példájukon külföldi körútra lelkesült szabadkai tamburások tüzes játékát.

S miután az első Evva-ciklus vége épp összeesik a Népszínház fennállásának tízéves jubileumával (1885 okt. 15): az alapvető évek méltatásául, a már mondottak melle, elégedjünk meg a következő beszédes számokkal. Az első tíz év alatt 3381 estén 238 mű került színre. A népszínmű 68 darabbal elért 1046, az operett 1519, a bohózat 394, a látványosság 501 előadást, míg az «egyéb»-nek (opera, balett stb.) 118 este jutott. Eredeti mű 1576 estét töltött be s 153,571 frt 78 kr tantiémet hajtott honi szerzőinknek. A legtöbbször adott művek: «A falu rossza» 99, «Sárga csikó» 98, «Piros bugyelláris» 76, «Vereshajú» 64, «Tót leány» 58, «Tolonc» 49, «Cornevillei harangok» 114, «Boccaccio» 88, «Rip» 65, «Hoffmann meséi» 51, «Koldusdiák» 44, «Peleskei» 40, «Csókon szerzett vőlegény» 26 és «Szélháziak» 26 előadással. Persze ebben a rovatban mégis a látványosságok vezetnek, mert a százas «Utazás a föld körül» és «Sztrogoff»-on kívül maga az «Ördög pilulái»-ra 167-szer csődült a t. c. publikum a Népszínházba.

Beszámolómk végire pedig tegyük oda a nevezetes plajbásszal a pontot: Evva emeli föl először a helyáratat s attól fogva 7 (hét) egész forintokat kell fizetni egy elsőemeleti előtermes páholyért, amelyből 8 (nyolc) személy kényelmesen élvezheti egy este Blaha, Pálmai és Hegyi művészetét.

És ezt nevezik akkor uzsorának.

A MÁSODIK ÉVKÖR KÜSZÖBÉN.

Blaha visszatértével a Népszínház látszóan újra az lett, ami volt távozása előtt. De csak látszóan, mert hamarosan kiérződött, hogy a helyzet alaposan megmászult – s nem az ügy javára. Mint mikor a harangon láthatatlanul finom repedés esik s csak érdes hangja árulja el, hogy valami baj történt. Blaha nim-

buszán, az intézet legdrágább kincsén is ilyen csorba esett: a Várszínház, amelyben a próbaévet sem tölthette ki, megbukott s a Népszínház, ha nehezen is, de megélt nélküle. A mindenhatóságába vetett hit megingott: a bálvány elvesztette vakhitű imádoit. Most már nem elég nevét a színlapra írni, hogy telt ház lelkesüljön minden szaván, mozdulatán: ettől fogva válogatós lesz a közönség veJe szemben is és soraiban is felüti fejét – a kritika.

Es aztán: mi sem tart örökké. A divák <<örök fiatalsága>> hízelgő bók csupán, amelyet kár lenne készpénznek venni. Elvégre Blahát 23 év előtt tapasztáltak először Budán s Pesten immár 14 éve rajonganak egyfolytában búbajos

SZATHMÁRI ÁRPÁD

NÉMETH JÓZSEF

egyéniiségéért. Ez már számbavehető idő s a múlttal való összehasonlításokra ingerel. Még mindig szép asszony – mondják a kevesek, akik ma látják először; de milyen volt 15 év előtt! – visszhangozza a többség. Termetének leányos karcsúságát asszonyossá párnázta az idő, az ideál földi alakot öltött: nem a nő, hanem a művésznő hódít eztán. S művészete nagy erejének éppen az a legmeggyőzőbb bizonyítéka, hogy amily észrevétlenül esik meg ez az átváltozás, épp oly eredményesnek is bizonyul még évek hosszú során át. Nem is bánja más, csak a t. szerzők, akik eddig az ő egyéni varázsából szűrgették sikereik legjavát.

De történetek egyéb változások is, amelyek új szint adnak a társulat képének. A derék Együd s a hatalmas Tihanyi halálával keletkezett hézagokat nehéz úgy betölteni, hogy rések ne maradjanak. Nem is lehet másképpen,

mint szerepeiknek egyéniségek szerint való szétosztása által a régi kollégák és újonnan szerződöttek tagok között, akik közül különösen kettő bizonyul méltónak az elköltözötték nyomdokába lépni: Németh József vidéki színész és Szathmári Árpád, a nagy Szathmáriné fia és tehetségének örököse. Szathmánt, a vidéki színészek közkedvelt Szatyiját, nagy hír előzi meg, amelyet minden föllépésével itt is igazol, sőt tetéz. Súlyos egyéniség, széleskörű tehetséggel; kitűnő komikus és hatalmas drámai erő. Feltűnően emlékeztet Szigeti Józsefekre, nem mintha utánozná, hanem inkább a vérbeli közösség révén, amely apát s fiút szokott hasonlatosan megjeleníteni s tehetségeik megnyilvánulásába azonos vonásokat rajzolni. Az ifjú Németh József sikeres vendégföllépések után marad itt s égő ambícióval tör utat kiváló tehetségeinek az érvényesüléshez. Széles kedve, természetes humora, ötletessége, minden túlzástól idegenkedő ízlése, elragadó jóízűsége és pompás baritonja kitűnően az operetthez utalják, ^bár egyéni hajlandósága inkább a dráma felé vonzaná. A sors dönt az operett mellett, midőn a kiállítás tartamára magyar orfeumot nyitott Solymosi helyettesítésére nyújt neki diadalmas alkalmakat. A «Koldusdiák» Ollendorfjában s «Gasparone» podestájában úgy elfeledteti elődjét, hogy mire ez, csóddel a nyakában, a színházhoz visszatér, már a hűlt

RÁKOSI SZIDI

helyét találja egykori nagyságának s pár havi kedvetlen vergődés után, mint a színház címzetes tagja, a vidékre menekül versenytársa – s a végrehajtók elöl. Ezt a kis nagy Kassai is megcselekszi mindjárt az új ciklus kezdetén, holmi gázsi-differenciák miatt; de ő valóban pótolhatatlannak bizonyul: az ifjú Szilágyi Béla a tőle átvett szerepekben csak felötlőbbé teszi az eltávozott fájó hiányát. Szerencséje, hogy Kassai félévi duzzogás után csendben visszatér s neki alkalma nyílik a *maga* szerepeiben érdemelni ki dicséző elismerést. És bizony Kápolnainak sem akad méltó utóda. Gergely gyöngé orgánuma csakhamar letörik a

túleröltetés következtében, Nagy Pista tenor-kísérletei pedig csúfos kudarcokkal végződnek.

A női tábor egyetlen, de nagy vesztesége Rákosi Szidi távozása. Bár mindig érződött, hogy ez a kivételes tehetség szélesebb területet igényel a teljes kibontakozásához, mint aminőt a Népszínház szűkrezabott drámai kerete nyújthatott: egy-egy alakításával mégis emlékezetessé tette itt is a

MARGÓ CELIA

kedvtöbblet természetes visszahatásaként jelentkező pangásszülte gondokat: Evva a megmondhatója. Ez időleges gondoknál is súlyosabb aggodalmakat kelt a műsor egyik tartóoszlopának, a népszínműnek immár fenyegető összeroppanása. Ez a Népszínháznak nemcsak legelsőrangú presztizskérdése, hanem mélyen érinti annak anyagi bázisát is, amennyiben a műsor még most is egyharmadának jövedelmezősége függ tőle. A bajt mindenki látja, de orvosolni senki sem tudja. Minden újabb pályázat csak újabb csalódást eredményez s minden friss írói tehetség felbukkanása csak ideig-óráig tartó reményeket ébreszt, a nélkül, hogy a kátyúba rekedt szekeret ki-

nevét s most, hogy a Nemzetihez lép át, hogy annak legnagyobbjai közé emelkedjek: jelentős úrt hagy maga után, amelyet egyelőre Fodor Fruzina, a Színiakadémia végzett növendéke vállalkozik kitölteni. Egyébként a dráma Ebergényiné anyaszínésznővel, az operett pedig a budai Várszínházban kellemesen feltűnt Margó Célia énekesnővel gyarapszik, akinek «Gasparone» Sora szerepében történt bemutatkozásáról (1885 okt. 2) így ír a «Fővárosi Lapok»: «Szerepét fűrgén játszotta s dalait kellemes hangon s a pointeok diszkrét kiemelésével, ízléssel adta elő. A tarantellát háromszor, a holdrománcot kétszer kellett megismételnie. Kapott két nagy bokrétát és egy nagy babékoszorút is». Szóval, bemutatója teljesen sikerült.

How ennyi változás fokozott munkateljesítményeket kíván s csak növeli a kiállításalatti

emelni s helyes irányba zökkeneni elég erősnek bizonyulna. Már hallatszanak olyan hangok is, hogy a népszínmű termőföldje teljesen kimerült: a nép életéből nincs több drámai mondanivaló. Ez azonban tévedés, mert igaz ugyan, hogy íróink minden irányban megpróbálkoztak már, hogy valami újat mondanak, de ezek a próbálkozások csak új kereteket eszeltek ki a régi képhez: Blaha Lujza tetszetősen megrögzített népszínműi portréjához s nem új tartalmakat az adott kerethez.

Még nincs itt az ideje, hogy végleges ítéletet mondjunk ebben a proceszuszban, a maga helyén nem maradunk ezzel sem adósok; most még csak annyit, hogy baj van a népdal körül is. Eddig a vidék, mondjuk, a nép szállította a lelkéből fakadt szebbnél-szebb dalokat a darabokhoz: most idefönn készülnek azok s többnyire csak fogyatékos utáztatok. Egyes zeneszerzők, mint teszem Szentirmai Elemér, gyönyörű melódiákat produkálnak: de még ezekben is több a fülbemászó, szinte olaszos dallamosság («Csak egy szép lány van a világon»), mint a magyaros íz. Hát még a többi ...! A budapesti nóta kezd rokonulni az operett kupléjával s mindjobban meghamisítja a népdal ősmagyar pszichéjét.

Ilyen adottságok mellett indul neki Evva második ciklusának s még maga is növeli nehézségeit, midőn a 86/87-beh téli évadra az Opera helyett a budai Várszínház, sőt 1886 nyarára a Krisztinavárosi Színkör ellátására is vállalkozik. Vájjon látja-e, hogy sok minden megváltozott körülé s alatta? A Rákosi kiegyengetett útja véget ért: lesz-e Evvának ereje azt folytatóan járhatóvá tenni vagy mi több, új ösvényt vágni magának a továbbhaladáshoz ...?

AZ UTOLSÓ BETYÁR.

Almási Tihamér népszínműve: «Sári néni» bemutatóján (1885 nov. 21) halljuk először Herzenberger István, a népszínházi zenekar mesterhegedűsének pályanyertes nyitányát. Végig magyaros s ha nem is művészi, de hatásos alkotás. Maga a darab jobb is, rosszabb is a szokványos Almási-féléknél. Magasabb művészi lendülettel jellemfestésre törekszik, de adós marad a nála megszokott színes elevenséggel. Témája: egy fiatal leánynak, nálánál még ifjabb teremtetést kell anyai módon gondoznia (ezért Sári *néni*) s a vice ebben az legyen, hogy ez a fiatal néni – Blaha Lujza. A gondolat nem rossz, csak a vice késett el néhány esztendővel. A kritika keményen elbánik a művel, de a közönség megint a szerző pártjára áll s vagy 12-szer gyönyörködik Blahának a nem éppen hálás szerepre pazarolt művészetében.

Most újból a fővárosi nép kerülne a színre, ha Budapestnek volna népe; de mert csak lakói vannak (immár jóval 400 ezren felül!), nem típusokat, hanem csak alakokat kapunk Gerő Károly «Tunikás lányok» című életképében

(1886 jan. 8), akiket a szerző jól meglátott s meg is rajzolt ugyan, de nem tudott egységes drámai keretbe foglalni. Darabja inkább derűs epizódok láncolata, szerkezete gyöngé, megoldása vontatott. Tunikás lányok annyi, mint puccos lányok s ez megmondja, miről szól a darab. A jó előadásból emeljük ki Tóth Ilka asszonyt, aki elragadó közvetlenséggel ad egy naiv leánykát. Vaskövetkezéssel «gricelin» szappannal mosakszik a darabba írt glicerinnel helyett s fogalma sincs róla – már mint Tóth Ilka asszonnak – hogy mily találóan ráhibáz a szerepére. Konti szép s részben eredeti dalokkal segíti Blahát sűrű újrázásokhoz.

Még nagyobb sikert (18 előadást egy év alatt) ér el Bérezik fővárosi életképe «A veteránok» (1886 jan. 23). Torzkép, de kacagtat; a kritika szidja, a közönség végig neveti. Blaha, Solymosi (a veterán-örnagy), Eöri, Újvári, Szilágyi, Tóth Ilka és Vidorné jeleskednek benne.

Február 13-án «A falu rossza», 14-én «A sárga csikó» 100-ik előadását ünnepli a színház s a közönség. Az újonnan kiállított darabokban, a régi jók mellett Szathmári Árpád tündöklék Gonosz bakter és Gelecséri pusztabíró nagyszabású alakításával. Vidor hű maradt (márc. 14) «Cifra Zsuzsi lakodalma» népszínművében a faluhoz, de sajna enmagához is, amennyiben csak megismétli a «Vörös sapkában» oly jól bevált Blaha-Vidor évődő kettősét – halványabb kiadásban.

Ápr. 10-én kerül bemutatóra Rátkay László dunaföldvári ügyvéd-poéta díjat nyert s azt valóban meg is érdemelt népszínműve: «Felhő Klán». Nagy örömet s még nagyobb várakozásokat kelt: «A piros bugyellár» óta nem láttunk ily erős alkotást a falu életéből. Rátkay, ellentétben újabb íróinkkal, a komoly drámára fekteti a fősúlyt s csak mellékesen kedveskedik derűs részletekkel. Eszményít, de nem a művészi hűség rovására s nyelvében is felülemelkedik a köznapi póriasságon a nélkül, hogy megszűnnék népies lenni. Tóth Ede módján szerkeszt és ír, csak – sajnos! – előképének nagy költői ereje híján. Tárgya sem oly törülmetszetten paraszti, mint «A falu rossza»-é, sőt házasságtörési motívumát mintha a divatos franciáktól vette volna. A meglett férfi, Aba András (Tamási) szerelmes az anyja (Pártényiné) nevelt leányába, Felhő Kláriba (Blaha), de eltitkolja szerelmét, mert azt hiszi, hogy Klári Fátyol Ferkó legénybe (Vidor) szerelmes. A leány viszont András hallgatóságát iránta való közömbösségre magyarázva, elfojtja valódi érzését s hozzá megy a csélcsep Ferkóhoz. Ez csakhamar elhanyagolja őt a kacér Viola Eva (Rákosi Szidi) kedvéért, az asszonyka búsul s bár titkolja bánatát, András fölfedi az igazságot s másodszor is erőt vesz a szívében, midőn Ferkót a feleségének tartozó hűségre kényszeríti. Későn! Klári, mióta tudja, hogy András őt szereti: nem akar többé Ferkó neje lenni, aki midőn látja, hogy hiába kérleli maradásra feleségét, rálő, de elhibázza s egy második golyóval a maga életének vet véget. A kitűnő előadásból rég nem látott erővel emelkedik ki Tamási férfias Aba Andrása; mellette Blaha, Vidor, Szathmári, Németh, Szirmai,

Újvári, Pártényiné, Klárné s a Nemzetitől kölcsönkért Rákosi Szidi buzgólkodnak a jelentős siker kivívásában.

Egy másik pályanyertes népszínmű, a Pálmai 50 aranyával jutalmazott «Az utolsó kenet» Monostoritól, már a bemutatóján (1886 május 8) megkapja a címében foglalt búcsúztatót. Augustus 31-én, Buda visszafoglalásának 200-ik évforduló napját (szept. 2) Rákosi Jenő «Budavára megvétele» történeti népszínművel ünnepli a színház. Az alkalmi darab színesen hatásos képekben tárja föl a kétszáz év előtti múltat s emelkedett hangulatban bocsátja el nyári közönségét.

Kevesebb szerencsével nyúl a történeti múltba vissza Szigeti József az üres ház előtt (a közönségnek jó szimatja van néha) bemutatott (1887 jan. 29) 'Rokolyás bíró» «bohózatos» népszínművel. A második író, Madarász Ernesztin «A hódosi bíró lánya» sablonos népszínművében mutatkozik be (1886 okt. 2) marasztaló hatással Benedek Gyula szerelmes s bonvivant színész. Rátkay aktuális politikai népszínműve, «Bársony uram», messze elmarad (1886 márc. 26) «Felhő Klán»-ja mögött; Margittay Dezső, a Várszínházban már felváltott «Ezres bankó»-ját itt sehogy sem akarják készpénzül elfogadni (1886 ápr. 23); Deák Pál vidéki színész «A menyasszony kedvese» erőteljesen visszautasított kísérletéből (1886 május 13) csak Vidornak maszkban, beszédben, járásban, mozdulatokban kacagtatón tipikus pipogya legényére, Végig Fekete Jánosra emlékszünk még ma is s Lukácsy Sándor ízetlen «Rebeká»-jában (87 szept. 23) hasztalan nagyszerűsködik Blaha a lompos, tunya zsidó leány élethű beállításával.

E sivár bukások tömkelegéből csak egy mű válik ki fél s evvől másik egész sikerrel. Gerő Károly «Angyal és ördög» népszínművét telt ház fogadja (1887 jan. 21) s megfelelő érdeklődéssel kíséri a szende Rózsika (Fodor Fruzsina) és a forróvérű szalmaözvegy (Blaha) regényes bonyodalmú s Lányi Ernő művészei magyaros dalaival élenkített páros viaskodását Deli Petus (Vidor) legényért. A darabban jelentős írói kvalitások érvényesülnek, csak kár, hogy Blaha nem nagy kedvvel «sötétkedik» s a közönség sem látja szívesen «rossznak» a kedvencét. Ellenben zsúfolt ház (a szimat!) mulat Bérezik Árpád vidám «A parasztkisasszony»-án (1886 nov. 29) s a derű most is tartósabbnak bizonyul a borúnál. Bérezik merész ötlettel úri leányt vezet élenk, aki beleszeret egy parasztleánybe s török-szakad hozzá is megy feleségül. Ez a török-szakad adja ki a darab tartalmát, amelynek érdekességét alig érinti a kipattanó titok, hogy Jolán – így hívják a kisasszonyt – ugyancsak parasztvér ivadéka. Blaha elemében van s úriparaszt kedvességével biztosítja a mű tartós sikerét.

Tartós sikerét . . .?! A darab megéri a 25-ös jubileumát, ünnep- s vásárnapokon félig telt s hétköznapiokon félig üres házak előtt. Mint láttuk, már a premierekre is csak szállingóznak az emberek – soha potya jegy éknek nagyobb keletje nem volt, mint ez időtájt. Evva ijedten nyúl vissza a múltba s a «Cigány», «Csikós», «Szökött katona» s «Nagyapó» felújításával próbál szeren-

csét. Felújításával . . .?! Nem esik azokon semmi, épp semmi változás: de nem is vonzanak másképp, mint ahogy lejátszott darabok szoktak. Blaha könnyeket facsar ugyan poétikus Cigány Rózsija bánatának érzelmes tolmácsolásával és Szathmári Árpád újabb babérleveleket fűző művészkoszorújába az öreg Zsiga cigány s a még öregebb Nagypó remek alakításával, de ezekről csak a lapok útján értesül a színházból kiszokott közönség.

S a megpróbáltatásoknak még mindig nincs végük. A régóta betegeskedő Blaha egészségét csak életveszélyes operációval állíthatja helyre Tau ff er tanár. A műtét eredményét szorongva lesi egész Budapest s megkönnyebbülten sóhajt föl, midőn értesül, hogy *megmentett* kedvencét hónapokig nem láthatja majd diadalai színterén. És épp a téli hónapokban! Hogy aztán 1887 nov. 17-én micsoda örömrivalgás rázza meg a minden zugában zsúfolt házat, midőn az újra karesúvá s fiatallá gyógyult művészno a «Sárga csikó» Erzsikéjének ezzel a mondásával lép a színtre: «A halál torkából jövök»: azt tessék elképzelni, mert leírni nem tudom. Blaha őszintén meghatva köszöngeti a szünni nem akaró tapsorkánt, de legmélyebben a páholy felé hajlong, amelyben a boldogan sugárzó professzor ül, aki őt a halál torkából kiragadta. Szép, boldog este.

És mégsem teljesen boldog. Valaki hiányzik a művészno oldala mellől: legnagyobb diadalainak osztályostársa, művészpárja – Tamási. Most ez a nagybeteg, több: élőhalott. Tragédiájának pedig ez a története.

Evva 1887 telén további öt évre (eddig csak háromra adták) pályázat mellőzésével megkapta a Népszínházat. A rossz üzletmenetre való tekintettel nem akadt pályázó s így örült a Bizottmány, hogy Evva továbbra is vállalkozik s bár az utolsó éveivel nem volt s nem is lehetett megelégedve, még a bérföltételeken is könnyített, hogy talpra segítse. Engedett az évi bérből, kilátásba helyezte neki a délutáni előadások tarthatását s abba is beleegyezett, hogy egy-, esetleg kéthavi szünettel könnyíthessen az elháríthatatlannak bizonyult nyári deficiten. Evva, miután semmit nem tudott már kitalálni, amivel jövedelmeit fokozza, elövette a plajbászt, hogy a kiadásokat apassza a szükségesnek vélt törlésekkel. A fizetéseket nem redukálhatta nyíltan, hát úgy határozott, hogy a folyó évre megtartja az engedélyezett egyhavi szünetet, de erre a hónapra nem ad fizetést. A tagok menjenek vendégszerepelni vagy játsszanak tovább, ha nekik úgy tetszik, konzorciális alapon s a maguk rizikójára a Népszínházban, ő azonban ez előadásokhoz a szükséges kellékeken kívül egyebet nem adhat. Erre aztán kitört a ribillió; de mert Evva nem engedett, engedtek a tagok: előleget vettek föl s mentek nyaralni. Nem így a szegény kóristák. Milyen előlegeket kaphatnak ezek a minimális fizetésükre? Evva is érezte, hogy ezeken segíteni kell valahogy. Fölajánlotta hát nekik az évad bezárta után tartandó két esti előadás teljes jövedelmét, ha az elsőrendű tagok is vállalkoznak, persze ingyen, az előadásokon való közreműködésre. És vállalkoztak valamennyien, kivétel nélkül. Még az újpesti otthonát nem szívesen otthagyo

Tamási is. Így tűzhetette ki Evva június 16-ikára «A betyár kendője» népszínművet, 17-ikére pedig a vonzó «Uff király» operettet a karszemélyzet javára.

«A betyár kendője»-nek, ritkán adva, mindig akad közönsége. A betyárromantikának, kivált a felsőbb régiókban, még mindig sok híve van és Blahát s Tamásit valóban érdemes megnézni ebben a tipikus népszínműben. Most is szép számmal várják a nézők az előadás megkezdését, a színészek pedig már szállingóznak a színre, hogy helyüket elfoglalják. Tamási is felhörpönt még egy, az öltöző asztalán mindig készletben álló spriccert, aztán föláll, hogy a színpadra induljon, de hirtelen meginog, «no mi ez?» – kérdi zavaros tekintettel s egész hosszában a padmalyra zuhan. Rév ijedtség és zavar. Szaladnak a színházi orvosért, az jön s megállapítja, hogy Tamásit a szél ütötte s az agyvérzés nyomban meg is ölheti. Eszméletlenül szállítják át a közeli Rókusba s a mindenre kész Szathmári beugrása után, nagy kínok közt végigjártsszak a darabot.

Mindenki sejtí, hogy Tamási, ha ezúttal meg is menekszik a vég elől, a színpadnak örökre meghalt. De arra akkor persze senki sem gondol, hogy még egy nagy halottja lett a színháznak: a népszínmű. A romantikus, a hősi népszínmű, amelyben eddig a legmagasabbra emelkedett ez az annyira kedves, oly igazán magyar fajta, örökre elnémult, mert nem lehet meg hős nélkül. S ha akkor nem akadt Tamásinak méltó utóda, mikor a kor eszmeáramlata és érzésvilága kedvezett volna egy ilyen művészi erő kibontakozásának: hogyan akadjon most, a realizmus józanul fagyos korszakában? Tamási egyetlen volt s marad a maga nemében.

És milyen drámai összetalálkozása az a végzeteknek, hogy épp «A betyár kendője» színterén, mondhatnám: harcmezéjén, tette készen: fűrtös fejjel, barnapiros arccal, cifra szűrében s puskájával a kezében esik el a hős, aki még akkor is ragaszkodik betyármivoltához, midőn az utolsó haramiát is rég elnémította Ráday vaskeze, a csendőr puskája s legfőképp a kor szelleme. A Sors is romantizált, midőn így fűzte együvé a romantikus népszínmű és hősének végét, a fajta legtípusosabb darabjában.

Tamási talpra áll az ütés után; de csak fél talpra: jobboldala teljesen megbénult. Hazamegy Újpestre, várja a jobbulást, hogy fölléphessen s mert az csak nem akar jönni: a borban keres vigaszt, bátoritást, búfelejtőt és reményt. Az anyagi gondok is ránehezednek; fizetése a minimumra zsugorodik – még ezt is csak a kegyelet nyújtja neki – s az emberek «szívességére» szorul. Ez a legkeserűbb kenyér s ezt kell hálával fogadnia a gögös parasztnak. Be-bejár a színházhoz s kollégái sosem bocsátják el üres kézzel. Szomorú látogatások ezek. Látni a daliát megtörten, bozontos ezüst hajjal, kékbe játszó, borostás ábrázattal, örökös könnyben úszó, véresen fénytelen szemekkel, kopott ruhában; hallani makogó beszédét, amint keserves sorsát siratja s a diszkrétén nyújtott tíz forintokat baljával a zsebébe csúsztatva, «isten fizesse meg»-ekkel hálálkodik; aztán elbúcsúzni tőle a biztatás szavaival s a viszont-

nemlátás bizonyosságával; utána nézni, amint jobblábát maga után húzva mászik tova: ő, Tamási, a Váci-utca pengő sarkantyús daliája, a nők bálványa, az ifjúság ünnepelet cimborája ...! Bár ne láttuk volna ...!

1892 szeptember 8-án, ötvenöt éves korában dönti le a Sors. Nagyszerű temetésén sok ezernyi nép kíséri utolsó útjára. Komor a hangulat, mint mikor csatában elesett vitéznek adják meg a végtisztességet. Harci paripát ugyan nem vezetnek utána, kardja sem fénylik a koporsó tetején: mégis, ha ki nem is tudná, mindenki érzi, hogy hőst temetnek: a népszínmű hőjét, az utolsó betyárt.

EGYÉB SZÍNŰVEK.

A folyó évkörben szélesebb teret kap a boulevard-dráma s a dalos bohózat, de ezt kevésbé Evva akarja így, semmint a szükség parancsolja. A primadonnák, kivált Hegyi, gyakori és hosszas betegségi pauzáit, új látványosságok híján, csak az efajta művekkel tudja olcsón kitölteni, hát sűrűzi őket. Az így bedobott darabok persze nem is tartanak igényt állandó érdeklődésre s időleges hivatásukat kitöltvén, rendre le is maradoznak a műsorról.

Klárné «Urak és cselédek» bohózatán sokat nevetnek (1885 dec. 1). – «A lyoni futár» francia rémdrámában Eöri Gusztáv játssza utolsó nagy szerepét (1886 júl. 1); aztán elbetegeskedik s megy Tihanyi után az öröklét jól kiérdemelt derűs nyugalomba. Nagy darab igaz művészet csorbul ki vele a Népszínház együtteséből, amelyet leghivatottabb utódai sem tudnak teljesen pótolni s még kevésbé feledtetni.

Az új termést rehabilitálni, Jókai hozza a Népszínháznak írt «A bolondok grófja» című bohóságát s mint mindig s mindenütt: itt is magával ragad (1887 dec. 30). Azt látjuk ebben a darabjában, mint gyógyítja ki az ifjú gróf egy kastély egész személyzetét s végül magát a kastély fiatal úrnőjét is változatos rögeszméjű örületeikből. Jókai naiv merészsége kell az ily veszedelmes téma színreviteléhez s az ő zsenije, hogy harsogó kacajokkal, meg-megújuló tapsviharakkal illusztráljuk a mű tartósnak is bizonyuló sikerét. Pálmai a hóbortos úrnő szerepében, a komikus házi bolondok élén pedig Horváth V. aratja a legtöbb dicséretet. Szintúgy sokat nevetnek Rákosi Viktornak a Duru és Chivot után átültetett «A rezervisták» énekes bohózatán (86 ápr. 17). Megint csak Pálmai mellett, most Szirmai hódít a rezervista-férj fiatalos elelenségével; Boránd (új tag) egy mundérba bujtatott monoklis báró szeretetreméltó kétségbeesésével, Szathmári pedig jóízű bakahumorával kacagtat. – A legzajosabb siker mégis a Meilhac és Halévy énekes vígjátékát «A szita-kötő»[^] kíséri (1889 jan. 18), amelyben ugyancsak Pálmai brillíroz egy kötéltáncosnő akrobata mutatványaiival (mi mindent kell tudni egy primadonnának!). Az elegánsan könnyed Szirmai és groteszkül ügyes Boránd mellett említsük meg az új tagul előnyösen bemutatkozó Lubinszky Ödönt is. A leg-

eredetibb sorsa mégis a poéta, drámaíró («Kendi Margit», «Thurán Anna»), élclapszerkesztő («Bolond Istók») és függetlenségi képviselő Bartók Lajos «Haluska Benedek» bohózatának van. Többszöri elhalasztás és megismétlődő reklámok után végre a lámpák elé kerül 1889 március 22-én. A primadonna szerencsés hirtelenséggel közbejött betegsége s egyéb halogató körülmények folytán, no és a szerző kitartó közkívánatára a darab második előadását csakugyan nyélbeütik ugyanaz év június 14-én; újabb hirtelen betegségek stb. után a harmadikat még az év augusztus 18-án s ezzel be is fejezik a mű életét – a közönség közkívánatára.

Öt évi húzódozás után Evva végre rászánja magát egy új látványosság ki- és beállítására s 1890 ápr. 15-én kirukkol a Perrault ismert meséje nyomán 20 képben dramatizált «Hőköm (Hüvelyk) Mátyás» bemutatójával. A díszletek (bécsi munka) ríkítóan tarkák, de a meséből jóismerős emberevő, a mostohasorsú két testvér, a jószívű tündér, a hétmérföldes csizma, Galló trükkjei s kivált a Lukácsy és Follinusz Aurél (új rendező) által pompásan betanított 200 főnyi gyermekereg katonás evolúciói nem tévesztik el hatásukat a sűrű rajokban színházba tóduló embercsemetékre és kísérő mamáikra. Németh neveltetőn borzalmas emberevő, Kassai mulatságos szakács, Csatái detto nevelőnő, Hunyadi József (új tag) jóízű parasztleány, Szirmai, Vidorné és Lukács Juliska (új drámai színésznő) pedig ügyesek, kedvesek és szemrevalók.

A magyar színészet 100 éves jubileumának országos megünnepléséből a maga részét kivenni, a Népszínház előadja Lukácsynak ügyesen megírt «100 év!» című alkalmiságát (1890 okt. 25). Négy szakaszban (1790-1819-1837-1890) látja a Pestre rándulgó mindenkori feleskei nótárius – s vele a közönség is – színészetünk fejlődését s a Kraxelhuber Tóbiásból Lajtorjássy Árpáddá nemesedett pesti polgárban megszemélyesített németiség elmagyarosodását. A méltó ünneplésnek főlemelő jelentőséget ad az a körülmény, hogy a nagy eredmények kivívásában döntő szerep jutott a Népszínháznak is.

A hétköznapokba visszatérve, emlékezzünk meg röviden Bisson «Színi tanoda» énekes vígjátékának tartósan neveltető sikeréről (90 nov. 7), hogy annál hosszabban időzhessünk két kitűnően drámai alkotás méltatásánál.

H. Sudermann «A becsület» drámája, mint a naturalizmus első német irányműve, valóságos forradalmat kelt hazájában, amelynek hullámfodrai hozzánk is átgűrűznek. A konzervatív Nemzeti Színház persze hallani sem akar a «forradalmi» mű előadásáról s Evváé az érdem, hogy liberálisan utat nyit annak közönségünk elé (1890 dec. 20). Az újszerű alkotás bemutatója váratlanul jól sikerül s a személyzet művészi készségeinek magas szintjére mutat. Most látszik meg, mily nagy előhaladást tett ez a természetesség felé és csak az írókon múltott, ha ez irányban, a mai fogalmak szerint is kifogástalant, többször is nem produkált. Kivált a kispolgári, tehát a Népszínház hivatásos miliójében lejátszódó jelenetekben Horváth V., Klárné, Csongori, Vidorné s

részben Szirmai is oly egyszerűen s mégis – vagy épp azért megdöbbentő-igazsággal ágálnak és beszélnek, hogy a Nemzeti művészeinek jóval későbbi próbálkozása élettelené halványodik előadásuk mellett. Az úri társaság rajza a darabban is gyöngébb – Trast gróf telivér romantikus hős – s ehhez képest adózunk Szabó Antal, Csatái, Solymosi, Lukács Juliska, Lubinszky, Follinusz és Tolla gi játékanak is elismerő dicsérettel.

Itt számolunk be arról a mélységes hatásról is, amelyet reánk M. Carré író és A. Wormser zeneszerző némajátéka: «A tékozló fiú» gyakorolt (1891 márc. 21). Bár egy szó sem esik: a színészek mímélése ε a muzsika mindent illusztráló kísérete a legeszményibb drámai művészet megnyilatkozásaként tartja ébren érdeklődésünket s tölt el zavartalan gyönyörűségekkel. A rokokóba áttelepített történet a tékozló ifjú Pierrotról (Hegyi), aki hogy lenge kedvese: Phrinette (Csongori) kedvteléseit kielégíthesse, lop és csal, hogy aztán elhagyatva, az apai házban találjon vigaszt és bocsánatot: egyszerű, arányosan tagolt és világos. És a zene! Két orchester zongorával: és nincs az a színárnyalat, amelyet ez a bűvész Wormser ne tudna belőle elővárásolni. A legképtelenebb helyzeteket úgy illusztrálja, hogy a színtől elfordultan is megmondhatjuk, mi történik odafönn. Teszem, mikor az öreg Pierrot (Horváth) újságot olvas: a zenéből tudjuk, most betűzi a vezércikket, aztán a tárcát, a napihíreket, az eljegyzési s végül – a börzei rovatot. Eltéveszhetetlenül a börzei rovatot: most hausse, most baisse. Ez a művészet már csakugyan bűvészszámba megy.

Az előadás méltó a műhöz. Hogy a hosszas betegségéből újra karcsúvá épült Hegyi Arankát hajlékony ügyessége, gráciája, drámai ereje és poétikus lénye szinte predesztinálja az ifjú Pierrot szerepére s hogy ehhez képest nagy művészi élvezetnek leszünk részesei, előre tudtuk, ha a valóság fölül is múlta várakozásunkat; de mit szólunk az öreg, elpohosodott Horváth Vince gráciájához, amellyel rögtönzött táncát a még boldog családi körben ellejti? Milyen finom, milyen könnyű, milyen igazán táncos a lépése, hajlása ...! Ámulunk – s akkor jut eszünkbe, hogy ez a pohos öreg valamikor karcsú ifjú volt, híres táncos s párja Krecsányi Saroltának a Molnár György Dunanan-beli, 124-szer közmegbotránkozást keltett kankanjában. Persze, persze ...! Csakhogy ami akkor telivér ifjúság volt nála, most telivér művészet s ha akkor elragadott, most megkap a táncával. De nemcsak avval, hanem klasszikusan szép játékanak minden mozzanatával is. Ahogy az öreg a vacsorájánál ül s az ízes jóféléktől kielégülten elszunnyad: csakúgy ragyog le gömbölyűén sima ábrázatáról a családi élet zavartalan boldogsága. Valami neszre fölriad, odanéz s látja a fiát, amint feltöri a szekrényt s kilopja belőle a drága ékszert. Nem akarja rajtélni a fiút, újra lehunyja a szemét s úgy tesz, mintha még mindig aludnék. És megdöbbenve látjuk, hogy az imént még életvidám ábrázat tíz évvel öregedett egy pillanat alatt, a lehunytan is mosolygó szemek beestek, a megnyúlt arcon csak úgy tátonganak a mély barázdák – és szívünk szorul a szótlán fáj-

dalomnak e szoborszerű kifejezésétől. Méltó párja a feleség szerepében Klárné. Neki még nehezebb feladat jutott: az anyai jóságot, tehát egy passzív érzelmet kell éreztetnie jóformán minden külső segédeszköz nélkül. Biz alig áll egyéb rendelkezésére, mint a szeme: s ennek a vérbeli művésznőnek az is elég, hogy lelke világát élénk tükröztesse. Csongori kecsesen pikáns Phrinette. Ahogy formás lábacskaival a megunt Pierrot felé rúg: az egyben utálatos és elragadó. Németh fölényesen elegáns a csábító báró szerepében; a kar dalos Kosa pedig rendkívül mulatságos figurává alakítja az óriás néger szolgát groteszk arcfintoraival. Konti finoman dirigál, Sellei karmester briliánsán zongorázik, Rák osi Szidi asszony meg elégedetten mosolyog. Mert tudnivaló, hogy ő tanította be a játékot olyan eredménnyel, hogy most őt viszik a darabban föl, föl egész Berlinig a siker biztosítására. A Népszínház pedig büszke lehet erre az estéjére.

Hogy mi a különös látnivaló a «Sötét titok» látványos angol drámának elkeresztelt fércmüben (1891 május 22), az máig, még a darabnál is sötétebb titok. Hacsak a szín hátulját egészen kitöltő üvegmedencében lubickoló és vízesen tapadó ruhában kimentett gyönyörű Lukács Juliskát a férfiak s az őt kimentő s szintoly csuromvíz Szirmai a hölgyek olybá nem veszik.

Miután a népszínmű, Tamásiban hőstét veszítve, mindinkább az életkép s bohózat felé kanyarodik, úgy hogy már alig lehet megkülönböztetni az «egyéb» színművektől: álljon itt záradékol a «Betyár kendője» ama gázszosn emlékezetes előadása óta színre került termékeiről is néhány szó.

Gerő Károly «Az uzsai gyöngy»-gyel visszatér «Túri Borcsá»-ja drámai irányához, sőt némileg főmotívumához, a szöktetéshez is s kivált második felvonásával erős hatást kelt (1888 szept. 29). Abonyi Lajos «Magduska örökség»-ben újra novellisztikusan vonatott menetű drámát ad előbb (1888 okt. 27) tragikus, később kiengesztelő véggel. Kár, hogy teljesen hiányzik belőle a víg elem, amellyel a komoly részek érdektelenségét némileg ellensúlyozhatná. Vidor Pál ezzel ellentétben egészen háttérbe szorítja a drámát, amellyel sehogy sem bír s szabadjára eresztí a vígságot, amelynek eddigi sikereit, no meg a mait is köszönheti. Hogy mégis valami újat is nyújtson, a fővárosba teszi át története nagyobbik felét s itt is megtalálja a derűs alakokat: varrónó

CSONGORI M.

(Hegyí), diurnista (Lubomirsky), gigerli (Szirmai), konstábler (Hunyadi), dalárdisták (Gyöngyi, Újvári, Boránd, Kosa), akik közé odacsöppenti a falusi sihedert (Vidor) s leánykát (Blaha) – s kész a mulatság (1889febr. 21) s pár hó alatt már az első 25-öst is jubilálhatják «Az ingyenélők». Rákosi Jenő szintén a víg műzsához pártol «Éjjel az erdőn» idillien bohó népies játékával (1889 szept. 27) s szintén nem bánja meg a cserét: a közönség kacagni akar s műve sokáig vonzó darabja marad a műsornak.

A pályadíjnyertes Follmusz Aurél színész, író és rendező «Náni» című etnografikus népszínművében németre fordítja a «Tót leány»-t s kitünően megrajzolt glogováci svábjaival majdnem eléri Almási többszörösen jubilált slovákjait. Vidéki magyar alakjai kevésbé sikerültek, az egy Bukovai Abszi mintájára szabott ösjogász kivételével, akit Szirmai pompás humorral elevenít meg. A sváb-hármas: az öreg Kreuzer papa (Németh), Szeppe fia (Kassai), Náni leánya (Blaha), már megjelenésével derűt fakaszt s ahogy Blaha németesen beszél, dalol s táncol: kész gyönyörűség.

S amíg övé a sikerek oroszánrésze az elmúltak életéből: a következőket is csak az ő nagy egyénisége és művészete tartja addig-ameddig felszínen. Relie Iván «Fityfiritty»-e (1890 szept. 26), Bérezik «Postás Klári»-ja (1891 jan. 9), Lukácsy «Zsuzsiká»-ja (1891 márc. 13) csak az ő kedvességéből éldegél s ha Rátkay drámái «Arvalányhájá»-ban (91. febr. 7.) és Abonyi költői «Siroki románcá»-ban (1891 nov. 14) találunk is dicsérnivaló részleteket: ő az, aki ezekben is immár egyedül szólaltatja meg a hajdani Népszínmű halódó lelkét.

IDEGEN OPERETTEK.

A népszínmű hanyatlásával párhuzamosan emelkedik az operett, jelentőségben és súlyban. Itt még vannak igazi sikerek, amelyekből egyre nagyobb részt hódítanak el honi zeneszerzőink. A hat év alatt bemutatott 44 (!) újdonság közül 15 a magyar! Ezeknek már külön rovatot kell nyitnunk; de merő udvariasságból, bocsássuk előre jelentősebb vendégeinket.

J. Strauss «A királyné csipkekendője» pompás zenéjével és kitűnő előadásával hódít (1885 dec. 29). Pálmai játékával, Ligetiénekével, Margó mind a kettővel kitűnik. A férfiak közül Gergelynek van különösen jó estéje. - A francia A. Messenger «A béarni leány»-ában (1886 febr. 26) Pálmai, Vidor, Szathmári, Szilágyi aratnak elismerést maguknak s a kitűnő zeneszerzőnek, akinek finom s szokatlanul komplikált muzsikáját Erkel Elek mesteri árnyalással hozza ki a színház fogyatékos zenekarából.

Miután a gyapjúutcai németek már lefölozték, végre magyarul is hallhatjuk (1886 márc. 26) a magyar tárgyú s többszörösen magyar vonatkozású «A cigánybáró» színes, meleg s nemes magyar hangokkal gazdagon fűszerezett zenéjét, amelynek magasabbrendű értékeivel már rég az operaszínházak is

élénkítik elavult műsorukat s amelynek magyaros fényét egy honi zeneszerzőnk sem homályosította el az övénél igazabb és változatosabb zenei motívumokkal. Azt is mondhatnánk, hogy ez az első s Kacsóh «János vitéz»-éig az egyetlen nagysikerű magyar daljáték.

Szövegét Jókai elbeszélése után a szintén magyar Schnitzer Ignác, remekíróink érdemes német műfordítója írta s mi azt is tudjuk, hogy nemcsak poétikus versszövegeivel, hanem a

mintául szolgálható zenei anyag előterjesztésével, tanácsokkal és kritikával is ő segítette Strauss zsenijét a szebbnél szebb magyar dallamok invenciójához. A közismert darab ismertetését mellőzve, szólnunk mindjárt a nem minden részében kifogástalan előadásról.

Ha valaha, most érződött meg igazán, hogy a színháznak nincs ifjú tenor énekes. Barinkay sokkal férfiasabb alak, semhogy nő illúziót kelthetne benne. Tán Blaha még elfogadhatóvá tudta volna játszani és énekelni, azonban Pálmai maga részére követelte a szerepet s Evva elég gyöngé volt kívánságát teljesíteni-Pálmai fiúvá kisebbíti a daliás ifjat s gyöngé orgánuma nyomtalanul belevész a hatalmas finálékhangáradatába, amelyeknek pedig Barinkay áll a zenei középpontjában. Nem is játssza állandóan a szerepet s utódai közül a legközepebb vidéki tenor is hatásosabb nálánál – mert férfi. A többiek jók, kitűnőek, pompásak. Németh széleskedvű s józú Zsupán, Ligeti csodaszép Arzéna s szépen is éneklő cikornyás dallamait, Szilágyi mulatságos Carnero, Kiss Pista nem ront Ottokárjával, Aranyossiné nem az igazi Mirabella, Gergely deli Gábor s tüzzel éneklő gyűjtő toborzóját, Újvári és V. Kovács ösere-detű cigányok. Mindezeket fölülmúlja művészi értékben Margó Célia remek Ciprása. Ahogy ez a fiatal szép leány vén cigányasszonnyá rútitja magát, görnyedten jár, öregesen beszél; az a belső tűz s ércesen zengő mély hang, amelylyel énekrészeinek drámai akcentusait a zenei forrongásba dobja s az a fényesen szálló magas A amelyben diadalát kicsendíti: nyílt színen is viharos tap-

NÉMETH JÓZSEF

sokat vált ki a zsúfolt ház ünnepi közönségéből s hosszú időkön át felejtethetlen marad.

Még ennél is magasabban áll a siker lajtorjáján F. Hegyi Aranka asszony Szaffija. Külső megjelenésében s belső igazsága szerint: a cigányleány, fajbéli szépségével, tüzevel, borongásával, érzékiségével és romantikus varázsával. Az egész beszélő szerepe nem több ennél az egy mondatnál, amelyet Barinkay kérdésére: «Ki mutatja majd az utat?» felel: «Nem-e világít a te két szemed, mint csillagpár, mely odafenn ragyog?» – és mégis azt hisszük, hogy ő beszéli végig az egész darabot, annyira leköti érdeklődésünket. Az igaz, hogy énekekben annál több mondanója akad – a mű s az előadás nagyértékű előnyére. Gyakori s hosszas betegségek után, most a hangjánál van s szebben énekel, mint valaha. Annyira a torkára íródott ez a szerep s úgy belerögződik oda minden hangja, hogy Szaffit még akkor is könnyen és szépen éneklí, midőn orgánuma már veszőfélben töredezik. A híres dsingrá! cigánydal szenvedélyes akcentusaival s a szép kettős: Ki esketett? lehelletszerű lágyságával: hallóérzékünk örökre emlékezetes élményei. És a tánca! Tudnunk kell, hogy Aranka nem a szűkmellű lány többé, akit Antónia sorsától féltettünk, hanem asszonyi szépségének gömbölyű teljében viruló menyecske, a valóság szerint. Nos, mikor ez kezdi rá a bácskai rezző csárdást s nem ugrál, nem toporzékol, sőt alig mozdul a lába, de vibrál minden porcikája: biz ez vérlázító látomány a zsollyjébe szegzett nézőnek – ha még van vére.

Az előadás színes és eleven. A szép új díszletek s festői kosztümök az igazgató bőkezűségét, a csoportképek színszerűsége és a tömegek mozgalmassága Lukácsy rendezői ügyességét, a karok és zenekar szabatos és hangzatos együttese Erkel Elek karnagy művészetét dicsérik, minden szónál ékeesebben. «A koldusdiák» óta nem volt a színháznak ilyen operettsikere.

L. Vasseur «Esketés dobszóval» operettjében (1886 május 1) próbálkozik meg Szirmai az első nagyobb tenorszereppel. A szerepet teljes sikerrel kihozta, de a tenor még mindig ugyancsak kéreti magát kifelé. Mellette Pálmai, Margó, Ligeti, Vidor, Kassai, Szilágyi, Gergely aratnak osztatlan tetszést. Közbe-közbe felújításokkal tüzdellik ízesebbé műsoruk fanyarságát s régi jókkal feledtetik az újak silányságát. Így látjuk viszont «Ohvette»-t Pálmai s Margóval, a «Cornevillei»-t 150-edszer Blahával Serpolette szerepében, «Angot»-t Pálmai s Hegyivel (Lange), «Boccaccio»-t Pálmai s Margóval (Fiametta) s a második 100-as operettül ugyancsak Planquette «Rip»-jét, míg végre elérkezünk a színház legkülönösebb operett-diadalához, a Sullivan angol zeneszerző «A mikádó»-ja bemutatójához (1886 dec. 10). Teljesen újszerű a mű s eredeti a mód is, ahogy azt Evva megszerzi s előadatja.

Mr. D'Oyly angol társulata vendégszerepel a darabban a kontinensen s eljut vele Bécsig, hol úgy az exotikus mű, mint a briliáns előadás valóságos furore-t csinál. Evva rohan Bécsbe, megnézi őket s sietve leszerződik velük egy hosszabb népszínházi vendéjátékra. A kitűzött időre azonban az angol tár-

sulat helyett az ázsiai kolera jön Budapestre s Mr. D'Oyly az egész színházért sem hajlandó hozzánk rándulni. Evvát nem hagyja nyugodni a darab előadásának biztosra vett szenzációja s midőn az angolok végképp lemondják látogatásukat: gondol merészet és nagyot, aminek eredményeül elhatározza, hogy előadja o az operettet, a maga társulatával, de mégsem marad ígéretével, föl-abajgatott közönségnek, adósa. ír hát Londonba, hogy mi az ára az operett-

HEGYI ARANKA

MARGÓ CÉLIA

nek? Nem eladó – felelik onnan – semmi pénzért. Evva újra ír: értsék meg» hogy ő csak gavallérságból kínált vételárat, mert szerződésünk nem lévén Angliával, ő jogdíj nélkül is előadhatja «A mikádó»-t. Tehát még egyszer: mi az ára? Adja, ha tudja: a végleges büszke válasz.

Most már csak azértis! – dönt Evva. Jó pénzért lelophatja az angol könyvet, a zongorakivonat úgyis kapható s megkéri Rákosit, fordítsa le sebtén, ami Rákosinál pár napot jelent; Erkelt pedig megbízza, hogy hangszerelje Gyula bátyjával – angolosan és hirtelen. A kész könyvet odaadja Lukácsynak, hogy így és úgy – a Bécsben látottak nyomán – rendezze be. Lukácsy

is siet a munkájával s rövidesen megtarthatják a rendelkező próbát. Hát olyan zűrzavart nem látott a világ teremtése óta, mint amilyenbe Lukácsy bácsi keveri a személyzetet a saját ötleteivel kitoldott útmutatások alapján. A próbák abbamaradnak, az ügy megfeneklik. De Evva nem tágít. Rég megmondta Dumas, hogy «első» gondolata – amit legjobbnak szokás nevezni – minden tökfilkónak van és csak a másodiknál kezdődik az okos ember. Hogy a rendezőjével nem boldogul, a balettmesteréhez fordul Evva: a «Mikádó» voltaképpen dramatizált táncgyveleg, nem-e tudná azt «lelátni» s nálunk is betanítani? Mit ne tudna a hamburgi német Gundlach? Előjátzatja magának párszor az operett zenéjét s a zongorakivonattal kiutazik Londonba, megnéz vagy öt előadást s balett-jegyekkel bejegyzi a kivonatba az összes táncokat, mozdulatokat, állásokat, mimikákat, pózokat, evolúciókat, mókákat – egyszerűen az angoi előadás minden nüanszát s rohan haza. Az így fölkészült német oly biztonsággal vezeti a próbákat, hogy öröm nézni, mint bontakozik ki a szokatlan játékmódor, amire az entelt ánglius azt izente Evvának, hogy adja, ha tudja.

Hát tudja s ezt – miután az Erkel-partitúra s a fényes japán jelmezek s díszletek is elkészültek ezalatt – be is bizonyítja a mű 1886 december 10-iki bemutatóján s tegyük mindjárt hozzá, szenzációs sikerrel. Biz ez másvalami, mint amit eddig operett címen kaptunk: ez a dramatizált perpetuum mobile zenekísérettel. Az örökös mozgásban vibráló szereplők s karok, mintha zsinóron rángatnák őket, ide-oda hajolnak, összebújnak, szétszaladnak s közben a legyezőikkel olyan változatos játékokat végeznek, hogy káprázik bele a szemünk. S mindezek az ütemesen kiegyenlített mozgások egy-egy új táncba torkolnak bele s mert ezekben is nagy a változatosság, nemhogy belefáradnánk a nézésükbe, hanem újra és újra követeljük a látottakat.

A darab tartalmát ismerjük; nagy bolondság, de van benne rendszer s azért nem ütődünk meg rajta. A zenéje elsőrangú. Bizarra és mégis behízelgő. Élénken pattogó ritmusok váltakoznak benne szélesen és lágyan ömlő melodákkal, hatásos magánszámok művészien kidolgozott együttesekkel. Az előadás elragadja a közönséget. A bájos három kislány: Pálmai, Ligeti és Fehér Ilka kecses vidámsága, Hegyi Aranka finom hajlékonysága s meleg hangja, Németh angolos humora, Kassai groteszk mókái és Margó pompás éneke – minden dicséretet megérdemelnek. Külön kell megemlékeznünk Szilágyi Béláról, aki a Mikádót oly bohózatos grandezzaival játssza, kupiéit oly pregnáns élezéssel adja elő, hogy evvel az egy alakításával maradandóvá teszi neve emlékét.

A rendkívüli darabnak s előadásának rendkívüli a hatása is. Ebből a darabból s nálunk ez estén születik a mai táncoperett. Vidéki színpadjaink után a külföldiek is jelentkeznek, hogy utánozzák a mi előadásunkat. Gundlachot kézről-kézre adják s a derék hamburgi szép vagyont tanít össze magának alaposan «lelátott» «Mikádó»-jával. Most már hiába kínálják Londonból a

partitúrájukat, mert mindenüvé az Erkelékét viszik, akik fölényesen lehangszerelték Mr. Sullivant.

És Evva? Vígán pörgeti mutatóujján a «mennyország» (a páholyfolyosóról a színpadra vezető ajtó) kulcsát – ez nála a megelégedés legbiztosabb jele — midőn eléje lép egy kritikus ezzel a szellemes bírálattal: «Nagy szerencséje van igazgató úrnak». – »Hja, édesem» — feleli ez szerény gúnynyal – «a szerencséje a színigazgató legnagyobb tehetsége».

Most megint jöhet néhány külföldi bukás - és jön! – amelyeket elhallgatva, Planquette gyönyörű zenéjű s mulatságos szövegű «A komédiás hercegnő»-je (Pálmai, Ligeti, Margó, Kassai, Vidor) dicsérő föl- említése után áttérhetünk a harmadik idegen slágerre: a német «Cigánybáró», az angol «Mikádó» után, a francia «Nebántsvirág»-ra. Amily hű tükre e három mű népeik jellemének: olyannyira különbözik is egyik a másikatól. A német szentimentalizmus, az angol humor után a francia pikantéria: lágy melódiák az elsőnél, élénk ritmusok a másodiknál és játszi zümmögések a

harmadiknál. S a pesti közönség PÁLMAI ILKA ES HEGYI ARANKA egyformán tudja élvezni mind a hármat. Az ítélet biztosságát s elfogulatlanságát tekintve, az idétt a világon nincs mása a mi publikumunknak. A darabok nálunk elért előadásai számából matematikai pontossággal meg lehet állapítani valódi értéküket. A bécsinek, a párizsinek s bizonyos fokig a londoninak is csak a magáé tetszik igazán s ami nem a lokális szájaíze szerint íródott, ha kénytelen-kelletlen el is

fogadja, tartósan élvezni mégsem tudja. A mi közönségünk mindenre kapható, ami jó. S mint látni fogjuk, a magáét is ezzel a mértékkel méri s e szerint élvezzi vagy mellőzi. Tehát: remekül mulat a «Nebántsvirág»-on is (1887 okt. 14), mert remekmű a maga nemében: a francia vaudeville felül-nemmult mintaképe.

Szövegeét Meilhac és Millaud, zenéjét Hervé írta: három toll, de egy szellem. A ma is állandó műsordarab ismertetését mellőzve, emeljük ki a fényesen pergő előadásból Pálmai kedvesen pikáns, ötletes, vidám Denise-ét.

KOPÁCSI JULISKA

Aki nem látta őt <<A kertészleány>>-ban vagy a «Nebántsvirág»-ban, az nem tudja, ki volt Pálmai. Majd minden szerepében jeles: ebben a kettőben fölül-múl hatat[an]. Méltó partnere Szirmai Champlatreux szerepében. Elegáns, könnyed, vidám, pompásan beszél – és jól is énekel (végre künn van a tenor!). Franciább már nem is lehetne egy magyar. A fiatal Pusztai nem oly jó, mint kettősarcú szerepe (Celestin-Floridor), de jobb, mint ahogy eddigi rakoncátlan túlzásai után hinni mertük. Makó kitűnő őrnagy, Gyöngyi törülmetszett őrmester, Ujváry kacagató színigazgató. Amit

Deniseről mondanak a darabban, erről az előadásról is el lehet mondani: megvan benne az isteni szikra.

Ezután, vonzó darabok híján, háttérbe szorul az idegen s az érdeklődés homlokterébe a hazai operett kerül. Úgy-e hihetetlen, nem is fejlődés, hanem ugrás ez?! De erről később; előbb végezzünk a külfölddel. Röviden tehetjük, mert 1887 okt. 14-től, a «Nebántsvirág» premierejétől, 1890 márc. 14-ig, «A szegény Jonathan» bemutatójáig, legföllebb felsikereiről adhatnánk számot. Sem a fölkapott angolok (Sullivan: «Fejő leány»), «A gárdisták» és Stephenson-Cellier: «Dorottya»), sem az elakadt németek (Strauss: «Simplicius», «Egy éj Velencében»), Suppé: «Bellmann», Millöcker: «A belvillei szüz»),

sem a kimerült franciák (Vasseur: «Szedte-vette nagysám», Planquette: «A kalózkirály»), de még az operett nemzetközi fejedelme (Offenbach: «Párisi élet», «Périchol») sem tudnak tartósan érdekelni: mígnem Millöcker «Szegény Jonathan»-ja újra feléjük fordítja a figyelmet (1890 márc. 14); az új Zeller pedig «A madarász»-ával már hosszabb időn át élvezheti a közönség visszahódított kegyét. Az előbbi nagyban segíti győzelméhez Bauer és Wittmann kitűnően értelmes és mulattató könyve, no meg a jó előadása is, amelynek szereplői közül emeljük ki a széphanjú Dárdait, a nevetető Némethet, az érdekes Hegyit és – akiket elsősorban kellett volna említünk – az elragadó vidámságú Blahát (Molly) és a játékban és énekben egyaránt helytálló Vidort (Jonathan). «A madarász» könyve sem szűkölködik mulattató részletekben, mégis inkább fülbemászó zenéjével hat. Vidor kedves a siheder madarász, Ádám szerepében s meleg hangon éneklí a híres «Csak azért, csak azért» («Noch amol, noch amol») csattanójú ländlert. Hegyi érdekes Harriet, K. Kopácsi Juliska asszony (új tag) pedig szépségével teszi még vonzóbbá Postás Milka ked ves alakját. A többiek: Csatái, Solymosi, Dárdai, Kassai, Ujván is megtesznek minden tehetőt a siker érdekében s «a legszebb tiszt is a világon nem adhat mást, mint miye van» – énekelték valamikor a «Két herceg» francia operettben.

KONTI JÓZSEF.

Elmúlt tíz éve, hogy Rákosi Jenő karmesterei tudásából valósággal kiharcolta az első honi operetteket, a nélkül, hogy mások is kedvet kaptak volna a kénytelen kezdők nyomába lépni. Igaz, nem voltak döntő sikereik; pedig ezek a toborzó példák s nem maguk a tettek. Csak a zseni nem hederít a sikerre; sőt a mások félsikere még jobban tüzele, hogy különb erejét megmutassa: majd én! A zseni, aki ezt győzelmesen merte s akinek döntő sikere a tétovázó tehetségek egész raját sorakoztatta maga után a küzdőtérre: Konti József. Méltán irtuk hát nevét, mintegy gyűjtőcímmül fejezetünk élére, amelyben az operett honi termékeit kívánjuk ismertetni.

Konti idegen föld szülötte, de még elég ifjan kerül hazánkba, hogy nemzeti génuszunk magyarrá ihlesse. Magyar lesz lélekben és nyelvében is s ha nem is hibátlanul, folyékonyan beszél magyarul. Csak épp az e és ő hangzókat cseréli föl csodás vaskövetkezetességgel. A pezsgő neki pözsge, előre helyett ölére buzdít: hanem már az Evva meghatározása szerint való két népszínházi – erő hasonlatos s állandóan fölcserélt neveit csak ő nem téveszti össze soha, írván és mondván az egyiket úgy hogy: Gere, a másikat pedig úgy hogy: Vörö. Mégis, gyönyörű népdalai, amelyekkel egy-egy népszínművünket föl-díszíti, a lehangzatosabb bizonyítékai lelke magyarságának.

No mert a külseje után ítélve, a legjobb akarat sem foghatná rá, hogy

ősei Árpád apánkkal ereszkedtek le a vereckei szoroson át a magyar rónára. Satyr-arca, kivált en profil, nagyon emlékeztet az Offenbachéra – csakhogy vörösbén. De mint azé: merő intelligencia és szatirikus szellemesség. Járása, tartása elegáns és könnyed; modora nem szerény, de nem is arrogáns; mondjuk: enérzetes. Az bizonyos, hogy amíg szeret és tud is másokat csipkedni: a személyét legtávolabbról érintő megjegyzésre már küldi a segédeit s mert balkézrel vív, nem egyszer félelmes ellenfélnek bizonyul. Másként kitűnő fiú, hú barát és remek cimbora. A pénzt csak arra becsüli, hogy jó estéket szerezzen vele magának s barátainak és míg legényember: bőven omló tantiemejeiből bőkezűen ömlesztzi a csombordi rizlinget s az italok italát, a pözsgét.

Mint karmester eleinte merő ellentéte a nagyvonalú Erkel Eleknek, akivel másként a legbensőbb baráti és kartársi viszonyban él. Konti a karnagy u pálcát is elegánsan és könnyedén kezeli s csak utóbb veszi át Erkel széles és lendületes modorát, hogy annak halála után ő legyen e téren is az iskolát alapító és eddig fölül nem múlt operett-dirigens. Nem egy zeneszám köszöni rendkívüli hatását annak a magával ragadó lelkes hévnek, amellyel ő – Erkel módjára – magasra emelt pálcájával az énekesből az áradó hangot, a közönségből a tomboló tetszést szinte kibotozza.

A zeneszerzőről beszéljenek a művei. Altalános tájékozásul csak annyit, hogy Konti iskolázott muzsik, aki tudásának javarészét mégis a gyakorlatban szerezte. Bámulatos a fejlődés, amit e téren a Népszínháznál elér. El so partitúrája, amelyet odahoz, úgy a kompozíció művészi kialakítását, mint hangszerelését tekintve, valósággal dilettáns munka azokhoz képest, amelyeket már ott ír. Róla igazán el lehet mondani, hogy tanítva tanul: a karmester neveli ki belőle a művészt.

Gyorsan és könnyen dolgozik. Dallamforrása bő, ritmusai élénkek, lendülete kitartó s nagy érzéke van a teatrális iránt. Muzsikája híven alkalmazkodik a színi helyzet hangulatához s a szereplők jelleméhez, amit valahogy az is bizonyít, hogy képtelen adott *szövegre* komponálni. Elolvassa a könyvet, megbarátkozik a darab alakjaival s ír nekik belépőt, szerelmi dalt, indulót, kupiét s mindig eltalálja, kinek mit és hogyan kell írni. A költő dolga aztán, hogy a kész zene alá írja a kölcsönösen megállapított poéma szavait. Még a finálékból is csak scenáriumot fogad el s nagyszerű érzékkel zenésíti végig az egészet a nélkül, hogy egy szó szöveg állana útbaigazító rendelkezésére. Ez az eljárása nem okoz nehézséget, ha zeneértő a szövegíró; de pl. Csikynek többszörös hallás után előbb be kellett tanulnia Konti kész zenéjét, hogy megfelelő ritmusú szöveget tudjon alája írni. És betanulta: annyira lelkesedett érte. Korán kezd komponálni s mint a salzburgi színház ifjú kartanítója írja első kupiéit, dalocskáit. Onnan magyar vidékre vetődik karmesternek s a népszínházi kísérleteken (Erkel, Puks) felbuzdulva, összeáll az írástudó Deréki Antal érdemes vidéki színésszel s «Le vicomte Letonères» francia vígjátékból

irat magának operettkönyvet. Így születik meg «Az eleven ördög». A kész művel a biztos szemű és fülű Rajkai ügynök közvetítésével jelentkezik a Népszínháznál. Evvának nem tetszik sem a könyv, sem a zene és elutasítja a szerzőket. Más színház hiányában ezek a budai Színkörben nyaraló Csóka Sándorhoz fordulnak, aki hogyan kapna egy eredeti operetten, ha az még olyan rossz is! A mű a női főszerepben az ügyes és széphanjú Pajor Emíliával szép sikert arat. Rajkai újból felhívja rá Evva figyelmét: nyári siker, feleli ez s újból kitér a téli előadása elől. Rosszkor, mert az időközben várszínházi direktorra lett Feleki szívesen elfogadja s döntő sikerrel ki is hozza: megint csak Budán, de már télen – s Blahával a főszerepben. Mikor aztán a díva visszaszerződik a Néphez: magával hozza a kedves szerepét s ráadásul Kontit is, karmesternek. Evva siet jóvátenni eddigi mulasztásait s már 1885 december 6-án harmadszor is bemutatja Budapest közönségének. «Az eleven ördög»-öt. A nagy siker itt is hú marad a műhöz – se naptól datálódik a magyar operett-irodalom megszületése. Ez a siker ad szárnyakat Kontinak a továbbörpüléshez s másoknak a fölszálláshoz, épp jókor, hogy a lehanyatló népszínházért a majdan világcikké fejlődő operettünkben találjunk némi kárpótlást.

A könyv nem remekmű, de ellenállhatatlan jókedv árad belőle; verseit nem Rákosi írta, de naiv banalitásukkal szinte ragadnak a nyelvre. «Ez érdekes és kellemes» versnek talán semmitmondóan lapos, de nem lehet tőle szabadulni. És még egy nagy erőssége van a könyvnek: kitűnő szerepek vannak benne. Mindent összevéve: hosszakkal veri a mai nagyképműen üres s ízetlenül mókás tánclibrettókat.

A zene a legjobb operettmuzsikák egyike s naiv vígsága páratlan a műfajta világirodalmában. Mesterkéletlen hangja s gondtalan derűje első hallásra magával ragad. Konti még nem művész, ízlése sem forrott még ki oly mértékben, hogy meg tudná rostálni a motívumait; akad biz azok közt banális, sőt triviális is; de tudjisten, ezeken sem akadunk föl: a fiatalságnak jól állanak még az ilyen elszólások is. Ugyanez áll a hangszerelésére is: nagyon is lármás és művészietlen még az; de ügyet sem vetünk erre a fogyatkozására, hallva a fülsiklandó dallamokat Blaha és Margó zengő ajakáról. Mert övék, mint

KONTI JÓZSEF

Budán, itt is a diadal oroszlánrésze az általában sikerült előadásból. Blaha hódítóan ifjú Boccacciója s férfiasan leigázó Koldusdiákja után, most egy méz-édes tacskóval főzi rendre a darab szereplőit és nézőit. Kinézéséről, játékaról és énekéről foglaljuk egy szóba kritikánkat: ellenállhatatlan. Felette kedves s ügyes partnere akad, egy kacér szabóné szerepében, a még jóformán kezdő – csak egy éve lépett ki a Színi Akadémiából – Margó Céliában, akinek játékbeli készségeinél s temperamentumos elevenségénél is értékesebb kincse a tömör s meleg mezzoszoprán hangja. Kár, hogy ez a kissé súlyos hang nem hajlik a cikornyára s így némiképp ellentétben van az ifjú művész nő alacsony természetével. Ezt az ellentétet így fejezi ki Schönerer k. a. bécsi igazgató, aki őt szerződtesíti célból keresi föl Budapesten: «Ja, meine Liebste, für eine Primadonne sind Sie zu klein, und für eine Soubrette haben Sie eine zu schöne Stimme». A harmadik budai nagyságot, Makó Lajost, Despernéres tanár szerepében itt Németh helyettesíti, de nem tudja kitűnő elődjének sem eszeveszett jókedvét, sem hatását feledtetni. Annál pompásabb Kassai az öreg nevelő Pompomusban. A karból a második magánsorba emelt szépségnek, Fehér Ilkának (Margot), még az előírt púpocskája is jól áll. Az est diadallal végződik s Kontitól várjuk a folytatást.

És nem soká várat bennünket a lendületbe jött zseni. Egy év sem múlik el s már újabb művének: a «Királyfogás»-nak tapsolhatunk (1886 okt. 29). Ennek a szövegét nem kisebb nagyság írta, mint Csiky Gergely. Tán kissé súlyosabbnak, mint ahogy a zeneszerző tehetsége megkívánta volna, de Konti vígsága a neki idegen területen is keresztültör s ha a széles finálékban több is az erőlködés, mint az erő: a szép magánszámok s kettősök, dalok, kenngök, polkák, kuplák, indulók most is javára billentik a mérleget. A közönség közt és vele együtt tapsol ezeknek az épp nálunk időző Johannes Brahms is, hódolva egyszersmind Blaha művészetének is, aki a svéd Fjóra leányszerepében spanyol földön nemzetközi hatással zengi magyar szövegű dalait. Az ifjú szerelmespár – Amadil és Lola – kettősét Ligeti és Margó énekli az est egyik fénypontjává. Vidor rokonszenves a hősi *lengyel* Radzivill szerepében, Szilágyi Kopek *muszka* diplomatája borízű humorával fegyverzi le ellenérzésünket s míg Kassai hahotává tüsszenti Marx *német* követ *spanyol* nátháját, Németh a *spanyol* Don Bernardo nagyképűségével kacagtat: hogy versengő iparkodással állítsák helyre az európai egyensúlyt a siker fölötti osztozásnál. Amiből kijut Evvának is a múlt mellőzéseit kiengesztelni hivatott fényes kiállításért, Erkelnek a mű odaadón lendületes dirigálásáért és tán Verőnek is marad valamicske a hatásosnak bizonyult rendezésért, amellyel a jóbarátnak diadala kivívásában kívánt segídezni.

S amint a valóságban Konti sikereiből buggyan ki a honi operettirodalom egyre szélesülő folyamata: gyűjtsük itt is az ő neve alá lelkes követőinek szerencsés próbálkozásait. Elsőkül, kettesben, Bátor Izidor és Hegyi Béla zeneakadémiát végzett ifjak jelentkeznek s illedelmes szerénységgel előbb a

névjegyüket adják le a «Mikádó»-hoz biggyesztett «A milliomosnő» egyfelvonásos operettel, amelynek ügyes szövegével Rajna Ferenc nyitja meg sikeres librettói gazdag sorát s amelyet, Pálmai és Hegyi szignálásával, szívesen elfogad a közönség is. Így bevezetve jelentkeznek aztán hosszabb látogatásra «Uff király» háromfelvonásos közös művükkel (1887 május 21). Ennek pikáns szövegén «A csillag» címe alatt már megbotránkoztunk valamikor; a mai szelídített alakján már gond nélkül kacaghatunk. A kellemes táncmotívumokban bővelkedő s nem minden ízében eredeti zene nem téveszti el hatását s a jókedvű előadás, amelyben Pálmai mellé Németh, Szathmán, Újvári, Csatái, Ligeti sorakoznak eredményes buzgólkodással, nagyban hozzájárul a mű tartós sikeréhez.

Közben (1887 febr. 25) a dalaival már jó nevet szerzett Serly Lajos jelentkezik a Rákosi Jenő «Világ szép asszony Marcia» című legújabb szövegére írt zenéjével. Rákosi evidenten nem nyughatik meg abban, hogy az operett *csak* víg alapon keresse a maga fejlődését s ahogy «Magdolná»-jával utat mutatott a népszínműnek a népdrama felé: egyes szövegeivel az operettet is tartalmasabb irányba igyekszik terelni. Már első kísérletében, «Titilla hadnagyiban is kiegyenlíti a derűs s komoly részek mérlegét, «Tempelői»-ben a legtisztább poézist szólaltatja meg, ebben a «regényes operett»-nek elnevezett művében pedig a humornak már alig enged teret.

Meséje Divus költőről (Blaha) szól, akit a császár száműz Rómából, mert szívével kegyencnőjétől, Marciától (Hegyi) a kis virágárusleány, Célia (Margó) felé fordult. Marcia valamikor menyé volt az öreg Crispusnak (Vidor), de rossz útra tért s ezzel férjét a halálba, az öreget pedig csöndes örületbe kergette. Cnspus mániákusan keresi Marciát, hogy bosszút álljon rajta; kétszer is kimentik a kezéből, mikor Marcia megtudja, hogy vetélytársa, Céha, az ő gyermeke. Erre magába száll, kegyelmet esd a száműzött Divus számára s átengedve őt Céliának, a magányba vonul bűneit levezekleni.

Az e téren kezdő Serly talentuma még nem elég erős e kitünően drámai tárggyal megbirkózni; de ha ez egészben nem is sikerül neki, egyes részletekben máris kiválót nyújt. Különösen Divus és Célia énekszámáiban s legkiválóbban szerelmi kettősükben nemes mélosz szólal meg, amelynek hatását magasra fokozza a két énekes összeillő hangjának érzéki szépsége. A fényes kiállítású s nagy apparátust mozgató darab inkább meglepi, semmint elragadja a közönséget, amely 15 előadása után siet vissza víg műzsája szárnyai alá.

Most ismét Konti veszi át a szót, hogy az 1888 január 12-én bemutatott «Suhanc»-ával zeneszerzői pályája legnagyobb sikerét arassa. Ez a Suhanc (Blaha) édes testvére az Eleven ördögnek, úgy a szöveg, mint a zene mméműségénél fogva. Konti megint az elemében úszkál: épp oly frissen, mint az első alkalommal, mégis sokkal tempósabban s nagyobb művészi ökonómiával. Bámulatos, mennyit finomodott a nélkül, hogy hatásából veszítene. Formái változatosabbak, zenekara színesebb lett s a banálisnak nyomára sem akadunk

már a gyöngyosorba fűzött zeneszámok között: egyik veri a másikat s az ismétlések majd éjfélig nyújtják ki az előadást.

A darab voltaképpen egy nagy szerep, amelyet Blaha még nála is szenzációs ötletességgel és kedvességgel képvisel a színen. Eleven ördöge a behízelgő édességével főz meg mindenkit: ez a Józsi gyerek bosszantó mókáival, csúfolódó incselkedésével terrorizál úgy, hogy a sértett legszívesebben összevissza – csokolná az enivaló gamint. Ne vegyék zokon a többiek, ha ezúttal a nevük *elé* tesszük a záró pontot: ennek az esetnek a dicsősége ehhez a két névhez tapad: Konti és Blaha. Pont.

Új zeneszerző jelentkezik: Sztojanovics Jenő. Ez is fiatal, ez is tehetség, ez is győz (1888 nov. 7). Szövegírója is új ember: Rothauser (Ruttkay) Miksa, muzsájából német zsumnaliszta, passzióból magyar író s mint a Turandotmondából írt librettója, «Peking rózsája» bizonyítja, nagy reményekre jogosító színi költő is egyúttal. Komikai vénája még vérszegény, de máris tud érdeklődést s hangulatokat kelteni. Sztojanovics pazarul szórja a melódiákat, szinte félünk, hogy fenéig üritette kútját. Jól írja róla egyik kritikusa, hogy «a dallamosság ere, az invenció gazdag forrása, a megzenésítésre alkalmas mozzanatok feltalál ása, az ügyes átültetés s hangszerelés gondossága kezdőnél meglepő biztosságot árul el». A közönség szinte kifárad a tetszés nyilvánításában, amelyből kijut Blahának, Hegyinek, Ligetinek, Csatáinak, de igen kevés marad a mostohán ellátott komikusoknak.

Az 1888 dec. 7-én bemutatott «A titkos csók» operettről nincs mondani-valónk. Kiderül ugyanis idővel, hogy a társszerzők *egyike* nem tért ki kellő gondossággal *szemmelláthatói* reminiszcenciák elől s így esetleg idegen tollakat dicsérenék vagy gáncsolnánk hamis név alatt. Szerencse, hogy ez a felületeség csak akkor tudódik ki, midőn úgy a Népszínház, mint nyomában a vidékiek is már bőven learatták fáradozásuk gyümölcsét.

Rákosi Jenő «Négy király» könyvének fantasztikus szövegére, amely «a valóságnak mesés formát ad s a mesébe a valóság szálait fűzi»: felemás értékű zenét ír Szabados Béla. A tömegnek szánt részekben sok az entudatlan reminiszcencia, ellenben a műértőkre címzett muzsikájában van invenció, kidolgozásában ízlés és tudás (1890 jan. 10).

Hangosabb és tartósabb siker kíséri a szerzőtársától elvált Hegyi Béla «Pepita» operettjét (1890 jún. 21). Zenéje friss és könnyű, kidolgozásában a jobb mesterekhez tartja magát, csak a zenekara hangosabb a kelleténél.

Még Kontit is megbuktatja «A kópé» unalmasan rossz szövege (1890 febr. 7). Kár, mert zenéje semmivel sem gyöngébb a «Suhanc»-énál, sőt művészi értékben még azt is fölülmúlja.

Annál szerencsésebb ezúttal Erkel Elek Vidor Pálnak a színes miliókkal és hálás szerepekkel bővelkedő «A kassai diákok» című könyvével (1890 nov. 15). Elek mester, híven a nagy Erkel névhez, megint magyar muzsikával kedveskedik és végre utat talál annak, ha nem is az utcára, de legalább a zeneértők

és kedvelők füléh ez, ami annál örvedetesebb, mert az egyszerű népdal helyett a stilizált és szélesre fejlesztett hallgató és palotás formáiba önti ezúttal zenei mondanivalóját. Az adott tárgyhoz és személyekhez simultan német és tót motívumokkal is szolgál s művészi kiforrottsága ezekben is megnyilvánul. A hármasként alakban variáló kassai diákban Blaha hódít szép énekével s eleven játékaival s a többiek is: Vidor, Csatai, Solymosi, Tollagi, Kassai, Réti Laura és Funták Ágnes (új tagok) mindent elkövetnek a szépen kiállított darab s érdemes szerzői sikerének biztosítására.

Megyeri Dezső, a kolozsvári Nemzeti Színház irodalmi s zenei műveltséggel gazdag színészenek ezek a jótulajdonságai a francia eredeti után írt «Katonás kisasszony» könyvének zenéjén is meglátszanak. Az ügyesen színre vitt darabot s a bár nem túlságosan eredeti, de finoman kidolgozott s hangszerelt zenét Hegyi, Réti, Funták, Németh, Kassai, Vidor emelik érvényre.

Hármasként se léphetünk, hogy ne találkozzunk megint Rákosi Jenővel, aki fáradhatatlan buzgalommal s kimeríthetetlen leleménnyel új és újabb librettókkal nyújt alkalmakat ifjú zeneszerzőinknek tehetségük kibontásához és fejlesztéséhez. Most, akit bevezetett, Szabados Bélát segíti haladásában szép győzelemhez a Labiche után írt «Az első és a második» vidám könyvével. Ez nem ád módot a zeneszerzőnek operás kitérésekre s így egyöntetűbb: végig könnyű és eleven. Blaha mellett Réti, Serédi Sarolta (új tag), Szirmai, Tollagi (új tag), Kassai, Solymosi viszik a darabot jelentős sikerre (1891 ápr. 8).

Az eddig a német múzsa szolgálatában állott Rosenzweig-testvérek, Vilmos és Adolf, a Népszínház magyar levegőjében is otthonosaknak bizonyulnak Lukácsy «Tél és tavasz» könyvére írt zenéjükkel (1891 okt. 17).

Elégülten tennők ide az időleges záró pontot abban a már jogos reményben, hogy folytatása következik, ha szomorú kötelességet nem éreznénk, búcsút mondani annak, akinek kobzát többé nem fogjuk hallani: Erkel Eleknek. Valóban ősi kobzosaink kései utóda ő, akinek lelke szintoly telített a magyar mélosz zsongásával, mint dalmondó elődeié. Anyanyelve lehet német, de apanyelve színmagyar: az az agyán, ez a szívéen át beszél, az kifejezés, ez megnyilatkozás nála. Nem hiába tiszteli úgy az atyját, akitől ezt a nyelvet örökölte, hogy őt másként, mint «Erkel Ferenc» vagy «a főigazgató úr» meg nem említené. Valaminthogy Sándor öccse is: «az igazgató úr» neki; de már a legidősebb testvér csak: «a Gyula bátyám». Nem sovénkedik, de azért szenvedelmesen magyar érzületű. Midőn egy ízben újságba kerül, hogy Erkel Ferenc nem beszél magyarul, fölháborodva citálja a «főzeneigazgató úr» gúnyos megjegyzését erre az oktalan hírre: «Szeretném tudni, hogyan komponálhattam volna meg «Hunyadyt», «Bánk bánt» és a többieket, ha nem értettem volna a szövegeiket?!» A téves hír onnan keletkezhetett, hogy családi körben rendesen németül beszéltek s biz az öreg is, de még Lexi is azonkívül

is rá-rátévedt a német idiómára. Lemuzsikálták ezeket a tévedéseiket: bo-csáttassék meg nekik.

Erkel Elek tetőtől-talpig – ami nagy darab embert jelent – eredeti egyéniség. Lomha és indolens; a zongora mellett egy újjal, legfőlegb fél kéz-zel tanít, mialatt folyton fecseg: de ha egyszer kezébe vette a karnagyi pálcát, mintha kicserélték volna, csupa tűz, energia és komolyság. Addig mindent gúnyol, leszól – s éles nyelve van, mint az Erkeleknek általán – de a zene-

ERKEL ELEK

karban a legsilányabb partitúrára is úgy ráveti magát, mintha a 9-ik szimfóniát dirigálná.

Ott mindenki Beetho-ven neki s nyugodt lehet: amit abból a vezérkönyv-ből ki lehet hozni, azt Lexi kivasalja belőle. Innen van, hogy a ké-nyes és magára, mint karmesterre is sokat tartó Konti vele dirigáltatja «Királyfogás» operettjét. De nemcsak a szer-zők, a szereplők is vakon rábízzák magukat. Azaz, mégsem vakon, mert na-gyon is néznek a hosszú, húsos ujjaira. Minden szereplőnek megvan a maga ujjá s mikor Lexi azzal feléje bök: intónál s «vígan dudál a portu-gál». Ha pianót akar: legörnyed a pultja alá, ha fortét kíván: felső testével fölemelkedik s két kézzel

lapátolja ki énekeseiből az apait, anyait. Mindenütt ott van a füle s jaj a zenésznek, ha hamiskodni mer, menten agyonnézi villámló szemével. Egyszóval: nagy dirigens, pedig merő ellentéte a klasszikusan nyugodt Sándornak, pardon!: az «igazgató úrnak».

No és mint ember ...! Páratlan életkedv ragyog le széles ábrázatáról, amelyet a korai dér elől egy kis színezéssel szeretne fiatalosnak konzerválni: hát festi a rövidre nyírott bajuszát és haját. De oh! súlyos ujjaival mind az ajkára és a koponyájára mázolja a feketét, amelyből érintetlen fehérséggel

merednek ki sünszerű tüskéi. Mert hát a nagy Lexi többnyire mindig nagyon szerelmes és pedig többnyire mindig nagyon boldogtalanul. Valahogy sehogy se kell a nőknek. E fölötti bánatát aztán az asztal örömeibe fojtogatja. Szeret inni s tán még inkább enni. Felejthetetlen Királyfogás- és Szultán-vacsorák, ti láttátok, mint jelent az, mikor Lexi kezébe kapja a tálat! Ez a sokszorozott étvágy siettetni pusztulását: valósággal szétesik a túlságos táplálkozástól.

Utolsó nagyszabású dirigálásával e sorok írójának első sikerét rázza ki botjával a Népszínház együtteséből; már nem a régi erővel, de annál meghatóbb barátsággal. Aztán (1893 június 10) elvonul az Olympos örökkön terített asztalához. Ötvenegy éves korában s máris hetvenné vénülten.

A fölkel ő nap köszöntésével kezdte, a lemenő búcsúztatásával végzi e fejezetet, a két jóbarát közül híromdóul ittrekedt harmadik.

A MÁSODIK ÉVKÖR VÉGÉN.

Nagy sikerek s csúfos bukások, zsúfolt premierek s hetekig, sőt hónapokig üres nézőterek, tucatjával a bemutatkozó s alig féltucat hosszabb maradásra érdemesült, rengeteg sok újdonság és kevés maradandó alkotás: ilyen félemás eredményekkel telik ki a második évkör hat esztendeje, amelyet még a tagok hosszas betegségei, a kolera s az első influenza tesznek teljesen meddővé. Az intézet holtpontra jutott s Evvának nincs elég ereje azt onnan előre lendíteni. De mégis futja az ereje ahhoz – hála a csöndes társ áldozatkészégének – hogy ezen a se ki, se be szinten tartsa addig, amíg a várva-várt valami vagy valaki beérkezik s a lendítő lökést megadja a dolgok menetének. úgy látszik, Evva nem tud új ösvényt vágni s azt tartós haladásra jóelőre kiegyengetni: nem Rákosi Jenő. Csak ahhoz ért, hogy a nyílt úton szabályszerűen meneteljen: az első öt év; vagy hogy lépésről-lépésre nyisson magának rést a mozgáshoz: a további hat esztendő. Legalább ez a látszat a második évkör végén. Pedig vannak jó ötletei is, teszem «A mikádó» színrehozatala; de vannak baklövésai is, teszem «Az eleven ördög» kétszeri mellőzése. Aztán mer is («A becsület», «A tékozló fiú»), ha az nagy pénzbe nem kerül; ellenben «Az ördög pilulái» után öt év múlva nyitja csak meg az erszényét «Hőköm Máttyás» látványos kiállításához. Sem az ötleteiben, sem a mérésében nincs rendszer: azok is csak a pillanatnak szólnak s nem az időnek.

Ez az ő *mai* papírformája. Ámde sokan elvesztették már a pénzüket, akik esküdtek a papírformára. Mi nem esküszünk s ismerve emberünk nagy értékeit, hajlandók vagyunk a kedvezőtlen tüneteket múló okoknak tulajdonítani, amelyek átmenően a legnagyobb erőt is elég hatalmasok megbénítani. Annál kevésbé esküszünk, mert tagadhatatlan, hogy épp ebben az évkörben jelentkeznek olyan eredmények is, amelyeknél gazdagabbakat Rákosi is keveset mutathat fel. «A cigánybáró», «A mikádó», «A becsület», «A tékozló fiú» elő-

adásai a Népszínház történetének legfényesebb lapjaira tartoznak. Aztán ebben a ciklusban bontakozik ki a honi operettirodalom, olyan sikerekkel, hogy egyidőre a külföldit is háttérbe szorítja. Viszont ha meggondoljuk, hogy ez voltaképpen malgré lui történik, amennyiben a mozgalom megindítóját, Kontit, úgy kell ráerőszakolni: hajlandók vagyunk komolyan venni az ő tréfás mondását, hogy a színigazgató legnagyobb tehetsége – a szerencséje.

Kétszeres kár, hogy ez a tehetsége épp ott hagyja cserben Ekvát, ahol legnagyobb szükség lenne rá: a népszínműnél. Minek kerteljünk tovább: a «népszínmű» meghalt. Régi jó darabjaiban tradícióként él úgy-ahogy; de új mű, amit a már szentesített értelmezéssel lehetne annak nevezni, nem terem. Amit még ezen a címen írnak, olyan, mint a szárnyaszegett madár: föl-fölszáll, egyik-másik lebeg is egy ideig a föld színe fölött, de csak visszahull megint a rögre – a felsőbb régiókba egy se jut közülök. Ez nem repülés többé, hanem csak vergődés.

Több oka van ennek a meddőségnek. Az egyik az, hogy letűnt, amelyből született, a romantikus kor, amikor a *költői* hűség tág és cifra szűrőbe lehetett bujtatni a falu hőségét; a parasztot pedig egy akkori írónk sem ismeri oly igazán, hogy a divatos naturalizmus igényei szerint élethíven tudná élénk állítani. A másik az, hogy amíg a romantikus Tamásinak máig sem akadt utóda: verista színészeink még csak beszélni sem tudnak a nép nyelvén, amely mindig tájszólásos. A harmadik: az operett tőszomszédsága. Mi már jó eleve megírtuk egy hírlapi cikkünkben, hogy a léha operett, nem tudván felemelkedni a népszínmű komoly szintjére, a maga alantasságáig fogja azt leráncigálni. Úgy is történt. A népszínmű, hogy bírja a versenyt az operettel, átalakult előbb paraszti vígjátékká («Piros bugyelláris» stb.), aztán etnografikus életképpé («Tót leány» stb.), míg szépen eljutott a nevetető célzatnak addig a stádiumáig, amelyet már csak a címezése különböztet meg a bohózatától. S egyéb sem kellett ennek a processzusnak a siettetéséhez, minthogy Evva Ligetivel, aki eleven parasztot nem is látott, játszassa Finum Rózsit s Pálmaival «A tót leány» – Misuját. Hisz ez kész operett! A negyedik és legfőbb oka... De ezt hagyjuk a végire – csattanónak. Előbb végezzünk a negatívumokkal. Nem oka Evva. Imént említett balfogásain s azonkívül, hogy mintaelőadásokban tartsa állandó felszínen a régi jókat: mindent megtett a népszínmű renaissance érdekében: mindent előadott, amit hoztak neki, pályázatokat hirdettetett, hogy a Tóth Edéket megszólaltassa, de csak nem jött az új «Falu rossza» sehonnan, kárba veszték az aranyok. Az meg egyenesen égbekiáltó igazságtalanság, mikor Blahát vádolják a népszínmű lezüllesztéseért, mint aki «kényszerítette» az írókat, hogy ne jó darabot, hanem neki hálás szerepet írjanak, ha boldogulni akarnak. Hát miért nem kényszerítette Tóth Edét és Csepreghyt is? Hogy egy nagyszerű színész útjában álljon a zsánere fejlődésének? Ugyan kérem . . . ! A t. népszínműírók fogták a dolog könnyebb végét, midőn a díva egyéni kedvességére pályáztak a helyett, hogy ők kényszerítették volna Blahát új és újabb

nagyszerű feladatok megoldására: mert tehetség dolgában jóval alatta álltak, mert amíg Blaha telivér művész, ők nem voltak egyáltalán s különösen sem – költők. Ez a legfőbb és egyetlen komoly oka a népszínmű lehanyaglásának: a népszínmű *költők* hiánya. Majd ha megint jelentkezik egy ilyen: megint lesz népszínmű s ez olyan lesz, amilyenek ez a költő újjáteremti. Addig pedig ápoljuk pietással a régit és várjuk bizakodva az újat.

Külső tünetek arra mutatnak, hogy a színház belső életében is bajok vannak. A tagok egyre mennek, jönnek s újra mennek s ezt nem lehet *csak* gázsidifferenciákkal megmagyarázni. Sokakat bánt, hogy Evva már nem a régi érdeklődéssel kíséri működésüket s feltűnően csak *egy* felé orientálódik, hogy diplomatikusan fejezzem ki magamat. Ritkán látni a *saját* páholyában nagyszerű felesége mellett, aki eszményi módon tudja magát távol tartani a színházi élet forgatagától s mégis mindenkivel éreztetni, hogy szívvel-lélekkel csüng a színház s színészei sorsán. Mellette most minden este egy nyurga gyerekifjú nyugtalanodik a páholyban s majd elnyeli lázban égő szemeivel a szín változó képeit. Egyre néz és folyton kérdez: miért így s miért nem úgy s kérdéseiben s arra adott feleleteiben mindig van ötlet s logika. S míg odaadón élvez a látottakat, azt is figyelemmel kíséri, milyen hatással vannak azok másokra is. Lacikának halljuk szólítani az élénk gyerkőcöt mi, akik a páholy külső falához támaszkodva, hivatalból lessük a színen történeteket s úgy véljük, hogy Lacika nem ok nélkül élvez, kérdez és figyel estéről-estére az *igazgató* páholyából.

Az is többeketa vidékre kényszerít, hogy Evva csakugyan két fizetéstelen nyári hónapra terjeszti ki s állandósítja a nyári szünetet. Ez ellen a tagok egy része úgy védekezik, hogy az első vakációs évben társulatát alakulva, a vidéken hangversenyzői össze a nyár költségeit; a második évben pedig mind kimennek a Városligetbe és rendes műsorokkal magyar múzsatemplommá avatják Feld Zsigmond német arénáját. Ehhez az aktusukhoz – amelynek érdeméből készséggel írjuk az oroszlanrészt a vendéglátó Feld Zsigmond igazgató javára – Jókai írja a prológot s bemutatkozó darabul Rákosi Jenő szolgál nekik «Éjjel az erdőn» című kedvesen népies játékával.

Lehetek egyéb okok is, amelyeket firtatni semmi kedvünk ennyi idő után; de hogy a Népszínház vagy Evva nem tudja többé magához bilincselni a tagjait, legjobban kiténik a jövők-menők nagy számából. A lefolyt ciklus alatt ugyanis nem kevesebb, mint 63 (!), jobbadán vidéki színész mutatkozik be vendégként az intézet deszkáin. Tudják, mit jelent ez? Legalább 100 teljes próbát, azaz 200 munkaórát – akkor, midőn az előadott újdonságok s repnsek száma évenként 15-20 közt variál. Ennyi anyagot amúgy is alig lehet művészen feldolgozni s innen a készületlen s pár estével el is intézett előadások tekintélyes sora. De ez még nem minden. A 63 vendég közül 22 (!) ragad itt egy-két évi tartózkodásra s csak 8 év túl a ciklust a színház kötelékében. Tehát 6 év alatt 30 (!!) új tagja van a Népszínház együttesének; de ez a társulatnak nem befejezett megújódását, hanem állandó változását

jelenti: nem friss előny, hanem idült hátrány. Az ilyen cserebere amellett, hogy az intézethez való ragaszkodás érzését lazítja, az összjáték egyöntetűségén is csorbát üt.

A végleg beváltak pedig ezek: K. Kopácsi Juliska, P. Lukács Juliska, Csongori Mariska, H. Pauli Mariska, Szabó Antal, Tollagi Adolf, Kiss Mihály és Dárdai Gyula. Róluk szerepléseik alkalmából szólunk majd bővebben. Az egyidőre ittragadtak közül említsük föl Makó Lajost (rendkívül intelligens, sokoldalú jellemszínész, Szegedre megy direktornak), Gyöngyi Izsót (isten kegyelméből való komikus, akinek nem egy alakítása marad hű barátságával együtt örök emlékezetünkben; Miskolcra távozik igazgatónak), Boránd Gyulát (fürgő, groteszk fiú s ügyes rendező, betegen távozik s korán elhal), Pusztai Bélát (értékes, de fegyelmezetlen ember és tehetség), Hunyadi Jóskát (remek fiú, kicsi, de meleg hang, népszínműben, operetben egyaránt jó), Follinusz Aurélt (ír, fordít, rendez és játszik s minden téren vannak jelentős sikerei), Réti Laurát (pompás szoprán hang, népszínműben is használható, de nem eredeti), Serédi Saroltát (kedves és ügyes, csinosan is énekel, csakhogy hadarva beszél) és Frank Boriskát (szép jelenség, kellemes hanggal).

És visszajön a nők kedvence, Szirmai, aki egy évre a vidékre ment, hogy kedvre kidrámázza magát és megtér önkéntes száműzöttségéből Solymosi is: a hajdani gög nélkül, amit a megpróbáltatás, túlzásai nélkül, amiket a vidéki példák elrettentő hatása és adósságai terhe nélkül, amit saját embersége faragott le róla. Bölcsen látja, hogy vezérszerepet többé nem játszhatik, hogy többekkel kell már osztoznia a közönség kegyén: igyekszik hát azt, ami jut neki, tőle telhetően érvényre emelni – és nem eredmények nélkül. Modora immár szerény, mindenkihez nyájas s még hajdani riválisát, Kassait is csak Vidorkámnak szólítja. Csak egyben a régi: még mindig futkos a szoknya után s alig jön, máris siet harmadszor is megnősülni.

Hogy ennyien jöhetnek újak, arra mutat, hogy sokan távoznak a régiiek közül. Időlegesen távoznak: Kassai (persze megint gázsídiferencia miatt s csak pár hónapra), Csatai (detto), Németh (a kéthavi szünet miatt egy évre) és Margó, akit Debrecen visz el primadonnájának s akinek Katisha szerepére heten, Ciprájára meg épp tizenketten pályáznak, míg végre megtalálják egyetlen méltó utódát – a visszaszerződött Veronében. Ami azt jelenti, hogy Verő is Debrecenbe csábul, ő is visszatér, de többé nem mint rendező iparkodik a Népszínház hasznára lenni.

Végleg elszakadnak az intézettől: Szilágyi Béla, a kedves fiú, élénk, ügyes, de még kiforratlan színész, aki csak meghalni jön vissza, hogy a Rókusban fejezze be reménydús fiatal életét és Ligeti Irma, akinek csodaszép szó'kesége a tragikus bűne, amely még meghalni sem engedi haza és idegen földön, a bécs-wahringi temetőben borít halmot csalódott szívére. A dunduska Vári Irma férjhez megy, a nyúlánk Arányi Bella pedig a vidékre száll babért aratni. És elveszítjük a pár szerepében szimpatikusnak bizonyult Benedek Gyulát s

akit mély sajnálattal bocsátunk útra: a súlyos Szathmári Árpádot, a derék embert és vérbeli művészt is.

És most elő a könnyszárító kendőkkel! Búcsút kell vennünk a bájoló mosolytól, a derítő kedvtől, az elragadó dévajtságtól, a finom pikantériától, a divatkreáló chictől: az isteni Hústól is, aki előbb Szigligetiné, utóbb Pálmai Ilka néven 82 különböző darabban összesen 960-szor, 48 operettben 709-szer csábított bennünket a Népszínház nézőterére, hogy az operett s kitűnően a francia operett mintaképéül rögződjék máig hű emlékezetünkbe. Hagyjuk távozni. Pálmai hódító természet s elunja azt, aki már a lábainál hever. Elunta Budapestet is s új városok, idegen országok leigázására vágyik. S meghódítja előbb a német Bécsset és Berlint, aztán az angol Londont. Bécsben német grófnévá lesz, Londonban egy asztalnál ebédel az angol királlyal. Mert megvan benne az isteni szikra s mert tud akarni. Mikor aztán megelégteli a külföldi dicsőséget is: megint csak hazavágyódik s mind sűrűbben látogat el hozzánk, emlékéit fölfrissíteni s a régiekhez újabb babérleveleket fűzni hervadhatatlan koszorújába. Tehát: au revoir Mam'zelle Nitouche!

A beteg Tóth Ilka is német földön, Görbersdorfbán kezdí gyógyuló vándorútját, honnét makk-egészségesen küldik haza; csak egy kicsint köhög még: torkára ette magát a bűdös vasúti füst. Oszt egy szép napon már nem is köhög: meggyógyult örökre. De nekünk nem játszik többé soha: a dundus fehér angyalkákat mulattatja odafönn kedves elszólásaival, akik bizonyára azért olyan igen tiszták, mert ők is minden-nap gricelin szapannal mosakszanak.

Csiky Gergely korai halálát az egész ország siratja s jelentőségét az irodalomtörténet hivatott méltatni. A Népszínház két jeles alkotásának («Szép leányok», «Királyfogás») sikeréért örzi különös kegyelettel is nagy emlékéit.

Nem lenne teljes vendégeink névsora, ha meg nem emlékeznénk azokról is, akik külföldről látogattak el hozzánk. Kezdjük a sort Reményi Ede hegedűművésszel, aki, miután az egész világon polgárjogot szerzett magának varázsos nyirettyűjével, nálunk fejezi be búcsúhangversenyeinek sorozatát. Még egyszer gyönyörködünk a «Repülj fecském» kápráztató üveghangjaiban – s vége egy romantikusan fényes művészpályának.

PÁLMAI ILKA

Akik utána jönnek neves muzsikusok, pályájuk delelőjén, magukat ünnepeletetni érkeznek hozzánk. A bécsi operetthéroszok triászából Strauss «A cigánybáró», Suppé «Boccaccio» és Millöcker «A boszorkányvár» személyes vezénylése keretében fogadja a lelkes hódolatot, amellyel közönségünk, az élvezetes esték hosszú soráért, mindhármuknak adózik.

Közben viszontlátjuk az isteni Sarah-t. A férjével (Damala) jön és játszik s már nem oly sovány, de épp oly nagy művésznő, mint volt hajdonkorában. Ernesto Rossi-t is láttuk már a Gyapjú-utcában; most a Népből ráz meg fenséges tragikái erejével. «Amleto»-hoz bizony öreg már egy kicsint, de

TÓTH ILKA

«Re Lear»-je még mindig fölülmúlhatatlan. A nagyszerűt szebben: soha senkitől nem láttuk. Az ilyen csak egy olasztól telik. Még egy érdekes vendége van színházunknak: a Dimitri Slaviansky-Agreff orosz nemzeti énekkara. Fényes előadás, megkapó beállításban. Ahogy a színre lépkednek, lassan, párosával, színes nemzeti viseletükben, férfiak, nők, gyermekek; félkörben elhelyezkednek s várják vezérüket, a hosszú aranyhajú s szakállú Slavianskyt; ahogy ez szemlét tart fölöttük nyugodt, nagy Icék szemével, majd int a puszta kezével s megzendül egy orgona, amilyenhez fogható soha nem hallottunk s egymásután búgja, zsongja, bömböli, sivitja, vad erővel, lágyan, elhalón, lelkesen, búsan, játszín, enyelgőn a szebbnél-szebb katona-, hajós-, fonóbeli tánc-dalokat: az élmény, amely lábba ejti Budapestet. Ha a mi még szebb, még változatosabb népdalainknak akadna egy ilyen Slavianskyja . . .!

S míg így élünk a napok váltakozó örömeinek: észre se vesszük, hogy az évek jubiláns súllyal kezdenek a vállainkra neheznedi. Rákosi Jenőt a Nemzeti mellett mi is megünnepeljük 25 éves drámaírói jubileuma alkalmából az «Éjjel az erdőn» előadásával. Lukácsy Sándornak 40 éves művészi múltját a «Vereshajú» előtt és alatt részesítjük az elismerés szavával és emléktárgyaival, Evvának pedig a tagok arcképével bélelt díszalbum jut a Népszínház igazgatói székében leült 10 évéért. Szathmárit és Párténymét is szívélyesen köszöntjük a becsülettel kitöltött 25 évükért, az öreg funerátort, V. Kovácsot pedig a jól megérdemelt nyugalomba helyezzük a maga 40-ével. S ha már így benne

Eon G.

Ligeti I.

Tihanyi M. Tóth I.

Együd I.

NÉPSZÍNHÁZIAK AZ ÉGBEN. ----- Vágó Pál festménye.

vagyunk, ne feledkezzünk meg a «Királyfogás», «Suhanc» és «Hőköm Mátyás» darabokról sem, amelyek a nagy sikert jelentő 50 előadás-számot friss erőben érték el a ciklus alatt.

És megünnepeltük dicső Mátyás királyunk halála 400 éves fordulóját is (1890 ápr. 7) Balog István «Mátyás király» című darabja, Budavára visszahódításának 200 éves emléknapiját Rákosi Jenő történeti népszínműve (1886 aug. 31) és a magyar színészet 100 éves jubileumát Lukácsy Sándor már méltatott alkalmi játéka előadásával (1890 okt. 25).

A Sors világít elébe ez utóbbi ünnepnek, midőn 1889 december 20 -an porig égeti a német múzsza utolsó mentsvárát, a gyapjúutcai német színházat. Az épp száz évig vívott küzdelem véget ért: az utolsó állandó német színház leég s Silberstein-Otvös Adolf és Fekete József írók már megindították a mozgalmat, hogy a tervezett Vigszínházban a negyedik állandó otthont építsék a rohamosan fejlődő magyar színi kultúrának.

A HARMADIK ÉVKÖR.

A harmadik évkört megnyitó 1892-ik év pisztolydurranással köszönt be, amely az egész világra elhallatszik. Egy eltévelyedett szolgálat igazságot az erkölcsi rendnek a bűnös úton eltulajdonított, elköltött s eladdig rekordösszeget jelentő – innét a világszenzáció – millióért. A máig érthetetlen bűneset közéről érinti a Népszínházat is, mert az engyilkos állott nagyartartott tőkeerejével csöndes társul Evva mellett s emberi jósága, humánus bánásmódja, csöndes, szerény modora folytán közszeretetnek s becsülésnek örvendett a színészek körében csakúgy, mint mindenütt, ahol őt ismerték. Valóságos pánik szállja meg a személyzetet. Ez a jó nép hevülékeny képzeletével katasztrófává dagasztja a csapást s Evva csödjével, a színház bezárásával, a tagok szétkergetésével riogatja egymást, holott hamar kitudódik, hogy a Népszínház mint üzlet, mivel sem járult a csöndes társ romlásához, mert az utolsó évek deficitje számba se vehető csöpp a millió mellett.

Evvát is megrendíti az eset, de hamar magához tér s ártatlansága s teljes jóhiszemősége tudatában nyílt homlokkal s harcra készen néz a jövődők elé. Sőt ha az utóbbi időben meglazították régi erélyét egynémely komolytalan megszokások: a megpróbáltatás tisztító tűzéből megint az egész férfi lép elő, akit pályája kezdetén olyanul becsülni már megtanultunk. Helyzetét módfelett súlyosbítja irigyeinek immár jubiláris száma s kivált az újságok egyrészének rég éreztetett ellenséges indulata. Ezeknek minden rossz, amit ő csinál s lekicsinylésükben már odáig mennek, hogy «igazgató» helyett eleinte «bérlőnek» s midőn ennek dacára újból rábizzák az intézetet, a Népszínház «árendásának» titulálják. Képzeltető, mit és minő stílusban írnak ezek most róla s az ügy követelt elintézéséről, most, mikor épp esedékes a Népszínház

bérletére kiírt legújabb pályázat eldöntése, amelyre Evván kívül Váradi Antal jeles író és Ditrói Mór, a kolozsvári Nemzeti Színház érdemes igazgatója is komolyan számbaveendő jelentkezők. Szerencséje, hogy a Népszínházi Bizottság, híven tiszteletreméltó tradícióihoz, amelyekről annak helyén külön fogunk megemlékezni, most sem veszi el a fejét s bár az utóbbi időben sok mindent talált kifogásolhatónak Evva működésében s ezt neki tudomására is hozta: hogy elégtételt szolgáltatson a teljes tisztaságban itt álló s méltatlanul meghurcolt férfiúnak, tüntető egyhangúsággal bízva rá további öt esztendőre a színház vezetését.

Most hát teljesen a maga ura Evva s többé senki más anyagi erejére nem támaszkodva, egyedül vállalja a bérlő-igazgató egész terhét, ami, a különleges csapástól eltekintve is, súlyos feladat ma, midőn a színház már-már minden kitűzött célját vagy betöltötte, vagy úgy ahogy elintézte. A német színészet végleg elnémult, Budapest annyira megmagyarosodott, hogy ebbeli fejlődése immár automaticce halad a teljesség felé, a népszínmű pedig, mint láttuk, holtpontra jutott s fejlesztése nem szolgálhat további célul, mikor a fenntartása is épp elég gondot okoz. A mindenkorra köteles általánosságok: az irodalom ápolása, a színészet modernizálása, közönség nevelése, a műveltség gyarapítása, a nagyvárosi tónus finomítása mellett konkrét motívumokra is van szükség, hogy a Népszínház, mint kitűnően a *nép* kultúrálását szolgáló intézmény, eredeti hivatását ezután is betölthesse. Gondol-e erre Evva? Keresi-e ezeket a motívumokat? Tűz-e ki magának újabb célokat a már elérték helyébe? S különösen, mivel akarja a népszínművet, ha már fölemelni nem tudja, úgy pótolni, hogy műsora ne váljon az operett kizárólagos dominiumává? Már mondtuk, hogy Evva nem közlékeny természet s így tőle nem kapunk e kérdéseinkre feleleteket; de tán majd kiviláglanak azok működéséből. Ha vannak ilyen céljai: munkatársai, az utóbbi évek jövés-menéséből újból egységes társulattá forrottan, készen állanak a sikerrel biztató küzdelemre.

A Népszínház kitűnően primadonna-színház. Azzá tette Blaha kivételes egyénisége s olyanul reprezentálták továbbra is jeles operettdívái: Pálmai és Hegyi. Pálmai elment s ez nagy baj, mert Hegyi, már csak gyöngye fizikumánál fogva is, nem bírja egyedül ellátni a napról-napra terjeszkedő műfaját. A színház kötelékébe lépett Kopácsi s a visszaszerződött Margó és Komáromi, ha vannak is elvéve sikereik vezetőszerepekben, Pálmaid pótolni egyik sem elég jelentékeny; a kedvesen csicsergő H. Pauli Mariska s a vonzó külsejű s széphangú Bárdi Gabi pedig csak mint *star-jelöltek* jöhetnek számba. Még tán Komáromi válik be leginkább, Párizsban, Marchesi asszonynál fényesre csiszolt szopránjával primadonnának, csak hogy nem Pálmai, hanem a folyton betegeskedő és hangját rohamosan veszítő Hegyi szerepkörében.

A népszínműnek ellenben meglenne a maga csillaga, ha volna népszínmű. Blaha még mindig Blaha, ha vonzóereje nem is a régi többé. Jól írja róla az élestollú Molnár Géza: «Csodálatos művésznő. Az utolsó évtized

egész népszínműirodalma, amely képes lett volna lejáratni magukat a műzsákat is, őt nem tudta lejáratni. Nincs sehol színészeti lángész, aki ily fényesen tudott volna dacolni egy egész mélyre lesüllyedt litteratúrával». Ha csak egy gombot adnak kezébe a t. szerző urak, ő varr hozzá kabátot. De mikor gomb is csak elvétele akad s az sem új! Népszínműíróink már nemcsak a tárgyból, hanem az alakokból is úgy kifogytak, hogy csak a régi jókat vagy a magokéit ismételtetik több-kevesebb szerencsével.

Így tesz Gerő is «Kis madaram», kispolgári miliőben játszó művében s egyre szabadabban bugyogó

vígságával, amelyet persze elsősorban Blaha aranyoz értékessé, zajos külső s elég ideig tartó sikert arat (1892 márc. 18). Ami hatása Margittay Dezső «Asszony nem számít» népszínművének van, a korteskedés humoros rajza mellett, Blaha elevenségének és szép nőtáinak köszönheti (1892 febr. 19). De már Almási Tihámér vastagabb eszközköznyúl, hogy «Spitzer Régi»-jét egyideig felszínen úsztassa. A polgári házasság mellett irányodik s a kedvesen jidliző Blaha-Régi-vel még a Blaue Katzból kihíresedett «Grosswardein» és «Trararabummdié» kuplékat is elénekelteti (1892 okt. 5). bzmte fölléle gzünk, mikor Klárné «Szép Darinká»-jában újból az etnográfia jut szó-

BÁRDI GABI hoz (1892 ápr. 23) s gyönyörködhetünk Lukács Juliskában, a valóban szép

bosnyák-szerb Darinkában s Blaha elúnhatatlan juciskodásában. Margittay Dezsőnek, a Népszínház Garai-pályázatán dicséretet nyert «Cine mintye» népszínművében végre kimerül a hazai etnográfia, amennyiben a német, tót, zsidó, cigány és szerb mellé megkapjuk az oláh Iliánát is Hegyi A. érdekes alakításában s több színpadképes nemzetiségünk – hál Istennek! – nincsen. De most lássuk, mit hoztak az eredményes pályázatok. Mert több is volt. A Bizottmány 1894. évi 100 aranyát Bokor József nyeri el «Télen» című népszínművével s ha a közönség s kritika kevesli is a darab vékonyka cselek-

vényét: hangulatosnak találván a falu jól megrajzolt téli életét s kivált az ügyesen beállított fonóbeli jelenetet s mert Blaha, Vidor, Komáromi, Ráthonyi, Csatai s a többiek mulattatásáról is gondoskodnak: szívesen szentesíti a bírálók ítéletét (1895 márc. 1). A darab egy későbbi előadásán tesz próba-

BLAHA LUJZA

kísérletet egy viruló szép leány, hogy nem-e vehetné át egykor a színen is kincses anyja dús örökét. Most is mellette láthatjuk s örülhetünk, hogy mennyire hasonlít hozzá külsőleg, csakhogy szőkében. De hajh! tehetség dolgában az alma ugyancsak messze esett a fájától: általános a vélemény, hogy Soldos Sárikából sohse lesz – Blaha Lujza. De nem is lehet, mert az csak egy volt, van és lesz.

Eredetibb és eredményesebb is a Ruszt József kereskedő által fölajánlott 2000 K-ért vívott küzdelem két darab között, amelyek közül a bírálók csakis tizedik előadásuk után fogják kijelölni a nyertest. Előbb a nyúltermékenységű Bokor «Mária bátyja» népszínműve kerül színre (1896 nov. 6) s bár

BLAHA LUJZA

mikor a már eltemetett kedvesünkről azt gondoljuk, hogy tán csak álhalott s várjuk a feltámadását.

A hatástalannak bizonyultakat mellőzve, emlékezzünk meg végezetül az igen érdemes Lukácsy Sándor rendező utolsó darabjáról, «Az asszony verve jó» népszínműről (1894 febr. 16), amely ha nem is világít úgy, mint a «Veres hajú» fölkelő napja, leáldozó fényével mégis bearanyozza a búcsúzó «hű sáfár»

nagy csalódást okoz, mégis fölviszi tízre, mire beérkezik Géczy István «Gyimesi vadvirág»-jával s már bemutatóján (1897 márc. 9) a maga részére dönti el a csatát. A tizedik előadása után csakugyan megkapja a pályadíj 1500 K-ját; a hátralékos 500-ért azonban még negyvenszer kell adódnia. Adódik is s így előadásainak ötvenet meghaladó számával mindjárt a régi nagyok után sorakozik. Színes, érdekes darab csángó véreink életéből s a színészeknek (látszik, hogy Géczy is az volt) hálás alkalmakat nyújt kitűnő alakításokra. Blaha elragadó csángó menyecske, Vidor realiztikus, Szirmai lendületes, Csatai, Szabó, Újvári humoros és élettéljes játékkal magasra fokozzák a première publikumának hangos kedvét. Nagy a bizakodás: Hátha . . .?! Hátha ...?! – hangzik mindenünnen; de a peszszimisták úgy vélik, hogy ez csak olyan reménykedés, mint

méla alkonyát. Ha valaki, ő rászolgált a nyugalomra. Mint író 289 estét, tehát majdnem egy évet töltött ki darabjaival s mint rendező 207 darabot alkalmazva színre, 3294 este örködött azon, hogy a közönség zavartalanul mulathasson. Talpig derék ember, hű munkatárs, csöndes, jó kolléga, tiszteletre méltó veterán, aki 1848-ban puskaport is szagolt, aztán évekig rótta a vidéket a nemzet napszámosaival, majd a Népszínháznál robotolt húsz esztendeig, írt egy garmada darabot s most, midőn visszavonul: egyetlen földi kincse a gyémántgyűrű, amelyet igazgatója tűz az ujjára, mint a hűségnek nem biztató, hanem már bevált szimbólumát. A «Vereshajú» előadásával ünnepelt búcsújának fájalmát pedig, kartársai szeretetnyilvánítása mellett, az édesíti örömmé, hogy legjobb darabjának egyik szerepében láthatja Olga leánykája nem sok remény-nyel kecsegtető, az apát mégis felderítő kísérletezését. A Népből a megnyíló Magyar Színházhoz, majd az Otthon-körhöz szegődik gazdának s fáradhatatlan buzgalommal rubnkáz, tesz-vesz egész nap, míg egyszer kihull a toll Lukácsy bácsi megdermedt kezéből s az történik vele, ami eddig még soha nem esett meg hosszú életében: pihen.

LUKÁCSY SÁNDOR

SZIRMAI IMRE.

Evva előszeretettel hajlik a dráma felé s az egyre szórványosabban jelentkező népszínművek hiányát egyéb, különösen külföldi színművek gondos beállításával igyekszik palástolni. Megragadja a kínálkozó ünnepi alkalmakat is, hogy egy-egy lendületes darabkával járuljon azok jelentőségének színi kidomborításához. Így jut március 15-ike kétszer is: előbb Relie Iván, utóbb Rákosi Viktor, a koronázás 25-ik évfordulója Rákosi Jenő s a budai honvédszobor leleplezése Rátkay László tollának drámai parafrázisához.

A hétköznapokon, honi szerzőink közül, Gerő Károly két bohózzal is szerepel: a rendkívüli sikerű «Próbaházasság»-gal (1893 febr. 16) és ennek gyöngye felöntésével, «A kis pékné»-vel (1894 nov. 24). Az előbbiről lesz még

alkalmunk bővebben szólni, az utóbbiról nincs különös mondanivalónk. – Fenyéri Mór derék jellemzésünknék «A szegedi boszorkány» fővárosi tárgyú színművéről sem emlékszünk már többre, minthogy színre került (1893 dec. 30). Mindezekben a darabokban a dicsérettel kiemelt szereplők élén Szirmai Imre nevét találjuk följegyezve a napi krónikákban: neki akkor is kijut az elismerésből, midőn a darabot buktató gáncs éri.

A külföldiekre áttérve, Sudermann «Sodorna pusztulása» drámájáról is csak annyit, hogy messze elmarad a fölkapott író első ilyenmű írása, «A becsület» mögött s hogy vezető férfiszerepében mily általánosan méltányolt nagy hatással játszik Szirmai (1892 ápr. 2). – E. Wildenbruch jónevű nagynémet poéta «A búbos pacsirta» színművét sem tarthatjuk elsőrendű alkotásnak. Erőtlen keveréke az a múltnak s a jelennek: Birch-Pfeiffernek és Sudermannnak. «Nem a szegénység poézise, hanem a poézis szegénysége», mint Molnár Géza találón megjegyzi. De Szirmait ő is, mások is dicsérettel említik kiváló alakításáért.

Világos, hogy a Népszínház drámai előadásainak ő a legfőbb erőssége, a legmegbízhatóbb hőse. És bátran ideszámíthatjuk még a népszínművet is, ha elgondoljuk, hogy ő veszi át Tamási és Eöri örökének legsúlyosabb részét s olyan szerepekben is helytáll nagy elődjei után, mint «A betyár kendője» Bandija, «A piros bugyelláris» Török bírója s «Felhő Klári» Aba Andrása. És íme, ennek a kitűnően, mondhatnánk: első drámai színésznünknek a nevét ott látjuk majd mindenik operettünk színlapján s dicséző kritikájában is; sőt a francia vaudevillet és énekes játékot el se képzelhetjük már nélküle. A primadonnák mellett, hívják azt Blahának, Pálmainak vagy Hegyinek: ő aratja a legtöbb babért – mert mindenkivel egyaránt tud jól összejátszani, színészi tehetségének sokoldalúsága s hajlékonysága révén. Blaha mellett Török bíró («Piros bugyelláris»), Pálmai mellett Champlatreux («Nebántsvirág»), Hegyi mellett Plincharde («Lili») a javából.

És tud már énekelni is; rájött szorgalmas tanulás közben a nyitjára s kivált francia chansonokat hatásosan ad elő kellemes szalon-tenorján. Egy szóval: sok mindent tud – jól. Nem mintha színész-zseni volná, hanem mert gazdag talentum s rendkívül buzgó ember. A szenvedelmes aktorok fajtájából való, akik élnek-halnak a művészetükért. Legendába illő, ahogy ez a vidám s élni szerető örökifjú a színpadot tiszteli. Az aprólékos gond, amivel szerepeire készül, a pontosság, amivel nehéz kötelességeit tanulással és a próbákon teljesíti, a határtalan odaadás és kedv, amivel szerepeit játssza: mintaképpé avatják Szirmait, amelyet követésreméltó például állítunk oda minden jóra való tehetség elé.

Ezek az értékes tulajdonságai hozzák meg neki a diadalt is, amely nevét színészettörténeti patinával vonja be s mentesíti az elfeledtetéstől. A színház V. Sardou «Szókimondó asszonyság» («Madame Sans-Gêne») komédiájára készül. A darabot, párizsi sikere nyomán, nagy hír előzi meg s ehhez képest

nagy érdeklődés is várja. A darab cselekvénye tudvalevően Napoleon körül forog, aki szegény hadnagyocska korában adósa maradt Hübscher Kata mosónőnek 40 franc mosópénzzel, amelyet császár korában ad meg a marsall-hercegnővé emelkedett, de még mindig a régi szókimondó asszonyságnak. Ezt a pompás tárgyat csak Sardou találhatta meg s csak ő írhatta olyan határossá, mint amilyennek bizonyul. Napoleon szerepét, aki csak mint császár jelenik meg a bevezető első felvonás után húsz évvel, Evva – természetesen *- Szirmaira osztja ki. És ettől fogva Imrével csak a «császárról» lehet beszélni. Már a nők is csak annyiban érdeklík, amennyiben már tudja, hogy a császár is nagy nőbarát volt. Mert attól fogva, hogy a szerepet a kezébe kapja: ha sürgős beszéded van Szirmaival, csak a múzeumi könyvtárban keresd. Ott böngészi azokat a köteteket, amelyeket már nem tudott megszerezni s lakásán fölhalmozni. A szerepéhez addig hozzá sem nyúl, amíg az embert kívülből át meg át nem tanulmányozta, míg tisztába nem jött hőse karakterével csak úgy, mint minden külsőséggel: ruházódásával, kinézésével, testtartásával, járásával, beszédmódorával, gesztusaival – mindennemű sajátosságával. Hiszen ezekről könyvesházakat írtak és képtárakat pingáltak össze kortársai, akik szerencsések lehettek a nagy korzikait a fórumon csakúgy, mint otthon, császári pózban s emberi közvetlenségében egyaránt megfigyelni. Mert hisz ez a kettőség a darab szenzációs vicce s ha ezt Sardou kevesebb történeti ihlettel, mint teatrális érzékkel csettenti darabbá: Szirmai azért Szirmai, hogy a színi hatást a történeti igazsággal is bezománcozva akarja a legmagasabbra fokozni. mert komolyan

SZIRMAI IMRE

akarja: sikerül is neki. Ha nem is kapjuk tőle a császárt – ez hiányzik a darabból is – kapunk tőle Napóleont: olyat, amilyenek Sardou megírta, amilyenel hézagos elképzelésünket róla teljessé eleveníti s amely emberi s császári mivolta szerint fölismerhető képét adja az eredetinek.

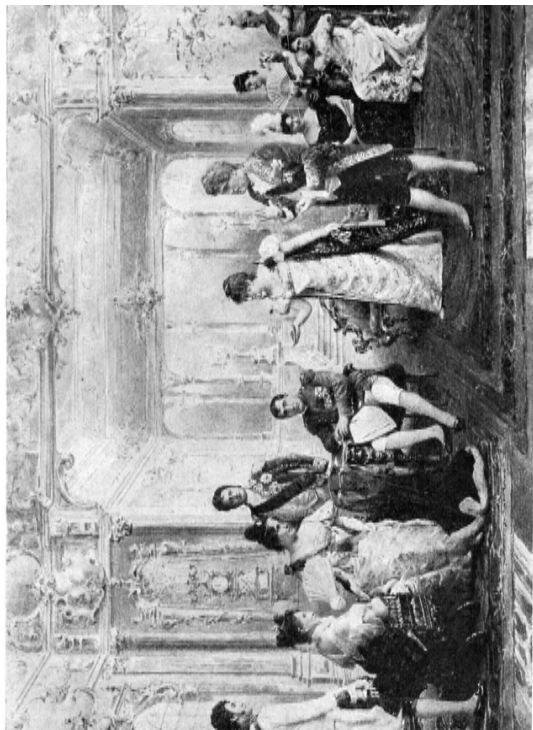
A darab sikere két oszlopos szerepen nyugszik. Az egyik Napóleoné: ezt Szirmai mesterien reprezentálja. A másik Hübscher Katáé: ezt Blaha játssza s ezzel mindent megmondtunk. Bevalljuk: vele szemben kifogytunk már a dicsérő jelzőkből s ezek helyett csak egy körülményre hívjuk föl a még emlékezők szíves figyelmét. Láttuk őt Serpoletteben s látjuk most Hübscher Katában. Mind a két néember előttünk vedlik át alacsony sorból úri módba s természetszerűen mind a kettőn meglátszik, hogy nem született bele a rangba,

amelyet a véletlen szerencsének köszönhet. Beszédjükből, modorukból – s mentől inkább palástolják, annál inkább – kiérzik a parvenu s mentől finomabban adják a «delnőt»: annál szembeötlőbb, hogy nem azok. Az adott helyzetek s az annak illusztrálására alkalmas színek szinte azonosak. És mégis milyen más ennek a Blahának a Hübscher Katája, mint volt a Serpolettje! Ugyanazt játssza, de mennyire másként! Annyira egyénítve mindkét esetben, hogy szinte elámulunk: mint tud egyazon bődönből két annyira különböző vöröset kiecszetelm, hogy a két vörös akkor se lehetne egymástól elütőbb, ha az egyik kék lenne. Epp jókor jön nagy művészetének ez az újabb kivirágása, hogy végét vesse a méltatlan mellőzésnek, amellyel a mélyen t. közönség, minden érdeklődésével a felbukkanó friss tehetség felé fordultan, már-már végleges visszavonulásra készíti az «úgy látom, már fölösleges vagyok» asszonyt.

Több fogdmeg szerep nincs is a darabban s így csak azt konstatálhatjuk, hogy Ráthonyi Neipperg gróf, Solymosi Fouché, Fényén Vinnigre dobos, Tollagi Dépréaux, Horváth Saván herceg, Gazsi M., Lukács J. és Csatái a hercegnők szerepében mindent elkövettek, hogy végképp el ne halványuljanak a két nap tündöklése mellett. A korbú fénytel kiállított s jelesen rendezett darab itt is szenzációsan hat s ami eddig csak látványosságokkal esett meg: félév alatt jubilálhatja 50-ik előadását.

De még ezzel sem szakad vége a Szirmai sokoldalú tehetségét reveláló színi alkalmaknak; sőt most következnek azok, amelyekben legigazabb természet szerint érvényesülhet egyénisége: a vidám bohózatok s énekes játékok. Mert Szirmai mégis inkább bonvivant szerelmes, mint drámai hős. Megnverő kül sővel eleganciát párosít: az első a színháznál, akiről nem ri le a frakk. Mozgásban könnyed és formás, beszédben élénk és biztos. Egy szót el nem ejt s egy szót nem túloz. És mindenekfölött: erőlködés és csináltság nélkül vidám. Szinte árad belőle a jókedv s ragadja magával a többieket is. És ha százszor játszik egy szerepet: századszor épp úgy mulattat s mulat ő is, mint először. Igen-igen, mulat a bohó helyzeteken, tréfás mondásokon, komikus ötleteken, akár a közönség. Amit drámai színésznek el nem hiszek, hogy átéli a szerepét, még ha könnyben úszik is: Szirmain látom vidám jeleneteiben, mint küzd, hogy legyőzze a nevetés ingerét s el ne veszítse játéka fonalát, annyira beleolvad egyéni kedve az alak derűjébe.

Evva igen jól tapint hát, mikor csőstül markolja föl s állítja be az alkalmakat e kedv kitombolásához. Kezdi a franciákkal. Előbb az idillikus és sikamlós jeleneteket virtuózán csereberélő Hennequin és Millaud «A papa felesége» zenés (Hervé) vígjátékában, a papa és fiú kettős szerepében juttatja elismeréshez fegyelmezett s elegáns játékát (1895 jan. 12); majd Feydeau «A két Champignol» dalos bohózatában állítja a kacagtatok élére (1895 márc. 16), hogy a többiekkel vállvetve, tartós sikert biztosítson a két műnek. Mert Szirmait érdeme szerint kiemelve, ne fukarkodjunk az elismeréssel azokkal szemben sem, akik vele egy sorban küzdenek a pálmáért.

Ujhogyi K.

Csizai Zs.

Lakos J. Kiss M.

Szirmai I.

Elek L.

Szirmai Vedres C. Harnath I. Bodi

A Népszínház drámai s kivált vígjátéki együttese ezidőszertint megint kitűnő: a hosszas forrásból zamatos bor szűrődött le. A nők közül emeljük ki Csatái Zsófit, a páratlan komikát, akinek nincs rossz szerep, mert még a semmiből is tud valamit csinálni, ha egyébbel nem, jellegzetes álcájával, groteszk megjelenésével. Játszik operettben, bohózatban vagy akár népszínműben:

az életből ellesett figurát állít a szívre, éles körvonalakkal s rikító színekkel. Valahogy a Kassai modorában dolgozik: torzít a nélkül, hogy művészietlenül túlozna. Jöjjön mint házsártos némbor, epedő aggszűz, bamba szolgáló vagy finnyás grófné: mindjárt az és végig az. Nevettet megjelenésével, pergő beszédével, pompás ötleteivel, élezett előadásával, perszifláló briliáns táncával és rokkantán tremolás vagy élesen sipító hangjával egyaránt. Intelligencia, virtuóz készség és egészséges humor: evvel a három nagy ágyúval lődöz s vagy az egyikkel, vagy a másikkal, vagy mind a hárommal, de telibe talál.

Amit apránként nem rakosgattunk eddig össze, adjuk meg neki most sommásan a kiérdemelt címet: művész.

A másik mama: Siposné Dobozi Lina szintén jeles erő. Drámai szerepekben is helytáll (Ördög Sára) s vígjátéki s népszínműi komikákat hatásosan reprezentál. Intelligenciája s készségei szintoly kiválóak, csak egyénisége nem oly erős s humora kevésbé eredeti, mint Csataié.

HORVÁTH V. ÉS BÉNI IRMA

A fiatalok közül a drámai szende Porzsoltné Lukács Juliska már szép megjelenésével s gazdag öltözékeivel is kiválik s míg Rákosi «Magdolná»-jában nem mindennapi erőről tesz tanúságot: falusi kacér menyecskéket s kikapós úri asszonykakat is kedvünkre alakít. Gazsi Mariska a társulat naivája; nem a Tóth Ilkák ósdi, hanem a Csillag Terkák modern fajtájából: intelligens naiva, aki csak úgy tesz, mintha semmit sem tudna, pedig . . . Nagyszerűen beszél s jóízű vagy hamis mondásokkal kacagtatni a férfiaknál is jobban tud. Természetes humorához kívánatosan csinos is, ami mindig tehetségzámba

ment a nőknél. Ezen a réven még nálánál is tehetségesebb Bárdi Gabi, aki ugyan az operettnak a hivatalos primadonnajelöltje, de vígjátékban is mindig szívesen látott jelenség s hozzá szép hanggal énektudást, ügyes táncával gráciát, elegáns mozgásával elevenséget párosít – s beszélni is jobban fog tudni, mire megszéptelenül egy kicsint. Vidomé értékes második drámai színész, szemrevaló kacsiás menyecske; sőt «Orfeusz»-beli Vénusza látványosságnak is beillik. Kisebb anya s komika szerepekben a beugrásra mindig kész Izsóné s a jóhumorú Béni Irma tűnnek föl egy-egy alakításukkal.

A férfigárda még erősebb. A régi jelesek: Kassai, Horváth, Vidor, Németh, Solymosi, Újvári, no és Szirmai mellett is hamar érvényesülnek olyan tehetségek, mint Szabó Antal és Tollagi Adolf. Rikasson, vagy nevetessen: Szabó még Horváthon is túlsz játéka természetes egyszerűségével és közvetlen bensőségével. Intelligens és szerény, buzgó és igaz: emberül s művésziül a legszimpatikusabb egyéniség, akinek csak egyet nem bocsátunk meg soha: hogy nem jóval előbb jött a – Nemzeti Színházhoz. Tollagit telivér fiatalsága lendíti egykettőre a legeslegeső sorba. Olyan játékdühvei ront neki feladatainak, hogy azok gyöngébb tehetség előtt is diadalokba oldódnának, mint aminővel ő támogatja féktelen ambícióját. Kítűnő beosztással dolgozik. Előbb pontosan kicirkalmazza a szerepét – jó feje van hozzá – s csak aztán engedi szabadjárta a kedvét: ésszel próbál és temperamentummal játszik. Hatása ezért épp oly biztos, mint elragadó. Humora magyaros, népies alakjai élnek; komikuma a groteszk felé hajló s nagyban-egészen ő törtet legtöbb eséllyel a szemlátomást kedvetlenedő Kassai nyomába.

E két beérkezett mellett Ráthonyi Ákos kdves egyénisége nem tud kellőképp kibontakozni a Népszínháznál; itt csak jogos várakozásokat ébreszt, amelyeket csakhamar a Magyar Színháznál vált valóra vonzó megjelenésének eleganciájával, előadásának magyaros ízével, fiatalos tüzével és nem nagy, de behízsgáló kellemes baritonjával. Segédszerepekben Lubinszky férfias orgánusával és értelmes beszédével, Fény éri jellemző képességével és rutinjával alkot kicsiből is jelentőset a kínálkozó alkalmak szerint.

Érthető hát, hogy az ily sokoldalúan gazdag együttes honi színműiróinkat is fdkozottabb termelésre ösztönzi s egy év alatt hárman is sietnek elragadni a babért a vígság mesterei, a franciák elől. Ruttkay György (Rothauser Miksa) «Holtomiglan» énekes színművéhez a pesti életből veszi jól meglátott s rajzolt alakjait. Történetében vannak szentimentális részek is, de túlnyomó benne a derű s így derék komikusainké a vezérszerep a zajos és tartós siker kivívásában (1896 jan. 10). A drámai részt Vidor, Lukács J., Gazsi M. és Horváth képviselik jelesül, a kacagtatásról pedig Szirmai, Kassai, Tollagi, Újvári gondoskodnak, legfőképpen azonban Németh, aki a pesti hordár filozófiáját és humorát, külső megjelenését és beszédét oly élethíven adja vissza, hogy szinte ingerel a «diszkrét megbízásra».

Még zajosabb és tartósabb sikere az előbbi nyomon követő (1896 jan.

25) «3 Kázmér» énekes bohózatnak. «Forrongó, friss és jó véralkatú tehetség munkája. Van meséje, igaz humorral telített mesélő képessége és ügyes technikája» – írja róla egyik kritikusa, kiemelve a szereplők sorából Hegyit (miss Ellen), Komáromit (Fehér Margit), Szirmai, Némethet és Tollagit, aki egy zenebohóc epizódalakjából kacagató figurát teremt. S a szerző? Emiékéznak még az igazgató páholyából figyelő Lacikára? Nos a gyerkőc Lacika nyúlánk Lacivá ifjúlt pár év alatt. Már verseket, sőt kritikákat is ír a «B. H.»-ba s mint a borbélyinas a rabokon, ő a Népszínház íróin és művészein tanul beretválni. De azért nem hanyagolja el a jogi tanulmányait sem: ott van minden – tüntetésen, amellyel az alma mater ifjai hazafias érzésük túlfeszült gőzének nyitnak szélien-tyűt a satnya közéletbe. Ő szólítja meg a legilletemesebb okvetetlenkedéssel a lipótkörúti színház német vendégjátékaihoz igyekvő notórius pesti alakokat: «Úgy látszik, uraságod idegen?» – értsd: magyar ember nem jár német előadásra. Mikor aztán így elvégezte a jogot, veszi a pennáját, kikanyarítja vele a «3 Kázmér»-t, hetykén ráfirkantja: írta Beöthy László s gondolja magában: láttok ti még tolem ennél különb dolgokat is . . . Látunk, látunk, csak sajnos, *nem* a Népszínházban.

A harmadik jelentkező: Herczeg Ferenc fényes tehetsége nem találja el a Népszínház hangját s így esik, hogy «Nászúton» énekes bohózata értékben is, hatásban is elmarad az előbbi kettő mögött (1896 nov. 24).

TOLLAGI A.

KÜRY KLÁRA.

A pesti társaságból fejlődik a színpadra. Előbb a szalonokban hódít üde megjelenésével, vidám csevegésével, ügyes zongorajátékával; aztán a bálokon kapkodják karról-karra könnyű táncáért; majd a hangversenytermekben tapsolnak kellemes énekének: mígnem megszületik a vágy s nyomában az elhátározás, a színről vetíteni e tehetség-sugarakat s ha onnét is gyűjtanak, művészetté érlelni a műkedvelést. Kolozsvár a kísérlet – sa diadal színtere. Klárika egy csapásra a kényes ízlésű kincsesváros kedvencévé avatódik s csakhamar jönnek a hírek onnan – mint hajdan Debrecenből – az új «tüneményről»: a kolozsváriak Blahájáról. A történetesen ott időző Rákosi éles szeme látja a «tüneményt» s hazatérve, siet fölhívni rá Evva figyelmét. Ez küldi a meghívót, Klárika elfogadja s 1892 október 7-én a «Nebántsvirág» Denise szerepében, a pesti közönség jóváhagyó tapsai mellett, egyszerűen beleül a Palmái primadonna-örökébe. A kísérlet itt is diadalba torkollik – a közönség előtt.

Mert a kritika tartózkodóbb s amennyiben nem visszautasító – mivel-hogy esik ilyen szó is – vár a döntő ítélettel. Annak nem imponál a kolozsvári nimbusz, sem a «társaság» 8 keréknagyságú bokkrétája, amivel fogadja, de még a tapsorkánja sem, amellyel minden egyes énekszámát kíséri. Elismeri a jelentkező üdeséget, elevenségét és ügyességét, de nem talál benne eredetiséget: hol Blahára, hol Palmaira emlékezteti egy-egy mozdulata, hanghordozása, játékbeli fogása; a hangját kevesli s kifejezéstelennek találja, énekelő-adását pedig dilettáns csicsergéssé kisebbíti. Új szerepben kívánja látni, hogy egyéni értékeiről megbízható mértéket vehessen.

Egy hét múlva (1892 okt. 14) erre is nyílik alkalmá a Varney «Fanchon asszony lánya» bemutatóján s íme, kénytelen beismerni, hogy megint a közönségnek volt igaza: Küry Klára, a másokra emlékeztető vonások mellett is, valaki; egyéniség, aki nemcsak pótolni hivatott Pálmait, hanem avval is biztat, hogy friss színekkel fogja élénkíteni a Népszínház produkcióinak szemlátómást halványuló képeit. Most már elismeri, hogy beszéde kedves, bár kissé negédes (affektált), temperamentuma pezseg, a nevetve pityergő, becézett utcai énekesnőt élénken, ötletesen mímeli s ahogy énekelve táncol s táncolva énekel: mindenkit elragad. A darab azonban szubtilisebb, semhogy a nagy közönséget is érdekelhetné s hogy a *mindenkit* is meghódíthassa, úgynevezett sláger-operettre lenne szüksége.

A véletlen ezt is hamar meghozza neki Verő György «A szultán» operettjében. Azt mondjuk: a véletlen, mert biztos tudomásunk szerint Verőnek eszéágában sem volt operett *muzsikát* is szerezni, midőn «A szultán» könyvének írásába fogott. Bár gyakorlati úton meglehetősen zenei képzettségre tett szert – a vidéken karmesterkedett is – s bár népszínházi rendező korában Evva váltig buzdította «zongoramesterét», hogy komponáljon már valamit:

Verő nevetve, majd idegesen utasította vissza ajánlatait, mint aki a zenében csak dilettánsnak érzi magát s kizáróan drámairodalmi babérokat aratni fordult a színpad felé. Írt is már néhány a vidéken sikerrel adott vígjátékot, midőn újból a fővárosba került, egy operettkönyvvel szándékozott nevét a Népszínház műsorára bevezetni. Amint ennek a verseit írta: keresetlenül, sőt akarata ellen is utánuk tolultak a melódiáik is s vagy három hét alatt egyszerre készült el a könyv a zenéjével. S aki addig soha egy dalocskát nem komponált: opus 1-ül mindjárt egy nagy operetttel léphetett a közönség elé. úgy kellett lenni, hogy a fiatal lélek lírikus tartalma törte itt át a nemakarás gátjait – s tette bizonytalanná a véleményeket az író-zeneszerző igazi hivatottsága felől: azóta tartják Verőt jeles zeneszerzőnek az írók s érdemes írónak a muzsikusok.

«A szultán» nagy sikert arat (1892 nov. 19). Érdekesnek s mulattatónak találják a szövegét, zenéje pedig a zongorák és zenekarok révén hamar közprédává népszerűl; sőt a sípládákon a város legszélsőbb zugában is nap-nap után fölhangzik Szelim szultán keringővallomása: «Szeretlek Roxelánom!» S ez

a most már városzerte «szeretett Roxelane» – Küry Klára. És méltán, mert – hogy egy szóba foglaljuk dicsérő elismerésünket – elragadóan kedves a szultán háremébe tévedt francia úrilány élénk szerepében. Az est dicsőségében azonban osztoznia kell az ifjú Szelim szultán poétikus személyesítőjével: Hegyi Arankával s utóbb Komáromi Mariskával, aki a darabból rendes szokása szerint kirekedő Hegyit fényes hangjával s briliáns énekével hatásosan

KÜRY KLÁRA

pótolja. Jeles énekünkkel még V. Margó Célia és Dárdai jutnak elismerő tapsokhoz; a komikusok közül pedig a «rettenetes» Kassai és a «kellemetes» Németh, no meg a keneső fürgeségű Tollagi váltanak ki hahotákat jóízű mókáikkal. A fényesen kiállított darab kitűnő rendezéséért külön dicséretet érdemel Ferenczi József, aki az ügyelő pulpitusa mellől lépett az élre, hogy az egymást nyomon követő vezér jelöltek után végleg átvegye Verő rendezői örökét. Nagyérdemű ember, aki megbízhatóságával, pontosságával, buzgalmával és gyakorlati tudásával ebben a tágabb hatáskörében is eredményesen tölti be a helyét.

Még zajosabb Küry sikere a Gerő Károly «Próbaházasság» című kitűnő énekes színművében (1893 febr. 18). Ez Gerő legjobb színpadi alkotása s ahogy alig akad méltó párja a Népszínház bohószabású termékei közül: nemcsak a német s amerikai színpadokat járja be diadallal, hanem a nagyon kevesek közül való, amelyek nálunk is, de kivált a vidéken még ma is hatással adhatók. Témája – a szükségből kölcsönkért és aztán szerelemből megtartott feleség – nem új; de ahogy ő ezt a kedvesen fonák helyzetet a pesti milióbe beállítja és kiaknázza; az egészségesen friss alakok, amelyekkel ezt a miliót benépesíti s ötletekkel, élcekkal, tréfás dalokkal fűszerezi: a kiérett mester kezére vall, akinek a kisujjában van már a színi hatáskeltésnek minden csínjabinja. Nem is emlékszünk, hogy valaha annyit kacagtak volna a Népszínházban, mint ennek a darabnak a bemutatóján. No de a sűrű

KOMÁROMI MARISKA ismétlésein is, amelyekhez egy véletlen körülmény, igazabban hatósági ügyetlenség szállította a táblás házakat.

Solymosi (Szikora Márton szerepében) kuplékat énekel. Az utolsó versszaknak az ismert forradalmi nóta: «Kossuth Lajos azt izente» lenne a refrénje, ha a rendőrség, túlzott loyaltásból, be nem tiltotta volna a főpróba után a dal – szövegét. (úgy-e hihetetlen?) Sebaj, véli Solymosi, majd hozzá hallja a dallamhoz a szöveget is a közönség s csukott szájjal, de azért lelkesen zümmögi a nótát. A közönség, bár nem érti, mi ebben a vicc, hasonló lelkeséggel újráztatja a versszakot; a befentesek azonban tudják, honnan fúj a szél s hangosan biztatják a színészt: Szöveggel! szöveggel! Solymosi megint csak zümmögi a refrént; de hogy mentesítse magát a biztatók előtt, ravasz mimikával jelzi, hogy nem szabad. Nem szabad?! Egyéb se kell a magyarnak, hogy most már csak azért is kierőszakolja a maga akaratát. Másodszor, harmadszor – ötödször újráztatja már a kupiét s unisono üvölti hozzá a követelő felszólítást: Szöveggel! szöveggel! Solymosiban végre is felforr a magyar vér, kihúzza magát s hatodszor teli torokkal harsogja bele a feldühödt közönségbe:

«Kossuth Lajos azt izente». Hát olyan tapsorkánt, mint ami erre kitör, a római Caesarok Colosseuma sem hallott soha. Még háromszor újráztatják a «szöveget» s végül kórusban vele zengik az inkriminált refrént: pukkadjon, aki betiltotta. (Boldog idők, mikor még ezzel is meg lehetett men-teni a hazát!)

Az esetnek híre megy s másnap verekszenek a jegyekért: hátha megismétlődik az eset? És csakugyan megismétlődik, hála a hatóság csökön-yös loyaltásának. Az eredmény persze a tegnapi, azzal a hozzátoldással, hogy a közönség most már a többiektől is hallani akarja a tilalmas szöveget s rendre szólítja elő a darab szereplőit: hadd csukják le, ha merik, valamennyit a nyilvánvaló fölségsértésért. Utoljára Küry zöngi el magyar lelke szerint a nótát s olyan zajos ovációkat vált ki vele, hogy azoknak másáért Jeanne d'Arc-ig kéne visszamennünk a történelemben. Hát nem csukják le egyiket sem: a hatóság, további botrányoknak elejét venni, meghátrál a közvélemény elől s engedélyezi a szöveget is. De nem Evva. Most ő tiltja be a szöveget s ő tudja miért. (Künn is van minden este a tábla!) Talán még most is tüntetnének a Népszínházban, ha a rendőrségnek mentő ötlete nem támad: végérvényesen betiltja a Kossuth-kuplé éneklését szöveg – *nélfyul*. No ha muszáj meghallgatni a szöveget, akkor nem kell – s ettől fogva zavaró incidensek nélkül élvezik a «Próbaházasság» ártatlan derűjét.

Nem így a vidéken. Oda még nem hatott el a pesti megoldás csön-desítő híre s midőn idefönn már el is feledték a «nagy napokat»: oda-lenn még járják a betiltások s az ezek nyomán kilobbanó tüntetések, míg aztán ott is enged az okosabb. Annyira, hogy mikor X színigazgató Y nyári állomásán is elő akarja adatni a híres darabot s ezt bejelenti a rendőrkapitánynak, ez mosolyogva feleli: «Miattam adhatja szöveggel; nem ettem kefét, hogy kikacagtassam magam». – «Hát tönkre akar tenni az úr? Hát így pártolja itt a hatóság a magyar színészetet, hogy valósággal elriasztja tőle a közönséget?!» – Az ígyen szorongatott kapitány végre is kénytelen betiltani a szöveget s a boldog direktor siet kiragasz-tatni a már kész plakátokat: «Rendőri betiltással itt először: «A próba-házasság». A zsúfolt bemutatón persze a rendőrkapitány üvölti leglelkeseb-ben: «Szöveggel! szöveggel!»

Nem hiába feszülnek a színészek a rájuk szabott szerepek: az előadás minden ízében kitűnő. Horváth, Németh, Szirmai, Solymosi, Kiss Mihály, Csatái Zsófi, P. Lukács Juliska, Vidorné: egyik jobb a másiknál. Közülök is kiválik Tollagi Kanócz Gyuri őrmester törülmetszett szerepében. Tűz lobog, élet pezseg a játékában és gépies biztosság érvényesül a szándékolt hatások kiváltásában. Küry elemében van a naiv, víg, helyenkint mégis szentimentális Binke szerepében. Játékmodora, kivált naivkodása élénken emlékeztet a nagy mintára, amelynek nevelő hatása összes eddigi primadonnáinkon meglátszott, de egyen sem oly feltűnően, mint Küryn. Viszont az is igaz, hogy az ő egyé-

niségéhez illenek legjobban e kölcsön vonások. Van ennek a fiatal leánynak az üdeségében valami abból a bűbájból, amellyel az ősminta: Blaha Lujza igézte meg egykor a közönségét. Az egyre gyérülő öregek ugyan felkiáltanak: Láttatok volna csak az eredetit – annak idején! De hát a többséges fiatalok még a világon sem voltak «annak idején»; nekik Kury az eredeti s lelkes mámorukban aszúnak élvezik a másást. S nemcsak behódolnak Klárikának, hanem a kedviért, legalább egy időre, skartba teszik mind a többieket – a nagy mintával együtt. Kury a kikiáltott kedvenc, az uralgó planéta, az új *star*. S akik a közönség kegyét keresik: hogy könnyen megtalálják, neki írnak az írók szerepet, a szerzők dalokat.

S az igazgató neki csinálja a műsort. Ő viszi diadalra Konti legfrissebb alkotását:

KÜRI ÁRA

«Aciterás»-t (1893 szept. 23) s segíti jelentős sikerhez a Márkus-Szabados «Rika» operettjét (1895 nov. 23). És vele s kitűnően általa győznek a francia «kaszárnyaoperettek»: «Klári» (1894 április 14), Roger kelleme – s «Brigitta» (1895 okt. 12), Serpette invenziózus zenéjével. Az utóbbinak frissen pergő előadása olyan kedvet áraszt a nézőtérre, hogy Margónak egy dalát még 10 óra után is (kezdeté 7-kor) da capo kén a zsúfolt ház. Nagy hatása van A. Banès «Tata és Toto»-jának is

(1895 ápr. 5), amelyben Kury kettős

szerepet: szende leánykát (Tata) és rakoncátlan fiút (Toto) alakít bravúrral. Melegen ünneplik L. Wenzel «A királyné dragonyosa» bemutatóján (1895 május 4) és mindenkit elbájol Varney «Kury asszony»-ának finom és szellemes dallamaival (1897 ápr. 3), amelyek alá Makai Emil ifjú költő fordította a verseket, az eredetieket felülmúló finomsággal és szellemességgel. Ő Rákosi fordító-iskolájának eddig legjelesebb tanítványa, akinek játszi versei és csattanó rímei még ma is a fülünkben csengenek. «A kék asszony» híres polka-refrénjét: «Ezt a szentelt mili-miligyertyát» szövege vési emlékezetünkbe s az Yvette Gilbert műsoráról ismert «Linger longer you» angol dal banális versei helyére ilyen kis helyrepoémát kanyarít pro memoria:

Csókra csókot édes,
 Fogj karoddal át
 Ajkad, mint a méz, oly édes,
 Hogyha csókot ad.
 Bimbóból kipattan
 Egy kicsiny virág -
 Ajkadból, ha csókja csattan:
 Egy egész világ.

Küry nagy népszerűségét bizonyítja az is, hogy le -, sőt agyonjátszott operetteket friss és tartós életre galvanizál, bár egyértelmű a vélemény, hogy *művészi* hatásban az előzői mögött marad. A Hegyitől ötvenszer s bizony csak félházas előtt adott «Lih»-t ő még százszor játssza telt nézőtér előtt s midőn «Szép Heléná»-ban úgyszólván megbukik Pálmai után: egy társaságbeli hölgy, a kérdésre adott felelet után, hogy Küry *rossz* Heléna, lelkesen kiált föl: «Rossz? Akkor megnézem». És megnézi drámai próbálkozásait is «A bűbos pacsirtában, «Szodoma pusztulásában, sőt «Talby»-ben is – Varsányi Irén után!

Kivülről csak Komáromi érvényesül teljes értéke szerint s pompás szopránjával s káprázatos staccatóival friss diadalsorozathoz juttatja «Hoffmann meséi»-t, bár Hegyi poétikus alakítását s simán pergő koloratúráját ő sem tudja feledtetni. (Komáromi a legato futamoknak – Evva találó megjegyzése szerint – nem a kottafejeit, hanem az összekötő vonalát éneklé.) Egyedül persze ő sem boldogul más darabban; de Hegyivel s a többi régi jókkal egyesülten, ideig-óráig felszínen tartja a honi szerzőket, akik elég merészek, Küry vonzóerejét mellőzve, vállalkozni a sikerért való harcra. A jóízű dilettáns, Forrai Miklós «A libapásztor» operettjének Komáromi és Hegyi mellett Kopácsi, Csatai, Kassai, Tollagi, Solymosi és Raskó biztosítanak jó félsikert (1893 ápr. 23); Verő második, a fővárosi életből merített (első ilyenemű kísérlet!) «Virágcsata» operettjének babakettősét Komáromi és Tollagi, keringőjét Hegyi és huszár-indulóját Komáromi és Németh népszerűsítik a bemutatót (1894 ápr. 24) követő 34 estén át; az Erkel-utód, Bokor József író-karmester «A kis alamuszi»-jának élénk, ügyes szövegét s ha nem is túlságosan eredeti, de tetszetős zenéjét pedig Hegyi, Kopácsi s a briliáns Tollagi segítik át az egész sikert megpecsételő 25 -on.

E darabbeli szerepében búcsúzik K. Kopácsi Juliska a budapesti közönségtől. Még elég fiatal, hogy amit itt a nagyok mellett nem tudott elérni, a tehetségeben akkor szegényebb német színen vívja ki magának: a primadonna-rangot. Ő is Bécsbe veszi az útját, ahol mindjárt első szerepével az élre kerül s Pálmaival vetekedve küzd az elsőségért: ügyes játékaival, csiszoltán kellemes hangjával – és asszonyi szépségének varázsával. Utóbb ő is vissza-visszatér hazája fővárosába, házat is vesz amerikai diadalainak dollárjaiból, de otthon akkor sem talál Budapesten.

Nem így Margó. Ő épp a fölतालált otthonért hagyja ott a színpadot, csöndben, búcsúszó nélkül, hogy egy-egy még elvétett kisegítő beugrás után végleg a családjának éljen s csupán a megértő és ihlető múzsa szerepét játssza költő-férje oldalán.

T*

TOLLAGI, KOMAROMI M. ES CSATAI ZSÓFI

Mehetnek: itt marad a mindenkit pótló star: Küry Klára.

De azért Evva a «Szókimondó» Hübscher Katáját mégis Blahára osztja s a hosszan felhők mögé bujtatott s most vakító fénnel hirtelen felragyogó *nap* mellett – egyszerre elhalványul a *csillag*. Blaha volt s marad az Egyetlen.

A MILLENNIUM.

Ha babonás volnék, a jubileumokat rossz ómeneknek kéne tekintenem: annyiszor tapasztaltam, hogy az ilyen emlékünnepek fordulópontot jelentenek az ünnepeelt egyén vagy intézmény életében, amelyen az addigi derű, mintegy kihívott ellenhatásaként, hamar borúvá sötétül. Milyen katasztrófává kellene sötétülni e szerint a borúnak, amely egy nép ezeréves dicső múltjának szentelt emlékünnepe után vonulna föl a nemzet egére ...! Ne legyünk már ezért se babonások s egyelőre örvendjünk az örvendezőkkel.

A nagy nemzeti ünnep színtere ezúttal is Budapest, a 2001 utcás, 85 teres, 14,628 lakóházzal, márványpalotákkal, díszes középületekkel, nagyszerű új országházzal, világraszóló új királyi palotával, 5 dunai híddal, 5 gyönyörű magyar kőszínházzal ékes s 617,856 s ebből több mint 400,000 magyar lakóval népes városóriás. Ez lett a nyugati fogalmak szerint vidéki városkából 30 év alatt: a nemzeti géniusz lángerejéből, a magyar nép akaratából, a szabadság égisze alatt.

Ebben a fényes keretben zajlik le az ezredéves ünnepek gazdag sora: az országos kiállítás, a június 8-iki díszmenet a szent koronával, az országgyűlés emlékezetes ülése a parlament kupolacsarnokában, a királyi pár előtt hódoló tisztelgés; itt hangzik el a vendég német császárnak a magyarságot dicsőítő lelkes pohárköszöntője s Károly román király udvariasan hideg üdvözlője; ide tódul seregestől az ország népe sütkérezni a dicsőség ragyogó napján s jön szép számmal az idegen is, hogy itt őszinte meglepődésével jelezze elismerését a magyar -műveltség nyilvánvaló ereje láttán s hazatérve, nemzetünket a nyugati kultúrának közösségébe ölelje sajtójában. Mátyás óta nem ért bennünket ilyen kitüntetés: Magyarország újkori államéletének a zenitjére lépett.

De hajh, még az örömnapiak is vannak foltjai s a táguló napfoltok mindig közelgő viharok, földrengések, kataklizmák előhírnökei. S a drámai hős tetőző diadalában is benne csirázik a tragikus bukás magva. Post equitem sédet atra cura: sötét gond ül a lovas mögött: a közörmre ólomsúllyal nehezedik a tudat, hogy politikai pártjaink honvészes viszályukat csak a kiállítás tartamára kötött Treuga Dei-vel tudták elnémítani, hogy utána annál hangosabban gyűlölködjenek majd a kipihent torkok. A koronás díszmenet, drámai tartalom híján, hivalgó látványosság számba megy, az egyenes utódját vesztett agg király görnyedten ül ősei trónján az üdvözléskor s mellette gyászruhában feketéllik a magával meghasonlott királyné . . .

S a kiállítás sem meglepetés többé a 85-iki után. Gazdagabb s nagyobb-szabású annál; de az ezeréves múltra csak két objektuma mutat vissza megkapó erővel: Alpár Ignác remek történelmi épülecsoportja a városligeti tó partján s Feszti Árpád csodás művészettel elképzelt és megfestett «Árpád, a honfoglaló» körképe, ugyancsak a ligetben. Sokaknak, akik a bécsi Alt-Wien-t

nem látták, eredetinek tetszik az állatkertben létesült Ósbudavára is, amelynek első benyomású történelmi hangulatát azonban öt perc alatt köznapivá tépi a modern és legmodernebb sörözők, borozók s egyebek vásári zaja. Mulassunk! a jelszó itt is, ott is s ezt nem kell kétszer mondani a fölkészült magyarnak; ez a közöröm azért mégis inkább csak hangos, semmint benső. De hát csak örvendjünk az örvendezőkkel.

Színházaink közül az egyetlen Népszínház veszi ki méltóan részét az ünneplésből, a maga alkalmi darabjával. A Népszínházi Bizottmány pályázat útján kívánja azt beszerezni, de okulva a legutóbbi pályázatok kétes eredményén – az Akadémia ilyenmő pályázata szintén meddőnek bizonyul – Evva ajánlatára Verő Györgyöt bízza meg annak megírásával, azzal az egyetlen kikötéssel, hogy a kívánt mű se népszínmű, se operett ne legyen. Valószínű, hogy Evvával együtt valami «Ördög pilulái»-féle, magyarba ojtott bohóságra gondol; de Verő, az ünnep nagy s komoly jelentőségét tartva szem előtt, a történelemhez nyúl s onnan meríti «1000 év» című alkalmi játékához a tárgyat. A bejelentett drámai téma meglepi s tán meg is ijeszti a Bizottmányt s biztosítékul egy jelenet megírását követeli a szerzőtől, mielőtt megbízását véglegesítené.

Verő megírja és fel is olvassa a régi – már lebontott – Városháza ósdi tanácstermében műve első képét: A honfoglalást. Tenyerére hajtott fejjel hallgatja az öreg Kammermayer polgármester (ugyanaz, aki budavárosi főjegyző korában azt az emlékezetes engedélyokmányt kiállította), mellette a másik jeles Károly: Gerlóczy s a többiek is mind, mind az ózamatú magyar beszédek; az ifjú Rényi Dezső aljegyző pedig (ma Gerlóczy méltó'utóda a h. polgármesteri széken) készül a jegyzőkönyvet fölvenni a szokatlan aktusról. De midőn a kép végén lelkes hangon olvassa a tűzbejött szerző Árpád honfoglaló beszédét, amelyben a világ négy tája felé jelzett kardvágással fogadalmat tesz, hogy megvédi új hazáját: jöjjön rá ellenség északról, keletről, nyugatról vagy délről, oszt a legyőzött ellenségre boríttatván az ősi piros zászlót, az égen fölragyogó szivárvány pirosfehérvölgdjét teszi meg a nemzeti színnek s befejezi szavait, szólván:

«És amíg nap süti ezt az ősi avart,
Urául ősmerje örökké a magyart ...»:

néma csönd a felelet a hangos fölolvására. Mozdulatlanul ül ott az areopag: de az öreg Kammermayer arcán valami fénylő nedvesség csorog végig s a fiatal Rényi könnyes szemekkel bámul maga elé – az íratlan jegyzőkönyvre. Verő ha nem is hamar – a szükséges történelmi tanulmányok sok időt igényelnek – mégis terminusra elkészül a művel – s akkor tornyosulnak annak előadása elé váratlan akadályok. (Szerencséje, hogy már fölvette 200 drb 20 K-ás arany tiszteletdíját (be jó lenne, ha megvolna még – a fele!), amelyet kérttére sem fizet ki neki a városi főpénztár – bankóban.) Híre megy ugyanis,

hogy a darab előadhatatlan a Népszínház színpadán: hogy a szerző egész lovasbandériumokat száguldoztat benne (holott csakis Árpád jelenik meg levon), hogy a követelt színváltozások kivihetetlenek stb. Verőnek, a színház egykori rendezőjének kell síkra szállni, hogy pozdorjává törje az összes ellenvetéseket és szinte kényszerítse Evvát, aki inkább az előrelátható költségektől ijedt habozóvá, az ő kívánatára megrendelt mű előadására. Végre kimondja

Evva a boldogító igent, de – hogy valami igaza mégis maradjon – lealkuszik a vagy-vagy elé állított szerzőtől három százalék tantiémet a szokásos tízből.

Hanem aztán könyökig vájkál a zsebében, hogy a művet az alkalomhoz méltó keretben állíttassa a színre. 25 ezer forintot irányoz elő erre a célra s lesz belőle 35 ezer. Forint. Azaz 70 ezer svájci franc, azaz 1200 millió korona – ma. És minden házilag készül: díszletek, ruhák az utolsó sujitásig: oly gazdag az intézet segéd-eszközökben is. A díszleteket Trill, Burghardt és Molnár Árpád festik a Népszínház s a Csokonai-utcai melléképület festőtermeiben. A férfijelmezekhez ugyancsak Molnár Árpád festi, alapos tanulmányok alapján, a színes képeket Gyürki főruhá-táros, Hamari utóda keze alá. A női ruhákhoz nincs szükség mintaképekre: özv. Csepreghy Ferencné, a Népszínház női szabósága vezetőjének csodás fantáziája álmodja azokat össze, jelmeztörténeti tudással kiegészült nemes ízlésével. Nagy asszony.

Igénytelenül szerény s az enfeláldozásig jó. Százezreket kereshetne – igen, igen: a művészetével; de neki csak egy ambíciója van: a Népszínház művésznőit öltöztetni csekélyke havidíjért s általuk fejleszteni hölgyeink

KISS MIHÁLY
«Árpád»

ízlését. Ha Pálmai egy-egy öltözéke divatot teremt, vagy módosít: az ő kreációja; ha a színek harmóniája szinte egybeolvad a színpadon Lecocq bájos melódiáival: ő festette alá a jókor ellesett dallamokat selyemmel, bársonnyal. Mert addig kezébe sem veszi az ollót, míg át nem olvasta a darab könyvét s meg nem hallgatta a zenéjét. Milyen élvezet ily szabónóvel dolgoztatni a rendezőnek: mi tudjuk legjobban, akik négy éven át pár tucat darabot «öltöztettünk» együtt hatásossá – az előírányzat erejéig. De hogy minden eddigi kreációjának nehézségei szinte semmiségek a most előtte álló feladathoz képest, midőn jelmezeinek javarésztét, kápadatok híján, valóban úgy kell megálmódnia: az 1896 április 17-én bemutatott darab tartalmának rövid előadása után fog csak meggyőzően kiviláglni.

Az «1000 év» a magyar történelem legjelentősebb korszakait tárja elénk 3 szakaszra tagolt 10 drámai képben, amelyek címei: A honfoglalás (Árpád), A hittérítés (Szent István), Tatárjárás (IV. Béla), Mátyás, az igazságos, A mohácsi vész (záradékol Budavára visszafoglalása képével), A Rákóczi-induló (II. Rákóczi Ferenc), Világos (az 1848-49. évi szabadságharc a 67-iki koronázás záróképével), A munka (kivándorolni készülő alföldi parasztszociahsták), Az ünnep (a millennáris kiállítás keretében) és Apotheosis (végül a himnusszal). Már megírt kép: Királynapok Visegrádon (Nagy Lajos) és «Eletünket és vérünket!» (Mária Terézia), költségekímélés miatt elhagyott.

A drámai kapcsokat az egyes, magukban enálló képek közé a Deér- és Borz-nemzetségeknek egymással örökkön vetélkedő ivadécai fűzik, akiknek két őse mindjárt a honfoglalásnál kardra megy a préda fölött. Az ősz Uprauda, a legyőzött szlávok vajdája, kárörömmel biztatja népét a kép láttára: Ne esetek kétségbe: amire mi gyöngék voltunk, majd kiírtja a *magyar* a magyart s megint mi leszünk itt az urak. A belépő Árpád megbocsát ugyan a magukfeledteknek, de Beglenicza, az elesett vajdafí, Márkó özvegye, megátkozza őket, hogy örökké tartson közöttük a harag: addig – s ezzel a lehetetlent kívánja mondani – amíg a ti (gyermekai) véretek vegyül az övékkel. És tart közöttük csak ugyan ezer évig a gyűlölködés, mígnem a Kárpátok aljáról az Alföldre települt Márkó-ivadék, a tótmagyar Markó Miklós el nem veszi Deér Jenő földbirtoke Klára unokáját, Borz Ödön fia, Aladár pedig az ifjabb Annust. E két nemzetség állandó vetélkedése azonban szervesen a nagy, országos viszályok keretében tombol, amelyek mindig egy-egy nemzeti katasztrófához – Sajó, Mohács, Világos – vezetnek, hogy a feltámadást ezekből ugyancsak mindig egy-egy jelesünk céltudatos akarásának s a milliók *vállvetett* munkájának köszönhessük, így domborul ki világosan a mű alapgondolata, amelyet az ősz Álmos jószvezér e szavakkal jelez az első képben:

«Mindig nagy, hatalmas, hahogy egyet éröz:
ha dülja pártviszály, száz sebekbül véröz.»

A közönség megkapva szemléli a változó sorsképeket – s szorongó szívvel gondol a rövid lejáratú Treuga Dei-re. És gyönyörködve élvezi a képek színdús pompáját és boszorkányos átváltozásait, a ragyogó magyar viseletek káprázatos fényét, a színészek lelkes előadását s az egyes korszakokhoz simuló dalokat, amelyekkel Verő zenei műzsája díszítette az író könyvét s amelyeknek legősibb példányaikat szintén úgy kellett összeálmodnia a szerzőnek.

A színészek játéka méltó a kitűnő alkalomhoz. Helyszüke miatt nem soroljuk föl őket névszerint, mert Blaha, Küry és Kassai kivételével az egész személyzet résztvesz az előadásban. Ferenci teljes megértéssel

alkalmazta színre a darabot, Konti lelkesen vezényli a zenekart és Galló zsenije és emberei ügyessége ez estén is tanúságot tesz a színház elsőrendű technikai felkészültségéről.

A mű hatása nem annyira zajos – bár épp eleget tapsolnak az est folyamán – mint bensőséges. A darab végén a színpadi személyzet a Himnuszt kezdi énekelni. A közönség rendes és rossz szokásától eltérően, nyugodtan ülve marad a helyén, hogy az utolsó pillanatig gyönyörködjék a zárókép szépségében. Sőt, midőn a földszint első sorának (a Nemzeti Casino sora); saroküléséről fölemelkedik egy délceg honvédhuszárezredes, rápisszeg, hogy üljön le. De az ezredes nem rohan, mint várják, a ruhatárba, hanem nyugodtan áll tovább a helyén. Mít akarhat?

HEGYI ARANKA

«Cinka Panna»

Az első, aki megérti, Rákosi Jenő, aki szintén föláll a szerzőével szomszédos páholyában. Majd a Casino-sor urai, mintegy parancsszóra, egyszerre emelkednek föl a helyeikről, aztán itt is, ott is, mind sűrűbben utánozzák az ezredes példáját. A vezénylő Konti ijedten tekint hátra – a székesattogásra, rögtön fölérti a helyzetet, feláll karnagyi székéről és int a zenészeknek, hogy emelkedjenek föl s ezek állva játszanak tovább. Most már mindenki tudja, miről van szó és pillanat alatt talpon áll 1800 ember, a földszint első sorától, a páholyokon át, a karzatok tetejéig. Felejtethetetlenül nagyszerű, mert váratlan és szokatlan látvány. Egyben híven fejezi ki az este:

megelevenedett történelmünk főszegek képeinek szemléletéből merített hatását. Másnap s a további előadásokon már magától megy a fölállítás, sőt átlánálódik más külső alkalmakra is a Jó szokás s azóta Himnuszunk szent hangjait mindig és mindenütt tisztelgő fölállással fogadja a magyar. (Molnár György egyik hazafias előadásán is megesett ez Budán – tüntetésből, a hatvanas évek elején, de aztán elfelejtődött, mikor már nem kellett tüntetni; most megmaradt, mert minden célzatosságtól mentes, igaz érzésből fakadt.)

A mű hatása még fokozódik a további előadásokon s «nagy része van annak a kedvnek felköltésében és ébrentartásában, amely az egész milleniumi esztendőt jellemzi», mint a «B. H.» írja. Előbb a főváros közönsége nézi végig vagy ötvenszer, aztán, a kiállítás megnyíltával, jön a vidék s a legvadabb kánikulában is seregestől lepi el a nézőteret. Egész falvak népe jön be a jegyző, tanító, bíró vezetése alatt a főváros tágabb környékéről s templomi áhítattal figyel, hallgatja a szemén s fülön át a szívekig ható képeket, beszédeket. A tanév beálltával az ifjúság özönlik «történelmet tanulni» a színházba, sőt Wlassics kultuszminiszter 50 külön délutáni előadást akar kibérelni a fővárosi iskolák tanulói számára, de a szép terv – a szerző mérhetetlen bánatára – hajótörést szenved Evva mohó túlkövetelésén. Egy év sem telik el s már túl vagyunk a 150-ik ismétlésen s 173 előadásával az «1000 év» az «Ördög pilulái» mellett a Népszínház legtöbbször adott darabjává izmosodik.

De még ezeknél is jelentősebb a műnek Evvára gyakorolt hatása. Nem az anyagi és erkölcsi sikerre gondolok, bár bizonyára ezek is hozzájárultak ötlete kipattanásához s az ebből fakadó elhatározásához. O ugyanis, látva a nép fölédelt érdeklődését a hazai történelem iránt, arra a gondolatra jutott, hogy ezzel a műfajttal: az «1000 év»-hez hasonlóan színes, mozgalmas és díszes történeti drámákkal lehetne legcélszerűbben pótolni a lehanyagolt népszínművet. A gondolat hamar tetté érik ki benne s még a nyár folyamán megrendel Verónél a következő évadra egy, az «1000 év»-hez hasonló kidolgozású történeti drámát a magyar kereszties hadakról. Verő rögtön nekilát a munkának és -

Csodálatos, mennyire összefügg az *egész a részeivel*, ha bizonyos távlatból szemléljük az idők folyását. Ahogy a nemzet a milleniumi évvel: a Népszínház a milleniumi darabjával érkezik el időleges fejlődése zenitjére. De ahogy annál, ennél is érvényesülnek már, ha egyelőre látatlanul is, a bukást előkészítő s majdan előidéző tragikus motívumok. A nemzet 1918-ban bűnhődik meg azért, amit a milleniumi Treuga Dei előtt és után vétett. Evvának nem kell ily soká várni a bukására: még a dicsőséges milleniumi év alkonyán éri a váratlan hír, hogy a Népszínházi Bizottmány az éppen esedékes pályázaton, a következő öt évre egyhangúan – Porzsolt Kálmánra ruházta a Népszínház bérletét.

Dante szerint nincs fájdalmasabb, mint borús időkből tekinteni vissza letűnt szép napokra. Nem áll, midőn csak szép múltunk visszfényéből merít

hetünk hitet a jelennél szebb jövőre. Ez mentse ki ismertetésünk bőbeszédűséget, még ha reánk is háramlanék némi dísz belőle: egész életünk munkássága jutalmául fogadtuk azt akkor s őrizzük ma is.

EVVA, A SZÍNIGAZGATÓ.

Egyfolytában 16 évig ült a Népszínház igazgatói székén. Ez az egy tettvalóság is elég bizonyíték arra, hogy a helyén ült. Láttuk, milyen gazdag ez a hosszú időszak művészi s egyéb eseményekben s a kép teljességéhez még csak az utolsó évkör jelentős adataival vagyunk adósok.

Adjuk az elsőséget külföldi vendégeinknek. Az első: Mme Judic, az eredeti Mam'zelle Nitouche, a párizsiak Pálmaia, a szemérmes pajkosság, sikamlós szüziesség: St. Vénus, mint ahogy otthon hívják. Minket is meghódít pajkos Denise-ével, elbódít pikáns chanssonettejeivel és elragad ezüstcsengésű kacagásával. Aztán jön a két nagy modern tragika: Sarah és Duse, hogy az elsőségért vívott világháborújukban előttünk is leszámoljanak – s mindketten győzzenek. A hajdan Thalbergre és Lisztre faragott ítéletet kell rájuk is alkalmazni: Sarah az első, Duse az egyetlen. (Tetszés szerint megfordítva is lehet.) Sarah előadásában több a művészet, Duseében a költészet; az egyéniség a különösben, ez a természetesben. Sarah megrikat, Duse velünk sír; az az idegeinken, ez a szívünkön át ejt rabul. Saraht újra s újra visszahívjuk, Duset el se akarjuk eresztetni. Párizs és Nápoly vetekszenek a szépség pálmájáért: tessék választani! De már a művész-párjaik között annál könnyebb a választás: Damala csak *Sarahval*, Ando Duse *mellett* is valaki. Még pedig jelentékeny valaki. A nagy olasz tragikusok: Rossi, Salvini utódja – frakkban. Férfias, előkelő, egyszerű és igaz: a modern drámai hős eszményi mintaképe.

Nagyszámú honi vendégeink közül említsük föl az ismertebbek: Sziklai Kornél, Boross Endre, Győző Lajos, Haraszi Hermin és Ney Leona (Szaffi) nevét. Az új tagok sorában pedig – a már említettek mellé – osszuk be az Erkel Elek utódjául szerződötett Bokor Józsefet (gyöngye karmester, de ügyes és termékeny író-zeneszerző) s a Dárdai helyébe lépett Kenedich Kálmán jóhangú tenonstát.

Mert szegény jó Dárdai Gyulát, a daliás Barmkait, a szépszavú Hoffmann, fiatalon sírba dönti a beteg szíve. A parasztanyak természetes személyesítője: Pártényiné előbb nyugdíjba, oszt szintén a sírba vonul pihenni; míg a kedves, okos Klárné szerényen elbújik kis falujába, a komárommegyei Kömlődre a szemfüles kaszás elől s még ma is, bár elborult szemekkel, de ép lélekkel tekint vissza a ragyogó napokra, midőn kettős minőségben, mint színész és író, aratott tapsokat s babért. A «Peleskei» Tóti Dorkájával búcsúzik a színpadtól 1892 szept. 13-án. A közönség zsúfolt házzal, pályatársai pedig azzal

fejezik ki iránta való megbecsülésüket, hogy a legkisebb szerepet is a legelsőket játsszák a vidámul borongó előadáson. Evvával aztán sommásan mondanak istenhozzádot az intézetnek: Csepregyhné, Gallo, Pauli Mariska és Mihályi Ernő (csinos szőke fiú, kellemes tenorral), míg Komáromi Mariska a «Hofi-

KLÁRNÉ

mann meséi»-ben csillogtatja utoljára fényes hangját s fogadja a tüntető közönség virágözönét és tapsorkánját búcsúzóul.

Evvának két, hosszú igazgatását is túlélő alkotásáról kell még megemlékeznünk. Az egyik a Népszínház nyugdíjintézete, amelyet ugyan a tagok - kitűnően Kápolnai, Vidor és Ferenczi - fejlesztenek ki a segélyegyletükből,

amelyhez azonban mégis ő adja az anyagi bázist, midőn az általa kezdeményezett szabadjegy-utalványokból és főpróba-jegyekből eddig befolyt 45 ezer forintot az intézet céljaira átengedi. Így megalapozva, hamar föllendül az intézet s már 15 évi fennállás után képes tagjait megfelelő nyugdíjban részesíteni s Dingha Árpád székesfővárosi főpénztárigazgató lelkes gondozása folytán ma is abban a helyzetben van, hogy gyámoltjait hathatósan támogathassa. Másik alkotása a ma is virágzó s a magyar színművészet és irodalom fejlődését nagyban előmozdító Magyar Színház. Ennek alapításához ő adja az eszmét, ő hozza össze – minden szubvenció nélkül – a szükséges tőkét s az épület alapkövetésével ő kapcsolja össze alkotását a millenniumi ünnepségekkel.

Ha még fölemlítjük, hogy kitartó kijárás után ő vezeti be 1892 március 20-án «A madarász» operettel a *rendszeres* délutáni előadásokat; hogy igazgatása alatt épül föl a színház víztoronnyal ellátott gazdasági épülete a Csonkai-utcában, amelyhez – könnyebb közlekedés végett – alagút vezet a nagykorút s Rémi-szálló alatt; hogy ő csúfítja el először a vasfüggönyt idétlen hirdetésekkel: elmondunk minden szóra érdemeset.

A színigazgató is tisztán állhat előttünk a már előadott tények s vélemények alapján. Evva nem születik színigazgatónak: külső körülmények s nem belső parancs irányítja a színház felé. Tanárnak készül; de attól fogva, hogy oda belép: vasakarattal s kitartó szorgalommal töri magát bele új hivatásába s a legelső fokról, a jegykezelő ellenőrből dolgozza föl magát a legmagasabbra, igazgatóvá. Erős értelme bírja a feladatot s a gyakorlat sokban pótolja a tehetség fogyatékosságát; de nem mindenben s innen gyakori tévedése s művészietlen kicsinyessége. De ezek csak kis hibák nagy erényei: művelt értelmessége s férfias akarása mellett. A szerencsét is jármába kényszeríti idővel s olyan sikerekkel tűzdeli tele a 16 évét, hogy ugyanaz a kritika, amely árendásnak kisebbitette működése folyamán: évek múltán s ma is a Népszínház aranykorául emlegeti az ő igazgatása idejét.

S ha kérdenék, mi buktatta ki mégis a jól megült nyeregből? azt kellene felelnünk: ugyanaz, ami naggyá tette – a 16 éve. Ennyi idő alatt *nálunk* minden barátját ellenségévé dühösíti a közpályán működő. S minél nagyobbak a sikerei, annál biztosabban. Így járt Evva is, legkivált a döntő hatalmú Bizottmánnal. Mervev lénye, rideg modora s hallgatag zárkózottsága végül utolsó támaszát, a Bizottmány vezérszellemét: Kléh Istvánt is magától el s a megnyerő föllépésű, jó svádájú és közlékeny Porzsolt felé fordította. S el kellett buknia sikerei zenitjén, a millenniumi dicsőségek gloriolájával a feje körül.

Oszt ne legyen az ember babonás.

PORZSOLT KALMAN.

1897 október 15-től 1904 március 15-ig.

VÁLTOZOTT VISZONYOK.

PORZSOLT KALMAN

Budapest a tömeges s még egyre tartó bevándorlások révén városóriássá növekedett s az iskolák, színházak s más kultúrintézmények segítségével nagyjában elmagyarosodott ugyan a nyelvében -de nem a lelkében is. Ehhez nem elég a nyelvet megtanulni, ehhez az is szükséges, hogy a prozelita egybeforjjon a magyarsággal: annak mentalitásában, erkölcsseiben, tradícióiban, szokásaiban, nemzeti eszményeiben, álmaiban, a közösség érzésében, erényeiben, sőt hibáiban is. Ehhez nem elég egy ember élete; ehhez nemzedékek egyre fejlődő áthasonlása szükséges. S ha a színház, kitűnően a Népszínház az elért eredmények után fölszabadult a nyelvi magyarosítás vállalt kötelessége alól: hogy következetesen hű maradjon alapítói intencióihoz, most vállalnia kell az előzőnél is nehezebb feladatot, hogy előadásaival a magyarnyelvű idegenek - így kell őket neveznem ezidőszerint - lelki elmagyarosodását is előmozdítsa, siettesse. De mivel? A népszínművel? Ami jóformán már nincs is? Az operettel? Azzal, ami van? Azzal csak az ellenkező hatást éri el s jó, ha a színmagyarból nem nevel nemzetközi hüllőt. Evvának megvolt az eszméje, hogy mivel, de magával vitte. Ez az egyik nehézség.

Német színház már nincs Budapesten. De annál több a német orfeum. Ezekbe menekült a német színi élet s míg alantas jargonjával megbecsteleníti Goethe nyelvét: a német külföldre is exportált s «Budapester Orpheum» cégére alatt árult ocsmány portékájával a legkikapósabb város hírébe keveri Budapestünket, ahova csak éjjelre érdemes kiszállani. Idehaza pedig lefogja a

Midőn a Bizottmány egyik tagját megkérdeztük, hogyan bízhatták tapasztalatlan kezdőre a színházat, mosolyogva válaszolta: «Ugyan kérem! A Népszínház már magától megy: aranybánya, ha vakon nyúl is bele az a kezdő, aranyat emel ki belőle. Evva már eleget keresett, hadd keressen más is». Mennyi tévedés! Először is: semmi se megy magától, legkevésbbé a színház. Másodszor: a Népszínház – ha volt is valamikor – megszűnt aranybánya lenni, a körülötte lényegesen elváltozott viszonyok folytán.

Budapest a tömeges s még egyre tartó bevándorlások révén városóriássá

közönségnek éppen azt a részét, amely leginkább szorulna szellemének magyaros kiművelésére. Ezeket onnan elhódítani: a második nehéz feladat.

A harmadik, másként örvendetes nehézséget az újonnan keletkezett magyar színházak versenye okozza. A Vígszínház már átesett a kritikus első esztendőn s briliáns előadásaival napról-napra szélesbülő rétegekből vonz magához közönséget; a Magyar Színház pedig épp Porzsolt székfoglalását követő napon, 1897 október 16-án nyílik meg a Szávai Gyula «Első lépés» című prologját követő «A gésák» angol operett sikeres bemutatójával. Ott a dráma, itt az operett kél erős versenyre, amely nemcsak a közönség, hanem a tagok lekötésében is érezteti hatását. Ettől fogva drágább a darab, kivált a külföldi s drágább a színész, festő, szabó, díszítő s mindenki, akinek a színháznál hasznát lehet venni. S drágább maga a Népszínház is, amelynek bérösszegét maga Porzsolt veri föl az Evvával vívott küzdelmében. A Népszínház mellé új tárnákat fűrtak s most a céltudatosabb munka, kitartóbb törekvés, ötletesebb fürgeség – és nagyobb szerencse fogja eldönteni, melyik bányász ki a közönség kegyéből aranyat s melyiknek marad a salakja.

Látja Porzsolt ezeket a nehézségeket? S ha igen: van-e terve azok leküzdésére? Kijelölte-e magának az újabb célokat, amelyeket a változott viszonyok parancsolón írnak a Népszínház elé, ha továbbra is hivatást akar teljesíteni? Különösen: tudja-e, miben és mivel különböztetheti meg színházát a többitől, hogy a népre: a mindenkire való hatásban a vezérszerepet ezután is megtarthassa? Mert jaj lenne neki, ha ő is azt hinné, hogy a Népszínház már magától megy, ha ő is abban az illúzióban ringatódná, hogy a színház kvalifikálja az előadásait s nem az előadások a színházat.

Mi, persze történelmi távlatból, ezekben látjuk az akkori Népszínház új céljait: a nyelvükben elmagyarosodottakat magyar lélekkel telíteni; ellensúlyozni a német orfeumok romboló hatását; elkülönöztetni az intézetet a többi színházaktól: egyéni műsorral és előadásokkal; e végből a régi formájában magát kiélt népszínművet a tiszta dráma (vígjáték) felé terelni s kiegészíteni a magyar történelemből vett színes, eleven menetű darabokkal (Evva eszméje); az operettet, a zenére fektetve a fősúlyt, az opera felé fejleszteni s a már lendületbe hozott honi daljátékirodalmat a nemzetköziről a magyar talajra édesgetni: a Nemzeti Színház – Opera és a többi színházak közé ékelődni előkészítő iskolául: a könnyűről a nehezebb, a napi értéktől a maradandó felé.

Porzsolt tán más, ezeknél is magasabb, sőt túl magas célokat lát maga előtt. Mert egész föllépése, minden szava arra vall, hogy telivér idealista. Da vájjon rendelkezik-e elégségesen praktikus ismeretekkel is, hogy idealizmus a szétfolyó, terméketlen ne maradjon? A Bizottmánynak bizonyára adott programot felfogásáról, szándékairól, konkrét terveiről. De mi erre nem vagyunk kíváncsiak, mint nem voltunk a Rákosi és Evva programbeszédére (írására) sem s a *tetteik* nyomán hámoztuk ki, hogy mit akarthattak, abból,

amire valóban törekedtek. Porzolt programját sem hallani, hanem látni akarjuk. Mert minden szép szónál szebben – s igazabban – beszél a tett. Egyelőre csak annyit tudunk róla, hogy elbeszéléseivel szép könyvsikerei voltak, hogy hivatásos újságíró s a «Fővárosi Lapok» szerkesztő-tulajdonosa. Mint kritikus jó szemről s igazságérzetről tett tanúságot. A Nemzetiben színre került egyfelvonásosa («A párbaj», 1881) a színpaddal is kapcsolatba hozta. A Népszínházhoz még egy külön kapocs is fűzi a felesége, P. Lukács Juliska, a társulat jeles drámai szendéje révén. Biz ez mind kevés arra, hogy praktikus színházi ismereteit elégségeseknek találjuk. A kritikus más szögből nézi a színpadot, mint az igazgató: az a készet értékeli, ez értékeket készít; az a teória,

KOVÁCS MIHÁLY

ez a praxis. S egyetlen egyfelvonásos színrevitelének tanulságaiból még nem lehet elég praxisra szert tenni.

És nagyon fönn kezdi ahhoz, hogy hamarosan az Evva alulról kiépített rutinjával segíthessen magán és így az is megeshetik vele, hogy mire meg lesz a rutinja, nem lesz már színháza. De tán majd színigazgatói zseninek bizonyul, mint Rákosi Jenő, aki pár hét alatt úgy ült a nyeregben, mintha sohse járt volna gyalog. Ha igen: játszva győzi le az összes nehézségeket s kiújult virágzásra lendíti a Népszínházat; ha nem: biz akkor jobb lett volna a régi kocsis tapasztalt kezén hagyni a gyeplőt.

Első gyakorlati tettéből: a szervezkedéséből még nem tapinthatók ki különös céljai, mert majdnem egészben átveszi Evva társulatát s csak kifoldozza azt az eltávozottak helyére szerződött új erőkkkel. Lukácsy helyére Vidort teszi meg főrendezőnek, Folhnusz Aurél színész-író rendezőnek

Ferenczi mellé, a jeles komponista és hangszerelő Barna Izsót karmesternek Konti és Bokor közé. A titkári állásra csakhamar az agilis dr. Fodor Oszkár kerül Nemes Ferenc helyére s az irodában nyer alkalmazást Géczy is, hogy gondtalanul írhasson a színház számára. Blaha, Hegyi, Küry és Bárdi mellett tért nyit még az «1000 év» Czinka Pannájában feltűnt Révi Auréliának, a széphangú S. Harmath Ilonának és a kitűnő Nádai-pár bájos és tehetséges leányának: Nádai Ilonának. A férfiak sorát kiegészíteni az ifjú Szerdahelyi Ferenc vidéki színész és Várnai Jenő végzett akadémiai növendék lép a társulat kötelékébe. Kassai csak nyugdíjjogosultságának beálltára vár, hogy végképp búcsút mondjon Thaliának s midőn ez rövidesen bekövetkezik: csakugyan elmegy, csöndben, szinte titokban. Pótlására Kovács Mihályt kapjuk, akit csakhamar megkedvelünk, ha nem is feledtetni velünk a feledhetlent.

Az meg inkább lelkes idealizmusára vall, hogy még a színház átvétele előtt 100-100 aranyos pályázatot ír ki bohózatra és operettszövegre, miután a népszínműről ez úton a Bizottmány gondoskodik. Áldozatkészsége annál dicséretreméltóbb, mert a vállalatához szükségelt pénz beszerzésében a hírlapokban is szellőztetett nehézségei vannak, amelyeket nem éppen közmegelegedésre old meg, midőn az egyik konkurens színház igazgatóitól, bár hangsúlyozottan mint magánemberektől, fogadja el a kívánt tőkét.

Egyéni tulajdonságairól csak jót mondhatunk. Porzsolt megnyerően fegyelmezett modorú úriember, ötletesen okos s kollegiálisán közlékeny jakarabeli férfi (szül. 1860-ban). Modorban merő ellentéte Evvának s azért kezdetben nem annyira bizalmat, mint várakozást ébreszt. «Lássuk, mit tud»-ban fejeződik ki a társulattól a föllépésével keltett első benyomás. Egyelőre mink se mondhatunk egyebet.

ÖT ÉV DRÁMAI TERMÉKEI.

Porzsolt az újonnan kiállított s betanult «Falu rossza» 150-ik előadásával köszönt be 1897 október 16-án, a Magyar Színház megnyílt napján. A darabot Vidor rendezi s a próbákat Porzsolt vezeti be a népszínmű-előadások múltjáról és jövőjéről tartott conference-ával. Kifogásolja az eddigieknek díszletekben, ruházatban és játékban egyaránt hamis beállítását s a valóságnak megfelelő újításokat ígér és kér a jövőre. így véli fölfrissíthetni a közönség lelohadt érdeklődését s megújhódása elé vinni a lehanyatlott műfaját. A kritikusnak sokban igaza van; hogy lesz-e az igazgatónak is? majd elvállik. Az csakugyan helytelen, hogy mondvacsinált és untalan visszatérő parasztházak, kasírozott bútorok és kellékek jelképezzék általában a falut s a szereplők s a kar (nép) különböző viseletben lépjenek elénk, mert amíg a nép építkezése, berendezkedése s ruházódása tájak szerint igenis változó: az egyes fálvakban mégis mindig egyöntetű.

Ez volna tehát Porzsolts első célja: valósággal telíteni a népszínművet. Helyes. Csak elfeledi fölemlíteni, hogy már Rákosi és Evva is elmentek a természetes előadásra való törekvésben odáig, ameddig azt a darabok adott stílusa – s az erszényük megengedte. Mert abban tamások vagyunk, hogy bármely igazgató erszénye, hacsak nem Rothschild a pénzembere, megbírja az összes népszínműveknek ilyen, az utolsó szögig hű, tehát új beállítását. Arra pedig, hogy a Népszínház színészei a természetes vagy nem bánom: naturalisztikus játékbán a legszélsőbb igényeket eddig is ki tudták elégíteni ott, ahol azt a darab minéműsége megkívánta vagy legalább megengedte: legyen elég a «Magdolna», «Pálinka» és «Becsület» előadásaira hivatkoznunk.

De lássuk az új «Falu rosszá»-t. A kiosztás a lehetőség szerint elsőrangú: Blaha, Hegyi és Küry játsszák a fő női szerepeket, Szabó Antal Gonoszt. (Tihanyi óta nem láttunk ilyet.) Az új díszletek és jelmezek *valóban* szépek, megfelelők. És mégis mit látunk? Új köntösben s *megint* kitűnő előadásban – a régi «Falu rosszá»-t. Mert az olyan apró «nűánszokat», hogy teszem Gonosz valódi sonkát lop ki a valódi kutyaólból, csak a már beavatottak veszik észre. Az pedig, hogy a falu népe az éjjeli perpatvarhoz, a valóságnak megfelelőn, abban az alsó fehérműben rohan a színre, amelyben az ágyából épp kiugrott: csak kelletlen derűtséget kelt a drámai jelenet rovására. Nem hiszem, hogy Tóth Ede elfogadta volna ezt az újítást, vagyis: ez a darab, úgy ahogy megíródott, nem bír el több valószerűséget, mint amennyivel eddig is telítettek és más stílust, mint aminőben íródott. (Ez legutóbb is kitént a Vígszínház «Falu rossza» – próbálkozásánál.) És a *három* primadonna sem tudja palástolni az *egy* hős hiányát: mindenki visszasír a romantikus Tamási után, legőszintebben az árván maradt párja: Blaha Lujza. A «Falu rossza» pedig nem váltja be a telt házak újabb sorozatával az illetén felújításához fűzött anyagi reményeket sem.

Annál dicséretreméltóbb, hogy Porzsolts mégis hű marad elhatározásához s nagy gonddal s áldozatkészséggel állítja színre Géczy legújabb népszínművét: «Az ördög mátká»-ját (1897 nov. 4). A darab meséje komor és sötét («Don Carlos Torockón» az egyik lap szerint); de színes népviseletével, a lánykérés, betlehemesek népszokásaival, csürdögölő táncával s a két jeles cigány: Dankó Pista és Lányi Géza zamatos nótáival egyideig felszínen tartja magát.

Az időbeli sorrendet követve, a fölemlítésre érdemes drámai (nem operett) művek közül emeljük ki Márkus József «Kuktakisasszony» bohózatát (1897 nov. 7), amelyben Nádai Ilonka hódít lányos szépségével, üde, iskolázott hangjával s kezdőnél meglepően rutinos játékaival szerez jövőjében bízható híveket. A 48-as szabadságharc 50 éves jubileumát a színház a Bizottmánynak ugyancsak Verővel íratott «Hadak útja» alkalmi darabjával üli meg (1898 márc. 15). Verő megint komolyan, tán túlkomolyan vette a feladatát s nem annyira színes, mint mozgalmas drámai képekben tárja elénk a március

15-iki eseményeket Pesten (Petőfi, Jókai, «Talpra magyar» a Múzeum előtt), hogy aztán a szabadságharc erdélyi epizódjaiban (a piskii győzelem, a segesvári bukás, Petőfi halála stb.) a székelyek hősiségének hódoljon. A nagyszze-

NADAI ILONA ES SZIRMAI I.

mélyzetű darabot Vidor rendez, mesterien. Épp így játssza benne Bemet Alig van tíz mondata s teljes karakterképet ad. Blaha mély és benső, Küry lelkes és megnyerő, Szirmai férfiasan kemény, Horváth megindítóan öreg, Solymosi szenvedélyesen sötét székely; Raskó gyönyörűen énekel, Tollagi a

szívünkbe markol, Németh, Csatái, Újvári jellegzetesen komikusak. Erős hatás, 48 előadás.

Két munkás-dráma: az egyik Gerő Károly «Felhőszakadás»a (1898 ápr. 16): kitűnően fölépített, mozgalmas történet; a másik az osztrák Langmann Fülöp «Szegény emberek» («Bartel Turaser») című, «A takácsok» langyos utánezata (1899 jan. 14). Közben Decourcelle «Két tacsó» idegrázó boulevard-drámájában hatással rémítenek, izgatnak és ríkatnak: Küry, Gazsi M., P. Lukács J., Bárdi G., Szirmai, Kiss M., Szabó és Solymosi (1898 május 7), míg Bokor «Az édes», anya s leányának írt alkalmi népszínművében megindító nézni, mint játszik kezére Blaha újra próbálkozó Sáríkájának, hogy a maga szintjére s a közönség kegyébe emelje őt. A szép Sáríka csakugyan a színháznál marad, mígnem férjhez megy s nem látjuk többet a színen. Ugyancsak a gyorskezü Bokortól kapjuk a 100 aranyas népszínművet is «Kurucfurfang» címen (1899 dec. 7), amelyben, mint termékeny műzsája tán legkitűnőbb szülőttében, sokszor gyönyörködünk, miközben tapsoljuk a szereplők eleven játékát s kivált Blaha és Raskó szebbnél-szebb kurucnótáit – Káldy Gyula jóvoltából, aki a feledtségből kihantolta s élénk tárta az értékes kincseket.

Mivel azonban csak egy Bokor van a világon s a népszínmű egyre gyerebben terem: Porzsolt, Bérezik biztatásától is lelkesítve, elhatározza a régi jók ciklikus felújítását. «Az ígmándi kispap»-pal kezdi 1890 febr. 7-én s gyors egymásutánban folytatja «A cigány», «A csikós», «Piros bugyellár», «Tolonc» előadásaival, amelyekben a kolozsváriak drámai nagysága: Szentgyörgyi István uram mutatkozik be híres szerepeiben (Zsiga, Márton, Peták, Mravcsák), míg «Felhő Klán» Katicájában Kápolnai Irén, az ügyes operett-szubrett és briliáns táncművésznő adja sokoldalúsága szép jelét. Szentgyörgyi-ben vérbeli művészt tanulunk megismerni, mégsem a mieink: Tihanyi, Horváth, Szathmári, Szabó rovására. Vágtak s vágnak ezek is olyan rendet, mint Pista bácsi.

A felújításhoz egyébként semmi új nem adódik; sőt egyre hangosabb a panasz a gyöngye kiosztás s készületlen előadások miatt s a ciklus befejezéséül utóbb adott «Szökött katona» röprízét már szemrehányó megrovásokkal kísérik a lapok. úgy látszik, Porzsolt is, mint a legtöbb idealista, kedvét veszíti, midőn reményei már az első lépésnél illúzióknak bizonyulnak – s számadásai deficittel végződnek. Pedig ezen az évad végén Gⁿ. 2) adott első látványosság: «Robinson Crusoe» sem sokat változtat s egyre súlyosabb anyagi gondok nyomják az igazgató vállait, akinek csökkenő kedve a tagokra is átragad: a fegyelem lazul, a bizalom megcsappan s aki teheti, biztosabb földel után kezd «tájékozódni».

Az őszi évad első drámai újdonságául Géczy «Amit az erdő beszél» hangulatos palóc népszínművét kapjuk, Mocsári Imre törülmetszett nótáival (1900 szept. 26). «Nem új motívumokkal dolgozik; ami megkapó benne, az a

hangja s az a szívbeli erő, a bensőség, amely alakjain átizzik s amely szerzőjét egyéb munkáiban is jellemzi, egyikben sem oly erősen tán, mint ebben» - írja egyik kritikusa s mi aláírjuk. Jól is játsszák. Blaha, Siposné és Horváth a többi jelesek közül is kitűnnek.

1900 okt. 15-én a Népszínház 25 éves fennállását jubilálja. A babona megint kísért . . . Csak azértsem! Diszelőadás. Mosonyi nyitánya után Ács E. prológiát szavalja Szirmai, aztán egy-egy részletet kapunk «A csikós» (benne Blaha), «A sárga csikó» (Küry), «A betyár kendője» (Hegyi) és «A falu rossza» (Blaha) népszínművekből. Ezzel egybefüggően, okt. 22-én sorra kerül Blaha Lujza is, aki szintén 25 év előtt lépett először a Népszínház deszkáira – «s máig sem unták meg». (P. H.) «A sárga csikó» zajos előadása után a jogászok fáklyásmenettel tisztelik meg az ünnepetet, a koronás király pedig a koronás arany érdemkereszttel szentesíti a népítéletet. A kormány még töpreng egy ideig, de pár hónap múlva mégis megtalálja a jutalom kellő formáját, midőn a nagyszerű Keglevich intendáns javallatára a Nemzeti Színház örökös tagjává nevezi ki a nemzet pacsírtáját. Ez viszont kitűnő alkalmat nyújt a divát legjobb szerepeiben heteken át búcsúztatni a Népszínház közönségétől – s legközelebb mint vendég-vendéget játszani ugyanazon közönség előtt.

S mert így benne vannak az ünneplésben, dec. 1-én Vörösmarty kerül sorra születése 100-ik évfordulója alkalmából. Kozma-vers (Szirmai), «Szép Ilonka» költemény (P. Lukács Juliska), zenével és némaképekkel s záradékol az épp soros darab. Már Kossuth egész estét kap születése 100-ik évfordulójára (1902 szept. 19), Bokor tollából, «Kossuth Lajos» címen, de – kevesebb, több lett volna.

A hétköznapiak hozzák aztán Moldován Gergelynek az erdélyi román népeletről merített, a híres gámai lányvásárral s a Konti kezén művészi formát nyert eredeti román dalokkal s táncokkal élénkített «Flórika szerelme» népszínművét; majd Csicserei Bors (Ágai Adolf) és Almási Tihámár bohózatát: a Borsszem Jankó ismert alakjaival benépesített «Egy görbe nap»-ot (1902 febr. 8), hogy az utolsó szó ebben a ciklusban mégis a népszínműnek jusson «A rozsályi malom» előadásával. Kacziány Géza megérdemelte ezzel a művével Porzsolt 100 aranyát. Elet után festi, beszélgeti, cselekedtetni a népet s jó zeneszerzőt is talált művéhez a miskolci nótás Dóczy Józsefben s főbb szerepeihez kitűnő tolmácsokat Blaha, Szirmai és Kiss Mihály művészeinkben.

Látnivaló, hogy Porzsolt szereti a népszínművet s mindenképp iparkodik azt talpra állítani. Öt év alatt 11 újdonsággal áll ki s felvonultat a régiek közül is egy tucatot. Élesztgeti így is, úgy is, de megeleveníteni ő sem tudja. S ez láthatóan lehangolja. úgy érzi, igaztalanság történik vele s fanyarán szemléli a közönség közönyét. így jár a másnemű 13 színművével is: eggyel sem tud olyan sikert aratni, hogy azzal kiegyenlíthesse az említettlenül hagyott elbukottak erkölcsi és anyagi deficitjét. Pénztára egyre csak ürül, ürül – s Hannibal ante portas: itt az új bérleti pályázat!

S ha csak ennyi baj érné! De legjobb művészei vesztik már a hitüket s kezdenek elszállingózni. Ezeket még visszacsalogathatja idővel, de M. Csatái Zsófit, a derék asszonyt, hű feleséget, mintaanymát és nagyszerű művésznőt sem főlemelt gázsi, sem benső imádság vissza nem téríti onnan, hova hosszas s kötelességeinek az utolsó pillanatig való teljesítésével palástolt betegség után a mindenség Igazgatója örökös tagul szerződtette. Zseniális és buzgó, izigvéri színész és páratlan családanya. Tüzzel próbál, tizszer, ha kell, egy jelenetet, hogy a szünetek alatt hazaszaladhasson a rántást megkeverni vagy a legkisebbet, ami sűrűn akad, megszoztatni. O a társulat rettegett nyelvű szókimondó asszonysága. Reszkessen, aki vét a kollegiális szeretet ellen! De ha valaki megszorul, csak hozzá forduljon s a miniszterig is elmegy az érdekében. Ot gyermeket hagy kartársai gondjaira, akik közül Janka nem egy vonását öröklő eredeti tehetségének s csakhamar kedvelt alakja lesz a fővárosi színpadoknak. De ő ezt már csak onnan felülről látja, hol kedves Népszínházának nálánál buzgóbb szószólója aligha akad az Úr előtt.

FEDÁK SÁRI.

A Népszínház humusza oly pazon termi a primadonnákat, hogy majd mindenik ciklus élén új csillag neve alá köthetjük bokkrétánkat az operett legfrissebb virágaiból. Egyelőre azonban még Küry szavatol az összesen 30 (9 eredeti) százból kiválogatottakért, mert jó hatás kedviért a félig nyiltakat vagy épp fonnyadtakat (bukottakat, amelyekhez az eddig veretlen Verő is szállít Bécsen át egy díszpéldányt) ezúttal is szedetlen hagyjuk.

Kezdjük (1898 jan. 3) «A babá»-val, a kimeríthetetlen Audran bájos zenéjű s a pazarlásig fényes kiállítással látványossá minősített operettjével. Küry a baba (Alesia). Telt, kerek arcával, aranyfürtös fejével, formásán gömbölyded tagjaival s ahogy áll, mozog, félszegen s mégis kecsesen: teljes illúziót kelt s nagy tetszésre talál. Az előadás másként is prima. Hegyi a szemérmes novicius Lancelot, Solymosi a kedves nagybácsi, Németh az ezermester Hilanus, Vidor a furfangos Alexius páter szerepeiben elsőrangúak.

A következő Konti-operett: «Talmi hercegnő» (szövege Kövesi és Makaitól) viszont Blaha és Hegyi közreműködésével – Küry nélkül arat szép sikert (1898 febr. 4). A gyöngye szövegű «A görög rabszolgá»-t sikerré menti (1899 márc. 4) Sidney Jones, a «Gésák» szerzőjének üde, eredeti zenéje s Hegyi, Küry, Bárdi ének-, játék- és táncbeli művészete. «Afehér csirke» Roger-operettben mutatkozik be (1899 ápr. 28) Kovács Mihály s fényesen igazolja a budai Színkörből elterjedt jóhírét. Vele a legújabb típus: a táncos komikus vonul a Nép színpadára, elsőrendű kiadásban. Tartós sikerrel biztatna (1899 május 24) a szellemtelen szövegű, de szép zenéjű legeslegújabb Audran-operett: «Toledad», ha Küry a második előadás előtt hirtelen beteget nem

jelentene s helyettese híján a közönséget haza nem kellene küldeni a zsúfolt nézőtérről. Ez még nem fordult elő a Népszínháznál s kívül, belül nagy felháborodást kelt. Tudni kell azt is, hogy előzően már 700 frtra büntették Küryt szerepvisszaküldésért s most, midőn a hivatalos színházi orvos alapos vizsgálat után kijelenti, hogy a művésznőt viruló egészségben találta . . . Nem kell megijedni; egyelőre nem kerül kenyértörésre. Küry emberére akadt Porzsoltnban s a gavallérosan eléje nyitott aranyhídon szépen visszakozik diadalai színhelyére s tovább tetézi azokat. «A kadétkisasszony» könyvében Pásztor

Árpád színes, élénk keretet
ad, hogy Küry, Bárdi ked-

vükre kitáncolhassák magukat Máder Rezső kellemesen könnyed zenéjére (1900 jan. 10). Angol szabású munka s mivel most ez a divat, tartósan tetszik. V. Roger «Bibhás asszony» - ában Küry és Bárdi mellett jól esik látnunk (1900 febr. 7) a bájos, karcsú, finom alakú Bojár (Bahgovich) Terust, aki első lépé" sét meglepő „otthonossággal, minden tréma nélkül teszi meg a színen. Szép hangja is van, tánca pedig ingerlőn kecses.

Most néhány felújítás hoz változatosságot a műsorba. Február 9-én «Hoffmann meséi»-t látjuk

FEDÁK SÁRI

viszont, Hegyivel hajdani hármas szerepében. Hoffmannt Kenedich, Lindorfot a széphangú kezdő Dalnoki, Cochemllet Kovács játssza, de egyik sem éri el szerepkreatáló elődjét. Február 23-án zavartalanul gyönyörködhetnénk a rediviva «Szép Heléna» előadásában, ha nem kéne minduntalan összehasonlításokat tenünk Pálmai – Küry, Kassai – Kovács, az első garnitúra – s a mostani között. Ez jó, az jobb volt. A Makai új s remek fordításában, fényes kiállításban s a párizsi, a «Paris almája» jelenettel kibővült, minta után bemutatott mű most is örökbecsűnek s tartós hatásúnak bizonyul. Március 31-én a Budapesten eddig 148-szor, a Népbén 43-szor adott «Eleven ördög»-gel zárul be a közbeszótt sorozat s hódít híveket a két szép fiatal-

nak: a Szegeдрől felhozott, rendkívül ügyes Ámon Margitnak a Blaha, Bárdi Gabinak a Margó hajdan híres szerepében. Egyben illő keretet szolgáltat a magyar Offenbach: Konti József 25 éves művészi tevékenységét méltató lelkes ünnepléshez.

Az Óbudáról kiindult és Kövesi Albert ügyes átdolgozásában a Magyar Színházban tovább menesztett «Sulamith» című zsidó opera szédületes sikere a szerző: Goldfaden Ábrahám egy másik hasonló művére irányítja Beöthy László figyelmét, aki siet azt színre alkalmazni s Pásztor Árpád verseivel s Barna Izsó hangszerelésében a Néphez benyújtani. Porzsolts rögtön ráteszi a kezét s az 1900 ápr. 6-án bemutatott «A csillag» («Bar Kochba») csakugyan nagy – csalódást okoz. Szövege unalmas és hosszadalmas; zenéje, néhány érdekes keleti motívumát leszámítva, banális közhelyekből áll. Kárbavész az előadók: Hegyi, Raskó, Delli (új tag), Kiss M., Szirmai és Tollagi iparkodása, Porzsolts drága kiállítására és a tartósan beteg Vidort helyettesítő Megyeri gondos rendezése.

1900 május 16-án, Küry «Toledad»-beh szerepében lép először a Népszínház közönsége elé – Fedák Sári. Nevét már ismerjük Magyar Színházbeh próbálkozásai s pozsonyi sikereinek híre nyomán. Tudjuk, hogy a híresbereg-vármegyei főorvos, Fedák István leánya, hogy Rákosi Szidiné lakik és tanul, aki nagy véleménnyel van a tehetsége felől s a jövő Blaháját látja benne. Egyelőre azonban csak a fia, Beöthy László osztja ezt a hitét s iparkodik másokra is átszugerálni. Porzsoltra is. Addig tán hisznek is neki, amíg nem látják az ajánlottat; de szemtől-szembe vele, kétes mosolyba fagy a hit: ez legyen a jövő Blahája?! Hosszú, nyurga alak, semmitmondón egyszerű öltözetben; szöske haj, színtelen arc, apró, bizonytalan nézésű szemek a kinyúló orr felett; beszéde vidékies, hangja arasznyi s ha «érzést tesz bele»: az orrán át szűrődik. – «Majd este! Este nézzék meg!» – biztat Beöthy. – «Hát lássuk este» – mond Porzsolts s föllépteti. S nem hisz a szemeinek. Ezt kicserélték; ez nem az, akit reggel a próbán látott. Igaz, hogy erősen «ki van készítve»: de a paróka hajul ül a fején, a festett pirosság élővé simul az arcán s apró szeméből tíz démon nevet ki dévajon, elmélázva, gúnyosan, epedőn, okosan, bambán, ahogy épp adódik. És micsoda termet! A vélt nyurgaság helyén lányosan gömbölyű valóság ül: formás idomokban, kerek hajlásokban, karcsú teltségben. A beszéde még iskolás, az énekén is érzik, hogy betanulta: még nem a maga nyelvén, hangján szól. De mikor táncba kezd: ezer ördög, ennek a fele se tréfa! Izeg-mozog a nézőtér s a zenészek is csak félszemmével pislognak a kottájukba, mert a másikat le se vehetik róla. Teringettét, ez valaki. S hogy az: mi sem bizonyítja jobban, minthogy sokan szenvedélyesen vitatják az ellenkezőjét. Ahogy megszerették azok: szinte gyűlölik ezek. Mache, tanultság: riadnak az egyik oldalon; eredetiség, vér: kiáltják a másikon. S mikor így hajba mennek az emberek valaki fölött, akkor máris többre értékelték, mintha langyos egyhangúsággal dicsérték volna. Persze, van másnemű egyhangúság is.

Teszem, amilyenel a Blaha bűbájának hódoltak valamikor. Hja, a bűbáj . . . ! Az a legnagyobb női erő, amelynek *csak* hódolni lehet. S ez az általános hódolat épp annyival jelentősebb elismerés a pártos vitatásnál: mint amennyivel a jelenség fölötté áll az egyéniségnek. Nem is a Blaha ő. «Az első, akiben semmit se látok magamból» – mondja róla maga Blaha Lujza. S ezzel azt is megmondta, hogy kicsoda:

Fedák. Az is jó ómen a jövőjére, hogy a kritika egy része alaposan le-kicsinyli. Blahát, Pál-mait, Küryt is így kezelték eleinte. Bezzeg később ...!

További felléptei: «A baba» Alésia, «A bibliás asszony» Thea szerepében – mit sem változtatnak a véleményeken, csak még jobban kimélyítik a szakadékat az ellentétes felfogások közt. S mert kezdik észrevenni, hogy a játék voltaképpen Küry ellen folyik: két pártra szakadnak s az egyik élteti Küryt s abcugolja Fedákot, a másik megfordítva. A Küry-tábor parázs kis tüntetést rendez kedvencének «A kis szökevény» sikeres angol operett szeptember 1 -i és a felújított «Párisi élet» szeptember 14-iki előadásán és sok időbe telik, míg a virágodományok a zenekarból a

FEDÁK SÁRI

színpadra feladódnak. Ez, mikor egynek szól a hódolat, még csak hagyján; de néha ketten is részesülnek a virágos kitüntetésben. Ilyenkor a zenekar két széléről egyszerre nyújtogatják föl a csokrétaikat s a közönség ráér tippelni, hogy a balszélső nagydobos vagy a jobbcsatár kürtös készlete merül-e ki hamarább. Porzolt, a jövődők tudatában, siet kiadni a rendeletet, hogy ezentúl csak «felülről» hullhat a virágos is.

S miután így fölrakta a villámhárítót, október 10-én, Sidney Jones világhíres «San Toy» daljátéka premiéréjén végre összeereszti a kettőt s pártjaikat a lázasan várt leszámolásra. Mielőtt a párbajról kiállítanánk a szokásos jegyzőkönyvet: essünk át sommásan az általalános érdekű dolgok ismertetésén.

A könyv angol gyártmány, tehát: vékonyka drámai keret látványok, trükkök, mozgások, jelmezek, trikók s táncok bemutatására. Nálunk még ezt is széttördelik, számokat csereberélnek, két felvonásból hármat csinálnak: de ez oly mindegy angol operettnél – ha a szereplők, mint itt is, bírják a bolondos tempót, ha Makai fordította a verseket s ha valaki olyan színes, zamatos, élénk ritmusú zenét ír a bolondságok alá, mint Sidney Jones. Németh, Kovács, Tollagi bravúrral mókáznak (Kovács ugyanúgy táncol is), Bárdi és Raskó szépen énekelnek s Szirmai elegáns.

Küryé a fő, a nagy, a címszerep: San Toy, kínai leánya. Az övé majd minden hálás énekszám, a legtöbb beszéd s a táncok javarésze. Fedáknak Dudley komorna kis szerepével kell beérnie, a kevés prózáját akár el is hagyhatná s tánca is csak egy-kettő akad. Küry, mint mindig, ügyesen játszik, kedvesen csicsereg s tüzzel lejt. Csak meglátszik rajta, hogy nagyon is «<akar» s ez csökkenti hatását. A pártja is csak ront a túlbuzgóságával. A lépten-nyomán felzúgó tapsokon nagyon is megérik a megrendeltség: a Népszínháznál eddig ismeretlen klakk okvetetlenkedése, amelyet a földszint erős pisszegéssel utasít vissza. Fedák úgy jár-kel a színen uszályos (!) s kellő belátásokat engedő komorna ruhájában, mintha semmi köze sem volna az egészhez (aminthogy nincs is drámailag). Mikor a tánca következik: simán kezd hozzá, puhakönyven rakja formás lábait, csak lassan melegszik bele, de akkor is a kedve ugratja, mert látszik, hogy csak magának táncol, hogy élvezi a ritmikus mozgás ingerlő kékjét: élménnyé avatja az adott alkalmat. Karcsú termete lengén hajladoz, feltűnik, milyen plasztikusan szépek a mozdulatai, minden porcikája a pattogó zene ütemére rándul s magával rántja a közönséget is az ellenállhatatlan mozgásba, a ritmus végigrezeg a tágas űrben s egyé forraszt minden idegszálat. Mikor aztán a lába gépies pontossággal utolsót dobban az utolsó hangra s ő ott áll derűs mosollyal az arcán, mintha mondaná: ez jól esett, gyerekek! – a ritmus féke alól fölszabadult végtagok tenyérbe csapnak, a padlón dobognak s tombolássá dagasztják a tetszés zaját. Bezzeg most nincs pisszegés, mert a földszinttel együtt tapsol – a klakk is. És állja a diadalmas versenyt a zsinórpadról kétoldalt leeresztett koszorúk számában s a virágeső bőségében is s azzal a nyugodt, nem hencegő, mert neki magától értetődő kijelentéssel nyit be «ugyemegmondtam»-Lacija karján Szidi vice-mamájához: ezt elintézttem.

Még nem, Zsazsa. Küry valódi érték s művészi készségei sokkalta gazdagabbak, mint egy kezdő lehetnek; ennek a frissebsége borított árnyékot a megszokottra – mint ahogy a fiatal Küry is háttérbe szorította nyolc év előtt a nálánál nagyobb «öregeket». Ilyen az élet: ma nekem, holnap neked.

A tartóséletű darab két nevezetes vendéget is lát az idők folyamán: november 13-án maga az ünnepeelt szerző, Sidney Jones dirigálja az előadást, december 19-én pedig a Magyar Színházból már jól ismert Miss Mary Halton bájol el angolos gráciájával (van ám az angolnak is – ha van), szubtilis énekével és eszményi táncával. A tánc legyőzte a humort, le a muzsikát: a tánc ma az operett.

A harci zajt mérsékelni: a közönséget semleges területre invitálja Porzolt, ahol mindkét párt egyesülhet az ünneplésben s ő is búcsúztatja – Pál-mait, 1901 január 7-én a «Nebántsvirág»-ban, 9-én pedig «Szép Heléná»-ban. De ez egyszer «véglegesen» s nemcsak a Népszínházról, hanem a színpadtól általában. Kissé sok is már a búcsúból, amelynek komolyságában úgy sem hiszünk, – s hitetlenségünk hamar igazolódik – de annál őszintebben örvendünk a viszontlátásnak.

Aztán hosszú hónapok múlnak el a nélkül, hogy csak említésreméltó darab is akadna a tollunk alá. Ezt a rengeteg ürt pénzzel kitömní, jövedelmek híján, már csak finánc-műveletekkel lehet, ha lehet. Porzolt mindent elkövet, hogy legalább az ügyek zavartalan menetét biztosítsa és mindezen nehézségek dacára is kihúzza őszig, midőn aztán barátságosabb szelek kezdenek fújdogálni.

1901 október 4-én kerül bemutatóra Béli Izor «Katalin» operettje, Fejér Jenő muzsikájával. A könyv az értékebb, sőt értékes munka. A közkeletűnél komolyabb tartalmú s művészebb kidolgozású történet, de azért van benne jóízű tréfa is. Katalin cárnő (Hegyí A.) kegyelt lovagja Goruckij gróf (Szirmai), de a lángvérű asszony szemet vet Germain Duplessis (Küry) francia hadnagy ócskára is. Ez viszont szerelmes a bájos bojár leánykába, Anicába (Bojár T.), akit szülei a hadnagyocska elől kolostorba dugtak. Germain megszökteti onnan Anicát s az udvarnál nővére gyanánt mutatja be. A cárnő hatalmas s kegyét visszautasítani nem lehet; Germain mégis kiügyeskedí magát az afférból, sőt még egy minden veszedelemtől mentesítő gyűrűt is kap a cárnőtől emlékül. A féltékeny Goruckij bemártja a hadnagyot, halálra ítélik, de a felmutatott gyűrű meghozza a kegyelmet az ifjúnak s utóbb a boldogságot is Anicája oldalán.

Ehhez a romantikus meséhez Fejér Jenő dilettánsból elég tartalmas s szívesen hallott zenét írt s így kiveheti a maga részét a rég nem látott nagy sikerből, amely a darabot nemcsak a ritka 100 előadás jubileumához, hanem a német színpadokra is eljuttatja s ott egyik úttörőjévé teszi a magyar operettirodalomnak. Az előadás is nagyban előmozdítja ezt a sikert. Küry elemében van: fürge, kedves és benső, az adott helyzetek szerint. Bojár Terus gyönyörű s szépen is énekel; Szirmai és Németh szintén megteszik a magukét. Az est szenzációja mégis Hegyí Aranka cárnője. Ez a nagyszerű művésznő utolsó nagyszerű alakítása. A hangja már fáradtan birkózik a nehéz feladattal (szerepét csakhamar Semsei M. operanékesnő, utóbb Zilahiné Singhofer V. veszi

át): de egyéniségének súlya, játékának nemes stílusa s színeinek kápráztató gazdagsága feledtetik fogyatkozásait s biztosítják diadala teljességét.

És még egyszer s utoljára találkozok a Népszínház deszkáin egykori művészfelével, Pálmai Ilkával, hogy együttes sikerhez juttassák (1902 ápr. 26) V. Leon és K. Weinberger «Izé» című bécsi operettjét. A régi szép napok, közös sikerek, dicsőségek, fiatalságok, szépségek, remények, törtetések emléke elevenedik meg előttünk, amint így újra egymáshoz simultan látjuk: a tótosan szőkét és a cigányul barnát, a sikket és a gráciát, a temperamentumot és a poé-

zist, a «Nap és Hold»-at.
Hogy minden mulandó ezen
a gyatra földön ...!

KLÁRA

szerelmi csalódások s testét elégteleníti a betegségek egész tömege. Köszvényes lesz, szemévelága elborul s mert járni alig tud, termete aránytalanná terül. És az anyagi gondok ...! És az elhagyottság ...! Volt férje, vannak gyermekei – és egyedül, egyedül ...! Ha néhanap lomposan, bicegve végigcammog az utcán: ügyet se vetnek rá az emberek; ki törődik azzal, aki volt? Csak mikor már ágyba dönti a kórság: jönnek a hajdani jóbarátok, hogy ápolják, gondozzák – nem tart már sokáig.

És még egyszer telt házat is vonz a Népszínházba. 1905 egyik ragyogó nyári napján sűrű tömegekben feketélik a nép a Népszínház felé. De csak az előcsarnokig jut, aki bejut, mert ott újtát állja egy magasan fölrvatolozott koporsó, égőn illatozó kandeláberek és füstölgő gyertyák között. A falak

feketességéből élénken kivirít a babérkoszorúk zöldje s a virágok szüzi fehérsége. Nehéz, nyomott a sűrű levegő; de még nehezebbek az emlékező szívek. Egyszerre fölzendül a láthatatlan zenekarból a «Hoffmann meséi» fájón szép barcarolája. A gordonkák nyugtalan futamai vezetik be s a hegedűk sírják végig az édes melódiát, a hárfá zsongó kísérete mellett. S mialatt megkapva figyelsz a sejtelmes hangok felé: a koporsóból nyúlánk fehér alak rajzolódik elé a kékes párázatba. Ebenhaj borítja ösztövért vállait, mélyen ülő szemeiből a szerelem sóvárgása eped, az arca halovány, a keble lapos, két vékonyka karja fáradtan csüng alá. És előtted áll Antónia, a szerelmesen beteg leánya. Akinek halálosan tilalmas a csók, az ének. De ő csak szeret és énekel, mígnem eléri végzete. S míg szerelme rejtett bánatát magával viszi: művészetének földidézett emléke lemos róla minden földi salakot: testének lomha terhét, éjszememek ködös borúját, halovány arcának mély barázdáit s leányos karcsúságába fiatalítja vissza az elvéhdedt alakot.

A zene a végét járja, az alak lebegni kezd s te könnyeiden át révedezve nézed, amint hófehér szárnyán «messze száll, messze a gerle» . . .

A BUKÁS.

Porzolt a következő öt évre 72 ezer K évi bért ajánl a Népszínházért, ha pedig tíz évre kapná meg: hajlandó külön 200 ezer K-ért a villanyt is bevezettetni az egész épületbe. A kínált összegek magassága szerint a pályázók közül legközelebb áll hozzá Vidor Pál, aki 60 ezer K évi bért ajánl, aztán következnek: dr. Márton Miksa 48, Verő György 44, Heltai Jenő 43 és Somló Sándor 40 ezer K-val. Verő, amint értesül, hogy Vidor is pályázik: rögtön visszalép s miután a többinek amúgy is kevés az esélye: a döntőben Vidor kerül szembe Porzsolttal, az állásáról már előbb lemondott főrendező az igazgatójával. Papírforma szerint Porzolt ajánlata előnyösebb: 72 a 60 ellen; de mit ér ez a 12 ezres bértöbblet, mikor Porzolt még a múlt évi bériösszeg egy részével s más egyéb tartozásokkal is hátralékban van; művészi téren pedig olyan rendkívülit nem produkált, hogy az elégséges tőkével (persze kölcsöntőkével) s nagy művészi érdemekkel is gazdag Vidort melőzni kelljen érte.

Így gondolkodik a Bizottmány többsége; ámde annak vezér szelleme, Kléh István még mindig szívósan kitart Porzolt mellett. Erre való tekintettel Heltai Ferenc biz. tag azt indítványozza, hogy adják a színházat egyhangúan megint Porzsoltnak, ha biztosítéku s adósságai fedezetéül a meghatározott napra letesz 143 ezer krt; ha pedig nem: a színház legyen Vidoré. Ebbe Kléh is belemegy; a Vidor-pártiak is, mert biztosra veszik, hogy Porzolt nem tudja fölhajtani a kívánt összeget. Nem ismerik a szívós erdélyi fajtát: percre ott fekszik a Bizottmány asztalán a követelt biztosíték, Porzolt marad

bérlő-igazgató, Vidor pedig kénytelen megválni az intézettől: várakozási állományba helyezkedik – illetékek nélkül.

Porzsolt 100 aranyas pályázatok kiírásával kezdi ezt a ciklusát is, új tagokat szerzöttet, akiket szerepléseik alkalmából fogunk bemutatni s mindjárt szép sikerrel nyitja meg második évkorét, midőn 1902 okt. 11 -én előadhatja «Casanová»-t, Faragó Jenő és Barna Izsó eredeti daljátékát. Faragó a XVIII. század hírhedt kalandorának pikáns történeteit vette alapul, igen ügyesen színre alkalmazott belőlük annyit, amennyi elfér egy est keretében s hősét összekeverve Don Jüannel, a másik nagy szeretkezővel, Casanovát tragikus véggel tiszteli meg. A temérdek angol üresség után jól esik ennyi tartalmasság s Barna Izsó könnyed s egyszeri hallásra tapadó, kitűnően hangszerelt zenéjétől támogatva, jelentős sikert biztosít a műnek. Kürü jeleskedik a hármasszó női főszerepben, a debütáló Nyarai Antal pedig Casanova alakításával játékban és énekben egyaránt kitűnő akvizíciónak bizonyul. Figyelmet kelt a nov. 22 -en bemutatott népszínmű: «A hit» is, Rózsa Miklóstól. Bűnbeesett leány vezekelését s a nazarénus hitben való megtisztulását tárja elénk sok hatásos, még több szentimentális jelenetben.

Az 1902. évi krisztkindli végre Porzsoltnak is meghozza az első nagy diadalt Martos Ferenc és Huszka Jenő «Bob herceg» daljátékával. A darabot ismerjük, vérré vált melódiáit még ma is elégszer halljuk s így legyen elég, ha a címszerepet kreáló Fedákról mondunk el egyet-mást, akinek szerepléséhez fűződik a páratlan siker oroszlánrésze. Voltaképpen ma látjuk őt először nemcsak táncaiban, hanem a színi játék mindennemű mezején a maga lábain járni. Szabadúszó lett s máris úgy siklik, mint a hal. Jókedvű sihedert hoz elénk s végig annak az alakjában mozog, annak a nyelvén beszél s annak a hangján dalolja el hol tüzes, hol érzelmes melódiáit. A toroka is kinyílt, mióta nem ügyel annyira a «fejhangokra». Nekünk különösen feltűnik egy kifejező eszköze, amit eddig senkinél sem láttunk: a plasztikus pózai. A közönség is észreveszi ezt s mondván: «Fedák pózol» – hibájául rója föl, holott egészen eredeti, egyéni erénye. Mert más az, ha valaki affektál s hogy érdekessé tegye magát, ilyen-amolyan beállásokban tetszeleg a közönség előtt s más az, mikor a színész a beszéd s mimika jellemző színeit kiegészíti s mintegy összefoglalja a tartásában is visszatükröződő lelkiállapot képével. Mikor a szerelme, epedő, vígát, szomorút, örvendőt, haragost akkor is látatja, ha némán elfordult előlünk. Valahogy a klasszikus görög szobrászokra emlékeztet ez a mód, akik a karaktert a plasztikus beállításban kívánták és tudták is visszaadni, aminthogy épp ez volt művészi kódexük első és főtörvénye: semmi szín, minden plasztika.

Hétköznapiokon is táblás házak: ez a «bombasiker» fokmérője. Most vagy soha! – gondolja Porzsolt s engedélyt kér a Bizottmánytól, hogy ensuite adhassa a darabot, ami eddig, a bérlőkre való tekintettel, szezonban tilos volt s egy művet hetenkint legföllebb háromszor lehetett műsorra tűzni.

A Bizottmány, csakhogy a pénzt lássa, belemegy az újtásba; a bérlők pedig úgy oldják meg a kérdést, hogy mindennap leülnek a helyüket s legalább a «Londonban hejh van számos utcá»-t mindennap meghallgatják – pro appetitorio a vacsorához. S egy-két napi pihenővel megszakítva épp százszor megy egymásután a «Bob herceg». Tovább nem bírja Fedák: edzetlen idegei végképp kimerültek. (Bezég ma!) Eddig is csak úgy bírta, hogy egy szanatóriumba vonult, ott pihent az ágyban mindennap estig, aztán fiákeren a színházba, előadás után vissza a «színpadra». (S még mondja valaki, hogy az ambíció kiveszőben!) Porzsolt pedig fizet, s már-már úgy látszik, hogy végképp kievicélt a bajból.

A legközelebbi operettbemutató («korai mézeshetek», április 17) a Küryé. Ezen az ellenpróba előadáson aztán végérvényesen eldőlt, hogy ki a győztes a kettő közül. Ez egyszer az, aki otthagyja a csatateret – mert külön színházat épít neki a Király-utcában tehetségének legfanatikusabb híve és gondozója: Beöthy László.

FEDÁK SÁRI

íme, amit a réven nyert Porzsolt, elveszíti a vámon s újból sötét gondfelhők tornyosulnak kiderült egére. A meleg és hosszú nyarat Krecsányi budai társulatának aug. 20-tól szept. 1-ig tartós Gorkij «Éjjeli menedékhely»-ével kitűnően bevezetett vendégszereplése fejezi be. Szeptember elsején kezdik a mieink «A cigánybáró»-val, a debütáló Rhédey Szidivel Szaffi szerepében. Aztán egy különös előadás további mozgalmas és jövedelmes estéknek lesz a megindítója. Porzsolt ugyanis színre hozza (1903 szept. 9) a korán elhalt

cigányprímás és nótaszerző Dankó Pista «Cigányélet» népszínműkísérletét, a népszerű dalköltő síremléke javára. Az estét Pósa Lajos «Sirató» című prológja vezeti be, a felvonásközökben pedig a színház első énekesei (vendégként Blaha is) Pósa-Dankó-nótákat énekelnek cigánykíséret mellett. A naiv darab, bár eléggé hű rajzokat ad a cigányéletből, nem kelt valami nagy hatást. Annál jobban gyűjtanak a szebbnél-szebb nóták, amelyeket felváltva kísérnek a pesti cigányzenekarok, hogy ünnepelt kollégájuk emlékének mindenik meghozza a maga áldozatát, mikor is szembetűnő az az iparkodásuk, hogy egymást felül-műlják. Ezt látva Porzsolt, gondol egyet s rendszeres cigányversennyé széle-síti előadásait: zsűrit állít össze, díjakat tűz ki s meghívja rá a vidéki jobb zenekarokat is. Hát ennyi cigányt együtt még nem látott Budapest s a szokatlan mulatságra 25-ször egymásután megtölti a Nép nézőterét. S mindenki jól jár vele: a közönség olcsón kicigányozza magát, Porzsoltnak újabb pályadíjakra is marad még egy-két 100 aranya, Dankó Pista megkapja a méltó síremlékét, a prímások pedig a maguk díját – lehetőleg mindenik az elsőt.

Verő is megpróbálgatja a népszínművel s «Menyecskék» gyűjtőcím alatt három egyfelvonásossal vonul ki nov. 27-én. Blaha az «édes» jelzőt fokozza a három menyecskében; a kezdő, ifjan bájos Batizfalvy Elza pedig megkapó egyszerűségével s kerestelen bensőségével sűrű könnyeket fakaszt a «Marika elmén» elhaló lánykája szerepében. Annál többet kacagnak a másik két apróság jeles komikusain. Az évet Béldi «Bonaparte» tört.színműve fejezi be (dec. 18), a színház drámai kitűnőségei (Napoleon persze Szirmai) mellett kellemes feltűnést kelt Szántó Ilona egy angol leánya szerepében.

Az 1904. évet Owen Hall (szöveg) és Leslie Stuart (zene) «Az ezüst papucs» szép kiállítású, de unalmas operettje vezeti be (jan. 8.), az ezüstkosz-tümös Küry, a félénken játszó Rhédey s a tetszessel fogadott Szentmiklóssy Irén közreműködésével, de siker nélkül. Jobban tetszik (jan. 22) Faragó Jenő ügyes szövegű és Hűvös Iván disztिंगvált zenéjű operettje: «Katinka grófnő». Küry – Katinka párpául szívesen látjuk az újonnan szerződött Komlósi Emma – Pető diákok. Szép alak, temperamentumos játék s fényes szoprán minősítik legelsőrangú szerepekre. Irsai Leo új tag is helytáll Komorszky papa szerepében, Szentmiklóssy Irén pedig kedves pásztorfiú. A darab tartja magát s ez arra indítja Porzsoltnak, hogy még egy új divajelöltet prezentáljon a közönségnek Katinka hálás szerepében. Küryt valósággal felháborítja, hogy Porzsolt egy *kezdőt* léptet föl az ő szerepében s egyszerűen otthagyja a színházat. (Mi úgy orrontjuk, hogy ez csak ürügy a menekülésre s félünk, hogy gyanúnk hamar igazolódik.) A kezdő pedig, aki szereputóduul annyira derogált Kürynek – Szamosi Elza, az Opera jövőbeli dísze, máig emlegetett Carmenje.

Február végén kapjuk «Apostol» címen az első kimondottan szocialista-dramát Géczy István és Hegedűs Gyula társszerzőktől. Nem éppen iránydarab, mert vezérmotívumát nem a szocialista elvek, mint inkább általános emberi szenvedélyek harcából meríti. A főalakot, Simon Pált, sebzett szerel-

mének bosszúvágya s nem szociális meggyőződése sodorja a lázongó munkások élére. Az erős drámai történetet színészeink hatással játsszák s Szabó Antal (Simon), Szirmai (Körl Péter), Irsai Leo (Wörther munkavezető) elsőrendű alakításokat nyújtanak. A mű értékes komolyságával belevág abba az irányba, amely – szerintünk – egyedül vezethetett volna a színház renaissanceához: de már későn jön arra, hogy hatásának ilyen eredménye legyen, mert még egy újdonság – Pásztor Árpád és Stoll Károly «A kis császár» operettje 1904 március 2-án – és március 15-én Porzolt – beadja a kulcsot.

Ugyanazt, amelyet Evva, a tagjaihoz intézett búcsúbeszéd után, úgy nyújtott át neki, mint az épület s a közönség kegyének egyaránt biztos zárnyitóját; de amelyet Porzolt elmésen csak az épülethez fogadott el ilyenül, mert – szerinte – a közönség szívéhez szolgáló kulcsot minden színingazgatónak magának kell megkovácsolni. Hát ő rosszul kovácsolta meg a magáét, mert minduntalan belerozsdásodott a zárba s ilyenkor olajozni kellett – volna, ha lett volna olaj. De nem volt. Sem mindig, sem elég.

Amit Porzolt *ma* ír, vagy mond a színházról: csöppentett igazság. Tehát megtanulta a maga kárán a színházvezetés nehéz tudományát, de mint aktív igazgató már nem vehette hasznát, mert anyagi helyzete idő előtt felborult. Úgy látszik, nem értett a kétszerkettőhöz: ha bevette: ötnek, ha kiadta: háromnak számította. Bukásának egyéb, rejtett okai is

KOMLOSI EMMA

lehetek, amelyeknek előadására ő a leghivatottabb. Annyi bizonyos, hogy Porzsoltot nemes ambíciói s a legjobb szándék vezérelte a Népszínház igazgatói székébe.

Sajnos, ez a jószándék – a nyilvánvaló tények ismerete után már ki mondhatjuk – nem konkretizálódott megfogható új célok kitűzésében és szívós keresztülvitelében. Porzsoltnak csak a járt úton járt, holott ez a változott viszonyok között már nem lehetett elég a boldoguláshoz. Fatális vagy-vagy előtt állott, mikor a színházat átvette: vagy új irányba, magasabb célok felé tereli a működését s ez által a többiek fölé emeli a Népszínházat vagy a friss lendülettel indult s szabadabban mozgó vállalatok alá kerül a régi kitaposott úton. Hogy csakugyan ez volt a helyes diagnózis: mi sem bizonyítja meggyőzőbben, mint hogy a régi csapáson aratott népszámú s jelentős sikerei mellett is el kellett buknia. Mert egyetlen újszerű ötlete, a cigány verseny számba se jöhet, mikor a labirynthból kivezető vezérgondolatot keresünk.

Az is bizonyos, hogy más eredményekhez jutnánk, ha a mai Porzsoltnak oeuvrejéről kéne beszámolnunk attól a pillanattól fogva, hogy lábát a Népszínházból kitette. Testes kötetek szívesen olvasott regényekkel, elbeszélésekkel; sikeres színdarabok; tárgyiasan tanulságos kritikák; okos vezércikkek és napról-napra várt Esti levelek százai találó megfigyelésekkel, elmés tanácsokkal, szellemes ötletekkel, amelyek megvalósításával mások háziurak és miniszterek lesznek: ennyi minden fogdmeg dolog állana rendelkezésünkre, hogy egy ideális lélek reális teremtő erejét lemérjük. Úgy látszik, Porzsoltnak azok közül való, akik eredményesen tudnak másoknak dolgozni, de sehogy se értenek ahhoz, hogyan kell másokat maguk számára dolgoztatni. Vagyis: sohse lesz belőle milliárdos.

VIDOR PÁL.

1904 március 16-tól 1906 november 29-ig.

VÉGZETES BEUGRÁS.

Úgy kívántuk volna, hogy ezt a jelentős nevet a művész érdemei s ne az igazgató rangja címén írjuk fejezetünk élére. A sors és Vidor is másként határoztak: nem rajtunk fog múlni, ha a végén a babért nem a hős fejére, hanem a fejfájára kell majd fonnunk.

Mi ösztökélte Vidort, hogy a Népszínház igazgatója akarjon lenni: ma is talányos előttünk. Kítűnő pozícióban gondtalanul élhet. Ha hangjának nemes érce meg is kopott az idővel: mint színész ma is teljes értéket jelent. Anyagi gondok nem bántják, sőt van egy kis pénze is s biztosított nyugdíjával gondtalan öregségnek néz eléje. Tisztelik, becsülik s szeretik is; társai «Tata»

névvel becézik s hajlanak a szavára. Ő kifelé s befelé a társulat legnagyobb s tán egyetlen általán elismert tekintélye. S ez az elismerés egyaránt szól az embernek s a művésznek. Hatvanesztendőskorában ennyivel beéri az ember, hacsak valami nagy eszme, különös cél, amiről azt hiszi, hogy csak ő tudja megvalósítani, ideális lendítéssel nem tereli a nagyobb tetek, esetleg harcok mezejére. Volt ilyen eszméje, célja Vidornak, midőn a Népszínház igazgatói székére vetette a szemét? Mi azt hisszük, hogy eredetien nem volt s elhatározása a környezetéből sugalmazódott beléje.

A színész általában

szeret elégedetlenkedni s
 ezzel az olcsó mulatsággal
 paprikázza ízesebbé a pró-
 bák fárasztó egyhangúsá-
 gát. Hogy a maga bőrét
 fedezze a hivatott bírálat
 nyilai elől: eleve áthárít
 minden felelősséget a ve-
 zetőségre. Folyton kritizál,
 mindent kifogásol s persze
 mindenről tudja, hogyan
 kellett volna «jobban csi-
 nálni». Miután Vidor visz-
 szaadta Porzsoltnak a ke-
 zére bízott főrendezői ve-
 zérbotot: biz ő sem tesz
 többé lakatot a szájára s az
 igazgató minden intézke-
 désére, mulasztására «meg-
 mondja a véleményét». És
 valljuk be, elég kifogásolni
 való akad Porzsolt műkö-
 désében s Vidor elég értel-
 mes, hogy a helytelent meglássa
 tapasztalt, hogy a helyesebbet is meg-
 mondhassa. – «Bizony kár, hogy nem te vagy az igazgató» – mond
 az egyik. – «Hej, neked kéne kezdedbe venni a gyeplőt, mindjárt más-
 kép szaladnánk!» – tódítja másik. S Vidor lassankint csakugyan el-
 hiszi, hogy a sors őt szemelte ki a Népszínház megmentésére. Más
 oldalról is lökdöshetik errefelé s észre sem veszi, hogy a gondolat gyö-
 keret ver benne: tervelni kezd, már valóságos programokat ad hallga-
 tóinak, azok mindjobban sürgetik, hogy vágjon neki s «a haza fényre
 derül». Az tehát, hogy ért a Népszínház művészi vezetéséhez, már elintézett
 dolog. Ez az érem egyik oldala.

VIDOR PÁL

A másik az, hogy főképp Vidor hozta össze a segély- s utóbb a nyugdíj-egyletet s azokat gazdaságos vezetéssel ő gyarapította életképesekké. Krajcárok-ból gyűjtött forintokat, a könyveket is rendben vezette, pedig lám nem is tanulta. Tehát ért a «pénzhez» is. Csak épp hogy nincs neki – elég.

A véletlen aztán összehozza valamelyik fürdőhelyen egy pénzes színházbaráttal, annak is elmondja terveit s az hajlandó tekintélyes összeggel támogatni esetleges vállalkozását. Ime, a sors is úgy akarja, hogy igazgató legyen. A többit már tudjuk. Az 1902. évi pályázat finishében ő kerül szembe Porzsolttal, elbukik s a színházat is el kell hagynia. Beöthy gavallérosan menedéket nyújt neki az 1903 november 6-án megnyit Királyszínházában s mint ennek gazdája lesi a revanche nagy napját. Nem sokáig kell várnia s midőn 1904 március 15-én Porzsolt végleg összeomlik s a Bizottmány hozzá fordul: habozás nélkül vállalkozik és – színésznyelven szólva – «beugrik» az igazgató szerepébe.

Meggondolás nélkül átvesz egy bukott színházat, amelynek fogyatékos a *személyzete, ruha-*, kellék- és díszlettára lefoglalva, darabjai nincsenek, a *közönsége szerteriadt; átveszi tavasszal, mikor a legjobb szezon is gyöngül márls fizet érte magas bért, holott ráfizetést is követelhetne. «Lehet ennek jó vége?»* – aggodalmaskodnak józan barátai; de a diadalittas győző lemosolyogja őket s bátran ront előre. Jobb hiányában előrántja az ősi «Lili»-t: ahhoz nem kell kosztüm s kopott díszletei a színházéi. A második felvonásban Hegyi – Lili leül az egyetlen székre s szerepe szerint megkínálja Szirmai – Plinhardt is, hogy foglaljon helyet. Szirmai körülnéz: sehol semmi ülőalkalmatosság s nem minden malícia nélkül feleli: Köszönöm, már *foglalva* van – s állva marad. Mindenki nevet. Pedig a nevetéses öl.

Vidort ez sem zavarja s meglepő energiával már március 26-án újdonságot hoz. Még pedig operettet: Lövik Károly és Szabados Béla «Felsőbb leányok» multságos szövegű és művészi zenéjű alkotását. A szépszámú közönség jól mulat s sokat tapsol Komlósi s a széphangú és jókedvűen ügyes Pintér Imre (új tag) énekének, Kápolnai Irén táncának és Kovács mókáinak. Kétes szerencséje Vidornak, hogy a színház tervbevett nagymérvű átalakítása miatt a szokottnál korábban szüntetheti be és későbbben indíthatja meg előadásai rendes sorozatát. Legalább ráér szervezkedni: új tagokat szerződtetni, díszleteket festetni, ruhákat szabatni a jövő szezonra. Vagyis: ráér a jövedelem teljes hiánya mellett két kézzel szórni a pénzt. De hát egyelőre telik a kölcsöntőkéből s majd behozza a jövő tél a múltó nyár deficitjét – biztatja a remény: mint mindenkit, aki hisz neki.

A szervezkedés már nem a régi könnyű feladat, mióta három új múzsatemplom épült ki a Népszínház egykori sikereiből. Kivált az operettet nyomja a nemrég megnyit Királyszínház élénk versenye. A primadonnák élére szökött Fedákon kívül ez vonzza magához a súlyos Konti karmester-komponistát s a kitűnő komikust: Németh Józsefet is. Konti nemsokára (1905) onnan is

továbbmegy: a halhatatlanságba. Még ír egy művészi értékű operettet, de nem arat sikert. A barátai, hivatkozva Offenbach analóg példájára, nagy jövőt jósolnak neki – az opera terén. Fanyar mosollyal hártja el a bölcsé érett muzsikusként biztatást: «Az én jövőm – a múltam». S valóban, első alkotásainak gazdag talajából nőtt ki a babérfa, amelynek örökzöld maradt a levele. Németh még évekig elsőrendű támasza a Királysínház együttesének, míg nem ő is fáradni kezd, a szemére homály borul s csendesesen, szinte észrevétlenül távozik. Meleg emléket s két tehetséges lánykát hagy hátra, akik nevét friss sikerekkel éltetik tovább a színi világban.

És mennek másfelé mások is. A régi jelesek közül Tollagi, kellő foglalkoztatás híján, elkedvetlenedve távozik; az idejét múlt Solymosi pedig, a színháznyitó nagy elődök utolsó mohikánja, nyugalomba vonul a fiatalok elől. Debrecenben tanítgat, irogat még egy ideig, aztán feljön Budapestre görnyedten, fogatlanul: de azért meg nem állhatja, hogy meg ne cirógassa az eléje vetődő rózsás leánycarcot. Késő! késő! Sok édességet élveztél, vén Don Juan: megbosszulja magát a cukor. A Rókusban leszeli az egyik lábát, hogy megmentsék az életét: késői A másikat már meghagyják neki, hogy legyen min besántikálnia Együd, Eön, Tamási, Tihanyi, Erkel s a többiek mellé, akikkel közös dicsőséggel munkált vala ő is a kezdő Népszínház föllendítésén. – A dráma szegényebb lesz Lukács Juliskával, aki a vidékre szerződik és P. Gazsi Mariskával, aki ma is egyik dísze a Vígyszínház művészkoszorújának.

Ellenben visszaszerződnek: Küry és Bárdi Gabi és a vendég Blaha is be-beköszönt egy-egy régi szerepével. A távozó Megyeri főrendező helyét a színésznek, énekesnek, zeneszerzőnek és színi mesternek egyaránt jeles Stoll Károly foglalja el, Stefanidesz Károly közmegelegedésre tölti be a Konti karnagy székét és Reitter Ferenc, székesfővárosi hivatalnok, szabad óráiban a gazdasági ügyek intézésében segítkezik Vidornak. A többi újak érdemeljék ki majdan szerepléseikkel nevük megörökítését, mint teszem: Vágó Géza komikus, aki a Faragó-fordítottá «Rézi» című bécsi bohózatban kelt feltűnést és Gazdy Aranka, aki a Jókai regénye után ugyancsak Faragó által dramatizált «A lócsei fehér asszony» Andrassy Istvánné szerepében általános tetszést arat csengő orgánumával és szívhez szóló igaz hangjaival. Az ötletes Faragó megint jól tapint, midőn a Jókai-regények színrealkalmazásával véli kitölthetőnek a tátongó űrt, amelyet a népszínmű összeomlása ütött a drámai műsoron. Kár, hogy a helyes kezdés folytatás nélkül marad. Ebben az irányban mozog Vidor is, midőn 1904 dec. 18-án jó előadásban bemutatja a hírneves dán költő Holger Drachmann «A rátartós királykisasszony» című mesejátékát Heltai mesteri fordításában. Hogy közelebb hozza a Népszínház közönsége ízléséhez, az ifjú Jakabfi Viktorral irat hozzá kísérő zenét, a díszleteket s jelmezeket pedig egy másik zseniális ifjú művész: Márkus Géza tervei szerint készítteti pazar bőkezűséggel. (A két jeles ifjú már szintén a múlté. Fiatalon dőlnek ki mind a

ketten: Márkus még több jeles díszítő és építő alkotás (Városi Színház) után idehaza, a felejtethetlen Jacobi Vici pedig New-Yorkban, épp akkor, midőn fényes zeneszerzői pályája a világhír zenitjére készült emelkedni. E kis megemlékezés legyen a babérlevél, amelyet korai sírjukra helyezünk.)

Sajnos, ennek az érdemes kezdésnek sem akad folytatása. Az uralgó operett mellett a dráma már csak a bohózatban jut szóhoz ezentúl. «A két Hippolit», Földes Imre és Húvös Iván magyartárgyú, de magyartalan zenéjű operettjében (1905 jan. 13) ismerkedünk meg a jövő egyik csillagával: Petrás Sáríkával. «A visszafiatalodott Pálmai!» – kiált föl a nézőtér: annyira emlékezteti hajdani kedvencére ez a bájos leányka külső megjelenésben, hangban, beszédben s mozgásban is. Mikor aztán kitudódik, hogy a kis Sáríka a nagy Húsnak vérszerinti unokahúga: mindenki örül a talány sokatigérő megfejtésének. «A granadai völegény», Martos-Bahnert operettjében (1905 febr. 11) Székely Irén brillíroz fényes énekével és szilaj játékaival; de azért mellette is érvényesül a széphanjú és feltűnően ügyes Ledofszky Gizella.

A színház s kitűnően a színpad újjáalakításának befejezhetése végett ez idén is már április 30-án bezárulnak az intézet kapui s Vidor rengeteg személyzetével a szűk budai színparkba szorul: kellő jövedelmek híján tovább fogyasztani megcsappant tőkéjét. Mindenféleképpen próbálkozik – hiába, míg végre július 21-én váratlanul jut a várva-várt mentő slágerhez: Gúthi Soma «Smólen Tóni» című énekes bohózatával. Gúthi jó humorú, ötletes fejű, élénk tollú író; jól kitapintja, mikor mi kell a közönségnek s ha nem is igen válogatós az eszközeiben: hatással tudja alkalmiságait eléje tálni. Most Bécs-ellenes szelek fújdognak a magyar berkekben: hát siet bemutatni a magyarfaló bécs-udvari lakájt Smólen Tóni személyében s hogy a nemzeti ügy diadalát teljessé kerekítse, addig forgatja, tagadhatatlan ügyességgel, a cseh-osztrák Kammerdienert jobbról-balra, míg végre is kuruc alispáni huszárra magyarrítja. A közönség kacagva lelkesedi végig az estét s szerzteoszolva, nagy siker szenzációjával rázza föl a nyári álmát alvó Budapestet. De hajh, nincs rózsa tövis nélkül! Bécsben megorrolnak az udvari ember kipellengérezéseért s megvonják Vidortól az udvari páholy évi bérlete fejében eddig fizetett 8000 koronákat. A Bizottmány is akadékoskodik propter formám; de mert úgy sem bírná, nem is akarja feltartóztatni az egész országon végigzúgó siker-áradatot, amely állandóan «táblás» házak előtt segíti az októberi hidegek elől a Városligeti Arénába menekült darabot a 100-ik előadás ritka jubileumához. A jókedvű előadást Kovács Mihály vezeti Smólen Tóni kitűnő reprezentálásával; mellette Szirmai, Szabó, a 25-ös színész-jubileumát megünnepeelt Újvári, Siposné, Kápolnai, a széphanjú Harmath Ilona, a szép alakú Dóri Margit s a rohamosan fejlődő Petrás Sári jeleskednek kisebb-nagyobb szerepekben.

Ha ez a siker a Népszínházban éri Vidort, tán kiköszörülhetné a pénztárán tavaly ütött csorbát; de a csekély befogadóképességű színpark jövedelme

még a folyó kiadások fedezésére is alig elég. Érthető tehát, ha kárpótlást követel a Bizottmánytól, midőn az átalakító munkálatok elhúzódása következtében október eleje helyett csak december 2-án veheti föl előadásai sorozatát a díszesen megújított s immár végig pazar villanyfényben úszó Népszínházban. A Bizottmány úgy elégtíti ki ezt a jogos követelését, hogy már most további 5 évre neki adja bérbe a színházat – ha lemond a pénzbeli kárpótlásról.

PETRÁSS SÁRI

S Vidor a biztos pénz helyett beéri ezzel a danaidák ajándékával! Megint csóválják fejüket az aggodalmaskodók; de ő csak mosolyog: van már üdvöskéje, aki minden bajból kirántsa – jön Fedák!

Már ennek a pusztá híre is fölébreszti a közönség érdeklődését a színház iránt s Béli-Fejér «Kültelki hercegnő» operettje (bemutatója 1905 dec. 5), Petras, Komlósi, Péntek Lina (új tag), Szirmai, Kovács, Kassai Vidor közreműködése mellett, a 25-ös jubileum díszével tágulhat a 200-as diesőségével érkező János vitéz elől.

A TRAGÉDIA.

Mint a kis kecskék a szarvuk erejét, a primadonnák is szeretik kipróbálni a kaliberüket a színházon, amelyben, mint valami edényben, rózsaként díszlegnek. «En adom a díszet az edénynek» – véli a rózsza -; «nélkülem, ha otthagynom, üres cseréppé lesz s virágos kertté a másik, ahova megyek. Tehát: én vagyok a színház».

Van valami a dologban. Csak az a fenyegetett színházak szerencséje, hogy erre az erőpróbára a t. primadonnák vagy igen korán, vagy igen későn vállalkoznak s így kísérleteik többnyire kudarcra végződnek: a színház több, kevesebb szerencséjével megússza a válságot s a hűtlen primadonna előbb-utóbb bűnbánóan tér vissza anyai kebelére. Több ilyen esetet láttunk már történetünk folyamán s így vértézve fogadhatjuk a következőket.

Az ifjan diadalmas Fedák is azt hiszi, hogy tartozik ezzel az erőpróbával a rangjának s minden egyéb komoly ok nélkül otthagyni a vele virágzó Királyszínházat, hogy fölemelje a nélküle tengődő Népszínházat. A nagy várakozást ébresztő vállalkozáshoz Verő szerzi az alkalmat «Leányka» című daljátékával, amelyet Vidor kitűnő előadásban s pazar kiállítással hoz színre 1906 január 14-én, A siker tagadhatatlan. Fedák játékban, énekekben és táncban kiváló produkál Teleki Margit lányszerepében s lelkes ovációkban van megérdemelt része. Mellette Vidor jeleskedik a borisza Apaffy Mihály erdélyi fejedelem jóízű alakításával, Harmath Ilona szemrevaló, széphanjú Bornemisza Anna fejedelemasszony, Raskó tüzes Thököly Imre, Szirmai elegáns du Lormier vicomte, Kovács csupa humor az udvari prédikátor szerepében s zajos hatással ad elő egy komikus tánczettőt Csatái Jankával, a nagy Zsófi csinos leányával, aki anyja tehetségének nem egy vonását örökölte mindannyiunk örömeire. Kisebb szerepekben is figyelmet ébresztenek: Lubmszky, Kiss, Szabó, Vágó, Izsó, Izsóné, Bera Paula, Delimé s a szebbnél-szebb menyecskék élén a kecsesen nyúlánk, mosolygón kékszemű s megnyerően ügyes Abelovszky Margit. A darab zsúfolt házak előtt én meg ötvenes jubileumát; de aztán elgyöngül s miután Fedákot régebbi szerződése március végére visszaszólítja a Királyszínházhoz: a játszma eldöntetlen marad. Fedák nem fogadja el a remist s megfellebbezi a döntést, midőn a jövő évadra is a Népszínházhoz szerződik. Igaz, hogy erre a lépésre most már inkább a színház s kitűnően Vidor iránt érzett vonzalma készletti elsősorban.

Fedák távozta után (márc. 19) persze vége a farsangnak s jön a nagyböjt. Vidor eddigi nagy veszteségeit nem pótolta, de nem is pótolhatta ki Fedák kéthavi vendéglátéka; csak enyhített a helyzetén s miután kölcsöntökéje már elfogyott s újabbat nem bír keríteni: minden iparkodásával azon van, hogy a folyó jövedelmekből legalább az őszig tartsa magát, midőn üdvöskéje visszatérével gyökeres rendezésre nyílik kilátása. Már márc. 21-én bemutatja Gúthi «A mádi zsidó» életképét, a «Smölen Tóni»-ét meg sem közelítő sikerrel. Május

4-én Messenger «A császárné legyezője» daljátékának operaszerű zenéjét Stefanidesz karnagy vezénylése sem mentheti ki a szöveg unalmasságából. Majd új tagokat mutat be: az érdekes Zöldi Vilmát «A falu rossza» Boriska, a csinos

SZIRMAI ES FEDÁK

s ügyesen lejtő Szilágyi Dusit pedig «San Toy» Dudley szerepében: érdeklődést mivel sem tud többé kelteni. Már a premiérejeire sem telik meg a nézőtér. A «Kisvárosi botrány» francia bohózat félház előtt kerül bemutatóra (május 25) s ez a kritika kíséri: «Annak a művészi nihilizmusnak, mely most e színháznál mutatkozik, szembetűnő illusztrációja ez az előadás».

Nem csoda, ha Vidor a kedvét veszíti s tárgyal Malonyai Dezső íróval a színház bérletének átadása végett. Ez sem sikerül neki s szept. 1-én folytathatja a vergődést «Felhő Klári» felújításával, amelyben a vendég Blaha és Szirmai mellett Pintér, Kovács, Zöldi Vilma, Abelovszky Margit és Barcs Aranka (új tag) iparkodnak feledtetni a régi jók még élő emlékét. Szept. 7-én Lehár-operettet kapunk «Mókaházasság» címen, Stoll kitűnő rendezésében, Fekete József karnagy lendületes vezényletével s Komlósi, Raskó, Ledófszky, Petrás, Bálint (friss, csengő tenor), Pázmán Ferenc (megnyerő külső, kellemes hang, ügyes játék) közreműködésével; sőt szept. 21-én végre hozzájutunk a népszínmű-író és színész Vidor alatt az első s a Népszínház eddigi életében *utolsó* népszínmű-újdonlásához is. «Ipamuram» a címe Major Simon jobb sorsot érdemelt alkotásának, amelynek érdekes cselekvénye, magyaros nyelve és sok jellemző apró részlete tán hatást is keltene – ha volna közönsége. De nincs. A Népszínház már végképp kiesett az érdeklődés köréből s már-már kétséges, kibírja-e Vidor, Fedák október közepére várt jöttéig.

Ebben a kétségbeesett helyzetében jól öltözött fiatalember állít be hozzá, Hosztalek Harkányi Nándor János néven bemutatkozik s gazdag atyjára s saját dús vagyonára hivatkozva, késznek nyilatkozik tetemes összeggel társulni vele, azzal az egyetlen kikötéssel, hogy Vidor szabad kezét enged neki a «rendcsinálásban». A szegény, gondúzott jó ember elég gyöngye szobaállni az «ég küldöttével» s midőn ez realitása bizonyítására álfiskálist, hamis okmányokat stb. is felvonultat: ragyogó arccal újságolja a társulatának, hogy «künn vagyunk a bajból!» Hosztalek stb. úr pedig nagy garral nekilát a «rendcsinálásnak»: tagokat szerződtet s csap el, szerepeket oszt s vesz el, a próbákon utasításokat ad, dicsér és korhol, egyszóval: istenien grasszál. A megriadt személyzet eleinte kukkanni sem mer; de midőn a beígért pénzek sehogy sem akarnak folyósulni: gyanút fog s kutatni kezd a «megváltó» kiléte után. A szintén elcsapott Berényi főpénztárosé az érdem, hogy ez hamar kiderül s csattanó pofonokban adódik tudtára Hosztalek stb. úrnak, hogy közönséges szélhámos, aki megérett arra, hogy a színházból statánálisan kirugassék. Az esetnek híre megy, az ügy a rendőrség elé kerül, a lapok hasábkot írnak róla: s a Népszínház hajdani nimbuszának utolsó foszlánya is belevész a komédiát kísérő országos hahotába.

A Bizottmány számonkéri Vidortól eljárása indító okait s bár azok semmiseknek bizonyulnak, nem meri bántani, mert «ő az utolsó szög, akibe a Népszínház jelenlegi urai kapaszkodhatnak». Nem így Fedák. Kétsége támad, hogy ily körülmények közt megmentheti-e még a színházat? A presztízse forog kockán s arra mindenképpől kényes. Még visszavonulhatna: de már ez is egyértelmű lenne a vereségével. Mást gondol. Fölkeresi Verőt, aki már javában dolgozik az idei évadra szánt operettjén s felszólítja, hogy vegye át Vidortól a Népszínház igazgatását, mert «ránk szakad a tető s Vidorral maga alá temet minket is». Verő hallani sem akar erről a megoldásról s maga

helyett Malonyait ajánlja, akivel Vidor már tárgyalt a nyáron a színház átvétele végett. Malonyai, a súlyos helyzetre való tekintettel, csak úgy vállalkozik, ha a tapasztaltabb Verő társul szegődik melléje.

Ez a kombináció Bárczi István polgármester fülébe jut s annyira megnyeri a tetszését, hogy rögtön magához kéri Vidort és Verőt: nyilatkozzanak, mint lehetne a Népszínházat fenyegető krízist elhárítani. Verő Vidorra bízta a döntést: ha kijelenti, hogy képesnek tartja magát a helyzet szanálására: Fedákkal együtt továbbra is válllvetve támogatja; ha nem: hajlandó Vidorral megegyezni a bérletnek Malonyaival együttes átvételére. Vidor kijelenti, hogy képtelen a színházat kivezetni a válságból. Bárczi polgármester erre utasítja őket, hogy egyezzenek meg az átvétel iránt s ha ez megtörtént, jelentsék neki, hogy összehívhatta a Bizottmányt az egyesség szentesítésére. Vidor és Verő, a Bárd kiadócég közbenjöttével és anyagi kezessége mellett, megegyeznek azon az alapon, hogy Verő átvállalja s kifizeti Vidor legnyomasztóbb adósságait s Vidornak, igazgatása egész tartamára, tehát öt évre, érdemeinek megfelelő szerződést biztosít. Több terhet nem vehet magára, mert ez annyit jelentene, mint átvenni Vidortól a bukást, a színház fikarcnyi haszna nélkül. Vidor ezt elismeri s készséggel aláírja az egyességi szerződést. Bárczi polgármester a jelentés vétele után másnap délelőtre csakugyan egybehívja a Bizottmányt. Vidor is megjelenik s kijelenti, hogy meggondolta a dolgot: nem adja ki kezéből a Népszínház bérletét s ragaszkodik úgy a Bizottmánnyal, mint Fedákkal kötött szerződéséhez. A Bizottmány tudomásul veszi ezt a kijelentést. Fedák dühöng egy ideig, de aztán – Vidorra hárítva a felelősséget a következményekért – állja a szavát s megy az első újdonságul ki-tűzött «Rab Mátyás» próbájára. Verő pedig nyomasztó gondtól szabadultan siet haza, befejezni a második újdonságul szánt daljátékát.

Ne kutassuk, mi és ki bírta rá Vidort elhatározása megmásítására. A sorsüldözött mindent fordítva lát s könnyen összetéveszti a barátot az ellenséggel. A segítőben rosszakarót, ajánlataiban kelepcét sejt s nem az eszére, hanem az érzéseire hallgatva cselekszik. Aztán a heccelők! «Ne hagyj magad kidobni!» Vidor büszke férfi: fáj neki a lemondásban rejlő megalázkodás s szívesen halogatja. No meg a lapok! Az egyik lármát csap azon a címen, hogy Vidor kezéből «ki akarják csavarni» a vezérbotot. Mások is hozzászólnak s megint az áldott jó pályázatot emlegetik, mint egyetlen arkanumot a helyzet orvoslására. Pályázatot – mikor a ház ég! Vidor *ezekre* a barátaira hallgatott. Mi akkor is sajnáltuk s még ma is sajnáljuk ezért.

Október 26-án van a Rajna Ferenc és Czobor Károly «Rab Mátyás» daljátékának a bemutatója, Fedákkal az ifjú Hunyady Mátyás szerepében. Az értékesebb a könyv. Rajna nem egy sikerült librettóval segített győzelemhez zeneszerzőket s kivált a Magyar Színházban adott «Hajdúk hadnagya» művével a legjobb sorába írta be a nevét. Vidor fantáziája, humora s erős érzéke a színi hatások iránt. Jól megrajzolt s hálás szerepeket ír s mindig kicsiklandoz

a muzsikusból legalább egy sláger-számot. És mindezekon felül még egy nagy érdeme van: szívósan ragaszkodik a magyar miliőhöz, legyen a tárgy modern vagy történeti. Méltán várja hát nagy várakozás ezt a darabját is, amelynek romantikus keretében megint érdekes történetet s szindús képeket nyújt s a neveltető alakokról s mozzanatokról sem feledkezik meg. Czobor híven simul zenéjével az adott helyzetekhez, mindig melodikus és hangzatos, de sehol sem elragadó. Hiányzik zenéjéből a sláger: a szög, amelyhez hozzáfűzhetnénk az est emlékét. Az ilyen zene ritkán hosszúéletű. Szívesen hallgatjuk, de hamar elfeledjük. Most is így történik s dacára a kitűnő előadásnak, amelyhez a rendező Stoll s a vezénylő Stefanidesz adják a lendületes tempót s a briliáns Fedák mellett Komlósi, Balázs Olga, Raskó és Kovács a főbb szerepeket: a darab á 25-ik előadása után már gyöngülni kezd s a tisztán a napi jövedelmekre utalt Vidor fizetési zavarokba bonyolódik.

Közben azonban már tanulják Verő új daljátékát és ennek sikerében bizakodva, várják a jobb napokat: midőn november 29-én minden reményt elvág, minden munkát felfüggeszt a váratlan jelentés, hogy Vidor, igazgatói irodájában, föbelötte magát.

Az engyilkosság híre leírhatatlan izgalomba hozza az egész fővárost. Feltörő keserűség fogja el a lelkeket, hogy ilyen közszeretben álló, érdemes művésznek így kellett elpusztulnia. És épp ennek a nagy részvétnak természetes folyománya az, hogy kivüle álló okokban és emberekben keresik a bűnbakot s csakhamar meg is találják azt a Vidorért virágzó színházat és biztos szerződést odahagyott Fedákban. A 300 forintos föllépti díjain akadnak fönn akkor, midőn a boldogult adóssági hagyatéka meghaladja a 340 ezer koronát! Valósággal leüldözik a színről s hónapokig tartó némaságra kényszerítik, míg nem legigazabb barátja s rendkívüli tehetségének legmegbízhatóbb vezetője: Beöthy László, gavallérosan visszavezeti őt diadalai könnyelműen elhagyott színhelyére s ott megnyitja előtte az utat a további sikerek gazdag sorához.

A hirtelen harag a legrosszabb tanácsadó: szegény Vidor sorsán már mitsem lendít ez az «elégtétel», a színházat pedig még nagyobb zavarokba dönti, midőn a tartóoszlopától fosztja meg. De erről később. Most még Vidortól kell búcsút vennünk, kötelességünkhöz híven: mérleggel a kezünkben.

A színművésztől és íróról jelentősebb szereplései kapcsán már annyiszor s olykép megemlékeztünk, hogy ismétlésekbe kellene bocsátkoznunk, ha képét még teljesebbé kívánnánk domborítani.

A színigazgatóról sem sok mondanivalónk akadhat a már előadottak után. Nem volt annak való. Néhány jó előadás – s hogyne produkált volna olyat is az ő gyakorlati tudása?! – még épp úgy nem teszi ki a színigazgatót, mint az ünnepnapok az esztendőt. Állandón egyöntetű munka eredményén ismerzik meg a mester keze. De ehhez biztos céltudatosságra és szívós akarásra van szükség, a mesterségbeli készségeken fölül. Vidornak nincs maga-

sabb áttekintése és a kritikája gyöngé: ezért hajlik könnyen a mások szavára és bízza hajóját a körülmények ingatag szelére. Vítetik s nem visz. Az is baj, hogy hol naiv és hiszékeny, hol gyanakvó és bizalmatlan: mindig rosszkor és a kárára. Katasztrófájának legfőbb oka mégis a pénz. Megint kiviláglik, hogy más az: krajcárokból spórolni össze forintokat, mint úgy szórni a százásokat, hogy ezresek kamatozzanak. Pedig ez a színházi finánc-tudomány. Igazuk lett az aggodalmasoknak: Vidor aznap bukott meg, amelyiken a színházat, úgy ahogy, átvette. Engedékenysége a Bizottmánnyal szemben, jogos igényeinek könnyű feladása, untalan kitérése a küzdelmek elől: csak siettették összeomlását.

Ilyen kitérés a küzdelem elől az enmagával való leszámolása is. Nem pörlünk ezért a fejét vesztett, idegéletében megbénított és becsületére méltán kényes áldozattal. Mégis meg kell állapítanunk, hogy végzetes elhatározásával magára fölöslegesen szigorú büntetést szabott, a színházat pedig helyrehozhatatlan katasztrófába taszította. Elődje, mint láttuk, hasonló anyagi helyzetben végezte be igazgatói pályafutását; de midőn férfias türelemmel magára vette a bukás ódiáját s az anyagi ügyek rendezésének hosszas nehézségeit: lehetővé tette az intézmény további zavartalan életét, sőt, szerencsésebb körülmények között remélhető, újabb fölvirágzását is. Porzsolt, egyéniségében érintetlenül s a színház, egy zökkenő ijedelmével került ki az afférból. S mi úgy véljük, hogy a Bizottmány s jóakarók támogatásával s persze némi áldozatokkal még most is úgy lehetett volna rendezni Vidor ügyeit, hogy az ő értékes élete s a színház életképessége is megmaradjon.

Ravatal előtt állunk: ennyit is csak a kötelesség mondatott velünk. Tisztelettel hajlunk meg a férfiu tragikus elhatározása előtt, aki a becsületén látott álfoltót is a vérével kívánta lemosni.

Nagyszerű részvét kíséri utolsó útjára a felejthetetlen művészt s véseti sírjára az embert tisztelő epitáfiumot: «A becsület halottja».

A NÉPSZÍNHÁZI BIZOTTMÁNY.

1906 november 30-tól 1907 szeptember 30-ig.

Hatósági testület működését soha nem kísérték méltatlanabban elítélő kritikával, mint a Népszínházi Bizottmányt a t. kortársak. A hibáit torzítva felfűjták, az érdemeit pedig következetesen agyonhallgatták. így persze könnyű volt állandó céltáblául s bűnbakul a közvélemény elé állítani; annál könnyebb, minél szóltanabban tűrte – s igazsága tudatában csakugyan tűrte – a Bizottmány a gúny és gáncs mérgezett nyilait. Pedig a Népszínház megépítésének s felvirágoztatásának érdeméből jelentős rész illeti ezt a folyton szidott testületet. Lássuk csak a dolgok igaz rendjét.

A Népszínházi Bizottmánynak, a színház fölépülte után, kettős a feladata: időről-időre gondoskodni megfelelő igazgatóról s ezt állandó ellenőrzéssel oda szorítani, hogy vállalt művészi és anyagi kötelezettségeinek pontosan megfeleljen. Ha a Bizottmány ezt a két főfeladatát komolyan veszi, sőt ha a kettő közül csak az elsőt jól teljesíti s rátermett igazgatóról gondoskodik: máris biztosította a felügyelete alá rendelt intézet virágzását s a fővárosnak ehhez fűződő kultúrérdekeit. Mert nincs könnyebb, mint rátermett igazgatót ellenőrizni: hagyni kell őt szabadon dolgozni s biztos a jó eredmény. Viszont az is igaz, hogy a legéberebb felügyelettel sem lehet a rossz – nem megfelelő – igazgatót jóvá ellenőrizni. Megbukik az előbb-utóbb minden irányítás, sőt támogatás mellett is. Vagyis minden azon fordul meg: a kellő embert állítja-e a Bizottmány az intézet élére vagy sem.

Rákosi Jenőt, mint láttuk, szinte erőszakkal ülteti a Népszínház igazgatói székébe az a Bizottmány, amely nagyrészt azokból az érdemes városatyákból alakul meg, akik legtöbbet fáradtak a Népszínház alapítása és megépítése érdekében. Elnöke maga az öreg polgármester: Kammermayer Károly, jegyzője Márkus József, a főváros ifjú tisztviselője, vezérszellem Steiger Gyula, oszlopos tagjai: báró Liphay Béla, báró Podmaniczky Frigyes és Tavaszti Endre, a főváros törvényhatósági bizottságának képviselői. Ezek személyes érintkezésből s a Népszínház alapítása körül végzett kitartó munkája révén ismerik föl Rákosiban a hivatott vezért s csak meghosszabbítják a közöttük eddig is fennállott munkaközösségi viszonyt, midőn nyilvános pályázat mellőzésével, megbízás útján adják kezére az intézet vezetését. Hogy ez a kölcsönös bizalom milyen indokolt s együttes munkájuk milyen áldásos az intézményre: Rákosi hat esztendejének fényes eredményei minden szónál ékebben bizonyítják. Annyira megy ez a bizalom, hogy a Bizottmány Rákosi ajánlatára az utódját is pályázat mellőzésével nevezi ki Evva Lajos személyében. És megint fején találja a szöveget.

Mégis egészen más a viszony a két új fél között, mint volt az eddigi. Evvát még nem ismerik tetteiből s így nem is bízhatnak meg benne föltétlenül. Mindinkább kidomborul a Bizottmány ellenőrző jellege s Evvának már ellenvetésekre, sőt szemrehányásokra is kell felelnie, ami az ő merev, alkalomadtán rideg modora mellett nem mindig biztosítja a kontroverziák sima elintézését. Kivált Steiger nem tud Evváért lelkesedni s midőn ez utóbb – de már csak pályázat útján! – újból elnyeri a színházat: tünetően kiválik a Bizottmányból. Ettől fogva Kléh István lesz a Bizottmány vezérszellem: az intézet – s Evva nagy szerencséjére. Ez a nagyeszű, puritán és hallgatag pénzüember – az Első Hazai vezérigazgatója – épp jókor jön, hogy rendet teremtsen a színház vagyoni ügyeiben. Nagy takarékossgal, okos beosztással s eredményes fogásokkal – sorsjáték, előadások – nemcsak Ietörleszti az intézet adósságait, hanem még kis tőkét is gyűjt nehezebb napokra – a nélkül, hogy erőltetett béremeléssel a művészek fölé tolná a fiskális érdekeket. Mert

a Város s a Bizottmány nagy dicséretére legyen mondva, ez az elv érvényesül kezdettől fogva s biztosítja az intézet művészi fejlődését. Kléh, a hideg szám-ember, csakhamar felismeri Evva szintoly reális értékét s minden külső és belső támadással szemben megvédelmezi s tartja méltó pártfogolt ját. Így és-hetik meg, hogy Evva, dacára az egyre sűrűbb és súlyosabb támadásoknak, amelyekkel a kritika nagy része működését kíséri: tizenhat éven át ülhet a nyeregben s virágzása tetőfokára emelheti a Népszínházat.

Annál váratlanabbul én a közönséget a hír, hogy a Márkus József polgármester és Gerlóczy Károly alpolgármester elnöki vezetése alatt Busbach Péter, Györy Elek, báró Kaas Ivor, Kléh István, báró Liphay Béla és Mérő János tagokból álló Bizottmány az 1897. évi pályázaton, kitűnően épp Kléh ajánlatára, a bevált Evvát elejtve, a színházi ügyekben novicius Porzsolt Kálmánra bizza az intézet további vezetését. Ügy látszik, személyes ellentét irányította ez egyszer a tárgyias Kléh ítéletét s pecsételte meg Evva sorsát.

A Bizottmány, hogy eljárását igazolja, siet kijelenteni, hogy így kellett döntenie, mert Porzsolt bérösszeg-ajánlata jóval kedvezőbb az Evváénál. S ezzel a kijelentésével megtagadja az eddig uralgó művészi elv elsőbbségét s a fiskális érdekeket helyezi előtérbe. Akkor csak éreztük, ma már tisztán látjuk, hogy a Népszínház sorsa ezzel a bérbeadással terelődött hanyatló útjára, amelyet épp az annak indokolásául előráncigált magasabb bérösszeg perdöntő beállítására tesz aztán végzetessé. Ettől fogva árveréssé sülyed a pályázat s Porzsolt 1902-ben már 72 ezer K évi bért s esetleg 200 ezer K-ás befektetést kénytelen ajánlani, hogy a 60 ezeres Vidor eléje ne kerüljön. Ez lesz a Rákosi-Evva 20-30 ezeres évi béréből akkor, midőn a Népszínháznak a két állami intézeten kívül még három magánszínházzal is versenyeznie kell a létért.

S épp midőn itt tartunk, erősen megváltozik a Bizottmány összetétele is. Ahogy a székesfőváros köztörvényhatósága: ez is friss elemekkel gyarapszik, sőt a vezérszerepet is innen-onnan Heltai Ferenc ragadja magához a szemlátomást gyöngülő Kléh Istvántól. A lelkes műbarát Ruszt József, a színházi ügyekben járatos kritikus Márkus Miksa, majd az új polgármester-elnök Halmos János, dr. Brüll Mór és Surányi József városatyák őt támogatják vállvetett odaadással. Vidort már Heltai ülteti a Népszínház igazgatói székébe, oly körülmények között és anyagi föltételek mellett, amelyek a jóhiszeműen, de elhamarkodottan vállalkozó bukásának csiréit – mint láttuk – máris magukban hordják.

Sajnos, szükség van ezekre a súlyos föltételekre, mert közben a Népszínház, mint magánjogi személy, újból tetemes adósságokba keveredett. Hisz igaz, ez adósságok jórészt elodázhatatlanul sürgős beruházásokra kellett s kell igénybe venni. A színpad s nézőtér villamos világítását nem lehet tovább halogatni, midőn már a kávéházakban is ívlámpák ragyognak; az épület is rászorul egy kis tatarozásra: de mi szükség arra a háromemeletes melléképületre a Csokonai-utcában, a hozzá vezető alagútra s a tetejébe rakott or-

móltan víztoronyra, amilyennel sem a jóval magasabb budapesti, de még a híres bécsi és párizsi operák sem dicsekedhetnek? holott ez épület telkének az árából bőven kikerültek volna a szükséges beruházások összes költségei. Így persze százezrek kellettek s 1904-ben így áll a Népszínház vagyoni mérlege: Vagyon: épületekben és felszerelésekben 2.536,502 K 81 fillér; teher: tőke-tartozásban 925,029 K 6 fillér. S ennek, továbbá a 350 ezer K-ban előirányzott újabb átalakításokra fölveendő kölcsönnek a törlesztésére immár nincs más fedezet, mint a bér: tehát föl vele! Ilyen gazdálkodás mellett persze meg kellett buknia az igazgatónak – de a Népszínháznak is. Meg is bukott mind a kettő.

Vidor tragédiája után a Bizottmány nyakába szakad a színház vezetésének gondja mindaddig, míg újabb vállalkozó nem akad. A Bizottmány ezért intézőbizottságot küld ki a kebeléből: Márkus József vezetése alatt Kléh, Heltai és Ruszt személyében. Ennek elsősorban a kenyér nélkül maradt személyzetről kell gondoskodni, amiben hathatósan támogatja a bajban mindig föléledő színészi szolidaritás. A többi színházak legnépszerűbb művészei: Blaha, Pál mai, Kürü, Újházi, Hegedűs Gyula (Gáspár apó), Kramer Teréz, Bárdi Gabi, Feld Irén, Szoyer Ilonka s mások sietnek ingyenes vendégföllépteikkel zsúfolásig megtölteni a Népszínház elárvult nézőterét. A király 1000 kor. küld első segélyül és 2000 kor. juttat hajdani tagjainak a Vigadóbeli álarcosbál jövedelméből annak új bérlője – Evva Lajos is. Mert amíg utódai nem tudtak megélni a legendás «aranybányából»: ő a teljesen lezüllött Vigadóra vetette a szemét s rövid időn újból virágzó üzemmé fejlesztette.

Amint ezen túl vannak: berendezkednek az ideiglenességre. Márkus József nagyszerűen «igazgat», mégis siet (dec. 12) művezetőül maga mellé venni a rutinos és buzgó Megyeri Dezsőt. Ez már 1907 jan. 12-én kirukkol a gondos előadásban bemutatott Claude Terras-féle «Az erényes nagykövet» operettel. Stoll kitűnő rendezése az élénk szöveget és Stefanides művészi ízlése a pikáns ritmusú zenét teljes érvényére emeli, a szereplők közül pedig Petrás, Komlósi, Kovács, Pintér, Újvári, Pázmán, Kiss Mihály és Csatái Janka tűnnek ki odaadó játékkal. A régi vonzó műsordarabokhoz márc. 7-én még egy honi újdonsággal is szolgálnak: Telekes Béla és Metz Albert «A cserkészlány» című daljátékával. Kivált Metz székelly népies motívumokkal átszőtt és művészi hangszerelt zenéje arat osztatlan tetszést, az előadók közül pedig Komlósi, Kápolnai Irén, Ledofszky, Raskó, Kovács, Pintér és Újvári osztoznak a tapsokon.

Most még csak új igazgatóról kell gondoskodniuk s ezt is megtalálják március 9-én Máder Rezső, a m. kir. Opera volt igazgatójának személyében, miután a bérleti föltételeket már jóeleve (jan. 26) megállapították, hogy az anyagi bérversengésnek elébe vágjanak. Ezek szerint az új igazgató tíz évre kapja a színházat s évi bér fejében 30 ezer kor. fizet s csak 650 ezer K bruttó évi jövedelmen felül juttat még némi részesedést a népszínházi alapnak.

A Bizottmány ezzel az elhatározásával visszatér a régi egészséges elvi álláspontra s miután a folyó jövedelmekből egy fillérig kielégített minden jogos igényt: azzal az öntudattal léphet vissza a közvetetlen vezetéstől, hogy sikerült megővnia az intézetet a teljes összeomlástól.

De csak egyelőre, mert mint látni fogjuk, ez sem elég arra, hogy végzetes hibáját – Evva menesztését – jóvá tegye. Csak úgy értékelhetjük igazán e balfogása horderejét, ha elgondoljuk, milyen más sors várt volna a Népszínházra, ha még öt évre Evva kezén hagyják a gyepelőt: midőn már ott nevelődött mögötte kiszemelt utódául – Beöthy László. De hát az éppen az ember gyarlóságának legtragikusabb vonása, hogy egyetlen perc eltévesztett cselekedetével helyrehozhatatlanul tönkre tudja tenni egy egész élet céltudatos munkájának minden jó eredményét.

MÁDER REZSŐ.

1907 október 1 -től 1908 június 30-ig.

Mahler Gusztáv távozása óta kétségtelenül Mádér Rezső igazgatta legtöbb eredménnyel a m. kir. Operát, tehát: el kellett mennie. Mint el kellett menni előbb említett nagynevű elődének is. Tetemes ráfizetéssel. Ez t. i. a magyar logika. Kivált a legfelsőbb régiókban. Nehogy azt higgye valaki, hogy pótolhatatlan. S midőn ezt belátta pár évi számkivettetése alatt: szépen visszautöltetik a trónusára és szent a béke. Addig, ameddig. Így hozták vissza utóbb Mádért is s így csalogatták volna Mahlert is, ha jött volna. De neki elég volt egyszer a magyar logikából; az ellenlogikából már nem kért.

De ma még csak ott tartunk, hogy Mádért kitessekelték az Operából. Mivel azonban kitudódik, hogy nexusai vannak a legeslegmagasabb körökkel - Ferenc Ferdinánd trónörökös és fivéreinek volt valamikor a kedvelt zongoratanítója -: hogy bajt ne csinálhasson Bécsben, «addig is» ittfogják a Népszínház igazgatójául. Mindent adnak neki hozzá, még újabb százezrekbe kerülő forgószínpadot is, csak épp – forgótókéét, nem. Azt szerezzon maga magának – ha tud. És nem tud. Vagy legalább eleget, nem. Mert sok mindenhez ért ez az előkelő modorú, nyugodt, tanult, világlátott dirigens és zeneszerző, csak épp a pénzfelhajtásban analfabéta. Úgy, ahogy: megszerzik neki mások a legszükségesebbet s hozzáfoghat a munkához. S hozzá is fog. Még pedig úgy, mintha Rothschild állna a háta mögött. Neki nem elég az eddigi keret. Nagyot tágit rajta, midőn nagybetűkkel kiírta az épület ormára: Népszínház – Vigopera. Mintha vissza akarna ütni: majd megmutatja ő, kit menesztettek el – onnan.

De hagyjuk a tréfás hangot. Annál inkább, mert Evva megfeneklett történet-drámai gondolata óta senki ilyen egészséges eszmével nem jött, hogy

oda emelje a Népszínházat, ahova való s ahol hivatást teljesíthet: a magán-színházak s az állami legfőbb műintézetek közé. Kapcsol, átmeneti előiskolául. Az új, kibővült műsor tehát ez lenne: népszínmű, széleskeretű (látványos) dráma, dalos bohózat, operett és víg (könnyebbfajta) opera. Elbír ennyit egy színház az óriássá növekedett fővárosban, ahol a többi magán-színházak leginkább egyféle s sorozatos előadásokkal tartják a nekik aránytalanul olcsóbb versenyt? S nem ötlük eszébe Mádernek a régi magyar közmondás: aki sokat markol, keveset fog -?

úgy látszik, Máder komolyan veszi a programját s siet ezt azzal is dokumentálni, hogy 2000 K pályadíjat tűz ki – amit leginkább féltének tőle – népszínműre. Hogy műsora jövőjét is biztosítsa: megnyitja a Népszínház-Vígopera színi iskoláját, Hevesi Sándor főrendező, Bródy Miklós karnagy, Mazzantini balettmester, Pethes Imre, Szirmai Albert tanárok vezetése alatt. A bemutató előadásokra bérletet nyit: ez nóvum Budapesten. A berendezett forgószínpad a kiállításnak és díszítésnek új lehetőségeket ígér szuffitanélküli, plasztikus díszletekkel fölszerelt színi képeivel. Az előadások kezdetét állandóan 8 órára tűzi ki, hogy mindenki eljöhessen még hétköznapiokon is. Festeknek, varrnak a házi műhelyekben, mert a darabok kiállítására nagy gondot készül fordítani. (De azért «Carmen» operához a jelmezeket mégis a berlini Baruch cégnél rendeli meg.)

És szervezkedik. Tágult műsorához alkalmazkodva ijesztően széles alapon. A régiek közül alig egy-kettőt tart meg s tucatjával hozza az újakat. Pár név az ismertebbek közül: Mészáros Giza, Zöldi Vilma, Tallián Anna, Forgács Rózsi, Szamosi Elza, Révi Aurélia, Ney Leona, Csontos Gyula, Kürti József, Nagy Gyula, Horváth Jenő, Székely Gyula, Virágh Jenő. Hevesi Sándor főrendezőt Andorffy Péter és Mérei Adolf rendezők, az igazgató-karnagy Mádért pedig Bródy Miklós és Barna Izsó karmesterek támogatják vezető munkájukban. Annyian verődnek így össze a kettős színház együttesében, hogy Hevesi «Avatójáték»-ában épp 92 szereplőt foglalkoztathat. Győzi majd ezeket állandóan munkával – és pénzzel . . . ?

1907 október 1-én, Berlioz Rákóczi-nyitányának hangjai vezetik be ezt az «Avatójáték»-ot, amelyet Szemere György «Bolond Istók» háromfelvonásos színjátéka követ a nélkül, hogy nagyobb emóciót keltene. Szereplői közül a Halmira emlékeztető Csontos, Horváth Jenő, Nagy Gyula, Mészáros Giza és Tallián Anna keltenek feltűnést. Már okt. 4-én kapjuk az első operettújdon-ságot: Mérei Adolf és Szirmai Albert «Sárga dominó»-ját. A szöveg bárgyú és unalmas, a zene finom, dallamos, friss, Ötletes. Ney Leona, az új primadonna, súlyos, magyartalan; Ötvös Gitta igazi szubrett, jól is táncol; Báthori Giza és Fábíán Kornélia kellemesen tűnnek föl ügyes játékokkal. A legzajosabb siker Ferenczy Károlyé és Virágh Jenőé, aki groteszk komikumával elhomályosítja a Nemzetihez szerződött Kovács Mihály emlékét. De a darabot ezek sem tudják felszínen tartani.

Első operaelőadásul, okt. 11-én: «Carmen». Révi Aurélia csak a magasan jó, mély hangjai fénytelenek; ellenben nagyszerű realizmussal játszik: nyaldossa a sebé és köpdös utána. Micaéla Ledofszky Gizella: szépen énekel, de szintén túloz; Székely Gyula pedig végigharsogja Escamillót. Hevesi «agyonrendezi» (P. H.) a darabot; a forgószínpad pedig csak arra jó, hogy szűk keretek közé szorítsa a színi képeket. «A denevér» előadásából (okt. 27) Pázmán Ferenc játékban, énekben egyaránt jeles Eisenstemja válik ki fölemlítésre érdemesen, míg Dosztojevszki híres «Raszkolnikov»-jának (okt. 29) Romanovics Rodin szerepében Csontos remekel, aki mellett Forgács Rózsi tűnik ki hatásos Sztronyájával. Egy hó alatt öt ilyen különböző darab általában jó előadásban: ezek dolgoznak a sikerért. De ahhoz szerencse is kell, ami eddig nem mosolygott reájuk.

Amíg az «új» népszínmű befolyászik: a régi jókban látjuk viszont kedves vendégünket, Blaha Lujza asszonyt. Persze csak a darabok és ő a régi jók, a többiek közel sem jutnak nagyszerű elődeikhez. Nov. 16-án két-felvonásos angol daljátékot mutatnak be «A bálkirálynő» címen. Az értelmes szöveg (H. Haines) bájos

MADER REZSŐ

jeleneteiben Hamupipőke meséje elevenedik meg angol főúri miliőben. A zenébe (E. Bakre) Mader és Szirmai is «beledolgoznak», hogy a szöveg szintjére emeljék. Csontos elegánsan előkelő, a többiek: Küry, Marosi Adél, Szilágyi Dusi, Ötvös Gitta, Dobi Jenő, Virágh, Bálint, Bezerédi is hatással illeszkednek a gazdag kiállítás színdús keretébe. A siker ezúttal is elmarad s a tagok, úgy látszik, rosszat sejtene, mert kezdenek elszállingózni a megfeneklett hajóról. Előbb Ötvös Gitta perdül át a Királyszínházhoz, majd Csontos és Mészáros Giza a Magyarhoz. Mader tromfra tromful Környei Bélát hozza át a Királyból, hogy vele emeltesse diadalra Martos-Huszka «Tündérszerelmem» operettjét. Az influenza azonban Székely Gyulával helyettesíti őt a premieren (dec. 20), aki mellett Delia Donna Eugenia és Pázmán

küzdenek legtöbb eredménnyel az utóbb 25-tel szentesített sikerért. Most meg Küry megy el, hogy helyet adjon a csinos, ügyes Turcsányi Olgának. Ez a helycsere azonban semmi befolyással nincs az 1908 január 17-én bemutatott Monleone «Parasztsbecsület» operájának sorsára, mert biz az nélkülök is megbukik, dacára Környei (Tunddu), Ney Leona (Santuzza), Alexi Olga (Lola) és Székely (Alfio) művészi iparkodásának. Csak egy távollevő arat osztatlan nagy sikert: Mascagni. A felfrissített «Tékozló fiú» némajáték sem én el az ősbemutató művészi szintjét s a lapok csak Langer Katát dicsérik föltétlenül – pikáns táncáért. Annál hatásosabban érvényesül a jan. 31-én felújított «A cigánybáró». Végre egy Barinkay: Környei! Ney Leona is helyén van Szaffiban, Székely Anna jellegzetes Cipra, Nagy Gyula jóízű zsupán és Barna Izsó lendülettel vezényli az operákhoz szervezett teljes nagy zenekart.

De mindez nem elég arra, hogy helyrebillentse Máder megingott pénzügyi egyensúlyát. Jobb megoldás híján társat vesz hát maga mellé Bálint Dezső, a Terézvárosi Cabaret és Intim Színház tulajdonosa személyében, aki 125 ezer koronáért tíz évre kibérli tőle a ruhatárat s a mindenható pénz jogán és érdekében, egyszerűen kiragadja kezéből a gyeplőt. Ami ezután történik, annak Máder is épp oly áldozata, mint a színház, amelynek előbb-utóbb el kell pusztulnia ennek a tagadhatatlanul ügyes, de könyörtelenül egyoldalú pénzmolynak a «vircsaftolása» mellett. És el is pusztul.

De még előbb nagyot lobban, hogy feltörő lángjával földézza a hajdani Népszínház fényes emlékét s eszünkbe juttassa a dicsőséges diadalokat, amelyek patinás falai között a magyar múzsa híveiül hódították Budapest polyglott közönségét. És ki vívja ki ezt az utolsó nagy diadalt, ha nem ő, aki a múltnak is legfőbb ékessége vala s most egyedül jelenik meg a küzdő porondon, hogy tanúságot tegyen a maga s elnémult kortársai művészete lebírhatalan erejéről ...? 0 az alfa és ő az omega: Blaha Lujza. Lemond a színpadi ifjúság megvesztegető külsőségeiről is s február 11-én ősz fürtökkel, hajlott derékkal lép a közönség elé mint – «A nagymama». A drámai keretet ehhez a szokatlan szerepléséhez Csiky ismert vígjátékából Pásztor Árpád ácsolta össze ügyesen, ötletesen s Máder Rezső illusztrálta formás, finom muzsikával. Előbb meglepetten, aztán megkapva, végül is lelkesedve nézi az ámuló, meghatott, elragadott nézőtér ezt a színtiszta művészkedést; de midőn a «nagyasszony» föl uimúlhatatlanul finom kacérsággal fellebbenti múltjáról a lenge fátyolt s öreges grandezzával ellejtett palotás táncából is kicsillogtatja az örökifjú szubrett pikáns kecsességét: végehosza nincs a viharos ovációknak. És mindenki megérzi ebben az egy pillanatban: mi lehetett a Népszínház 25 év előtt, az ő ifjúi bubája varázsának káprázatos fényétől is bearanyozottan ...! A siker nagy és tartós. A jeles darab alig két hó múltán nagy ünnepek közt jubilálhatja ötvenedik előadását. Ne maradjanak azok se említetlenül, akik az Egyetlen mellett részesei lehettek a Népszínház utolsó diadalának: Turcsányi Olga,

Delia Donna Eugenia, Marosi Adél, Kürti József, Horváth Jenő, Pázmán Ferenc, Nagy Gyula és Bálint – a tenorista.

Ami ezután következik: szóra sem érdemes vergődés csupán. A tagok már csoportosan menekülnek (Környei, Delia Donna E., Ney Leona, Turcsányi O.) s a kisegítőül fölléptetett vendégek (Zilahiné Singhoffer Vilma, Izsó Miklós, Faludi Sándor) már nem érnek rá maradni. Szinte érthetetlen, mint tudja Hevesi rendezői talentuma búcsúzóul olyan nagy tetre egyesíteni ezt a szétmállott társulatot, mint «Az ember tragédiája» előadása (június 16). Igaz, hogy jórészt vendégekkel dolgozik, mert Ádámot Beregi Oszkárral, Évát meg Tóvölgyi Margittal (s csak utóbb Báthon Gizával) játszatja s a társulat kebeléből csak Kürti J. (Lucifer) jut vezetőszerephez; de akár így, akár úgy: kitűnően pergő előadást produkál s nagy elismerést vált ki fönn és lenn. Június 30-án a szebb napokat is látott «A sárga csikó» előadásával mond istenhozzadot a kenyér nélkül maradt személyzet – sa Népszínház, mint élő intézmény, megszűnt lenni, hogy élettelen falai közt hajlékot adjon az ősi otthonából oktan hamarsággal kilakoltatott Nemzeti Színház művészeinek.

Ez a megoldási terv már régen kísért s Vidor katasztrófája után csak a sajtó erélyes tiltakozása akadályozta meg annak megvalósulását. Most már ez sem használ s megkezdődnek az alkudozások az átadás föltételeire az állam, a város (Népszínházi Bizottmány) – no és Bálint Dezső között, aki a földél nélkül maradt Nemzetiek szorult helyzetét kihasználva, valósággal kiszipolyozza az államot, a helyett, hogy bukásra éretten, ráfizetne a bérletből való szabadulásra. Július 16-án végérvényes a szerződés, amelynek értelmében a Bizottmány a következő föltételek mellett adja át kilenc évre (1908 júl. 1-től 1917 szept. 30-ig) az államnak a Népszínház s Csokonai-utcai függeléke épületét. Az állam fizet a szétugrasztott népszínházi személyzet kielégítésére 480, a Bizottmánynak kilenc évi bér fejében 540, a díszletekért 90, a Népszínházi Nyugdíjintézet dotálására (ezt Dingha Árpád székesfővárosi főtisztviselő s a nyugdíjintézet lelkes vezetőjének köszönhetjük) 252 ezer kor. Ez még hagyján. De most jönnek a bérlők, igazabban Bálint úr. Ezek kapnak végkielégítésül együtt 700 s kilenc éven át mindegyik még külön-külön 15, összesen 270 ezer kor., két nagy páholyt a Nép-(Nemzeti) színházban, amelyet kilenc éven át szabadon használhatnak vagy eladhatnak s amelynek testvérek közti értéke 36 ezer K. Azonkívül kapnak kilenc évre a Csokonai-utcai házban két lakást – ingyen s színházi holmimaradékaik elhelyezésére megfelelő raktárhelyiséget – szintén ingyen. Ez is megér 36 ezer kor. Bálint úr még külön ingyen bírja kilenc éven át a legkevesebb 225 ezer kor. reprezentáló ruhátart és cukrosboltot. (Persze ezeknek a kipréselt százezreknek javarésztét Bálint úr vágja zsebre, ebből nyitja meg Royal-orfeumát s szerez utóbb egész házsorokat melléje. A jó Máder, akinek úri ízlése száz mérföldre kitér minden perpatvar elől, tovább küzködik itt is, Bécsben is, mígnem csakugyan visszautletik oda, ahonnet ugyancsak kár volt kitessékelni: a m. kir. Opera bizony-

talán székébe.) Summa summarum: az államnak belekerül ez a mulatság enyhén számítva 2 millió 140 ezer koronájába, azontúl, hogy már elveszítette a lerombolt Nemzeti Színház kegyeletes épületét s a köréje emelt legalább másfél milliót érő bérházat, holott mindezen horribilis kiadások megtakarítása mellett könnyen és olcsón megvalósíthatna volna akár Fellner világhírű színházépítő művész, akár valamelyik honi művésznünk átalakító tervét: s lett volna egy a kor igényeinek megfelelő színháza, egy teljesen modernizált s irodai s egyéb mellékhelyiségekkel bőven ellátott bérházzal együtt.

Nem lehet keserűség nélkül írni erről az ügyről, midőn másfél évtizedes kietlen pusztaság után összetakolt bazárodúk szegélyezik azt az ajándékfelteket, ahol valaha a Földváry Mihály lángszaván felgyulladt nemzeti lelkesedés hordta össze tégláit annak az első állandó magyar színháznak, amelyben Egressy Gábor, Szentpéteri, Megyeri, a Lendvayak, Laborfalvy Róza, László József, Tóth József, Szerdahelyi, Prielle Cornelia, a Feleki-pár, Szathmánné, Szigeti József, Halmi, Nagy Imre, Újházi, Vizvánék, Jászai, Gyenes László, Rákosi Szidi, Márkus Emma, Csillag Teréz nőttek európai magaslatra a magyar Génusz hű szolgálatában. És hogy még fájóbb legyen a seb: nap-nap után kell látnunk, mint küzködnek a nagyok méltó utódai «ideiglenes» otthonuk tág méreteivel s mint kóvályog hajléktalanul a népszínmű s mindaz, amivel ebben az épületben Rákosi nyomán és szellemében még tenni lehetne és kellene a «nép» nemzeti kultúrájának érdekében. Megírtuk a maga helyén a Nemzeti Színházról, hogy «szent ez az ideiglenes épület s bűn lenne valaha lerombolni a végleges kedviért – még gróf Széchenyi Istvántól is – s ma sem írhatunk egyebet.

Hasztalan sopánkodások! Romboltunk s nem építettünk; nem becsültük meg a múltat s most tétován nézünk a jövőbe.

Ragyogó Népszínház, bizony szebb véget érdemeltél volna.

SOMMÁZAT.

A színház csak úgy munkálhat a jövőn, ha kötelességszerűen él a jelennek. «Was aber ist deine Pflicht?» – kérdi Goethe. – «Die Forderung des Tages» – feleli lakonikus rövidséggel. Ebből a szemszögből kell megítélnünk a Népszínház működését is s ha. valaki azt kérdené: mit tett a jövőért? – azt feleljük neki: szolgálta a korát. Folytonos csereviszonyban annak lelki szükségleteivel, felfogásával, ízlésével: iparkodott kielégíteni szükségleteit, emelni felfogását, nemesíteni ízlését. Ha nem ezt tette volna, nem élt volna egy évig sem; aminthogy csakugyan veszendőbe indult, mikor a korától elmaradozni kezdett.

Leszögeztük feladatait, mielőtt története előadásába fogtunk volna. Minden ciklus végén megállapítottuk, mit és hogyan végzett vagy mulasztott

el azokból s így csak ezeket a részösszegeket kell összeadnunk és levonnunk, hogy működése értékének végösszegét pontosan megállapíthassuk. Ezt az egyszerű számadást a szíves olvasóra bízunk. Mi csak néhány megjegyzést kívánunk még tenni, hogy a színház jelentőségét és hatását lehetőleg kidom- borítsuk.

Mikor a Népszínház, második magyar színházul a Nemzeti mellé, meg- nyílik: a komoly drámán és finom vígjátékon, no meg az operán kívül, amiket anyaintézete az átengedett népszínmű fejében magának visszatartott, a színi irodalom minden válfaja rendelkezésére áll. Szabadon válogathat a népszínmű, látványos és boulevard-dráma, énekes vígjáték, életkép, némajáték, bohózat és operett közül. És Rákosi mindegyiket választja; sőt Evva ráteszi kezét a Nemzetitől mellőzött túlmodern drámára és játékosoperára is, hogy ezzel vég- képp teljessé tegye a Népszínház műsorát. A körülmények: a német szín- házak versenye s a magyar közönség egyre fokozódó érdeklődése kényszeríti őket erre a művészi telhetetlenségre. Ma, a munkamegosztás elvének érvénye- sülése korában, midőn legtöbb színházunk csak egy műfajta kultuszának szent- teli minden erejét, szinte elképzelhetetlen, mint vállalkozhatott a Népszínház ilyen sokféleségre s még érthetlenebb, hogy nem roppant össze a súlyos teher alatt. És pedig nemhogy összeroppant volna, de sőt minden műfajtaból mutathat föl olyan előadásokat, amelyeket a legszigorúbb kritika is minta- szerűeknek nyilvánított. Az uralgó két műfaj: népszínmű és operettől fölös- leges ezt adatokkal illusztrálnunk a már elmondottak után; de meg egyszer felhívjuk a figyelmet «Sztrogoff» (látványos), «A két árva» (b. dráma), «Lili» (énekes vígjáték), «Ingenyelők» (fővárosi életkép), «Tékozló fiú» (némajáték), «Próbaházasság» (bohózat), «A becsület» (modern színmű) és «Hoffmann meséi» (opera) rendkívüli sikerére – hogy minden válfajból csak egy nevet említsünk a több közül. Ha ez a sokféleség a vezető népszínmű és operett rovására érvényesült volna sikerekben: hibául kellene felrónunk; de láttuk, hogy az operett nemcsak nem szenvedett alatta, hanem a honi talajban is gyökeret verve, épp akkor lendült világszintre; a népszínmű lehanyatlását pedig nem ezek a külső okok, hanem a belső elvérzés siettette s ha valami kívülről is kártékonyán hatott életére, azt inkább vezértársában, az operett- ben kell keresnünk.

Hogy ilyen széleskörű működést, ha sikerekkel jár, széleskörű érdeklő- désnek is kell kísérenie s hogy az ilyen kielégült széleskörű érdeklődés mit jelent az általános hatás szempontjából: magyarázat nélkül is megérthető, így lesz a Népszínház valóban a nép: a mindenki színháza s fénykorában tagadhatatlanul ő áll a fővárosi közönség érdeklődésében és szeretetében a legelső helyen. A Nemzetiben s az Operában csak a kiválasztottak: itt min- denki megtalálja a maga gyönyörűségét, ha ma nem, hát holnap. De nemcsak a fővárost hódítja el magának a Népszínház, hanem a vidéket, az egész orszá- got is. Ez nemcsak abban nyilvánul meg, hogy a vidéki látogató legelőbb a

Népbe vált jegyet, hanem még inkább abban, hogy a vidéki színházak is sietnek átvenni műsorát s hogy ezt könnyebben tehessék, hovatovább a Népszínház mintájára szervezik át társulatukat. Summa summarum: a Népszínház, persze a fénykorában, vezetőszerepet visz az egész ország színi kultúrájának fejlődő életében.

Mély hatásának egy másik bizonyítéka a keletkező új magánszínházak, amelyek létesítéséhez kizáróan a Népszínház sikerei érlelik ki az építő kedvet. A tőke kamatozni áhítozik s a szép haszon, mivel Rákosi és Evva távozhattak, minden szép cikknél és lelkes rábeszélésnél meggyőzőbb érvelni hat azokra, akiknek zsebére megy a játék. A Népszínház sikereiből merítik ezek az indítóokot színházuk építéséhez, Rákosi és Evva bevált tudásából a tanulságokat a vezetéséhez s a Népszínház előadásainak külső fényéből az útmutatást a gazdag, ízléses és módszeres kiállításokhoz. A Népszínház nevelt nekik közönséget, zeneszerzőket, fordítókat és színészeket itt s a vidéken, közvetlenül s műsorának, valamint modern játékmódjának diadalrajuttatásával, amit annál könnyebben tehetett, mert a magyar színészeknek legalább háromnegyed része ágált hosszabb-rövidebb ideig a deszkáin. A Nemzeti ünnepélyesen előkelő s kissé merev s az Opera nagyképpen modoros stílusa helyett a Népszínház természetesen egyszerű, könnyed hangja vonul be az új színházakba s fejlődik azokban tovább, új és újabb értékekkel gazdagítva a magyar színi művészet készségeit.

Nem ilyen mély, sőt jelentéktelen a Népszínház hatása az irodalomra. Ezt nem abból következtetjük, hogy rengeteg műsorából alig maradt egy-két darab, amely a színházat túlélve, ma is adható lenne. A Nemzeti Színház aránytalanul hosszabb életéből sem sokkal több a ma is élvezhető alkotás. Egyáltalán: fehér holló a korát túlélő színdarab; kivált ott, ahol a drámai irodalom még nem emelkedett a klasszicitás magaslatára. Ez a hatástalanság inkább onnan ered, hogy a Népszínház drámai termelése szinte kizáróan a népszínműre szorítkozott, ez pedig, mint láttuk, még a színház életében megfeneklett, igazabban: megszűnt élni. Legkivált azért – s ezt újból hangsúlyozzuk – mert nem akadt író, aki azt új, magasabb irányokba tudta volna lendíteni; de még olyan sem, aki legalább azon a szinten tudta volna tartani, amelyre Tóth Ede és Csepreghy emelték. És így legfőlegb Gárdonyi <<A bor>>-át írhatjuk hatása javára, mint amely jeles mű aligha született volna meg a régi jó népszínművek előmintája nélkül s azokkal nem egy rokon vonást mutat. Mai virágzó s nem egy tekintetben kitűnő drámai irodalmunk kifejlődéséhez alig adott valamicskét a Népszínház; de tán a Nemzeti sem sokkal többet, mert biz az idegen talajból plántálódott át a mienkbe és külföldi minták után dolgozta magát közkeletűvé.

Ha azonban ezen a téren nagy deficittel állunk szemben: annál jelentősebb többlet mutatkozik a könnyű zene, vulgo: az operett népszínházi számáján. Ha az ilyenmű világraszóló sikereink nem is a Népszínházban gyullad-

tak ki: az első honi diadalok mégis csak itt zajlottak le. S mindenütt ezek az előfutárai a külföldieknek. «A suhanc», «A szultán», «Kis alamuszi», «Katalin», «Bob herceg» még nem tudtak gyökeret verni odakünn, de figyelmet, sőt bizalmat ébresztve, előkészítették az idegen füleket a «Tatárjárás» és társai messzeszálló melódiáira.

Ezeket kívántuk még nagyjában elmondani a Népszínház múltjáról, hogy búcsúzóul a reménybeli jövőjébe vessünk egy futó pillantást. A jövődömondás igen kétesértékű foglalkozás. Kivált ma, midőn a legbölcsebb sem tudhatja, mi lesz – holnap. Egyet mégis merünk hmm és pedig: hogy a székesfőváros vezetősége, nemes tradícióihoz híven, soká már nem nélkülözheti színházait, ha tényező akar maradni közönsége kultúrfejlődésének a színről oly hathatósan befolyásolható irányításában. A komikummal határos, hogy öt tulajdon színháza legyen egy városnak s fűhöz-fához kelljen fordulnia, ha akár csak egy ártatlan aJkalmiságot kíván előadatni. Az állammal kötött bérletek innen-onnan lejárnak s a székesfővárosnak módjában lesz a Népszínház feltámasztásával mélyen belenyúlni Budapest színi életének jövőbeli fejlődésébe. S mert ez kötelessége: meg is fogja tenni.

Már most az a kérdés: milyen legyen ez az új Népszínház? Mik legyenek az irányelvek, amelyek jövőbeli működését megszabják? Az előbb említett bizonytalanság folytán ezekre a kérdésekre is csak nagy általánosságokban felelhetünk s részletezett véleménnyel csak konkrét esetben, annak idején szolgálhatnánk. Első és főkérváságunk, amelynek teljesülése esetén a többit akár el se mondjuk: találjanak a Város urai (Népszínházi Bizottmány) egy második Rákosi Jenőt az intézetük élére. Igazabban: az intézeteik élére, mert a mi trösztös világunkban elengedhetetlennek tartjuk a Nép- és Városi színház közös vezetés alatt való egyesítését. Az operetről ugyanis, mint ezidétt legmegbízhatóbb jövedelmi forrásról, alig mondhatna le az új vállalat. De mentsisten, hogy a dráma újból egy földél alá kerüljön evvel a mindent a maga, bizony alacsony szintjére lerángató lakótárssal! Ehhez mérten mi így látjuk nagyjában a munkamegosztlás képét: a Népszínházban a széles, látványos, történeti dráma mellett a népszínmű, fővárosi életkép, iránydarab és bohózatok; a Városiban a zeneileg értékes operett, pantomime, esetleg balett és könnyebbfajta opera. De bízzuk ennek a kérdésnek a megoldását s az intézetek megszervezését arra a kiválasztandó ifjú s mégis tapasztalt erőre, aki a múlt ismerete és méltánylása mellett minden idegszálával a jelenhez tapadtan, legjobban fogja tudni, mit és hogyan tegyen, hogy az Uj méltó legyen s maradjon a Régi hírnevéhez.

Ezzel a bizalommal teljes kijelentéssel vesszünk búcsút ötvenes örömnapi előestéjén a mi felejthetetlenül kedves régi Népszínházunktól, abban a reményben, hogy mielőbb gyönyörködhetünk az új virágzásában. S hogy ez a reményünk nem hiú ábránd: fényesen igazolta a lelkes fogadtatás, amellyel közönségünk az intézet még élő tagjait s a bennök feltámadott népszínházi

eszmét fogadta, midőn nyugdíjintézetük gazdagítására 1923 december 5-én még egyszer régi otthonuk deszkáira léptek, hogy hajdan megcsodált művészetükről néminemű tanúságot tegyenek a jelen nemzedék előtt is. S íme, a tervezett egyszeri játékból 21 előadás lett különböző színpadokon s a közönség estéről-estére hangos lelkesedéssel köszöntötte a Verő György alkalmi darabjaiban föllépő «élő legenda»: Blaha Lujza asszony megkapó jelenségét, Rákosi Szidi szintiszta művészetét, Pálmai Ilka és Küry Klára elpusztíthatatlan frissességét, P. Gazsi Mariska nemes szavalatát, Nagy Ibolyka tüzes beszédét, Margó Célia, Komlósi Emma, Ledofszky Gizella, D. Harmath Ilona szép énekét, a 80 éves Kassai, az örökifjú Szirmai, Kürthi József, Tollagi, Ferenczi Károly, Pintér Imre, Pázmán Ferenc jellemző alakításait s mindazoknak színszerű játékát, akik kisebb szerepekben a nagyok köré sorakoztak. Még azok is, akik ma először látták őket a színen, ámulva mondogatták: Milyen lehetett ezek művészete a maguk idején, mikor még ma is ennyi tehetséget és tudást revelál ...!

A mi hálás elismerésünk pedig szóljon azoknak, akik a fényes sikerű előadást kieszelték és előkészítették: dr. Weisz Konrád, Oberschall Viktor és kiválóan Ilovszky János népszínházi bizottmányi tag uraknak s a nyugdíjintézet elnökeinek és ugyanoly mértékben Dingha Árpád székesfővárosi főhivatalnok úrnak, az öreg nyugdíjasok fáradhatatlanul lelkes mentorának.

És végezetül szabadjon a magam köszönetét is kifejezni azoknak, akik engem ennek a könyvnek a megírásában hathatósan támogattak: elsősorban dr. Bárczy István polgármester úrnak, aki dr. Gerber Béla köztörvényhatósági biz. tag úr ajánlatára a Népszínház történetének megírásával megbízott; dr. Bódy Tivadar és kitűnően dr. Sipócz Jenő polgármester uraknak, akik a mű folytatólagos és befejező kidolgozását lehetővé tették; továbbá dr. Wildner Ödön és különösen dr. Lobmayer Jenő tanácsnok uraknak, akik munkámat jóakarató figyelemmel kísérték és dr. Faller János tanácsjegyző úrnak, aki fiatalos lelkesedéssel és baráti készséggel állt mellettem hosszas munkám mindennemű nehézségeinek sikeres leküzdésében.

Most pedig készüljünk Népszínházunk ötvenéves múltjának a megünneplésére s aztán készítsük elő a jövőjét! – írjuk félév előtt.

Azóta lezajlott ez a jubileumi ünnepség is 1925 október 15-én, a Nemzeti Színház színpadán, a még élő népszínházi tagok jelenlétében s ragyogóan nagy közönség szíves részvételével. Az örökifjú Rákosi Jenő méltatta a nap jelentőségét s lelkes szavakkal jelentette ki hitét, hogy belátható időn belől feltámad a régi jó Népszínház. Az egész ház zúgva mondta rá: úgy legyen!

Mi is ezzel végezzük: úgy legyen!